

Halina Pelcowa

SŁOWNIK
GWAR
LUBELSZCZYZNY

TOM XI

METEOROLOGIA I ASTRONOMIA
CZAS
KOLORY

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ

SŁOWNIK
GWAR
LUBELSZCZYŹNY

TOM XI

METEOROLOGIA I ASTRONOMIA
CZAS
KOLORY

A Dialect Dictionary of the Lublin Region

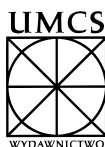
Volume XI

Meteorology and Astronomy. Time. Colours

Словник говорів Люблінщини

Том XI

Метеорологія та астрономія. Час. Кольори

Halina Pelcowa

SŁOWNIK
GWAR
LUBELSZCZYZNY

TOM XI

METEOROLOGIA I ASTRONOMIA
CZAS
KOLORY

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ
LUBLIN 2022

Publikacja finansowana w ramach Programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018-2023
nr projektu 0125/NPRH7/H11/86/2018

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Współpracownicy

*Agnieszka Dudek-Szumigaj, Ilona Gumowska-Grochot (udział częściowy), Piotr Lasota,
Blanka Skórska, Mariola Tymochowicz*

Recenzenci

*Prof. dr hab. Halina Kurek
Prof. dr hab. Kazimierz Ożóg*

Redakcja naukowa

Halina Pelcowa

Korekta

Jolanta Drożdowska, Halina Pelcowa

Redakcja techniczna i skład

Artur Drożdowski

Projekt okładki i stron tytułowych

Marta i Zdzisław Kwiatkowski

Przygotowanie okładki i stron tytułowych do druku

Krzysztof Trojnar

© Wydawnictwo UMCS, Halina Pelcowa, Lublin 2022

ISBN 978-83-227-9628-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
ul. Idziego Radziszewskiego 11, 20-031 Lublin
tel. 81 537 53 04
www.wydawnictwo.umcs.eu
e-mail: sekretariat@wydawnictwo.umcs.lublin.pl

Dział Handlowy
tel./faks 81 537 53 02

Księgarnia internetowa: www.wydawnictwo.umcs.eu
e-mail: wydawnictwo@umcs.eu

Druk i oprawa

„Elpil”, ul. Artyleryjska 11, 08-110 Siedlce

*Ucząc się nowej nadziei, idziemy poprzez
ten czas ku ziemi nowej. I wnosimy cię,
ziemio dawna, jak owoc miłości pokoleń. . .*

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, 80

Lubelszczyźnie –
Ziemi Mojej Rodzinnej i Jej Ludziom

Ukazały się następujące tomy:

1. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom I. *Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2012.
2. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom II. *Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2014.
3. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom III. *Świat zwierząt*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.
4. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom IV. *Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016.
5. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom V. *Świat roślin*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017.
6. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom VI. *Pokarmy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2019.
7. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom VII. *Odzież i obuwanie. Przędzenie lnu i tkanie płótna*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2020.
8. Halina Pelcowa, Ilona Gumowska-Grochot, Blanka Skórska, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom VIII. *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2020.
9. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom IX. *Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2021.
10. Halina Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*. Tom X. *Obrzędowość i obyczajowość ludowa*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2022.

Spis treści

Wstęp	9
Założenia metodologiczne i zasady redakcyjne	17
Założenia ogólne	17
Baza materiałowa.....	17
Hasło słownikowe.....	19
Zapis wyrazu hasłowego i kontekstów	23
Mapa językowa.....	25
Kwalifikatory	26
Skróty i odsyłacze.....	27
Źródła i opracowania	29
Źródła.....	29
Literatura (wybrane pozycje)	30
Miejscowości, z których pochodzi materiał	33
Alfabetyczny spis miejscowości	33
Wykaz cyfrowych oznaczeń miejscowości na mapach	45
Słownik	47
Mapy do haseł słownikowych	421
Spis map	463
A Dialect Dictionary of the Lublin Region	465
Словник говорів Люблінщини	471

Wstęp

słońce

*często latem po drogach biegnących przez pola i łąki
przez wioski w drzewach
chodzi ogromne lipcowe słońce
i pieśni śpiewa*

*a tam gdzie sady jaśnieją w szczygłach jak bóg
w aniołach
kłęka przy ścieżce przy sosnowym płocie
i blask wiadrami ze swego czoła
leje
w owoce*

*a potem idzie w łąki głębokie nad srebrne strugi
by kręcić fujarki z wierzbiny młodej
na których – nocą – koników chóry
wielbią nocy
urodę*

*gdy lato śpiewa
wysoko – w niebie – wysoko
lato gorące
śpiewa arię białym obłokom
jak świerszcze – nocą –
łące*

Jan Pocek, *Poezje*, Lublin 2017, 39

Jedenasty tom *Słownika gwar Lubelszczyzny* zatytułowany *Meteorologia i astronomia. Czas. Kolory* zawiera 1740 haseł wzbogaconych 41 mapami językowymi. Jest to nazewnictwo z zakresu kultury duchowej mieszkańców wsi, wpisane we wspólnotowy, tradycyjny sposób konceptualizacji świata i jego słowną realizację, zamkniętą w różnych przejawach zjawisk atmosferycznych i meteorologicznych, z obrazem słońca, księżyca, gwiazd i ich działania, uzupełnioną o aspekt czasu i gamę barw, które towarzyszą człowiekowi w codziennym życiu i pracy. Ludowa wiedza o pogodzie i kosmosie łączy realistyczne obserwacje prawidłowości zachodzących w świecie przyrody ze sferą przekonań i wierzeń, co znajduje wyraz w bogatym repertuarze przepowiedni meteorologicznych. Mieszkańcy wsi, współuczestnicząc w re-

lacjach z niebem, słońcem, księżycem, gwiazdami, nadają elementom świata kosmicznego znaczenia symboliczne i magiczne.

Słownictwo zebrane w tomie XI jest nie tylko kreowaniem świata dawnego, ale pokazuje obraz tradycyjnej wspólnoty wiejskiej z perspektywy łączącej przeszłość i teraźniejszość. Są to często trudne do uchwycenia elementy językowego obrazu świata mieszkańców wsi, znane z przeszłości, ale też obecne w codziennej egzystencji i na stałe wpisane we współczesność, chociaż tradycyjne nazwy ludowe znane są przede wszystkim osobom najstarszego pokolenia. Przenikającym się faktom kultury materialnej i duchowej towarzyszy, podobnie jak i w innych domenach nazewniczych, bogactwo interpretacji otaczającego świata, widoczne zarówno w lokalnej, jak i w regionalnej wielości nazw na określenie jednego desygnatu, np.: *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki* ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’; *bałwan, bałwanek, baran, baranek, dymka, kominek, kwaśne mleko, kumul, obłoczek, obłok, obłoka, siewka* ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’; *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiat, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicher, wicher, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawierucha, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiat* ‘wir powietrzny’; *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawatnica, śniegowica, śnieżyca, wicher, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamić, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha* ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’; *brzask, dodnia, doświtek, mrokowo, nadednie, przedednie, szarówka, świt, świtanie, zaranie* ‘pora dnia przed wschodem słońca’; *blady, bławatkowy, błękit, błękitny, chabrowy, jasny, modry, niebieski, siny, siwy* ‘kolor niebieski’.

Wszystkie tomy *Słownika gwar Lubelszczyzny*, ze względu na jednolitość całości, oparte są na jednakowych zasadach metodologicznych, z wykorzystaniem technik atlasowych i ikonografii. W każdym z nich jest zachowany układ alfabetyczny haseł. Takie zasady obowiązują w dziesięciu wydanych już tomach: I. *Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż* (Lublin 2012), II. *Rolnictwo – Trans-*

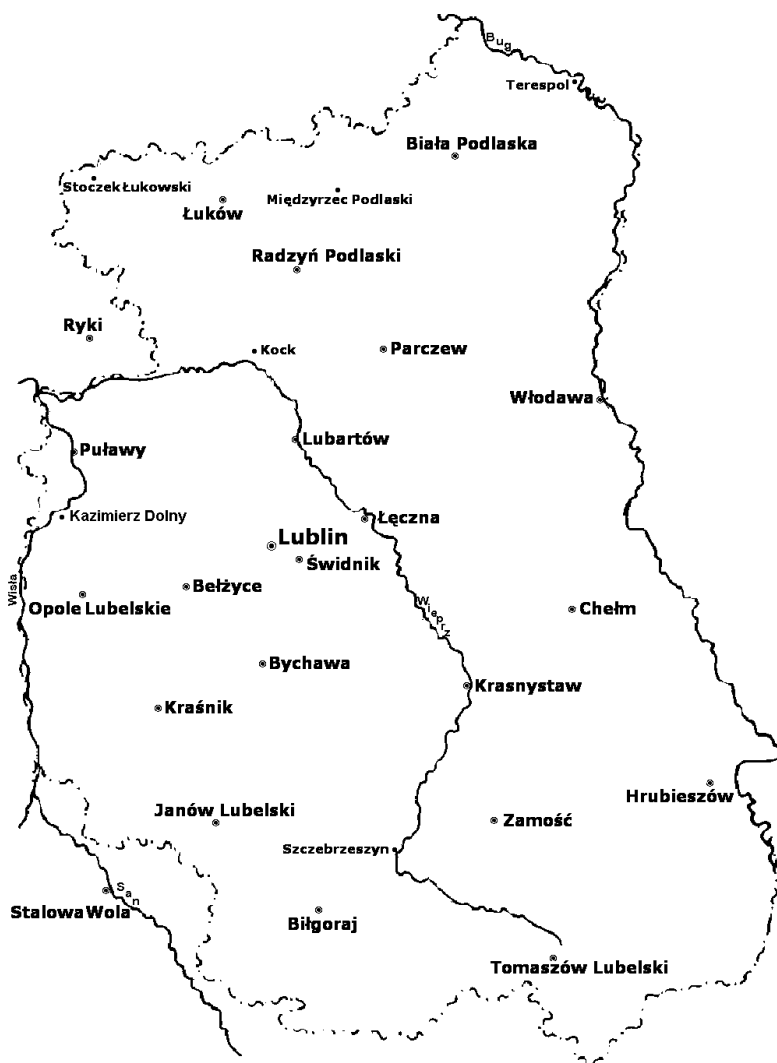
port wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana (Lublin 2014), III. *Świat zwierząt* (Lublin 2015), IV. *Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza* (Lublin 2016), V. *Świat roślin* (Lublin 2017), VI. *Pokarmy* (Lublin 2019), VII. *Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna* (Lublin 2020), VIII. *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe* (Lublin 2020), IX. *Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe* (Lublin 2021), X. *Obrzędowość i obyczajowość ludowa* (Lublin 2022). We wskazane ramy metodologiczne wpisuje się także układ tomu XI, który jest kolejną częścią słownika regionalnego, łączącego wymogi leksykonu wewnątrzdialektalnego i międzdialektalnego, ze wspólnym modelem hasła słownikowego i sposobem wykorzystania wypowiedzi gwarowych mieszkańców wsi regionu lubelskiego.

Ze względu na fakt, że każdy z tomów, niezależnie od kontynuacji zadań ogólnych i wspólnego przedmiotu badań, stanowi samoistnie integralną całość tematyczną i może funkcjonować jako wydzielony obraz językowej przestrzeni wiejskiej, w tomie XI zostaną powtórzone niektóre elementy założeń metodologicznych i zasad redakcyjnych, a także wykorzystane źródła i opracowania oraz wykaz miejscowości, z których pochodzi materiał.

Przedmiotem badań są gwary regionu lubelskiego zagrożone nie tylko utratą ciągłości pokoleniowej, ale narażone na całkowity zanik. Zachowanie tkwiącego w nich bogactwa leksykalnego to powinność wobec regionu i przyszłych pokoleń, obowiązek utrwalenia tego, co jeszcze można ocalić, nim bezpowrotnie, wraz z odchodzącymi ludźmi, odeszł w niepamięć. Ochrona przed zapomnieniem tego skarbu „małych ojczyzn” jest obowiązkiem humanistów i humanistyki. I tę powinność wobec dziedzictwa narodowego staramy się wypełnić.

W obliczu globalizacji i jednocześnie rodzących się tendencji do zachowania różnorodności języków i kultur w Unii Europejskiej, gwara nabrała nowego znaczenia jako istotny element nie tylko tradycji i kultury ludowej, przekazywanej z pokolenia na pokolenie, ale też tożsamości regionalnej, funkcjonując jako dokument epoki i tradycji, która odeszła, ale żyje jeszcze w pamięci osób starszych, jest świadectwem przeszłości i mówienia o niej. A zatem istnieje potrzeba nie tylko ocalenia od zapomnienia tego, co było, i co jeszcze pozostało, ale odkrywania gwary na nowo. Należy przy tym pamiętać, że w dobie Internetu wyrosło pokolenie, do którego bardziej przemawia obraz niż tekst i któremu trzeba pomóc dotrzeć do wiedzy dialektologicznej.

Lubelszczyzna (w granicach województwa sprzed 1975 roku, nieznacznie zmienionego po roku 1999; obecnie w skład województwa lubelskiego wchodzi też powiat rycki i materiały z tego obszaru zostały włączone do haseł słownikowych) – por. mapę 1 – to teren różnicowany kulturowo, w języku którego odbijają się dawne stosunki osadnicze, religijno-wyznaniowe, ludnościowe oraz podziały historyczne i etnograficzne.

Mapa 1. Lubelszczyzna – obszar badań

Od dawna konkurowały na tym terenie zjawiska językowe z jednej strony małopolskie, z drugiej wschodniosłowiańskie (głównie ukraińskie), a od północy i północnego zachodu nawarstwiały się, późniejsze w stosunku do małopolskich i kresowych, właściwości mazowieckie. Ten fakt przekłada się na wielokrotnie podkreślaną trójdzielność gwarową regionu lubelskiego (m.in.: Nitsch 1929; Kuraszkiwicz 1932; Dejna 1981; 1998; Bartmiński 1973; Bartmiński, Mazur 1978; Brajerski 1958; Czyżewski 1986; 1994; Czyżewski, Warchoł 1998; Kaczmarek, Bartmiński, Mazur 1978; Łesiów 1963; Mazur 1976; 1978; Pelcowa 1985; 1994; 2001; Sierociuk 1996; Warchoł 1992), która jest w istocie rzeczy bardziej skomplikowana i przechodzi w wielodzielność oraz w wielowarstwowość geograficzną i semantyczną, przejawiającą się w występowaniu i mieszaniu się cech różnodialektalnych, nie tylko małopolskich, mazowieckich i kresowych, ale także ogólnogwarowych i ogólnopolskich (rejestr wybranych cech gwarowych przywołano w tomie I na stronach 19–21, a szczegółowa specyfikacja geograficzna i obszerna literatura na temat zróżnicowania gwarowego regionu lubelskiego zostały zamieszczone m.in. w opracowaniach: Czyżewski 1994; Kaczmarek, Bartmiński, Mazur 1978; Mazur 1978; Pelcowa 2001). Wskazywana wielodzielność to w zasadzie ogromne bogactwo leksykalne z wielością i różnorodnością nazewniczą, wpisującą się w historię i tradycję kulturowo-obyczajową Polski środkowo-wschodniej. Jest to jeden z argumentów przemawiających za potrzebą powstania *Słownika*, który w swoim założeniu ma stać się odzwierciedleniem złożoności i wielokulturowości gwar Lubelszczyzny i obrazem gwarowego zróżnicowania leksykalnego regionu, będącego nie tylko pomostem między wschodem a zachodem, ale między Unią Europejską a Europą Wschodnią.

Tom *Meteorologia i astronomia. Czas. Kolory* jest kontynuacją badań prowadzonych od wielu lat, włączonym w długofalowe opracowanie dokumentujące naukowo stan gwar i zgodnie z Konwencją UNESCO z 2003 r. wpisującym się w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu. Wobec postępującego zaniku gwar, a tym samym braku identyfikacji elementów otaczającej przestrzeni, staje się kulturową koniecznością i wyzwaniem dla współczesnych i przyszłych pokoleń.

Tom ten jako opracowanie naukowe, ale także użytkowe o wymiarze praktycznym, jest nie tylko formą utrwalenia i zachowania dziedzictwa językowego i kulturowego regionu lubelskiego, konceptualizowanego w postaci zbioru słów tworzących leksykon gwarowy. Jest przede wszystkim istotnym instrumentem w kreowaniu „marki regionalnej”

i promocji regionu lubelskiego, z założeniem jego dostępności dla szerokiego kręgu odbiorców, zarówno językoznawców, jak i badaczy innych dziedzin, twórców regionalnych, propagatorów kultury regionu, nauczycieli realizujących edukacyjną ścieżkę regionalną i upowszechniających założenia „małej ojczyzny” oraz młodzieży, pragnącej zrozumieć istotę kulturowo-językowego obrazu własnego regionu.

Jest to kolejna część kilkutomowego opracowania, na które docelowo – oprócz słownictwa realizowanego w tomie I (*Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż*), w tomie II (*Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*), w tomie III (*Świat zwierząt*), w tomie IV (*Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza*), w tomie V (*Świat roślin*), w tomie VI (*Pokarmy*), w tomie VII (*Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna*), w tomie VIII (*Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe*), w tomie IX (*Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe*), w tomie X (*Obrzędowość i obyczajowość ludowa*), w tomie XI (*Meteorologia i astronomia. Czas. Kolory*) – złożą się także *Czynności, miary, uczucia, cechy i właściwości*, realizowane w tomie XII. W obrębie każdego działu tematycznego jest zachowany układ alfabetyczny, a całość *Słownika* zamknie indeks z wykazem wszystkich słów hasłowych w tomie XII.

Tom XI, podobnie jak cały *Słownik gwar Lubelszczyzny*, ma charakter niedyferencyjny, uwzględnia także słownictwo ogólnopolskie, należące do zasobu leksykalnego mieszkańców wsi, pominięcie którego nie tylko czyni obraz uboższym, ale zatracą istotę desygnatu i wiarygodność oceny otaczającego świata. Gwar ludowych nie można bowiem rozpatrywać tylko pod kątem ich odmienności, a kierowanie się dyferencjalnością w stosunku do języka ogólnego i opisywanie wyłącznie tych słów, które nie są znane polszczyźnie literackiej, może prowadzić do błędnych wniosków. Należy opisywać nie słownictwo gwarowe, ale słownictwo występujące w gwarze, czyli oprócz słów i znaczeń typowo gwarowych, także wyrazy i znaczenia wspólne dla gwary i polszczyzny ogólnej. I takie założenie jest realizowane w tomie *Meteorologia i astronomia. Czas. Kolory*. Obok słów i znaczeń typowo gwarowych, zostaną zamieszczone także wyrazy i znaczenia ogólnopolskie, bez przywołania których opis rzeczywistości wiejskiej jest niemożliwy.

Mimo układu tematycznego i włączenia do hasła ikonografii, *Słownik* nie jest opracowaniem encyklopedycznym, nie ma też charakteru kompendium wiedzy na dany temat. Zgromadzone słownictwo wpisuje

się w ludowy obraz świata, a poszczególne jego elementy są postrzegane zgodnie z potrzebami mieszkańców wsi, z uwzględnieniem specyfiki regionu, i ten fakt bardzo wyraźnie przekłada się na konceptualizację językową. Ujmowane są cechy najbardziej charakterystyczne, dotyczące wyglądu, zachowania, miejsca występowania, praktycznego zastosowania, w tym przydatności lub szkodliwości dla człowieka. W konstruowaniu haseł słownikowych zwracamy uwagę na te elementy wiejskiej przestrzeni, które są typowe i zrozumiałe dla mieszkańców wsi oraz chętnie przez nich przywoływane i charakteryzowane.

Tom XI. *Meteorologia i astronomia. Czas. Kolory* to znaczący wycinek leksyki ludowej, wyekscerpowany z wypowiedzi najstarszych mieszkańców 612 wsi regionu lubelskiego (por. wykaz miejscowości) i od 2430 informatorów. Ze względu na charakter tematyczny słownictwa, informatorami były osoby najstarsze, które mówią gwara oraz znają opisywane desygnaty i potrafią przyporządkować im właściwe nazwy.

Założenia metodologiczne i zasady redakcyjne

Założenia ogólne

Podobnie jak w każdym opracowaniu słownikowym, w tomie XI *Słownika gwar Lubelszczyzny*, słowo jest znakiem desygnatu, który „wyodrębnia się z rzeczywistości nie jako izolowana rzecz, ale jako element pozostający w określonych związkach z innymi fragmentami tejże rzeczywistości” (Doroszewski 1962, 142). Wyraźne odniesienie do rzeczywistości pozajęzykowej i ściśle usytuowanie desygnatu i jego nazwy w określonym kręgu znaczeniowym i kulturowym jest istotną właściwością słownika gwarowego, łączącego definicję leksykograficzną (naukową) z dodatkowymi informacjami przy artykule hasłowym i definicją użytkownika gwary, podaną w przywoływanych kontekstach. Analiza wypowiedzi mieszkańców wsi dostarcza interesującej wiedzy na temat użycia słowa w aspekcie społecznym, kulturowym, obyczajowym. Relacji tej towarzyszy określenie znaczeń wyrazów i zakresu ich użycia, a także wpisanie słowa i opisywanego pojęcia w strukturę językową i kulturową oraz w opozycję przeszłość – współczesność.

W tomie XI *Słownika gwar Lubelszczyzny* zasady redakcyjne podporządkowane są idei opracowania słownika regionalnego, nie tylko rejestrującego słownictwo gwarowe, ale włączającego przywołane słowa w geografie regionu, usytuowanego na styku Małopolski i Mazowsza oraz Słowiańszczyzny wschodniej i zachodniej. Wynikająca stąd różnorodność jest wartością regionu jako całości.

Baza materiałowa

Korpus materiałowy tomu XI *Słownika gwar Lubelszczyzny* stanowią nagrania terenowe, zapisane na taśmach magnetofonowych, teksty ciągle zapisane (bez dokumentacji dźwiękowej) oraz zapisy słów zbierane metodą kwestionariuszową (bez egzemplifikacji kontekstowej). Są to przede wszystkim zbiory Haliny Pelcowej, stale wzbogacane i sukcesywnie uzupełniane i poszerzane o nowe dane. Dodatkowe materiały słownikowe zostały pozyskane z kartotek atlasowych i archiwów, z prac

magisterskich i licencjackich, a także – w niewielkim zakresie – ze źródeł drukowanych.

W tomie XI *Słownika gwar Lubelszczyzny* znalazły się materiały gromadzone w ostatnich siedemdziesięciu latach, wielokrotnie potwierdzone i uzupełniane w kolejnych eksploracjach terenowych. W większości są to materiały zbierane od początku lat osiemdziesiątych XX wieku do dnia dzisiejszego, w tym zarówno teksty zapisane, jak i nagrane na taśmy magnetofonowe.

Leksyka ludowa regionu lubelskiego, będąca podstawą tomu XI, oparta jest na korpusie tekstowym, który stanowią:

- taśmoteka i kartoteka słownikowa Haliny Pelcowej (PM) – nagrania i materiały kwestionariuszowe z lat 1980–2018,
- drukowane prace Haliny Pelcowej (PI, PS, PZ),
- materiały z eksploracji terenowych w latach 2019–2022 (MG).

Dodatkowo zostały wykorzystane materiały z kartotek gwarowych, archiwów, prac dyplomowych i źródeł drukowanych.

1. Kwestionariusze do *Atlasu gwar polskich* Karola Dejny (KAGP) – materiały z Lubelszczyzny zebrane z 53 miejscowości, zgromadzone w Katedrze (obecnie Zakładzie) Dialektologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego, a wykorzystane za wcześniejszą zgodą Profesora Karola Dejny i Profesora Sławomira Gali oraz Profesor Ireny Jaros – obecnie kierującej Zakładem Dialektologii Polskiej i Logopedii. Część materiałów zebrała dla celów atlasowych Halina Pelcowa.

2. Prace magisterskie i licencjackie (ML), które powstały pod kierunkiem naukowym Haliny Pelcowej (pełny wykaz został zamieszczony w tomie I *Słownika gwar Lubelszczyzny* na stronach 34–38, uzupełnienie w tomie IV na stronach 28–30). Materiały te zostały wykorzystane za zgodą osób przygotowujących prace magisterskie i licencjackie. We wszystkich przywołanych w pracach miejscowościach były też prowadzone niezależne badania terenowe, a cytowane wypowiedzi są w większości wynikiem tych badań.

3. Prace drukowane (SGP, MSGP, SGM, AD-ZL, BKN, BT, CWP, KA, KM, MAKL, MN, NP, OM, SSiSL I-1, SSiSL I-3, TBM, ZB).

4. Materiały z Kartoteki Słownika gwar polskich PAN w Krakowie (KSGP).

5. Materiały z Muzeum Narodowego w Lublinie (MNL).

6. Materiały z Archiwum Polskiego Atlasu Etnograficznego w Cieszynie (APAE).

7. Materiały z „Archiwum Etnolingwistycznego” IFP UMCS (SSiSL I-1, SSiSL I-3).

8. Materiały z Instytutu Nauk o Kulturze i Religii UMCS (AINKR).

9. Materiały ze zbiorów Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN” (BG-TNN).

Materiał terenowy został zebrany w 612 wsiach regionu lubelskiego i od 2430 informatorów. Nazwiska informatorów nie zostały zamieszczone ze względu na ochronę danych osobowych (nie wszyscy wyrazili zgodę na publikację, nie od wszystkich była też możliwość uzyskania zgody). Na mapach, w trosce o czytelność obrazu, przywołano informacje ze 144 miejscowości, stanowiących próbę reprezentatywną dla całego regionu. Mapy powtarzające się w *Słowniku* i w drukowanych pracach Haliny Pelcowej (jedna w PZ, dwie w PS i trzy w PI) zostały wykonane na nowo i uzupełnione, z uwzględnieniem nowych danych terenowych i przyporządkowaniem do nowej podstawy metodologicznej.

Hasło słownikowe

Autorzy i redaktorzy słowników gwarowych (m.in.: SGP; Kaś 2011; 2015–2019; Wyderka (red.) 2000–2020; Pelcowa 2012; 2014; 2015; 2016; 2017; 2019; 2020; 2021; 2022) zgodnie stwierdzają, że hasło słownikowe, obok zamieszczonego znaczenia wyrazu, informacji o jego odmianach fonetycznych i specyfikacji morfologicznej, o synonimach i heteronimach, a także (w postaci kwalifikatorów) o społecznym statusie danego leksemu, powinno podawać także geografie wyrazu oraz konteksty jego występowania, z przywołaniem fragmentów wypowiedzi mieszkańców wsi. Wszystkie zasygnalizowane informacje znajdują się w tomie XI *Słownika gwar Lubelszczyzny*, a hasło jest uzupełnione dodatkowo o mapę językową.

Założeniem jest, aby struktura hasła nie zaciemniała obrazu semantycznego analizowanego słowa i jego miejsca w systemie językowym i kulturowym badanego obszaru, ale była jak najbardziej przejrzysta, a jednocześnie zrozumiała także dla niespecjalistów – osób spoza kręgu dialektologii i językoznawstwa.

Artykuł hasłowy składa się z następujących elementów.

1. Wyraz hasłowy i jego znaczenie realizowane w postaci definicji realnoznaczeniowej.

2. Konteksty występowania wyrazu:

– z poświadczeniem zakresu jego użycia, i z odwołaniem do materiału egzemplifikacyjnego, oraz podaniem miejscowości, z której pochodzi materiał;

– z zastosowaniem znormalizowanego zapisu ortograficznego, uwzględniającego właściwości gwarowe fonetyczne i morfologiczne, charakterystyczne dla gwar Lubelszczyzny.

Przywołane konteksty, cytowane wypowiedzi mieszkańców wsi (w nawiasie sygnowane nazwą miejscowości), spełniają wymóg adekwatności i przystawalności do definicji wyrazu, czyli w sposób wyrazisty oddają istotę znaczenia, w tym wskazują na fakty nietypowe, niezwykłe, a także charakteryzujące określoną sytuację komunikacyjną. Uwzględniamy przede wszystkim, w jakim kontekście wyraz występuje, a także jakie są jego uwarunkowania społeczne, kulturowe, obyczajowe (por. m.in.: Pelcowa 2003). Konteksty (wyrażenia cytatowe) są ułożone zgodnie z zasadą: Co to jest? Jak wygląda? Do czego służy? Jakie ma zastosowanie? Gdzie występuje? Kiedy jest używane? Kto używa? Jakże przywołuje skojarzenia? Jakże są z tym związane powiedzenia, przepowiednie, przysłowia, legendy?

3. Źródła: własne materiały terenowe Haliny Pelcowej (PM), prace drukowane (SGP, MSGP, SGM, AD-ZL, BKN, BT, CWP, KA, KM, MAKL, MN, NP, OM, PI, PS, PZ, SSiSL I-1, SSiSL I-3, TBM, ZB), materiały z kartotek gwarowych i archiwów (KAGP, KSGP, MNL, APAE, AINKR, BG-TNN) i eksploracji terenowych (MG), prace magisterskie i licencjackie (ML) oraz w miarę potrzeby i możliwości także inne źródła.

4. Geografia wyrazu wraz z mapą językową, przywołaną przez zastosowanie odsyłaczy do mapy zamieszczonej na końcu części słownikowej (cyfra po odsyłaczu: zob. oznacza numer mapy), z podaniem obszaru występowania nazwy lub nazwy miejscowości. Lokalizację szczegółową podaje umiejscowienie nazwy na mapie oraz informacje kierujące do określonego obszaru, np. typu: Lubelszczyzna zachodnia, Lubelszczyzna południowo-wschodnia, okolice Biłgoraja i Janowa Lubelskiego, Lubelszczyzna środkowo-zachodnia, lub przywołujące konkretne wsie (w tym i te, z których nie ma podanego cytatu). Inny rodzaj informacji geograficznych to wskazanie lokalizacji uogólnionej, np.: powszechne (nazwa występuje zwarcie na całym obszarze Lubelszczyzny), zasięg rozproszony (nazwa jest poświadczona w całym regionie, ale nie występuje zwarcie). Szczegółowa specyfikacja geograficzna miejscowości, z przywołaniem gminy i powiatu, jest zamieszczona w spisie miejscowości.

5. Wyjątkowe zjawiska fleksyjne, ale nie każde odstępstwo od normy, a także najczęstsze odmiany fonetyczne, zlokalizowane w segmencie: wymowa. W tej części hasła przywołane są wszystkie warianty fonetyczne, realizowane na terenie Lubelszczyzny, nie tylko te, które

są uwidocznione w cytatach. Ale jeżeli słowo występuje sporadycznie (w jednej lub dwóch miejscowościach), podane są wyłącznie zapisy z tych miejscowości.

6. Odwołania do synonimów (nazw obocznych w jednej wsi) i heteronimów (oboczników nazewniczych na szerszym obszarze), z zastosowaniem odsyłacza: por.

Szczegółowy układ hasła i poszczególne jego składniki są każdorazowo modyfikowane w zależności od charakteru desygnatu i działu kultury materialnej i duchowej, który reprezentują. Modyfikacja ta nie pociąga jednak istotnych zmian merytorycznych w zakresie ogólnego charakteru hasła i zawartych w nim treści składowych. Ze względu na charakter tematyczny omawianych działów kultury duchowej, w tym tomie nie zostały zamieszczone fotografie.

W tomie XI *Słownika* hasło realizowane jest w kilku wariantach.

1. Zawiera wszystkie elementy, w tym mapę, np.: *ćmak* 'brak światła, ciemność', *dżugawka* 'ślizgawka', *flaga* 'długotrwały deszcz', *glut* 'sopel lodu wiszący u dachu', *metelucha* 'zaspa śnieżna', *nów* 'pierwsza faza księżyca', *zmiączka* 'nagle ocieplenie w czasie zimy'.

2. Nie zawiera mapy, np.: *babskie lato* 'białe nitki snujące się w pogodne dni jesienne w powietrzu', *bałabani się* 'zanosi się na deszcz', *dziadowski śnieg* 'drugi śnieg', *księżycowy pasik* 'ostatnia faza księżyca', *księżyc w lisi czapce* 'księżyc przed deszczem otoczony mgiełką', *śreżoga* 'drgające powietrze w czasie upalnych dni'.

W tomie XI, podobnie jak w całym *Słowniku gwar Lubelszczyzny*, wielką wagę przywiązuje się do ilości i długości poświadczeń cytatowych oraz do treści etnograficznych, zawartych zarówno w definicji słowa, jak i w przywoływanych wypowiedziach mieszkańców wsi, z uwzględnieniem świadomości językowej, kompetencji językowej i kompetencji komunikacyjnej użytkowników gwary. Znaczenia hasel są oparte na wypowiedziach mieszkańców wsi i danych od nich uzyskanych (jeżeli nawet niepełnych, to jednak przedstawiających obraz funkcjonowania pojęcia i jego interpretacji). Wypowiedzi użytkowników gwary uzupełniają definicję, są zazwyczaj rozbudowane, niekiedy kilkudzaniowe, ale też krótkie i wnoszące informacje cząstkowe. W *Słowniku* liczba cytowań jest zróżnicowana z kilku powodów:

- ilości dostępnego materiału gwarowego,
- ważności kulturowej desygnatu i określanej przez niego nazwy (informatorzy udzielają odpowiedzi rozbudowanych, bogatych w dodatkowe informacje, lub podają tylko nazwę, bez komentarza),
- częstości występowania danej nazwy na terenie Lubelszczyzny,
- czynnej lub biernej znajomości desygnatu.

Lokalizacja cytowań jest sygnowana przez podanie nazwy wsi, co nie zawsze wskazuje na ścisły zasięg geograficzny, a tylko informuje, że w podanych miejscowościach dane słowo czy znaczenie jest poświadczane i znane. Często lokalizacja nazwy lub jej znaczenia nie dają pełnej wiarygodności i pewności, że zamieszczono wszystkie możliwe informacje, gdyż zebranie i uwzględnienie całości materiału gwarowego, szczególnie z tak rozległego obszaru, jakim jest Lubelszczyzna, w pełni kompletnego, nie zawsze jest możliwe do zrealizowania. *Słownik* daje sygnał i impuls do działania dla tych, którzy interesują się własną „małą ojczyzną” i jej dziedzictwem kulturowym. Autorka *Słownika* na taką współpracę ciągle liczy. Zarówno ten tom, jak i każdy kolejny, będzie uzupełniany i wzbogacany o nowe dane, które znajdują się w *Suplemencie* w tomie ostatnim.

Wyrazy o różnych znaczeniach zostały umieszczone jako oddzielne hasła ze względu na brak ich bezpośredniej pochodności semantycznej, a także na fakt nazywania różnych desygnatów, nawet wewnątrz danego pola znaczeniowego, por. hasła: **zorza I** ‘barwny łuk na niebie pojawiający się po burzy i deszczu’, **zorza II** ‘blask różowy na niebie przed wschodem słońca’, **Zorza III** ‘gwiazda wieczorna’, **Zorza IV** ‘gwiazda, która ostatnia gaśnie rano’. Reprezentują one nieco odmienne aspekty rzeczywistości wiejskiej. Przy układzie tematycznym, jaki został zastosowany w *Słowniku*, jest wyraźna trudność, a często wręcz niemożliwość, ustalenia wspólnej dominanty semantycznej. Pod hasłem numerowanym kolejno cyframi rzymskimi podaje zarówno zależność relacji polisemii, jak i homonimii. Numery przy hasłach mają charakter wyłącznie porządkowy, nie rozstrzygają ani o ważności, ani o pochodności znaczenia. W trosce o zachowanie spójności między kolejnymi tomami *Słownika*, w tomie XI przy wyrazach tożsamy brzmieniowo, a nazywających różne desygnaty, zastosowano odwołania do haseł z tomów I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X oraz z tomu XI, sygnując je cyframi rzymskimi, np.: **baba I** – I: 53, **baba II** – IV: 49, **baba III** – IV: 49, **baba IV** – IV: 49, **baba V** – VI: 52–53, **baba VI** – VI: 53, **baba VII** – VI: 53–54, **baba VIII** – VI: 54, **baba IX** – VII: 51, **baba X** – VII: 51, **baba XI** – VIII: 51–52, **baba XII** – VIII: 52, **baba XIII** – IX: 52, **baba XIV** – tom X: 53, **baba XV** – tom XI: 49; **konik I** – III: 183, **konik II** – III: 183–184, **konik III** – III: 184, **konik IV** – IV: 300, **konik V** – VII: 171, **konik VI** – VII: 171, **konik VII** – tom XI: 172.

Zapis wyrazu hasłowego i kontekstów

W *Słowniku* zastosowano zapis ortograficzny, a formę hasła sprowadzono do ogólnopolskiej. Powody takiego postępowania są motywowane tym, że czytelność słów gwarowych jest inna niż ogólnopolskich, trudniejsza ze względu na postać samego słowa, nieznanego i nieużywanego na co dzień, a dodatkowe zagęszczenie informacji i stawianie barier w postaci zapisu fonetycznego trudność tę spotęgowałyby i doprowadziło do niedostępności słownika dla przeciętnego użytkownika języka.

Przy obszarze tak różnorodnym językowo, z wyspowym układem cech językowych, jakim jest region lubelski, zastosowany zapis jest w pełni uzasadniony. Gwary tego regionu nie tworzą zwartego systemu fonologicznego. Z jednej strony jest duży stopień niejednorodności związanej ze zróżnicowaniem regionalnym, z drugiej – z rozchwianiem systemu gwarowego i niekonsekwentną realizacją cech gwarowych przez mieszkańców regionu. Łączą się tu i przenikają cechy trzech ugrupowań gwarowych: małopolskiego, mazowieckiego i kresowego, na które nakładają się zjawiska ogólnogwarowe, osobliwości regionalne, i obecne w każdym regionie gwarowym cechy ogólnopolskie. Ten sam wyraz w różnych częściach Lubelszczyzny, a często nawet w tej samej wsi, będzie brzmiał inaczej, por. m.in. realizację typu: *czapka* na Lubelszczyźnie wschodniej i *czopka*, *capka*, *copka* – na Lubelszczyźnie zachodniej. Wydobycie w takiej sytuacji jednej, reprezentatywnej formy wyrazu, jest niemożliwe, a umieszczenie wszystkich wariantów fonetycznych zaciemniłoby czytelność *Słownika* i uczyniło go niemożliwym do praktycznego wykorzystania.

W zapisie wyrazów hasłowych przyjęto formę literacką wyrazu lub formę zbliżoną do niej. Uwzględniono zleksykalizowane postaci zjawisk fonetycznych i morfologicznych, ujęte jako odrębne hasła leksykalne, np. *osędzielina*, *osędzielizna*, *sędziel*, *sędzielica*, *sędzielina*, *sędzielizna*, *sędzizna* ‘osad kryształków lodowych powstałych z zamarznętej mgły’, *Kosiarz*, *Kosiarze*, *Kosiarzyki*, *Kośniki* ‘gwiazdy w konstelacji Oriona’, *chmara*, *chmora*, *chmura* ‘chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo’. Formy czasowników podano w bezokoliczniku (np. *gromać*, *drygać*, *trzaskać*, *zmarznąć*, *zmoknąć*) lub w 3. osobie liczby pojedynczej w czasie teraźniejszym (np. *bryzga*, *chmarzy się*, *kropi*, *młodzi się*, *mży*), a formy przymiotnika głównie w rodzaju męskim (*biały*, *krasivy*, *mokry*).

Ze względu na praktyczny charakter *Słownika*, hasło zostało zapatrzone w konteksty, z zastosowaniem zestandaryzowanego i ujed-

noliconego zapisu ortograficznego, uwzględniającego jednak właściwości fonetyczne, morfologiczne i składniowe gwar regionu lubelskiego. W zapisach cytatów gwarowych przyjęto uproszczoną postać ortograficzną z zaznaczeniem właściwości wymowy, istotnych dla opisywanego regionu, np.:

- mazurzenia;
- samogłosek zwężonych, zapisywanych odpowiednio:
 - a* (o nosowe) w postaci graficznej *u*,
 - ę* w postaci graficznej *i*,
 - a* w postaci graficznej *o*,
 - o* w postaci graficznej *u*,
 - e* w postaci graficznej *i* po spółgłosce miękkiej, lub *y* po spółgłosce twardej;
- labializacji zapisywanej jako *ł* przed samogłoskami *o*, *u*;
- prejotacji zapisywanej jako *j* przed *i*;
- zaniku nosowości w wygłosie i śródgłosie wyrazu;
- podwojonego *s*, *sz*, *ś* między dwiema samogłoskami;
- przejścia nagłosowego i śródgłosowego *ch* w *k*;
- dyspalatalizacji spółgłosek *k*, *g*;
- osobliwości fleksyjnych, słowotwórczych i składniowych.

W zapisach wypowiedzi mieszkańców wsi nie zostały zaznaczane upodobnienia śródwyrazowe i międzywyrazowe oraz rozszczepiona wymowa samogłosek nosowych w śródgłosie. W wygłosie samogłoski nosowe są zapisywane zgodnie z wymową, czyli w postaci odnosowionego *e* jako rezultatu wymowy nosówki przedniej i *o* lub *u* jako wyniku wymowy nosówki tylnej.

Wypowiedzi mieszkańców wsi przywoływane są w formie i wersji językowej podanej przez mówiących, bez ingerencji badacza w sferę fonetyczną i morfologiczną. Pozostawienie autentycznej wersji językowej jest uzasadnione; są to opisy dotyczące konkretnego elementu rzeczywistości wiejskiej, z podanym objaśnieniem nazwy, jej motywacji semantycznej oraz sposobu funkcjonowania, w tym przydatności i możliwości zastosowania. Dokonano tylko nieznacznych korekt w zakresie interpunkcji, częściowo ją ujednolicając, aby uczynić tekst przejrzystym znaczeniowo i zrozumiałym. Użytkownicy gwary często tworzą konstrukcje łańcuskowe, trudne do segmentacji składniowej. Nie jest to bowiem struktura zdaniowa, ale myślowa, z dołączanymi kolejno informacjami, nie zawsze spójnymi strukturalnie, ale przywołującymi dane dotyczące charakterystyki opisywanej rzeczywistości.

Pełny zapis fonetyczny pojawia się jedynie w przywoływanych w końcowej części hasła wariantach słowa, zamieszczonych w segmencie: wymowa. Zostały tam podane wszystkie warianty wymowy, nie tylko te, które ujawniają się w cytatach. Jedynie w wypadku poświadczeń sporadycznych podawane są wyłącznie formy z cytowanych kontekstów.

Mapa językowa

Mapa językowa, jako podstawowe narzędzie badawcze geografii lingwistycznej, w polskiej praktyce dialektologicznej jest wykorzystywana przede wszystkim w atlasach i monografiach, rzadko natomiast językoznawcy sięgają do mapy przy opracowywaniu haseł słownikowych. Geografia wyrazu najczęściej jest sygnowana przez umieszczenie nazw miejscowości i regionów oraz odwołania do kartotek i źródeł drukowanych. W tomie XI *Słownika gwar Lubelszczyzny* mapa jest integralną częścią hasła słownikowego. Jest wkomponowana w hasło, zgodnie z założeniem, że jej umieszczenie pozwala na pełniejsze wykorzystanie informacji geograficznych, a jednocześnie na uchwycenie miejsca danego leksemu w strukturze gwarowej regionu.

Głównym celem mapy jest plastyczne przedstawienie na niej układów zjawisk językowych, których wybór i sposób opracowania jest uzależniony przede wszystkim od charakteru samego materiału. Zagadnienie kartograficznego przedstawienia materiału jest bowiem nie tylko sprawą techniczną, ale łączy się ściśle z założeniami metodologicznymi. Mapa powinna być nie tylko ekspozycją materiału, ale także jego interpretacją. Może zatem pełnić przy określeniu specyfikacji geograficznej podobną rolę jak fragmenty wypowiedzi mieszkańców wsi zamieszczone obok znaczenia wyrazu. Z kontekstów można dowiedzieć się, jaki desygnat jest podstawą opisu, jak wygląda, do czego służy, jakie ma specyficzne właściwości i cechy charakterystyczne. Mapa z kolei jest wizualnym przeniesieniem i konkretyzacją opisywanej przestrzeni, pozwala tę przestrzeń lepiej przyswoić i jednocześnie uatrakcyjnić hasło. Wskazuje też na dwa elementy, ważne z punktu widzenia leksyki gwarowej: aspekt czasu i przestrzeni jako z jednej strony istotne wykładniki geografii lingwistycznej jako metody badawczej, z drugiej – jako wyraźne określenie charakteru nazwy i jej miejsca w przestrzeni geograficznej regionu.

W *Słowniku gwar Lubelszczyzny* mapa, przy tak zróżnicowanym językowo terenie, spełnia istotną rolę wizualnej specyfikacji geograficznej. Daje czytelnikowi lepszą orientację w usytuowaniu przestrzennym danej nazwy, zasięgu jej występowania (zwarcie, wypowo, w rozproszeniu, sporadycznie, nierównomiernie, centralnie czy peryferyjnie), naświetla związki leksykalne danego obszaru z obszarami sąsiadującymi. Każda z tych informacji niesie treści rzutujące na charakter nazwy i określanego przez nią desygnatu. Dowiadujemy się ponadto o usytuowaniu nazwy wśród innych określeń danego desygnatu – synonimów i heteronimów – oraz o jej ekspansywnym lub recesywnym charakterze, na który wskazuje zasięg i miejsce lokalizacji.

Ze względu na większą przejrzystość artykułu hasłowego mapy zostały zlokalizowane na końcu *Słownika*, z każdorazowym odwołaniem w hasła do numeru konkretnej mapy.

Kwalifikatory

Potrzeba nie tylko nazywania każdego fragmentu otaczającej człowieka rzeczywistości, ale jego interpretacji, nasila się szczególnie wtedy, gdy desygnat jest typowym wyznacznikiem realiów wiejskich, lub gdy użycia nazwy gwarowej wymaga sytuacja i miejsce rozmowy (np. w rozmowie o desygnatach typowo wiejskich lub w kontaktach ze starszymi osobami, które znają tylko gwara). Funkcję interpretatora dodatkowego, ale niezwykle ważnego, spełniają wówczas kwalifikatory, organizujące i modyfikujące tekst gwarowy i wykreowany na jego podstawie obraz. Stanowią element wartościujący i porządkujący, sytuując analizowane treści w określonym kręgu kulturowym oraz w czasie i przestrzeni.

W tekstach mówionych, jakimi są wypowiedzi mieszkańców wsi, tworzone spontanicznie i niepodlegające ogólnopolskiej normie językowej, kwalifikatory wpisują się w treść, są jej nierozłącznym elementem, a zatem nie podają wyłącznie informacji dodatkowych, ale są sposobem postrzegania otaczającej rzeczywistości współczesnej i dawnej, a co za tym idzie – jednym z językowych mechanizmów jej interpretacji. Jest ona odzwierciedlona w opracowaniach typu słownikowego przez odpowiednie sygnowanie poszczególnych form, wplatanie ich w kontekst, a także sytuowanie w czasie i w przestrzeni przez mapowanie. Kwalifikator staje się wykładnikiem interpretacji wyrazu hasłowego i jego

uwarunkowań chronologicznych, społecznych, kulturowych, cywilizacyjnych.

W *Słowniku gwar Lubelszczyzny* kwalifikatory nie stanowią odrębnego segmentu hasła, ale są wpisane w przywołane konteksty gwiarowe, pochodzące od użytkowników gwary. Są odpowiednio dobrane i uporządkowane, zgodnie z zastosowaną metodologią opisu hasła słownikowego. Taka koncepcja wykorzystania kwalifikatora i wbudowania go w kontekst odzwierciedla świadomość językową mieszkańców współczesnej wsi, którzy poprzez nazwę i desygnat przywołują obraz wsi dawnej.

Skróty i odsyłacze

B. – biernik

C. – celownik

D. – dopełniacz

gm. – gmina

lm. – liczba mnoga

lp. – liczba pojedyncza

M. – mianownik

Msc. – miejscownik

N. – narzędnik

por. – porównaj

pow. – powiat

zob. – zobacz

Źródła i opracowania

Źródła

- AD-ZL – Gajowiak Krzysztof, Krzykała Monika, Lasota Piotr, *Anioły i diabły. Zaczarowana Lubelszczyzna*, Lublin 2012.
- AINKR – Archiwum Instytutu Nauk o Kulturze i Religii UMCS – materiały udostępnione przez Mariolę Tymochowicz.
- APAE – Archiwum Polskiego Atlasu Etnograficznego w Cieszynie (depozyt Instytutu Archeologii i Etnologii PAN).
- BG-TNN – Materiały ze zbiorów Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN”.
- BT – Bartmiński Jerzy (red.), *Relacje o kosmosie. Teksty gwarowe z okolic Biłgoraja*, „Etnolingwistyka” 2, red. Jerzy Bartmiński, Lublin 1989, s. 95–154.
- BKN – Bartmiński Jerzy, Kielak Olga, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, *Dlaczego wąż nie ma nóg. Zwierzęta w ludowych przekazach ustnych*, Lublin 2015.
- CWP – Czyżewski Feliks, Warchoń Stefan, *Polskie i ukraińskie teksty gwarowe z wschodniej Lubelszczyzny*, Lublin 1998.
- KA – Kupiszewski Władysław, *Polskie słownictwo z zakresu astronomii i miar czasu. Stan obecny, historia i związki słowiańskie*, Warszawa 1974.
- KAGP – *Kartoteka Atlasu gwar polskich* (Kartoteka znajduje się w Zakładzie Dialektologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego).
- KM – Kupiszewski Władysław, *Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969.
- KSGP – *Kartoteka Słownika gwar polskich PAN* w Krakowie.
- MAKL – Moszyński Kazimierz, *Atlas kultury ludowej w Polsce*, Kraków 1934.
- MG – Materiały z eksploracji terenowych w latach 2019–2022.
- ML – Prace magisterskie i licencjackie przygotowane pod kierunkiem Haliny Pelc w Zakładzie Historii Języka Polskiego i Dialektologii UMCS, z których materiał został częściowo wykorzystany w Słowniku (wykaz: zob. Tom I, s. 34–38 i Tom IV, s. 28–30).
- MN – Michalec Anna, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, *Jak chłop u diabła pieniądze pożyczał. Polska demonologia ludowa w przekazach ustnych*, Lublin 2019.
- MNL – Zbiory Muzeum Narodowego w Lublinie.
- MSGP – *Mały słownik gwar polskich*, pod red. Jadwigi Wronicz, Kraków 2010.
- NP – Niebrzegowska Stanisława, *Przestrach od przestrachu, rośliny w ludowych przekazach ustnych*, Lublin 2000.
- OM – Oleksiejuk Feliks, *Zwyczaje i obrzędy ludu Międzyrzeczczyzny*, Drelów 2000.
- PI – Pelcowa Halina, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin 2001.
- PM – Własne materiały terenowe Haliny Pelcowej – kartoteka i taśmota.ka.
- PS – Pelcowa Halina, *Studia nad słownictwem gwarowym Lubelszczyzny*, Część I. *Słownictwo pochodzenia małopolskiego*, Lublin 1985.
- PZ – Pelcowa Halina, *Mazowizmy leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin 1994.
- SGM – *Słownik gwar małopolskich*, pod red. Jadwigi Wronicz, Tom I–II, Kraków 2016–2017.

- SGP – *Słownik gwar polskich*, opracowany przez Zakład Dialektologii Polskiej IJP PAN w Krakowie pod kierunkiem Mieczysława Karasia (źródła i Tom I), Jerzego Reichana i Stanisława Urbańczyka (Tom II–IV), Jerzego Reichana i Joanny Okoniewej (Tom V–VI), Joanny Okoniewej (Tom VII–VIII), Renaty Kucharczyk (Tom IX–X), Kraków 1977–2021.
- SSiSL I-1 – Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława (red.), *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, Tom I. *Kosmos*, Zeszyt 1. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin 1997.
- SSiSL I-3 – Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława (red.), *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, Tom I. *Kosmos*, Zeszyt 3. *Meteorologia*, Lublin 2012.
- TBM – Bartmiński Jerzy, Mazur Jan, *Teksty gwarowe z Lubelszczyzny*, Wrocław 1978.
- ZB – Zareba Alfred, *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego*, Wrocław 1954.

Literatura (wybrane pozycje)

- Bartmiński Jerzy, 1973, *O języku folkloru*, Wrocław.
- Bartmiński Jerzy, Mazur Jan, 1978, *Teksty gwarowe z Lubelszczyzny*, Wrocław.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława (red.), 1997, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, Tom I. *Kosmos*, Zeszyt 1. *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława (red.), 2012, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, Tom I. *Kosmos*, Zeszyt 3. *Meteorologia*, Lublin.
- Brajerski Tadeusz, 1958, *Badania nad gwarami województwa lubelskiego*, „Kalendarz Lubelski”, Lublin, s. 26–28.
- Czyżewski Feliks, 1986, *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*, Lublin.
- Czyżewski Feliks, 1994, *Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia*, Lublin.
- Czyżewski Feliks, Warchoł Stefan, 1998, *Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny*, Lublin.
- Dejna Karol, 1981, *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Warszawa–Łódź.
- Dejna Karol, 1998, *Atlas gwar polskich*, Tom 1. *Matopolska*, Warszawa.
- Doroszewski Witold, 1962, *Uwagi o semantyce (Z dyskusji logiczno-lingwistycznej)*, [w:] Witold Doroszewski, *Studia i szkice językoznawcze*, Warszawa, s. 136–146.
- Kaczmarek Leon, Bartmiński Jerzy, Mazur Jan, 1978, *Ugrupowanie gwar Lubelszczyzny*, „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego”, vol. 20, nr 1–2, s. 65–89.
- Kaś Józef, 2011, *Słownik gwary orawskiej*, wyd. 2. Tom I–II, Kraków.
- Kaś Józef, 2015–2019, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, Tom I–XII, Bukowina Tatrzańska–Kraków–Nowy Sącz.
- Konwencja 2003 – *Konwencja UNESCO 2003 w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dziennik Ustaw z 19 sierpnia 2011 roku, nr 172, poz. 1018.
- Kupiszewski Władysław, 1969, *Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Kupiszewski Władysław, 1974, *Polskie słownictwo z zakresu astronomii i miar czasu. Stan obecny, historia i związki słowiańskie*, Warszawa.

- Kuraszkiewicz Władysław, 1932, *Przegląd gwar województwa lubelskiego*, [w:] *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego*, Tom I, Lublin, s. 273–324.
- Lesiów Michał, 1963, *Polskie gwary ludowe woj. lubelskiego*, „Kalendarz Lubelski”, s. 114–116.
- Mazur Jan, 1976, *Gwary okolic Biłgoraja*, Część 1. *Fonologia*, Wrocław.
- Mazur Jan, 1978, *Gwary okolic Biłgoraja*, Część 2. *Fleksja*, Wrocław.
- Moszyński Kazimierz, 1934, *Atlas kultury ludowej w Polsce*, Kraków.
- Nitsch Kazimierz, 1929, *Wybór polskich tekstów gwarowych*, Lwów, (wydanie II, zmienione, Warszawa 1960).
- Pelcowa Halina, 1985, *Studia nad słownictwem gwarowym Lubelszczyzny*, Część I. *Słownictwo pochodzenia małopolskiego*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 1994, *Mazowizmy leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2001, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2003, *Definicja w świadomości językowej ludności wiejskiej*, [w:] *Słowa jak mosty nad wiekami, Księga jubileuszowa dedykowana Prof. dr hab. Barbarze Falińskiej*, pod red. Urszuli Sokólskiej i Piotra Wróblewskiego, Białystok, s. 299–310.
- Pelcowa Halina, 2012, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom I. *Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2014, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom II. *Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2015, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom III. *Świat zwierząt*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2016, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom IV. *Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2017, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom V. *Świat roślin*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2019, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom VI. *Pokarmy*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2020, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom VII. *Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna*, Lublin.
- Pelcowa Halina, Iłona Gumowska-Grochot, Blanka Skórska, 2020, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom VIII. *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2021, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom IX. *Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe*, Lublin.
- Pelcowa Halina, 2022, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Tom X. *Obrzędowość i obyczajowość ludowa*, Lublin.
- Sierociuk Jerzy, 1996, *Słotwórstwo wybranych formacji rzeczownikowych – szczególnie nazw miejsca – w gwarach między Wisłą a Wieprzem*, Lublin.
- Słownik gwar polskich*, 1977–2021, opracowany przez Zakład Dialektologii Polskiej IJP PAN w Krakowie pod kierunkiem Mieczysława Karasia (źródła i Tom I), Jerzego Reichana i Stanisława Urbańczyka (Tom II–IV), Joanny Okoniowej i Jerzego Reichana (Tom V–VI), Joanny Okoniowej (Tom VII–VIII), Renaty Kucharczyk (Tom IX–X), Kraków.
- Smoczyński Paweł, 1957, *Kwestionariusz do Atlasu gwar Lubelszczyzny*, Lublin.
- Warchol Stefan, 1992, *Specyfika gwar mieszanych i przejściowych na terenach etnicznie różnicowanych*, Rozprawy Sławistyczne 5, Lublin.
- Wyderka Bogusław (red.), 2000–2020, *Słownik gwar śląskich*, Tom I–XVII, Opole.
- Zareba Alfred, 1954, *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego*, Wrocław.

Miejscowości, z których pochodzi materiał

Alfabetyczny spis miejscowości

Abramów – gm. Abramów, pow. Lubartów
Adamów – gm. Adamów, pow. Łuków
Aleksandria Niedziałowska – gm. Rejowiec, pow. Chełm
Aleksandrów – gm. Aleksandrów, pow. Biłgoraj
Alojzów – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Andrzejów – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Andrzejów – gm. Kamień, pow. Chełm
Annopol – gm. Annopol, pow. Kraśnik
Antoniówka – gm. Krynice, pow. Tomaszów Lubelski
Babin – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Bałtów – gm. Puławy, pow. Puławy
Banachy – gm. Harasiuki, pow. Nisko
Baranów – gm. Baranów, pow. Puławy
Barbarówka – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Basonia – gm. Józefów, pow. Opole Lubelskie
Batorz – gm. Batorz, pow. Janów Lubelski
Bazanów Stary – gm. Ryki, pow. Ryki
Bezek – gm. Siedliszcze, pow. Chełm
Bezwola – gm. Wołyń, pow. Radzyń Podlaski
Bęczyn – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Biała – gm. Janów Lubelski, pow. Janów Lubelski
Białka – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Białopole – gm. Białopole, pow. Chełm
Białowody – gm. Uchanie, pow. Hrubieszów
Białowola – gm. Zamość, pow. Zamość
Biszczka – gm. Biszcza, pow. Biłgoraj
Błazek – gm. Batorz, pow. Janów Lubelski
Błonie – gm. Szczepieszyn, pow. Zamość
Błotków Duży – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Bochotnica – gm. Kazimierz Dolny, pow. Puławy
Bodaczów – gm. Szczepieszyn, pow. Zamość
Bohukały – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Bonów – gm. Puławy, pow. Puławy
Bończa – gm. Kraśniczyn, pow. Krasnystaw
Bordziłówka – gm. Rossosz, pow. Biała Podlaska
Borki – gm. Borki, pow. Radzyń Podlaski
Borowa – gm. Puławy, pow. Puławy
Borowiec – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Borownica – gm. Janów Lubelski, pow. Janów Lubelski

Bortatycze – gm. Zamość, pow. Zamość
Borzechów – gm. Borzechów, pow. Lublin
Braciejowice – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie
Branew – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Branica Radzyńska – gm. Radzyń Podlaski, pow. Radzyń Podlaski
Brody Duże – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Brody Małe – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Bronice – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Brzeście – gm. Janowiec, pow. Puławy
Brzeziny – gm. Bełżec, pow. Tomaszów Lubelski
Brzeziny – gm. Puchaczów, pow. Łęczna
Brzeźnica Bychawska – gm. Niedźwiada, pow. Lubartów
Brzeźno – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Brzozowica Duża – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Brzozowica Mała – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Bukowa – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Bukowa Mała – gm. Sawin, pow. Chełm
Bukowina – gm. Biszcza, pow. Biłgoraj
Buśno – gm. Białopole, pow. Chełm
Bychawka – gm. Bychawa, pow. Lublin
Bytyń – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Charlejów – gm. Serokomla, pow. Łuków
Chłopiatyn – gm. Dołhobyczów, pow. Hrubieszów
Chłopków – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Chmiel – gm. Jabłonna, pow. Lublin
Chmielek – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Chmielnik – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Chodel – gm. Chodel, pow. Opole Lubelskie
Chomęciska Duże – gm. Stary Zamość, pow. Zamość
Choroszczyńska – gm. Tucznia, pow. Biała Podlaska
Chrzanów – gm. Chrzanów, pow. Janów Lubelski
Cichobórz – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Ciechanki – gm. Puchaczów, pow. Łęczna
Ciechomin – gm. Wola Mysłowska, pow. Łuków
Ciecierzyn – gm. Niemce, pow. Lublin
Ciosmy – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Cyców – gm. Cyców, pow. Łęczna
Czajki – gm. Chełm, pow. Chełm
Czarnystok – gm. Radechnica, pow. Zamość
Czartoria – gm. Miączyn, pow. Zamość
Czartowiec – gm. Tyszowce, pow. Tomaszów Lubelski
Czemierniki – gm. Czemierniki, pow. Radzyń Podlaski
Czerwiec Główny – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Czesławice – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Czołki – gm. Sitno, pow. Zamość
Czosnówka – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska
Czumów – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Dańce – gm. Hanna, pow. Włodawa
Dawidy – gm. Jabłoń, pow. Parczew

Dąbrowa Olbięcka – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Dąbrowica – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Derewiczna – gm. Komarówka Podlaska, pow. Radzyń Podlaski
Dereźnia – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Deszkowice I – gm. Sułów, pow. Zamość
Dęba – gm. Kurów, pow. Puławy
Dębica – gm. Ostrów, pow. Lubartów
Dębina – gm. Strzyżewice, pow. Lublin
Dębowa Kłoda – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Dobrynka – gm. Piszczac, pow. Biała Podlaska
Dobryń – gm. Zalesie, pow. Biała Podlaska
Dołhobrody – gm. Hanna, pow. Włodawa
Dołhobyczów – gm. Dołhobyczów, pow. Hrubieszów
Dorohucza – gm. Trawniki, pow. Świdnik
Dorohusk – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Drelów – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Drozdówka – gm. Uścimów, pow. Lubartów
Drzewce – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Dubica – gm. Wisznice, pow. Włodawa
Dubienka – gm. Dubienka, pow. Chełm
Dubów – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Dutrów – gm. Telatyn, pow. Tomaszów Lubelski
Dys – gm. Niemce, pow. Lublin
Dzielce – gm. Radecznica, pow. Zamość
Dzierzkowice – gm. Dzierzkowice, pow. Kraśnik
Dzierzkowice Wola – gm. Dzierzkowice, pow. Kraśnik
Dzwola – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Elzbiecin – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Flisy – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Franciszków – gm. Świdnik, pow. Świdnik
Gałęzów – gm. Bychawa, pow. Lublin
Garbów – gm. Garbów, pow. Lublin
Gardzienice – gm. Piaski, pow. Świdnik
Gąsiory – gm. Ulan Majorat, pow. Radzyń Podlaski
Gdeszyn – gm. Miączyn, pow. Hrubieszów
Germanicha – gm. Wola Mysłowska, pow. Łuków
Gielczew – gm. Wysokie, pow. Lublin
Glinny Stok – gm. Siemień, pow. Parczew
Głębokie – gm. Cyców, pow. Łęczna
Godziszów – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Gołab – gm. Puławy, pow. Puławy
Gołębie – gm. Dołhobyczów, pow. Hrubieszów
Goraj – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Gorajec – gm. Radecznica, pow. Zamość
Gościeradów – gm. Gościeradów, pow. Kraśnik
Górka – gm. Kock, pow. Lubartów
Gózd – gm. Stanin, pow. Łuków
Gózd Lipiński – gm. Biszczka, pow. Biłgoraj
Grabowiec – gm. Grabowiec, pow. Zamość

Grabówka – gm. Annapol, pow. Kraśnik
Grądy – gm. Chodel, pow. Opole Lubelskie
Gręzówka – gm. Łuków, pow. Łuków
Gromada – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Hamernia – gm. Józefów, pow. Biłgoraj
Hanna – gm. Hanna, pow. Włodawa
Hańsk – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Hedwizyn – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Helenów – gm. Wierzbica, pow. Chełm
Hołowno – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Horodło – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Horodyszcze – gm. Wisznice, pow. Biała Podlaska
Horyszów Polski – gm. Sitno, pow. Zamość
Horyszów Ruski – gm. Miączyn, pow. Zamość
Hosznia Ordynacka – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Hrebennie – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Hucisko – gm. Harasiuki, pow. Nisko
Husynne – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Huszcza – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Huta – gm. Wojślawice, pow. Chełm
Ignaców – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Irena – gm. Zaklików, pow. Stalowa Wola
Jablęczna – gm. Sławatycze, pow. Biała Podlaska
Jacnia – gm. Adamów, pow. Zamość
Janiszkowice – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Janiszów – gm. Annapol, pow. Kraśnik
Janki – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Janowice – gm. Janowiec, pow. Puławy
Janówka – gm. Hanna, pow. Włodawa
Jarczów – gm. Jarczów, pow. Tomaszów Lubelski
Jarczówek – gm. Stanin, pow. Łuków
Jarosławiec – gm. Uchanie, pow. Hrubieszów
Jasionka – gm. Parczew, pow. Parczew
Jaszczów – gm. Milejów, pow. Łęczna
Jawidz – gm. Spiczyn, pow. Łęczna
Jedlanka – gm. Stanin, pow. Łuków
Jeziernia – gm. Tomaszów Lubelski, pow. Tomaszów Lubelski
Jezioro – gm. Siemień, pow. Parczew
Józefów – gm. Józefów, pow. Biłgoraj
Józwów – gm. Bychawa, pow. Lublin
Kamionka – gm. Kamionka, pow. Lubartów
Karczmiska – gm. Karczmiska, pow. Opole Lubelskie
Karmanowice – gm. Wąwolnica, pow. Puławy
Kawęczyn – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Kawęczynek – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Kaznów – gm. Ostrów Lubelski, pow. Lubartów
Kąkolewnica – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Kąty – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Kielczewice – gm. Strzyżewice, pow. Lublin

Klementowice – gm. Kurów, pow. Puławy
Kleszczówka – gm. Ryki, pow. Ryki
Kłocówka – gm. Tarnawatka, pow. Tomaszów Lubelski
Kłuczowice – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Kłoczew – gm. Kłoczew, pow. Ryki
Kobyłany – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Kocudza – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Kodeniec – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Kodeń – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Kolechowice – gm. Ostrów Lubelski, pow. Lubartów
Kolembrody – gm. Komarówka Podlaska, pow. Radzyń Podlaski
Kolonja Antoniów – gm. Milejów, pow. Łęczna
Kolonja Drzewce – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Kolonja Moniatycze – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Kolonja Zakalinki – gm. Konstantynów, pow. Biała Podlaska
Kolonja Zakęcie – gm. Krasnystaw, pow. Krasnystaw
Kołacze – gm. Stary Brus, pow. Włodawa
Komarno – gm. Konstantynów, pow. Biała Podlaska
Komodzianka – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Konopnica – gm. Konopnica, pow. Lublin
Końskowola – gm. Końskowola, pow. Puławy
Kopina – gm. Cyców, pow. Łęczna
Kopyłów – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Korczów – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Korczówka – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Korolówka – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Korytków Duży – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Kosmów – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Kostomłoty – gm. Kodeń, pow. Biała Podlaska
Koszoły – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Kotlice – gm. Miączyn, pow. Zamość
Kowala – gm. Poniatowa, pow. Lublin
Kozły – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Kozubszczyzna – gm. Konopnica, pow. Lublin
Krasienin – gm. Niemce, pow. Lublin
Krasne – gm. Uścimów, pow. Lubartów
Krasnobród – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Krępa – gm. Jeziorzany, pow. Lubartów
Krępiec – gm. Mełgiew, pow. Świdnik
Kryłów – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Krynica – gm. Krasnystaw, pow. Krasnystaw
Krzczonów – gm. Krzczonów, pow. Lublin
Krzemień – gm. Dzwola, pow. Janów Lubelski
Księżomierz – gm. Gościeradów, pow. Kraśnik
Kukawka – gm. Wojsławice, pow. Chełm
Kulczyn – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Kumów Majoracki – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Kurów – gm. Kurów, pow. Puławy
Kuzawka – gm. Hanna, pow. Włodawa

Latyczyn – gm. Radecznicza, pow. Zamość
Lechuty Małe – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Leopoldów – gm. Ryki, pow. Ryki
Leszczanka – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Leszczany – gm. Żmudź, pow. Chełm
Leszkowice – gm. Ostrówek, pow. Lubartów
Lipa – gm. Zaklików, pow. Stalowa Wola
Lipiny Górne – gm. Potok Górny, pow. Biłgoraj
Lipnica – gm. Rokitno, pow. Biała Podlaska
Lipowiec – gm. Terespol, pow. Biłgoraj
Lisikierz – gm. Wola Mysłowska, pow. Łuków
Lubenka – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Lubień – gm. Wiryki, pow. Włodawa
Lubycza Królewska – gm. Lubycza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Luchów Dolny – gm. Tarnogród, pow. Biłgoraj
Łańcuchów – gm. Milejów, pow. Łęczna
Łaszczów – gm. Łaszczów, pow. Tomaszów Lubelski
Łaszczówka – gm. Tomaszów Lubelski, pow. Tomaszów Lubelski
Łaziska – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie
Łazory – gm. Harasiuki, pow. Nisko
Łazy – gm. Łuków, pow. Łuków
Łomazy – gm. Łomazy, pow. Biała Podlaska
Łopatki – gm. Wąwolnica, pow. Puławy
Łopiennik Dolny – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Łopiennik Górny – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Łowcza – gm. Sawin, pow. Chełm
Łucka – gm. Lubartów, pow. Lubartów
Ługów – gm. Jastków, pow. Lublin
Łukawka – gm. Baranów, pow. Puławy
Łukowa – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Łukowisko – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Łuszczacz – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Łyniew – gm. Wisznice, pow. Biała Podlaska
Macoszyn – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Majdan Gromadzki – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Majdan Kozłowiecki – gm. Lubartów, pow. Lubartów
Majdan Leśniowski – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Majdan Nepryski – gm. Józefów, pow. Biłgoraj
Majdan Obleszcze – gm. Szastarka, pow. Kraśnik
Majdan Sopocki – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Majdan Stary – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Majdan Wielki – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Majdan Zahorodyński – gm. Siedliszcze, pow. Chełm
Malewsczyzna – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Malice – gm. Werbkowice, pow. Hrubieszów
Małoniż – gm. Łaszczów, pow. Tomaszów Lubelski
Markuszów – gm. Markuszów, pow. Puławy
Maszki – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Matiaszówka – gm. Tuczna, pow. Biała Podlaska

Maziarka – gm. Gościeradów, pow. Kraśnik
Maziły – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Meszno – gm. Garbów, pow. Lublin
Mętów – gm. Głusk, pow. Lublin
Michalów – gm. Sułów, pow. Zamość
Michałówka – gm. Modliborzycze, pow. Janów Lubelski
Michów – gm. Michów, pow. Lubartów
Międzyzylce – gm. Tucznia, pow. Biała Podlaska
Międzyrzec Podlaski – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Miętkie – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Mircze – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Modryniec – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Mokrelipie – gm. Radecznica, pow. Zamość
Mołodiatycze – gm. Trzeszczany, pow. Hrubieszów
Mołozów – gm. Mircze, pow. Hrubieszów
Momoty Dolne – gm. Janów Lubelski, pow. Janów Lubelski
Moniatycze – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Mosty – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Motwica – gm. Sosnówka, pow. Biała Podlaska
Motycz – gm. Konopnica, pow. Lublin
Mszanna – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Nadrybie – gm. Puchaczów, pow. Łęczna
Naklik – gm. Potok Górny, pow. Biłgoraj
Nasiłów – gm. Janowiec, pow. Puławy
Nasutów – gm. Niemce, pow. Lublin
Nedeżów – gm. Jarczów, pow. Tomaszów Lubelski
Niedrzwica Duża – gm. Niedrzwica Duża, pow. Lublin
Niedziałowice – gm. Rejowiec, pow. Chełm
Niedzieliska – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Niedźwiada – gm. Niedźwiada, pow. Lubartów
Nieledeu – gm. Trzeszczany, pow. Hrubieszów
Nielisz – gm. Nielisz, pow. Zamość
Niemce – gm. Niemce, pow. Lublin
Niezdów – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Nowa Wieś – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Nowiny – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Nowodwór – gm. Lubartów, pow. Lubartów
Nowosiółki – gm. Chełm, pow. Chełm
Nowy Orzechów – gm. Sosnowica, pow. Parczew
Oblasy – gm. Janowiec, pow. Puławy
Obrowiec – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Ochoża – gm. Wierzbica, pow. Chełm
Okrzeja – gm. Krzywda, pow. Łuków
Oksów – gm. Chełm, pow. Chełm
Olbięcin – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Olchowiec-Kolonia – gm. Żółkiewka, pow. Krasnystaw
Olenówka – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Olszanka – gm. Krzczonów, pow. Lublin
Olszanka – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw

Opoka – gm. Annapol, pow. Kraśnik
Opole – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Orchówek – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Orłów Drewniany – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Orłów Murowany – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Ortel Książęcy – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska
Ortel Królewski – gm. Piszczac, pow. Biała Podlaska
Osiczyna – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Osiny – gm. Żyrzyn, pow. Puławy
Osmolice – gm. Strzyżewice, pow. Lublin
Ossowa – gm. Wołyń, pow. Radzyń Podlaski
Ostrów – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Ostrzyca – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Osuchy – gm. Łukowa, pow. Biłgoraj
Oszczów – gm. Dołhobyczów, pow. Hrubieszów
Oszczywik – gm. Ryki, pow. Ryki
Otrocz – gm. Chrzanów, pow. Janów Lubelski
Ożarów – gm. Jastków, pow. Lublin
Palikije – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Pałecznicza – gm. Niedźwiada, pow. Lubartów
Panasówka – gm. Terespol, pow. Biłgoraj
Paszki Duże – gm. Radzyń Podlaski, pow. Radzyń Podlaski
Pilaszkowice – gm. Rybczewice, pow. Świdnik
Piotrawin – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie
Piotrków – gm. Jabłonna, pow. Lublin
Piotrowice – gm. Nałęczów, pow. Puławy
Płonki – gm. Kurów, pow. Puławy
Podborcze – gm. Radecznica, pow. Zamość
Podedwórze – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Podlesie Małe – gm. Radecznica, pow. Zamość
Pogonów – gm. Baranów, pow. Puławy
Pokrówka – gm. Chełm, pow. Chełm
Polichna – gm. Szastarka, pow. Kraśnik
Policzynna – gm. Krzczonów, pow. Lublin
Polskowola – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Polubicze Wiejskie – gm. Wisznice, pow. Biała Podlaska
Poniatowa – gm. Poniatowa, pow. Opole Lubelskie
Popkowice – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Potok Górny – gm. Potok Górny, pow. Biłgoraj
Przewale – gm. Tyszowce, pow. Tomaszów Lubelski
Przewłoka – gm. Parczew, pow. Parczew
Przybysławice – gm. Garbów, pow. Lublin
Przytoczno – gm. Jeziorzany, pow. Lubartów
Puchacze – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Puchaczów – gm. Puchaczów, pow. Łęczna
Pułankowice – gm. Wilkołaz, pow. Kraśnik
Putnowice Mniejsze – gm. Wojsławice, pow. Chełm
Putnowice Wielkie – gm. Wojsławice, pow. Chełm
Rachanie – gm. Rachanie, pow. Tomaszów Lubelski

Radcze – gm. Milanów, pow. Parczew
Radecznicza – gm. Radecznicza, pow. Zamość
Radzanów – gm. Sawin, pow. Chełm
Rakołupy – gm. Leśniowice, pow. Chełm
Rakówka – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Ratoszyn – gm. Chodel, pow. Opole Lubelskie
Rebizanty – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Rejowiec Fabryczny – gm. Rejowiec Fabryczny, pow. Chełm
Rogatka – gm. Dubienka, pow. Chełm
Rogoźniczka – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Rogów – gm. Grabowiec, pow. Zamość
Rogóźno – gm. Tomaszów Lubelski, pow. Tomaszów Lubelski
Rokitno – gm. Lubartów, pow. Lubartów
Rozięcín – gm. Wojsławice, pow. Chełm
Rozkopaczew – gm. Ostrów Lubelski, pow. Lubartów
Rozłopy – gm. Szczebrzeszyn, pow. Zamość
Rozplucie – gm. Ludwin, pow. Łęczna
Rozwadówka – gm. Sosnówka, pow. Biała Podlaska
Rożki – gm. Żółkiewka, pow. Krasnystaw
Różanka – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Ruda Solska – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Rudka – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Rudnik – gm. Rudnik, pow. Krasnystaw
Rudno – gm. Michów, pow. Lubartów
Rudy – gm. Końskowola, pow. Puławy
Rusiły – gm. Podedwórze, pow. Parczew
Rybczewice – gm. Rybczewice, pow. Świdnik
Rzeczyca Ziemiańska – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Samowicze – gm. Terespol, pow. Biała Podlaska
Sawin – gm. Sawin, pow. Chełm
Sasiadka – gm. Sułów, pow. Zamość
Serniki – gm. Serniki, pow. Lubartów
Serokomla – gm. Serokomla, pow. Łuków
Siedliska – gm. Fajslawice, pow. Krasnystaw
Siedliska – gm. Lubycza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Siedliska – gm. Wojcieszków, pow. Łuków
Siedliszcze – gm. Dubienka, pow. Chełm
Siedliszcze – gm. Siedliszcze, pow. Chełm
Siemień – gm. Siemień, pow. Parczew
Siemierz – gm. Rachanie, pow. Tomaszów Lubelski
Siennica Duża – gm. Siennica Różana, pow. Krasnystaw
Siennica Nadolna – gm. Siennica Różana, pow. Krasnystaw
Siennica Różana – gm. Siennica Różana, pow. Krasnystaw
Siostrzytów – gm. Trawniki, pow. Świdnik
Sitaniec – gm. Zamość, pow. Zamość
Sitno – gm. Międzyrzec Podlaski, pow. Biała Podlaska
Sitno – gm. Sitno, pow. Zamość
Skierbieszów – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Skoki – gm. Czemierniki, pow. Radzyń Podlaski

Skoków – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Skorczyce – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Skowieszyn – gm. Końskowola, pow. Puławy
Skryhiczyn – gm. Dubienka, pow. Chełm
Sławęcín – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Słodków – gm. Kraśnik, pow. Kraśnik
Słotwiny – gm. Karczmiska, pow. Opole Lubelskie
Smólsko Duże – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Smólsko Małe – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Snopków – gm. Jastków, pow. Lublin
Sokolówka – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Sosnowica – gm. Sosnowica, pow. Parczew
Sól – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Spiczyn – gm. Spiczyn, pow. Łęczna
Stanin – gm. Stanin, pow. Łuków
Stanisławka – gm. Sitno, pow. Zamość
Stanisławów – gm. Żmudź, pow. Chełm
Stara Wieś – gm. Borki, pow. Radzyń Podlaski
Stare Komasyce – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Stary Bidaczów – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Stary Brus – gm. Stary Brus, pow. Włodawa
Stary Majdan – gm. Wojsławice, pow. Chełm
Stary Orzechów – gm. Sosnowica, pow. Parczew
Staw Noakowski – gm. Nielisz, pow. Zamość
Stawce – gm. Batorz, pow. Janów Lubelski
Stawek – gm. Cyców, pow. Łęczna
Stefankowice – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Stojeszyn – gm. Modliborzyce, pow. Janów Lubelski
Stok – gm. Końskowola, pow. Puławy
Strupin Duży – gm. Chełm, pow. Chełm
Stryjno Pierwsze – gm. Rybczewice, pow. Świdnik
Stryjów – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Strzelce – gm. Białopole, pow. Chełm
Strzeszkowice Duże – gm. Niedrzwica Duża, pow. Lublin
Strzyżów – gm. Hrubieszów, pow. Hrubieszów
Studzianki – gm. Zakrzówek, pow. Kraśnik
Stulno – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Suchawa – gm. Wiryki, pow. Włodawa
Suchowola – gm. Adamów, pow. Zamość
Sulmice – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Sulów – gm. Zakrzówek, pow. Kraśnik
Sułowiec – gm. Sułów, pow. Zamość
Sułów – gm. Sułów, pow. Zamość
Sumin – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Susiec – gm. Susiec, pow. Tomaszów Lubelski
Suszno – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Szóstka – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Szperówka – gm. Szczepreszyn, pow. Zamość
Szuminka – gm. Włodawa, pow. Włodawa

Świeciechów – gm. Annopol, pow. Kraśnik
Świerże – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Tarnawa Duża – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Tarnawatka – gm. Tarnawatka, pow. Tomaszów Lubelski
Tarnawka – gm. Zakrzew, pow. Lublin
Telatyn – gm. Telatyn, pow. Tomaszów Lubelski
Teodorówka – gm. Frampol, pow. Biłgoraj
Terebela – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska
Tereszpol – gm. Tereszpol, pow. Zamość
Toczyska – gm. Stoczek Łukowski, pow. Łuków
Topólcza – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Trawniki – gm. Trawniki, pow. Świdnik
Trzebieszów – gm. Trzebieszów, pow. Łuków
Trzydnik Duży – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Tuchanie – gm. Dubienka, pow. Chełm
Tuczępy – gm. Grabowiec, pow. Zamość
Tuczna – gm. Tuczna, pow. Biała Podlaska
Turka – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Turobin – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Turzyniec – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Tworyczów – gm. Sułów, pow. Zamość
Tyszowce – gm. Tyszowce, pow. Tomaszów Lubelski
Tyśmienica – gm. Parczew, pow. Parczew
Uchanie – gm. Uchanie, pow. Hrubieszów
Uchańka – gm. Dubienka, pow. Chełm
Udrycze – gm. Stary Zamość, pow. Zamość
Uhnin – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Uhrusk – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Ujazdów – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Ułhówek – gm. Ułhówek, pow. Tomaszów Lubelski
Urszulin – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Urzędów – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Uścimów – gm. Uścimów, pow. Lubartów
Wandalin – gm. Opole Lubelskie, pow. Opole Lubelskie
Wąwolnica – gm. Wąwolnica, pow. Puławy
Weremowice – gm. Chełm, pow. Chełm
Wereszczyn – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Węglinek – gm. Trzydnik Duży, pow. Kraśnik
Wielącza – gm. Szczepieszyn, pow. Zamość
Wielkolas – gm. Abramów, pow. Lubartów
Wielkopole – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Wierzbica – gm. Lubycza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Wierzbica – gm. Urzędów, pow. Kraśnik
Wierzbica – gm. Wierzbica, pow. Chełm
Wierzchowiska – gm. Modliborzyce, pow. Janów Lubelski
Wilków – gm. Wilków, pow. Opole Lubelskie
Wirkowice – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Wiszniów – gm. Mirce, pow. Hrubieszów
Wiśniów – gm. Gorzków, pow. Krasnystaw

Witaniów – gm. Łęczna, pow. Łęczna
Witoroż – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Witulín – gm. Leśna Podlaska, pow. Biała Podlaska
Wołyń – gm. Wołyń, pow. Radzyń Podlaski
Wojciechów – gm. Wojciechów, pow. Lublin
Wojśławice – gm. Wojśławice, pow. Chełm
Wola Burzecka – gm. Wojcieszków, pow. Łuków
Wola Dereźniańska – gm. Biłgoraj, pow. Biłgoraj
Wola Gałęzowska – gm. Bychawa, pow. Lublin
Wola Gułowska – gm. Adamów, pow. Łuków
Wola Idzikowska – gm. Fajśławice, pow. Krasnystaw
Wola Korybutowa – gm. Siedliszcze, pow. Chełm
Wola Obszańska – gm. Obsza, pow. Biłgoraj
Wola Okrzejska – gm. Krzywda, pow. Łuków
Wola Osowińska – gm. Borki, pow. Radzyń Podlaski
Wola Różaniecka – gm. Tarnogród, pow. Biłgoraj
Wola Uhruska – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Wolica – gm. Modliborzyce, pow. Janów Lubelski
Wołkowiány – gm. Żmudź, pow. Chełm
Wołoskowola – gm. Stary Brus, pow. Włodawa
Worgule – gm. Leśna Podlaska, pow. Biała Podlaska
Wólka Abramowska – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Wólka Czulczycka – gm. Chełm, pow. Chełm
Wólka Domaszewska – gm. Wojcieszków, pow. Łuków
Wólka Kańska – gm. Rejowiec Fabryczny, pow. Chełm
Wólka Kątna – gm. Markuszów, pow. Puławy
Wólka Łabuńska – gm. Łabunie, pow. Zamość
Wólka Orłowska – gm. Izbica, pow. Krasnystaw
Wólka Plebańska – gm. Biała Podlaska, pow. Biała Podlaska
Wólka Polinowska – gm. Konstantynów, pow. Biała Podlaska
Wólka Ratajska – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Wólka Tarnowska – gm. Wierzbica, pow. Chełm
Wronów – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Wronów – gm. Końskowola, pow. Puławy
Wyczółki – gm. Piszczac, pow. Biała Podlaska
Wyhalew – gm. Dębowa Kłoda, pow. Parczew
Wyryki – gm. Wyryki, pow. Włodawa
Wysokie – gm. Skierbieszów, pow. Zamość
Wywłoczka – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Zaburze – gm. Radecznicza, pow. Zamość
Zagórze – gm. Bełżyce, pow. Lublin
Zahajki – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Zahajki – gm. Wyryki, pow. Włodawa
Zakłodzie – gm. Radecznicza, pow. Zamość
Zakrzew – gm. Zakrzew, pow. Zamość
Zakrzów – gm. Łęczna, pow. Łęczna
Zalesie – gm. Zalesie, pow. Biała Podlaska
Załucze Stare – gm. Urszulin, pow. Włodawa
Zamch – gm. Obsza, pow. Biłgoraj

Zanie – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Zanowinie – gm. Dorohusk, pow. Chełm
Zaporze – gm. Radecznica, pow. Zamość
Zarudzie – gm. Nielisz, pow. Zamość
Zarzeczce – gm. Puławy, pow. Puławy
Zastawie – gm. Goraj, pow. Biłgoraj
Zatyle – gm. Lubycza Królewska, pow. Tomaszów Lubelski
Zawada – gm. Zamość, pow. Zamość
Zawieprzyce – gm. Spiczyn, pow. Łęczna
Zbereże – gm. Wola Uhruska, pow. Włodawa
Zdziłowice – gm. Godziszów, pow. Janów Lubelski
Zgoda – gm. Łaziska, pow. Opole Lubelskie
Zielone – gm. Krasnobród, pow. Zamość
Zofiówka – gm. Łęczna, pow. Łęczna
Zosin – gm. Horodło, pow. Hrubieszów
Zubowice – gm. Komarówka-Osada, pow. Zamość
Zwiartów – gm. Krynice, pow. Tomaszów Lubelski
Zwierzyniec – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Zynie – gm. Księżpol, pow. Biłgoraj
Żrebce – gm. Sułów, pow. Zamość
Żabików – gm. Radzyń Podlaski, pow. Radzyń Podlaski
Żabno – gm. Turobin, pow. Biłgoraj
Żakowola – gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
Żdzarka – gm. Hańsk, pow. Włodawa
Żdzary – gm. Łuków, pow. Łuków
Żerdź – gm. Żyrzyn, pow. Puławy
Żerniki – gm. Ułhówek, pow. Tomaszów Lubelski
Żerocin – gm. Drelów, pow. Biała Podlaska
Żmudź – gm. Żmudź, pow. Chełm
Żółkiewka – gm. Żółkiewka, pow. Krasnystaw
Żuków – gm. Włodawa, pow. Włodawa
Żulin – gm. Łopiennik Górny, pow. Krasnystaw
Żurawnica – gm. Zwierzyniec, pow. Zamość
Żyrzyn – gm. Żyrzyn, pow. Puławy

Wykaz cyfrowych oznaczeń miejscowości na mapach

1. Komarno, 2. Bohukały, 3. Łukowisko, 4. Worgule, 5. Lipnica, 6. Błotków Duży, 7. To-czyska, 8. Grzędówka, 9. Leszczanka, 10. Sitno, 11. Wólka Plebańska, 12. Dobrynka, 13. Jedlanka, 14. Łazy, 15. Żakowola, 16. Kozły, 17. Koszoły, 18. Kąty, 19. Germa-nicha, 20. Siedliska, 21. Żabików, 22. Ossowa, 23. Dubica, 24. Matiaszówka, 25. Ja-błeczna, 26. Okrzeja, 27. Stara Wieś, 28. Branica Radzyńska, 29. Dawidy, 30. Mo-twica, 31. Hanna, 32. Krępa, 33. Dębica, 34. Glinny Stok, 35. Kodeniec, 36. Żu-ków, 37. Pogonów, 38. Rudno, 39. Niedźwiada, 40. Uhnin, 41. Lubień, 42. Orchó-wek, 43. Gołąb, 44. Osiny, 45. Abramów, 46. Nowodwór, 47. Kolechowice, 48. Zału-cze Stare, 49. Żdzarka, 50. Zbereże, 51. Zarzeczce, 52. Stok, 53. Krasienin, 54. Ja-widz, 55. Nadrybie, 56. Kulczyn, 57. Mszanna, 58. Stulno, 59. Wilków, 60. Słotwiny,

61. Ługów, 62. Dys, 63. Zakrzów, 64. Głębokie, 65. Radzanów, 66. Świerże, 67. Bra-
ciejowice, 68. Janiszkowice, 69. Poniatowa, 70. Konopnica, 71. Krępiec, 72. Dorohucza,
73. Ochoża, 74. Wólka Czulczycka, 75. Brzeźno, 76. Piotrawin, 77. Kluczkowice, 78. Bo-
rzechów, 79. Bychawka, 80. Gardzienice, 81. Żulin, 82. Weremowice, 83. Andrzejów,
84. Rogatka, 85. Basonia, 86. Wierzbica, 87. Kielczewice, 88. Krzczonów, 89. Łopiennik
Górny, 90. Siennica Duża i Siennica Różana, 91. Alojzów, 92. Skryhiczyn, 93. Księżo-
mierz, 94. Sulów, 95. Tarnawka, 96. Rożki, 97. Ostrzyca, 98. Bończa, 99. Jarosławiec,
100. Kopyłów, 101. Opoka, 102. Gościeradów, 103. Trzydnik Duży, 104. Wierchow-
ska, 105. Tarnawa Duża, 106. Staw Noakowski, 107. Udrycze, 108. Rogów, 109. Ob-
rowiec, 110. Irena, 111. Stojeszyn, 112. Wólka Ratajska, 113. Żrebce, 114. Zawada,
115. Horyszów Polski, 116. Malice, 117. Cichobórz, 118. Lipa, 119. Momoty Dolne,
120. Kocudza, 121. Kawęczyn, 122. Białowola, 123. Zubowice, 124. Miętkie, 125. Go-
łębie, 126. Ciosmy, 127. Hedwizyn, 128. Malewszczyzna, 129. Antoniówka, 130. Mało-
niż, 131. Oszczów, 132. Hucisko, 133. Majdan Stary, 134. Aleksandrów, 135. Zielone,
136. Nedeżów, 137. Ułhówek, 138. Potok Górny, 139. Łukowa, 140. Zamch, 141. Brze-
ziny, 142. Wierzbica, 143. Wola Różaniecka, 144. Siedliska.

Słownik

Amarantowy ‘kolor żółtoczerwony z odcieniem fioletowym’

Stońce czasem zachodzi tak na amarantowo, to ślicznie wygląda, taki fiolet, ale jakby trochę czerwony, żółty, no, taki wesoty, amarantowy (Wiśniów). Burka to wełniana spódnica. Miała cztery bryty, a dół zdobili perebory. Byli to pasy w różnych kolorach. To był amarantowy, pomarańczowy, zielony, fioletowy, ale mi najbardziej się podobał amarantowe kwiaty, bo to nie było ani czerwone, ani fioletowe, ale takie amarantowe te kwiaty (Rudka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *amarantowego*; D. lm. *amarantowych*; wymowa: *amarantowy*.

Baba I – tom I: 53.

Baba II – tom IV: 49.

Baba III – tom IV: 49.

Baba IV – tom IV: 49.

Baba V – tom VI: 52–53.

Baba VI – tom VI: 53.

Baba VII – tom VI: 53–54.

Baba VIII – tom VI: 54.

Baba IX – tom VII: 51.

Baba X – tom VII: 51.

Baba XI – tom VIII: 51–52.

Baba XII – tom VIII: 52.

Baba XIII – tom IX: 52.

Baba XIV – tom X: 53.

Baba XV ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Baba to jest taka grupka gwiazd na niebie (Rozkopaczew). Sześć czy siedem gwiazd na niebie to Baba, te Babe to najłepi było widać w zimie (Zawieprzyce). Te gwiazdy so tak w kupie, razem ich musi siedem jest i to moje babcia mówili, że to Baba wylazi na niebie w nocy (Kolechowice). Babe w zimie na niebie widać, to taka kupka gwiazd (Rozpłucie).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Lublina, Łęcznej i Lubartowa (zob. mapa 28).

D. lp. *Baby*; wymowa: *baba*.

Por. *Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Baba Jaga II – tom X: 53.

Babie lato ‘białe nitki snujące się w pogodne dni jesienne w powietrzu’
Jak ładna jesień, to babie lato tak sie snuje, te nitki tak wijszo w puwietrzu (Sąsiadka).
Babie lato to takie niteczki przezroczyse so w powietrzu, tak fruwajo w jesini (Bychawka).
Babie lato to białe nici latające w pogodne dni w powietrzu (Krzemień).
Jak pogodna jesień, to jest babie lato, takie pajęczynki w powietrzu sie snujo, tak fruwajo
(Pułankowice). Babie lato wisiało w pogodne dni w jesieni w powietrzu (Międzyrzec
 Podlaski). *Jak ciepła jesień, to babie lato jest* (Rogoźniczka). *Jak ciepła jesień, to pięknie*
to babie lato sie ścieli, tak wokoło (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *babiego lata*; D. lm. *babich lat*; wymowa: *babé lato*.

Por. *babskie lato*.

Babka I – tom I: 53–54.

Babka II – tom II: 233.

Babka III – tom V: 56–57.

Babka IV – tom V: 57.

Babka V – tom V: 57.

Babka VI – tom VI: 54.

Babka VII – tom VI: 55.

Babka VIII – tom VII: 51.

Babka IX – tom VIII: 53.

Babka X – tom IX: 53.

Babka XI – tom X: 54.

Babka XII ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Babka i Kosiarz to te gwiazdy, co jich lepi widać w zimie niż w lecie (Niedźwiada).
Kosiarza i Babke było widać jesienio, zimo so niżej, a niektórzy potrafilo po tych gwiazdach
określić godzine (Abramów). *Rano świeci gwiazda Jutrzenka. Jest jeszcze Babka*
i Kosiarz (Rokitno).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Lubartowa, Lublina i Parczewa (zob. mapa 28).

D. lp. *Babki*; wymowa: *babka*.

Por. *Baba, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Babki I – tom IV: 49–50.

Babki II ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Babki to gwiazdy, które pojawiają się tylko w zimie (Tyśmienica). Babki to sześć, siedem gwiazd, Kosiarze to trzy gwiazdy (Siemień). Jak kupa gwiazd na niebie, tak sześć, siedem, to nazywa się, że to Babki, jak jest jasna noc to one dobrze widoczne (Kaznów). Babki są na niebie w zimie (Janowice). Na niebie jest Wielki i Mały Wóz, Kosiarze i Babki (Skierbieszów). Rano pokazywała się Jutrzenka, widać też było Wóz, pięć gwiazd przy sobie to są Babki (Zakrzów). Z gwiazd znam Wóz, Kosiarzy, Babki (Leszkowice).

Źródła: PM, MNL, MAKL, KA, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 28).

D. lm. *Babków*; wymowa: *bapki*.

Por. *Baba, Babka, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Babskie lato ‘białe nitki snujące się w pogodne dni jesienne w powietrzu’

Babskie lato to snuje się w pogodne dni w jesieni w powietrzu (Sąsiadka). Ciepła jesień i jest babskie lato (Gorajec). Kiedyś to było wszystko jakoś tak ułożone, i jak jesień to już babskie lato wisi w górze, tak snuło się, bo jesień była tak jak trzeba (Wierzchowska).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *babskiego lata*; wymowa: *bapskie lato*.

Por. *babie lato*.

Baby ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Baby to kilka gwiazd razem świeci w zimie (Germanicha). Taka kupka gwiazd, chyba siedem razem, niektóre mówiły, że sześć, i to nazywają się Baby, wychodzą w zimie, jak czyste niebo (Stare Komaszycy). Baby to sześć gwiazd tak koło siebie i po nich nawet gudzine określali. One w zimie były i najładniej było ich widzieć, jak pogodna noc była (Batorz). U nas tośmy patrzyli na niebo czy już Baby wyszły (Spiczyn).

Źródła: PM, MAKL, KA, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia (zob. mapa 28).

D. lm. *Babów*; wymowa: *baby*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Badunia II – tom IX: 53.

Bajducha – tom IX: 55.

Bajoro – tom IX: 55.

Bajur – tom IX: 55.

Bajura – tom IX: 55–56.

Bałabani się ‘zanosi się na deszcz’

Niebo batabani sie na dyszcz, zachodzi chmurami, kłębi sie to tak (Luchów Dolny). *Jak sie bedzie tak batabanić, to dyszcz murowany* (Bukowina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

Wymowa: *baʋabaɲi se*.

Por. *bałwani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwanią, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabąboli się, zachmarza się, zachmoruje się, zachmurza się, zanosi się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się*.

Bałwan I – tom VIII: 57.**Bałwan II** ‘chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo’

Bałwan to chmura, może być deszczowa, śniegowa, burzowa, gradowa (Wiszniów). *Bałwany wychodzo na deszcz. No tak, na deszcz, na burze jake* (Nowodwór). *Bałwany to przewracajo sie tak na niebie* (Zawieprzyce). *Chmury so śniegowe i inne, to takie bałwany* (Wojślawice). *Jak wyszed taki bałwan, to trza było pędko uciekać z pola* (Zofiówka).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Lublina, Świdnika, Łęcznej, Krasnegostawu, Zamościa i Hrubieszowa (zob. mapa 4).

D. lp. *bałwana*; D. lm. *bałwanów*; wymowa: *baʋan*.

Por. *chmara, chmora, chmura, fala, obłok, planeta, tucza, tuman*.

Bałwan III ‘chmura deszczowa’

Bałwan to cimna chmura na dyszcz (Wiszniów). *Bałwany to pojedyncze chmury deszczowe* (Zakrzew). *Bałwany wychodzo na deszcz* (Nowodwór). *Bałwan, jak sie pukaże po południu i idzie od północy, to deszcz pewny* (Wirkowice).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Lubartowa, Bychawy, Krasnegostawu, Zamościa i Hrubieszowa (zob. mapa 3).

D. lp. *bałwana*; D. lm. *bałwanów*; wymowa: *baʋan*.

Por. *bałwanek, baranek, chmara, chmora, chmura, chmura deszczowa, dziad, nawałnica, obłok, planeta*.

Bałwan IV ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

Bałwany to małe chmurki, one nic ni zrobio, dyszczu nie bedzie z nich (Worgule). *Taka biała chmurka jak wyjdzie, to z takiego bałwana dyszczu ni bedzie* (Kolonja Moniatyckie). *Bałwany so białe, jarzębate i spokojne* (Polichna). *Chmury bałwany so na pogodzie, chmury burzowe so ciemne, chmury gradowe so białe* (Kaznów). *Chmury bałwany takie kłębiaste wrózo pogodzie* (Dębowa Kłoda). *Jak na niebie takie bałwany, to bedo pokosy jak barany* (Niedźwiada).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Parczewa, Lubartowa, Chełma, Krasnegostawu, Hrubieszowa i Kraśnika (zob. mapa 2).

D. lp. *bałwana*; D. lm. *bałwanów*; wymowa: *baʋan*.

Por. *bałwanek, baran, baranek, dymka, kominek, kumulus, kwaśne mleko, obłoczek, obłok, obłoka, siewka*.

Bałwan V ‘wir powietrzny’

Bałwan taki sie zrobiuł i to rzucało wszystkim, u nas porwało płot, bo tak sie tyn bałwan kręciuł w kółku, ino sie kurzyło (Dorohuczka). Wiater sie zerwał i taki bałwan zrubił sie i trza było uciekać, bo mogło człuwieka porwać (Trawniki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Świdnika i Krasnegostawu.

D. lp. *bałwana*; D. lm. *bałwanów*; wymowa: *baɯvan*.

Por. *czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diable wesele, huragan, głupi jaś, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, zle, zle lata, zle się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater*.

Bałwan VI ‘bryła śniegu’

Śniegu było pełno, a potem taki bałwan już z tego śniegu sie robił i te bałwany leżeli aż du wiosny (Ochoża). Kiedyś zimy byli prawdziwe, to takie tego śniegu leżeli, no bałwan taki był (Krasne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *bałwana*; D. lm. *bałwanów*; wymowa: *baɯvan*.

Por. *bryła*.

Bałwan VII ‘rzeźba ze śniegu’

Śniegu napadało i zawsze śmy lypili bałwana, jednego czy dwa, a czasem to przy każdy chatupie był zrobiony bałwan, bo dzieci było dużo, to miał kto lepić (Tarnawatka). Bałwan był w kapyluszu, jakiś stary baniak sie wzino, węgiel na oczy, nos z marchwi i jakie patyki na ręce, i już jest bałwan jak żywy (Rożki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bałwana*; D. lm. *bałwanów*; wymowa: *baɯvan*.

Bałwanek I ‘chmura deszczowa’

Bałwanek to jest na deszcz zawsze, sie zbirajo takie chmury, bałwanki takie zbirajo sie na deszcz (Brzeźnica Bychawska). Bałwanki to tak pojedynczo wychodzo na deszcz, takie chmury deszczowe te bałwanki (Nowodwór).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Lubartowa (zob. mapa 3).

D. lp. *bałwanka*; D. lm. *bałwanków*; wymowa: *baɯvanek*.

Por. *bałwan, baranek, chmara, chmora, chmura, chmura deszczowa, dziad, nawatnica, obłok, planeta*.

Bałwanek II ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

Bałwanek to biała, lekka chmurka, co sobie tak chodzi na pogodnym niebie (Flisy). Bałwanki to małe pierzaste chmurki (Majdan Stary). Bałwanki to takie małe chmurki (Bukowina). Jak so na niebie bałwanki, takie chmurki, to trza w ten dzień reczke siać (Dereźnia).

Źródła: PM, BT, SSiSL I-3, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Janowa Lubelskiego (zob. mapa 2).

D. lp. *bałwanka*; D. lm. *bałwanków*; wymowa: *baɯvanek*.

Por. *bałwan, baran, baranek, dymka, kominiek, kumululus, kwaśne mleko, obłoczek, obłok, obłoka, siewka*.

Bałwani się ‘zanosi się na deszcz’

Zboże na polu, a tu tak na niebie bałwani sie jak na dyszcz (Rozłopy). Bałwani sie, to jak bałwany wychodzo na niebo, tak przywracajo sie (Rozkopaczew). Na niebie bałwani sie, sie bałwanio te chmury tak, dyszcz pewnie bedzie (Rogatka). Niebo bałwani sie i bedzie dyszcz (Żółkiewka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *baɯvaɲi še*.

Por. *bałabani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwania, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabałoli się, zachmarza się, zachmoruje się, zachmurza się, zanosi się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się*.

Bałwaniaste niebo ‘drobne chmurki na niebie’

Bałwaniaste niebo to jak bałwany takie drobne na niebie (Majdan Zahorodyński). Ta reczka, która rośnie, to ci mówiłam, na polu piaszczystym. Te reczke kiedyś tak sieli, to musiała być pogoda, to wtedy mówio, że sie reczke sieje. Takie było bałwaniaste niebo, to wtedy sie ta reczka miała urodzić (Kolonja Moniatyczne). Jak bałwaniaste niebo, to jest czas reczke siać (Siedliszcze gm. Siedliszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bałwaniastego nieba*; wymowa: *baɯvaɲaste niebo*.

Por. *jarzębate niebo, niebo tatarczane*.

Bańka I – tom VI: 65.

Bańka II – tom VI: 65.

Bańka III – tom VI: 65.

Bańka IV – tom VIII: 58.

Bańka V – tom X: 56–57.

Bańka VI ‘bańka na wodzie w czasie deszczu’

Bańka to takie kółko sie robi na kałuży, takie kółko na wodzie (Rudy). Pluta, że bedzie, to po bańkach na wodzie można poznać (Rogoźniczka). Jak wielgi deszcz, to sie robio takie bańki na wodzie, takie kregłe, i po tym poznać, że deszcz sie przedko nie skończy (Wielącza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bańki*; D. lm. *baniek* // *bańków*; wymowa: *bańka*.

Por. *bańel*, *bulka*, *bulwa*.

Baran I – tom I: 54.

Baran II – tom III: 49.

Baran III – tom III: 50.

Baran IV – tom III: 50.

Baran V – tom V: 61.

Baran VI – tom VIII: 59.

Baran VII ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

Baran to taka chmura pługodna, obłok taki (Uhnin). Jak sie ich więcy nazganiaio tych baranów, to może i dyszcz być, ale to więcy takie pogodne so te barany (Przewłoka).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Parczewa (zob. mapa 2).

D. lp. *barana*; D. lm. *baranów*; wymowa: *baran*.

Por. *batwan*, *batwanek*, *baranek*, *dymka*, *kominek*, *kumululus*, *kwaśne mleko*, *obłoczek*, *obłok*, *obłoka*, *siewka*.

Baranek I – tom III: 50.

Baranek II – tom VIII: 59.

Baranek III – tom X: 57.

Baranek IV ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

Baranki to takie małe obłoczki białe na pogodzie (Zawieprzyce). Baranki to chmury na pogodzie (Nadrybie). Baranki to takie małe chmurki (Skowieszyn). Na niebie jak so takie małe chmury pierzaste, takie baranki, to dyszczu z tego ni bedzie (Stefankowice). Baranki to takie małe obłoczki na niebie (Potok Górny). Baranki to so chmury takie na niebie jak ładna pogoda (Horyszów Polski). Baranki to takie małe chmury, bardzo białe, chmury deszczowe so ciemne, a gradowe siwe (Skierbieszów). Chmury so takie, baranki na pogodzie, pierzaste na pogodzie, skłębione na deszcz, ciemne granatowe to burzowe, a szare, siwe to gradowe (Jarosławiec). Jak byli baranki to ludzie reczke sieli (Brzeziny pow. Łęczna). Baranki to dobre chmurki na zasianie gryki (Tyśmienica). Baranki to chmurki dobre do siania gryki (Leszkowice). Chmury so różne, obłoki, to takie baranki w czerwcu i w maju sprzyjajo sianiu gryki (Rokitno). Kiedy były chmury baranki, ludzie ziemniaki sadzili (Cyców).

Źródła: PM, MNL, SSiSL I-3, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-wschodnia i okolice Lubartowa, Puław, Biłgoraja (zob. mapa 2).

D. lp. *baranka*; D. lm. *baranków*; wymowa: *baranek*.

Por. *batwan, batwanek, baran, dymka, kominek, kwaśne mleko, kumulus, obłoczek, obłok, obłoka, siewka*.

Baranek V ‘chmura deszczowa’

Wyszed taki baranek i to było na dysc ta chmura (Księżomierz). Albo, że jak na niebie takie baranki su, takie barankowe chmory, tak wyglądają jak baranki, tako jak ta wełna, to godaju, że dyszc będzie nie za trzy dni, a za trzy godziny (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika (zob. mapa 3).

D. lp. *baranka*; D. lm. *baranków*; wymowa: *baranek*.

Por. *batwan, batwanek, chmara, chmora, chmura, chmura deszczowa, dziad, nawatnica, obłok, planeta*.

Barani skok ‘przybywanie dnia po przesileniu zimowym’

Na Nowy Rok przybywa dnia na barani skok, tak się mówi (Żrebee). Na barani skok to znaczy, że dzień jest troszke dłuższy, ale tak, że ni widać tego, tak malutko (Turobin). Na barani skok, no to już dzień troszki dłuższy jest (Zakrzew). Barani skok to znaczy, że dnia zaczyna przybywać pomalutku (Germanicha). Na Nowy Rok przybyło dnia na barani skok (Osmolice). Na Nowy Rok na barani skok (Wysokie).

Źródła: PM, MAKL, BKN, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *barańi skok*.

Por. *kurze nastąpienie, stopa, wołowe liżenie*.

Barwa ‘postrzegana wzrokowo właściwość przedmiotu zależna od stopnia pochłaniania, rozpraszania lub przepuszczania promieni świetlnych’

Barwe to się widzi, że ładna barwa na czymś jest (Białowody). Ja miała taki płaszcz, co jego bardzo lubiała, a miał śliczne barwe, take brązowe jak kawa (Elźbiecin). Krajka to miała różne barwy. To taki barwny pas lniany lub parciany. To byli z jakiegoś płótna i nauyt może i zy lnianego (Dołhobyczków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *barwy*; D. lm. *barw*; wymowa: *barwa*.

Por. *kolor*.

Barwny ‘będący jakiegoś koloru, ale nie białego i nie czarnego’

Łąki dawno to bardzo barwne byli, a tera zarosło wszystko chaszczami (Uhrusk). Barwny, no to ma jakieś barwe, to ni czarny, tylko barwny jest, mo kolory jakieś (Opoka). Jak biołe, to nie jest barwne, czerwone, nibieskie, żółte to jest barwne, bo ma barwe, kolor ma (Otrocz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *barwnego*; D. lm. *barwnych*; wymowa: *barwny*.

Por. *kolorowy, wielobarwny*.

Bąbel II ‘bańka na wodzie w czasie deszczu’

Na wodzie robio sie bąble w czasie ulewy (Łukawka). Jesce bedzie długo padać, bo bąble so na wodzie (Pogonów). Jak dysc idzie, to na wodzie sie robio takie bąble okrągłe, tak wokolo sie ta woda tak rozchodzi (Oszczywilk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *bąbla*; D. lm. *bąblów*; wymowa: *bombel, bumbel*.

Por. *bańka, bulka, bulwa*.

Belemit ‘kamień piorunowy’

Belemity to leco razem z pierunem, to coś z tego pieruna jest, jakby kamyk taki (Kiełczewice). Belemit to pomaga na zęby bolące, tak kiedyś mówiły jeszcze babka nasze (Józów).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Bychawy (zob. mapa 9).

D. lp. *belemita // belemitu*; D. lm. *belemitów*; wymowa: *belemit*.

Por. *boży paluszek, kula, kula piorunowa, piorun, skałka, strzała, strzała piorunowa, strzałka, strzałka piorunowa, strzałka z pioruna*.

Bełk III – tom IX: 63–64.**Bezpołudnie** ‘pora dnia między porankiem a południem’

Całe bezpołudnie sie pracuje w polu, ale w południe ni wolno nic robić, trza iść z pola (Ignaców). Bezpołudnie to jest od rana do obiadu (Maszki). Rano sie wstało i szło sie w pole na całe bezpołudnie (Kozubszczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ługów, Wojciechów, Maszki, Ignaców, Motycz, Konopnica, Kozubszczyzna (zob. mapa 35).

D. lp. *bezpołudnia*; wymowa: *bespoūdnie*.

Por. *do obiadu, doobiadek, dopołon, dopołud, dopołudnek, dopołudnie, podobiadek, przed obiadem, przed południem, przedobiadek, przedobiedzie, przedpołudnie, przedpołudzień*.

Bezrok ‘przyszły rok’

Na bezrok to zrobimy, tera ni ma czasu (Polichna). Na bezrok to już mi bedzie osimdziesiąt lat (Tuczępy). Słabe lato w tym roku, może na bezrok bedzie lepi (Majdan Gromadzki). Jak przydzie bezrok, to pomyślim jak to zrobić, co tu posiać w tym miejscu (Witulin). To dopiro na bezrok bedzie rubione (Hołowno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i wschodnia.

D. lp. *bezroku*; D. lm. *bezroków*; wymowa: *bezrok*.

Por. *drugi rok, przyszły rok*.

Beżowy ‘kolor jasny, żółtobrazowy’

Ściany se umalowałam na beżowo (Bordziłówka). Płaszczki kiedyś byli z popiliny, taki beżowy kolor przyważnie (Batorz). Beżowy kolor to taki jasny, taki troche w brązowy wpada, jakby zmieszane z białym troche (Kolonja Drzewce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *beżowego*; D. lm. *beżowych*; wymowa: *beżowy, byżowy, bezowy*.

Bialiński ‘kolor intensywnie biały’

Ładnie sie uproł, tera taki bioliński tyn obrus (Wandalin). *Ja zawsze musiała mieć na pośnik taki bialiński obrus* (Brody Małe). *Dobra z ni gospodyni była, wszystko czyściutkie, obrus bioliński zawsze na stole* (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *bialińskiego*; D. lm. *bialińskich*; wymowa: *bałiński, bołiński*.

Por. *białuśki, bialutki, bielszy, bielusieńki, bielutki*.

Białuśki ‘kolor intensywnie biały’

Na Wilkanoc stół nakryty był białuśkim obrusikiem, na środku na talerzyku z zielonym owsem stała figurka baranka z cukru albo pieczony baranek z chorągiewko. Na stole przymusowo musiały być pisanki (Józefów). *Stół był nakryty białuśkim obrusikiem, na stole stał baranek, w doniczce zielony owies był, stawiało sie też bukiet z bazi* (Putnowice Wielkie). *Stryjek to z ty zgryzoty zrobił sie taki białuśki na głowie w jedne noc, te włosy takie białuśkie* (Kumów Majoracki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *białuśkiego*; D. lm. *białuśkich*; wymowa: *bałuśki*.

Por. *bialiński, bialutki, bielszy, bielusieńki, bielutki*.

Bialutki ‘kolor intensywnie biały’

To było kiedyś ślicznie na pośniku. Za oknem śnieg, a na stole siano i bialutki jak tyn śnieg obrus, a na tym bialutki opłatek (Topólcza). *Zawsze trzymał fason, kuszula taki bialutki zawsze kolor, spodnie na kant, buty wyglancowane, ale baby se znaleźć ni umiał* (Osiczyna). *Obrus na święta musi być biolutki na stole, bo jak inaczy* (Płonki). *Talerz kładli taki blaszany, bialutko serwetko przykryty i tam te pieniądze kładli, pod to serwetke* (Żrebce). *Panna młoda szła razem zy starszo druhnno, miały płachetki bialutkie na obydwach ramionach. Prosiły o błogostawieństwo, brały pod nogi każdo osobe w każdy chałupie* (Józwów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bialutkiego*; D. lm. *bialutkich*; wymowa: *bałutki, bołutki*.

Por. *bialiński, białuśki, bielszy, bielusieńki, bielutki*.

Biała Droga ‘szeroki, biały pas gwiazd idący przez całe niebo w pogodną noc’

Biało Drogo to ido gwiazdy, co so razem zy sobo, tak ido jedna po drugi (Żerocin). *Gwiazdy chodzo po niebie Biało Drogo* (Worgule). *Kiedyś starsze ludzie to łatwo poznawali na niebie, któredy idzie Biała Droga, tera sie na tym nie znajo* (Żakowola).

Źródła: PM, MAKŁ, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej i Radzyna Podlaskiego.

D. lp. *Białej Drogi*; wymowa: *baŭa droga*.

Por. *Droga bez Niebo, Droga Dusz, Droga Gwieździsta, Droga Księżycowa, Droga Mleczna, Droga Świętych, Droga Umarłych, Gościniec, Jasna Droga, Mleczna Droga*.

Białasy ‘kolor prawie biały’

Białasy taki tyn żyrandol, no ni całkiem bioty, ale prawie bioty (Żrebce). *Te krydensy to byli kiedyś takie więcy białase* (Szperówka). *Widziołem w sklepie kłosz du lampy taki białasy, ale nie wim czy kupić, czy ni* (Rozpłucie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *białasego*; D. lm. *białasych*; wymowa: *baɥasy, bouasy*.

Por. *białowaty, blady, jasny*.

Białowaty ‘kolor prawie biały’

Białowaty taki, ni całkiem bioty, ale białowaty (Flisy). *Jak bedzie ostra zima, to zające so takie cimne, brunatne takie, a jak łagodna zima, to zające so takie białowate* (Gózd Lipiński). *Białowaty to taki prawie biały* (Piotrowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *białowatego*; D. lm. *białowatych*; wymowa: *baɥowaty, bouowaty*.

Por. *białasy, blady, jasny*.

Biały I – tom III: 54.**Biały II** ‘kolor biały’

Biały to jest kolor mleka, śniegu (Uhrusk). *Bioty to jak śnieg, ale taki co dopiro świeży jest, bo potem to już brudny sie robi* (Osiny). *Na choinke to z opłatka takie światy wyrabiali, takie gwiazdeczki białe jak śnieg* (Sułów). *Włosy anielskie to wygladały jak włosy, takie długie i cieniutkie, ale były białe i sie błyszcząły, tak mieniły sie biało* (Bronice). *Bańki to różne byli, i kręgle takie z wzorkami różnymi, no i długie tak wypuczone w środku, i znowu takie z dołkami pu boku, i jeszcze muchomorki takie byli, czerwone i w białe kropki, i nóżka była biała* (Żrebce). *A jak do ślubu, jak sie wybierała młoduca, to jo tu sąsiada ubierali, welon długi, sukienka biała* (Kowala). *Pani młoda to miała suknie koloru białego z długim rękawem i do samyj ziemi. Na głowie był biały welon przybrany w kwiaty, który opadał na plecy do samyj ziemi* (Luchów Dolny). *A panna młoda miała do ślubu biały strój. Biały, biały* (Babin). *Biały materiał sie kupowało na krzyżmo* (Ruda Solska). *Chrzcielnik to jest kawałek białego płótna dawany dziecku do chrztu* (Łyniew). *Ser sie robiło, biały, ale i ten złoty też robiłam. Biały to tuaróg* (Helenów). *Bioty jak taki, jak moja midnica* (Charlejów). *Biały opłatek był dla ludzi, a opłatek kolorowy, przyważnie opłatek różowy, był dla bydła, żeby wiedziało, że Pan Jezus sie narodził* (Krępa). *Później przynosiło sie słome do mieszkania, słome to na podłoge, a siano na stół. Przykrywało sie białym, lnianym obrusem, no i schodziła sie rodzina najbliższa na te wieczery wigilijno* (Słodków). *Do wieczery zasiadało sie dopiero, jak na niebie pojawila sie pierwsza gwiazdka. Stół nakryty był białym obrusem, tato to zausze ziarna zboża sypał, żeby był urodzaj, a potem po wieczery wigilijnej dawał to zboże kuram, żeby dużo jajek niesli. Starano sie, żeby dużo potraw było na wieczery, bo to znaczyło, że w następnym roku nie bedzie jedzenia brakowało* (Putnowice Wielkie). *Na Boże Ciało procesja chodzi do czterech ołtarzów, a przy każdym ołtarzu jest stół przykryty białym obrusem, na nim krzyż i świece w lichtarzach, po bokach kwiaty, przyważnie białe* (Drelów). *Puwałe sie bili na bioło, a ściany na nibiesko czy ziluno, jak tak już chto chce se tubili* (Zawada). *Puwałe to z desek rubili, a potem sie te deski bילו na bioło czy tam troszke nibiskawo, żeby to ładni i przyjemni było*

w ty chałupie siedzieć (Zielone). Ale przeważnie ubirali sie w granatowe spódnice i białe bluzki (Biszca). Kobiety nosiły dawniej rańtuchy z białego samodziałowego płótna, które zarzucały na ramiona (Czemierniki). Rańtuch to chusta z białego płótna, haftowana i zakładana na ramiona (Andrzejów pow. Chełm). Angorka to wełniane, takie jakby na drutach rubione, no i kolory różne, ja miałam take zilone, bo to malowane było ta wełna z angory, ale więcę to białe byli (Zulin). Angorowe chusty były, angorki takie białe (Mokrelipie). Ja chodziłam w lnianej sukience, tako miałam w krateczke biało z czarnym (Wola Osowińska). Malowanka to spódnica lniana w drobne wzorki geometryczne, czerwone lub granatowe na białym tle (Kopina). Najstarsze spódnice z wełny to czarne w białe paski poprzeczne (Leszkowice). Rajdocha jeszcze była, to spódnica z białego płótna, lniana spódnica (Radcze). Rejdocha to spódnica z płótna, ale tak tkana, że to jakby białe i cimne pasy, no taka ozdoba (Branica Radzyńska). Parcianka biała była na wiosne (Krczonów). Parcionki to ino z białego płótna (Suchowola). Parcianka była w kolorze białym lub białym z brązowym (Rebizanty). Spódnice kraciaki byli swojej roboty, na dwa albo trzy kulory przyważnie, w granatowym, białym i czerwonym. To byli spódnice z lnianego płótna, tkanego samymu i w kliny albo proste (Głębokie). Spódnice długie, kraciaki w kolorach granatowym, białym i czerwonym, swoji ruboty (Drozdówka). A to taki mak jes i mak, to jes prawdziwy, no to niby do spożycia, do jedzenia. [...] No, mak urośnie, troche tak podrośnie, a późni kwitnie. Różne kolory, biały, czerwony, różowy. Sieje to sie, pielęgnuje mak, bo to sie go sieje, musi mieć dobre nawozy. Tak i plewi sie, wszystkie kwasty czy sie tam pryska. Łon późni zostaje, to takie ma ładne łodygi ze wszystkich stron, ma takie pęki, takie czerwone, białe, ze wszystkich stron te pędy ma (Piotrków). Jagodnik to chwast o drobnych białych kwiatach przemieniających sie w zielone kuleczki (Zurawnica). Mlecz to roślina, co ma długie liście, żółte kwiaty, potem ma białe puszyste kule (Stefankowice). Z tego mlycza po złamaniu łodygi wypływa biały sok (Kotlice). Bereza to pospolite drzewo o białyj korze (Zahajki pow. Włodawa). Bez to krzak taki, kwitnie biało abo fioletowo i jest wysoki (Bukowa Mała). Bez to krzew o filetowych lub białych kwiatach, ułożonych w kiście (Skoki). Bez był u nas biały, białe kwiaty (Korolówka). Biała koniczynka to i teraz na łąkach rośnie, przy drogach rośnie (Huta). Biało koniczynka to takie kwiatuszki mo białe, listki cztery i rośnie dzie popadnie (Czesławice). Biedrzeniec biało kwitnie na łąkach i to jak dużo tego razem, to bardzo ładne (Kawęczyn). Bratek to ogródkowy kwiat, kwitnie żółto, biało lub fioletowo, ale zawsze jest jich kilka razem, to bratki so wtedy, bo w pojedynke un ni rośnie (Zynie). Czeremcha ma liście drobno ułożone jak harmonijka i mocno pachnące białe kwiaty (Świerże). Nie było takich strojów na cmentarzu. Uwilo sie wianek. Nie było takich grobów, jak teraz su, przeważnie było wszystko w ziemi. Zawsze śmy ubirali kasztanami wkoło grobu, kasztanami takimi. I takie te korale, co rosno, takie białe kulki (Zagórze). Jaśmin to krzew o białych i mocno pachnących kwiatach (Orłów Murowany). Kobyty ogródki miały przy domu, kwiaty sie różne sadziło, białe i kolorowe, łorganija, tulipan biały, bordowy, bez, teraz nokcie takie żółte, żółto kwneny, astry i tyle. Ja białe kwiaty najbardzi lubie (Branew). Liść jest pod spodem biały i stąd bylica (Okszów). A mam w ogródku piwonie białe i różowe (Nowodwór). Drzewo o białej korze to może być brzoza (Krasnobród). Biały jak lilie świętego Jana, bo one so białe (Stanin). U mnie były w ogródku lilie świętego Antoniego, biały kolor miały (Brzeście). Lylie świętego Józefa to so białe lylie i tak mocno pachno (Baranów). Czarownica sie ubirała w przyścirađło białe (Bukowa). Południca to, no, to jakaś kobieta miała być ubrana w białe szaty i ona straszyla. O, tak, tak, pamiętam dokładnie, tak. To była kobieta w białe szaty ubrana i ona straszyla czy zabierała dzieci, czy tapala dzieci, coś takowego było właśnie (Krepiec).

Źródła: PM, ML, APAE, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *białego*; D. lm. *białych*; wymowa: *baŭy, bouy, bały*.

Por. *biel, siwy*.

Bić I – tom II: 353.

Bić II ‘strzelać – o piorunie’

Naszła nawałnica i jak zaczęto bić, to jeden huk i błysk ino (Dąbrowica). Wyszła chmora, pioruny bijo, a ja na polu, ni ma sie dzie schować (Sułów). Od Wielgiego Czwartku do Wielgi Niedzieli nie wolno było rąbać drzewa, młócić, prząć lnu, prać kijanko, bo pioruny bedo bić (Dzwola). Mówiło sie, że pioruny bijo, strzelajo, straszna nawałnica, idzie huragan, ziemia sie trzęśnie (Wysokie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *bić*.

Por. *strzelać // strzelić*.

Biel I – tom V: 72.

Biel II – tom V: 72.

Biel III – tom V: 72.

Biel IV ‘kolor biały’

Biel to śniegu jest w zimie, jak tak dopiro napada (Czartowiec). Jasny to ma przywagę bieli, żółci (Huszczka). Do ślubu szłam cała w bieli (Kawęczynok). Kiedyś to panna młoda musiała być w bieli, a tera to ni patrz na to (Drzewce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bieli*; wymowa: *biel*.

Por. *biały, siwy*.

Bielszy ‘kolor intensywnie biały’

Jak sie dobrze wyprało, to obrusik był bielszy taki, taki naprawdę biały (Ciecierzyn). Tydzień może punosi, a kto kce, żeby jeszcze bielsze było płótno, to jeszcze więcej, to zależy do czasu, jak kto ma czas. Późnij jeszcze na drugie strone łubróco, bo tamta strona dużo czarniejsza, ud słonka niby w wodzie. To tak tylko przybieli trochi, na te strone wywróco, aby łona troszki była bielsza, aby było znać, która prawa strona, która lewa (Matiaszówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bielszego*; D. lm. *bielszych*; wymowa: *bielŭy, biłŭy*.

Por. *białinki, białuŭki, białutki, bielusiŭki, bielutki*.

Bielusienki ‘kolor intensywnie biały’

Kiedyś były takie beciki i na msze szyto sie piękny, bielusienki becik przyozdobiony haftami, koronkami. No, i dziecko było w beciku, bo miało pare tygodni (Meszno). Obrus to ja zawsze miała bielusienki i wykruchmalony (Elźbiecin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bielusieńkiego*; D. lm. *bielusieńkich*; wymowa: *bełuseńki, biłuseńki, bełusińki, biłusińki*.

Por. *białinki, białuśki, białutki, bielszy, bielutki*.

Bielutki ‘kolor intensywnie biały’

Anyszek to bielutko kwit, takie baldachimy te kwiaty (Teodorówka). Po naszymu to anyzek, a jak tam dzie to nie wim, bielutko kwit i rós na łące (Majdan Obleszcze). Konwalia to kwiat majowy, bielutkie takie dzwoneczki kwitno w maju (Strzeszkowice Duże). W maju pud koniec i w czerwcu to te jaśminy jak zakwitno, oj, jaki to zapach, i te kwiaty takie bilutkie, ślicznie to wygląda (Gołąb). Badrian rós na łąkach z bielutkimi kwiatami zebrany w górze i listkami długimi i wąskimi (Ciecierzyn). Gromnice ozdabiają wstążko na take cześć, że Matka Boska była ubrana czyściutko, bilutko przypasana była też wstążko, a tym zilonym sie ubiera, ży to jezd życie, zilone, żywe, gałązka życia (Modryniec). Jo lubie cystke i zawse roz du roku jak bile chatupe, to na bilutko bile chatupe, bo to tak cysto i ładnie wygludo, ale teraz to jino kaminice wsędzie su, to i nie bilo (Stojeszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bielutkiego*; D. lm. *bielutkich*; wymowa: *bełutki, biłutki*.

Por. *białinki, białuśki, białutki, bielszy, bielusieńki*.

Biskupi ‘kolor ciemnoczerwony z odcieniem fioletowym’

Biskupi kolor to taki, jak szaty biskupa, jak biskupi sie ubirajo (Barbarówka). Biskupi to majo ubranie w takim kolorze troche niby czerwonym, niby różowym, troche niby fioletowym, i to sie nazywa, że to kolor biskupi (Brody Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *biskupiego*; D. lm. *biskupich*; wymowa: *biskuپی*.

Por. *purpurowy*.

Bladożółty ‘jasny odcień kolor żółtego’

U nas w domu to malowaliśmy jajka w wywarze z obierek cebuli, zwanej cebuliniem. Gdy jajka kapało sie w tej miksturze przez cało noc, uzyskiwało sie ciemnobrazowy kolor pisanek. Gdy włożyło sie na krócy, jajka były bladożółte (Strzelce). Kolorów jest duzo, ale na wiosne mi to bardzo sie podobajo te zonkile bladożółte (Krępa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bladożółtego*; D. lm. *bladożółtych*; wymowa: *bladożuuty, bladozuuty*.

Por. *jasna żółt, jasnożółty, kremowy*.

Blady I ‘kolor prawie biały’

Coś ona taka blada na gębie, czy ni chora jaka (Turzynieć). Blady jak ściana sie zrobiuł, jak usłyszał, że wim, co tam wyprawiał na ty zabawie (Policzyna). Blady, to jak taki biały, ale jakby brudny troche (Kłoczew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bladego*; D. lm. *bladych*; wymowa: *blady*.

Por. *białasy, białowaty, jasny*.

Blady II ‘kolor ciepły, z odcieniem bieli’

Blady to taki niewyraźny więc kolor, może też być biały czy jakiś żółty, ale tak leciutko tego koloru jest (Chłopków). *Blady to może być od różnych kolorów, ale tak tego koloru tylko troszeczkę, taki niewyraźny jest w kolorze* (Wierchowiska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bladego*; D. lm. *bladych*; wymowa: *blady*.

Por. *jasny*.

Blady III ‘kolor niebieski’

Chaber to taki blady kolor ma tyn kwiatek (Orchówek). *Blady to jak jasny kolor, może być to niebieski* (Suchawa).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: Orchówek, Suchawa (zob. mapa 40).

D. lp. *bladego*; D. lm. *bladych*; wymowa: *blady*.

Por. *blawatkowy, błękit, błękitny, chabrowy, jasny, modry, niebieski, siny, siwy*.

Blask ‘blask bijący od słońca’

W lecie to taki blask od słońca bije, że trza się chować do cieniu (Żmudź). *Taki blask od słońca to czasem jeszcze i w jesieni jest, jak ładny dzień* (Zwierzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *blasku*; D. lm. *blasków*; wymowa: *blask*.

Por. *jasność*.

Bławatkowy ‘kolor niebieski’

Bławatek, bo kolor ma taki niebieski, błękitny, bławatkowy (Bronice). *Bławatkowy kolor to taki jak tyn bławat jest, a i na łące so takie insze bławatkowe kwiatki* (Potok Górny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Puław (zob. mapa 40).

D. lp. *bławatkowego*; D. lm. *bławatkowych*; wymowa: *bławatkowy*.

Por. *blady, błękit, błękitny, chabrowy, jasny, modry, niebieski, siny, siwy*.

Błękit I ‘kolor niebieski’

A jaki kolor ma ostróżka, no niebieski, błękit taki. Tak, błękit ten kolor jest (Nowodwór). *Błękit to częsty kolor wśród kwiatów, chaber ma kolor błękit* (Brzeźnica Bychawska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Lubartowa i Załucze Stare (zob. mapa 40).

D. lp. *błękitu*; D. lm. *błękitów*; wymowa: *bujęńkit, buyńkit*.

Por. *blady, bławatkowy, błękitny, chabrowy, jasny, modry, niebieski, siny, siwy*.

Błękit II ‘sklepienie niebieskie, kopuła wznosząca się nad ziemią, po której poruszają się ciała niebieskie’

Błękit to jest to, co w górze człowieka otacza (Hedwizyn). Błękit to jest to, co wysoko nad ziemię się wznosi (Uchańka). Czasem to mam urażenie, że się błękit na mnie nasuwa tak, tak jakby (Zanie). Błękit to jest niebo po prostu (Jarczówek).

Źródła: PM, BT, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *błękitu*; D. lm. *błękitów*; wymowa: *bɕɛŋkít, bɕynkít*.

Por. *niebo, sklepienie niebieskie*.

Błękitny ‘kolor niebieski’

Bławatek, bo kolor ma taki niebieski, błękitny, bławatkowy (Bronice). Błękitny to może być kwiat, może być coś z ubrania babskiego (Orłów Drewniany). Jak niebo je błękitne, to je pogoda, jest ślicznie (Zagórze). Błękitny jak bławat (Wólka Ratajska). Błękitny i niebieski to jedno i to samo (Wólka Abramowska). Błękitne pisanki można było mieć, gdy wykapało się jajka w urzeciu barwierskim, ale też w kwiatach chabra czy owocach bzu czarnego, tarniny lub ligustru (Strzelce).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 40).

D. lp. *błękitnego*; D. lm. *błękitnych*; wymowa: *bɕɛŋkítny, bɕynkítny*.

Por. *blady, bławatkowy, błękit, chabrowy, jasny, modry, niebieski, siny, siwy*.

Błoto – tom IX: 68.

Błysk ‘zjawisko świetlne towarzyszące wyładowaniom elektrycznym w atmosferze ziemskiej’

Taki błysk na całym niebie i dopiero potem grzmot (Szperówka). Gromnica chroni od burzy, od huraganu. Ja sama, jak so grzmoty, błyski, to stawiam na oknie, że to Matka Boża tym światłem oświeca i oddala te różne nieszczęścia od nas. Ja sama w tamtym roku to już nie wiedziałam, co robić, jak so te nawałnice, jeden błysk, jeden ogień tu w tej kuchni, to wzięłam to gromnice zaświeciłam, tu na stole w stoiku postawiłam, już byłam taka jakaś spokojniejsza. To chroni dom od ognia, od nieszczęścia (Błonie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Biłgoraja (zob. mapa 10).

D. lp. *błyska // błysku*; D. lm. *błysków*; wymowa: *bɕysk*.

Por. *błyskawica, łyskawica, migotki*.

Błyska się ‘ogień spadający na ziemię w czasie uderzenia pioruna’

Błyska się, no to jak idzie jakaś burza (Karmanowice). Błyska się pierw, a potem jest grzmot (Orłów Murowany). Tak strasznie się błyska, że całe niebo rozświetlone jest (Niedziałowice). Błyskawica, bo ona chroni dom jak grzmi i się błyska, poświęci się w wianuszkę i chroni to ziele, ta ruślinka (Orchówek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia, rzadziej w części zachodniej (zob. mapa 11).

Wymowa: *bɕyska sɛ*.

Por. *łyska się, miga się, migocze*.

Błyskawica I – tom V: 76.

Błyskawica II ‘zjawisko świetlne towarzyszące wyładowaniom elektrycznym w atmosferze ziemskiej’

Błyskawica to taki ogień na niebie, światło takie ogniste (Tworczyów). Błyskawica to takie wyładowania elektryczne chmur (Orłów Drewniany). Błyskawica rozdziera niebo, błyska się żywym ogniem (Rudka). Błyskawice ciska diabeł, bo on ni lubi ludzi (Poniatowa). Chmura trze o chmure i stąd błyskawica sie bierze (Kawęczynek). Środek nocy, a tu jasno sie zrubilo, błyskawice, że na niebie jeden ogień (Lipnica). Błyskawica to chmury sie ścirażo i robio ogień na niebie (Wywłoczka). Jak błyskawica, to trzeba sie zęgać i modlić (Suchowola). W oknie jak burza, grzmiało, strzelało, to sie gromnice stawiało i palme. Krzyże z palmy stawia sie w zbożu, chronio przed gradem. Palma, to ustawia sie jo w czasie burzy przy kominie, chroni dom przed błyskawicami (Zagórze). Z łodyżek błyskawicy płożących sie po zimi wili wianki i potem poświęcone zawieszali pod strzecho, żeby od błyskawicy brunilo (Wierzbica pow. Chełm).

Źródła: PM, BT, SSiSL I-3, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia, rzadziej w części zachodniej (zob. mapa 10).

D. lp. *błyskawicy*; D. lm. *błyskawic* // *błyskawiców*; wymowa: *bɥyskaʋica*, *bɥyskaʋica*.

Por. *błyski*, *łyskawica*, *migotki*.

Boczasty ‘różnobarwny – o kolorze’

Boczasty to jak takie różne kolory, albo jak w łaty takie innego koloru (Gościeradów). Bocasto to krowa była, jak białe, carne, cyrwone, ale i inne tam rzeczy, jak co miało takie różne barwy (Skowieszyn).

Źródła: PM, APAE, MG.

Geografia: okolice Puław, Opola Lubelskiego i Kraśnika (zob. mapa 41).

D. lp. *boczastego*; D. lm. *boczastych*; wymowa: *bočasty*, *bocasty*.

Por. *graniasty*, *graniaty*, *krasiasty*, *krasisty*, *krasy*, *łaciasty*, *łaciaty*, *pstrokaty*, *pstry*, *raby*, *różnobarwny*, *różnokolorowy*.

Bordo ‘kolor ciemnoczerwony’

Buraczkowy taki ciemniejszy, to taki kolor bordo (Wólka Abramowska). Bordo to taki bardzo ciemny czyrwony kolor (Tuczna). Burka była przyważnie w paski, bordo z zielonym czy buraczkowa z siwym. Każdy pasek był zrobiony bociankiem w dwa motki (Leszkowice). Burka to wełniana spódnica z cienko przedzonej wełny w jednolitym kolorze bordo, a u dołu zdobili jo perebory (Wólka Tarnowska).

Źródła: PM, APAE, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *borda*; wymowa: *bordo*.

Por. *bordowy*.

Bordowy ‘kolor ciemnoczerwony’

Bez, co kwnie w maju, to bordowy jest noładniejszy (Wolica). A były takie chustki pluszówki, takie co na zime, co to już do święta sie tego, takie pluszówki. [. . .]. No wełniane były takie, i taki miały ten, włos taki, błyszczący. [. . .]. To były czy bordowe, czy brązowe, czy czarne, jakie tam sobie chto życzył (Stryjno Pierwsze). Krajki byli bordowe, ale i pasiaste, miastowe, swoich ni było (Wólka Czulczycka). Jajka to przeważnie sie w cebulaku malowało, to takie bordowe wychodzili pisanki (Putnowice Wielkie). Kobity ogródki miały przy domu, kwiaty sie różne sadziło, łorganija, tulipan biały, bordowy, bez, teraz nokcie takie żółte, żółto kwneny, astry bordowe, różowe i białe, i tyle (Branew).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *bordowego*; D. lm. *bordowych*; wymowa: *bordovy*.

Por. *bordo*.

Boża rosa I – tom V: 82.

Boża rosa II – tom V: 83.

Boża rosa III ‘kropelki wody, które pojawiają się na trawie czy liściach wieczorem, nocą lub o świcie’

Boża rosa stąd nazywali, bo od Boga dana była, bo kiedyś stare ludzie to mówili, że te rose to z nieba Bóg zsyła, żeby rośliny mieli wodę (Nedeżów). Boża rosa daje życie roślinom, wodę im daje na liściach (Ulhówek). Boża rosa, bo jo Pan Bóg zsyła na zimie (Jarczów).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: Jarczów, Nedeżów, Ulhówek.

D. lp. *bożej rosy* // *boży rosy*; wymowa: *boża rosa*.

Por. *rosa*.

Boży paluszek ‘kamień piorunowy’

Boży paluszek to taki długi kamyczek jest z pioruna (Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski). Boży paluszek to drapio i dajo du picia du przystrachu (Maziły).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Zielone, Łuszczacz, Maziły, Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski, Siedliska pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 9).

D. lp. *bożego paluszka*; wymowa: *boży palušek*.

Por. *belemit*, *kula*, *kula piorunowa*, *piorun*, *skatka*, *strzała*, *strzała piorunowa*, *strzałka*, *strzałka piorunowa*, *strzałka z pioruna*.

Brajdocha – tom IX: 71.

Braż jasny ‘jasny odcień koloru brązowego’

Braż jasny to taki mniej brązowy (Ujazdów). Sukmana to braż jasny i z sukna (Krzczonów). Braż jasny to miałam palto, ale to jeszcze za panny (Lipowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *brażu jasnego*; wymowa: *brōs jasny*, *brūs jasny*.

Por. *jasnobrązowy*, *kakaowy*.

Braż kawowy ‘ciemny odcień koloru brązowego’

Brąz kawowy to taki, co bardzi cimny niż brązowy (Samowicze). Braż kawowy to taki jak kawa, taki kolor (Wołkowiec). Spódnice barchanowe z kupnego materiału były i przyważnie w jednym kolorze, u nas to sine, czarne, zilone, braż kawowy (Kolechowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. brązu kawowego; wymowa: brɔs kavovy, brɔs kavovy.

Por. brązowiutki, ciemnobrązowy, czekoladowy.

Brązowiutki ‘ciemny odcień koloru brązowego’

Drzewo to ma kolor brązowiutki, ma take te skóre (Majdan Gromadzki). Babieusz to grzyb z trujących jest, kapelusz to taki zmiętolony jest i brązowiutki jak kasztany (Białowola). Na kasztanie to potem so takie brązowiutkie te owoce, takie kulki, kasztany takie (Kielczewice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. brązowiutkiego; D. lm. brązowiutkich; wymowa: brɔzɔuʋtʃki, brɔzɔuʋtʃki, brɔzɔuʋtʃki, brɔzɔuʋtʃki.

Por. brąz kawowy, ciemnobrązowy, czekoladowy.

Brązowy ‘kolor brązowy’

Brązowy jak buty, jak płot, jak spódnicza, bo te rzeczy so brązowe (Grabówka). Jajka to różnie sie barwiło na różne kolory, na brązowo no to brało sie kore olchowo (Putnowice Wielkie). Gotowało sie jajka w wywarze z kory olchowej, no i wtedy jajka były brązowe (Wojsławice). Cebulniak brały i w tym jajka gotowane były i to takie brązowe było (Dębica). W Wigilie panny i kawalery wyciągały żdźbła siana spod obruska, jak było żółte, to znaczyło szybki ślub, jak zielone, to trzeba było jeszcze poczekać, a jak brązowe, to miał być stary kawaler albo stara panna (Krynica). Dwa tygodnie przed Wielkanoco pisaliśmy pisanki, pisało sie pisanki woskiem, [...], to sie zdrapywało ten wosk i jakoś sie malowało na kolorowo, robili na kolor taki brązowy z cebuli (Moniatycze). Jaja gotowano w skórkach cebuli, wtedy te jajka miały brązowy kolor (Żulin). Jajka sie malowało, i takimi pisakami zrobionymi z rysika takiego sie pisało na nich różne wzorki, i stąd ta nazwa pisanki. A wcześni trza było te jajka włożyć w cybule i gotować, i to wychodził taki brązowy abo żółty taki kolor, zależy ile tam to w tych łuskach z cybuli siedziało (Nowa Wieś). Jajko usadzano do wywaru i pisano, a potem znouu usadzane w te farby na inny kolor, żeby było. Na kolory to były lupinki cebuli i była pisanka brązowo (Podborcze). W cebuli w szczypiórach gotowało sie jojka i to pisanka wychodzi brązowo (Chłopków). A były takie chustki pluszówki brązowe (Stryjno Pierwsze). Brązowe sukmany nosili starsze chłopcy (Sławęcín). Grube sukmany jak było chłodno. Byli brązowe, wełniane, na stójce, zapinane na haftki (Teodorówka). Sukmana była brązowa z fijorami (Głębokie). Burka to wełniana spódnicza i w kolorach bez wzorków, tak w kolorach zielonym, czerwonym, pomarańczowym, czarnym, brązowym, grubsza taka ta spódnicza to już burka (Niedziałowice). Burka to wełniana spódnicza z cienko przędzonej wełny w jednolitym kolorze brązowym i popielatym, zdobili jo perebory (Wólka Tarnowska). Fijorówka była i sukmana, bo fijorówka to zdubiona czerwonym i granatem, a cała brązowa, marszczona (Kielczewice). Parcianka była w kolorze białym lub białym z brązowym (Rebizanty). Rogatywka to czapka z brązowego folowanego sukna z otokiem z czarnego baranka (Różanka). Spódnicze byli czarne i brązowe (Wola Uhruska). Sukmana była brązowa i z czerwonym sznurkiem (Strupin Duży). Sukmana była brązowa z trzech półków (Pułankowice). Sukmana jest z brązowego sukna, wcięta w pasie i fałdowana, z folowanego sukna (Wola Korybutowa). Sukmana to ma kolor brązowy, w pasie wcięcie, a od pasa w dół takie fałdy, z kieszeniami i kołnierzem takim stojącym, a opasywali krajko te sukmane (Stawce). Sukmana to odzienie uszyte z grubego sukna, było przeważnie brązowe wszędzie (Ruda Solska). Sukmana to siwa lub

*brązowa, zdobiona czerwonym i granatowym sznurkiem (Siedliszcze gm. Siedliszcze). Sukmany byli brązowe z owczy wełny, z niebieskimi zdobiniami przy rękawach, tyle pamiętam (Hedwiżyn). Sukmana u nas była brązowa, zdobiona wyszyciami z niebieskiego i czerwonego sznurka (Gardzienice). Sukmany sięgały do kostek i były brązowe (Snopków). Sukmany były długie do kostek lub do połowy tydek, szyte z samodziātu brązowego cimnego i szarego. Miały fałdy z tyłu (Rudno). Jesienio i zimo byli sukmany z brązowego sukna, długie do kostek (Dorohusk). Sukmana to miała kolor brązowy, fałdy od pasa, a kieszonki obszyte na czerwono (Okszów). Sukmany byli brązowe i obszyte czerwono lamówko (Pokrówka). Tercjarki to mieli takie brązowe te suknie (Dołhobrody). Siniuch to kapelusż żółty, a bardzi brązowy, u nas to trujący, nie jedzo tego (Korytków Duży). Babie uszy to grzyb brązowy, pomarszczony (Zanie). Babie uszy to grzyb kasztanowaty, mocno pomarszczony i taki więcy jak jaka ruślina, a nie grzyb, mało to do grzyba podobne po mojemu, bo ni ma kapelusza tylko jakby take pianke brązowo (Podedwórze). Babieuchy to takie, no grzyb taki brązowy, pomarszczony (Bazanów Stary). Gromnica z prawdziwego wosku to bedzie brązowa, a nie biała (Weremowice).
Źródła: PM, AP AE, ZB, MG.*

Geografia: powszechna.

D. lp. *brązowego*; D. lm. *brązowych*; wymowa: *brōzowy, brūzowy*.

Por. *kasztan, kasztanowy, kawowy*.

Breja – tom IX: 72.

Brejda I – tom IX: 72.

Brejda II ‘woda i błoto pośniegowe’

Śnig sie stopiut i brejdy narubiło (Sasiadka). Brejdy narubiło po śniegu (Staw Noakowski). Brejda to jest po śniegu, jak sie stopi na wiosne (Nielisz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Szczebrzeszyna.

D. lp. *brejdy*; D. lm. *brejdów*; wymowa: *brejda*.

Por. *rozglądź, rozkał, rozłaź, roztopa, roztopy*.

Brejduga – tom IX: 72–73.

Brocha – tom IX: 73.

Brochla – tom IX: 73.

Brudny ‘kolor o szarym lub brunatnym odcieniu innej barwy’

Jest taki kolor brudny, to ani siwy, ani jaki, ale taki jakby był kiedyś bioty i sie zabrudziut (Janiszów). Brudny to taki niwyrażny kolor, niby taki jak ma być, ale jakby pobrudzony jaki był, taki przytłumiony więcy (Pilaszkowice). Brudny kolor to więcy w szary wpada, ale to nie jest szary (Metów). Brudny to taki więcy kolor chałupy z dworu, bo tak bilili na taki brudny kolor, bo biały to był niepraktyczny na dworze (Zaburze). Śnig jak poleży, to sie taki brudny robi (Niedrzwica Duża). Jak coś je pierw biote, ale jak brudne, to łuno już więcy corne je. I to sie mówi, ze mo brudny kolor (Olbięcin).

Źródła: PM, AP AE, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *brudnego*; D. lm. *brudnych*; wymowa: *brudny*.

Brunatny ‘kolor ciemnobrązowy z odcieniem szarawym lub czerwona-wym’

Brunatny to taki trochę jak brudny, to będzie brunatny, trochę taki w brązowy niby wpada (Sulów). Jak będzie ostra zima, to zające so takie cimine, brunatne takie, a jak łagodna zima, to zające so takie białowate (Gózd Lipiński).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *brunatnego*; D. lm. *brunatnych*; wymowa: *brunatny*.

Bryła I – tom I: 67.**Bryła II** ‘bryła śniegu’

Zimy byli prawdziwie i tego śniegu wszędzie pełno, takie bryły zy śniegu lyżeli (Białowody). Takie kregłe bryły zy śniegu sie kiedyś tocyło, wesolo było i śniegu pełno wśdzie (Osiny). Śnig jak trochę poleżoł, to w takie sie bryły zbirał i to długo potem lyżało (Tuchanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *bryły*; D. lm. *bryłów*; wymowa: *bryła*.

Por. *bałwan*.

Bryndza – tom IX: 74.**Bryzga I** ‘słońce wschodzi i zaczyna się dzień’

Już słońce bryzgo i trza było iść w pole (Ignaców). Słońce bryzga mówili kiedyś, to znaczyło, że ono już wstaje i świecić zaczyna (Motycz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lublina (zob. mapa 34).

Wymowa: *bryzga, bryzgo*.

Por. *bryżdzy się, dnieje, rozbryzga się, rozbryżdza się, rozwidnia się, świta, śwituje, zorzeje*.

Bryzga II ‘pryska naokoło wodą’

Wody pełne kały i bryzga okropnie, jak wóz jedzie (Staw Noakowski). Po dyszczu kiedyś na drogach, to nie przyjechał, żeby nie bryzgało, takie kały były (Kluczkowice). Jak chałupa była przy samy drodze, to wóz jak jechał, to bryzgoł na ściany (Gózd).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *bryzga, bryzgo*.

Por. *chlapie*.

Bryżdzy się ‘słońce wschodzi i zaczyna się dzień’

Już bryżdzy się, słońce wychodzi, no to dzień jest, a noc sie kuńczy (Lipa). Dzień sie zaczyna, jak słońce bryżdzy się (Stojeszyn). Bryżdzy się i trza iść w pole (Wolica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lipa, Stojeszyn, Wolica (zob. mapa 34).

Wymowa: *bryżży się, bryżzy się*.

Por. *bryzga, dnieje, rozbryzga się, rozbryżdza się, rozwidnia się, świta, śwituje, zorzeje*.

Brzask ‘pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca’

Brzask to jest wtedy, jak zaczyna się dzień, widno się robi (Puchacze). Brzask to taki czas jeszcze przed wschodem słońca, jeszcze zanim słońce wyjdzie (Orłów Drewniany). Brzask to jeszcze zanim zejdzie słońeczko, tak już troszke widno jest (Siennica Duża). Ja zawsze o brzasku wstaje, tak już zem nauczony, tak ud młodości (Dańce). Wstawaj, bo brzask już jest na niebie (Wysokie). To tutaj jak takie różowe niebo się robiło z rana to godaty, że to brzask albo że rozbryzdło się (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 33).

D. lp. *brzasku*; D. lm. *brzasków*; wymowa: *bżask*.

Por. *doznia, doświtek, mrokowo, nadednie, przedednie, szarówka, świt, świtanie, zarnie*.

Bulka ‘bańka na wodzie w czasie deszczu’

Jak deszcz idzie, to so takie bulki na wodzie, na tych kałach (Żrebce). Bulki so na wodzie, to zanosi się na długi dyszcz (Jacnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *bulki*; D. lm. *bulek // bulków*; wymowa: *bulka*.

Por. *bańka, bąbel, bulwa*.

Bulwa I – tom V: 93–94.

Bulwa II ‘bańka na wodzie w czasie deszczu’

Bulwy takie na wodzie, jak deszcz wielgi (Łukawka). Bulwy na wodzie się robio, jak jest desc (Borowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lp. *bulwy*; D. lm. *bulwów*; wymowa: *bulwa*.

Por. *bańka, bąbel, bulka*.

Bułany I – tom III: 66.

Bułany II – tom III: 67.

Bułany III ‘kolor kawy z mlekiem’

Bułany kolor to taki jasny, no taki jak koń, jak jest kawa z mlekiem. I koń to jeszcze ma białe grzywe. Taki jasny jest (Krasnobród). Bułany to przyważnie na konia mówi się, ale moje babcia to mówili, że majo bułany kabat (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *bułanego*; D. lm. *bułanych*; wymowa: *bułany*.

Buraczkowy ‘kolor ciemnoczerwony o fioletowym odcieniu’

Taki troche jak był ciemniejszy jak czyrwony, to mówili na to, że buraczkowy (Deszkowice I). Buraczkowy to od buraczka ćwikłowego (Mszanna). Buraczkowy to taki kolor prawie jak bordo, no taki buraczkowy i tyle (Wólka Abramowska). Buraczkowy to jak ma

kolor buraka ćwikłowego, ja miałam tako sukienke za panny jeszcze (Sąsiadka). Burka była dwukolorowa, bordowo z zilonym czy buraczkowa z siwym (Leszkowice). Burka to wełniana spódnica, w kolorach przyważnie żółtym, buraczkowym, zielonym, burym jakim, marszczune i plisuwane, i mieli u dołu perebory (Opole). Spódnice zimowe, wełniane szyto z czterech pótek, letnie perkalowe z pótek. Kolory najczęściej występujące to buraczkowy, zielony, granatowy, niebieski (Majdan Kozłowiecki).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *buraczkowego*; D. lm. *buraczkowych*; wymowa: *buraczkowy, buročkowy, burackowy, buročkowy*.

Burta I – tom I: 68.

Burta II – tom IV: 222.

Burta III ‘zaspa śnieżna’

Kiedyś to w zimie to burty śniegu byli, nie to, co tera (Suszno). Nawaliło śniegu, tu taka burta była, że przejechać sie ni dało (Szuminka). Pud chałupo była wielga burta śniegu, bo zimy byli mocno zy śniegiem (Żuków). Takie burty śniegu nawiało (Hanna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Włodawy (zob. mapa 16).

D. lp. *burty*; D. lm. *burtów*; wymowa: *burta*.

Por. *gomuła, grobla, hurba, kopa, kopiec, kopoła, metelucha, naboj, wydma, wyspa, zadma, zamieć, zamieta, zaspą, zawieja*.

Bury I – tom III: 68.

Bury II – tom III: 68.

Bury III – tom III: 68.

Bury IV – tom III: 68.

Bury V ‘kolor ciemnoszary o brunatnym odcieniu’

Bury to przyważnie jak kot, to taki kolor (Skoki). Jeszcze mówiło sie bury. Bury to taki szary, bury, taki pomiędzy czarnym a białym, taki brudny jakiś. Bure chmury były też. Kot bury był i pies (Wysokie). Konie byli o sierści burej z pasem na grzbiecie (Krasno-bród). Psy to nazywali sie Burek i Kruczek, bo bure byli przyważnie abo czarne (Deszkowice I). Kiedyś, to i chłopcy i baby już takie starsze, to sie ubirali więcy na buro tak, a tera to więcy stare na kolorowo sie ubirajo, tak jak młode (Sułów). Sukmana była bura (Ratoszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *burego*; D. lm. *burych*; wymowa: *bury*.

Burza ‘gwałtowny wiatr połączony z grzmotami, piorunami, błyskawicami, deszczem lub gradem’

Burza to jak jest silny wiatr z deszczem i piorunami (Latyczyn). Burza to silny wiatr, deszcz, grzmoty (Samowicze). Chmura ciemna i duża to idzie na burze (Leszkowice).

Burza to wiatr z deszczem, grzmotami, błyskawicami i piorunami (Międzyrzec Podlaski). Burza to grzmi, błyska się, i przejdzie, pójdzie w inne strone, długo nie trwa burza. Przed burzo wszystko robi się niespokojne, bydło się gzi, a ptaki i muchy się rojo (Łaszczów). Bedzie burza, bo nachodzo chmory, grzmi, tysko się (Zakłodzie). Burze to się odganiało łopato od chleba, łopuch i bylice się za strzeche kładło (Małoniż). Burza to strasznie wieje, wali drzewa w lesie. Trza żegnać burze, to pójdzie w inne strone. Byli takie, co zażegnawali burze. Tu była taka baba, co modliła się i ta burza poszła w inne strune. Tak było, prawdziwie tak było (Uhnin). Na burze to jest święty Krzysztof, on uspokoi te burze (Sosnowica). Diabeł się bojał wody święcony, zmore może odegnać, jak się w pore poświęci, a i burze żegnali kiedyś wodo święcono i palmo. I się rozchodziła ta burza (Stok). Od burz to jest gromnica, co się jo święci wodo świecono i ona chroni (Brzeście). Burza narubiła szkód, wszędzie ta chamerda z drzew leży (Bukowina). Burza poszła, zajęła zboże wszystko, wszystko wybiło (Kuzawka). Tak tam koło Zamościa to burza była taka, że strach (Smólsko Duże). Jak była burza to te palmy właśnie leżały w oknie, żeby one chroniły chatupy przed piorunem i burzami (Husynne). Brali len i tym lnem owijali u góry te gromnice. [...], jak kogoś kiedyś bolała głowa czy bolał ząb, to mówili, że to jest z wiatru i burzy (Moniatycze). Na Boże Ciało jest taka nasza tradycja, że te gałązki leszczyzny się łamie na ochrone przed burzo, tak wsadzić trza na cztery rogi, w każdym rogu domu te gałązki, to nie strzeli pierun (Kolonia Zakręcie). Skorupki, to się łobirało jajko święcune ji się wzięło w coś tam i chodziło się koło mieszkania, koło łobory ji łobsypywało się rogi, i na rogu się posypywało na tradycje, bo mówili, że jak bedzie burza, to Pan Jezus bedzie chronił ji nie trzaśnie w ten dum (Nowodwór). Bo ta gromnica jes potrzebna jak huragany, burze, straszne nawalnice, to pani pali te gromnice i modli się, różaniec mówi, i to spokojnie przechodzi (Chodel). Burza to jest kara od Boga (Grabówka). Burza to stąd, bo się powiesił wisielec (Dzielce). Przed burzo ludzie świeco gromnice (Krzemień). Burza, jeśli chmary idu duże, to nie od nas zależy, tylko od Boga najwyższego. On kieruje wszystkim i jest burza ze wszystkich stron, to burzo też. Komu chce plony zabierze, komu chce to daruje. Kto szczęśliwy u Boga, ma szczęście, wszystkim ma. [...]. Wije się wianuszki z pola z bławatu, kąkolu, i wszystkich, wszystkich. Wianuszki chronio, bo to jest wszystko święcone, bo to się ksiądz nad tym modli, bo to broni od wszelkich, przeważnie od burz i żeby szczęśliwie cały rok był. W oknie jak burza, grzmiało, strzelało, to się gromnice stawiało i palme. Krzyże z palmy stawia się w zbożu, chronio przed gradem. Palma, to ustawia się jo w czasie burzy przy kominie, chroni dom przed błyskawicami (Zagórze). Palmy robiły z traw, suszyło się, i kwiatuszki z bibuły. Był barwinek albo borówka, i suszki dodawano, zawsze się siało rządek suszków. Palme poświęcono wieszalo się za obraz i to miało chronić od burz, od nieszczęść (Janowice). Grzmotnik chroni od grzmotów, burzy (Łazory). Grzmotnik to do wianuszków brali, bo jak burza to się wiszało te wianuszki z tym grzmotnikiem, i to chroniło dom (Wola Uhruska). Uciekało się pod leszczyne, jak burza, bo ona Matki Boski drzewo, tak się nazywa po naszymu (Aleksandrów). A jak nieraz burza, nawalnica, to się zdjmo, może teraz nie wiedzu, ale kiedyś to tak było, że się zdjmo obraz Matki Boski, wstawiło się w łokno, to się zdawało, że tak jakby ta burza poszła w innu strune. Teraz może nie wierzu, ale, ale to coś jest w tym, że coś pomoże, bo teraz młodzi to się śmieju, mówiu, że to jest nieprawda, ale coś ty prowdy w tym jest. Przyjaciółka moja raz pojechała z dziećmi do kościoła, zostałam sama, to jak wyszła chmura, tako nawalnica była, grad był duży, burza była duża, to ja byłam sama w mieszkaniu, nie wiedziałam co mam robić. To zdjynam obraz Matki Boski ze ściany i wstawiłam w łokno, to mi się zdaje, że to wszystko pomatu gdzieś rozeszło się (Zgoda). Gromnice to na pioruny, dawno ludzie na progu stali z gromnico, jak pioruny byli, burze. I mówili, łoduróc na góry, na

lasy, na takie wichry, na takie coś. Tak się mówiło i gospodarze, ja to jeszcze pamiętam, jak gospodarze stali w okólnikach swoich, nie poszed, ino aż chmura przeszła. Nie poszed, bo stał we drzwiach, strzylało, wiało, lało, a ton stał we drzwiach i te gromnice też świecili, jak tylko chmura duża naszła, to zaraz świecili gromnice. Ta gromnica coś miała w sobie, że ta chmura poszła na las. A byli przepowiadnie rozmaite, ale ja nie pamiętam. Gromnica chroni od burzy, od huraganu. Ja sama, jak so grzmoty, błyski, to stawiam na oknie, że to Matka Boża tym światłem oświeca i oddala te różne nieszczęścia od nas. Ja sama w tamtym roku to już nie wiedziałam, co robić, jak so te nawałnice, jeden błysk, jeden ogień tu w tej kuchni, to wzięłam to gromnice zaświeciłam, tu na stole w słoiku postawiłam, już byłam taka jakaś spokojniejsza. To chroni dom od ognia, od nieszczęścia (Błonie). Gromnice się świeciło na pamiątkę, bo ludzie używają gromnicy jak majo jakiś niepokój w domu czy jakaś burza nachodzi i modło się, żeby tam Matka Boska miała w upiece i przemieniła kogoś w tym domu (Branica Radzyńska). No, i te gromnice w czasie tamtych tych burz też trzeba było w pobliżu, żeby była gromnica. To się stawiało czy się zaświeciło się, i stawiało się na stole czy blisko okna, gdzieś musiała być gromnica w pobliżu (Kolonia Moniatycze). Zdążyłam przygnać krowe, mama tam wydoiła te krowine, nagle jakoś tak ściemniało się no, noc się zrobiła, jeszcze gdzie tam do nocy. Chmury nadleciały bure, takie cerwunawe, wiater. [. . .]. Mama zwyczaj taki miała, zaraz w okno obrazek stawiała i z gromnicu, bo kiedyś ludzie boły się, te burze to straszne były, nie było się co dziwić wcale wtedy, bo i tragedia, drewniane wszystko i człowiek mógł postradać w jedną sekundę dorobek całego życia, a trudno się było dorobić, oj trudno (Babin). Przypomniałam sobie, że babcia stawiała gromnice i obraz w czasie burzy, ale jaki to ja nie wiem (Księżomierz). Gromnice przy oknie się stawiało, chroniła ona od burz. Ile było osób w domu, każdy miał swoje gromnice. Kiedy wracaliśmy z kościoła, mama kazała nam z siostrą siadać twarzą do okna. Brała w koniuszki palców po kosmyku naszych włosów i tak raz, raz przypalała nam te włosy tym ogniem z gromnicy, żebyśmy się burz i strachów nie bały (Brzeźno). Gromnice poświęcono wystawia się za okno w czasie burzy (Zdziłowice). Gromnice zapala się, jak burze ido, jak pożar to wtedy zapala się gromnice i stawia się w okno (Putnowice Mniejsze). No, bo to jest drzewo Matki Boskiej i nawet jak jest burza, pioruny bijo, jak się schowa człowiek pod leszczyne, to nie zabije, to kiedyś moja babcia, ojca matka mówiła, że mówi, jakby cie dzieś zastało, ale byś nie mogła do domu dojść czy do kogoś innego, to tylko szukaj leszczyzny, mimo tego że zmokniesz, ale strzelić, nie strzeli. I mówi, ja już tyle lat przeżyłam i nie słyszałam, że jak się ktoś schował pod leszczyne, żeby był zabity. [. . .]. A pod domem się wisza, żeby nie strzelił piorun, jak chmura idzie. Wianeczki się wisza i te gałązki, te brzoźki (Huta). Kury ucikają i chuwają się, to będzie burza (Jarczówek). Przed burzą w lesie, to się robiło cicho, wszystko się wyciszało, ptaki, czy płazy różne (Wysokie).

Źródła: PM, ML, CWP, BKN, SSiSL I-3, MNL, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. burzy; D. lm. burz; wymowa: buża.

Por. nawałnica, nawał, nawała, nawałnica.

Burza śnieżna ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Burza śnieżna nalyciała i światu ni widać (Sitno pow. Biała Podlaska). Burza śnieżna, no to taka silna zawieja śniegiem (Worgule). Burze śnieżne to so w zimie, jak wiater wielgi i śnieg razem (Zastawie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Puław, Janowa Lubelskiego i Biłgoraja (zob. mapa 15).

D. lp. *burzy śnieżnej // burzy śnieżny*; D. lm. *burz śnieżnych*; wymowa: *buża śnieżna, buża śnieżna*.

Por. *chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadyмка, zamieć, zamieta, zamietylicca, zawichtela, zawichtylicca, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Bzora ‘gwiazda wieczorna’

Bzora to gwiazda, co pirsze jo widać wieczorem (Sulmice). *Kosiarze i Babki, Jutrzenka i Bzora to so gwiazdy* (Osiczyna). *Na niebie jest Wielki Wóz i Mały Wóz, Kosiarze i Babki. Jest też Jutrzenka i gwiazda nazywana Bzora* (Skierbieszów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Skierbieszów, Osiczyna, Sulmice.

D. lp. *Bzory*; wymowa: *bzora*.

Por. *Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa Gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca*.

Cały czas ‘ciągle, wciąż’

Cały czas zimno, a już by sie chciało trochę ciepła (Żulin). *Ja tak mówie cały czas to tych kiczkach, a państwo pewnie nie wicie, co to kiczka, no jakby to po dzisiejszemu wytłumaczyć, a to taki jak rozczapirzony snopek, ino nie cały, a przycięty u dołu i tym sie na drabinie dułaty przyszywało, to służyło na dach, do pukrycia dachu, takiego słumianego, strzecha to sie nazywało ten taki dach z tymi kiczkami. I cały czas te kiczki na dachach byli* (Zielone).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *cauy čas, cały čas, cauy cas*.

Por. *ciagle, stale, wciąż, zawdy, zawsze*.

Ceglasty ‘kolor pomarańczowy’

Ceglaty to jest taki jak cegła, jak kolor cegły (Wandalin). *Ceglasty to jak cegła, a kiedyś to przyważnie z cegły budowali i z drewna, to każdyn wiedział, jaka jest cegła* (Niedzów). *U nas kiedyś to nie mówili pomarańczowy, ale ceglasty* (Wólka Abramowska). *Pomarańczowy i ceglasty to u nas jedno, jak sie powi* (Rozłopy). *Aksamitka albo bździiuchy to dawny jeszcze kwiat ogródkowy, żółty, taki ceglasty więcę, sadzi sie do ty pory te kwiaty, ale tera to więcę aksamitka mówio, a dawni to bździiuchy* (Tworyczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ceglatego*; D. lm. *ceglastych*; wymowa: *ceglasty, cyglasty*.

Por. *pomarańcz, pomarańczowy*.

Chabrowy ‘kolor niebieski’

Chaber to cały czas kwitnie tak chabrowo, sino tak po dawnemu (Dorohusk). *Chabrowy to inaczy nibieski albo siny, jedne tak, a drugie tak mówio u nas* (Stulno). *Chabry w zbożu kwno na chabrowo* (Leszczanka).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna – zasięg rozproszony (zob. mapa 40).

D. lp. *chabrowego*; D. lm. *chabrowych*; wymowa: *xabrovyy*.

Por. *blady, bławatkowy, błękit, błękitny, jasny, modry, niebieski, siny, siwy*.

Chajuga ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Jak idzie i śnieg i wieje wiatr to godaju, że na świecie tako chajuga sie robi. Wtedy trza siedzić w dumu, bo jest bardzo nieprzyjinnie na świecie. To tako zawieja, zamić, tako chajuga (Świeciechów). *Nie idź na chajuge, bo cie śniegiem zasypie i przywieje* (Basonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Świeciechów, Księżomierz, Basonia, Grabówka (zob. mapa 15).

D. lp. *chajugi*; D. lm. *chajugów*; wymowa: *xajuga*.

Por. *burza śnieżna, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadyмка, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Chlapa ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Chlapa to jak deszcz i deszcz, no taka niepogoda i tyle (Borzechów). *Chlapa to pogoda deszczowa, nie ma wcale słońca* (Karczmiska). *Chlapa czy plucha, to jak deszcz leje i leje* (Klementowice). *Chlapa to deszczowa pogoda* (Gałęzów). *Chlapa to kilkudniowy deszcz, deszczowa pora* (Łopatki). *Chlapa to pogoda deszczowa, deszcz jak zacznie padać, to pada bardzo długo* (Puchacze). *Chlapa to, jak deszcz pada kilka dni* (Orłów Drewniany). *Na tako chlape i zimno chciało sie jy jechać* (Sól). *Chlapa to jak ni ma pogody, ale dyszcz i dyszcz* (Bukowina). *Chlapa, no to wiadomo, mało padało, ale było mokro, nieprzyjemna pogoda, to była chlapa* (Wysokie). *W butach gumowych to sie chodzi, jak so chlapy* (Garbów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *chlapy*; D. lm. *chlapów*; wymowa: *xlapa*.

Por. *chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się*.

Chlapanina I – tom III: 77.

Chlapanina II ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Chlapanina już jest od paru dni, a zboże na polu (Bazanów Stary). *Dzie pódziesz w take chlapanine, może za pare dni będzie lepi, to wtedy pódziesz* (Brody Małe).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *chlapaniny*; D. lm. *chlapaninów*; wymowa: *xlapanina*.

Por. *chlapa, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się*.

Chlapanina III ‘opady deszczu ze śniegiem’

Śnieg z deszczem w zimie, a w jesieni to dyszcz zy śniegiem jak jest, no to wtedy jest chlapanina (Podborcze). Dziś taka chlapanina, jak na zime to ni bardzo, bo ino chlapanina jest, śnig zara topi sie, bo to z dyszczem takie zmieszane (Wólka Abramowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *chlapaniny*; D. lm. *chlapaninów*; wymowa: *xlapanina*.

Por. *plucha, pluta, srezoga, zędra*.

Chlapie ‘pryska naokoło wodą’

Wody pełne kały i chlapie okropnie, jak wóz jedzie (Staw Noakowski). Czy ty ni mozesz sie umyć, żeby ni chlapać w cały chatupie, po co łazić taki mokry (Okrzeja). Psa umyli i puścili go, a tyn zaczun trząść tymi kudłami i chlapie naokoło (Rachanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *xlape*.

Por. *bryzga*.

Chlapnąć ‘intensywny, nagły i krótki opad deszczu’

Wy żniwa to czasem naszła chmora i potrafiło tak chlapnąć, że wszystko zamokło na polu (Niedzieliska). Jak była większa ulewa, to potrafiło nieźle chlapnąć dyszczem (Dorohucza). Chlapnuł dyszcz mocno, ale dobrze, że choć krótko (Adamów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *xlapnońć, xlapnuńć, xlapnuć*.

Por. *chlusnąć, lunąć*.

Chlapota ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Już trzy dni taka chlapota na świecie (Dębica). W take chlapote to nic ni robi, trza poekać na pogodzie (Górka). Chlapota taka, ni ma pogody, ino tak dyszczowo (Kodeniec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *chlapoty*; D. lm. *chlapotów*; wymowa: *xlapota*.

Por. *chlapa, chlapanina, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, płaneta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciagnęło się*.

Chlusnąć ‘intensywny, nagły i krótki opad deszczu’

Jak naszła chmora, to potrafiło tak chlusnąć, że nawet ni było kiedy sie schować, człowiek cały mokry i rubota już na nic, bo usio mokre (Chomęciska Duże). Chlusnąć to oblać wodo, to przyważnie takie coś to było na polu, jak chmara wyszła (Branica Radzyńska). Na polu sie było i jak chlusnyło nagle, to tak oblało to wodo z chmury, że wszystko mokre (Gardzienice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *xlusnońć, xlusnuńć*.

Por. *chlapnąć, lunąć*.

Chłapcie ‘duże płaty śniegu’

Ale śnieg, takie chłapcie wielgie leco (Żdzary). *Chłapcie śniegu jak wielgie, a małe to płatki* (Jedlanka).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Żdzary, Jedlanka, Gózd.

D. lm. *chłapciów*; wymowa: *xuapće*.

Por. *kłaki, kłapcie, kłapy, płachty, płatowce, płatki, płaty, szlapy*.

Chłodek ‘miejsce zacienione, do którego nie dochodzą promienie słoneczne’

Chłodek to miejsce w cieniu, zacienione (Ochoża). *Chłodek to takie miejsce gdzie pod drzewem* (Okszów). *Idź tam sobie w chłodek siadź* (Macoszyn). *W chłodku lubie se posiedzić* (Międzyzylé).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia i środkowo-wschodnia.

D. lp. *chłodku*; D. lm. *chłodków*; wymowa: *xuodek, xłodek*.

Por. *chłód, cienia, cień (ta), cień*.

Chłodno ‘umiarkowane, lekkie zimno’

Jakoś chłodno sie zrubilo pod wieczór (Przybysławice). *Koniec sierpnia, to już wieczorem robi sie chłodno* (Lubenka). *Mie tera to jakoś zawsze chłodno jest* (Dzierzkowice). *Słońce zachodzi czerwono, będzie chłodno* (Wysokie).

Źródła: PM, SSiSL I-1, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *xuodno, xłodno*.

Por. *chłód*.

Chłód I ‘umiarkowane, lekkie zimno’

Wzinam sweder, bo chłód jest taki już pod wieczór (Rudka). *Straszny chłód na dworze, musi przymrozek będzie w nocy* (Łomazy). *Pod kuchnio ni palitam i chłód w chatupie, trza ruzpalić* (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, SSiSL I-1, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *chłodu*; D. lm. *chłodów*; wymowa: *xuut, xłut*.

Por. *chłodno*.

Chłód II ‘miejsce zacienione, do którego nie dochodzą promienie słoneczne’

Chłód to można powiedzieć, że to miejsce w cieniu (Orłów Drewniany). *Chłód to jest takie miejsce, dzie nie dochodzi słońce* (Wandalin). *W lecie to dobrze w chłodzie posiedzić* (Majdan Leśniowski).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *chłodu*; D. lm. *chłodów*; wymowa: *xuut, xłut*.

Por. *chłodek, cienia, cień (ta), cień*.

Chłyzduga ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Wiatr z deszczem nazywa sie chłyzduga, a tera już pare dni jest taka chłyzduga (Dębowa Kłoda). *Ale chłyzduga od paru dni, ni ma pugody* (Uhnin).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Parczewa.

D. lp. *chłyzdugi*; D. lm. *chłyzdugów*; wymowa: *xłyzduga*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, płaneta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się*.

Chmaja się ‘chmurzy się’

Zaczyna chmajać się, może być dyszcz (Łuszczacz). Chmaja się na dyszcz (Zielone). Już zy dwa dni tak chmaja się, ale dyszczu ni ma, a jest putrzebny (Rogóźno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Tomaszowa Lubelskiego.

Wymowa: *xmaja še*.

Por. *bałabani się, baławani się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się baławanią, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabąboli się, zachmarza się, zachmoruje się, zachmurza się, zanosz się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się*.

Chmara I ‘chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo’

Chmara może być deszczowa, może być z gradem (Bezwola). Idzie wielga chmara (Krasne). Chmara idzie, będzie deszcz (Osuchy). Zbliża się chmara, pewnie będzie burza (Grabowiec). Chmara cimna jest na niebie (Zahajki pow. Biała Podlaska). No, jak grzmoty, jak bardzo chmara idzie, to w oknie się stawia gromnice czy na stole, i modli się (Zagórze). No, chmara idzie i grzmi (Świerze).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 4).

D. lp. *chmary*; D. lm. *chmarów*; wymowa: *xmara*.

Por. *bałwan, chmora, chmura, fala, obłok, planeta, tucza, tuman*.

Chmara II ‘chmura deszczowa’

Chmara idzie na deszcz, bo so takie, co tylko na deszcz (Wandalin). Chmara to jest na deszcz, taka deszczowa (Orłów Drewniany). Chmara idzie zawsze na deszcz (Karczmiska). Chmara idzie, no to już pewne, że będzie deszcz (Wola Różaniecka). Chmara cimna jest na niebie, to na dyszcz, to będzie z tego dyszcz (Zahajki pow. Biała Podlaska). To nie mówiło się chmura, tylko chmara. Z dużej chmary deszcz mały (Wysokie).

Źródła: PM, ML, KM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 3).

D. lp. *chmary*; D. lm. *chmarów*; wymowa: *xmara*.

Por. *bałwan, bałwanek, baranek, chmora, chmura, chmura deszczowa, dziad, nawałnica, obłok, planeta*.

Chmara III ‘dużo czegoś’

Chmara to jak dużo owadów (Niedźwiada). Chmara to jak dużo czego jest tak razem, dużo ptaków, much dużo lata (Krepiec). Nałyciała taka chmara much, obsiadły te krowy (Miętkie). Chmara ptaków leci, jak jich jest dużo (Ortel Królewski). Ja patrze, a tu w górze chmara ptaków, tak na dyszcz się zbirali (Kolembrody).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chmary*; D. lm. *chmarów*; wymowa: *xmara*.

Chmarzy się ‘zanosi się na deszcz’

Chmarzy się na świecie, będzie dyszcz (Wandalin). *Chmarzy się na dyszcz* (Rogów). *Trza się śpieszyć, bo może potem chmarzyć się i dyszcz iść* (Naklik). *Chmarzy się dziś od samego rana* (Bychawka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *xmaży się*.

Por. *bałabani się, baławani się, chmaja się, chmorzy się, chmury się baławania, chmury się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabąboli się, zachmarza się, zachmoruje się, zachmurza się, zanosi się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się*.

Chmora I ‘chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo’

Nachodzi chmory, grzmi, łysko się, strzyło (Zakłodzie). *Naszła chmora, ale dyszczu nie było* (Czernięcin Główny). *Roz w Zielune Świutki, jak wysła chmora, burza, zacyno grzmieć i było po zabawie, każdy jak kura, pannum sukinki do pleców poprzywirały, wszystko sło ściezkami po zbożach na bosoka do dumu, tako była zabawa, wszystko się rozleciało, nie było grania* (Świeciechów). *Rós jeszcze grzrotek taki, co żółto kwit, podobno chmory się odwracali, jak dzie rós, ale tera to wygineli te dawne rośliny, to i grzrotek mało jest* (Antoniówka).

Źródła: PM, ML, BT, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-południowa i południowo-zachodnia (zob. mapa 4).

D. lp. *chmory*; D. lm. *chmorów*; wymowa: *xmora*.

Por. *bałwan, chmara, chmura, fala, obłok, planeta, tucza, tuman*.

Chmora II ‘chmura deszczowa’

Chmora cimna to na dyszcz (Osmolice). *To pani już kończy, bo chmora idzie, i tera chto ino żywy idzieuwa du siana* (Tarnawka). *Jak pierwsza chmora przejdzie bokiem, to już ni ma czego bać się, bo wszystkie pójdo bokiem* (Radecznicza). *Zawsze jak robiliśmy w polu, to patrzeliśmy cy będzie padać z ty chmory, cy nie będzie. Jak tam z daleka szła jako chmora, tako dajmy na przykład corno, cimno, a zaro ta chmora robiła się już tako jaśniesz, tako siwo, to już wiadumo było, że tam gdzieś już pado i zaro tu do nos może dojść* (Świeciechów).

Źródła: PM, ML, BT, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-południowa i południowo-zachodnia (zob. mapa 3).

D. lp. *chmory*; D. lm. *chmorów*; wymowa: *xmora*.

Por. *bałwan, bałwanek, baranek, chmara, chmura, chmura deszczowa, dziad, nawałnica, obłok, planeta*.

Chmorzy się ‘zanosi się na deszcz’

Idzie chmora i chmorzy się mocno, będzie deszcz (Tarnawka). *Chmorzy się, chmora idzie, trza uciekać z pola, bo tu ni ma się dzie schować* (Wólka Ratajska). *Od rana coś chmorzy się, a siano na łące* (Wola Obszańska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego, Bychawy, Zamościa i Biłgoraja.

Wymowa: *xmoży śe*.

Por. *bałabani się, baławani się, chmaja się, chmarzy się, chmury się baławania, chmury się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabąboli się, zachmarza się, zachmuruje się, zachmurza się, zanosí się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się*.

Chmura I ‘*chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo*’

Chmura może być deszczowa, gradowa, burzowa (Piotrawin). Łód lasu to ci tako chmura szła czarno (Sól). Chmury so pogodowe, deszczowe i gradowe (Wyryki). Chmura ciemna i duża, to jest na burze (Leszkowice). Chmury so różne, obłoki to takie baranki w czerwcu i w maju sprzyjają sianiu gryki. Chmury jałowe so rzadkie, puste, z powietrzem i one nie dają deszczu. Chmura gradowa ma pręgi jak sowa i jak się zbliża sumi, huczy (Rokitno). Chmury so takie, baranki na pogodzie, pierzaste na pogodzie, skłębione na deszcz, ciemne granatowe to burzowe (Jarosławiec). Chmury so gradowe, burzowe i baranki dobre na zasianie gryki (Tyśmienica). Chmury, to takie baławany, deszczowe siwe, ciemniejsze od śniegowych i burzowe to kłęby chmur na niebie, gradowe so bielsze od burzowych (Kukawka). Jak wyszła chmura, tako nawalnica była, grad był duży, burza była duża, to ja byłam sama w mieszkaniu, nie wiedziałam co mam robić. To zdjynam obraz Matki Boski ze ściany i wstawiłam w łokno, to mi się zdaje, że to wszystko pomału gdzieś rozeszło się (Zgoda). Wychodzę w pole to zawsze mam poświęcone zboże, no tak tata robił i ja tak robie, że piersze ziarna zanim w ziemię sieje to robie znak krzyża, potem jakaś króciutka modlitwa i wtedy tak z wiaro reszta zboża, z tako nadziejo, że Bóg zesle deszcz na to zboże, potem odłoni niebo z chmur, żeby słońce świeciło, pozwoli zebrać to zboże i spożytkować dobrze (Lechuty Małe). Zdłużę tam przygnać krowe, mama tam wydoiła te krowine, nagle jakoś tak ściemniało się no, noc się zrobiła, jeszcze gdzie tam do nocy. Chmury nadleciały bure takie, cerwunawe, wiater (Babin). Jak najdzie chmura, to sie robi ciemno (Korczów). Na chmure to jest dobry grzmotnik w wianeczkach, jak jest, bo chmura minie wtedy ten dom (Wola Uhruska). Rozchodnik to do wianuszków sie bierze, że to jak chmura idzie, to pioruny, sie rozchodzi, i tak nie bijo (Piotrków). Rozchodnik to mama zawsze jak chmura była to ten rozchodnik to wianuszkowiła, jak szła chmura, grzmoty to zapalała ten rozchodnik, rzekomo, że to miało rozpedzać (Bronice). Grzmotnik to ziele, które święci się, aby odpędzić chmury (Wierzbica pow. Chełm). Chmura idzie, to sie bierze święcone wianeczki i sie pali, żeby ten dym odegnał i żeby chmury sie rozeszły dzieś na lassy (Aleksandrów). Ja też sie boje, ale to zależy od chmury, jak idzie straszna chmura, to strach wielgi (Chodel). Płanetnik to człowiek prowadzący deszcz, taki jakby czarownik czy coś takiego, ale tylko od chmur (Czołki). To, o tych płanetnikach, to było tak, że oni tam te chmury kierowali, gdzie chcieli, to tam też ludzie sie ich bali, bo to czarne były takie, i oni czasami z chmur spływali na ziemię (Motycz). Gromnica, jak szła chmura, to ta gromnica była stawiana w oknie. Z której strony szła, jak szła stąd, to sie w tym oknie stawiało gromnice (Bukowa).

Źródła: PM, BT, MNL, KM, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 4).

D. lp. *chmury*; D. lm. *chmur*; wymowa: *xmura*.

Por. *bałwan, chmara, chmora, fala, obłok, planeta, tucza, tuman*.

Chmura II ‘*chmura deszczowa*’

Chmury deszczowe so ciemne, a gradowe siwe (Skierbieszów). Chmury so takie skłębione na deszcz (Jarosławiec). Chmury deszczowe to siwe, ciemniejsze od śniegowych (Moniatycze). Chmury te, co z nich deszcz, to mają smugi po sobie (Zawieprzycze).

Źródła: PM, ML, MNL, KM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 3).

D. lp. *chmury*; D. lm. *chmur*; wymowa: *xmura*.

Por. *batwan*, *batwanek*, *baranek*, *chmara*, *chmora*, *chmura deszczowa*, *dział*, *nawałnica*, *obłok*, *planet*.

Chmura bałwaniasta ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmura gradowa jest ciężka, czarna, bałwaniasta (Siemień). *Chmury tak potrafiło bałwanić się, a najbardzi chmura bałwaniasto to jest na grad* (Sułów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *chmury bałwaniastej* // *chmury bałwaniasty*; D. lm. *chmur bałwaniastych*; wymowa: *xmura bałwańasta*, *xmura bałwańasto*.

Por. *chmura biała*, *chmura burzowa*, *chmura ciemna*, *chmura czarna*, *chmura deszczowa*, *chmura gradowa*, *chmura huraganowa*, *chmura jałowa*, *chmura jarzębata*, *chmura kłębiasta*, *chmura ognista*, *chmura pierzasta*, *chmura siwa*, *chmura śniegowa*.

Chmura biała ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmura biała to jest chmura gradowa (Krasne). *Chmura gradowa jest to chmura biała i bardzo szumi* (Stary Orzechów). *Chmury burzowe so ciemne, chmury białe to so gradowe* (Kaznów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *chmury białej* // *chmury biały*; D. lm. *chmur białych*; wymowa: *xmura baąa*, *xmura baąo*.

Por. *chmura bałwaniasta*, *chmura burzowa*, *chmura ciemna*, *chmura czarna*, *chmura deszczowa*, *chmura gradowa*, *chmura huraganowa*, *chmura jałowa*, *chmura jarzębata*, *chmura kłębiasta*, *chmura ognista*, *chmura pierzasta*, *chmura siwa*, *chmura śniegowa*.

Chmura burzowa ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmura burzowa to duża, bardzo ciemna chmura (Stary Orzechów). *Chmura burzowa to jest z piorunem, grzmotem i błyskawico* (Kostomłoty). *Chmura burzowa jest czarna* (Przewłoka). *Chmura burzowa jest ciemna i ciężka* (Białka). *Chmura burzowa jest czarna i szybko płynie z wiatrem* (Siemień). *Chmura burzowa poprzedzana jest grzmotami* (Niedźwiada). *Chmura burzowa jest bardzo ciemna* (Krasne). *Chmura burzowa zwykle bywa czarna* (Michów). *Chmure burzowo ludzie zażegnawali* (Abramów). *Chmury ciemne, takie granatowe to chmury burzowe* (Jarosławiec). *Chmury burzowe to czarne* (Sitno pow. Zamość). *Chmury burzowe, deszczowe były bardziej czarne* (Brzeziny pow. Łęczna). *Chmury burzowe to kłęby chmur na niebie, gradowe bielsze od burzowych* (Kukawka). *Chmura burzowa jest czarna i wielga* (Zakrzów). *Chmury burzowe so czarne, a gradowe żółte* (Stanisławka). *Zły duch sprowadza chmure burzowe* (Korytków Duży). *Chmury burzowe so więcy takie ciemne* (Kaznów).

Źródła: PM, MNL, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chmury burzowej* // *chmury burzowy*; D. lm. *chmur burzowych*; wymowa: *xmura bużova*, *xmura bużovo*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura ciemna, chmura czarna, chmura deszczowa, chmura gradowa, chmura huraganowa, chmura jałowa, chmura jarzębata, chmura kłębiasta, chmura ognista, chmura pierzasta, chmura siwa, chmura śniegowa.*

Chmura ciemna ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmura ciemna i duża to na burze (Leszkowice). Chmura deszczowa jest ciemna, a gradowa siwa (Skierbieszów). Chmura ciemna to burzowa, jest bardzo ciemna, a chmura gradowa jest biała (Krasne). Chmury ciemne to so burzowe i gradowe (Bończa).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *chmury ciemnej // chmury ciemny*; D. lm. *chmur ciemnych*; wymowa: *xmura ćemna, xmura ćimna, xmura ćemno*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura czarna, chmura deszczowa, chmura gradowa, chmura huraganowa, chmura jałowa, chmura jarzębata, chmura kłębiasta, chmura ognista, chmura pierzasta, chmura siwa, chmura śniegowa.*

Chmura czarna ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmura czarna to gradowa, jest ciężka, bałwaniasta. Chmura burzowa jest też czarna i szybko płynie z wiatrem (Siemień). Chmura czarna to bardzi gradowa (Dębowa Kłoda). Chmury czarne to burzowe, te były najbardzi czarne (Brzeziny pow. Łęczna). Chmury gradowe so czerwone, a burzowe to chmury czarne (Zakrzów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *chmury czarnej // chmury czarny*; D. lm. *chmur czarnych*; wymowa: *xmura čarna, xmura čorna, xmura carna, xmura corno*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura ciemna, chmura deszczowa, chmura gradowa, chmura huraganowa, chmura jałowa, chmura jarzębata, chmura kłębiasta, chmura ognista, chmura pierzasta, chmura siwa, chmura śniegowa.*

Chmura deszczowa ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmura deszczowa ma kolor morski, ma białe zygzaki i una jest z wodo, z ni jest deszcz przyważnie (Łazory). Chmury deszczowe so siwe, ciemniejsze od śniegowych (Kukawka). Chmury so pogodowe, chmury deszczowe i gradowe (Wyryki). Chmury deszczowe to takie ciemne (Horyszów Polski). Chmura deszczowa jest ciemna (Tuczepy). Chmury deszczowe so takie ciemne (Czartoria). Chmury deszczowe to so takie bardzi czarne (Ciechanki). Chmury deszczowe so ciemne, burzowe czarne (Sitno pow. Zamość). Chmury deszczowe so ciemne, a gradowe siwe (Skierbieszów). Chmura deszczowa jak najdzie, to trza sie śpieszyć ze żniwami, bo zaleje wszystko (Krzczonów).

Źródła: PM, ML, KAGP, BT, MNL, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i środkowa – zasięg rozproszony (zob. mapa 3).

D. lp. *chmury deszczowej // chmury deszczowy*; D. lm. *chmur deszczowych*; wymowa: *xmura deščova, xmura dyščova*.

Por. *bałwan, bałwanek, baranek, chmara, chmora, chmura, chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura ciemna, chmura czarna, chmura gradowa, chmura huraganowa, chmura jałowa, chmura jarzębata, chmura kłębiasta, chmura ognista, chmura pierzasta, chmura siwa, chmura śniegowa, dziad, nawałnica, obłok, planeta.*

Chmura gradowa ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmura czerwona to jest chmura gradowa (Zakrzów). Chmura gradowa ma pręgi jak sowa i jak sie zbliża szumi, huczy (Rokitno). Chmura gradowa jest biała (Krasne). Chmura gradowa jest biała, siwa i bardzo szumi (Uścimów). Chmura gradowa jest ciężka, czarna, bałwaniasta (Siemień). Chmura gradowa jest biała i bardzo ta chmura szumi (Stary Orzechów). Chmura gradowa jest ciężka, szum wielki robi, i zimno sie zbiera, jak idzie (Niedźwiada). Chmura gradowa jest jasnowata, szumi bardzo (Białka). Chmura gradowa jest siwa i huczy w niej (Serniki). Chmura gradowa jest siwa i jak idzie to jo słyszc (Michów). Chmura gradowa jest siwa i kottuje sie (Wiryki). Chmury gradowe, bo z tego bedzie grad (Tyśmienica). Chmury gradowe so białe (Kaznów). Chmura gradowa jest siwa, ale i chmura gradowa jest czarna (Dębowa Kłoda). Chmury gradowe so siwe (Sitno pow. Zamość). Chmury gradowe so bielsze od burzowych (Kukawka). Chmury so gradowe, ale i so burzowe, so takie straszne (Bończa). Chmury gradowe so sine, mgliste i zaraz sie zimno robi (Cyców). Chmury gradowe so takie troche siwe (Skierbieszów). Chmury gradowe so siwe i czerwonaue (Nadrybie). Chmury gradowe to so siwe (Horyszów Polski). Chmury gradowe to szare, siwe, to już na grad te chmury (Jarosławiec). Chmury gradowe so żółte (Horyszów Ruski). Chmury gradowe so czerwone (Brzeziny pow. Łęczna). Chmura gradowa jest siwa (Tuczępy). Planetniki to takie, co spływali z tych chmur gradowych (Motycz).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *chmury gradowej* // *chmury gradowy*; D. lm. *chmur gradowych*; wymowa: *xmura gradova, xmura gradovo*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura ciemna, chmura czarna, chmura deszczowa, chmura huraganowa, chmura jałowa, chmura jarzębata, chmura kłębiasta, chmura ognista, chmura pierzasta, chmura siwa, chmura śniegowa*.

Chmura huczy ‘głos wydawany przez chmurę gradową’

Chmura gradowa ma pręgi jak sowa i jak sie zbliża to tak huczy (Rokitno). Chmura gradowa jest siwa i huczy w niej (Serniki).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *xmura xućy*.

Por. *chmura szumi*.

Chmura huraganowa ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmury huraganowe so grube, nisko suno, bałwany przewracajo sie, ale chmura ta nie daje deszczu (Zawieprzyce). Chmura huraganowa to może dużo szkód narobić (Bukowa Mała). Chmura huraganowa to jest straszna, ale deszczu z niej ni ma (Spiczyn).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *chmury huraganowej* // *chmury huraganowy*; D. lm. *chmur huraganowych*; wymowa: *xmura xuraganova, xmura xuraganovo*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura ciemna, chmura czarna, chmura deszczowa, chmura gradowa, chmura jałowa, chmura jarzębata, chmura kłębiasta, chmura ognista, chmura pierzasta, chmura siwa, chmura śniegowa*.

Chmura jałowa ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmura jałowa to chmura, z której nie ma deszczu (Bałtów). Chmury jałowe to takie białe, po deszczu (Sitaniec). Chmury jałowe są białe (Puchaczów). Chmury jałowe są białe i nie dają deszczu, a deszczowe są miedziane i mają smugi po sobie (Zawieprzycze). Chmury jałowe są rzadkie, puste, mają powietrze, ale nie mają wody i one nie dają deszczu (Rokitno). Chmury jałowe to są takie, z których nigdy nie ma deszczu (Przewłoka).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chmury jałowej // chmury jałowy*; D. lm. *chmur jałowych*; wymowa: *xmura jałowa, xmura jałowo*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura ciemna, chmura czarna, chmura deszczowa, chmura gradowa, chmura huraganowa, chmura jarzębata, chmura kłębiasta, chmura ognista, chmura pierzasta, chmura siwa, chmura śniegowa*.

Chmura jarzębata ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmura jarzębata to nie jest szkodliwa tak jak inne (Adamów). To znaczy, jak są chmury jarzębate to kiedyś mówiły, że trzeba było siać tatarke, po prostu podsyp dobry (Zagórze).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *chmury jarzębatej // chmury jarzębaty*; D. lm. *chmur jarzębatych*; wymowa: *xmura jarzębata, xmura jarzębato*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura ciemna, chmura czarna, chmura deszczowa, chmura gradowa, chmura huraganowa, chmura jałowa, chmura kłębiasta, chmura ognista, chmura pierzasta, chmura siwa, chmura śniegowa*.

Chmura kłębiasta ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmury śniegowe to są takie chmury kłębiaste (Horyszów Polski). Chmury kłębiaste to są chmury śniegowe (Czołki). Na śnieg to idą chmury kłębiaste (Mołozów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *chmury kłębiastej // chmury kłębiasty*; D. lm. *chmur kłębiastych*; wymowa: *xmura kłębiasta, xmura kłębiasto*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura ciemna, chmura czarna, chmura deszczowa, chmura gradowa, chmura huraganowa, chmura jałowa, chmura jarzębata, chmura ognista, chmura pierzasta, chmura siwa, chmura śniegowa*.

Chmura ognista ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmura ognista to czarna bardzo, taka fiolytowa niby i bije ogniem (Ruda Solska). Chmura ognista, bo ona z ogniem jest, pioruny biją (Łazory).

Źródła: PM, BT, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *chmury ognistej // chmury ognisty*; D. lm. *chmur ognistych*; wymowa: *xmura ognista*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura ciemna, chmura czarna, chmura deszczowa, chmura gradowa, chmura huraganowa, chmura jałowa, chmura jarzębata, chmura kłębiasta, chmura pierzasta, chmura siwa, chmura śniegowa*.

Chmura pierzasta ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmury so takie, baranki na pogodzie, chmury pierzaste na pogodzie (Jarosławiec). Na niebie jak so takie małe chmury pierzaste, takie baranki, to dyszczu z tego ni będzie (Stefankowice). Takie chmury pierzaste dziś na niebie (Kielczewice).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chmury pierzastej // chmury pierzasty*; D. lm. *chmur pierzastych*; wymowa: *xmura pężasta, xmura pężasto, xmura pżżasta, xmura pżżasto*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura ciemna, chmura czarna, chmura deszczowa, chmura gradowa, chmura huraganowa, chmura jałowa, chmura jarzębata, chmura kłębiasta, chmura ognista, chmura siwa, chmura śniegowa*.

Chmura siwa ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmura siwa to jest gradowa (Tuchanie). Baranki to takie małe chmury, chmury deszczowe so ciemne, a gradowe to chmury siwe (Skierbieszów). Chmura gradowa jest to chmura siwa i kottuje sie (Wiryki). Chmura siwa to gradowa, ma pęgi jak sowa i jak sie zbliża szumi, huczy (Rokitno). Chmura gradowa to jest chmura siwa i jak idzie to jo słyhać (Michów). Chmura siwa to jest na grad (Dębowa Kłoda). Chmury siwe to takie bałwany, deszczowe so siwe (Kukawka). Chmura gradowa jest to chmura siwa i huczy w niej (Serniki). Chmury siwe to gradowe (Jarosławiec).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chmury siwej // chmury siwy*; D. lm. *chmur siwych*; wymowa: *xmura śiwa, xmura śiwo*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura ciemna, chmura czarna, chmura deszczowa, chmura gradowa, chmura huraganowa, chmura jałowa, chmura jarzębata, chmura kłębiasta, chmura ognista, chmura pierzasta, chmura śniegowa*.

Chmura szumi ‘głos wydawany przez chmurę gradową’

Chmura gradowa jest biała, taka więcy siwa i bardzo ta chmura szumi (Urzędów). Chmura gradowa jak sie zbliża, to ta chmura szumi (Rokitno). Chmura gradowa jest siwa i bardzo szumi (Uścimów). Chmura gradowa jest biała i bardzo ta chmura szumi (Stary Orzechów). Chmura gradowa jest ciężka, szum wielki robi, i zimno sie zbiera, jak idzie. Ta chmura szumi (Niedźwiada).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *xmura szumi*.

Por. *chmura huczy*.

Chmura śniegowa ‘kształt, kolor chmury i jej przeznaczenie’

Chmury so śniegowe, to takie więcy bałwany (Kukawka). Chmury śniegowe to takie kłębiaste (Horyszów Polski). Chmury kłębiaste to so chmury śniegowe (Czołki).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chmury śniegowej // chmury śniegowy*; D. lm. *chmur śniegowych*; wymowa: *xmura śńegova, xmura śńegowo, xmura śńigova*.

Por. *chmura bałwaniasta, chmura biała, chmura burzowa, chmura ciemna, chmura czarna, chmura deszczowa, chmura gradowa, chmura huraganowa, chmura jałowa, chmura jarzębata, chmura kłębiasta, chmura ognista, chmura pierzasta, chmura siwa.*

Chmurna pogoda ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Dziś paskudnie, jakaś taka chmurna pogoda (Krzemień). *Ni ma stunka, chmurnaja pogoda* (Sławęcín). *Desc i desc, no to inacy chmurno pogoda* (Błażek). *Ale dziś chmurna pugoda, do żniw nie pójdzie* (Sokolówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa, Biłgoraja i Janowa Lubelskiego.

D. 1p. *chmurnej pogody // chmurja pogody*; D. lm. *chmurnych pogodów*; wymowa: *xmurna pogoda, xmurna pugoda, xmurno pogoda, xmurnaia pogoda.*

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się.*

Chmury się bałwanią ‘zanosi się na deszcz’

Chmury sie bałwanio, to rzeczywiście te chmury czarne, półczarne, zbite takie, przewalały się, to mówili, ale sie chmury bałwanio na deszcz, bo było zawsze po cieplej pogodzie, po upale, jak sie zachmurzało, to sie bałwaniły chmury, a później już przychodziły te czarne, z których lato (Wysokie). *Chmury sie bałwanio, to trza sie zwijąć z sianem, bo dyszcz bedzie* (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *xmury še bałwańo.*

Por. *bałabani się, bałwani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabąboli się, zachmarza się, zachmuruje się, zachmurza się, zanosi się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się.*

Chmurzy się ‘zanosi się na deszcz’

Od rana chmurzy sie na deszcz, pewnie pod wieczór bedzie (Orłów Murowany). *Chmurzy sie i pewnie bedzie dyszcz* (Glinny Stok). *Cały miesiąc taki dyszczowy, chmurzy sie i chmurzy, ale troszki pójdzie i tyle* (Mircze).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *xmuży še.*

Por. *bałabani się, bałwani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwanią, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabąboli się, zachmarza się, zachmuruje się, zachmurza się, zanosi się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się.*

Chudy księżyc ‘pierwsza faza księżycy’

Dziś wyszeł na niebo chudy księżyc (Białowola). *Na początku to jest chudy księżyc, a potem sie powoli powiększa* (Zawada).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Zawada, Białowola, Sitaniec, Sitno pow. Zamość, Horyszów Polski (zob. mapa 27).

D. lp. *chudego księżycyca*; wymowa: *xudy kšęžyc, xudy kšínžyc*.

Por. *miesiączek, młody księżyc, młody miesiąc, nowie, nowik, nowy księżyc, nowy miesiąc, nów, pierwsza kwadra, rogal, rogalik, sierp, sierpek*.

Chwila ‘krótki okres czasu’

Chwila to jest bardzo krótko, jak coś trwa (Sawin). *Jeszcze jakieś kwile poczekoj, zara ci dam, wytrzymoj jeszcze* (Janiszkowice). *To będzie za chwile, no to w jakimś krótkim czasie* (Borki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chwili*; D. lm. *chwil*; wymowa: *xřila, křila*.

Por. *chwilka*.

Chwilka ‘krótki okres czasu’

Chwilke trza poczekać, a ni sie złościć zaraz, troche cierpliwości trza mieć (Smólsko Duże). *To nie potrwa długo, ino chwilke mało* (Grzędówka). *Potrzeba mi jesce kwilke i zaraz będzie naładowane* (Olbiecin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *chwilki*; D. lm. *chwilków*; wymowa: *xřilka, křilka*.

Por. *chwila*.

Chybko ‘szybko, w krótkim czasie’

Ni ma czasu, trza to zrobić chybko (Lisikierz). *Matka mówi, chybko masz być w polu, a ja sie chciałam pobawić* (Gościeradów). *Chybko te drzewa porosły* (Gielczew).

Źródła: PM, SGM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *xypko*.

Por. *chyzo, pędko, sporo, szybko, w te pędy, w trymiga*.

Chyzo ‘szybko, w krótkim czasie’

Ja za młodu to wszystko chyzo robiłam, a tera juz ni moze (Opoka). *Na takie idziemy do siana i chyzo tam wszystkie robić, bo dysc musi zaraz będzie* (Lisikierz). *Chyzo, chyzo, bo ni ma na co czekać* (Basonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *xyzo, xyzo*.

Por. *chybko, pędko, sporo, szybko, w te pędy, w trymiga*.

Cialapa – tom IX: 83.

Ciapa I – tom IX: 83.

Ciapa II ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Ale dziś ciapa, nie chce sie z domu wychodzić (Dorohucz). *Ale dziś ciapa od samego rana i zanosi sie na długo, bo niebo zachmurzone, tak sie bałwani* (Michałówka). *W take ciape to sie nie chce z chałupy wyłazić, a tu musowo* (Brody Duże).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ciapy*; D. lm. *ciapów*; wymowa: *ćapa*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się*.

Ciapie ‘pada drobny deszcz’

Ciapie to dyszcz, jak taki niwielki, ale tak se idzie i idzie, ciapie i ciapie (Orłów Drewniany). *A ja na łące pase krowe, a z tydzień deszcz ciapie i wody pełno [...], o tak, po kolana, [...], a zaraz, za godzinę czasu, woda znikła i koniec [...]. Poszła do Buga* (Kuzawka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *ćapé*.

Por. *dziabie, kapie, kropi, morczy, mryhaje, mży, prószy, rosi, siajda, siapi, siecze, szarmerga, szaruży*.

Ciapruga ‘drobny deszcz’

Można iść, bo to ino tako ciapruga, to sie ni zmoknie bardzo (Rudnik). *Dziś od rana taka ciapruga, taki drobny deszczyk* (Nielisz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Rudnik, Staw Noakowski, Nielisz (zob. mapa 13).

D. lp. *ciaprugi*; D. lm. *ciaprugów*; wymowa: *ćapruɡa*.

Por. *deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczyzna, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Ciągle ‘ciągle, wciąż’

Ciągle idzie dysc i juz sie mokro robi (Grabówka). *Ciągle to samo było całe lato, rano wstać i w pole, a potem spać i znów wstać, i tak w kółko* (Borowa). *Wnuk pojechał do Anglii, a ja ciągle myślę, co tam u niego, może głodny chodzi* (Klocówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *ćoŋɡle, ćuŋɡle*.

Por. *cały czas, stale, wciąż, zawdy, zawsze*.

Ciągłowy deszcz ‘deszcz trwający dłuższy czas’

Ciągłowy to dyszcz trwający kilka dni, i taki obfity (Krasne). *Jak idzie cały czas, jak tak z tydzień, to jest ciągłowy dyszcz* (Kolembrody). *Już tydzień leje, taki ciągłowy dyszcz* (Dańce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *ciągłowego deszczu*; wymowa: *ćoŋɡuovy dešč, ćoŋɡuovy dyšč, ćuŋɡuovy dešč, ćuŋɡuovy dyšč*.

Por. *ciągły deszcz*.

Ciągły deszcz ‘deszcz trwający dłuższy czas’

Ciągły deszcz, no bo pada i pada cały czas (Zwierzyniec). Czasem się trafi takie lato, że dyszcz bez przerwy, taki ciągły deszcz jest (Stanin). Ciągły dysc to taki bez przerwy idzie (Żyrzyn). Ciągły dyszcz to jak tak leje i leje pare dni, i nie przystaje, i tak całe lato, co troszke słonko, to znów dyszcz (Żurawnica).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ciągłego deszczu*; wymowa: *ćonɣy dešč, ćonɣy dyšč, ćunɣy dešč, ćonɣy desc, ćonɣy dysc.*

Por. *ciągłowy deszcz.*

Ciecze ‘odwilż w zimie i woda leje się z dachu’

Ciecze z dachu, musi już zimy ni będzie (Miętkie). Jak na Grumniczny z dachu ciecze, tu sie zima długo wlecze (Modryniec). Jak na Gromniczno z dachu ciecze, zima jeszcze sie powlecze (Jasionka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *ćeće, cece.*

Por. *cieknie.*

Cieknie ‘odwilż w zimie i woda leje się z dachu’

Śnieg topnieje i z dachów cieknie woda (Sulmice). I nawet się sprawdzało, właśnie pamiętam, że też jeszcze rano był mróz na Boże Narodzenie, jeszcze był mróz, pu południu leje się z dachu, cieknie woda, jak to mówio, słońce przygrzało, gdzieś przyszła pugaoda jakaś, ciepło (Modryniec).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *ćeknie.*

Por. *ciecze.*

Cielisty ‘kolor wpadający trochę w żółty, a trochę w różowy’

Cielisty to był trochę jak piaskowy, tak, cielisty, bo to taki podobny do ciała (Dubica). Cielisty to jasny taki, trochę w różowy, trochę w żółtawy taki upada (Szperówka). Cielisty, no to kolor ciała ludzkiego chyba (Studzianki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *cielistego*; D. lm. *cielistych*; wymowa: *ćelisty, ćilisty.*

Ciemnica I – tom X: 100.**Ciemnica II** ‘brak światła, ciemno’

Ciemnica to jest w nocy, jak bardzo ciemna noc jest (Czemierniki). Ciemnica to ciemna noc, kiedy nie świeci księżyc (Karmanowice). Cimnica to bardzo cimna noc (Sąsiadka). Ciemnica to jest w nocy, to ciemna noc (Krzemień). Ciemnica taka, nic ni widać (Gałęzów). Lampko świecili na droge, jak dzieś szli, bo była cimnica (Żrebce). Ciemnica to jest, jak brak w nocy księżyc (Naklik). Ciemnica w nocy jest, bo tera w nocy nie świeci księżyc, i stąd ta cimnica (Brzozowica Mała). Tera światło jest przy drodze, a kiedyś to

jak miesiąca ni było, to cimnica straszna była (Wołyń). *Brak światła, to tu nos godaju cimnica* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 32).

D. lp. *ciemnicy*; D. lm. *ciemniców*; wymowa: *ćemńica, ćimńica*.

Por. *ciemno, ciemność, ciemnota, ciemrawa, ćma, ćmak, niewidno, niewidoba, niewidok, niewodoka, pociemek*.

Ciemnieje ‘zierzch się’

Słonko zaszło i już cimnieje na dworze, cimno sie robi (Rozwadówka). *Już cimnieje, trza bedzie wołać dzieci do domu* (Rusiły). *Z pola sie czasem schudziło dopiro, jak cimnieje, bo tyle ruboty było, a wszystko rękami* (Michalów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *ćemńeje, ćimńeje*.

Por. *ciemno się robi, mroczeje, mroczy się, mrok idzie, mrok pada, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, ściemnia się, zierzch się, zmracza się, zmrok się robi, zmroka się*.

Ciemno I ‘brak światła, ciemno’

Ciemno to nic nie widać (Sułów). *Ciemno jest w nocy, kiedy nie świeci księżyc* (Łopatki). *Jak w nocy księżyc nie świeci, to jest ciemno* (Puchacze). *Ciemno w nocy, no bo brakuje światła księżyc* (Drzewce). *Na jutrznie sie szło jeszcze prawie w nocy, cimno całkiem, cimniutko było, ale sie szło, bo człowiek był młody* (Wiryki). *Cimno jest, jak w nocy nie świeci księżyc* (Zatyle). *Tak to ciemno było, żydek taki sie świecił* (Branew). *W nocy jest ciemno, a w dzień jasno* (Orłów Drewniany). *A brak światła to ciemno* (Wysokie). *Księża na jutrznie zapraszali, ale to było bardzo rano, cimno na dworze* (Niemce). *Pan Bóg stworzył świat. Gdy Pan Bóg był sam, stworzył Adama i dał mu ogród, a w tym ogrodzie on był zadowolony. Było ciemno wszędzie. I myślał jak zrobić. Stworzył najpierw niebo, ziemię. Ziemia była naga, okrył kwiatówkami, trawę, i tak do dziś jest. A ciemno było, gwiazdów nie było, a były stworzenia i rzeka płynęła. Nie miały gdzie, ciemno, napić sie, to Pan Bóg stworzył gwiazdki i szły pić w nocy, żeby inne zwierzęta ich nie pożarły. I cały tydzień tak pracował, że wszystko, drzewa, wody, wszystko, żeby mieli wszystkie jeść. Później stworzył Ewę i węża. Wąż skusił Ewę, jebko zjadła, mężowi dała. Pan Bóg sie rozgniewał, wygonił z raju. Poszli pracować na ciężku prace* (Zagórze).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 32).

Wymowa: *ćemno, ćimno*.

Por. *ciemnica, ciemność, ciemnota, ciemrawa, ćma, ćmak, niewidno, niewidoba, niewidok, niewodoka, pociemek*.

Ciemno II ‘zierzch – pora dnia od zachodu słońca do nastania ciemności’

Cimno, to jak słonko zajdzie, to już robi sie cimno (Suchawa). *Ciemno to zaraz jest po zachodzie słońca* (Wola Burzecka). *Pod wieczór już tak, to sie robi ciemno* (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i okolice Krasnegostawu (zob. mapa 37).

Wymowa: *ćemno, ćimno*.

Por. *ćmak, mrok, szarówka, zmierzch, zmrok*.

Ciemno się robi ‘zmiersch się’

Słonko zajdzie i ciemno się robi (Zahajki pow. Biała Podlaska). *Idziem do dom, bo ciemno się robi na dworze* (Zalucze Stare). *Robi się ciemno, jak słoneczko zajdzie* (Godziszów). *Słonko zaszło i już ciemnieje na dworze, ciemno się robi* (Rozwadówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *ćemno się robi, ćimno się robi*.

Por. *ciemnieje, mroczeje, mroczy się, mrok idzie, mrok pada, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, ściemnia się, zmiersch się, zmracza się, zmrok się robi, zmroka się*.

Ciemnobrązowy ‘ciemny odcień koloru brązowego’

Sukmana dla chłopów była ciemnobrązowo (Wola Obszańska). *Sukmana ciemnobrązowa była góro dopasowana, w dole miała fałdy* (Lipiny Górne). *Sukmana była z szarobiałego sukna, to byli siwe albo ciemnobrązowe, zależy jaka była wełna, no ta sukmana była z ozdobami czarnymi albo granatowymi* (Chłopków). *Sukmany byli z ciemnobrązowego płótna, z oszewko, w fałdy i odcinane w pasie. Sukmana to od święta była* (Majdan Nepyrski). *Sukman był szyty z ciemnobrązowego samodziału, a ozdabiano sznurkiem pumarańczowym albo sinym, nibieskim inaczej* (Bordziłówka). *Znaczy robili pisanki na Przewody. I te pisanki pisali tym woskiem, a późni pchali to w te, robili albo z cybuli szczypiór, dużo szczypiór z cybuli, szczypióra gotowali w wodzie i to brązowe, ciemnobrązowe, jak jajko włożył, to jajko było takie ciemnobrązowe* (Krasnobród).

Źródła: PM, APAA, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ciemnobrązowego*; D. lm. *ciemnobrązowych*; wymowa: *ćemnobrązowy, ćemnobrązowy, ćimnobrązowy, ćimnobrązowy*.

Por. *brąz kawowy, brązowiutki, czekoladowy*.

Ciemnoniebieski ‘ciemny odcień koloru niebieskiego’

Drobnutki, ciemnoniebieskie śliwki to wróblówki (Czemnierniki). *Ciemnoniebieski to może być płaszcz czy jakaś bluzka* (Czartowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ciemnoniebieskiego*; D. lm. *ciemnoniebieskich*; wymowa: *ćemnońbeski, ćimnońbeski, ćemnońbeski, ćimnońbeski*.

Por. *granat, granatowy, siny*.

Ciemność ‘brak światła, ciemno’

Ciemność to brak w nocy światła księżycy (Lisikierz). *Ciemność to jak w nocy nie świeci księżyc* (Mircze). *Ja się bałam w nocy chodzić, bo w nocy jak nie świeci księżyc, to ciemność wszędzie, a światła na drodze kiedyś ni było* (Siennica Nadolna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i północno-zachodnia (zob. mapa 32).

D. lp. *ciemności*; D. lm. *ciemnościów*; wymowa: *ćemność, ćimność*.

Por. *ciemnica, ciemno, ciemnota, ciemrawa, ćma, ćmak, niewidno, niewidoba, niewidok, niewodoka, pociemek*.

Ciemnota I – tom VIII: 99.

Ciemnota II ‘brak światła, ciemno’

Ciemnota to jak bardzo ciemna noc jest (Trzebieszów). Ciemnota to jest, jak brak w nocy światła księżycy (Tuczepy). W nocy tera nie świeci księżyc i taka ciemnota jest, że boje sie wyjść z chałupy (Puchacze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 32).

D. lp. *ciemnoty*; D. lm. *ciemnotów*; wymowa: *ćemnota, ćimnota*.

Por. *ciemnica, ciemno, ciemność, ciemrawa, ćma, ćmak, niewidno, niewidoba, niewidok, niewodoka, pociemek*.

Ciemnozielony ‘ciemny odcień koloru zielonego’

Kolor ciemnozielony to ma trawa, jak już tak podrośnie, dzieś w czerwcu już (Dutrów). Bardzo lubiałam tyn ciemnozielony sweder, bo ładny i taki ciepły (Krepiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ciemnozielonego*; D. lm. *ciemnozielonych*; wymowa: *ćemnoźelony, ćimnoźelony, ćemnoźilony, ćimnoźilony, ćimnoźiluny*.

Ciemny I – tom VIII: 99.

Ciemny II ‘kolor zbliżony do czarnego, ciemnobrazowego, ciemnoszariego’

Cajgowe spodnie, ciemne, bez ozdób, były od święta, na co dzień zgrzebne (Karczmiska). Rejdocha to spódnica z płótna, ale tak tkana, że to jakby białe i ciemne pasy, no taka ozdoba (Branica Radzyńska). Sukmany to tyż były z tego, z sukna. To były ciemne, ciemny kolor miały (Kocudza). Sukmany to były ciemne, nie były jasne, ino ciemne (Bukowa). Czarnuszki to drobne śliwki koloru ciemnego, takie sine, a prawie fiołkowe (Uhnin). Szczypior to jak rośnie, to zielony, a jak już suchy to taki ciemny (Turka). Tarnówki to drobne, więc takie słodkie śliwki i ciemne (Łukowa). Ciemne chmury so na burze, bedzie zara burza, bo ciemne chmury na niebie (Jarosławiec). Chmury deszczowe so ciemne (Sitno pow. Zamość). Chmura deszczowa jest ciemna i musi być dyszcz (Tuczepy).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ciemnego*; D. lm. *ciemnych*; wymowa: *ćemny, ćimny*.

Por. *szady*.

Ciemny dzień ‘dzień, w którym nie świeci słońce’

Ciemny dzień to jest taki, kiedy ni ma słońca, ino zachmurzone (Rozwadówka). Od rana zachmurzone, taki ciemny dzień, słońca wcale ni było (Stary Brus). Ciemny dzień to taki smutny, nic sie nie chce, bo na świecie ni ma słońca wcale (Borownica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ciemnego dnia*; D. lm. *ciemnych dni*; wymowa: *ćemny żeń, ćimny żeń, ćemny żiń, ćimny żiń*.

Ciemrawa ‘brak światła, ciemno’

Cimrawa to można powiedzieć na bardzo ciemne noc (Witulín). *Taka ciemrawa dzisiaj, nic nie widać* (Brzozowica Mała). *Jak nie ma księżycyca, to w nocy ciemrawa* (Czemierniki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego, Białej Podlaskiej i Parczewa (zob. mapa 32).

D. lp. *ciemrawy*; D. lm. *ciemrawów*; wymowa: *ćemrawa, ćimrawa*.

Por. *ciemnica, ciemno, ciemność, ciemnota, ćma, ćmak, niewidno, niewidoba, niewidok, niewodoka, pociemek*.

Cienia I ‘cień przedmiotu oświetlanego’

Ja sie bała zawsze, jak ta cienia za mno szło, bo ja myślała, że to ktoś idzie (Sitaniec). *To jakby ktoś za tobo szel, tak sie wydaje, a to cienia ino* (Horyszów Ruski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa (zob. mapa 25).

D. lp. *cieni*; D. lm. *cieniów*; wymowa: *ćeńa, ćińa*.

Por. *cieniak, cień (ta), cień, pościan*.

Cienia II ‘miejsce zacienione, do którego nie dochodzą promienie słoneczne’

Taka cienia tutaj, że aż przyjemnie posiedzić (Zawada). *Jak jest dzie cienia, to sie można przyd słonkiem schować* (Stanisławka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *cieni*; D. lm. *cieniów*; wymowa: *ćeńa, ćińa*.

Por. *chłodek, chłód, cień (ta), cień*.

Cieniak ‘cień przedmiotu oświetlanego’

Cieniak taki był, jakby człowieka, co za mno szed, i ja sie bała strasznie (Brzozowica Duża). *Za mno cieniok seł i bałam sie, bo nie widziałam, co to jest* (Dęba). *Cieniak, to sie tak coś odbija i taki cieniak daje* (Andrzejów pow. Janów Lubelski).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Radzyna Podlaskiego, Puław i Janowa Lubelskiego (zob. mapa 25).

D. lp. *cieniaka*; D. lm. *cieniaków*; wymowa: *ćeńak, ćińak, ćeńok, ćińok*.

Por. *cienia, cień (ta), cień, pościan*.

Cień I ‘cień przedmiotu oświetlanego’

No, cień to idzie za człowiekiem (Orłów Drewniany). *Jak cień był prosto, to była dwunasta, jak cień był z boku, to daleko było do obiadu* (Niemce). *A to może być cień człowieka czy cień czegoś, jakiegoś drzewa czy przedmiotu* (Pokrówka). *Cień to rzuca jakiś przedmiot, na który światło pada* (Ochoża). *Na andrzejki to były wróżby. Przez dziurkę od klucza był wylewany wosk, brało sie ten wosk pod światło i patrzyło na cień* (Opole).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 25).

D. lp. *cienia*; D. lm. *cieniów*; wymowa: *ceń, ciń*.

Por. *cienia, cieniak, cień (ta), pościan*.

Cień II ‘miejsce zacienione, do którego nie dochodzą promienie słoneczne’

Tu dużo drzew, to i cień taki jest (Zielone). *Cień to jest tam, dzie nie dochodzi słońce, jest chłodno* (Ostrzyca). *Tu cień słabo dochodzi* (Lipa).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *cienia*; D. lm. *cieniów*; wymowa: *ceń, ciń*.

Por. *chłodek, chłód, cienia, cień (ta)*.

Cień (ta) I ‘cień przedmiotu oświetlanego’

Cień tak sta za mno (Żdzary). *Jak dzie światło padnie, to ta cień sie pokazuje* (Cichobórz). *Cień to una tak idzie za cłowiekim i tak sie zdaje, ze ktoś idzie* (Kleszczówka).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia i okolice Hrubieszowa (zob. mapa 25).

D. lp. *cieni*; D. lm. *cieniów*; wymowa: *ceń, ciń*.

Por. *cienia, cieniak, cień, pościan*.

Cień (ta) II ‘miejsce zacienione, do którego nie dochodzą promienie słoneczne’

W lecie to sie szuka, dzie większa cień jest (Różanka). *Taka cień tutaj, przyjemnie posiedzić* (Osuchy). *Tu ni ma cieni, trza pójść na druge strune* (Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski). *Tu jest bardzo mała cień* (Międzyeś).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *cieni*; D. lm. *cieniów*; wymowa: *ceń, ciń*.

Por. *chłodek, chłód, cienia, cień*.

Ciepło ‘temperatura odczuwana jako przyjemna; ciepłe powietrze’

I to wtedy słońce świeciło. No, ciepło było, bo to lato (Sulmice). *W Zwiastowanie dnia z noco równanie, ciepło jest* (Piotrawin). *Ciepłe lato, ciepłe były noce, to gryka sie bardzo rodziła, to jest łopłatniejsze zboże, a jak sie zasiało tej gryki, to łona wyrosła, bo gryka lubi tylko ciepło i przeważnie noce ciepłe, a jak tylko so chłodne, to łono już tak nie rośnie, nie zejdzie i chuda jest, i już tak sie nie zejdzie, tak z ziemi nie wychodzi, jak ciepło, to deszcz przejdzie i ciepło, to wszystko tak rośnie* (Nowodwór). *Wiosna sie zaczyna, to topili Babe Jage w rzyce, żeby zime odegnać, bo jak te Babe Jage utopili, no to już będzie ciepło, wiosna, bo zima utupiona* (Kopyłów). *Sciany były drewniane, a na zewnątrz jeszcze robili zagate tako. Z liści albo ze słomy, przeważnie liści i te liście, stawiło sie takie kołki i między ściane, a te kołki pchało sie liście i tak sie ubijało, z lasu sie przywoziło te liście i to tak sie silnie ubijało, i to taka ściana była z tych liści, albo ze słomy, ale przeważnie liście, bo liście łatwiej sie dały ubić i ciepło było, w drewnianym domu jest bardzo ciepło, a to były niskie domy, mieszkanke były niskie, nie takie jak u mnie wysokie tak, że było ciepło w tym domu* (Rejowiec Fabryczny).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ciepła*; wymowa: *ćepuo, ćepło*.

Ciężka zima ‘zima z dużym mrozem i śniegiem’

Kiedyś to bywali ciężkie zimy, mrozy wielgie, śniegu nawaliło, i to aż du samy wiosny tak było (Dobryń). Sucha zima, ciężka zima, ojciec mówił zawsze po kopcach kretów. [. . .]. Jak kret ryje kopce na równinie, to wtedy będzie ciężka zima. Jak na górze ryje to, to jest to lżejsza zima (Rzeczyca Ziemiańska). Ciężka zima będzie, bo krety ryją wszędzie kopce (Węglinek).

Źródła: PM, ML, BKN, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ciężkiej zimy* // *ciężki zimy*; D. lm. *ciężkich zim* // *ciężkich zimów*; wymowa: *ćęška zima, ćęńska zima, cińska zima, ćęska zima, cińska zima*.

Por. *mroźna zima, ostra zima, sroga zima, śnieżna pogoda, śnieżna zima, zawałna zima*.

Co dzień ‘każdego dnia’

Ja co dzień rano modle się na różańcu (Modryniec). W lecie to co dzień trza było iść w pole, bo ruboty było dużo (Rudy). Tera coraz to w innym ubraniu idzie, a kiedyś to było jedno na niedzielę i jedno na co dzień, takie do ruboty. No, i było co dzień to samo ubranie (Olenówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *co żeń, co żiń*.

Por. *codziennie, każdego dnia*.

Codziennie ‘każdego dnia’

Codziennie to samo. Przychodzi się, no, wstaje się i daje się kurom jeść, świniom jeść, krowie, doje jeszcze krowe. I tak codziennie (Nowodwór). Dawni to była kapusta podstawowe żywienie, co rano był boszcz bioty z kapusty kwaszyny, jedne mówiły, że to kapusta na mleku, jedne mówiły, że boszcz z kapusty, tyż aby się skworkami tokrosiło i kartofle i było wyżywienie codzinnie na śniodanie (Annopol). Ja codzinnie rano pierw daje jeść zwierzętom, a potem sama jim dopiro (Pułankowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *cożeńńe, cożińńe*.

Por. *co dzień, każdego dnia*.

Copel ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Zimy byli z mrozem i tu u dachu to copel za copło wisieli (Worgule). Zimy byli mroźne i cople wszędzie wisieli (Łukowisko). Cople to kawałki lodu zwisające z okapu w zimie (Komarno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej (zob. mapa 23).

D. lp. *copli*; D. lm. *copli* // *copłów*; wymowa: *copel*.

Por. *copla, cycek, gil, gilza, glut, klucz, kluczka, lód, sapla, sopel, soplą, soplach, szpiczka, świeca, świeczka*.

Copla ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Copla lodowa wisiąta u strzechy (Rogoźniczka). *Cople to kawałki lodu zwisające w ziemi z okapu* (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Żakowola, Polskowola, Rogoźniczka, Zahajki pow. Biała Podlaska, Sitno pow. Biała Podlaska (zob. mapa 23).

D. lp. *copli*; D. lm. *copli // copłów*; wymowa: *copla*.

Por. *copel, cycek, gil, gilza, glut, klucz, klucza, lód, sapla, sopel, sopla, soplach, szpiczka, świeca, świeczka*.

Cug ‘gwałtowny ciąg powietrza, przeciąg’

Tu jakiś taki cug był w tym miejscu (Grabowiec). *Taki wtedy był cug pod mostem jak prała chusty, i to jej zaszkuodziło, potem już ni mogła na nogach stać* (Sól). *To cug, przeciąg, jak tam chto powi* (Zakłodzie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *cugu*; D. lm. *cugów*; wymowa: *cuk*.

Por. *hyl, przeciąg*.

Cukierek II – tom X: 101.**Cycek I** – tom III: 94.**Cycek II** ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Cycek z lodu u strzechy wisi, bo zima prawdziwa, z mrozem, zy śniegiem (Wielkolas). *Zimy kiedyś były mroźne, to i cycki u dachu wisiaty* (Rudno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Wielkolas, Abramów, Michów, Rudno (zob. mapa 23).

D. lp. *cycka*; D. lm. *cycków*; wymowa: *cycek*.

Por. *copel, copla, gil, gilza, glut, klucz, klucza, lód, sapla, sopel, sopla, soplach, szpiczka, świeca, świeczka*.

Czarnińki ‘kolor intensywnie czarny’

Czornińki taki płaszcz miałam do kościoła, a przy domu to byle co sie na siebie zarzucało (Wandalin). *Carnińki to taki kolor, co bardzi niz corny jest* (Niezdów). *Un był taki czarnińki, te włosy czarnińkie, mówili, że to Cygan* (Olchowiec-Kolonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *czarnińkiego*; D. lm. *czarnińkich*; wymowa: *čarnińki, čornińki, carnińki, cornińki*.

Por. *czarniutki*.

Czarniutki ‘kolor intensywnie czarny’

Czyrnica ma owoce jadalne o kolorze czarniutkim (Dutrów). *Tera już zblakło troche, ale to było takie czarniutkie, jak było nowe* (Sumin). *Buty u niego musieli być czarniutkie, kolor czarniutki taki, i spodnie na kant* (Łopiennik Dolny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. czarniutkiego; D. lm. czarniutkich; wymowa: čarnútki, čornútki, carnútki, cornútki.

Por. czarnińki.

Czarny I – tom III: 97.

Czarny II ‘kolor czarny’

Brew u niego czarna, a włosy jak lyn, śliczny taki chłopczyk był (Wyczółki). Brunet to mo corne włosy (Momoty Dolne). Corny jak kruk, bo włosy corne (Żdźary). Czarny, bo u niego czarne włosy (Horyszów Ruski). U niego zawsze był czarny kapelus, czarny płaszcz, taki elegant był z niego (Osiczyna). Czarny to chłop czy baba o czarnych włosach (Trzebieszów). Czorny to o włosach koloru czarnego (Hołowno). Czarny jak żuk, jak takie włosy ma bardzo czarne (Rozwadówka). U nas w rudzinie takich prawdziwych brunetów to ni było, żeby czorne włosy takie całkiem, takie troche ciemniejsze i tyle (Żółkiewka). Na koniu no to tak, jeżeli jest, zależy jaki, jaki on jest maści, czy czarny, czy siwy, czy jaki. No, to jak jest czarny, to jest kary, czarny, jak jest siwy, no to nazywają go siwy, a jaki kolor ma jakiś taki kawowy, to może kasztan, jakiś taki kolor więcy pod czerwony to gniady, takie majo nazwy, zależy jaki ma kolor koń (Krasnobród). Chmury gradowe so siwe, a deszczowe ciemne, burzowe czarne (Sitno pow. Zamość). Czarna chmara to na deszcz (Jarosławiec). Na wiosne takie maleńkie to muszka, takie czarne, a potem takie duże to gąsienice wylało (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Diablisko to straszne takie, czarne jak noc, kusi du złego (Macoszyn). Bies czarny wylecioł z ognem spod tego krzyża i una sie strasznie przelekła, cała sie trzęsła zy strachu, ale pomodliła sie, wodo święcuno pokropiła, no i jakoś to przeszło (Wólka Plebańska). Diabeł jest w piekle, jest na czarno ubrany, z rogami, cały czarny, ma widły i z tytu ogon, kopyta ma czarne, oblane smoło (Rokitno). Byli pisanki takie, że jajko rzuci sie do farby, do kraski, rzucalo sie i jeszcze jajko naciagało czarny kolor, później po tym czarnym kolorze jeszcze sie pisalo takie te, o, woskiem. I potem wosk sie zdrapywał i wychodziło czarne i białe, takie kolorowe pisanki były (Moniatycze). No, jak chciato sie, żeby były koloru czarnego, to gotowano w orzechach włoskich. Do farbowania używano też kawy albo cynamonu. No, i na tych jajkach rysowano różne rzeczy, kwiaty, zwierzęta, baranki i jeszcze inne wzory (Żulin). Pisanki pisze sie woskiem i majo rysunek woskiem robiony, potem sie jich barwi w tulinach z cebuli na żółto, listków jemioty, młodego żyta na zielono, kory olchowej albo dębowej na czarno. To so różne kreski, trójkąty, kwadraty, kółka, rośliny, zwierzęta, ale też słońce, chmury, niebo (Drelów). Piski byli pisane woskiem [...] i w korze olchowej, dębowej, to na czarno (Staw Noakowski). Czarne sukmany były bez ozdób, a też nosiły chłopcy fijorówki zdobione (Nowodwór). Gorset jest czarny, z czarnego aksamitu, obszyty tasiemko i cekinami (Michów). Gorsety były czarne i ozdobione cekinami (Dębica). Gorset to z czarnego aksamitu do krakowskiego ubrania był (Snopków). Najstarsze spódnice z wełny to czarne w białe paski poprzeczne, ja jeszcze pamiętam troche (Leszkowice). Krajka to barwny pas lniany lub parciany, alie ni całkiem czarny. Kolorowe było, zilone, takie kuliory udzienia, czarne i tam żółte (Dołhobyców). Saczek był szyty z czarny, zielony lub granatowy wetełki (Radzanów). Staniczek wyszywany był, na czarnym tle takie kolorowe różne tam, kubiety zakładali jego na bluzke (Kryłów). Rogatywka to czapka z brązowego folowanego sukna z otokiem z czarnego baranka (Różanka). Rogatywka to dawna czapka uszyta z czterech klinów z granatowego sukna, z otokiem z czarnego lub siwego baranka (Zaporze). Spódnice byli czarne, brązowe, ale więcy czarne u starszych kobiet (Wola Uhruska). Z wełny szyto burki, to takie spódnice grube czarne (Dąbrowica). Przyjaciółka to okrycie wierzchnie, z czarnego sukna

fabrycznego, niezdobione, długie do ziemi (Suchowola). *W lecie byli kabaty z barchanu, wcięte w pasie z baskinko, z tyłu lamowane czarnym aksamitem* (Łucka). *Sukmana była z czarnego sukna, do kostek* (Wandalin). *Sukmana to była czarna, wyszywana i przepasana pasem skórzanym* (Dys). *Sukmany nosili mężczyźni, to byli przeważnie czarne* (Lipowiec). *Maciejówka to kragła copka z granatowego lub cornego sukna z cornym lakierowanym daskiem i z paskiem naobkoło* (Charlejów). *Kobity do kościoła chodziły ubrane w chusteczki, we frędzlówki takie czarne z szynkami słakami* (Branew). *A były takie czarne chustki pluszówki, takie co na zime, co to już do święta sie tego, takie pluszówki* (Stryjno Pierwsze). *Żałoba rok po ojcach, tak było pierwej, teraz jak kto chce, jak żona to krócej, mąż też krócej. Czarna odzież to jest na żałobe* (Dęba). *Żałobe to przez rok czasu, jak za ojca sie nosiło i teraz żony noszo, czarna chusta na głowe i wszystko w ciemnych kolorach* (Mętów). *Czarne to czarne, ni ma koloru. Ot, kominiarz ni ma kulurowych, czerwonych czy niebieskich tych szmat z tubioru, ino ma czarne, bo to mni brud znać, a jakby tak na kolorowo sie ubrał, to i tak by zara był czarny* (Stanisławów). *Czorny jak mój kabat, bo w zimi go ubabrałam, ale i tak na czarnym to najmni widać tego brudu* (Wola Dereźniańska). *Czernidło to bardzi jak tusz, ale i atramynt, bo to było bardzi takie czarne* (Bušno).

Źródła: PM, MNL, ZB, APAE, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *czarnego*; D. lm. *czarnych*; wymowa: *čarny, čorny, carny, corny*.

Por. *czerni, kary*.

Czas I ‘wyodrębniony okres, pora dnia, miesiąca, roku’

Czas to kolejne dni, co ucikajo człowiekowi za prędko (Barbarówka). *Jesiń to czas kopania kartofli* (Kąkolewnica). *Ja już staro, to tak wiele casu ni mum* (Dzierzkowice Wola). *Cas to prędko ucieko, a człowiek nic ni może z tym zrobić, bo tak już ustanowione jest od początku świata* (Łukawka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *czasu*; D. lm. *czasów*; wymowa: *čas, cas*.

Czas II ‘ogół zjawisk atmosferycznych występujących w pewnym okresie na jakimś obszarze’

Tera to piękny czas, takie słoneczko świeci, ciepłutko, przyjemnie, ale zara jesiń i najdo dyszcze (Tyszowce). *Nastał czas słotny* (Oblasz). *W tym roku na wiosne to był czas wietrzny, chłodny* (Żabików).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *czasu*; D. lm. *czasów*; wymowa: *čas, cas*.

Por. *pogoda, pogodzina*.

Czekoladowy ‘ciemny odcień koloru brązowego’

Czykoladowy to bardzo ładny kolor, bo to tak niby brąz, ale taki ciemny (Wólka Łabuńska). *Ja miałam palto koloru czekoladowego, ładne było, ale w wojne mi zabrali złudzieje, przysli w nocy i zabrali, takie bandy chodzili i kradli* (Zaburze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *czekoladowego*; D. lm. *czekoladowych*; wymowa: *čekoladowy, čykoladowy, čekuladowy, cekoladowy, cykoladowy*.

Por. *brąz kawowy, brązowiutki, ciemnobrązowy*.

Czerń ‘niezupełnie czarny’

Un taki więcy czerniawy, ale ni czarny, no taki jak dziadek był za młodu (Kluczkowice). *Jak takie co ni do kuńca czarne, no, to czyrniawe takie tylko jest* (Kostomłoty).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *czerniawego*; D. lm. *czerniawych*; wymowa: *černávy, čyrńávy, cernávy, cyrńávy*.

Czerń ‘kolor czarny’

Czerń to taki eligancki kolor, taki szlachetny (Wiśniów). *Kiedys czerń to na załobe była, a tera na bal ido w czerni* (Przytoczno). *U nas w domu to malowaliśmy jajka na Wilkanoc. Głęboko czerń uzyskiwało sie z kory dębu, olszy i kruszyny* (Strzelce).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *czerni*; D. lm. *czerniów*; wymowa: *čern, čyrń, cern*.

Por. *czarny, kary*.

Czerwiec ‘szósty miesiąc w roku kalendarzowym’

Czerwiec to już lato, ciepło, taki więcy letni miesiąc jest czerwiec (Bukowa). *W czerwcu pod kapliczkami odprawiano czerwcowki, odmawiano litanie do Serca Pana Jezusa* (Żuków). *Wianuszki so w maju lub na początku czerwca* (Oszczów). *Ale tak jeszcze przy końcu maja, na początku czerwca obchodziło sie obchód pól* (Rejowiec Fabryczny). *W maju pud koniec i w czerwcu to te jaśminy jak zakwitno, oj, jaki to zapach, i te kwiaty takie bilutkie, ślicznie to wygląda* (Gołęb). *Dwudziestego dziewiątego czerwca zezula już przystaje kukać, bo ona ino do świętego Pietra i Pawła kuko* (Flisy). *Wiśnie to každyń mo, bo to już w czerwcu, lipcu sie te drzewa obsypujo jagodami, wiśniami, i z tego soki kiedys rubiły, sprzydawały na skupie, a i tera różne przytwory, ciasta sie robi z wiśniów* (Branica Radzyńska). *W czerwcu w wilije Jana jest kumpalczka, tyn wieczór i noc tak nazywali kiedys, tera ni robio tego* (Bezek). *Na sobótke w czerwcu, to panny i kawalery ze wsi szli nad rzeke i wianki puszczały na wode. Jak kawaler wyłowił wianek, to znaczyło, że ta panienska pierwsza za mał wyjdzie, a jak płyynie dalej, to też wyjdzie, ale nie tak prędko, a jak wianek taki utonoł, to stara panna zostanie* (Bytyń). *W Annopolu co roku pod koniec czerwca odbywajo sie Nadwiślańskie Spotkania Sobótkowe, rozstawiana jest scena, na której odbywajo sie występy kól gospodyń wiejskich, zespołów folklorystycznych, sobótko taka, organizowane so konkursy pieśni sobótkowych oraz wybiera sie najpiękniejszy wianek sobótkowy* (Annopol). *Tera święty Antoni trzynastego czerwca to też zwiastuje, jak jesień następuje. Było bardzo ładnie cały dzień, ale zobaczym czy sie sprawdzi, czy sie nie sprawdzi, bo był cały dzień ładny na Antoniego* (Błonie). *A święto Matki Boski Grumniczny też jest wróżbo, wszystkie te święta zimowe bardzo so tako wróżbo na rok [...] Kiedys sieli lny przecież i to przędło sie przecież, no to też mówili, jak jezd zachmurzone, ni bardzo ładna pugaoda z rana na Grumniczne, to nie trza siać, bu bedzie brzydki len, a drugi raz jest pora na sianie lnu w czerwcu, trzeciego czerwca, no to już jak jest pu pułudniu ładna pogaoda, to już trzeba siać w czerwcu len, bedzie piękny len* (Modryniec). *Mokry czerwiec, suchy maj, to żyto niby gaj, tak kiedys sie mówiło* (Bychawka).

Źródła: PM, ML, NP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *czerwca*; D. lm. *czerwców*; wymowa: *čerwec*, *čyrwec*, *cerwec*, *cyrwec*.

Czerwień ‘kolor czerwony’

Czerwień to taki kolor, co sie wyróżnia z innych, taki widoczny bardzo (Krasienin). Czerwień u pisanków dawały korzenie marzanny barwierskiej i farbownik lekarski, a także nawrot polny (Strzelce). Ja czyrwieniów żadnych nie lubiałam nigdy, nic z czyrwieni nie miałam z odzinia (Sawin).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *czerwieni*; D. lm. *czerwieniów*; wymowa: *čerwień*, *čyrwień*, *cerwień*, *čerwiń*, *cerwiń*.

Por. *czerwony*.

Czerwoniutki ‘kolor intensywnie czerwony’

Czerwoniutki taki kolor, to po mojemu bardzo ładny jest (Wandalin). Czerwoniutki to taki kolor bardzo czerwony (Jedlanka). Malinówki to bardzo dobre jabka, jesinne, czerwoniutkie, ale ciężkie do przechowania (Franciszków). A jeżeli sie chciało, żeby bez wzoru, to sie czyste jajko wrzuciło do tej kraski bez pisania, bez wzorów żadnych, tylko czerwoniutkie, to ładnie wyglądały (Moniatycze). Pisanki sie pisało woskiem, bo tera to sie ni pisze. Gołe jajko. Jajko sie woskiem, a później sie gutowało tyn wosk. Ale sie gotowało z cebuli w tych lupinach, no, bo żeby kolor miało jajko. No, czerwoniutkie. Czerwone były te jajka (Stryjno Pierwsze).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *czerwoniutkiego*; D. lm. *czerwoniutkich*; wymowa: *čerwońutki*, *čyrwońutki*, *cerwońutki*, *čerwuńutki*, *cerwuńutki*.

Czerwony ‘kolor czerwony’

Czyrwone węgle so z drzewa, jak sie w piecu spali (Świeciechów). Na Wielkanoc barszcz czerwony, bo Pan Jezus był ukrzyżowany, i stąd czerwony jak krew (Wojciechów). Kalina to krzew z podobnymi do jarzębiny owocami, ale czerwonymi jak korale (Łyniew). Mak to chwast o czyrwonych kwiatach, śliczniutki (Dubienka). A takie czerwone kwiaty w zbożu to jest mak dziki (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Czyrwony jak czyrwona róża (Telatyn). Czerwona to jest piwonia (Sumin). Jaja gotowano w skórkach cebuli, wtedy te jajka miały brązowy kolor. Żeby były koloru czerwonego, to gotowało sie ich w owocach czarnego bzu i w suszonych jagodach (Żulin). Pisanki to tak. W te cebule, w to skóre z cebuli kładzie sie i to sie gotuje tak po prostu troche, [...]. Bo łono jest już umalowane, z tej skóry takie czerwone, a później można tym, ło, łoskiem różne kwiatki (Rebizanty). Kraszanki to jajka wielkanocne malowane na czerwono, czyli czerwonym kolorem (Drelów). Kraszanki to już na czerwono byli kraszane, tak na jeden kolor (Strupin Duży). Czerwone wychodziły takie kraszanki jak z cebuli (Nowosiółki). Najwięcy to rudzice rubili, mama zawsze rubiła te pisanki, później jeszcze moim dzieciom, najwięcy tam taki cebuli pozostawiała, takie czerwone byczki, bu tam ni pisała, bu to nieraz piszoz jeszcze woskiem, ale nie, tylko w cebuli (Modryniec). Kraska to czyrwona była, i wosku sie bierze, potem ten wosk oblizie, i pisanke sie pisało (Chłopiatyn). Bańki to różne byli, i kręgle takie z wzorkami różnymi, no i długie tak wypuczone w środku, i znowu takie z dołkami pu boku, i jeszcze muchomorki takie byli, czerwone i w białe kropki,

i nóżka była biała. I to takie bańki byli. Morele to sie mówi na wiśnie takie wielgie i czerwone, u nas i szklanki mówili (Żrebce). Małyny to owoce czerwone, na soki (Kostomłoty). Arbuz mo środek no taki czerwony i smacny jest (Żerdź). Były wiśnie szklanki, to dużo większe i czerwone te szklanki (Sułowiec). Marchew to roślina jadalna o czerwonym korzeniu (Borownica). Niedostane to jak jesce owoce nie so zółte cy czerwone, ale jak jesce zielone (Kluczkowice). Pomidor to czerwony jest, to roślina o jadalnych owocach koloru czerwonego (Batorz). Pumidor to roślina wymagająca podpory, ma okrągłe mięsiste i czerwone owoce (Nowy Orzechów). Rzodkiewka to jarzyna siana na wiosne, ma czerwone skórke i ostry smak (Huta). Aloes to ma grube, takie mięsiste liście z kolcami i kwiaty żółte, czerwone czy różowe (Krynica). Babi głóg to krzew kolcasty, kwitnie biało, a potem mo takie czerwone owoce (Krzczonów). Burówka to jagoda czerwonego koloru o cierpkim smaku (Sosnowica). Azalia to ogrodowa roślina dekoracyjna o kwiatach białych, różowych, czerwonych, żółtych, cały krzak oblepiony tymi kwiatami (Karczmiska). Fijorówka to z sukna, taki ozdobiony mocno płaszcz gruby, tu przy kołnierzu, przy rękawach takie były obszycia sznurkowe niebieskie, czerwone, taka wesoła ta fijorówka (Krepiec). Sukmany były czarne albo siwe i zdobione jeszcze czerwonymi kwiatkami (Michów). Fijorówka była i sukmana, bo fijorówka to zdubiona czerwonym i granatem, a cała brązowa, marszczona, a sukmana to prosta więcy (Kielczewice). Fijorówka to inaczej sukmana, ale insza, to ono uszyte jest z brązowego, samodzielnego sukna, dopasowane w pasie, potem zapięcie to na pare haftek. No, i to jest zdubione pięknie, bo taka sukmana, to ozdobinia ni ma, a ta jest ozdobiona szamerunkiem z czerwonego i jasnogranatowego sznureczka przy kołnierzu, na oba przodach do pasa, na fałdach z boków i na majkietach u rękawów (Chłopków). Sukmany fijorówki to takie troche inne, zdobione sznurkiem czerwonym, granatowym przy kieszyniach i rękawach (Mętów). Sukmana to z odzieniem uszyte z grubego sukna, było przeważnie brązowe wszędzie i było niebieskimi albo czerwonymi sznurkami przystrojone (Ruda Solska). Sukmana to siwa lub brązowa, zdobiona czerwonym i granatowym sznurkiem (Siedliszcze gm. Siedliszcze). Sukmana u nas była brązowa, zdobiona wyszyciami z niebieskiego i czerwonego sznurka (Gardzienice). Sukmany brązowe z fałdami i przybraniami w postaci czerwonych kutasów z wełny (Kolechowice). Sukmany to siwe lub czarne, w naturalnym kolorze wełny, czarne zdobiono czerwonymi tasiemkami (Suchowola). Sukmany szyte byli z sukna i ozdabiane czerwonym lub niebieskim sznurkiem (Wielkopole). Burka to wełniana spódnica i w kolorach zielonym, czerwonym, pomarańczowym, czarnym, brązowym, grubsza taka ta spódnica to już burka (Niedziałowice). Był fartuch, farbowało sie te nici na czerwono, zielono, granatowo i robiło sie burki, takie zapaski. Burki to fartuchy wełniane własnej roboty (Pogonów). Nasz zespół to tylko był w szalinówkach. Takie miałyśmy czarne, ale były białe, i kremowe, i czerwone (Uhrusk). Małowanka to spódnica lniana w drobne wzorki geometryczne, czerwone lub granatowe na białym tle (Kopina). Spódnice byli długie, kraciaki w kolorach granatowym, białym i czerwonym, swoji ruboty (Drozdówka). Sukienna czapka byz daszku na cztery rogi. I wyszyta jeszcze czerwonymi takimi nitkami (Sosnowica). Życzka to tasiemka czerwona do zawiązywania koszuli pod szyjo, tak dla ozdoby (Tworyczów). Kiedyś to był więcy szacunek do kościoła, do religii, a tera baba w czerwony sukince idzie na msze, i taki kusy du tego jeszcze, że prawie wszystko widać, wstydu ni ma wcale teraz. Młode ni wiedzo jak sie trzeba zachować (Sułów).

Źródła: PM, ML, ZB, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. czerwonego; D. lm. czerwonych; wymowa: čerwony, čyrvony, cervony, čyrvuny, cervuny.

Por. czerwień.

Czołgawka ‘ślizgawka’

Kiedyś w zime to lodu pełno, wszędzie czołgawki (Ułhówek). W zimie na czołgawke sie szło i na butach szła jazda (Chłopiatyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Ułhówek, Żerniki, Chłopiatyn, Oszczów (zob. mapa 21).

D. lp. *czołgawki*; D. lm. *czołgawek* // *czołgawków*; wymowa: *čouɣafka*, *čotɣafka*.

Por. *dziugawka*, *dżugaleka*, *dżugawka*, *kalonka*, *koźzaleka*, *kowzanka*, *lodówka*, *lód*, *skotzanka*, *sołhanka*, *szorgawka*, *szorgowisko*, *ślizgaleka*, *ślizgawica*, *ślizgawka*.

Czort I – tom X: 105–106.**Czort II** ‘wir powietrzny’

Nalyciało takie, no, czort taki, drzewa wyrzywo, dachy znosi, światu ni widać (Małoniż). Jak czort naleci, to trza sie prędko chować i zbierać rzeczy, co so na powietrzu, bo zmiecie, zabierze, połamie. Taki to czort jest. Nawet grube drzewa łamie (Telatyn).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Małoniż, Dutrów, Telatyn, Czartowiec.

D. lp. *czorta*; D. lm. *czortów*; wymowa: *čort*.

Por. *batwan*, *czort kręci*, *diabeł*, *diabeł hula*, *diabeł idzie na obiad*, *diabeł kręci*, *diabeł lata*, *diabeł leci*, *diabeł się żeni*, *diabeł tańcuje*, *diabeł tańczy*, *diable wesele*, *głupi jaś*, *huragan*, *kominek*, *kręciek*, *kręciwiater*, *krętarz*, *krętawica*, *morski wir*, *paskudnik*, *srala bartek*, *świni wicher*, *świni wicher*, *świński wiater*, *świński wicher*, *trąba*, *trąba morska*, *trąba powietrzna*, *trąba wiatrowa*, *tuman*, *wicher*, *wichur*, *wichura*, *wierówka*, *wir*, *wirus*, *zasraniec*, *zawichur*, *zawierucha*, *złe*, *złe lata*, *złe się żeni*, *zło lata*, *zły duch*, *zły wiater*.

Czort kręci ‘wir powietrzny’

Zerwał sie wiater, ale to nie taki, jak zawsze, to czort kręci i trza uciekać, chować sie, bo czort kręci i porywa, co je na drodze (Elźbiecin). Czort kręci, to jest taki wiater, co drzewa łamie, dachy zrywa (Kostomłoty).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Elźbiecin, Międzyzyleś, Kały, Kostomłoty.

Wymowa: *čort kreńci*, *čort kryńci*.

Por. *batwan*, *czort*, *diabeł*, *diabeł hula*, *diabeł idzie na obiad*, *diabeł kręci*, *diabeł lata*, *diabeł leci*, *diabeł się żeni*, *diabeł tańcuje*, *diabeł tańczy*, *diable wesele*, *głupi jaś*, *huragan*, *kominek*, *kręciek*, *kręciwiater*, *krętarz*, *krętawica*, *morski wir*, *paskudnik*, *srala bartek*, *świni wicher*, *świni wicher*, *świński wiater*, *świński wicher*, *trąba*, *trąba morska*, *trąba powietrzna*, *trąba wiatrowa*, *tuman*, *wicher*, *wichur*, *wichura*, *wierówka*, *wir*, *wirus*, *zasraniec*, *zawichur*, *zawierucha*, *złe*, *złe lata*, *złe się żeni*, *zło lata*, *zły duch*, *zły wiater*.

Czwarta kwadra ‘ostatnia faza księżyca’

Jak już taki maleńki sie robi, to już czwarta kwadra jest jego, no, tego księżyca (Nasutów). Księżyc jest w czwarty kwadrze i sie zrobił taki maleńki (Przybysławice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lublina i Lubartowa.

D. lp. *czwartej kwadry* // *czwarty kwadry*; wymowa: *čfarta kfadra*.

Por. *ćwierć księżycyca, koniec miesiąca, księżycowy pasik, ostatek, ostatni kwartał, ostatnia ćwierć, ostatnia kwadra, półsierpek, sierp, sierpeczek, sierpek, stary księżyc, stary miesiąc.*

Czwartek ‘czwarty dzień tygodnia’

Czwartek to jest czwarty dzień w tygodniu, taki normalny dzień (Uchańka). Jak już czwartek w Wielkim Tygodniu, to ni wolno było już wtedy prac, prania nie można było robić ani w domu, ani z kijanku do rzeki chodzić (Rzeczycyca Ziemiańska). U nas wy czwartki i wy wtorki, to sie na jarmak jychało (Brody Duże). Jak nadszed czas wiosny, no to trzeba było może coś zasiać, ale tak, punidziątek, wtorek, w Wielko Środe już nie, w czwartek już nie (Modryniec). Dzieci urodzone w czwartek so bardzo zaradne i majo spryt do handlu, tak kiedyś mówili stare ludzie (Maszki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *czwartku*; D. lm. *czwartków*; wymowa: *čfartek, cfartek*.

Ćma I – tom III: 99.

Ćma II ‘brak światła, ciemno’

Ćma taka dziś była, bardzo ciemna noc (Trzebieszów). Ćma to jak jest bardzo cimno, no, taka ćma dziś (Puchacze). Ćma sie robi, jak brak w nocy światła księżycyca (Terebela). W nocy, jak nie świeci księżyc, to wielga ćma jest (Wandalin). Ćma już była na dworze, jak my skończyli (Bukowina). Ćma taka dziś na dworze, lepi nie wychodzić nigdzie (Potok Górny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Łukowa, Białej Podlaskiej, Opola Lubelskiego, Bełzyc i Biłgoraja (zob. mapa 32).

D. lp. *ćmy*; D. lm. *ćmów*; wymowa: *ćma*.

Por. *ciemnica, ciemno, ciemność, ciemnota, ciemrawa, ćmak, niewidno, niewidoba, niewidok, niewodoka, pociemek*.

Ćma III ‘białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem’

Tako ćma, że nic ni widać, a to dzień przecie (Wandalin). Ćma to więc tak jesinio sie wlecze po łąkach, po polach, że nic ni widać (Kluczkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego, Bełzyc i Kraśnika (zob. mapa 5).

D. lp. *ćmy*; D. lm. *ćmów*; wymowa: *ćma*.

Por. *komuda, mgła, mleko, morka, mroka, pamroka, szezoga, tuman*.

Ćmak I ‘brak światła, ciemność’

Ćmak to jest, jak bardzo ciemna noc (Adamów). Ćmok to ciemna noc, kiedy nie świeci księżyc (Łopatki). Ćmok to jak brak w nocy światła, księżyc ni świeci (Brzeźnica Bychawska). W nocy tera nie świeci księżyc i trza bedzie iść po ćmoku (Hosznia Ordynacka). Po ćmoku chodzi i sie ni boi (Wola Gułowska). Nie idź po ćmaku (Wysokie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia i Rożki, Żółkiewka, Tarnawa Duża, Zastawie, Hosznia Ordynacka, Żrebce, Sąsiadka, Zawada, Udrycze, Wysokie, Rogów (zob. mapa 32).

D. lp. *ćmaka* // *ćmaku*; Msc. lp. (po) *ćmaku*; D. lm. *ćmaków*; wymowa: *ćmak*, *ćmok*.

Por. *ciemnica*, *ciemno*, *ciemność*, *ciemnota*, *ciemrawa*, *ćma*, *niewidno*, *niewidoba*, *niewidok*, *niewodoka*, *pociemek*.

Ćmak II ‘zierzch – pora dnia od zachodu słońca do nastania ciemności’

Już sie ćmok robi (Wola Okrzejska). *Stonko zaszło i już ćmok sie robi* (Wola Burzecka).

Ja ni lubie po ćmoku chodzić, ale w dzień ni ma czasu (Adamów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: okolice Łukowa i Radzyna Podlaskiego (zob. mapa 37).

D. lp. *ćmaka* // *ćmaku*; D. lm. *ćmaków*; wymowa: *ćmak*, *ćmok*.

Por. *ciemno*, *mrok*, *szarówka*, *zierzch*, *zmrok*.

Ćwierć księżycyca ‘ostatnia faza księżycyca’

Ćwierć księżycyca to jak go tak mało zostaje, taki pasecek ino (Stojeszyn). *Księżyc już przystaje świecić, ino ćwierć księżycyca zustała* (Hrebenne). *Księżyc świeci słabi, bo tylko ćwierć księżycyca jest i tym świeci* (Bodaczów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa – zasięg rozproszony.

D. lp. *ćwierci księżycyca*; wymowa: *ćferć kseńżycyca*, *ćfirć kseńżycyca*, *ćferć ksinżycyca*.

Por. *czwarta kwadra*, *koniec miesiąca*, *księżycowy pasik*, *ostatek*, *ostatni kwartał*, *ostatnia ćwierć*, *ostatnia kwadra*, *pótsierpek*, *sierp*, *sierpeczek*, *sierpek*, *stary księżyc*, *stary miesiąc*.

Dawne czasy ‘dawniej, w dawnych czasach’

Dawne czasy to byli inne, i ludzie byli inne jakies, ale lepi było jak dziś, więcy życzliwości (Zwiartów). *W dawnych czasach to ludzie strasznie przestrzegali postu, raz na dzień positek posny, a garki wyparzały, żeby toków nie było, pupiołem myli* (Wywłoczka). *Kiedyś to w bykieszach chłopcy chudzili, ale to bardzo dawne czasy* (Sławęcín). *Rajko to chłop, co kofarzył w dawnych czasach małżeństwa* (Bazanów Stary). *Kiedyś, w dawnych czasach, to przeważnie gospodynie w domu szyli koszule, spodnie, bo to były bidne te dawne czasy* (Siemień). *Po co spominać te bide, te dawne casy* (Maziarka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *dawne časy*, *dovne časy*, *davne casy*, *dovne casy*.

Por. *dawni*, *dawniej*, *dawno*, *dawno temu*, *dużo kiedyś*, *kiedyś*, *kiedyś dawniej*, *kiedyś pierw*, *kiejścić*, *onegdaj*, *ongis*, *pierw*, *przedtem*, *przodzie*, *przód*, *przódy*, *przódzi*, *wkiedyś*, *wpierw*, *wprzódy*.

Dawni ‘dawniej, w dawnych czasach’

Dawni jak było. Nie było tak jak teraz takich kaminic, takich pokoi tyle jak teraz, jak miał najwięcy to jedno mieszkanie. A tera maju kaminice pítrowe (Zgoda). *Dawni to była kapusta podstawowe żywienie, co rano był boszcz bioły z kapusty kwaszuny* (Anopol). *Dawni, jak se spomne dawne lata, a teraz, to nie porównasz, to było naprawdę*

ciężko, ruboty huk, żadnych maszynów, brud i tyle, a teraz alegantko, leciutko, czyściutko (Brzeźnica Bychawska). Dawni kobieta tłuczkiem, pałko w makutrze trzyć mak musiała (Malice). Dawni to na przyziębienie mleko gurące z czostkiem, takie lykarstwo było (Wołoskowola). Dawni to różnie mówili, że to cyganka, a drugie że pasterka, ale to musiało być, bo inaczy nogo by naciskał i koło by sie nie kręciło (Dorohucza). Dawni wesele zaczynało sie w sobote i tak. To ni za mojej pamięci, jeno mama opowiadała, że w sobote rano młoda z družno czy młody chodzili po rodzinie młodych mężatek, bo to przeważnie, nie tak jak, toż ta wioska była gęsta, nie tak jak teraz. I prosili na ten korowaj (Jableczna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *dawni, dawni*.

Por. *dawne czasy, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiedyś, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przody, przodzi, wkiedyś, wpierw, wprzody*.

Dawniej ‘dawniej, w dawnych czasach’

Bardzo dobrze ludziom teraz, a dawnij ugrumnie ciężko było, ludzie pracuwali okropnie (Studzianki). Dawne lata a teraz, to nie porównasz, dawnij to było ciężko, bo ni było żadnych maszynów (Teodorówka). Dawniej, to wszystko w domach tańcowali, jak moje wesele było, to muzykanci grali i grali (Bezwola). Dawnij na Siewne mój tato, jak my wracali z kościoła, to brał take małe miseczke pszynicy i rozsypał pare gascetek pu polu. Łoj, to zara sie ptaszyny zlyciały du tego zboża, ale to trza tak było uczcić ten dzień dlatego, że Matka Boska musiała zobaczyć, że ziarno sie w tym guspudarstwie nie marnuje i jest szanowane. Wtedy strzegła i pumagała (Brzeźno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *dawniej, dawniej, dawni, dawni*.

Por. *dawne czasy, dawni, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiedyś, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przody, przodzi, wkiedyś, wpierw, wprzody*.

Dawniejszy ‘dawny, dawniejszy’

To juz wysto z mody, to takie dawniejse odzinie (Bałtów). Jak co dawnijske, to juz mówio, że gorsze, zacufane (Rozięcín). My to jeszcze ludzie dawniejsze, nie z tych czasów, a po mojemu dawnijski czas wcale nie był gorszy, nawet lepszy (Dutrów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *dawniejszego*; D. lm. *dawniejszych*; wymowa: *dawniejszy, dawniejszy, dawniejszy, dawniejszy*.

Por. *dawny, kiedajsz*.

Dawno ‘dawniej, w dawnych czasach’

A dawno, jak było wesele, prosze państwa, to na przykład nie było takich fajerek, jak dzisiaj so, ino były równe takie jak stół (Bęczyn). Dawno, jeszcze tak dawno, to na dole to piekło sie miodownik taki już. To było ciasto takie z miodem, dużo miodu, żeby ta dola była słodka (Biszczca). Dawno to blacho zatkali, polity, polity, polity, aż sie chlib zarumieniul (Tarnawka). Nie jadło sie na talerzach dawno, tylko były takie skorupiane

miski, takie jak tera bywają donice nie, tylko takie inne miski, ładne nawet one były, ale jedli tak to tam, dwoje, czoro, a i seścioro do jedynj miski. To w te miske sie wlało tego wsyckiego, to był ten barsc, to, to było ugotowane (Olchowiec-Kolonia). Downo nicht ni miał niańków du dzieci, jino kojda. Śli w pole to brali i dzieci, stawiali na polu kołki, wiązali płachte i tam kładli dziecko w taki kojdzie (Księżomierz). Dawno to te facjaty były słumiane, tak samo jak dach (Krasnobród). Downo to były takie zamknięcia drzwi, obarkel taki, no, to można powiedzieć, że to rodzaj prymitywny kłamki z drewna, takiego zamknięcia (Skowieszyn). Herbaty to bardzo mało było dawno, jak ja pamiętam (Motycz). A to dawno, dawno te sukmany. Z sukna to robiło się, żeby to było w zimie, w jesieni, te sukmany (Janiszkwice). Dawno tak było, napracowali się w polu od świtu do nocy, a szli to każdy każdymu dobre słowo powiedziot, Boga pochwalił, a jak wracali to śpiwali, że nieśto się na całe okulice, tak się cieszyli, że dobrze dzień minoł, bo pracowicie, a w maju to jeszcze pod figure zaszli, majówkę odprawili i dopiero do dom szli (Dzielce). Dawno w Wielgi Piątek zakrywano lustra, bo nie wolno się przyglądać w lusterku, i nie wolno czesać się i myć, zatrzymywano zegary, gadano szeptam. No, to tak jakby w chatupie był nieboszczyk (Krzemień).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: dawno, doвно.

Por. dawne czasy, dawni, dawniej, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiedyś, kiedyś, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedyś, wpiery, wprzódy.

Dawno temu ‘dawniej, w dawnych czasach’

Dawno temu ludzie inaczy żyli, ale ciszyli się z tego, co mieli (Międzyrzec Podlaski). To było dawno temu, jeszcze żyli moje babcia (Sitno pow. Biała Podlaska). Dawno temu, jeszcze byłam dziewczynko, to zimy byli zy śniegiem, takie zasy wielgie, a potem jak to topiło się tyn śniig, to wody pełno było (Wola Idzikowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: dawno temu, doвно temu, dawno tymu, doвно tymu.

Por. dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiedyś, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedyś, wpiery, wprzódy.

Dawny ‘dawny, dawniejszy’

To jeszcze dawny taki zwyczaj tyn lejus, tera powoli gubio to już (Karczmiska). Ja to dawny chłop, z dawnych czasów, i co jak było dawno to wim, jeszcze pamiętam (Rożycin). Dawny czas to był dla mnie lepszy, bo młoda była i siłę miała (Jabłeczna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. dawnego; D. lm. dawnych; wymowa: dawny, downy.

Por. dawniejszy, kiedajszy.

Dereszowaty I – tom III: 102.

Dereszowaty II – tom III: 102.

Dereszowaty III ‘kolor podobny do popiołu, jasnoszary’

Dereszowaty to taki kolor jak popiół (Wola Różaniecka). Dereszowaty to kolor szary taki, popielaty, To na konia tak mówili, jak był o sierści szarej, popielatej, to by był jakiś deresz (Krasnobród).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Wola Różaniecka, Krasnobród, Gołębie, Kryłów, Mircze, Malice, Branica Radzyńska, Wólka Plebańska.

D. lp. *dereszowatego*; D. lm. *dereszowatych*; wymowa: *derešovaty, derešuvaty, dyrešovaty*.

Por. *popielaty, siwy, szady, szary*.

Deszcz ‘opad atmosferyczny w postaci kropel wody spływających z chmury’

Deszcz, no, to deszcz i tyle, z góry leje wodo i to deszcz jest (Chrzanów). To jak pada deszcz ciągły, to wody pełno, bo jak z przerwami to jest zanikający, a jak tak trzy dni leje, to już wody dużo (Franciszków). Ale dyszcz, mokro, już tak trzeci dzień jidzie byz przerwy (Staw Noakowski). Ani wyłożyć z chałupy, taki dyszcz leje (Krępiec). Buty gumowe to na deszcz (Końskowola). A długi deszcz, tak z pare dni, no to deszcz (Dzwola). Deszcz jest tera bardzo potrzebny, bo sucho na polu, ale nie taki, że ino troszke i tyle, potrzebny jest większy dyszcz (Zakrzów). Wychodze w pole to zawsze mam poświęcone zboże, no tak tata robił i ja tak robie, że piersze ziarna zanim w ziemie sieje to robie znak krzyża, potem jakaś króciutka modlitwa i wtedy tak z wiaro reszte zboża, z tako nadziejo, że Bóg ześle deszcz na to zboże, potem odłoni niebo z chmur, żeby słońce świeciło, pozwoli zebrać to zboże i spożytkować dobrze (Lechuty Małe). Przed dyszczem to mówiło sie, że księżyc w lisi czapce jest (Zanie). Na dysc to taki znak był, bo księżyc w lisi copce (Momoty Dolne). To ja miałam take kalie. Jak sie miało na deszcz, to już na końcu tych, tego dzióbka, już kropelka taka wisiła. O, już bedzie deszcz, bo już kropelki błyszczą na tym (Chodel). Na deszcz to jaskółki nisko latajo i so takie bigające bardzo, oliwka śpiewa na deszcz, po kościach łamie, no to już deszcz blisko (Borzechów). Jest taki znak od jaskółek, że nisko przy ziemi latajo, to już na deszcz. Deszcz bedzie i trza było prędko siano zbierać z łąki (Dereźnia). Jaskółki nisko latajo, to bedzie deszcz (Żółkiewka). Wrony sie tłuko na dyszcz (Hedwiżyn). Wilga lata i krzyczy na deszcz (Ruda Solska). Zaba skrzeczy na dyszcz (Wólka Czułczycka). Deszcz na świętego Błażeja, kiepska wiosny nadzieja (Szóstka). Deszcz przed siódmo z rana, o jedenasty pogoda murowana, tak stare ludzie mówili (Wronów pow. Lublin).

Źródła: PM, ML, AD-ZL, OM, MNL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *deszczu*; D. lm. *deszczów*; wymowa: *dešč, dyšč, desc, dysc*.

Deszcz idzie ‘opady deszczu’

Dyszcz idzie od samego rana (Gościeradów). Paskudnie na dworze, deszcz idzie (Żółkiewka). Dyszcz idzie od rana, i tak paskudnie na dworze (Giełczew). Dyszcz już jidzie trzeci dzień, ani wyłożyć, tak idzie i idzie, no leje i leje (Udrycze).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *dešč iže, dyšč iže, dyšč ižže, desc iže, dysc iže, dysc ižže*.

Por. *deszcz pada, idzie deszcz*.

Deszcz majowy ‘pierwszy deszcz padający w maju’

Deszcz majowy to ciepłutki i taki przyjemny (Turobin). Deszcz majowy, chustki z głowy, bo musi troche włosy pokropić, bedo lepi rosnać (Rożki). Majowego deszczu to nie trza sie było bać, spycjalnie wychodziło sie, żeby zmoczył deszcz majowy (Ciecierzyn). Deszcz drobny, idzie deszcz majowy, zdymcie chustki, czapki z głowy, tak sie mówiło (Staw Noakowski).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *deszczu majowego*; D. lm. *deszczów majowych*; wymowa: *dešč majowy, desc majowy, dyšč majowy, disc majowy*.

Por. *deszczyk majowy*.

Deszcz pada ‘opady deszczu’

Od rana deszcz pada, a tu siano na łące leży (Zofiówka). Deszcz pada i pada, a tu żniwa trza zaczynać (Panasówka). A to tak samo sie mówiło kiedyś, jak dzisiaj, deszcz pada, śnieg pada, jest paskudna pogoda (Urszulin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *dešč pada, dyšč pada, desc pada, disc pada, disc pado*.

Por. *deszcz idzie, idzie deszcz*.

Deszczowa pogoda ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Jak tak pochmurno i dyszcz idzie, no to dyszczowa pogoda, no bo jaka może być (Dobryń). Deszczowa pogoda to inaczy chmurna pogoda (Krzemień). To jak było deszczowe lato i taka deszczowa pogoda, to i w nocy jeździli po zboże, po kończyne, żeby zebrać suche stworzeniu (Chodel). Księżyc otoczony kołem zwiastuje deszczowo pogodzie (Niemce).

Źródła: PM, ML, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *deszczowej pogody* // *deszczowy pogody*; D. lm. *deszczowych pogodów*; wymowa: *deščova pogoda, dyščova pogoda, dyščova pugoda, descova pogoda, discova pogoda*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, sępnosć, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło sie*.

Deszczowa woda ‘woda pochodząca z deszczu’

Dyszczowa woda to jest czysta woda, specjalnie zebrana w czasie deszczu, kiedyś zbirali te wode (Sąsiadka). Deszczowe wode to sie brało kiedyś do mycia włosów (Stary Brus). Wiadro zawsze stało na te dyszczowe wode i sie zbirało, bo to jest dobra woda, miętka (Dębina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *deszczowej wody* // *deszczowy wody*; D. lm. *deszczowych wód* // *deszczowych wodów*; wymowa: *deščova voda, descova voda, dyščova voda, discova voda*.

Por. *deszczówka*.

Deszczówka ‘woda pochodząca z deszczu’

Deszczówka to woda czysta i miętka, dobra taka woda (Trzebieszów). Dyszczówka to jest czysta woda, specjalnie zebrana w czasie deszczu (Sąsiadka). Deszczówka to woda po deszczu (Kolonia Zakręcie). Kiedyś ludzie deszczówkę zbirali, a potem jakoś zapomnieli o tym czy co, teraz znów słysze, że zbirają (Kurów).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *deszczówki*; D. lm. *deszczówek // deszczówków*; wymowa: *deščufka, descufka, dyščufka, dyscufka*.

Por. *deszczowa woda*.

Deszczyk ‘drobny deszcz’

Idzie deszczyk, tak jak mgła sieczy (Sąsiadka). Tak pokropiło ino, taki deszczyk, ale cały dzień idzie (Moniatyce). Tu deszczyk ni pumoże, bo strasznie sucho na polach (Czosnówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 13).

D. lp. *deszczyku*; D. lm. *deszczyków*; wymowa: *deščyk, descyk*.

Por. *ciapruka, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczyzna, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Deszczyk majowy ‘pierwszy deszcz padający w maju’

Deszczyk majowy to taki drobniutki i ciepły (Paszki Duże). Deszczyk majowy to taki, mówili, kiedyś, że taki zdrowy, nie trzeba się chować, ale dobrze jak zmoczy (Osiczyna). Deszczyk majowy to pierwszy deszczyk w maju, jest ciepłutki (Łaszczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *deszczyku majowego*; D. lm. *deszczyków majowych*; wymowa: *deščyk majowy, descyk majowy, dyščyk majowy, dyscyk majowy*.

Por. *deszcz majowy*.

Diabelski ogień ‘gwałtowne i potężne wyładowanie elektryczności, któremu towarzyszy huk i błyskawica’

Wyszła chmura, to ja najbardzi sie bała tego diabelskiego ognia (Wierzchowiska). Piorun to takie coś złe, okrutne, no taki, nazywali diabelski ogień, co może spalić budynki, a nawet i zabić człowieka (Tarnawka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Tarnawka, Sulów, Węglinek, Błazek, Wierzchowiska (zob. mapa 8).

D. lp. *diabelskiego ognia*; D. lm. *diabelskich ogni*; wymowa: *đabelski ogeń, đabelski ogeń, đabelski uoğiń*.

Por. *grom, piorun // pierun*.

Diabeł I – tom X: 108–110.**Diabeł II** ‘wir powietrzny’

Diabeł naleciał, zakotłowało i dach na drugi stronie drogi był (Wierzchowiska). To pochodzi od diabła i z tego diabeł nazywają, to tak kręci, kręci to puwietrze, szkód narobi

(Osmolice). *Diabeł naleciot i miecie cym sie do, wieje, kręci, na polu niscy wszystko, taki diabeł strasny jest* (Maziarka). *Diabeł tak kręci w kółko i tamie drzewa* (Mosty). *Jak wichura tak leciała i siano, snopki łapało, to mówili, że to diabeł jest i to diabeł poniósł. Diabeł, to trzeba było sie strzec, bo może porwać* (Żabno).

Źródła: PM, PZ, KM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *diabła*; D. lm. *diabłów*; wymowa: *đabeŭ, đjabeŭ*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Diabeł hula ‘wir powietrzny’

Diabeł hula, wszystkim rzuca, kurz leci, drzewa łamie, takie to jest paskudne (Białowola). *Jak naleci takie coś, jak tyn diabeł hula, to może wszystko obrócić w ruine* (Jacnia).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Białowola, Suchowola, Jacnia.

Wymowa: *đabeŭ xula, đjabeŭ xula*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Diabeł idzie na obiad ‘wir powietrzny’

Wtedy, kiedy jest największy upał, to sie takie zbierajo wiry. A u nas to mówili, że diabeł, diabeł idzie na obiad, trza uciekać, bo diabeł już idzie na obiad (Wola Osowińska). *Jak tak sie kotłuje tyn wicher taki, i kurz, no to diabeł idzie na obiad i niszczy, co spotka na drodze* (Stara Wieś). *Jak największy upał, to sie takie zbierajo wiry. U nas to mówio, że diabeł idzie na obiad, trzeba iść, bo diabeł już na obiad poszedł* (Oszczywik). *O dwunasty w polu sie nie pracuje. To jest zawsze taki wir powietrza i tak goni [. . .]. Mówili, że to diabeł idzie na obiad* (Hołowno).

Źródła: PM, MN, MG.

Geografia: okolice Ryk, Radzyna Podlaskiego i Parczewa.

Wymowa: *đabeŭ iże na obát, đabeŭ iże na uobát*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Diabeł kręci ‘wir powietrzny’

Wiatr co sie w kółko kręci nazywano wichurem. Mówiono, że diabeł w nim kręci, diabeł kręci i szkody robi (Uścimów). Wiatr, który sie w kółko kręci, ludzie mówio, że z nim diabeł kręci. Nieraz jest takie straszne, jak coś takie leci to mało człowieka nie przewróci, trzeba uciekać, bo może pokreć. Lepiej sie wtedy na ziemi położyć (Niemce). Diabeł to tak ten wiatr idzie, nazywajo jego diabeł kręci. Tak, to z diabłem związane, i to diabeł kręci (Jableczna). A wiatr jak taki silny jest, tumany kurzu po drodze tak kręci, to diabeł kręci, diabeł tańczy, czy jeszcze co innego robi jeszcze diabeł (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Diabeł kręci, to powstajo takie wiatry, zawsze sie mówiło, że to diabeł kręci, diabeł sie kręci, bo to nieraz to nawet na oczy nie można było patrzeć. No, siwo było od tego pyłu, jak on tak wiercił po tym i leciał (Chodel). Wichur to sie kręci, to nazywa sie diabeł kręci (Mosty).

Źródła: PM, PZ, MNL, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *đabeu křeńci, đabeu kryńci.*

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiatr, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiatr, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiatr.*

Diabeł lata ‘wir powietrzny’

Diabeł lata i drzewa wyrwa (Żdzarka). Diabeł lata to wiatr, podczas którego wznosi sie i kręci w miejscu wysoki słup kurzu (Krzemień). Jak diabeł lato, no to ni ma ratunku, bo zniesie, co na drodze jest, drzewo nojgrubse wyrwie, płot rozwali, dach zerwie (Siedliska pow. Łuków).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i okolice Janowa Lubelskiego.

Wymowa: *đabeu lata, đabeu lato.*

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiatr, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiatr, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiatr.*

Diabeł leci ‘wir powietrzny’

Diabeł leci i trza sie chować, uciekać, bo może porwać człowieka, drzewa z korzyniami wyrwać (Wola Gułowska). Drzewa łamie, dachy zrywa i tak kręci to powietrze, to mówio, że diabeł leci (Wola Burzecka). Wiatr, jak sie w kółko kręci, to mówio, że diabeł leci, diabeł w nim leci, człowiek siadał wtedy na ziemi i zastaniał głowe, aby go nie pokrećilo, wiatr ten był bardzo szkodliwy (Przewłoka).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna – zasięg rozproszony.

Wymowa: *đabeu leći.*

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiat, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiat.*

Diabeł się żeni ‘wir powietrzny’

Wicher tak zaleci, diabeł się żeni, taki wicher to niedobry jak na człowieka naleci, to trzeba się przeżegnać (Serniki). A jak jest taki silny wiatr, tumany kurzu takie znosi, taki silny wiatr; wicher, to mówio, że diabeł się żeni (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Jak dzieś był wiszalnik, to wiatr tak się zerwał i mówili, że to diabeł się żeni (Ulhówek). Jak diabeł się żyni, to trza uciekać i się chować (Zatyle). Jak silny wiat, tak kręci, to diabeł się żeni, bo się cieszy, że dzieś się ktoś puwiesił (Uhnin).

Źródła: PM, PZ, ML, MG.

Geografia: okolice Lublina, Lubartowa, Parczewa, Włodawy i Tomaszowa Lubelskiego.
Wymowa: *đabeu sie żeni, đabeu še żyni, đabou sie żeni.*

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiat, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiat.*

Diabeł tańczy ‘wir powietrzny’

Diabeł tańczy i tak kręci się w kółko wiatrem, i z sobo zbira tumany kurzu, wszystkie niscy (Borzechów). Diabeł tańczy i może porwać człowieka, dom rozwalić (Janiszko-wice). Diabeł tańczy na południe, bo to przeważnie o dwunasty w południe taki wir się zrobi (Zagórze).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego i Bełżyc.

Wymowa: *đabeu tańczy.*

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiat, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiat.*

Diabeł tańczy ‘wir powietrzny’

A wiatr jak taki silny jest, tumany kurzu po drodze tak kręci, no to diabeł tańczy. Diabeł tańczy tak się mówi. To prawie wszędzie chyba się to diabłem nazywa, czy tańczy, czy kręci, czy jeszcze co innego robi, ale zawsze diabeł jest, bo to straszne takie jest (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Na wiatr, co się tak kręci i niszczy silno, to mówili, że diabeł tańczy (Kamionka). Diabeł tańczy się nazywa. To wichura, silny wiatr. Mówiono, że diabeł z nim tańczy. Diabeł tańczy z tym wiatrem i łapie, co popadnie (Dębowa Kłoda). Diabeł tańczy i trza uciekać, bo drzewa wyrwa (Kołacze).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i okolice Lublina.

Wymowa: *đabeu tańczy, đabeu tańczę*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiatery, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiatery*.

Diabeł wesele ‘wir powietrzny’

Miecie tak, wrywo drzewa, no diabeł wysele i tyle (Skowieszyn). Nalyciało to diabeł wysele i dachu ni ma na studole (Sławęciny). Diabeł wysele abo świński wicher mówili na taki wiatery z wrywaniem drzew (Worgule). Jak taki wiatery kręciół słup kurzu taki, to ludzie ucikali i mówili, że to diabeł wysele jest (Okrzeja). Wichurem nazywali wiatery, który sie kręci. Ludzie mówili, że to jest diabeł wesele, żegnali sie, jak widzieli taki wiatery lub kładli sie na ziemi (Niedźwiada).

Źródła: PM, PZ, MNL, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *đable vesele, đable vysele*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiatery, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiatery*.

Dmie wiatery ‘wiatery wieje’

Ale dmie wiatery, strach wylać z domu, drzewa tak sie gno, że sie mało ni złamio (Rudnik). Dmie wiatery i zimno sie robi (Wola Okrzejska). Późno jesinio to juz tak dmie wiatery, ze strach (Wola Burzecka). Listopada to ja ni lubie, bo tak mocno dmie wiatery, że sie jaż boje (Wola Korybutowa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *dmie úater*.

Por. *dmucha wiatery, dmucha wiatery, duje wiatery, duje wiatery, fasuje wiatery, fasuje wiatery, wieje wiatery, wieje wiatery*.

Dmucha wiatery ‘wiatery wieje’

Jak dmucha wiatery zy wschodu, to zawsze potem zimno jest (Rogów). Jak dmucha wiatery z północy to zimny wiecy, a jak z południa to ciplejszy taki jest (Dutrów). Ale dziś mocno dmucha wiatery, to musi na zmianie pogody (Goraj).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *dmuxa úater, dmuxo úater*.

Por. *dmie wiatery, dmucha wiatery, duje wiatery, duje wiatery, fasuje wiatery, fasuje wiatery, wieje wiatery, wieje wiatery*.

Dmucha wiatr ‘wiatr wieje’

Dmucha wiatr taki zimny, ale to już jesień (Orłów Drewniany). *Zimny dmucha wiatr, zara śnieg spadnie, bo to już czas na to* (Tuczepy). *Jak ciepło i dmucha wiatr, to nie przyszkadza, ale jak słota, to już źle* (Lubenka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *dmuxa úatr, dmuxo úatr*.

Por. *dmie wiater, dmucha wiater, duje wiater, duje wiatr, fasuje wiater, fasuje wiatr, wieje wiater, wieje wiatr*.

Dni żeńskie ‘środa, sobota i niedziela’

Kapusta to ona i trzeba ją sadzić w dni żeńskie, ja tam tego pilnuje, w sobote i środe, bu ona subota, ona środa. Ługórki jak sadziło sie w Zilone Subote, to byli zilone i durodne, to prawda i do dziś sie sprawdza (Rogóžno). *Sadzi sie ogórki w dni żyńskie, no w subote czy w środe, w nidziele to już święto, to nidziela nie wchodzi w to* (Łaszczówka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lm. *dni żeńskich*; wymowa: *dni żeńskie, dni żyńskie, dni żeńskie, dni żyńskie*.

Dnieje ‘słońce wschodzi i zaczyna się dzień’

Dnieje to początek dnia, zaczyna sie dzień (Międzyrzec Podlaski). *Dnieje i zaczyna sie dzień* (Karmanowice). *Dnieje, no to dzień sie robi* (Łuszczacz). *Dnieje, a ja już z krowami na polu była, a miałam osim lat dopiro, ale trza było zarobić* (Majdan Leśniowski). *Słońce wstaje, dneje na niebie* (Wysokie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 34).

Wymowa: *dnieje*.

Por. *bryzga, bryżdzy się, rozbryzga się, rozbryżdza się, rozwidnia się, świta, śwituje, zorzeje*.

Do obiadu ‘pora dnia między porankiem a południem’

Do obiadu to czas, co jest od rana do południa, to jest do obiadu (Hrebenne). *Do obiadu to ja potrafił całe to pole wykosić, co tu jest* (Malice). *Całe do obiadu to si na polu było w lecie* (Horodło).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa (zob. mapa 35).

Wymowa: *do obadu, do ubadu, du ubadu*.

Por. *bezpoutudnie, doobiadek, dopołon, dopołud, dopołudnek, dopołudnie, podobiadek, przed obiadem, przed południem, przedobiadek, przedobiedzie, przedpołudnie, przedpołudzień*.

Doba ‘dzień i noc’

Doba to dwadzieścia cztery godzin jest (Branew). *Dwadzieście cztery godziny razem wzięte, to bedzie doba* (Garbów). *Doba to jak dzień i noc razem wzięte* (Stok). *Całe dobe, dzień i noc, tyn pies tak wył za swoim gospodarzem* (Nowy Orzechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *doby*; D. lm. *dobów*; wymowa: *doba*.

Dodnia ‘pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca’

Zawsze sie wstawato dodnia, bo ruboty było dużo (Grabowiec). Dodnia to skoro świt, bardzo rano (Wojciechów). Tatuś nas zganiał dodnia, bo było zawsze dużo ruboty (Modryniec). Dodnia to jest bardzo rano, jeszcze przyd słońcem (Dzierzkowice). Dodnia to jeszcze przed świtem (Witulín). Dodnia, to zanim sie jeszcze rozwidniło (Kodeniec). Dodnia wstawać, to wcześniej bardzo rano (Skorczyce). Zawsze jak był młody, to człowiek wstał dodnia i miał dużo czasu (Kopyłów). Dodnia to bardzo wcześniej rano (Sławęcín). Dodnia trza coś tam zrobić, to znacy zanim stunko wejdzie. Najceści to trza było wstać dodnia, jak sie w pole w lecie jechało, żeby na szóstu rano już na polu być (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 33).

D. lp. *dodnia*; wymowa: *dodńa*.

Por. *brzask, doświtek, mrokowo, nadednie, przedednie, szarówka, świt, świtanie, zaranie*.

Dokąd I – tom IX: 95.**Dokąd II** ‘jak długo, dopóki’

Dokąd bede żyć, to trza coś robić, bo ni robić nic to grzych (Buśno). W wojne to ja myślała, dokąd to tak bedzie źle na świecie (Malewsczyczna). Dokąd ten dysk bedzie tam seł, słońko by sie przydało (Polichna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

Wymowa: *dokont, dokunt*.

Por. *dopóki, niczem, pokąd, póki*.

Doobiadek ‘pora dnia między porankiem a południem’

Jak sie rano wstanie, to duubiadek je dłuższy (Łuszczacz). Cały doubiadek kiedyś zawsze sie pracowało w polu, dopiero w południe troszke odpoczynku było (Nedeżów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Łuszczacz, Zielone, Antoniówka, Tarnawatka, Rogóżno, Nedeżów, Łuszczówka, Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 35).

D. lp. *doobiadka // doobiadku*; D. lm. *doobiadków*; wymowa: *doóbadek, doubádek, du-úbadek*.

Por. *bezpołudnie, do obiadu, dopołon, dopołud, dopołudnek, dopołudnie, podobiadek, przed obiadem, przed południem, przedobiadek, przedobiedzie, przedpołudnie, przedpołudzień*.

Dopier ‘niedawno, w ostatnim czasie, przed chwilą’

Dopir tu był i ni ma, szukam i szukam, a tyn pies sie za krzaki schował (Jacnia). To dopier było takie płótno i z tego tam ludzie se szyli koszule, z tego płótna (Sułów). Już stara zem i nie pamiętam nic, dopir zem to potożyła i nie wim dzie (Udrycze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *dopér, dopír*.

Por. *dopiero, dopieroz*.

Dopiero ‘niedawno, w ostatnim czasie, przed chwilą’

To dopiro tera jest lepi, bo mie troche podliczyli. A co kiedyś, kiedyś to trza sie było narobić. Wszystko rękami, koso kusili, kunikiem orali, kiratem młócili, nie to co tera, że maszyny (Moniatycze). Wydaje sie, że to było dopiro, a tu już tyle casu minyło (Łaziska). Dopiero tu był, ale już poszeł (Nasiłów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *dopero, dopiro, dupero, dupiro.*

Por. *dopier, dopieroz.*

Dopieroz ‘niedawno, w ostatnim czasie, przed chwilą’

Dopieroz my przyszli z pola, a już trza było znów iść, tyle było ruboty (Osmolice). Dopieroz tu był, ale dzie poszeł, to nie wim (Gałęzów). Dopieroz była niedziela, a już znowu jutro niedziela (Olchowiec-Kolonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Bychawy, Krasnegostawu i Zamościa.

Wymowa: *doperos, dopiros, dupiros, duperos.*

Por. *dopier, dopiero.*

Dopołon ‘pora dnia między porankiem a południem’

Dopołon to czas między ranem i południem (Wólka Abramowska). Dapołon to był najlepszy czas na robote przy sianie (Teodorówka). Na cały dapołon postam do młócylnia (Kocudza).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Wólka Abramowska, Zastawie, Teodorówka, Kocudza, Wólka Ratajska (zob. mapa 35).

D. lp. *dopołonu*; D. lm. *dopołonów*; wymowa: *dopoɔn, dupoɔn.*

Por. *bezpołudnie, do obiadu, doobiadek, dapołud, dapołudnek, dapołudnie, podobiadek, przed obiadem, przed południem, przedobiadek, przedobiedzie, przedpołudnie, przedpołudzień.*

Dopołud ‘pora dnia między porankiem a południem’

Cały dapołud byłam w domu, bo chlib piekłam (Hosznia Ordynacka). Wynajenam sie na cały dapołud do tego tytoniu, ale to ciężka robota była (Staw Noakowski). Dapołud to od rana do dwunasty w południe (Zakrzew).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lublina, Bychawy, Szczebrzeszyna i Zamościa (zob. mapa 35).

D. lp. *dapołudu*; D. lm. *dapołudów*; wymowa: *dopoɔt, dupoɔt.*

Por. *bezpołudnie, do obiadu, doobiadek, dapołon, dapołudnek, dapołudnie, podobiadek, przed obiadem, przed południem, przedobiadek, przedobiedzie, przedpołudnie, przedpołudzień.*

Dopołudnek ‘pora dnia między porankiem a południem’

Dopołudnek to czas po ranku, a przyd południem (Krzczonów). Na cały dapołudnek to w lecie sie szło w pole (Giełczew).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Krzczonów, Giełczew (zob. mapa 35).

D. lp. *dopołudnka* // *dopotudka*; D. lm. *dopołudnków* // *dopotudków*; wymowa: *dopouudnek*, *dopuuudnek*, *dupouudnek*.

Por. *bezpoutudnie*, *do obiadu*, *doobiadek*, *dopołon*, *dopotud*, *dopotudnie*, *podobiadek*, *przed obiadem*, *przed południem*, *przedobiadek*, *przedobiedzie*, *przedpołudnie*, *przedpołudzień*.

Dopołudnie ‘pora dnia między porankiem a południem’

Dupułudnie to jest między ranem a pułudniem (Sąsiadka). *Dopułudnie to już było w lecie zawsze zajęte praco na polu* (Nieledew). *W nidziele to na całe dopołudnie szło sie do kościoła* (Trzebieszów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Grzędówka, Trzebieszów, Żrebce, Sąsiadka, Tuczepy, Rogów, Grabowiec, Nieledew, Obrowiec, Mołodiatyczne (zob. mapa 35).

D. lp. *dopotudnia*; D. lm. *dopotudniów*; wymowa: *dopouudnie*, *dopuuudnie*, *dupouudnie*.

Por. *bezpoutudnie*, *do obiadu*, *doobiadek*, *dopołon*, *dopotud*, *dopotudnek*, *podobiadek*, *przed obiadem*, *przed południem*, *przedobiadek*, *przedobiedzie*, *przedpołudnie*, *przedpołudzień*.

Dopóki ‘jak długo, dopóki’

Dopóki zem zdrów, to bede pracować (Czołki). *Dopóki moja żyła, to nam było bardzo dobrze, a tera ja sam został jak palec, smutno jest* (Turka). *Dopóki mi zdrowie puzwalało, to zawsze szłam do pływienia buraków, a tera już ni moge* (Zwiartów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *dopuki*, *dupuki*.

Por. *dokąd*, *niczem*, *pokąd*, *póki*.

Doświtek ‘pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca’

Doświtek to czas, kiedy rano zaczyna sie robić jasno (Sławęcín). *Już doświtek, czas wstawać* (Mołodiatyczne). *Na doświtek my już na nogach byli* (Obrowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Bończa, Sławęcín, Skryhiczyn, Mołodiatyczne, Obrowiec (zob. mapa 33).

D. lp. *doświtku*; D. lm. *doświtków*; wymowa: *dośfitek*, *duśfitek*.

Por. *brzask*, *do dnia*, *mrokowo*, *nadednie*, *przedednie*, *szarówka*, *świt*, *świtanie*, *zaranie*.

Doświtki I – tom VII: 107.

Doświtki II ‘prace wykonywane wcześniej rano’

Doświtki to sie samymu pracowało, już bez sąsiadów, bo to było do dnia (Sławęcín).

Doświtki to robota do dnia, od świtu (Czołki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa i Zamościa.

D. lm. *doświtków*; wymowa: *dośfítki*, *duśfítki*.

Drobny deszcz

Drobnyj deszcz ino popadał i tyle (Obrowiec). Drobny desc to jak takie malutkie kropelki leco, to sie ni zmoknie od tego (Bychawka). Taki drobny dyszcz idzie (Moniatycze). Jak długo tak drobny dyszcz idzie, to tyż można zmoknąć (Gdeszyn).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i okolice Bychawy (zob. mapa 13).

D. lp. *drobnego deszczu*; D. lm. *drobnych deszczów*; wymowa: *drobny dešč, drobnyj dešč, drobny desc, drobny dyšč*.

Por. *ciapruga, deszczyk, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczyńka, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Droga bez Niebo ‘szeroki, biały pas gwiazd idący przez całe niebo w pogodną noc’

Gwiazdy ido tako Drogo bez Niebo (Ciosmy). Gwiazdy sie tak na niebie układajo tak gęsto i take tworzo Droge bez Niebo (Stary Bidaczów). Droga bez Niebo jest ułożona z gwiazdów (Flisy).

Źródła: PM, BT, MG.

Geografia: Hucisko, Ciosmy, Stary Bidaczów, Momoty Dolne, Flisy.

D. lp. *Drogi bez Niebo*; wymowa: *droga bez niebo, droga byz niebo*.

Por. *Biała Droga, Droga Dusz, Droga Gwieździsta, Droga Księżycowa, Droga Mleczna, Droga Świętych, Droga Umarłych, Gościniec, Jasna Droga, Mleczna Droga*.

Droga Dusz ‘szeroki, biały pas gwiazd idący przez całe niebo w pogodną noc’

Droga Dusz idzie takim pasem po niebie (Naklik). Drogo Dusz to ido po niebie gwiazdy (Zakrzew). Mówili kiedyś, że jak gwiazda spada, to jest to jakaś dusza, i po tym niebie jest ta Droga Dusz zaznaczona i naświetlona światłem gwiazd (Jarosławiec).

Źródła: PM, MAKL, MG.

Geografia: okolice Bychawy, Janowa Lubelskiego, Biłgoraja i Hrubieszowa.

D. lp. *Drogi Dusz // Drogi Duszów*; wymowa: *droga duš, droga dus*.

Por. *Biała Droga, Droga bez Niebo, Droga Gwieździsta, Droga Księżycowa, Droga Mleczna, Droga Świętych, Droga Umarłych, Gościniec, Jasna Droga, Mleczna Droga*.

Droga Gwieździsta ‘szeroki, biały pas gwiazd idący przez całe niebo w pogodną noc’

Droge Gwieździsto to gwiazdy tworzo na niebie (Kolechowice). Droga taka, co biegnie przez niebo nazywa sie Drogo Gwieździsto (Kaznów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Kaznów, Kolechowice, Głębokie, Sosnowica, Uhnin.

D. lp. *Drogi Gwieździstej // Drogi Gwieździsty*; wymowa: *droga gűeźźista*.

Por. *Biała Droga, Droga bez Niebo, Droga Dusz, Droga Księżycowa, Droga Mleczna, Droga Świętych, Droga Umarłych, Gościniec, Jasna Droga, Mleczna Droga*.

Droga Księżycowa ‘szeroki, biały pas gwiazd idący przez całe niebo w pogodną noc’

Jak pogodne niebo, to dobrze widać Droge Księżycowo z gwiazdami (Tarnawka). Gwiazdy ido po niebie Drogo Księżycowo (Zakrzew).

Źródła: PM, MAKL, MG.

Geografia: Tarnawka, Zakrzew, Otrocz, Tarnawa Duża.

D. lp. *Drogi Księżycowej // Drogi Księżycowy*; wymowa: *droga kśeńżycowa, droga kśeńżycowo*.

Por. *Biała Droga, Droga bez Niebo, Droga Dusz, Droga Gwieździsta, Droga Mleczna, Droga Świętych, Droga Umarłych, Gościniec, Jasna Droga, Mleczna Droga*.

Droga Mleczna ‘szeroki, biały pas gwiazd idący przez całe niebo w pogodną noc’

Na niebie jest Droga Mleczna, która tworzo gwiazdy (Skryhiczyn). Droga Mlyczno to szeroki, jasny pas, co idzie przez niebo w pogodno noc (Łukowisko). Drogo Mleczno chodzo gwiazdy po niebie (Sitno pow. Biała Podlaska). Droga Mleczna jak sie pojawia z gwiazd, to jedne mówili, że jakieś nieszczęście, a inne, że to szczęście (Rokitno). Na niebie so Kosiarze i Babki, Jutrzenka i insze gwiazdy, i te gwiazdy razem to bedzie Droga Mleczna (Skierbieszów). To tu nos to tyż jest Droga Mlycno. Widać jo na niebie (Świeciechów). Bedzie pogoda, bo na niebie widać wyraźnie Droge Mleczno (Krasienin).

Źródła: PM, MNL, SSiSL I-1, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Drogi Mlecznej // Drogi Mleczny*; wymowa: *droga mlečna, droga mlyčno, droga mleczna, droga mleczno, droga mlična, droga mlycno*.

Por. *Biała Droga, Droga bez Niebo, Droga Dusz, Droga Gwieździsta, Droga Księżycowa, Droga Świętych, Droga Umarłych, Gościniec, Jasna Droga, Mleczna Droga*.

Droga Świętych ‘szeroki, biały pas gwiazd idący przez całe niebo w pogodną noc’

Droga Świętych to taka zrobiona z gwiazd na niebie, po który chodzo święci (Germanicha). Gwiazdy so na niebie i one tworzo Droge Świętych, tak sie to nazywa (Żerocin). Jak ładna pogoda, to widać w nocy na niebie Droge Świętych (Okrzeja).

Źródła: PM, MAKL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *Drogi Świętych*; wymowa: *droga sfentyx, droga sfintyx*.

Por. *Biała Droga, Droga bez Niebo, Droga Dusz, Droga Gwieździsta, Droga Księżycowa, Droga Mleczna, Droga Umarłych, Gościniec, Jasna Droga, Mleczna Droga*.

Droga Umarłych ‘szeroki, biały pas gwiazd idący przez całe niebo w pogodną noc’

Droga Umarłych to droga, po który chodzo gwiazdy (Krzczonów). Babcia nazywali to Drogo Umarłych, bo te gwiazdy to jak dusze chodzące po niebie (Alojzów). Gwiazdy ido przyz niebo po taki drodze, nazywano Drogo Umarłych, nie wim skąd ta nazwa, ale zawsze tak było (Wola Różaniecka).

Źródła: PM, MAKL, KA, SSiSL I-1, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa – zasięg rozproszony.

D. lp. *Drogi Umarłych*; wymowa: *droga umarųyx*.

Por. *Biała Droga, Droga bez Niebo, Droga Dusz, Droga Gwiazdzista, Droga Księżycowa, Droga Mleczna, Droga Świętych, Gościniec, Jasna Droga, Mleczna Droga.*

Droga za słońcem ‘droga zgodna z kierunkiem ruchu słońca’

Słońce idzie ze wschodu na zachód, i to się mówi, że to droga za słońcem jest (Podborcze). Na wysele jak prosiła, to nakazywali, żeby młoda szła za słońcem, tam skąd schodzi słońce, to stąd żeby szła (Borowiec). W domu było wesele, były roztawione stoły, nie było gdzie, trzeba się było u kogoś obcego ubrać, u sąsiada. Ale orkiestra przyszła do domu i z to orkiestro przeprowadzili młodych do rodzinnego, swojego domu. Zanieśtam sobie do sąsiadki sukienkę, buty, ale nie trzeba za słońcem, tylko pod słońce zanieść. To zanieśtam na te strone, bo to za słońcem, bo słońce tak w to strone wschodzi i tu zachodzi. To musiałam to wynieść z tego domu i zanieść pod słońce tak żebym szła. I tam przychodziła orkiestra, tam sie zabrałam do mojego domu, prowadzili, żebym nie szła pod słońce, tylko żebym szła za słońcem. To takie były przesady, zabobony. No, żeby sie wszystko dobrze wiodło tak, jak tymu słońcu po niebie. No, bo tak to wierzyli, że to ma być dobrze tak, jak sie bedzie iść drogo za słońcem (Lipa).

Źródła: PM, BT, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *droga za słońcem, droga za słońcem.*

Druga kwadra ‘księżyc powiększony do połowy’

Księżyc na nowiu to jak sie ledwo pojawił, potem jest druga kwadra (Białka). Księżyc, jak sie pokazuje, to jest na nowiu, potem pierwsza kwadra, pełnia i druga kwadra (Jarosławiec). To tak jest u księżyc, że nów, pierwsza kwadra, druga kwadra (Dębowa Kłoda).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *drugiej kwadry // drugi kwadry*; wymowa: *druga kfadra.*

Por. *kwadra, kwadra druga, połowa księżyc, pół miesiąca, pół pełni, półksiężyc, półpełnia.*

Drugi rok ‘przyszły rok’

Drugi rok to tyn, co ma dopiro nadejść (Palikije). Na drugi rok ma być tu droga robiona (Sławęcin). Na drugi rok trza bedzie remont chatupy zrobić (Kosmów). Na drugi rok to może wysele bedzie u wnuczki, bo coś tak mówili (Brody Małe).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *drugiego roku*; wymowa: *drugí rok.*

Por. *bezrok, przyszły rok.*

Drugi śnieg

Drugi śnieg to troche więkzy i nie topnieje tak szybko (Siennica Nadolna). Drugi śnieg już jest w tym roku i już troche leży, nie topi sie (Serokomla).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *drugiego śniegu*; wymowa: *drugí śńek, drugí śńik.*

Por. *dziadowski śnieg, komorniczy śnieg, śnieg komarnicki.*

Drygać ‘trząść się z zimna’

Jak on móg drygać, tak mocno drygać, tak jemu zimno było, a potem zara sie rozchorował (Horyszów Ruski). Co tak bedziesz drygać i drygać, tak drygosz, a przecież tu ciepło jest (Wola Dereźniańska). Troszki zimni i już będzie drygać, bo mówi, że mu zimno, a naubirane szmat różnych (Piotrawin). Kiedyś to dryga to była, bo to tak drygało, no tak trzęsto sie, bo to zimne. Ja to nazywam dryga i teraz, bo to tak lubi drygać z tego zimna (Żrebce).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

Wymowa: *drygać*.

Por. *drygotać, dygotać, telepać się, trępcić, trząść się, trzępcić*.

Drygotać ‘trząść się z zimna’

Drygutka go wziena z zimna i będzie drygotać tak (Łuszczacz). Zimno takie, ubranie liche, i aż drygotać zaczon, bo zimny cały, zęby szczękają. Takie to byli czasy (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *drygotać*.

Por. *drygać, dygotać, telepać się, trępcić, trząść się, trzępcić*.

Dryzda – tom IX: 103.**Drzemka I** ‘krótki sen w środku dnia’

Tu tyle roboty, bo żniwa, a tyn se ucion drzemke w samo południe (Stawek). Ja tam na żadne drzymki w dzień ni miała czasu, zawsze była jakaś rubota (Uchanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *drzymki*; D. lm. *drzemek // drzymków*; wymowa: *dżemka, żżemka, dżymka, żżymka*.

Drzemka II ‘drobny suchy śnieg’

Drzymka, to sie mówi, jak taki drobny śnieżek pada (Brzozowica Mała). Drzymka ino leci, nawet mało widać tego śniegu (Leszczanka).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Trzebieszów, Leszczanka, Brzozowica Mała, Żakowola (zob. mapa 17).

D. lp. *drzymki*; D. lm. *drzemek // drzymków*; wymowa: *dżemka, żżemka, dżymka, żżymka*.

Por. *kasza, krupa, krupki, krupy, śnieg*.

Duchota I – tom VIII: 118.**Duchota II** ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Duchota to ciepłe powietrze i brak wiatru (Węglinek). Duchota to jak bardzo gorąco w dni letnie (Łopatki). Duchota dziś taka, że wytrzymać trudno (Trawniki). Duchota to duszno, no gorąco w lecie (Siennica Duża).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lp. *duchoty*; D. lm. *duchotów*; wymowa: *duxota*.

Por. *duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, śrężoga, upał, zaduch, zaducha, żar*.

Dudnić ‘głos wydawany przez chmurę podczas burzy’

Jak sie łyska, to zara dudnić bedzie (Lipa). *Chmura to tak moze dudnić, tak moze dudnić długo, zanim dojdzie do nas* (Andrzejów pow. Janów Lubelski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

Wymowa: *dudnić*.

Por. *gromać, grzmieć, huczyć, trzaskać*.

Dujawica ‘gesty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Dujawica taka, taka straszna zawieja, miecie śniegiem (Potok Górny). *Dujawica to silny wiatr zy śniegiem* (Biszcz). *Dujawica, to już była przeważnie śniegowa. Dujawica, to jak strasznie wiało, strasznie wiało, to mówili, że dujawica* (Wysokie). *Śnig i wiatr silny tak kurzy, no to dujawica* (Udrycze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Zamościa (zob. mapa 15).

D. lp. *dujawicy*; D. lm. *dujawiców*; wymowa: *dujaʋica*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, kołowanina, kretawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Duje wiatr ‘wiatr wieje’

Zimy kiedyś byli zy śniegiem, to śniegu nawaliło i jeszcze duje wiatr, mróz, a tera zim ni ma (Zmudź). *Duje wiatr i nic nie ustaje* (Buśno). *Duł i duł bez całe noc i tera daly duje wiatr* (Osuchy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

Wymowa: *duje ʋater*.

Por. *dmie wiatr, dmucha wiatr, dmucha wiatr, duje wiatr, fasuje wiatr, fasuje wiatr, wieje wiatr, wieje wiatr*.

Duje wiatr ‘wiatr wieje’

Duje wiatr mocno już dziś bez całe noc (Susiec). *Wziunem sanie i jade, a tu duje wiatr i śniegim zasypuje droge* (Uchańka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i środkowa.

Wymowa: *duje ʋatr*.

Por. *dmie wiatr, dmucha wiatr, dmucha wiatr, duje wiatr, fasuje wiatr, fasuje wiatr, wieje wiatr, wieje wiatr*.

Duszne powietrze ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Duszne powietrze jest w lecie, no, jak tak jest bardzo gorąco w lecie (Krzemień). *Dziś takie duszne powietrze, ni ma jak toddychać* (Branew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *dusznego powietrza*; wymowa: *dušne poúetše, dušne poúečše, dusne poúečše, dušne puúečše*.

Por. *duchota, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, śrężoga, upał, zaduch, zaducha, żar*.

Dusznica I – tom VIII: 120.

Dusznica II ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Dusznica to jest w lecie, a w zimie znowu mróz (Olszanka pow. Krasnystaw). *Dusznica, no to nie było czym oddychać, u nas ta dusznica była strasznie niedobra, bo wieś leżała w tej kotlinie i jak nie było wiatru, to było sie jak w kotle, jak w kotle, już było tak gorąco, nie dało sie nawet robić* (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Krasnegostawu.

D. lp. *dusznicy*; D. lm. *dusznic*; wymowa: *dušnica*.

Por. *duchota, duszne powietrze, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, śrężoga, upał, zaduch, zaducha, żar*.

Duszno ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

W lecie to jest tak duszno, że dechu złapać trudno (Naklik). *Duszno, to ni ma czym oddychać, ni ma nawet wiatru, a słońce praży mocno* (Osiczyna). *Jak lato, grzeje, to duszno jest, bo słońce mocno świeci* (Kołacze). *W lecie to je duszno, a znów w zimie zimno* (Czesławice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *dušno, dusno*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, śrężoga, upał, zaduch, zaducha, żar*.

Dużo kiedyś ‘dawniej, w dawnych czasach’

Dużo kiedyś to ludzie mieli swoje sposoby na różne choroby (Rzeczyca Ziemiańska). *Dużo kiedyś to opowiadały, ze strachy były i carownice, i ludzie w to wierzyły* (Polichna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika.

Wymowa: *dužo kedyś, duzo kedyś*.

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejsćić, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedyś, wpierw, wprzódy*.

Duży deszcz ‘obfity, gęsty deszcz’

Kiedyś, jak duży deszcz lunoł, to zara po nim tęcza sie pokazała (Pokrówka). *To trza, żeby poszeł duży deszcz, bo sucho na polu* (Wronów pow. Lublin). *Morka nic ni pomoze, tu trza, żeby lunoł duży dysc* (Płonki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *duży dešč, duży dyšč, duży dysc*.

Por. *gęsty deszcz, gruby deszcz, namotny deszcz, rzeški deszcz, rześisty deszcz, słotny deszcz, smagły deszcz, wielki deszcz*.

Duży wiater ‘wiatr wiejący z dużą prędkością’

Duży wiater sie zerwał i porwał tyn koc z płota (Borowiec). Naleciot duży wiater i te snopki na polu rozwałul po całym polu (Wólka Kątna). Jak duży wiater wiał, to mówili, że ktoś sie puwiesiuł (Łaszczów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *duży úater, duży úater.*

Por. *huragan, silny wiater, wiatrzysko, wicher, wichrzysko, wichur, wichura, zawierucha.*

Duży Wóz ‘fragment gwiazdozbioru Wielkiej Niedźwiedzicy’

Duży Wóz jest na północy, z niego orientują się ludzie, która jest godzina (Uścimów). Na niebie jest Mały Wóz i Duży Wóz (Hańsk). Duży Wóz jest i Gwiazda Polarna (Sosnowica). Na zachodzie nieba jest Duży Wóz z gwiazdów taki, ma dyszel (Puchaczów). Duży Wóz to jest na północy nieba (Krzemień).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Duzego Wozu*; wymowa: *duży vus, duży vus.*

Dwa słońca ‘słońce i księżyc razem’

Czasem to widać na niebie dwa słońca, bo jest i księżyc, i jest słońce (Policzyna). Jak so dwa słońca, czyli księżyc i słońce jednocześnie, to jest dobrze siać ogórki (Niemce).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Lublina.

Wymowa: *dwa słońca.*

Por. *dwa światel, dwa światła.*

Dwa światel ‘słońce i księżyc razem’

Jeszcze jak gospodarzyłem, to pszenice nie można było siać w dwa światel jak było [. . .]. No słońce będzie czy, czy to coś [. . .] jest księżyc, to jest dwa światel, księżyc i słońce, to pszenicy nie siać, bo będzie tamto, dzisiaj się sieje, bo jest zaprawa, so trucizny, co sie truje (Motycz). U nas jak było dwa światel na niebie, miesiąc i słońce, to ni kazali nic siać, ani sadzić, tera na to ni patrzy (Janki).

Źródła: PM, BG-TNN, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *dwa sfatey.*

Por. *dwa słońca, dwa światła.*

Dwa światła ‘słońce i księżyc razem’

Dwa światła to jak słońce i księżyc razem na niebie (Osmolice). Stare ludzi to mówili, żeby nie siać pszenicy jak so dwa światła, słońce jeszcze ni zaszało, a księżyc już wyszeł, no to jakby posiać, to słońce w zbożu będzie (Żrebce). Dwa światła, to jak so razem słońce i księżyc w dzień. To przyważnie na jesieni tak bywa, że jedno światło łapie drugie, i to jest zły czas na pszenice, bo zaśnici się i nie urodzi (Dzielce). Jak na niebie so razem dwa światła, słońce i księżyc, to nie trza siać wtedy pszenicy, lnu i reczki (Biszczka). Tatarke, żeby to nie siać tak jak jest słonko i księżyc, żeby nie było dwa światła, tylko jedno światło (Grądy). Jak słońce z miesiącem so na niebie, to dwa światła so razem. To źle wróży na urodzaj oziminy (Łukowa). Dwa światła, to mówio, że wtedy się grochu nie

sadzi, bo takie kielki jeden i drugi, i nie bedzie kwiatu, nie bedzie nic, nie uda sie groch (Chodel). To wszystko tak przechodzi z pokolenia na pokolenie, to co powim, to jeszcze od mojego lojca, a on od swojego lojca te prawdy wzion. Jeszce powiem, że mój lojciec, od mojego ojca to wszystko wzięte zwyczaję takie, żeby to tatarke siać, jak takie niebo tatarcane jest. Nie muszo być takie chmury, tylko takie drobniusieńkie jak tatarka, jak kwiat tatarcki, to wtedy sie patrzy, o dziś niebo tatarcane i trzeba siać tatarke. I żeby to nie siać tak, jak jest słońko i księżyc tak bywa, żeby nie było dwa światła, tylko jedno, bo tak to casami i księżyc jest w dzień, ji tego, ji słońce jest, żeby było tylko jedno światło (Borzechów).

Źródła: PM, BT, SSiSL I-1, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *dwa śfatęa*.

Por. *dwa słońca, dwa światła*.

Dygotać ‘trząść się z zimna’

Ja patrze, a un dygocze, bo zimno, a głowa goło, czapki ni ma, no to musi dygotać z zimna (Zakłodzie). Dygotać to można z zimna, jak sie nie ubierze ciepło jak należy (Żrebce). To taki zimoludek, troszke chłodni i zaraz bedzie dygotać z zimna (Orłów Drewniany). Dygotać to można z zimna, ale i zy strachu, a w wojne to i zimno było, i strach wielgi (Kulczyn).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *dygotać*.

Por. *drygać, drygotać, telepać się, trepcić, trząść się, trzępcić*.

Dymka I – tom IV: 74.

Dymka II – tom V: 129–130.

Dymka III ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

Dymka, bo ona podobna do dymu jest, takie białe na niebie (Bończa). Takie białe chmurki to dymki abo kuminki (Wysokie).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Krasnegostawu (zob. mapa 2).

D. lp. *dymki*; D. lm. *dymków*; wymowa: *dymka*.

Por. *batwan, batwanek, baran, baranek, kominek, kumulus, kwaśne mleko, obłoczek, obłok, obłoka, siewka*.

Dziabie ‘pada drobny deszcz’

Dziabie taki drobny deszcz (Puchacze). Deszczyk od rana dziabie (Międzyrzec Podlaski). Ale dziś dyszcz dziabie od samego rana (Szóstka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

Wymowa: *żábę*.

Por. *ciapie, kapie, kropi, morczy, mryhaje, mży, prószy, rosi, siajda, siapi, siecze, szarmerga, szaruży*.

Dziad I – tom I: 88.

Dziad II – tom I: 88.

Dziad III – tom I: 88.

Dziad IV – tom I: 88.

Dziad V – tom IV: 75.

Dziad VI – tom IV: 75.

Dziad VII – tom IV: 75–76.

Dziad VIII – tom VI: 149.

Dziad IX – tom VI: 149.

Dziad X – tom VI: 149.

Dziad XI – tom VI: 149–150.

Dziad XII – tom VI: 150.

Dziad XIII – tom VII: 115.

Dziad XIV – tom VII: 115.

Dziad XV – tom IX: 109–110.

Dziad XVI – tom IX: 110.

Dziad XVII – tom IX: 110.

Dziad XVIII – tom X: 128.

Dziad XIX ‘chmura deszczowa’

Wyłoz dziad i będzie z tego dysc (Gołąb). *Dziad to jest chmara na desc* (Zarzeczce).

Dziady ido od zachodu, będzie dyszcz (Kopyłów).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Puław i Hrubieszowa (zob. mapa 3).

D. lp. *dziada*; D. lm. *dziadów*; wymowa: *żat*, *żot*.

Por. *bałwan*, *bałwanek*, *baranek*, *chmara*, *chmora*, *chmura*, *chmura deszczowa*, *nawałnica*, *obłok*, *planeta*.

Dziadowski śnieg ‘drugi śnieg’

Jak już drugi raz sypnie śniegiem, to mówio, że to dziadoski śnig. Ten też zginie prędko, ale trochę dłuży poleży (Majdan Stary). *Jak drugi śnig sie pojawił, to nazywali, że to dziadoski śnig, bo długo nie poleży, ale trochę poleży* (Dereźnia). *Dziadowski śnieg to jak pada drugi raz, bo tyn śnieg jest dziadowski, trochę więcej jego i nie topnieje prędko* (Ciosmy).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *dziadowskiego śniegu*; D. lm. *dziadowskich śniegów*; wymowa: *žadofski śniek, żadofski śnik, żadoski śniek, żadoski śnik*.

Por. *drugi śnieg, komorniczy śnieg, śnieg komarnicki*.

Dzień ‘czas od wschodu do zachodu słońca’

Dzień to jest wtedy, jak widno na dworze, jak słońce świeci (Piotrawin). Cały dzień trza było pracować, a w nocy się spało, bo tak już ustanowione z dziada pradiada, że noc do spania, a dzień do pracowania, do ruboty (Zanie). Drzwi się odmyko i zamyko, i tak cały dzień (Wólka Kątna). Kase garceki taki do rąki i butelke mleka, i tyle na cały dzień było (Bałtów). Calutki dzień była rubota (Kawęczyn). Przed wschodem słońca jest przedednie, potem jest dzień, a potem po dniu noc (Przewłoka). Babskie wesele odbywało się na kilka dni przed ślubem, często w przeddzień ślubu (Dołhobyczów). Dawniej ludzie wierzyli, że w dzień, w który umarł Chrystus złe moce i demony piekielne mają wolne ręce i mogą ludziom krzywdę zrobić (Stanisławów). Tera święty Antoni trzynastego czerwca to też zwiastuje, jaka jesień następuje. Było bardzo ładnie cały dzień, ale zobaczymy czy się sprawdzi, czy się nie sprawdzi, bo był cały dzień ładny na Antoniego (Błonie). Na Nowy Rok dzień już jest dłuższy na barani skok (Miętkie).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dnia*; D. lm. *dni*; wymowa: *żeń, żiń*.

Por. *sutki*.

Dzień kupalny – tom X: 130.

Dzień Matki Boskiej ‘szósty dzień tygodnia’

Sobota to jest dzień Matki Boskiej, bo zawsze niech na godzinke, ale słońce musi zaświecić (Kolonia Moniatycze). W dniu Matki Boski zawsze jest słońce, bo tak musi być ustanowione (Majdan Stary). Sobote to nazywali, że to dzień Matki Boskiej (Radcze).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *dnia Matki Boskiej // dnia Matki Boski*; wymowa: *żeń matki boskiej, żeń matki boskiej, żeń matki boski*.

Por. *Maryjny dzień, sobota*.

Dzisiaj I ‘obecnie, w dzisiejszych czasach’

Pierw nie kosili kosami, bo to było na zmarnowanie. Tu nie miał prawa kłóseczek się zostać na polu. Sierpem wyżoł, a potem koso. I czyściutko, dokładnie robili, wszystkie kłosa pobierali na polu. Nie tak jak dzisiaj, żeby dzisiaj te stare postawali i zobaczyli te techniki, co się robi, to zara by nazad puumirali (Smólsko Duże). Choinki były, tylko nie tak było jak dzisiaj, tam nie było tam prezentów dla dzieci pod choinkami (Niedzów). Dzisiaj jest inaczej jak było za moji młodości (Pułankowice).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *żiśa*.

Por. *dzisiaj, dziś, tera, teraz*.

Dzisia II ‘w dniu bieżącym, obecnego dnia’

Dzisia już nic ni zrobim, bo zara noc (Wiśniów). Dzisia nic już ni robi, ale trza będzie poczekać do jutra i jeszcze porozmawiać z babko, może sie da przykonać i pódzie do duktora (Michalów). Ale dzisia ud rana sypie śnig, zaspasy już porubiło (Rogatka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *żiśa*.

Por. *dzisiaj, dziś*.

Dzisiaj I ‘obecnie, w dzisiejszych czasach’

Bo dzisiaj to mamy kosiarki rutacyjne, konne, rozmaite maszyny, je czym kosić, a kiedyś nie było tego (Moniatycze). Kiedyś to dopiero trza sie było narobić. Wszystko rękami. A jak. A dzisiaj, to nie robota (Obrowiec). Len w snopeczki wiązali, i sech. Dzisiaj to roszo, a kiedyś to muczyli (Dorohusk). Dzisiaj to sie chlib w blachach piecze, a kiedyś to sie piekło normalnie, na trzonie (Komodzianka). Orkiestra grała sama taka na tych trabach, ni tak jak dzisiaj (Biszcz). Błogostawieństwo, to ni takie jak dzisiaj, to stojo, a przódy to ni, przódy se sidziały na stołkach, no, łojciec, matka, chrzesna matka. Państwo młode szło, ji po kolei szło, całowało, a łojciec z matko błogostawiły, niech wam Bóg błogostawi mówily (Siedliska pow. Krasnystaw).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *żiśaj, żiśoj*.

Por. *dzisia, dziś, tera, teraz*.

Dzisiaj II ‘w dniu bieżącym, obecnego dnia’

Dzisiaj u nas zabawa, strażaki robio (Sułowiec). Dzisiaj ni pójde na niszpory, bo dzieś źle sie czuje (Wołkowiany). Dzisiaj u nas jest koniec zniu, jesce tylko zwiezie sie snopki i wymłóci masyno (Bonów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *żiśaj, żiśoj*.

Por. *dzisia, dziś*.

Dzisiejszy ‘obecny, współczesny’

Dzisiejszy czas to ni ma co równać do tego, co było (Stawce). Dzisiejszy czas to dobrobyt jest i tyle, a dawno bida była (Barbarówka). To uważajo, że jak dzisiejszy, to jak trzeba, a jak dawny to już, że zacufany (Podedwórze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *dzisiejszego*; D. lm. *dzisiejszych*; wymowa: *żiśeiśy, żiśiśy, żiśeiśy, żiśiśy*.

Por. *terajszy, terazki, terazni, terazniejszy, terazny*.

Dziś I ‘obecnie, w dzisiejszych czasach’

Dryga, to dziś galareta mówio, a jucznicza to tak jak dziś kaszanka (Hosznia Ordynacka). Jak dziś to każdy aby sam, jeden drugiego nienawidzi, a kiedyś tak tego nie było, wszystko sie tak szanowało, choć sie człowiek narobił, ale było lepiej, inaczej (Skorczyce). Dziś na to mówio faworki, ale kiedyś to był chrust (Brzeźno). Dziś na wsi budują kaminice, pietra robio, a potem ni ma chto w tym siedzić (Krzczonów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *żiś*.

Por. *dzisia, dzisiaj, tera, teraz*.

Dziś II ‘w dniu bieżącym, obecnego dnia’

Dziś nie będzie roboty w polu, bo leje od rana (Ciecierzyn). Dziś już koniec roboty, bo słońce już zachodzi i dla diabła robić ni bedziem (Rusiły). Dziś ładny dzień sie zapowiada, słońeczko takie jasne, ani chmurki na niebie (Nasiłów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *żiś*.

Por. *dzisia, dzisiaj*.

Dziugać się ‘ślizgać się’

W zimie to ja chodziła dziugać sie (Grabowiec). Dziugać sie kiedyś można było wszędzie, bo lodu było dużo (Gałęzów). Dziugać sie dzieci w zimie na łąki chodziły (Wandalin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

Wymowa: *żugać się*.

Por. *dżugać się, hurgać się, jeździć, smorgać się, szorgać się, ślizgać się, wozić się*.

Dziugawka ‘ślizgawka’

Dziugawka tu była na górce i sie dziugały dzieci w zimie (Wandalin). Dziugawka jest do ślizgania sie, do dziugania (Gałęzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego, Kraśnika i Bychawy (zob. mapa 21).

D. lp. *dziugawki*; D. lm. *dziugawek // dziugawków*; wymowa: *żugafka, żugofka*.

Por. *czołgawka, dżugaleka, dżugawka, kalonka, koźzaleka, kowzanka, lodówka, lód, skotzanka, sothanka, szorgawka, szorgowisko, ślizgaleka, ślizgawica, ślizgawka*.

Dżugać się ‘ślizgać się’

W zimie to my sie dżugać na łąki chudzili, tu całe te łąki to była jedna dżugawka (Żrebce). Dżugać sie kiedyś można było całe zime, bo lodu ni brakło (Ochoża). Zimy były mroźne, to i dżugać było sie na czym, bo dżugawki były (Topólca). Dżugać sie na obcasach, dżugać sie na sankach. Dżugać sie na boso. Z górki wylewaliśmy, wydeptaliśmy, wyczyściliśmy trawę, taki korytarz, szlak taki, wynosiliśmy wiadro wody na górę, wylewaliśmy to wodę w korytarz i na bosych nogach sie zjeżdżało (Wysokie). Na łąki chodzili my dżugać sie (Sulmice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

Wymowa: *żugać się*.

Por. *dziugać się, hurgać się, jeździć, smorgać się, szorgać się, ślizgać się, wozić się*.

Dżugaleka ‘ślizgawka’

Dżugalekę nam ojciec zrobił i my sie dżugali (Wólka Czuczycycka). Za studoło była jedna dżugaleka, ale ojce ni kazali, bo buty sie psujo (Alojzów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Łukowisko, Wólka Czulczycka, Alojzów, Rogów, Białowody (zob. mapa 21).
 D. lp. *dżugaleki*; D. lm. *dżugaleków*; wymowa: *żugalejka*.
 Por. *czołgawka*, *dziugawka*, *dżugawka*, *kalonka*, *koźzałęka*, *kowzanka*, *lodówka*, *lód*, *skotzanka*, *sothanka*, *szorgawka*, *szorgowisko*, *ślizgaleka*, *ślizgawica*, *ślizgawka*.

Dżugawka I ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Dżugawka sie na drodze od rana zrubila, przejechać trudno (Ługów). *Dżugawka sie po nocy na drodze zrubila i ja sie przywróciła na ty dżugawce* (Rogatka).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Ługów, Ożarów, Andrzejów pow. Chełm, Tuchanie, Rogatka, Uchańka (zob. mapa 20).

D. lp. *dżugawki*; D. lm. *dżugawek* // *dżugawków*; wymowa: *żugafka*.

Por. *gołoledź*, *gotolód*, *gotolódek*, *lodowacizna*, *lodowatka*, *lodowica*, *lodownica*, *lodówka*, *lód*, *polec*, *szklanka*, *ślizawa*, *ślizawica*, *ślizgawa*, *ślizgawica*, *ślizgawka*, *ślizgota*, *ślizoga*, *ślizota*, *śrężoga*, *śryżuta*.

Dżugawka II ‘ślizgawka’

Cate te łaki to była jedna dżugawka (Żrebce). *Cate zime było dżuganie sie na dżugawce* (Ochoża). *Dżugawki to sie same rubili, bo łaki byli pełne wody i jak to zmarzło, no to dżugawka była* (Błotków Duży). *Zimy byli z mrozem, to i dżugawka była* (Stanisławka). *Jak dzieci sie ślizgały, to sie nazywało u nas dżugawka* (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa, środkowa i okolice Białej Podlaskiej (zob. mapa 21).

D. lp. *dżugawki*; D. lm. *dżugawek* // *dżugawków*; wymowa: *żugafka*.

Por. *czołgawka*, *dziugawka*, *dżugaleka*, *kalonka*, *koźzałęka*, *kowzanka*, *lodówka*, *lód*, *skotzanka*, *sothanka*, *szorgawka*, *szorgowisko*, *ślizgaleka*, *ślizgawica*, *ślizgawka*.

Fala ‘chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo’

Fala naszła i może być burza, bo strasznie grzmi (Wola Gułowska). *Cimna fala sie zbliża i strasnie grzmi* (Okrzeja).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Wola Gułowska, Wola Okrzejska, Okrzeja (zob. mapa 4).

D. lp. *fali*; D. lm. *falów*; wymowa: *fala*.

Por. *batwan*, *chmara*, *chmora*, *chmura*, *obłok*, *planeta*, *tucza*, *tuman*.

Farba I – tom III: 114.

Farba II – tom III: 114.

Farba III ‘barwna substancja używana do malowania lub barwienia’

Pisanki to tak. W te cebule, w to skóre z cebuli kładzie sie i to sie gotuje tak po prostu troche, i ono sie tak pogotuje, aż te jajka sie zgotują. [...] Bo łono jest już umalowane, z tej skóry takie czerwone, a później można tym, ło, łoskiem różne kwiatki, albo bierze sie, jak już chce ktoś chce inne jakieś tam, bo z cebuli to ino bedzie tak jak cebula kolor, a jak chce tam niebieskie, jakieś wiśniowe, to bierze sie farby i farby sie rozrabia, i gotuje sie w farbie, to też bedzie tam już jaki tam kolor farby je, ale ze tym oskiem

to te kwiatki sie wyrabia różne na jajku (Rebizanty). A jak sie pisanki pisało, bo ja w czterech kraskach robiłam te pisanki. To sie nazywało kraski, koloryty, a jak nie było takiego koloryta, to brało sie kore z dzikij jabłoni, obcinało sie grubo, to sie gorąco wodo zalewało, i to sie robił kolor żółty, i to brało sie jajko, i najpierw te koloryty, te farby, co se robiło, rozpuszczało sie, była żółta, czerwona, no, i w tej czarnej gotowało sie, a po białych to było jajko białe, ale musiał to być wosk na pisanie tych pisanek, to musiał być prawdziwy pszczeli wosk, bo on sie ładnie przyklejał do tego i nie odstawał w czasie namaczania w tych farbach. No, i to tak popisało sie troche i zostawiało sie miejsce, gdzie miało być czerwone, gdzie ma być żółte, i jak pierwszy raz popisała po białych, to wkładało sie do żółtej farby, i na noc, rano sie wyjmowało na takie ściereczki, no i jajka obschły, i znów sie popisywało (Moniatycze).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. farby; D. lm. farbów; wymowa: farba.

Por. koloryt, kraska.

Fasuje wiatr ‘wiatr wieje’

Fasował wiatr tak mocno, ze myślałam, ze mie porwie (Bazanów Stary). Jade, a tu fasuje wiatr i ni moze ruwera utrzymać (Wólka Domaszewska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

Wymowa: *fasuje úater.*

Por. *dmie wiatr, dmucha wiatr, dmucha wiatr, duje wiatr, duje wiatr, fasuje wiatr, wieje wiatr, wieje wiatr.*

Fasuje wiatr ‘wiatr wieje’

Ale dziś fasuje wiatr, lepi nie wychodzić z domu (Krepa). Fasuje wiatr mocno, kury sie nawet pochowały (Leopoldów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Oszczywilk, Leopoldów, Krepa.

Wymowa: *fasuje úatr.*

Por. *dmie wiatr, dmucha wiatr, dmucha wiatr, duje wiatr, duje wiatr, fasuje wiatr, wieje wiatr, wieje wiatr.*

Filutowy ‘kolor fioletowy’

Filutowy to ładny kolor i do wszystkiego pasuje (Wołoskowola). Dla starszyj kobity to może być filutowo chustka, bo dla młodyj to jest za puważno (Sól). Filutowy kolor to każdy babie pasuje, młody i stary (Potok Górny).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. filutowego; D. lm. filutowych; wymowa: *filutovy.*

Por. *fiolet, fioletowy, śliwkowy.*

Fiolet ‘kolor fioletowy’

Fiolet to bardzo ładny kolor i dla każdego pasuje, ale kiedyś to starsze bardzo na cimno sie ubirali (Gdeszyn). Una w te fiolety zawsze sie ubirała, nawet mówili o nij, że fiolet idzie (Wola Obszańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fioletu*; D. lm. *fioletów*; wymowa: *fiolet*.

Por. *filutowy, fioletowy, śliwkowy*.

Fioletowy ‘kolor fioletowy’

Bez to krzak taki, kwitnie biało abo fioletowo i jest wysoki (Bukowa Mała). Bez to krzew o fioletowych lub białych kwiatach, ułożonych w kiście (Czemierniki). Baranki so takie fiołytowe i one wyglądajo na ty łodyżce jak te prawdziwe baranki, takie włochate, przetykane, no takie baranki (Olszanka pow. Krasnystaw). Bodak to kwitnie tak troche różowo, troche fiołytowo, ale to paskudne ziele (Wólka Tarnowska). Bratek to jest ogródkowy kwiat, kwitnie żółto, biało lub fioletowo, ale zawsze jest jich kilka razem, to bratki so wtedy, bo w pojedynke un ni rośnie (Zynie). Marcinki so fioletowe, niebieskie, a czasem takie troche różowe (Tereszpol). Wrzos to niska roślina krzaczasta o fioletowych kwiatach (Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski). Sasanka to takie fioletowe dzwonki na wiosne (Zosin). To jest fiołek dziki, ma fioletowe kwiateczki i one tak naokoło ty łodyżki, takie jak dzwoneczki so (Zaburze). Barwinek to małe fioletowe kwiatki (Stefankowice). Burka miała cztery bryty, a dół zdobili perebory. Byli pasy w kolorze fioletowym, ale także pomarańczowym, zielonym czy amarantowym (Wielkopole). Chmura ognista to taka fiołytowa (Łazory). Dryzdy czy sralki to śliwki fiołytowe i małe takie, ale to ni można było jich za dużo zjeść, bo brzuch bolot (Jawidz). Luboski to drobne, fiołytowe śliwki (Braciejowice).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *fioletowego*; D. lm. *fioletowych*; wymowa: *fioletowy, fiołytowy*.

Por. *filutowy, fiolet, śliwkowy*.

Flaga I ‘długotrwały deszcz’

Ciamne chmury ji kazdi se łoblica, ze bedzie łogromna flaga, bo chmuri jido łogrumne (Żdzary). Flaga to taki dłuższy i gęsty deszcz (Tarnawka). Flaga to wielki deszcz i dłuższy taki (Bychawka). Flaga to wielki deszcz i taki więcy nagły (Kodeniec). Floga, no wielki, nagły deszcz (Łopatki). Bedzie łogromna floga, bo chmury cimne (Jedlanka). Flaga to więksty dysc, jak tak idzie i idzie (Dęba). Tera nigdzie nie pójde, bo flaga nalyciała i pewnie do wczora bedzie padać (Brzozowica Mała). Flaga to wielgi i nagły deszcz bez grzmotów (Dębica). Falaga to taki prędki dysc, ale dłuższy (Górka). Wrony kraczo na flage (Motycz).

Źródła: PM, ML, PZ, BKN, MSGP, SGP, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia i środkowa (zob. mapa 12).

D. lp. *flagi*; D. lm. *flagów*; wymowa: *flaga, floga, falaga*.

Por. *flażoga, flota, gizdraga, lubera, plaga, plucha, pluchawota, pluchota, pluta, słota, szaruga, zaflażoga*.

Flaga II ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Najszła flaga, i już pare dni dyszcz leje, chłodno i wielgi wiater, no, taka flaga na cały tydzień (Tuczępy). Flaga to wielgi wiater z deszczem, i to tak pare dni (Sławęcin). Paskudna pugoda dziś, taka flaga (Bończa). Ni ma pugody w tym roku, ino taka flaga i flaga cały lipiec (Wólka Czuczycyka).

Źródła: PM, MSGP, SGP, KAGP, KM, MG.

Geografia: okolice Chełma, Hrubieszowa i Zamościa.

D. lp. *flagi*; D. lm. *flagów*; wymowa: *flaga*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, seпноść, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się*.

Flażoga ‘długotrwały deszcz’

Już od paru dni taka flażoga, co troche przystanie, to znowu pada deszcz (Gręzówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Gręzówka, Żdźary (zob. mapa 12).

D. lp. *flażogi*; D. lm. *flażogów*; wymowa: *flażoga*.

Por. *flaga, flota, gizdraga, lubera, plaga, plucha, pluchawota, pluchota, pluta, słota, szaruga, zaflażoga*.

Flota ‘długotrwały deszcz’

Flota to jak długo dysc idzie, tak spokojnie, ale długo (Skowieszyn). *Ale dziś flota, pewnie prędko nie przestanie* (Zarzecze).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Zarzecze, Skowieszyn, Stok (zob. mapa 12).

D. lp. *floty*; D. lm. *flotów*; wymowa: *flota*.

Por. *flaga, flażoga, gizdraga, lubera, plaga, plucha, pluchawota, pluchota, pluta, słota, szaruga, zaflażoga*.

Folga I – tom VII: 123.

Folga II – tom IX: 120.

Folga III ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

Przyszła folga i musi już zimy ni będzie (Wandalin). *Folga to jak nagle się łociepli w zimie* (Dębowa Kłoda). *Folga, bo jak się nagle ociepli w zimie, no to folga jest* (Wólka Łabuńska). *Folga już, już sfolgowało, mróz sfolgował* (Sosnowica). *Folga, bo zima folguje, znaczy się tak hamuje można powiedzieć i jest w łodwrocie* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: okolice Parczewa, Włodawy, Zamościa, Opola Lubelskiego i Kraśnika (zob. mapa 18).

D. lp. *folgi*; D. lm. *folgów*; wymowa: *folga*.

Por. *odelga, odelża, odliga, odmieżcz, odmięka, odwilg, odwilż, zelga, zmiącz, zmiączka, zmięka*.

Gaik – tom X: 135.

Gałka ‘kulka, gałka ulepiona ze śniegu dla zabawy, zwykle w celu rzućania w kogoś’

Śniegu było kiedyś dużo i całe zime było rzućanie się gałkami (Konopnica). *Gałki się robiło zy śniegu i gałkami się rzucato* (Zanie). *Oj, jakśmy się bili tymi gałkami w zimie, to była zabawa taka dla dzieci* (Wólka Kańska).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *gałki*; D. lm. *gałków*; wymowa: *gau̇ka, gou̇ka, gałka*.
 Por. *kula, pigułka, śnieżka*.

Gęsty deszcz ‘obfity, gęsty deszcz’

Lunął gęsty dyszcz i tera bedzie wszystko rosto (Żerniki). *Jak pójdzie gęsty deszcz, to namoczy zimie* (Mircze). *Puścił sie taki gęsty dyszcz, ale to dobre na uprawy* (Ułhówek).
 Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia.

Wymowa: *gęsty dešč, gęsty desc, gynsty dyšč, gęsty dyšč*.

Por. *duży deszcz, gruby deszcz, namlotny deszcz, rzeński deszcz, rześisty deszcz, słotny deszcz, smagły deszcz, wielki deszcz*.

Gil I – tom III: 128–129.

Gil II – tom VIII: 144.

Gil III ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Gil to taki długi kij z lodu, jak je odwilż, to topi sie (Kały). *Gile kiedyś wisieli całe zime, bo to strzechy byli, i tu u ty strzechy gil taki, jeden, drugi, trzeci* (Ossowa). *Czasem to u ty strzechy i kilkanaście gیلów wisało* (Dawidy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia, okolice Radzyna Podlaskiego, Zamościa i Hrubieszowa (zob. mapa 23).

D. lp. *gila*; D. lm. *gیلów*; wymowa: *gıl*.

Por. *copel, copla, cycek, gilza, glut, klucz, kluczka, lód, sapla, sopel, sopla, soplach, szpiczka, świeca, świeczka*.

Gilza ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Gilza to długi kawałek lodu wiszący u dachu (Motwica). *Gilza u dachu wisała, bo mróz był* (Łyniew). *Strzecha była zy słomy i te gیلzy to puprzywarzali do strzechy i to tak wisieli całe zime* (Rusiły).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Dubica, Polubicze Wiejskie, Dawidy, Łyniew, Rusiły, Motwica (zob. mapa 23).

D. lp. *gilzy*; D. lm. *gیلzów*; wymowa: *gılza*.

Por. *copel, copla, cycek, gil, glut, klucz, kluczka, lód, sapla, sopel, sopla, soplach, szpiczka, świeca, świeczka*.

Gizda – tom IX: 126.

Gizdraga ‘długotrwały deszcz’

Leje i leje, cały dzień gizdraga, słota po nowymu (Józwów). *Dawno to mówili, że gizdraga na dworze* (Kielczewice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Józwów, Wola Gałęzowska, Kielczewice (zob. mapa 12).

D. lp. *gizdragi*; D. lm. *gizdragów*; wymowa: *gizdraga*.

Por. *flaga, flażoga, flota, lubera, plaga, plucha, pluchawota, pluchota, pluta, słota, szaruga, zaflażoga*.

Glut I – tom VIII: 145.**Glut II** ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Glut to kawałek lodu zwisający z okapu, z dachu, kiedyś to zy strzechy (Sąsiadka). Glut wissu u dachu w zimie (Gościeradów). Tryfuski to były na trzech nogach stoły, no i kobity szmaty w niego kładli, płachte rozpościerali. Ji jak sie wybrato z tego tryfuska, poszło sie do rzyki i na desce sie prało, prało. Tu takie wissiały glutu z tego lodu, bo w zimie (Bęczyn).

Źródła: PM, KAGP, SGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa, środkowo-zachodnia i południowo-zachodnia (zob. mapa 23).

D. lp. *gluta*; D. lm. *glutów*; wymowa: *glut*.

Por. *copel, copla, cycek, gil, gilza, klucz, kluczka, lód, sapla, sopel, sopla, soplach, szpiczka, świeca, świeczka*.

Głupi jaś ‘wir powietrzny’

Głupi jaś nalecioł, zakręciło kurzem i dach porwało z ubory, zaniesto aż na pole (Ignaców).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ignaców, Chmielnik.

D. lp. *głupiego jasia*; D. lm. *głupich jasiów*; wymowa: *gɔɥpi jaś*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diable wesele, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, zło, złe lata, zło się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater*.

Godzina ‘miara czasu, sześćdziesiąt minut’

Godzina to taka miara czasu, kiedyś nie było zegarów, to ludzie po gwiazdach, po słońcu określali, która godzina (Serokomla). Przyjde za godzine, bo tyle zajmie mi obrządek, krowy, świni, kury (Wierzbica pow. Chełm). A w adwencie właśnie rano na szóste godzinie szli na ruraty (Modryniec). Kosiarza i Babke było widać jesienio i zimo, niektórzy potrafili po nich określić godzinie (Abramów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *godziny*; D. lm. *godzin*; wymowa: *gożina, gużina*.

Por. *godzinka*.

Godzinka ‘miara czasu, sześćdziesiąt minut’

Sobota to jest dzień Matki Boskiej, bo zawsze niech na godzinke, ale słończko musi zaświecić (Kolonia Moniatycze). Zajmie mi to najwyży godzinke i naładuje (Wólka Orłowska).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *godzinki*; D. lm. *godzinków*; wymowa: *gożinka, gużinka*.

Por. *godzina*.

Gołoledź ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Jeżeli roztopiony śnieg zamarza, to robi się gołoledź (Karmanowice). Gołoledź to zamarnięty ruztopiony śnieg na drodze, tak bardzo ślisko jest (Krzemień). Padało i marznie, no, i robi się gołoledź (Szuminka). Ślisko, no to inaczej gołoledź na drodze (Błazek).

Źródła: PM, PI, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 20).

D. lp. *gołoledzi*; D. lm. *gołoledzi* // *gołoledziów*; wymowa: *gouoleć, guuoleć*.

Por. *dżugawka, gotolód, gotolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, polec, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, śreżoga, śryżuta*.

Gołolód ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Na drodze gotolód się zrobił, przejść ni można (Puchacze). Lepi nie wychodzić dziś z domu, bo po nocy na drodze jest gotolód (Żakowola).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej i Radzyna Podlaskiego (zob. mapa 20).

D. lp. *gotolodu*; D. lm. *gotolodów*; wymowa: *gouolut, guuolut*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gotolód, gotolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, polec, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, śreżoga, śryżuta*.

Gołolódek ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Z rana to gotolódek jeden na drodze, wszystko zamarzło z nocy (Bezwola). Gołolódek taki się zrobił na drodze po zamrożeniu wody (Branica Radzyńska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego (zob. mapa 20).

D. lp. *gotolódka*; D. lm. *gotolódków*; wymowa: *gouoludek*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gotolód, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, polec, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, śreżoga, śryżuta*.

Gomuła ‘zaspą śnieżną’

Śniegu nasypało i tu taka gomuła się zrubila za płotem (Gielczew). Gomułe take pod domem usypało przyz noc (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Bychawka, Gielczew, Krzczonów (zob. mapa 16).

D. lp. *gomuły*; D. lm. *gomułów*; wymowa: *gomuɥa, gumuɥa*.

Por. *burta, grobla, hurba, kopa, kopiec, kopała, metelucha, naboj, wydma, wyspa, zadma, zamieć, zamieta, zaspą, zawieja*.

Gorać ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Gorać był nie do wytrzymania w lipcu (Wólka Abramowska). Ale dziś gorać, dechu ni można złapać (Karczmiska). W południe to gorać we żniwa (Rożki). Wtedy był taki gorać, wiatru ni było nic, aż się lato z każdego (Sól).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *goraça*; wymowa: *goronc, gorunc*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, szezoga, upał, zaduch, zaducha, żar.*

Gorącawa ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Gorącawa, piekota, Boże kochany, i robili ludzie, ze az zaciągali sie po dworach, a teraz tego ni ma (Kolonia Drzewce). *Gorącawa taka w tym roku* (Łuszczacz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *gorącawy*; wymowa: *goroncawa, goruncawa.*

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, szezoga, upał, zaduch, zaducha, żar.*

Gorąco ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Gorąco to w lecie, tak już czerwiec, lipiec, sierpień, to wtedy gorąco (Karmanowice). *Jak jest za gorąco, to trza odczynić drzwi* (Wyhalew). *Wy żniwa to krzycały, uciekaj, bo cie południca porwie, bo one w południe były, w to największe gorąco* (Otrocz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *gorąca*; wymowa: *goronco, guronco, gorunco.*

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, szezoga, upał, zaduch, zaducha, żar.*

Gospodarski śnieg ‘śnieg, który długo leży w zimie’

Trzeci śnieg to już długo puleży, i to jest już taki gospodarski śnieg (Dereźnia). *Trzeci zaś to gospodarski śnieg* (Świeciechów). *Gospodarski śnieg to taki, co potrafi leżyć do samy wiosny* (Wola Gałęzowska). *Gospodarski śnieg to jest trzeci śnieg już ty zimy, i do wiosny leży* (Wola Dereźniańska). *Gospodarski śnieg to taki, co grubo tak jego na polach i całe pola zakrywa takim puchem* (Ruda Solska). *Gospodarski śnieg to taki duży, co długo leży, nawet całe zime* (Józwów). *Gospodarski śniek to już taki na całe zime, troche późniejszy i już leży do wiosny, nie topi sie* (Susiec).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *gospodarskiego śniegu*; wymowa: *gospodarski śniek, gospodarski śnik, gospudarski śniek, gospudarski śnik.*

Por. *trzeci śnieg.*

Gościniec I – tom IX: 133–134.

Gościniec II – tom IX: 134.

Gościniec III – tom IX: 134.

Gościniec IV – tom IX: 134–135.

Gościniec V – tom X: 142.

Gościniec VI – tom X: 142.

Gościńiec VII ‘szeroki, biały pas gwiazd idący przez całe niebo w pogodną noc’

Z gwiazd to wiem, że jest Wóz, Kwoczki, które świeco tylko w zimie, i Kosiarze, a droga na niebie co świeci, to Gościńiec ludzie mówili (Stary Orzechów). Gwiazdy świeco na niebie i układają się w taki Gościńiec (Toczyska). Gościńiec to droga, która idą gwiazdy (Jawidz). Gwiazdy idą po niebie po takim Gościńcu (Braciejowice). Dziadek to mówił, że jak pogodnie w nocy, to widać, jak gwiazdy po Gościńcu chodzą (Horyszów Ruski). Gwiazdy układają się na niebie w Gościńiec, i tak idą sobie (Majdan Stary). Po Gościńcu gwiazdy chodzą takimi grupkami (Uchanie).

Źródła: PM, MAKL, KA, MNL, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *Gościńca*; D. lm. *Gościńców*; wymowa: *gościńiec, guścińiec*.

Por. *Biała Droga, Droga bez Nieba, Droga Dusza, Droga Gwieździsta, Droga Księżycowa, Droga Mleczna, Droga Świętych, Droga Umarłych, Jasna Droga, Mleczna Droga*.

Grad ‘drobne kulki lodu’

Grad to drobne suche kuleczki lodowatego śniegu lecące z nieba (Sitno pow. Biała Podlaska). Grad jest okrągły i kwardy, jak ziarka grochu (Czarnystok). Grad to drobne i takie kuleczki lodu (Sąsiadka). Grad to kara zsyłana z nieba na ludzi (Choroszczyńska). Grad sprowadzali planety i czarownice (Gałęzów). Jak wyszła chmura, tak nawalnica była, grad był duży, burza była duża, to ja byłam sama w mieszkaniu, nie wiedziałam co mam robić. To zdjęłam obraz Matki Boskiej ze ściany i wstawiłam w łokno, to mi się zdaje, że to wszystko pomału gdzieś rozeszło się (Zgoda). Jak na Palmowe Nidziele to idą z palmami, i jeszcze i dzisiaj co niektórzy, palmo i święcono wodę kropio swoje pole, no to dawno tak wierzyli w to, że moja mama tu mówiła, że tego jak grad czasami [...] że tak jakby miedza tu, to pole ściół grad, a tutaj przy miedzi ani ruszył. Tu mama to upowiadała [...], że tu tak było, ale czego tak. Czy tak poszło, czy tak może Pan Bóg dał (Modryniec). W dni krzyżowe, Męka Boża, wstrzymaj się od siewu zboża, bo w Wielkim Tydniu w czwartek i w piątek nie wolno siać zboża, bo nie poschodzi albo grad zniszczy czy chwasty zawalo i nic z tego zboża nie będzie (Gościeradów). Krzyże z palmy stawia się w zbożu, chronio przed gradem (Zagórze).

Źródła: PM, ML, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gradu*; D. lm. *gradów*; wymowa: *grat*.

Grad pada ‘opady gradu’

Zimno się zrubilo i grad pada, ale zara się topi (Ortel Książęcy). Najgorzy jak grad pada na uprawy, bo zniszczyć może wszystko (Wielkolas). Jak grad pada tak już późno wiosno, to putrafi zniszczyć uprawy, że tylko badyle stojo (Mołożów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *grat pada, grat pado*.

Por. *grad sypie*.

Grad sypie ‘opady gradu’

Grad sypie i wiatery wieje, trza wtedy uciekać i tyle (Ciechomin). Jak grad sypie, to trza uciekać dzień do budynku (Stawce). Tak było, że maj, a tu grad sypie, kwiat z drzew obleciał i warzywa trza było sadzić na nowo (Uchanie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *grat sype*.

Por. *grad pada*.

Gradobicie I ‘niszczące i gwałtowne działanie chmury gradowej’

Gradobicie wsio zniszczyło na polu (Sułowiec). Tu za lasem był grad, a daly już to gradobicie ni poszło (Brody Małe). Ogród mi gradobicie zniszczyło, wybił grad wszystko (Ujazdów). Gradobicie straszne, jak śliwki te kulki gradu były (Majdan Gromadzki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gradobicia*; D. lm. *gradobiciów*; wymowa: *gradobiće, gradubiće*.

Gradobicie II ‘odszkodowanie za zniszczenia wywołane przez grad’

Dostał gradobicie, ale to i tak sie tylko połowa ty straty w tytoniu zwróciła (Sułów). Kiedyś było ubezpieczenie obowiązkowe, to každy musiał zapłacić i potem jak grad wybił na polu, to pisali o gradobicie (Olchowiec-Kolonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gradobicia*; D. lm. *gradobiciów*; wymowa: *gradobiće, gradubiće*.

Granat ‘ciemny odcień koloru niebieskiego’

Granat to taki kolor ciemnoniebieski (Nowa Wieś). Fijorówka była i sukmana, bo fijorówka to zdubiona czerwonym i granatem, a cała brązowa, marszczona, a sukmana to prosta więcy (Kiełczewice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *granatu*; D. lm. *granatów*; wymowa: *granat*.

Por. *ciemnoniebieski, granatowy, siny*.

Granatowy ‘ciemny odcień koloru niebieskiego’

Du szkoły to mieliśmy granatowe spódnice i granatowe bluzy (Zdziłowice) Ale przeważnie ubierali się w granatowe spódnice i białe bluzki (Biszczka). Drugi raz jak się zenitał, to granatowe ubranie już takie ciemniejsze miotem (Rudno). Pan młody to granatowy, carny ubiór. Ale to fajne było, jak jechały do ślubu to przez wieś, i tak śpiewały (Babin). Chmury granatowe to so takie chmury burzowe (Jarosławiec). Granatowe, aż prawie czarne te owoce, na soki dobre, a i wino robio (Wereszczyn). Taki kolor aż granatowy i takie drubnieńkie, to nie inaczy ino drobne śliwki (Jablęcna). Wróblówki to drobne śliwki w granatowym kolorze (Jezioro). Przyjaciółka była długa, z grubego sukna granatowego i z podszewko płócienna, od pasa miała fałdy i była zapinana na haftki (Studzianki). Przyjaciółka była z czarny lub granatowy wełny (Nowodwór). Przyjaciółka to granatowa watawana jakby sukmana, była mocno marszczona z tyłu (Ratoszyn). Kiedyś były jeszcze przyjaciółki z granatowego sukna z peleryno, ale to dawno zaginęło (Motycz). Burek to był fartuch granatowy w czerwone ząbki (Żyrzyn). Sukmany granatowe były. Granatowe były, tak (Kocudza). Burka to był taki jakby płaszcz z granatowego sukna podobitego barankiem, z barankowym kotłierzem (Chmielek). Rogatywka to czapka uszyta z czterech klinów z granatowego sukna, z otokiem z czarnego

lub siwego baranka (Zaporze). Saczek był szyty z czarnyj, zielonj lub granatowjyj wełnki (Radzanów). Na głowe był ręcznik ozdobiony po brzegach pereborami w kolorze czerwonym i granatowym (Ochoża). Był fartuch, farbowało sie te nici na cerwuno, zieluno, granatowo i robiło sie burki, takie zapaski (Pogonów). Malowanka to spódnica lniana w drobne wzorki geometryczne, czerwone lub granatowe (Kopina). Spódnice zimowe, wełniane, szyto z czterech pótek, a kolory to buraczkowy, zielony, granatowy, niebieski, a i inne byli (Majdan Kozłowiecki). Spódnice kraciaki byli swojej roboty, na dwa albo trzy kulory przyważnie, w granatowym, białym i czerwonym kolorze (Głębokie). Spódnice długie, kraciaki w kolorach granatowym, białym i czerwonym, wszystko swojji ruboty (Drozdówka). No, ta sukmana była z ozdobami czarnymi albo granatowymi (Chłopków). Sukmana fjarówka to taka ozdobna była, ozdobo były naszycia ze sznurków tu w pasie, przy kieszniach i przy rękawach u dołu, takie jaskrawe kulory, czerwony, granatowy (Krzczonów). Sukmana to siwa lub brązowa, zdobiona czerwonym i granatowym sznurkiem (Siedliszcze gm. Siedliszcze). Sukmany były robione z siwego folowanego sukna, długie do ziemi, obszyte granatowym sznurkiem i zapinane na haftki z przodu do pasa (Niemce). W lecie noszono kabaty z barchanu, wcięte w pasie z baskinko, z tyłu lamowane czarnym lub granatowym aksamitem (Łucka). Żupan to był kiedyś, kiedyś taki jakby kaftan, ni to płaszcz, z sukna granatowego zmarszczonego, z tyłu miał fałdki, miał wielgi kołnierz z siwego baranka (Tworyczów). Żupan to strój wierzchni z granatowego sukna, z fałdami podobnie jak w sukmanie, o dużym kołnierzu okrągłym, z tyłu opadającym prawie do pasa, a z przodu jak kołnierz wykładany (Żurawnica). Maciejówka to kragła copka z granatowego lub cornego sukna z cornym lakierowanym daskiem i z paskiem naokoło (Charlejów). Granatowe maciejówki u nas byli jeszcze do drugi wojny światowy (Wisznów). Kiedyś byli granatowe maciejówki na głowe, mój dziadek take miał (Żdzarka). Granatowe maciejówki chłopcy zakładają na głowe (Mętów).

Źródła: PM, MNL, APAE, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. granatowego; D. lm. granatowych; wymowa: granatowy.

Por. ciemnoniebieski, granat, siny.

Graniasty I – tom III: 134.

Graniasty II ‘różnobarwny – o kolorze’

Jak je towar w takie różne kulory, to mówiu, że to graniasty je (Kluczkowice). Graniasty to taki bardzo kolorowy, mo różne kolory (Gałęzów). Graniasty to jak ma różne kolory, od białego do czerwonego, żółtego, czarnego, i to tak idzie razem (Jezioro). Graniasty, no graniaste su przyważnie krowy, bo maju łaty białe, corne, cyrwune (Ługów). Graniaste to so krowy, jak takie czerwone z białymi płatami (Ratoszyn). Jo mum graniastu krowe, mo płaty różne, białe, corne, siwe (Trzydnik Duży).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia, okolice Białej Podlaskiej i Chełma (zob. mapa 41).

D. lp. graniastego; D. lm. graniastych; wymowa: grańasty.

Por. boczasty, graniaty, krasisty, krasisty, krasy, łaciasty, łaciaty, pstrokaty, pstry, raby, różnobarwny, różnokolorowy.

Graniaty ‘różnobarwny – o kolorze’

Graniaty to ma różne kolory, może być sukinka, zapaska (Lisikierz). Rogatywka to czapka rogata, graniata w kolorze (Skowieszyn). Graniaste zapaske kiedyś miałam,

takie różne pasy, różne kolory (Germanicha). Kiedyś to starsze kobiety już w graniacie ubrania się nie ubierały, bo to nie wypada, to dla młodych ino, a tera nie patrzy na to (Piotrawin).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia (zob. mapa 41).

D. lp. *graniatego*; D. lm. *graniatych*; wymowa: *grańaty*.

Por. *boczasty, graniasty, krasiasty, krasisty, krasy, łaciasty, łaciaty, pstrokaty, pstry, raby, różnobarwny, różnokolorowy*.

Graś – tom IX: 139.

Grobla I – tom IX: 140–141.

Grobla II ‘zaspa śnieżna’

Takich grobli narobiło zy śniegu na drogach, ani przejechać było w zimie (Okrzeja).

Zimy były prawdziwe i na drogach groble robiło zy śniegu (Lipa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Okrzeja, Wilków, Braciejowice, Lipa (zob. mapa 16).

D. lp. *grobli*; D. lm. *groblów*; wymowa: *grobla*.

Por. *burta, gomula, hurba, kopa, kopiec, kopuła, metelucha, naboj, wydma, wyspa, zadma, zamieć, zamieta, zaspą, zawieja*.

Grom I ‘huk towarzyszący wyładowaniom atmosferycznym’

Grom to grzmot inaczy (Orłów Drewniany). Gromnice jak był nawał, burza, to, to zapalały gromnice. Ona oddalała gromy, czyli jak grzmiało bardzo czy co (Chodel). Gromnica to jest od gromów (Kolonja Moniatyczne). Grom straszny taki, huk, pioruny bijo, strach wielgi był, ale jakoś przeszło i poszłam z tego pola (Paszki Duże). Gromnice to sie zapala, jak bardzo grzmi, burza jest, to niektórzy stawiajo obrazek Matki Bożej w tym, żeby, w oknie, gromnice sie zapala. To od tych gromów chroni (Karczmiska).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 7).

D. lp. *gromu*; D. lm. *gromów*; wymowa: *grom, grum*.

Por. *grzmot*.

Grom II ‘gwałtowne i potężne wyładowanie elektryczności, któremu towarzyszy huk i błyskawica’

Naszła straszna tucza i gromy bijo nimitosiernie (Bohukały). My na polu, a tu chmura czarna i z niej gromy bijo, schować ni ma sie dzie. A grom to może człowieka nawet zabić (Jarczów). Grom bije w staro wierzbe, bo tam diabeł siedzi w ty wirzbie (Susiec). Gniazdo bocianie chroni od gromów (Wólka Czuczycycka). W leszcze grom ni uderzy (Błotków Duży).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Chełma i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 8).

D. lp. *gromu*; D. lm. *gromów*; wymowa: *grom, grum*.

Por. *diabelski ogień, piorun // pierun*.

Gromać ‘głos wydawany przez chmurę podczas burzy’

Jak zaczynno gromać, to strach wielgi, bo my na polu, ani sie dzie schować, a tu słyhać gromy, gromy bijo (Skoków). Chmara jeszcze daleko, ale już gromać zaczynno, gromy słyhać (Ostrzyca). Wysła chmura i tak strasznie zaczynno gromać i błyskać sie (Dorohusk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *gromać, grumać*.

Por. *dudnić, grzmieć, huczyć, trzaskać*.

Gromadka ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Taka Gromadka wychodzi w zimie na niebo, to wydaje mi sie, że to siedem gwiazd jest i pewnie stąd Gromadka mówio na nich (Żerocin). Gromadka to so gwiazdy na niebie, co świco w zimie (Kozły).

Źródła: PM, MAKŁ, MG.

Geografia: Żerocin, Sitno pow. Biała Podlaska, Wólka Plebańska, Witoroż, Korczówka, Kozły (zob. mapa 28).

D. lp. *Gromadki*; wymowa: *gromatka, grumatka*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Gruby deszcz ‘obfity, gęsty deszcz’

Chmora niewielga była, ale nawet taki gruby deszcz poszed z ni (Rudnik). Lunoł taki gruby deszcz, bedzie wszystko rośło teraz, bo na polach już sucho było (Topólcza).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Krasnegostawu i Zamościa.

Wymowa: *gruby dešč, gruby dyšč*.

Por. *duży deszcz, gęsty deszcz, namlotny deszcz, rzeški deszcz, rześisty deszcz, słotny deszcz, smagły deszcz, wielki deszcz*.

Gruda I – tom I: 102.

Gruda II – tom IX: 141.

Gruda III ‘zamarznięta ziemia w zimie’

Gruda to zamarznięta w zimie ziemia na drodze (Międzyrzec Podlaski). Gruda sie robi, jak zimia zmarznie (Gałęzów). Gruda to zamarznięta ziemia w zimie (Sąsiadka). Po grudzie sie jedzie saniami, na ziemi gruda sie robi, jak tak mocno zmarznie zimia w zimie (Ciechanki). Grudzień, bo po grudzie sie jedzie, na ziemi w zimie gruda sie robi (Wola Gałęzowska).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *grudy*; D. lm. *grudów*; wymowa: *gruda*.

Grudzień I – tom V: 171–172.

Grudzień ‘dwunasty miesiąc w roku kalendarzowym’

Grudzień to ostatni, dwunasty miesiąc w roku (Maziarka). Grudzień, to babka mówili, że od grudy sie wzioł, bo na drodze gruda, zamarznięte wszystko (Sitno pow. Biała

Podlaska). *Grudzień, bo po grudzie sie jedzie, na ziemi gruda sie robi, jak zamarznie (Ciechanki). To tona dnia przyrzuca trochy. Od święty Łucji, od trzynastego grudnia to już dzień krótki, potem to już dnia przybywa chuć troszeczkę (Błonie). Święta Łucja dnia ukróca i ud świętej Łucji już właśnie bardzo szybko ucieka dzień, bardzo szybko du dwudziestego czwartego grudnia (Modryniec). Jak mróz w grudniu, sople wiszo u dachu, to dobra przypowiednia, bo bedzie urodzaj na zboże (Turzyniec). Jak grzmoty so w grudniu, to na długie zime wróżba (Gromada).*

Źródła: PM, ML, NP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *grudnia*; D. lm. *grudniów*; wymowa: *grużeń, grużiń*.

Grzać ‘o słońcu – mocno grzeje’

W lecie słońce mocno grzeje, potrafi mocno grzać (Jaszczów). W tym roku to było gorąco, nawet wieczorem jeszcze stunko potrafiło grzać mocno (Kobyłany). Słońce grzeje, no, taki dzień prażący, bo w lecie no to słońce lubi grzoć (Polichna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *gżać, gżoć*.

Por. *prażyć*.

Grzęznąć ‘grzęznąć w błocie’

Ścieżki byli po bokach drogi, a i tak sie grzęzło w błocie (Nowa Wieś). Tera to drogi twarde, a kiedyś jak to mogło sie grzęznąć w błocie, to aż nie do pomyslenia (Błotków Duży).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *gżężnońć, gżężnuńć, gżynznuńć*.

Por. *lgnąć*.

Grzmieć ‘głos wydawany przez chmurę podczas burzy’

Wyszła chmora, tyska sie i zara zacznie grzmieć (Michalów). Grzmi, bo niebo sie gniewa, Bóg kare zsyła (Wierzchowiska). Grzmi, to mówio, że wode wiezo (Mołożów). Wyszła chmura i grzmi, że strach na polu (Krzemień). Błyskawica, bo ona chroni dom jak grzmi i sie błyska, poświęci sie w wianuszku i chroni (Orchówek). W oknie jak burza, grzmiało, strzelało, to sie gromnice stawiało i palme (Zagórze). To wianuszki to z zielów sie robi, bierze sie grzmotek, bo bronie tam jak grzmi. A kiedyś lata były gorące, to i grzmieć potrafiło mocno (Wólka Kątna). Nie wolno siadać na ziemi, nie wolno kłaść sie, dopóki nie bedzie grzmić. Jak już zagrzmi, to już można. A jak nie grzmi, to nie. Jak zagrzmiało, o, to możemy sie kłaść, ciepło już, bo to grzmi. Ziemia sie ruszyła i można było siadać (Zabno). Ryczy wół zza stu gór, a za dwieście słycać. Co to jest. Grzmi. Taka zagadka przedwojenna jeszcze, babcia mi opowiadała to zagadke (Wysokie).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *gżmieć, gżmić*.

Por. *dudnić, gromać, huczyć, trzaskać*.

Grzmot I – tom V: 172.

Grzmot II – tom V: 172.**Grzmot III** 'huk towarzyszący wyładowaniom atmosferycznym'

Grzmot, to jak grzmi, to sie taki trzask robi (Dereźnia). To tak chmura z chmuro sie schodzi i tak trze jedna o drugo i z tego grzmot sie bierze (Matiaszówka). Niebo sie pogniewało i stąd grzmot (Lechuty Małe). Grzmot to odgłos wyładowania atmosferycznego (Łopatki). Grzmot, no to mówili kiedyś, że święty Eliasz do diabła strzela (Banachy). Grzmot to taki ogień z nieba leci i huczy mocno (Sułowiec). A grzmot to straszny strach. Dzieciom sie mówi, że Matka Boska grozi i dzieci niegrzeczne zabiera. I chowali sie do swojej mamy, przytulali, bo grzmotu sie bały (Zagórze). Jak grzmoty so, to mówiło sie wiozo wode (Wysokie). Chmura burzowa poprzedzana jest grzmotami (Niedźwiada). Jak bardzo grzmoty, jak chmara idzie, to w oknie sie stawia gromnice święcone, i ona chroni od grzmotów i piorunów (Skoków). Grzmot to roślina święcona, co rozgania grzmoty (Wola Dereźniańska). Grzmot to jest z chmury, ale to na ten grzmot to sie święci w wianeczkach take roślinie, co sie grzmot nazywa, i już piorun ni trzaśnie (Korców). Ziele grzmotnika, rozchodnika to sie święci, żeby grzmoty sie rozchodziły, a pioruny omijały (Kawęczyn). Grzmotownik w wianeczkach zawsze był, bo un na grzmoty był dobry, odganiał grzmoty (Chodel). Rozchodnik to mama zawsze jak chmura była, to ten rozchodnik to wianuszki wiła, jak szła chmura, grzmoty, to zapalała ten rozchodnik, rzekomo, że to miało rozpędzać (Bronice). Od grzmotów była świecona tarnina z Wielkanocy, jo sie wkładało w strzeche i to zabezpieczało (Stary Majdan). Jak grzmot, to pod leszczyne trza uciekać na polu (Aleksandrów). Wianeczki sie święci i sie wjższa od grzmotów, a i jak dziecko sie przystraszy to sie wianeczkami kurzy (Topólcza). Dawni mówili, jeśli grzmi czy coś, żeby se ułamać Matki Boski drzewo, bo nie dopuści grzmotu, bo to jest Matki Boski drzewo (Pałecznicza). Gałązki leszczyzny zatknięte w wigilie świętego Jana na czterech rogach dachu chronio dom od grzmotów i nawałnic (Dąbrowica). Gromnice to na pioruny, dawno ludzie na proggu stali z gromnico, jak pioruny byli, burze. I mówili, łodwróc na góry, na lasy, na takie wichry, na takie coś. Tak sie mówiło i gospodarze, ja to jeszcze pamiętam, jak gospodarze stali w okólnikach swoich, nie poszed, ino aż chmura przeszła. Nie poszed, bo stał we drzwiach, strzylało, wiało, lało, a ton stał we drzwiach i te gromnice też świcili, jak tylko chmura duża naszła, to zaraz świcili gromnice. Ta gromnica coś miała w sobie, że ta chmura poszła na las. A byli przepowiednie rozmaite, ale ja nie pamiętam. Gromnica chroni od burzy, od huraganu. Ja sama, jak so grzmoty, błyski, to stawiam na oknie, że to Matka Boża tym światłem oświeca i oddala te różne nieszczęścia od nas. Ja sama w tamtym roku to już nie wiedziałam, co robić, jak so te nawałnice, jeden błysk, jeden ogień tu w tej kuchni, to wzięłam to gromnice zaświeciłam, tu na stole w słoiku postawiłam, już byłam taka jakaś spokojniejsza. To chroni dom od ognia, od nieszczęścia (Błonie). Poświęcona gromnica odstrasza grzmoty, pieruny (Suchowola). Od grzmotów jest tarnina święcona pod kościołem w Wielko Sobote (Wywłoczka). Pierwszy grzmot jak był z południa ludzie wróżyli, że bedzie upalne lato, a jak z północy, że lato bedzie zimne (Niemece). Jak grzmoty so w grudniu, to na długie zime wróżba (Gromada). Paląca sie gromnica jak trzeszczy to znaczy, że bedo silne pioruny tego lata. A jak sie pali spokojnie to znaczy, że łagodne bedo grzmoty, te pioruny (Kolonia Moniatycze). W Wigilie to z węglów wróżyli, jak był taki silny mróz, to słuchali, dzie węgly stukno, bo stąd bedo pirsze grzmoty w lecie (Łańcuchów). Grzmot w styczniu słoże zapowiada (Chrzanów). Na ziemi, żeby nie siadać, jak nie ma grzmotów na wiosne. [...] Bo wilka złapiesz, no jak już coś może przeziębisz. Jak grzmi na przykład, no to już wtedy, już ziemia ogrzmiana, już można leżeć na ziemi, nie [...]. Jak zagrzmi, jak sie pierwszy raz słyszy na

wiosne grzmot [. . .]. To pasuje czy drzewo złapać czy kogoś kto jest w pobliżu po prostu podnieść. [. . .]. Żeby była siła na cały rok (Olszanka pow. Lublin).

Źródła: PM, BT, SSiSL I-3, BG-TNN, KM, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 7).

D. lp. *grzmotu*; D. lm. *grzmotów*; wymowa: *gźmot*.

Por. *grom*.

Gwiazda I – tom X: 148–149.

Gwiazda II ‘kuliste ciało niebieskie świecące w nocy’

Gwiazda to takie maleńkie światelko na niebie (Bończa). Gwiazdy to so od stworzenia świata, bo je Pan Bóg stworzył (Policzyna). Pan Bóg stworzył gwiazdy i to trzecia światłość jest (Matiaszówka). Pan Bóg stworzył gwiazdy, żeby jasno świeciły ludziom (Sulów). Na niebie jest pełno gwiazdów (Świerże). Trzecia światłość to gwiazdy (Jablęcina). Gwiazda to takie coś maluśkie na niebie i jasno świeci (Latyczyn). Gwiazdy to su daleko, to i człowiek mało o nich wi. Stare to jeszcze wicy widzieli, ale już pomarli. O, mój dziadek to wróził z gwiazd, jako będzie pogoda i mu to sie sprowadzało. Jak byłam tako mało, to broł mie i pokazuwoł, że to jest Mały Wóz, to Wielgi Wóz, tam dyszel był i koła, i furman, ta Zorniczka co jasno świeciła, i tam jeszcze drugie takie. Un to wiedzioł jak sie nazywajo wszystkie, ale my już nie wimy, bo to za daleki świat (Żrebce). Z gwiazd to Wóz, Kwoczki, które świeco tylko w zimie, i Kosiarze, a droga na niebie co świeci, to Gościniec ludzie mówili (Stary Orzechów). Każdy ma swojo gwiazde na niebie, a jak spada ta gwiazda to znaczy, że ktoś umiera (Lipa). Gwiazda, która rano świeci nazywa sie Jutrzenka, która sie pierwsza pojawia na niebie mówi sie Zwierzęca (Hańsk). Pan Bóg stworzył świat. Gdy Pan Bóg był sam, stworzył Adama i dał mu ogród, a w tym ogrodzie on był zadowolony. Było ciemno wszędzie. I myślał jak zrobić. Stworzył najpierw niebo, ziemię. Ziemia była naga, okrył kwiatuśkami, trawu, i tak do dziś jest. A ciemno było, gwiazdów nie było, a były stworzenia i rzeka płynęła. Nie miały gdzie, ciemno, napić sie, to Pan Bóg stworzył gwiazdki i szły pić w nocy, żeby inne zwierzęta ich nie pożarły. I cały tydzień tak pracował, że wszystko, drzewa, wody, wszystko, żeby mieli wszystkie jeść. Późnij stworzył Ewe i węża. Wąż skusił Ewe, jabko zjadła, mężowi dała. Pan Bóg sie rozgniewał, wygonił z raju. Poszli pracować na ciężku prace (Zagórze). W Wigilje obserwowaliśmy zawsze niebo, jeśli było dużo gwiazd, to była to oznaka, że będzie zboże sie rodziło i kury bedo sie niostry. Jak było mgliste to znak, że krowy dużo mleka bedo dawać (Putnowice Wielkie). Po płośniku dziewuchy wychodziły przed chatupe i patrzyły w gwiazdy. Najjaśniejsza nad chatupo to wesele w tej chatupie w krótkim czasie (Krzemień). Jak w Wigilie gwiazdy na niebie, to sie kury dobrze nieso (Stok).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *gwiazdy*; D. lm. *gwiazd // gwiazdów*; wymowa: *gúazda*.

Gwiazda III ‘gwiazda, która ostatnia gaśnie rano’

Jak sie raniutko wstanie, to jeszcze jedne Gwiazde można zobaczyć na niebie, potem i ta gaśnie już (Macoszyn). Gwiazdy so różne, jest i taka, co du rana jest (Wólka Kańska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Włodawy i Chełma (zob. mapa 30).

D. lp. *Gwiazdy*; wymowa: *gúazda*.

Por. *Gwiazda Poranna, Jutrzenka, Jutrznia, Poranna Gwiazda, Ranna Zorza, Świtowa Zorza, Świtalna Zorza, Zorka, Zorza*.

Gwiazda IV ‘gwiazda wieczorna’

So różne gwiazdy, jest i taka, co pierwsza świeci o zmroku, nazywa się też Gwiazda, u nas Gwiazda i tyle (Janiszkowice). Jest taka gwiazda, no nazywają Gwiazda, co pierwsza się zaświeca w wieczór (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *Gwiazdy*; wymowa: *gúazda*.

Por. *Bzora, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca*.

Gwiazda Betlejemka ‘najjaśniejsza gwiazda w gwiazdozbiorze Małej Niedźwiedzicy’

W Wigilie Bożego Narodzenia pierwszo gwiazde ludzie nazywali Gwiazdo Betlejemsko (Niedźwiada). Gwiazda Betlejemka prowadziła pasterzy do Jezusa, do żłóbka (Zarudzie).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Gwiazdy Betlejemskiej // Gwiazdy Betlejemski*; wymowa: *gúazda betlejemka*.

Por. *Gwiazda Polarna, Gwiazda Północna, Jutrzenka, Pierwsza Zorza, Polarna, Północna, Północna Gwiazda, Wielga Gwiazda*.

Gwiazda Miesiąca ‘gwiazda wieczorna’

Gwiazda Miesiąca pierwsza świeci zawsze wieczorem (Naklik). Ta gwiazda, co najwcześnie się zaświeci wieczorem, to mówili, że to Gwiazda Miesiąca (Wola Obszańska).

Źródła: PM, MAKL, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *Gwiazdy Miesiąca*; wymowa: *gúazda meśonca, gúazda miśonca*.

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca*.

Gwiazda Polarna ‘najjaśniejsza gwiazda w gwiazdozbiorze Małej Niedźwiedzicy’

Gwiazda Polarna jest na końcu dyszla Małego Wozu (Malewsczyzna). Gwiazda Polarna w miejscu zawsze stoi (Wiryki). Wiem, że jest Duży Wóz i Gwiazda Polarna, innych gwiazd nie znam (Sosnowica). Nad ranem dobrze jeszcze widać Gwiazde Polarno (Rokitno). Gwiazda Polarna leży w pobliżu północnego bieguna nieba i zawsze wskazuje na północ (Opoka). Wokoło Gwiazdy Polarny obraca się całe niebo i wszystkie gwiazdy (Rudka).

Źródła: PM, MNL, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Gwiazdy Polarnej // Gwiazdy Polarny*; wymowa: *gúazda polarna*.

Por. *Gwiazda Betlejemska, Gwiazda Północna, Jutrzenka, Pierwsza Zorza, Polarna, Północna, Północna Gwiazda, Wielga Gwiazda*.

Gwiazda Poranna ‘gwiazda, która ostatnia gaśnie rano’

Gwiazda Poranna nazywa się też Jutrzenko (Przewłoka). Jutrzenka czy Gwiazda Poranna, tak i tak się mówi (Dębowa Kłoda). Gwiazda Poranna to witalna gwiazda (Wyrzyki). Gwiazde Poranno kiedyś stare ludzie nazywali jeszcze Jutrzenko (Łucka). Gwiazda Poranna to tera się mówi, dawno nazywali ją Jutrzenko (Siemień).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Parczewa, Włodawy i Lubartowa (zob. mapa 30).

D. lp. *Gwiazdy Porannej // Gwiazdy Poranny*; wymowa: *gúazda poranna, gúazda pu-ranna*.

Por. *Gwiazda, Jutrzenka, Jutrznia, Poranna Gwiazda, Ranna Zorza, Świtowa Zorza, Świtalna Zorza, Zorka, Zorza*.

Gwiazda Północna ‘najjaśniejsza gwiazda w gwiazdozbiorze Małej Niedźwiedzicy’

Gwiazda Północna, to po niej ludzie wiedzieli w nocy, gdzie jest północ. Ona się nie rusza, stoi w miejscu (Białka). Gwiazda Północna to tak bardzo jasno świeci (Wohyń).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Gwiazdy Północnej // Gwiazdy Północny*; wymowa: *gúazda pułnocna, gúazda pułnocno*.

Por. *Gwiazda Betlejemska, Gwiazda Polarna, Jutrzenka, Pierwsza Zorza, Polarna, Północna, Północna Gwiazda, Wielga Gwiazda*.

Gwiazda spadająca

Gwiazde spadające to przyważnie w sierpniu widać (Żerdź). Gwiazda spadająca to jest dusza ludzka (Wierzchowiska). Gwiazde spadająco jak się widzi, to trzeba życzenie powiedzieć, to się spełni (Łopiennik Dolny).

Źródła: PM, SSiSL I-1, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *gwiazdy spadającej // gwiazdy spadający*; D. lm. *gwiazd spadających*; wymowa: *gúazda spadająca*.

Gwiazda Wieczorna

Gwiazda Wieczorna to ona pierwsza świeci o zmroku (Ochoża). Gwiazda Wieczorna to zara z wieczora świeci, pierwsza świeci (Aleksandria Niedziałowska). Wieczorem to się Gwiazda Wieczorna pokazuje na niebie (Zanie). Gwiazda Wieczorna to najpirsze się pokazuje na niebie, jak słońko zajdzie (Krasne).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *Gwiazdy Wieczornej // Gwiazdy Wieczorny*; wymowa: *gúazda uéczorna, gúazda uíčorna*.

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczor-*

nica, Wieczorowa gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.

Gwiazda z ogonem ‘nietrawne ciało niebieskie o niewielkiej masie, składające się z jądra otoczonego powłoką gazową i warkoczem’

Gwiazda z ogonem nalyciała i stare ludzie mówili, że będzie wojna, no i była (Sitno pow. Biała Podlaska). *Gwiazda z ogonem to strach siła w ludziach kiedyś, nieszczęście wróżyła* (Uścimów). *Gwiazda z ogonem to inaczej kometa* (Niemce).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *gúazda z ogonem, gúazda z uogonem, gúazda z ugonem.*

Por. *kometa.*

Gwiazda Zaranna ‘gwiazda wieczorna’

Gwiazda Zaranna to taka, co piersza świeci o mroku (Ortel Książęcy). *Słońce zachodzi i schodzi Gwiazda Zaranna* (Lipnica). *O zmierzchu już było widać Gwiazde Zaranne, jak świeci tak jaśniutko* (Zalesie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *Gwiazdy Zarannej // Gwiazdy Zaranny*; wymowa: *gúazda zaranna.*

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Gwiazda Zwierzęca ‘gwiazda wieczorna’

Gwiazda, która rano świeci nazywa się Jutrzenka, a która się pierwsza wieczorem pojawia na niebie mówi się Gwiazda Zwierzęca (Hańsk). *Gwiazda Zwierzęca pojawia się na niebie wieczorem, ale bardzo wcześnie* (Bytyń).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Włodawy.

D. lp. *Gwiazdy Zwierzęcej // Gwiazdy Zwierzęcy*; wymowa: *gúazda zúżeńca, gúazda zúżenca.*

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Gwiazdeczki ‘małe płatki śniegu’

W zimie to z nieba leci śnieg, takie gwiazdeczki leco małe (Aleksandrów). *Jak ja zawsze lubiała patrzeć, jak te gwiazdeczki śniegu z nieba leco* (Sokolówka). *Tak gęsto te gwiazdeczki leco z nieba* (Banachy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lm. *gwiazdeczków*; wymowa: *gúazdečki.*

Por. *gwiazdki, płatki.*

Gwiazdki ‘małe płatki śniegu’

Od rana śnieg idzie, leco takie gwiazdki, i już zasypało wokół śniegiem (Stary Brus). Ja lubie, jak w zimie te gwiazdki śniegu z nieba leco (Dzielce). Lubie tak stanąć w oknie i tak patrzeć, jak leco z nieba gwiazdki śniegu (Palikije).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. Im. gwiazdek // gwiazdków; wymowa: gʷastki.

Por. gwiazdeczki, płatki.

Gwiazdziste niebo ‘niebo pokryte gwiazdami’

Guspudynie wychodziły, wyglądały czy jest gwiazdziste niebo, jak jest gwiazdziste niebo, to symbolizowało, że bedo sie dobrze kury niosty, bedzie duzo jajek, a jak było zachmurzone, no to już nie bardzo zaduwulone, a jeszcze właśnie w wigilijny ten dzień to też sie mówiło, że jak w Wigilie dzień jasny, to w studole bedzie ciasno, bedzie duzo zboża (Modryniec). Jak gwiazdziste niebo w Wigilie to dobrze, bo to wróżyło na urodzaj. W polu bedzie rosto i kury bedo sie dobrze niść (Kotlice).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. gwiazdzistego nieba; wymowa: gʷaźżyste nɛbo.

Hinyj ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Trawe rano tak hinyj obsiad, bo w nocy był przymrozek (Obrowiec). Hinyj to na trawie, na drzewach taki biały jest, takie przykrycie (Jableczna).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Jableczna, Obrowiec (zob. mapa 22).

Wymowa: xinyj, yinyj.

Por. jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śrężoga, zamróz, żłobowizna, złódź.

Huczyć ‘głos wydawany przez chmurę podczas burzy’

Chmura gradowa jest siwa i huczy w niej (Serniki). Chmura jak idzie byz niebo, i tak huczy, i to już nie jest dobra chmura, to już tak huczyć to może na burze, na grad, na huragan jaki (Witaniów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

Wymowa: xučyć, xucyć, yučyć.

Por. dudnić, gromać, grzmieć, trzaskać.

Huragan I ‘wiatr wiejący z dużą prędkością’

Huragan to bardzo silny wiatr (Orłów DREWNIANY). Wiatr, jak bardo silny, to un nazywa sie huraganem (Jarosławiec). Bo ta gromnica jes potrzebna, jak huragany, burze, straszne nawalnice, to pani pali te gromnice i modli sie, różaniec mówi, i to spokojnie przechodzi (Chodel). Gromnica chroni od burzy, od huraganu. Ja sama, jak so grzmoty, błyski, to stawiam na oknie, że to Matka Boża tym światłem oświeca i oddala te różne nieszczęścia od nas (Błonie).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *huraganu*; D. lm. *huraganów*; wymowa: *xuragan*.

Por. *duży wiat*, *silny wiat*, *wiatrzysko*, *wicher*, *wichrzysko*, *wichur*, *wichura*, *zawierucha*.

Huragan II ‘wir powietrzny’

Huragan to zrywa dachy, drzewa łamie i w ogóle straszny jest (Franciszków). Silny wiatr nazywa się huragan, ten co się w kółko kręci wichur, jest on bardzo niebezpieczny, bo może człowieka pokreć (Krasne). Huragan to bardzo silny wiatr latający w kółko i łamiący drzewa (Międzyrzec Podlaski). Huragan to bardzo silny wiat, co łamie drzewa i tak kręci wokół, a trwa to bardzo krótko, i ni ma nic, wsio na marne poszło (Sąsiadka). *Mówiło się, że pioruny bijo, strzelajo, straszna nawałnica, idzie huragan, ziemia się trzęśnie (Wysokie).*

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *huraganu*; D. lm. *huraganów*; wymowa: *xuragan*.

Por. *batwan*, *czort*, *czort kręci*, *diabeł*, *diabeł hula*, *diabeł idzie na obiad*, *diabeł kręci*, *diabeł lata*, *diabeł leci*, *diabeł się żeni*, *diabeł tańczy*, *diabeł tańczy*, *diable wesele*, *głupi jaś*, *kominek*, *kręciek*, *kręciwiat*, *krętarz*, *krętawica*, *morski wir*, *paskudnik*, *srala bartek*, *świni wicher*, *świni wichur*, *świński wiat*, *świński wicher*, *trąba*, *trąba morska*, *trąba powietrzna*, *trąba wiatrowa*, *tuman*, *wicher*, *wichur*, *wichura*, *wierówka*, *wir*, *wirus*, *zasraniec*, *zawichur*, *zawierucha*, *złe*, *złe lata*, *złe się żeni*, *zło lata*, *zły duch*, *zły wiat*.

Hurba ‘zaspa śnieżna’

Śniegu dużo i takie hurby wszędzie porobiło na drogach (Choroszczyńska). Hurby śniegu leżą i przyjechać ni można to drogo (Worgule). Płota ni widać, tako hurbe śniegu nawiato w nocy (Ortel Książęcy).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia (zob. mapa 16).

D. lp. *hurby*; D. lm. *hurbów*; wymowa: *xurba*, *yurba*.

Por. *burta*, *gomuła*, *grobla*, *kopa*, *kopiec*, *kopuła*, *metelucha*, *naboj*, *wydma*, *wyspa*, *zadma*, *zamiąć*, *zamieta*, *zaspa*, *zawieja*.

Hurgać się ‘ślizgać się’

Ja to lubiałem się hurgać w zimie na lodzie (Naklik). Dzieci w zimie hurgali się na lodzie. Zimy byli jak trza, to i szorgawki byli, ślizgawki taki, i hurgać się było dzie (Potok Górny).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

Wymowa: *xurgać se*.

Por. *dziugać się*, *dżugać się*, *jeździć*, *smorgać się*, *szorgać się*, *ślizgać się*, *wozić się*.

Hyl ‘gwałtowny ciąg powietrza, przeciąg’

Nie siedź na hylu, bo cie przywieje (Żabno). Stanyła na samym hylu i tera krzyż boli, ruszyć się ni może (Kozubszczyzna). Stał na hylu, a tu zimny wiat i sie zaziębił (Zakowola). *Nie stój tak na hylu, bo cie zawieje (Siennica Różana).*

Źródła: PM, MSGP, SGM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *hylu*; D. lm. *hylów*; wymowa: *xyl, yyl*.

Por. *cug, przeciąg*.

Idzie deszcz ‘deszcz pada’

Od rana dziś idzie deszcz, no i roboty żadny ni ma (Sąsiadka). *Jak idzie deszcz, to już na polu ruboty ni będzie ani dziś, ani jutro* (Sumin). *Idzie deszcz i zanosi sie na dłuży, a tu siano na łące i ni ma jak zabrać* (Aleksandria Niedziałowska). *Nie mówiło sie pada deszcz, nie padał deszcz, tylko iszed. Idzie deszcz* (Wysokie).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *iże dešč, iże dyšč, iże desc, iże disc*.

Por. *deszcz idzie, deszcz pada*.

Idzie śnieg ‘śnieg pada’

W zimie to idzie śnieg, bo to zima jest (Niezdów). *Idzie śnieg i może zaspów narobić* (Orłów Drewniany). *Kiedyś to były zimy, ze idzie śnieg pare dni, zaspły były, mrozy, a tera zimy więcej łagodne so* (Borownica).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *iże śńek, iże śńik*.

Por. *kurzy, pada śnieg, śnieg idzie, śnieg leci, śnieg pada, śnieg sypie, śnieg wali, śnieg zalata*.

Ikra I – tom III: 147.

Ikra II ‘lód płynący z wodą’

Jikra na rzekach jest na wiosne (Wólka Polinowska). *Ikra na wiosne płynie takimi kawałkami tego lodu po wodzie* (Worgule).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *ikry*; D. lm. *ikrów*; wymowa: *ikra, iikra*.

Por. *kra, kryha, sryż*.

Iskrzy się niebo ‘wypogodziło się’

Iskrzy sie niebo, będzie duży mróz (Żrebce). *Iskrzy sie niebo i będzie pogoda, już dyscu nie będzie więcej* (Grądy). *Jak iskrzy sie niebo, to jest na wielgi mróz, ale śniegu nie będzie* (Tuczna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *iskšy še niebo*.

Por. *niebo podkasane, podkasalo się, przejaśniło się, przetarło się, wyiskrza się niebo, wypogodziło się*.

Iwana kupajła – tom X: 152.

Jaruga III – tom IX: 152.

Jarzębate niebo ‘drobne chmurki na niebie’

To już tak jak sie sieje tatarke w maju, a tak jes, chmury co takie so, jak takie z tego, to żeby nie siać właśnie. Nie uda sie tataraka. To już tatuś zawsze patrzył na to. Ja nie siałam, nie, tylko jak tatuś, zawsze patrzył jak miał siać, to zawsze wychodził, patrzył na niebo, jakie jest niebo. Jak było takie jarzębate niebo, to już wtedy nie siał wcale. Musze jeszcze poczekać, mówi (Chodel).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego, Bełżyc i Kraśnika.

D. lp. *jarzębatego nieba*; wymowa: *jażembate ńebo, iażymbate ńebo*.

Por. *bałwaniaste niebo, niebo tatarczane*.

Jarzębaty ‘nakrapiany jednym kolorem na inny’

Miałam take dobre kure jarzębate, take pstre, i lis sie zakrad i złapał (Bukowina). Jarzębaty to taki kolor jakby jeden na drugi nakładany, ale tak kropkami taki, płatami (Luchów Dolny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *jarzębatego*; D. lm. *jarzębatych*; wymowa: *jażembaty, iażymbaty*.

Por. *jarzębiasty*.

Jarzębiasty ‘nakrapiany jednym kolorem na inny’

Jarzębiasty to taki, co ma różne kolory, taki kolorowy, pstry, ale tak nałożone jeden na drugi tyn kolor (Wólka Abramowska). Jarzębiasty kolor to taki jakby nakrapiany czymś na inny kolor, no taka mazaja wychodzi (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia.

D. lp. *jarzębiastego*; D. lm. *jarzębiastych*; wymowa: *jażembasty, iażymbasty*.

Por. *jarzębaty*.

Jaskrawy ‘wyrazisty kolor z zakresu barw podstawowych’

Sukmana fjarówka to taka ozdobna była, ozdobo były naszycia ze sznurków tu w pasie, przy kiszeniach i przy rękawach u dołu, takie jaskrawe kulory, czerwony, granatowy, jaskrawy taki (Krzczonów). Jaskrawy kolor to więcy dla małych dziewczynek pasuje (Drzewce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *jaskrawego*; D. lm. *jaskrawych*; wymowa: *jaśkravy*.

Jasna Droga ‘szeroki, biały pas gwiazd idący przez całe niebo w pogodną noc’

Jasna Droga biegnie przez niebo (Hańsk). Gwiazdy tworzo na niebie Jasno Droge i po nij chodzo (Zbereże). Jak niebo jasne, ni ma chmur, to dobrze widać Jasne Droge (Orchówek).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Chełma i Włodawy.

D. lp. *Jasnej Drogi // Jasny Drogi*; wymowa: *jasna droga*.

Por. *Biała Droga, Droga bez Niebo, Droga Dusz, Droga Gwieździsta, Droga Księżycowa, Droga Mleczna, Droga Świętych, Droga Umarłych, Gościniec, Mleczna Droga*.

Jasna noc ‘widna noc’

Jak kupa gwiazd na niebie, jak jest jasna noc, to so one dobrze widoczne (Kaznów).
Niebo pogodne i gwiazdy, księżyc, i wtedy jest jasna noc, wszystko widać (Świerze).

Źródła: PM, KAGP, MNL, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jasnej nocy*; D. lm. *jasnych nocy*; wymowa: *jasna noc, jasno noc*.

Jasna żółć ‘jasny odcień koloru żółtego’

Jasna żółć to więcy na jakieś letnie ubrania taki kolor był, sukienka, bluzka (Kosmów).
U nas w domu to malowaliśmy jajka [...]. Kora z jabłoni ogrodowej dawała jasno żółć, ale już dzika jabłoń dawała jaskrawo pomarańcz, natomiast kąpiel w czerwonych burakach barwiła jajka na różowo (Strzelce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jasnej żółci*; D. lm. *jasnych żółci*; wymowa: *jasna żuuc, jasna zuuc, jasno żuuc, jasno zuuc*.

Por. *bladożółty, jasnożółty, kremowy*.

Jasne niebo ‘niebo bez chmur’

Jasne niebo, to jak chmur na nim ni ma (Krepa). *Dziś jasne niebo, ani jedny chmurki* (Załucze Stare). *Jasne niebo to jak takie bez chmur i pięknie słońce świeci* (Dobryń).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jasnego nieba*; wymowa: *jasne niebo*.

Jasne słońko ‘słońce świecące na niebie’

Jak jasne słońko na niebie, to człowiek sie lepi czuje (Międzyłесь). *Jasne słońko wyszło i od razu sie zrobiło wyseli na świecie* (Komarno). *Na wiosne to człowiek taknie tego jasnego słońka* (Barbarówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *jasnego słońka*; wymowa: *jasne słońko, jasne słońko*.

Por. *jasne słońce*.

Jasne słońce ‘słońce świecące na niebie’

Słońce jest koloru jasnego i na niebie świeci jasne słońce (Ochoża). *Mówi sie jasne słońce, jak dzień taki jasny jest, taki pogodny* (Zielone). *Jasne słońce, bo ładnie świeci* (Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski). *Jasno jest, przyjemnie, bo jasne słońce świeci* (Ułhówek). *Jasne słońce, bo jasny to widny* (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jasnego słońca*; wymowa: *jasne słońce, jasne słońce*.

Por. *jasne słońko*.

Jasno ‘widno, słonecznie’

Jak jasno na dworze, to znaczy, ze jest pogoda i słońce (Flisy). *Jak na Nowy Rok jasno, to w stodole ciasno* (Jasionka). *Jak na Nowy Rok jest jasno, ładnie, ładna pogodna, tu*

bedzie bugaty rok (Modryniec). *Jak na Gromniczno jasno, to len będzie udany* (Komo-dzianka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *jasno*.

Jasnobrazowy ‘jasny odcień koloru brązowego’

Jasnobrazowy to taki brąz, ale taki jasny bardzo (Kolonja Zakręcie). *Buty to kiedyś obuwali czarne albo jasnobrazowe* (Piotrowice). *Drzewa w jesini mają liście kolorowe, jasnobrazowe i żółte* (Jezioro).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *jasnobrazowego*; D. lm. *jasnobrazowych*; wymowa: *jasnobrozowy, jasnobruzowy*.

Por. *brąz jasny, kakaowy*.

Jasnogranatowy ‘jasny odcień koloru granatowego’

Jasnogranatowy to jest taki, jak atrament czasem był, mówiło się, że niebieski, ale to był jasnogranatowy (Kolonja Zakalinki). *Fijorówka to inaczy sukmana, ale insza, [...] ozdubiona szamerunkiem z czerwonego i jasnogranatowego sznureczka przy kołnierzu, na oba przodach do pasa, na fałdach z boków i na majkietach u rękawów* (Chłopków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *jasnogranatowego*; D. lm. *jasnogranatowych*; wymowa: *jasnogranatowy*.

Jasniebieski ‘jasny odcień koloru niebieskiego’

Pogodne niebo jest jasniebieskie (Orłów Drewniany). *Niezapominajki to jasniebieskie so, to so takie drobnutki kwiatki, co rosno nad wodami* (Stefankowice). *Na jasniebieski kolor to kuchnie kiedyś bilili, to mni muchy lazły* (Latyczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *jasniebieskiego*; D. lm. *jasniebieskich*; wymowa: *jasnońbieski, jasnońbeski*.

Jasność ‘blask bijący od słońca’

Taka jasność bije od słońca, że mówili kiedyś, że ni wolno patrzeć tak prosto w słońce, bo od ty jasności można oślepnąć (Barbarówka). *Z nieba taka jasność bije* (Majdan Obleszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *jasności*; wymowa: *jasność*.

Por. *blask*.

Jasnozielony ‘jasny odcień koloru zielonego’

Jasny to odcień koloru, kolor jasny to jasnozielony może być (Szuminka). *Na wiosne to trawa taka ładna jest, jasnozielona* (Pałecznicza). *Błyskawica to krzywinka i naukoło sie tak kładła, tak przy ziemi przyczepiona była, tak sie pętza po zimi. Błyskawica to ma kolor jasnozielony* (Uhrusk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *jasnozielonego*; D. lm. *jasnozielonych*; wymowa: *jasnożelony, jasnożiłony, jasnożeluny, jasnożiłuny*.

Jasnożółty ‘jasny odcień koloru żółtego’

Gwiazdy so takie jasnożółte (Zaporze). *Ściany w chatupie małuje sie na jasnożółty kolor* (Stara Wieś). *Żonkile to jasnożółte kwiaty, kwitno na wiosne* (Łazy). *Samochód jasnożółty to jest w kolorze bardzo ładnym* (Kolonja Antoniów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jasnożółtego*; D. lm. *jasnożółtych*; wymowa: *jasnożuuty, jasnożuuty*.

Por. *bladżółty, jasna żółć, kremowy*.

Jasny I ‘kolor prawie biały’

Jasny to prawie biały (Bałtów). *Jasny to biały, ale tak ni całkiem* (Trawniki). *Jasny to jakby biały, czasem troszke inszego koloru wmiészane* (Stawce). *Jasny to ma przywage bieli, żółci* (Huszcza). *Jasny jak płótno, biały jak płótno, bo płótno jak wybielało, to było jasne* (Osuchy). *Jasny to taki bladziutki kolor* (Hucisko).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jasnego*; D. lm. *jasnych*; wymowa: *jasny*.

Por. *białasy, białowaty, blady*.

Jasny II ‘kolor ciepły, z odcieniem bieli’

Jasne może być ubranie, takie bardzi wesole (Bezwola). *Jasny to odcień koloru, kolor jasny to jasnozielony może być* (Szuminka). *Jasny to taki wesoly kolor* (Jawidz). *Jasny to biały, żółty* (Naklik). *Jasny to może być jak słońce, bo ono jest jasne* (Rozwadówka). *Jasny to mniej intensywny kolor, taki troche bledszy* (Motwica). *Bielas to jest człowiek o jasnych włosach* (Potok Górny). *Dziecko, jak takie ma jasne włosy, to nazywajo, że to blond* (Zaburze). *Włosy jasne mogo być, jasny to jasny. Może być jasny, jak zielony, żółty* (Gręzówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jasnego*; D. lm. *jasnych*; wymowa: *jasny*.

Por. *blady*.

Jasny III ‘kolor niebieski’

Jasne czy nibieskie kwiatki w zbozu to so bławaty (Opoka). *Jasny albo niebieski sie mówi, to ładny kolor, niezapominajki taki majo delikatny kolor* (Sulów). *Modry albo jasny, tak i tak sie mówi* (Gościeradów).

Źródła: PM, KAGP, PI, MG.

Geografia: okolice Łukowa, Puław i Kraśnika (zob. mapa 40).

D. lp. *jasnego*; D. lm. *jasnych*; wymowa: *jasny*.

Por. *blady, bławatkowy, błękitny, błękitny, chabrowy, modry, niebieski, siny, siwy*.

Jasny IV ‘rozświetlony słońcem lub światłem z innego źródła’

Jak jest duzo światła, no to jasny pokój jest (Stare Komasyce). *Jasne niebo, jak duzo gwiazd, jasna choinka, bo duzo świeczek na nij, ale też mówio, że to grom z jasnego nieba, niech cie jasny pierun trzaśnie* (Krzczonów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *jasnego*; D. lm. *jasnych*; wymowa: *jasny*.

Jasny dzień ‘słoneczny dzień’

Jasny dzień, to jak jest niebo jasne (Dębowa Kłoda). *Jasny dzień to piękny, słoneczny dzień* (Trzydnik Duży). *Jak w Wigilie jasny dzień, to wróży urodzaj, w studole będzie ciasno, zboże się urodzi* (Miętkie). *Jak na Gromniczny jasny dzień, to się urodzi kobitom len* (Jasionka). *Kołtun to zwijno włosy w jednu trąbke. Nożyckami ściuć można, ale jak przestanie toać, bo jak w ból ściuć, to połomie ręce, nogi, a na głowie się wiję taki twardy. Jak przestanie toać, to podetno, jeno w jasny dzień, niepochmurny* (Niemce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *jasnego dnia*; D. lm. *jasnych dni*; wymowa: *jasny żeń, jasny żiń*.

Jeniej ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Jeniej to zamarznęta na drzewach mgła (Hrebenne). *Na drzewie zamarza jinyj* (Międzyzyles). *Jinyj oblaż trawe, płoty, drzewa* (Sławęcín). *Jenij był rano na trawie* (Zatyle).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Międzyzyles, Kąty, Czołki, Udrycze, Sławęcín, Jarosławiec, Kopyłów, Hrebenne, Zatyle, Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 22).

Wymowa: *jeńej, jeńiij, jinyj*.

Por. *hinyj, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróż, żłobowizna, żłódź*.

Jeniejowaty ‘pokryty szronem’

W zimie to dach jest jeniejowaty (Zatyle). *Jak jenij osiadzie, no to drzewa so takie jeniejowate* (Maziły).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. *jeniejowatego*; D. lm. *jeniejowatych*; wymowa: *jeńejowaty, jeńiijowaty*.

Por. *obsadziany, omarznęty, osędzielony, osadziały, osadziany, osadziony, oszadony, oszroniony, siwy, szadzisty, szadzizno obmarznęty, szronisty, zaszadziony*.

Jeń ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Jaki dziś śliczny jeń na drzewach, tak od samego rana jest taki jeń (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Siedliska pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 22).

Wymowa: *jeń, jiiń*.

Por. *hinyj, jeniej, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróż, żłobowizna, żłódź*.

Jesień ‘pora roku’

Po lecie jest zawsze jesień (Zaporze). Jesień to wykopki i te dymy z ogniska pachno (Turka). Astry u mnie kwitno całe lato i jesień (Wysokie). Aster to on kwitnie już tak w lipcu i potem całe jesień (Międzyrzec Podlaski). Wrzosa to kwitno na jesieni (Brzeście). Jesienne kwiatki, bo zakwitają w jesieni i so du mrozów (Gdeszyn). Jesień to grządki sie posprzątało, pograbiło, łobrynało sie marchew, ćwikły (Branew). W jesieni to baby beczi na toku stawiały i kapuste obierały tam, żeby na kisznie mieć (Rozięcín). To na andrzejka w jysieni dziewczęta sie schudzili, piekli paczki, piekli ciastka (Dubienka). W jesień, w zime, to dzieci sidzieli i bilacze wybierali z prosa, bo proso było swoje (Dzielce). A już jak jesień była, to cała pociecha dla młodzieży, te kapusty obieraczki i te wszystkie schodziły sie, i zabawy, tak zwane muzyki sie nazywały, na muzyke, na zabawe, i tego, to też tańce i przyśpiewki byli dawniej wesole (Smólsko Duże). A już jesienio po wykopkach to jeździliśmy na ściółke do lasu, bo trzeba było ścielić pod krowy, bo dużo tej słomy nie było, jak trzeba było więcej stworzenia utrzymać, to musowo było grabić tej ściółki na podściółke pod krowy czy pod konia, no i tak sie pracowało (Słodków). Kabat nosi sie w jesieni (Chłopiatyn). Jesienio i zimo byli sukmany z brązowego sukna, długie do kostek (Dorohusk). Jesiunka to była na wiosne i na jesień, bez kołnierza, aby miała takie łocieplinie (Świeciechów). Kosiarza i Babke było widać jesienio i zimo, po nich umieli niektóre ludzie określić godzinie (Abramów). Kosiarze to trzy gwiazdy rzędem koło siebie ustawione, pokazują sie tylko na jesieni i w zimie. Z nich ludzie orientowali sie, która godzina (Wyryki). Robota na polu była na wiosne, w lecie i w jesieni, a najwięcej to w lato, a znowu w zime to sie w polu nie pracowało, to już tylko różne prace domowe były, a na polu nic (Żrebce). Teraz święty Antoni trzynastego czerwca to też zwiastuje, jaka jesień następuje (Błonie). Święta Regina jesień zaczyna (Drelów). Tera jeszcze na Bartłomieja w sierpniu, to dwudziestego czwartego sierpnia, to Bartłomiej zwiastuje, jak jesień następuje (Wielącza).

Źródła: PM, KAGP, OM, MNL, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jesieni*; D. lm. *jesieni* // *jesieniów*; wymowa: *jeśeń, ieśeń*.

Jeździć ‘ślizgać się’

Ja umiała i lubiała jeździć na lodzie, ale krzyczeli, że buty sie psują (Stawce). Jeździć można było na łyżwach, ale kto tam miał, na butach sie jęździło (Naklik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *jeźzić*.

Por. *dziugać się, dzugać się, hurgać się, smorgać się, szorgać się, ślizgać się, wozić się*.

Jutro ‘następnego dnia’

Jutro zaczne już robić placki na święta (Sasiadka). Jutrzejszy dzień to ważny, bo jutro to ślub mojej wnuczki, tera cywilny bierze, to ja nawet nie ide, a kuścielny będzie późni, i wtedy dopiero pójde (Trzebieszów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *jutra*; D. lm. *jutrów*; wymowa: *jutro*.

Por. *nazajutrz*.

Jutrzenka I ‘gwiazda, która ostatnia gaśnie rano’

Jutrzenka to gwiazda, która się rano pokazuje (Zahajki pow. Biała Podlaska). Jutrzenka to rano ostatnia gaśnie (Hucisko). Jutrzenka to gwiazda poranna, z rana jest (Białka). Jutrzenka świeci rano i chyba potem wieczorem (Niedźwiada). Rano na niebie pojawia się gwiazda Jutrzenka (Cyców). Gwiazda poranna nazywa się Zorza, Jutrzenka, rano wschodzi, a później gaśnie (Wiryki). Pierwsza gwiazda z rana, która wschodzi to Jutrzenka, wschodzi ona na wschodzie (Uścimów). Jutrzenka świeci zawsze przed wschodem słońca (Zakłodzie). Poranno gwiazde nazywano Jutrzenko (Michów). Rano świeci gwiazda Jutrzenka (Rokitno). Ranna gwiazda to Jutrzenka (Kamionka). Gwiazda, która rano świeci, nazywa się Jutrzenka (Hańsk). Gwiazda, co jest z samego rana, nazywa się Jutrzenko (Przewłoka). Poranno gwiazde nazywali Jutrzenko. Jest też Wóz taki jak żelazniak (Nadrybie). Jutrzenkę ludzie witali, śpiewali pieśni i modlili się (Wojsławice). Rano pokazywała się Jutrzenka, widać też było inne gwiazdy, ale to wieczorem i w nocy (Zakrzów). Ze znanych gwiazd to Jutrzenka jest z rana (Jarosławiec). Z gwiazd, no to poranno gwiazde nazywali Jutrzenka (Sosnowica). Jutrzenka to gwiazda, która gaśnie rano (Karmanowice).

Źródła: PM, BT, KAGP, MNL, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 30).

D. lp. *Jutrzenki*; wymowa: *ju̇ʃenka, ju̇čenka, ju̇ʃynka, ju̇čynka*.

Por. *Gwiazda, Gwiazda Poranna, Jutrznia, Poranna Gwiazda, Ranna Zorza, Świtowa Zorza, Switalna Zorza, Zorka, Zorza*.

Jutrzenka II ‘gwiazda wieczorna’

Jutrzenka to jest wieczorem, zaraz pierwsza z gwiazd to ta Jutrzenka jest (Wierzbica pow. Kraśnik). Jutrzenka to gwiazda, która pierwsza świeci wieczorem (Krzemień). Jutrzenka to wieczorna gwiazda, świeci wieczorem (Rogoźniczka). Jutrzenka to pierwsza gwiazda, świeci z wieczora najpierw (Lipa). W Wigilie patrzyli na gwiazdy i jak już Jutrzenka zeszła, to czas na pośnik (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Jutrzenki*; wymowa: *ju̇ʃenka, ju̇čenka, ju̇ʃynka, ju̇čynka*.

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca*.

Jutrzenka III ‘najjaśniejsza gwiazda w gwiazdozbiorze Małej Niedźwiedzicy’

Taka gwiazda najważniejsza, co najjaśni świeci, to nazywa się Jutrzenka (Łopiennik Dolny). Jutrzenka to jest największa gwiazda, najwcześnie schodzi i świeci bardzo jasno (Czarnystok). Jutrzenka to wielka jasna gwiazda, która wskazuje północ (Sąsiadka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *Jutrzenki*; wymowa: *ju̇ʃenka, ju̇čenka, ju̇ʃynka, ju̇čynka*.

Por. *Gwiazda Betlejemska, Gwiazda Polarna, Gwiazda Północna, Pierwsza Zorza, Polarna, Północna, Północna Gwiazda, Wielga Gwiazda*.

Jutrznia II ‘gwiazda, która ostatnia gaśnie rano’

Poranna gwiazda to Jutrznia, a trzy gwiazdy jedna po drugiej nazywali Kosiarz (Puchaczów). Jutrznia to gwiazda, która ostatnia gaśnie rano (Trawniki).

Źródła: PM, KAGP, MNL, MG.

Geografia: okolice Parczewa, Łęcznej i Krasnegostawu (zob. mapa 30).

D. lp. *Jutrzni*; wymowa: *jućśńa, jućśńa, jućńa*.

Por. *Gwiazda, Gwiazda Poranna, Jutrzenka, Poranna Gwiazda, Ranna Zorza, Świtowa Zorza, Świtalna Zorza, Zorka, Zorza*.

Kakaowy ‘jasny odcień koloru brązowego’

Kakaowy to taki kolor, jaki ma kakao, co się jego pije (Alojzów). Ja kupiłam takie płaszczki kakaowe dla dziewczynek (Krępiec). W jesini to liście się robio na drzewach takie kakaowe (Baranów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kakaowego*; D. lm. *kakaowych*; wymowa: *kakaovy, kakaovy*.

Por. *brąz jasny, jasnobrązowy*.

Kaleń – tom IX: 155.

Kalonka I – tom IX: 155.

Kalonka II ‘ślizgawka’

Wody było kiedyś dużo, to i jak zamarzło, to kalonka za kalonko była (Krzczonów). Kalonka to była do ślizgania się na butach (Tarnawka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Krzczonów, Giełczew, Tarnawka (zob. mapa 21).

D. lp. *kalonki*; D. lm. *kalonek // kalonków*; wymowa: *kalonka*.

Por. *czołgawka, dziugawka, dżugaleka, dżugawka, koźzaleka, kowzanka, lodówka, lód, skozzanka, sothanka, szorgawka, szorgowisko, ślizgaleka, ślizgawica, ślizgawka*.

Kaluga – tom IX: 155.

Kaluź – tom IX: 156.

Kaluża – tom IX: 156.

Kał – tom IX: 156.

Kałbas – tom IX: 157.

Kałek – tom IX: 157.

Kałuz – tom IX: 157.

Kaluża – tom IX: 158.

Kapie ‘pada drobny deszcz’

Deszcz, ni deszcz, tak ino kapie (Rozkopaczew). Tak bywa, że kropla deszczu nie kapnie cały miesiąc, a czasem to kapie i kapie byz przerwy (Uhnin). Jak tak ino kapie dyszcz, to daly na polu jest sucho, bo to musi lunać dyszcz, a nie, że tak ino kapie (Tuczna).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *kaŕpe*.

Por. *ciapie, dziabie, kropi, morczy, mryhaje, mży, prószy, rosi, siajda, siapi, siecze, szamerga, szaruży*.

Kapuśniaczek ‘drobny deszcz’

Mży sobie kapuśniaczek taki (Siennica Różana). Kapuśniaczek to bardzo drobny deszcz (Sitno pow. Biała Podlaska). Kapuśniaczek to jest taki drobnutki deszcz (Sąsiadka). Kapuśniaczek, no to jak taki drobnutki deszczyk idzie (Wąwolnica). Kapuśniaczek to drobny, ale długi, taki długotrwały deszcz (Orłów Drewniany). Kapuśniaczek to drobny deszczyk, drobny deszczyk, ale ślisko sie robi (Wysokie). Kapuśniaczek dobrze jak pada, jak sie sadzi kapuste (Polichna).

Źródła: PM, PS, KAGP, KM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 13).

D. lp. *kapuśniaczk*; D. lm. *kapuśniaczków*; wymowa: *kapuśńaćek, kapuśńacek*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczynna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczynka, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczynna*.

Kapuśniak I – tom VI: 221–222.**Kapuśniak II** – tom VI: 222.**Kapuśniak III** ‘drobny deszcz’

Kapuśniak to bardzo drobny deszcz (Puchacze). Taki malutki kapuśniak se idzie i idzie cały dzień (Krepiec). Kapuśniak to tak troszke aby pokropi (Wirkowice).

Źródła: PM, PS, KAGP, KM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 13).

D. lp. *kapuśniaku*; D. lm. *kapuśniaków*; wymowa: *kapuśńiak, kapuśńok*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kisia, morka, morszczenizna, morszczynna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczynka, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczynna*.

Kary I – tom III: 170.**Kary II** ‘kolor czarny’

Kary to zupełnie czarny. To przyważnie o koniu sie mówi (Susiec). W banderii to musiały być dorodne konie, no i kare najlepi (Kielczewice). Na koniu no to tak, jeżeli jest, zależy jaki, jaki on jest maści, czy czarny, czy siwy, czy jaki. No, to jak jest czarny to jest kary, jak jest siwy, no to nazywajo go siwy, a jaki kolor ma jakiś taki kawowy, to może hasztan, jakiś taki kolor więcy pod czerwony to gniady, takie majo nazwy, zależy jaki ma kolor koń (Krasnobród).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *karego*; D. lm. *karych*; wymowa: *kary*.

Por. *czarny, czerni*.

Kasza I – tom VI: 228.

Kasza II ‘drobny suchy śnieg’

Kiedys to mówili, że z nieba kasa leci na ten taki drobny śnieg (Wola Gułowska). Taka kasza leci, ale na trawie widać już, trochę biało się robi (Paszki Duże). W zimie to idzie śnieg i taka kasza idzie, takie suche jak krupy z ty prawdziwy kaszy (Dańce).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna (zob. mapa 17).

D. lp. *kaszy*; D. lm. *kasz // kaszów*; wymowa: *kaša, kasa*.

Por. *drzemka, krupa, krupki, krupy, śnieg*.

Kasztan I – tom III: 170–171.

Kasztan II – tom III: 171.

Kasztan III – tom III: 171.

Kasztan IV – tom V: 204.

Kasztan V – tom V: 204.

Kasztan VI ‘kolor brązowy’

Kasztan, bo to taki kolor jak te kasztany na drzewie, na tym kasztanie (Dobryń). Taki kolor kasztan to był ładny na pisanki, po tym jeszcze ładne wzorki się pisało (Pokrówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kasztana*; D. lm. *kasztanów*; wymowa: *kaštan, kastan*.

Por. *brązowy, kasztanowy, kawowy*.

Kasztanowy ‘kolor brązowy’

Kasztanowy, to jak te kasztany są na tym drzewie, to jak już zleco na zimie, no to kasztanowe są (Żabików). Kasztanowe włosy mogą być, ale to chyba więcej malowane, bo swoje to mało kto takie ma (Osiczyna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kasztanowego*; D. lm. *kasztanowych*; wymowa: *kaštanowy, kastanowy*.

Por. *brązowy, kasztan, kawowy*.

Kawowy ‘kolor brązowy’

Kawowy to jak kawa, no kolor brązowy (Wólka Abramowska). Sukmany to były ciemne, takie kawowe, to, o takie jak ta kawa (Bukowa). Sukmany, tak sukmany. Ale to też były z tego z sukna. To były ciemne, nie były jasne, ino ciemne, takie kawowe (Kocudza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kawowego*; D. lm. *kawowych*; wymowa: *kavovy*.

Por. *brązowy, kasztan, kasztanowy*.

Każdego dnia

Świniom jeść dawać, krowe doić to trza każdego dnia (Głębokie). *Kobita na uści to każdego dnia ma co robić* (Grabówka). *Trza wstać każdego dnia i iść coś zrobić, no, bo jak inaczy* (Wierzbica pow. Chełm).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *każdego dnia, każdygo dnia, kazdego dnia, kazdygo dnia*.

Por. *co dzień, codziennie*.

Kiedajszy ‘dawny, dawniejszy’

To jeszcze takie kidajsze potrawy, ale dobre (Żabno). *Kidajszy un taki, nic z postępem nie idzie* (Naklik). *A te gazete co mosz, to kidajsza tona, bo dzisiejszy jeszcze ni było* (Sól). *Kiedajsze te słowa to powoli zapominajo ludzie, młode ni wiedzo już* (Wereszczyn). *Tera sie przypomina te kiedajsze jeszcze zwyczajje, to sie modne robi* (Mszanna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kiedajszego*; D. lm. *kiedajszych*; wymowa: *kedaįszy, kidaįszy, kedaįsy, kidaįsy*.

Por. *dawniejszy, dawny*.

Kiedys ‘dawniej, w dawnych czasach’

Teraz to praca kobiet jest bardzo letka, no gotowanie, pranie, ale to nie to co kiedys, pralka pierze, a dawno to cięższa była robota jak teraz ta praca, bo kiedys trza było i naprząć, i wyrobić, i dzieciom ugotować, i jeszcze w polu robić, za koso, do kartofli i do żniwa, i do wszystkiego, tak było (Zaburze). *Zacufane ludzie kiedys byli, to i pracuowali sie, bo głupie i bidne byli, tera mądre czasy nastali i ludzie mądrzejsze so, no, i nie narobio sie tak* (Łopiennik Górny). *Kiedys to dopiero trza sie było narobić. Wszystko rękami. A jak. A dzisiaj, to nie robota* (Moniatycze). *Była kiedys bardzo ciężka praca, ale człowiek nie był nigdy zmęczony, bo zawsze z ludźmi, w wieczór jeszcze przychodzili sąsiadki i przędły na takich kołowrotkach wełne czy len, byli takie wspólne wieczory, wszyscy sie zbierali i pracuowali, cieszyli sie, śpiwali* (Worgule). *Kiedys było ciężej, nie było maszynów, a jak byli maszyny to takie prymitywne, a wiadomo, że jest lżej orać ciągnikiem niż chodzić za koniem, to przecież nie do porównania, teraz to jest mało pracy, a dużo więcej wyjazdów, dużo załatwień w biurach, w bankach, to niby ni praca, ale czas trzeba mitrzyć* (Siennica Duża). *Kiedys nie było tego przemysłu, tej techniki, ciężko musieli pracować, a teraz mechanicznie wszystko i lepi, mni sie ludzie narobio* (Staw Noakowski). *Kiedys rubiło sie, rubili dobrze na roli, bo uczciwe ludzie byli i pracuwiłe* (Łazy). *Kiedys to ciężko pracowałam, a teraz to pracy nie mam, ot, takie tylko domowe roboty, ugotować obiad, krowe wydoić, dać jeść gadzinie, posprzątać czy w ogrodzie coś tam poplewić, okopać, i to wszystko, takie tam drobne roboty, a pracy to już taki ni ma jak kiedys* (Tarnawa Duża). *Kiedys to wszystko koso, jeszcze sirpami żeli, ale co to, to nie przyrówna Pani tamtych czasów, tera ludzie so mni pracuwiłe i tak by już nie potrafił, bo to trza było umieć i chcić* (Nielisz). *Kiedys w polu rubili i jak na tyn przykład wy żniwa to jeden drugimu Boże dupomóż, Boże dupomóż, daj Panie Boże, bo jak chtoś w polu robił, a przechodziło sie, to Boże dupomóż do roboty albo szczęście*

Boże, tak sie witało sie tych ludzi co byli przy pracy, jak sie szło czy jechało to tak było, o tam Boże wam dopomóż (Niedzieliska). Nasze tak kiedyś mówili, że wszystko musi być w imie Boże, bo jak sie pracuje dobrze i uczciwie, to zawsze Pan Bóg pobłogostawi (Lechuty Małe). Kiedyś nie kosili w niedziele ani w święta i mieli czas, a teraz słome wożo w niedziele, to jest przecież bez sensu, ten świat to już sie chyba zagubił po trochu (Sulów). Kiedyś, jak opowiadał mnie mój dziadek, jeszcze przed potopem, całe żdźbła zboża były kłosami, ale Pan Bóg chciał pokarać ludzi, zesał kare, bo zło sie zaczęło robić, no ji zesał deszcz. Woda zaczęła wszystko zalewać, i cały czas szła w górę, aż ludzie zaczęli błagać, no ji Matka Boska złapała kłosy za czuby i to, co ji w ręce zostało, to tyle zostało do dzisiaj tego kłosa. A, żeby ludzie pamiętali o tej karze, to na pamiątkę do dziś na ziarnie zboża jest, jakby tu powiedzieć, odbite jej oblicze, twarz (Siedliska pow. Krasnystaw). Ale kiedyś był post, już ja, już za moji pamięci, choć ja tyle żyje, ale jeszcze pamiętam jak mama moja, to ni wolno, jeszcze mama moja upuwiadała, jak ona to, już dawno, dawno, tu mówi, jak w niedziele, aż znów w niedziele z mlekiem, a przyz cały tydzień tu z ulejem, [. . .], dawni był post, dawni puścili ludzie. Jak ten post tu gary szuruwali, myli, i był prawdziwy post (Modryniec). Post, to kiedyś przestrzegali tego. Bo kiedyś to sie tak pościło, że nawet cały tydzień, nawet i w niedziele, to nie było takich obiadów, nie gotowało sie takich i ludzie cały post to w ogóle jadły tak delikatnie. Sroda i piątek to był obowiązkowy taki ścisły post. W te dwa dni to był ścisły post (Chodel). Ja kiedyś to na rorate chodziłam, a tera już ni moge (Przybysławice). Kiedyś cepami młócili ji siali ręcznie, i wszystko na czas i prędzej sie wszystko zrobili jak teraz, teraz ja sie mocno dziwie, że teraz tak wszyscy sie prędko uwijają, maszynami koszo, maszynami orzo wszystko i ni mogo sie obrządzić, i późno wszystko robio, i żyto siejo. Kiedyś sie kartofle kopało po dwudziestym września, do jakiegoś siódmego października to sie żyto chwiało już i zasiane, i siali przecież po Siewny po ósmym września, i łono prędko jakoś tak wyrosło, prędko zeszło. I jak sie kartofle kopało, to później żyto było zielone, a dziś siejo, we wrześniu siejo, siejo w październiku, i ni mogo sie obrządzić ludzie, bardzo sie mocno temu dziwie (Nowodwór). Kiedyś, za moich czasów, to poświęcenie pół tak sie odbywało tak, wokóło wsi musiało być cztery ołtarze (Tworyczów). No, kiedyś to co dzień mająka przy figurze sie odprawiała, cało wieś sie schodziła, a jak chto ni poszed, to potem krzywo na niego patrzeli, bo ludzie kiedyś to śpiewali przy figurach, a teraz to troche zanikło (Czartowiec). Sie obijało i pape sie robilo, bo kiedyś to strzecho kryli chatupe (Pogonów). Ja lubiała kiedyś takie parowane kartofle, z cebulko i mąko, no kartofle z mąko. To nazywali hamsa (Niedźwiada). Kiedyś, jeszcze za czasów okupacji to tak dużo oleju sie biło z tej bukwiny z lasu, przywozili ludzie całymi workami tej bukwi z lasu, które zmiatali pod bukami i z tego był bardzo dobry olej, najlepszy olej był z tej bukwi, teraz sie w ogóle nie spotyka tej bukwiny, nie wiem co to sie stało, że ja pamiętam, że za czasów okupacji tak dużo tej bukwiny było i ze słonecznika bili, ze wszystkiego, z maku, ze wszystkiego bili olej (Chrzanów). Kiedyś tam sie nie jadło jak tera kanapki z masłym, syrym, wędlinu, tylko samego chleba nasmarowało sie masłym i było jedzynie (Świeciechów). Kiedyś to nawet jeszcze jak nie można było do młyna, to w żarnach zmelli to żyto, w żarnach (Mircze). Kiedyś to przed adwentem i postem to gospodynie garki i patelnie czyściły (Putnowice Wielkie). Kiedyś to sie piekło normalnie, na trzonie. Sodało sie na piec, wymietło sie piec i na piec sodało sie chlib. Rozsypało sie tam mąke troszke od spodu (Komodzianka). No, kiedyś piokli na trzonie, na ty podłodze w piecu (Hołowno). Z simienia konopnego robiły kiedyś siemieniec do pirogów, to te nasiona ucirały, bez sito przepuściły i podgrzywały. Du tego jeszcze kasza, gryczany kaszy i syra dodawały, i to było nadzinie do pirogów (Karczmiska). Kiedyś to pilo sie surowe mliko i kazdyn był zdrowy (Bochotnica). Choinka kiedyś, kiedyś, to przeważnie

żeśmy nie robili ze świerku, tylko kiedyś ze sosny (Majdan Zahorodyński). Kabaty kiedyś to byli dłuższe, z takim klapami zdobionymi sznurkiem kolorowym (Samowicze). Baba biała to róża kująca, na dziko rośnie, a kiedyś to przy domach też mieli ludzie te krzaki (Olszanka pow. Krasnystaw). Kiedyś to byli biedne ludzie, to trzeba było za złotówkę cały dzień robić (Czartoria). Kiedyś jak było hektar kartofli, tera to tam kopacki so, kopackami kopio, a kiedyś to z gracami sie sło (Dzierzkowice Wola). Mielnik mąkę robi we młynie, a kiedyś to młyny na wodę byli (Huta). Kiedyś kapusty sadziły dużo, po trzy, cztery fury zwoziły z pola na wozach drabiniastych (Witoroż). Kiedyś to tak paskudnie nazywali, dziwka mówili, ale to ni było żadnego obrażania czy czego, to tak po prostu, z dawien dawna było, że to dziwka, ale i córka mówili (Józefów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *kedyś, kedyś.*

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejsćić, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedyś, wpierw, wprzódy.*

Kiedyś dawniej ‘dawniej, w dawnych czasach’

A jeszcze kiedyś dawniej to były w ogóle podłogi gliniane, z gliny robiło sie tak zwane klepisko (Horodyszczce). Kiedyś dawnij to ludzie więcy du siebie chodzili, bo tych telewizorów ni było (Dobrynka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

Wymowa: *kedyz dawnej, kedyz dawni.*

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś pierw, kiejsćić, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedys, wpierw, wprzódy.*

Kiedyś pierw ‘dawniej, w dawnych czasach’

Kiedyś pierw to z gliny zatykaczka była zalypiona smoło, glino, a potem to już zatykaczki z blachy rubili (Brzeźno). Dziadek opowiadali mi o gwiazdach, bo kiedyś pierw to ludzie sie na gwiazdach znali, widzieli, co dzie jest, kiedy schodzi, zachodzi (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Chełma.

Wymowa: *kedyś pierf, kedyś pierf.*

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiejsćić, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedys, wpierw, wprzódy.*

Kiejsćić ‘dawniej, w dawnych czasach’

Kiejsćić to ludzie żyli inaczy jak tera (Sawin). Kiejsćić to ludzie skromnie żyli i więcy sie garneli do Boga (Wereszczyn). Kiejsćić to światła ni było, lampami świcieli, w piecach palili, i tak żyli (Żabno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

Wymowa: *kejsćić.*

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przó-dzi, wkiedyś, wpierv, wprzódy.*

Kierowanie chmury ‘przeprowadzanie chmury w inne miejsce’

To sie nazywało kierowanie chmury, że byli takie, co sie jich chmura słuchała, że jo dzie chcieli tam skierowali, i una poszła (Kolonja Antoniów). To, o tych planetnikach, to było tak, że oni tam te chmury kierowali, gdzie chcieli, to tam też ludzie sie ich bali, bo to czarne były takie, i oni czasami z chmur to zlatywały, z tego, z chmur spływali na ziemi. Ich zadaniem było kierowanie chmury (Motycz).

Źródła: BG-TNN, MG.

Geografia: okolice Lublina i Łęcznej.

Wymowa: *kerowańe xmury, keruwańe xmury.*

Por. *odganianie chmury, odpędzanie chmury, podźwigiwanie chmury, przeprowadzanie chmury, rozchodzenie się chmury, zażegnnywanie chmury, żeganie chmury.*

Kisia ‘drobny deszcz’

Jak tak długo mzy, to mówiu mżawka abo kisia, bo to tak kiśnie na tym dyscu. Mówiu tyz morka. Kisia i morka to jedno i to samo (Trzydnik Duży). Kisia mzy tak powoli (Olbięcin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Rzeczyca Ziemiańska, Trzydnik Duży, Olbięcin (zob. mapa 13).

D. lp. *kisi*; D. lm. *kisiów*; wymowa: *kiśa*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, morka, morszczeni- zna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, po- morszczyńska, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna.*

Klucz I – tom II: 377.

Klucz II – tom IV: 291.

Klucz III – tom IV: 291.

Klucz IV – tom IV: 291.

Klucz V ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Kluc to długi kawałek lodu, co wisi u strzechy (Bazanów Stary). Zima była ostra i kluce z lodu wisały u strzechy w każdy chatupie, uborze (Oszczywilk).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Bazanów Stary, Oszczywilk, Krępa, Pogonów (zob. mapa 23).

D. lp. *klucz*a; D. lm. *kluczy* // *kluczów*; wymowa: *kluč, kluc*.

Por. *copel, copla, cycek, gil, gilza, glut, kluczka, lód, sapla, sopel, sopl*a, *soplach, spiczka, świeca, świeczka*.

Kluczka I – tom I: 126.

Kluczka II – tom I: 126.

Kluczka III – tom IV: 291–292.

Kluczka IV – tom IV: 292.

Kluczka V ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Kluczka z dachu zwisała i tak całe zime ten lód wisioł, tera mówio sopel (Toczyska). *W zimie to kluczki zamarznięte so u dachów* (Ciechomin). *Kluczka styrcy z dachu, a dachy kiedyś były słumiane* (Wola Burzecka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 23).

D. lp. *kluczki*; D. lm. *kluczków*; wymowa: *klučka, kluczka*.

Por. *copel, copla, cycek, gil, gilza, glut, klucz, lód, sapla, sopel, soplą, soplach, szpiczka, świeca, świeczka*.

Kłaki I – tom VII: 162.

Kłaki II – tom VII: 162–163.

Kłaki III – tom VII: 163.

Kłaki IV ‘duże płaty śniegu’

Śnig wielgi, sypie, że strach i takie wielgie kłaki leco (Serniki). *Jak wielgi śnig leciał, to kłaki so* (Żdżarka). *Zasypało wszędzie, bo od rana śnig, takie wielgie kłaki lyclieli* (Łucka).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Włodawy, Lublina i Lubartowa.

D. lm. *klaków*; wymowa: *kuaki*.

Por. *chłapcie, kłapcie, kłaptę, płachty, płatowce, płatki, płaty, szlapy*.

Kłapciasty śnieg ‘śnieg padający dużymi płatami’

Kłapciasty śnik to prędko zaspy robi (Skryhiczyn). *Czasem to taki kłapciasty śnig szed, że takimi kłapciami to lycliało* (Bezek). *Kłapciasty śnig to taki mokry i wielgie takie płaty tego śniegu* (Leszczany).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *klapciastego śniegu*; wymowa: *kuapćasty śńek, kuapćasty śńik*.

Por. *klapczysty śnieg, śnieg kłapciasty*.

Kłapcie I – tom VI: 250.

Kłapcie II – tom VII: 163.

Kłapcie III ‘duże płaty śniegu’

Kłapcie z nieba leco, że światu nie widać (Banachy). *Wielgi śnig, takie wielgie kłapcie leco* (Paszki Duże). *Zimy byli zy śniegiem i takie kłapcie wielgie śniegu lyclieli z góry* (Wirkowice). *Czasem to taki kłapciasty śnig szed, że takimi kłapciami to lycliało* (Bezek). *Śnig to taki gruby czasem leci, takimi kłapciami* (Żurawnica). *Zakurzyło mocno, takie kłapcie lyclieli, a ja na tym przystanku i nic ni jedzie* (Choroszczyńska).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i środkowa.

D. lm. *kłapciów*; wymowa: *kɫapće*.

Por. *chłapcie, kłaki, kłapty, płachty, płatowce, płatki, płaty, szlapy*.

Kłapczysty śnieg ‘śnieg padający dużymi płatami’

Kłapczysty śnieg sie mówi, jak leco wielkie płaty śniegu (Stefankowice). *Kiedys zimy byli zy śniegiem i więcy taki kłapczysty śnig leciał* (Sławęcín).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *kłapczystego śniegu*; wymowa: *kɫapćysty śńek, kɫapćysty śńik*.

Por. *kłapciasty śnieg, śnieg kłapciasty*.

Kłapty ‘duże płaty śniegu’

Kłapty to takie spadające wielkie płaty śniegu (Grabowiec). *Ale dziś sypie, takie kłapty śniegu leco wielgie* (Sławęcín).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Hrubieszowa.

D. lm. *kłaptów*; wymowa: *kɫapty*.

Por. *chłapcie, kłaki, kłapcie, płachty, płatowce, płatki, płaty, szlapy*.

Kokoszka I – tom III: 182.

Kokoszka II – tom III: 182.

Kokoszka III ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

W nocy patrzeli ludzie, o, jest Kokoszka, to już wiadomo, która godzina, bo wyszła Kokoszka (Zamch). *Kokoszka to so te gwiazdy, co na niebie świco jasno w zimie, sześć chyba gwiazdów razem* (Zielone).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Łukowa, Zamch, Borowiec, Majdan Sopocki, Zielone (zob. mapa 28).

D. lp. *Kokoszki*; wymowa: *kokoška*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Kolor ‘postrzegana wzrokowo właściwość przedmiotu zależna od stopnia pochłaniania, rozpraszania lub przepuszczania promieni świetlnych’

Różne kolory miałam tych szmat, i farbowałam, chodniki robiłam, tak samo na łóżko i na podłogę, bardzo ładnie to wyglądało (Michów). *Powiesiła malowanke na płocie, a te kulory tak świecili na słonku, tak sie mienili* (Gdieszyn). *Piski to jajka malowane hilkoma kolorami* (Studzianki). *Bratek to może stąd, że sie brata z różnymi kolorami, a może że w kepkach rośnie* (Rakówka). *Klon w jesieni to jak złote drzewo tak wygląda, te liście sie mienio wsiemi kolorami, piękne drzewo, takie rozłożyste i liście ma tozdobne* (Bychawka). *A mam w ogródku piwonie białe i różowe i mam róże różnego koloru* (Nowodwór). *Arginije to so w różnych kulorach i takie pełne kwiaty* (Kały). *Bomby choinkowe to kiedys byli bardzo kolorowe, takie ładne wzory byli, a tera to więcy jeden kolor i tyle* (Wólka Plebańska). *Jaja były malowane na różne kolory i takie naturalne te farby byli* (Niedziałowice). *Na święta to kraszali jajca na różne kolory* (Wyhalew). *Jajka krasili na różne kolory i w różne tam takie wzorki, kreski, kółka* (Czartoria). *Jajka na*

Wielkanoc trzeba malować w różnych tam takich kolorach i wzorach, a to w korze dębowy, a to w cebuli, a to w zbożu, i wychodzą różne kolory, i po tym wzorki (Rzeczycza Ziemiańska). Jajka to różnie się barwiło na różne kolory, na zielono to się rwało się żyto i gotowało się w tym wywarze jajka, na brązowo no to brało się kore olchowo, no i wtedy jajka byli brązowe, w cebulaku się maczało, to takie bordowe wychodzili (Putnowice Wielkie). Kraszanki to mają jeden kolor i nie mają wzorków na tym, tylko sam kolor jajka (Witoroż). Pisali pisanki na kilka kolorów i z wzorkami takimi różnymi (Wołkowiany). Malowanki to jajka malowane kilkoma kolorami (Susznio). Jajko się woskiem, a później się gutowało tym wosk. Ale się gotowało z cebuli w tych łupinach, no, bo żeby kolor miało jajko (Stryjno Pierwsze). Na Jana gospodarz brał opłatek w kolorze czerwonym i kawałek chleba, i do środka tego chleba tym kolorowy opłatek, ile tam była było (Mołodiatycze). Angorka to wetniane, takie jakby na drutach rubione, no i kolory różne były (Żulin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *koloru*; D. lm. *kolorów*; wymowa: *kolor*, *kołor*.

Por. *barwa*.

Kolorowy 'będący jakiegoś koloru, ale nie białego i nie czarnego'

Jak różne kolory są, to już kolorowe jest (Siedliszcze gm. Dubienka). To po prostu kolorowe, a jakby było białe czy czarne, no to już nie kolorowe, bo kolorowe to musi być kilka innych kolorów tak razem (Turobin). Kiedyś to łaki byli takie kolorowe, piękne, a teraz już wyginęli te ruśliny, bo to nawozy sypio (Komarno). Kolorowy jak kogut, bo ma różne piórka, w różnym kolorze (Tereszpol). Szalinówka to śliczna taka chusteczka, kolorowa bardzo (Brody Duże). Kobiety mieli kolorowe chustki perkalowe, wiązane pod brodo (Wólka Łabuńska). Apaszka to chustka przezroczysta, kolorowa, zawiązana na kokarde (Ratoszyn). Byli spódnice malowanki takie bardzo kolorowe z lnianego płótna (Wólka Czuczycza). Gorset wkładali na białą bluzkę, był piękny, bo na czarnym akksamicie kolorowe cykiny się błyszczały (Nowodwór). Krajka to barwny pas lniany lub parciany. Krajka to było takie ala pas [...]. Kolorowe było, zilone, takie kuliory żółte, różowe, sine kuliory (Dołhobyczów). Szalinówka to kolorowa była z kwiatami (Hołowno). Gorsety były czarne z ozdobione cekinami kolorowymi, połyskującymi (Dębica). Do kościoła wkładano szalinówkę zawiązywaną pod brodo. Szalinówka to chustka w kwiaty kolorowe (Józefów). Chodniki byli tkane, szmaty te kolorowe cieni. Jak się już tu rzuciło tym czółenką, i to ta nie przeszła, to się dobijało, i w drugo strone dobijało, i to tak się tkano. I tak chodnik tkali i tymi kolorowymi, i to cieli na paseczki te kolorowe szmatki (Uhrusk). Kraszanka to jest kolorowe, malowane jajko świąteczne (Pilaszkowice). Skrobanka to kolorowe, malowane jajko świąteczne ze skrobanymi pisakiem wzorkami (Leszczanka). Jak ja mają chrześnego syna, to zanieść jemu wołoczebne trza, pięknie takie, kolorowe (Ortel Książęcy). Kolorowe, malowane jajko świąteczne nazywali kiedyś wołoczebne (Worgule). Był taki opłatek, taki był opłatek kolorowy i szło się, i konikom i krówkom, cielakom, i życzyło się, żeby byli zdrowy, żeby dawała dużo mleka krowa, koń żeby był silny. Był taki specjalny, kolorowy opłatek dla zwierząt (Putnowice Wielkie). Biały opłatek był dla ludzi, a opłatek kolorowy, przyważnie opłatek różowy był dla bydła, żeby wiedziało, że Pan Jezus się narodził (Krępa). Potem, albo rano następnego dnia, zbierało się te okruchy ze stołu i z kolorowym opłatkiem niósł krowom, żeby zdrowe były i dużo mleka dawały (Krynica). Marszałko starosta wywijał w górze, a to kolorowe tak ładnie fruwało (Nowy Orzechów). Na choinke to były takie kolorowe, kręcune świecki (Abramów). Na różge wybierano drzewo sosnowe o trzech

lub pięciu rogach, strojone kolorowo bibuła lub piórami gęsimi. Na końcach różgi były drygały (Giełczew). Drygi były to kolorowe szmatki, cięte w kwadraty i słomki nawlezione na szczecine z dzikiej świni (Franciszków). Różga weselna to ozdobny, obrzędowy bukiet z kolorowych wstążek, piór, bibuły (Radzanów). Na wieńczyny wili różge zrobino z wierzchołka sosny, ubranego w gęsie pióra i kolorowe wstążki z bibuły (Dębina). Marszałek miał take różge zrobiono z piór kolorowych i pod trop łorkiestry wywijoł (Branew). Pająk to ozdoba z kolorowej bibułki zawieszona u sufitu (Potok Górny). Pająk to ozdoba zawieszana u pułapu zrobiona ze słomy i kolorowej bibułki (Międzyrzec Podlaski). Symbolem starościńcy była korona, taki swaweczny wianek, wykonany z kolorowych wstążek, sztucznych kwiatów i pawich piór (Mosty).

Źródła: PM, APAE, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *kolorowego*; D. lm. *kolorowych*; wymowa: *kolorovy, kulurovy*.

Por. *barwny, wielobarwny*.

Koloryt ‘barwna substancja używana do malowania lub barwienia’

Do malowania byli różne koloryty (Zanowinie). Ludzie sami se robili koloryty z roślin, z kory drzew, z cybuli, zy zboża, bo na koloryty zy sklepu nie stać było (Osiczyna). A jak sie pisanki pisało, bo ja w czterech kraskach robiłam te pisanki. To sie nazywało kraski, koloryty, a jak nie było takiego koloryta, to brało sie kore z dzikij jabłoni, obcinało sie grubo, to sie gorąco wodo zalewało, i to sie robił kolor żółty, i to brało sie jajko, i najpierw te koloryty, te farby, co se robiło, rozpuszczało sie, była żółta, czerwona, no, i w tej czarnej gotowało sie, a po białych to było jajko białe, ale musiał to być воск na pisanie tych pisanek, to musiał być prawdziwy pszczeli воск, bo on sie ładnie przyklejał do tego i nie odstawał w czasie namaczania w tych farbach (Moniatycze).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa, Chełma i Zamościa.

D. lp. *kolorytu*; D. lm. *kolorytów*; wymowa: *koloryt*.

Por. *farba, kraska*.

Kołbania II – tom IX: 168.

Kołowanina ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Ale dziś kołowanina na świecie, śnig, wiater, lepi z domu nie wychodzić (Gręzówka). Śnieg sypie, wieje, no tako kołowanina na świecie (Żdzary).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Gręzówka, Żdzary (zob. mapa 15).

D. lp. *kołowaniny*; wymowa: *kouowanina*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Koźzałęka ‘ślizgawka’

Koźzałęke to w zimie dzieci mieli na każdy łące (Kopyłów). Ja to na butach w zimie na ty koźzałęce, bo tyżwów to nicht ni miał (Hrebenne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Kopyłów, Hrebenne (zob. mapa 21).

D. lp. *koźzałęki*; D. lm. *koźzałęków*; wymowa: *kouzałęka, koźzałęka*.

Por. *czołgawka, dziugawka, dzugaleka, dzugawka, kalonka, kowzanka, lodówka, lód, skotzanka, sothanka, szorgawka, szorgowisko, ślizgaleka, ślizgawica, ślizgawka*.

Kometa ‘nietrwale ciało niebieskie o niewielkiej masie, składające się z jądra otoczonego powłoką gazową i warkoczem’

Kometa to tako jak spadająco gwiazda z takim łogunym świetlnym, z takim jak warkoczem z tyłu i leci w nocy po niebie i znać ju najbardzi ze wszystkich gwiazd (Świeciechów). Kumeta to inaczy gwiazda z ogonem (Krzemień). Gwiazde take z ogonem to nazywali kometa (Uścimów). Gwiazda z ogonem to kometa (Zalesie). Kometa to jest taka gwiazda, co ma duży ogon żółty i jak sie pojawi, to jakieś nieszczęścia czekajo. To nazywa sie kometa ta gwiazda (Żurawnica). Kometa to jest blisko słońca, ma taki ogon (Bochotnica). Kometa sie pojawiła przed pierszo wojno, to ludzie mówili, że te wojne przepowiedziła (Wielęcza).

Źródła: PM, BT, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *komety*; D. lm. *kometów*; wymowa: *kometa, kumeta*.

Por. *gwiazda z ogonem*.

Kominek I – tom V: 217.

Kominek II – tom VIII: 199.

Kominek III ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

Takie białe chmurki to dymki abo kuminki (Wysokie). Kuminek to tak leciutko płynie po niebie (Stryjów). Taki obłok biały na niebie to kominek kiedyś nazywali, tera więcę obłok sie mówi, ale i kominek też każdy wie, co to jest (Ostrzyca).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Ostrzyca, Wysokie, Stryjów, Bończa (zob. mapa 2).

D. lp. *kominka*; D. lm. *kominków*; wymowa: *kołinek, kułinek*.

Por. *batwan, batwanek, baran, baranek, dymka, kumulus, kwaśne mleko, obłoczek, obłok, obłoka, siewka*.

Kominek IV ‘wir powietrzny’

Kominek naleciał, zakotłowało i drzewo trach na pół złamało (Leszczanka). Kominek to taki paskudny wiater, co niszczy, co popadnie, najgrubsze drzewo potrafi wyrwać z korzyniami (Brzozowica Duża).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Leszczanka, Trzebieszów, Brzozowica Duża.

D. lp. *kominka*; D. lm. *kominków*; wymowa: *kołinek*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater*.

Komorniczny śnieg ‘drugi śnieg’

Drugi śnieg to kumornicy śnieg (Świeciechów). Komorniczny śnieg to taki troszke większy, taki drugi śnieg, co leży dłuży (Wierzbica pow. Kraśnik).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *komorniczego śniegu*; wymowa: *komorničy śńek, komorničy śńik, komornicy śńek, komornicy śńik.*

Por. *drugi śnieg, dziadowski śnieg, śnieg komarnicki.*

Komuda ‘białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem’

Komuda białutko przykryła drzewa, trawę, a na drodze to jakby mleko kto rozlał, tak biało (Krzczonów). Po starym komuda, po nowemu to mgła (Gielczew).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Krzczonów, Gielczew (zob. mapa 5).

D. lp. *komudy*; D. lm. *komudów*; wymowa: *komuda.*

Por. *ćma, mgła, mleko, morka, mroka, pamroka, srezoga, tuman.*

Koniec miesiąca ‘ostatnia faza księżyca’

To sie mówi koniec miesiąca widać, bo już tyn miesiąc sie kurczy tak, malutko go ino jest (Krasne). Miesiąc prawie przestaje świecić, już ostatnia cząstka, tylko koniec miesiąca został (Nadrybie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Włodawy i Łęcznej.

D. lp. *końca miesiąca*; wymowa: *końec mėsönca, kuńec mėsönca, końec mīsonca.*

Por. *czwarta kwadra, ćwierć księżyca, księżycowy pasik, ostatek, ostatni kwartał, ostatnia ćwierć, ostatnia kwadra, półsierpek, sierp, sierpeczek, sierpek, stary księżyc, stary miesiąc.*

Koniec świata

A o końcu świata, to dziadek mi tłumaczył, nawet w szkole mi sie później przydawało. Gdzie jest koniec świata, pytałam dziadka. A dziadek mówi, że tam, gdzie widzisz, tylko trzeba bardzo daleko iść. A pytam sie, za Hajownikami, jeszcze dalej, za Cieszynem, jeszcze dalej. Tam, gdzie sie widać, co niebo dostaje do ziemi, to tam jest koniec świata. A jaki jest świat. A taki jak widzisz. Dziadek mi tłumaczył. O, ziemia, to jest tak jak żółt, tak jak żółt jest ziemia, o patrz widzisz, o tak, o tak jest i tak na okragło, tak mi pokazywał. Tak jak żółt, takie plecy ma (Wysokie). Jak sie pukazała ta gwiazda z ugonem, to mówiły ludzie, ze to koniec śwata bedzie (Charlejew).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *końca świata*; wymowa: *końec śfata, kuńec śfata, końec śfata, kuńec śfata.*

Konik I – tom III: 183.

Konik II – tom III: 183–184.

Konik III – tom III: 184.

Konik IV – tom IV: 300.

Konik V – tom VII: 171.

Konik VI – tom VII: 171.

Konik VII ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Sześć, siedem gwiazd to Sierotki, Konik lub Kwoczki. One pokazują się na północy zawsze w zimie (Wyryki). Konik to wychodzi w zimie na niebo (Lubień).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Wyryki, Lubień, Zahajki pow. Włodawa, Żuków (zob. mapa 28).

D. lp. *Konika*; wymowa: *końik*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Kopa I – tom I: 137.

Kopa II – tom II: 377.

Kopa III – tom IX: 173.

Kopa IV ‘zaspas śnieżna’

Tu take kope usypało śniegu i my se taki tunel zrobiły w ty kopie i tam sie włąziło w niego (Janiszkwice). Na drogach były w zimie kiedyś takie kopy śniegu, że przejechać sie nie dało (Gościeradów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego i Kraśnika (zob. mapa 16).

D. lp. *kopy*; D. lm. *kopów*; wymowa: *kopa*.

Por. *burta, gomuła, grobla, hurba, kopiec, kopuła, metelucha, naboj, wydma, wyspa, zadma, zamieć, zamieta, zaspas, zawieja*.

Kopiec I – tom II: 260.

Kopiec II – tom III: 187.

Kopiec III – tom III: 187.

Kopiec IV ‘zaspas śnieżna’

Kopiec, no to warstwa śniegu na polach i drogach nawiana przez wiatr w zimie (Międzyrzec Podlaski). Kopiec taki usypało, że drogi nie było widać, bo całe noc śnieg szedł (Ignaców).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Lublina i Bełżyc (zob. mapa 16).

D. lp. *kopca*; D. lm. *kopców*; wymowa: *kopec*.

Por. *burta, gomuła, grobla, hurba, kopa, kopuła, metelucha, naboj, wydma, wyspa, zadma, zamieć, zamieta, zaspas, zawieja*.

Kopno ‘dużo grząskiego śniegu na drodze, po którym trudno przejść i przejechać’

Kopno, to jak śnieg taki sypki i jest go tak dużo (Zanie). Kopno to dużo śniegu pod nogami (Wysokie). Takie kopno było i sie grzęzło nogami w śniegu, wpadało sie po pas (Żrebcie). Ty zimy to kopno takie było na drogach, śniegu dużo (Kłoczew). Kopno takie, tak dużo śniegu na drodze i sie wpada w tyn śnig, nogi nie można wyjąć zy śniegu (Majdan Obleszcze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *kopno*.

Kopuła ‘zaspa śnieżna’

Zimy były jak trza, no to kopuły śniegu wśędzie sie robiły, a drogo to casem sie ni dało przejechać (Skowieszyn). Kupuły zy śniegu kiedyś to do wiosny lyżały (Trawniki). Kopuła sie zrobiła pod domem i trza póść odrzucić tyn śnig (Siostrzytów). Zimy były mroźne i wielgie kopuły zy śniegu były na drogach, na podwórkach (Paszki Duże).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego, Puław, Świdnika i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 16).

D. lp. *kopuły*; D. lm. *kopułów*; wymowa: *kopuuɔ, kumpuuɔ, kupuuɔ*.

Por. *burta, gomuła, grobla, hurba, kopa, kopiec, metelucha, nabor, wydma, wyspa, zadma, zamieć, zamieta, zaspą, zawieja*.

Kosiarz I – tom I: 143.**Kosiarz II** ‘gwiazdy w gwiazdozbiorze Oriona’

Trzy gwiazdy, tak ułożone jedna po drugiej, stare ludzie nazywali Kosiarz (Puchaczów). Trzy gwiazdy na niebie to Kosiarz (Zawieprzyce). Babka i Kosiarz, gwiazdy te lepi widać w zime niż latem (Niedźwiada). Z gwiazd to poznaje Wóz, Kwoczki, które świeco tylko w zimie, i Kosiarza, a droga na niebie co świeci, to Gościniec ludzie mówili (Stary Orzechów). Kosiarz to takie trzy gwiazdy na niebie (Wiryki). Kosiarz to so trzy gwiazdy w rzedzie ustawione na niebie (Horyszów Polski). Kwoczka i Kosiarz były widoczne w zimie, jak Kwoczka i Kosiarz były, to ludzie według nich ustalali godzine (Bończa). Kosiarza wydobywano najlepiej zimo (Czemierniki). Kosiarz to gwiazdy na niebie, musi to so trzy gwiazdy koło siebie (Przewłoka). Kosiarza i Babke było widać jesienio, zimo, a niektórzy potrafili po tych gwiazdach określić godzine (Abramów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego, Parczewa, Włodawy, Lubartowa, Lublina, Łęcznej i Zamościa (zob. mapa 29).

D. lp. *Kosiarza*; wymowa: *kośaś, kośoś*.

Por. *Kosiarze, Kosiarzyki, Kośniki*.

Kosiarze ‘gwiazdy w gwiazdozbiorze Oriona’

Kosiarze to szli tak po niebie, jak te kosiarze za sobo na polu. Kosiorze to był taki znak, która godzina, o wyszli Kosiorze, to już ta godzina (Czarnystok). Jak Kosiarze na południu so i tak świeco prostym światłem, to czwarta godzina w nocy, tak mówili stare ludzie, znali te gwiazdy, widzieli, dzie i kiedy sie pokazujo na niebie, a tera nic ni wiedz, ale zygarki majo (Zaburze). Po Kosiarzach to sie przewiduje, która godzina. O, już

widać Kosiarczów, to już jest ta godzina (Stary Bidaczów). *Te Kosiarze to wiem, że so, bo widze nieraz. No, to jest trzy tak ze sobo i ta kosa taka, to Kosiarze, no i Wóz, to jest cztery koła i ten dyszel. To przecież wyjdzie człowiek i od razu widzi* (Lipa). *Kosiarze so to trzy gwiazdy, które wschodzo na wschodzie* (Uścimów). *Kosiarze to takie trzy gwiazdy, rzędem ustawione na niebie* (Hańsk). *Kura i Kosiarze to wychodzo wcześniej i zachodzo później, nie tak, że so stale jednakowo, czasem z wieczora sie pokazujo, a czasem później* (Przewłoka). *Trzy gwiazdy dobrze widoczne to Kosiarze. Widać je dobrze w zimie, w lecie nie widać* (Białka). *Kosiarze to trzy gwiazdy na niebie* (Cyców). *Trzy gwiazdy razem to Kosiarze, pokazujo sie tylko w zimie* (Wołoskowola). *Kosiarze to trzy gwiazdy rzędem koło siebie ustawione, pokazujo sie tylko na jesieni i w zimie. Z nich ludzie orientowali sie, która godzina* (Wyryki). *Kwoczki i Kosiarze wschodzo dosyć wcześniej i zimo* (Sitno pow. Zamość). *Jak tak w kupie pare gwiazd na niebie, to tutaj na takie coś to godały Kosiarze* (Księżomierz). *Pięć gwiazd przy sobie to Babki, a jak trzy to Kosiarze* (Zakrzów).

Źródła: PM, BT, MAKL, MNL, KA, SSiSL I-1, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 29).

D. lm. *Kosiarzy // Kosiarczów*; wymowa: *kośaże, kośoże*.

Por. *Kosiarz, Kosiarzyki, Kośniki*.

Kosiarzyki ‘gwiazdy w gwiazdozbiornie Oriona’

So jeszcze gwiazdy nazywane Kosiarzyki. W lecie Kosiarzyków nie widać i nie widać Wozu (Mosty). *Kosiarzyki pokazujo sie w zimie, to so trzy gwiazdy* (Motwica).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Dawidy, Polubicze Wiejskie, Mosty, Dubica, Motwica, Matiaszówka, Jabłeczna (zob. mapa 29).

D. lm. *Kosiarzyków*; wymowa: *kośażyki*.

Por. *Kosiarz, Kosiarze, Kośniki*.

Kośniki ‘gwiazdy w gwiazdozbiornie Oriona’

Trzy gwiazdy rzadkiem na niebie ustawione to so Kośniki (Żerocin). *Kośniki to trzy najjaśniej świecące gwiazdy w gwiazdozbiornie* (Gręzówka). *Kośniki to so trzy gwiazdy, co świeco w zimie* (Łazy). *Trzy gwiazdy razem ustawione na niebie to bedo Kośniki. Kiedyś ludzie to znali gwiazdy, tera ni wiedzo nic* (Leszczanka).

Źródła: PM, MAKL, KA, SSiSL I-1, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej i Łukowa (zob. mapa 29).

D. lm. *Kośników*; wymowa: *kośniki*.

Por. *Kosiarz, Kosiarze, Kosiarzyki*.

Kowzanka ‘ślizgawka’

Dzieciom kowzanke sie rubiło w zimie (Bohukały). *Na łakach to była jedna kowzanka, ale dzieci mieli wielge radość w zimie* (Żuków). *Babka niech nie wychodzo z domu, bo dzieci se na drodze kowzanke zrobili* (Jarosławiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia i środkowo-wschodnia (zob. mapa 21).

D. lp. *kowzanki*; D. lm. *kowzanek // kowzanków*; wymowa: *kowzanka*.

Por. *czołgawka, dziugawka, dżugawka, kalonka, kotzaleka, lodówka, lód, skotzanka, sothanka, szorgawka, szorgowisko, ślizgawka, ślizgawica, ślizgawka*.

Kra ‘lód płynący z wodą’

Kra to kawałki zamrożonego lodu, takie so pokruszone i płyno razem z rzeko (Wąwolnica). Kra to lód zamrożnięty i płynący rzeko, jak już zelga jest (Stawce). Na wiosne to kra sła rzeko (Bałtów). Jesce jak mróz był, to Wisła zamarzła, jakie późni płynyły kry, przeciez tyz sie tam potopiły, tam jedyn na kre wloz, drugo pchnyła i posed. Przeciez most te kry zerwały w Annopolu, tak, zerwały most kry, bo to, to zrobiuł sie taki zator; dopływała jedno do drugi, jedno do drugi i tam, a mosty były wtedy drewniane (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kry*; wymowa: *kra*.

Por. *ikra, kryha, sryż*.

Krasiasty I – tom III: 196.**Krasiasty II** ‘różnobarwny – o kolorze’

Jak jest coś w takie różne kulory, to sie mówi, że to takie krasiaste, aż łocy bolo patrzyć (Bychawka). Krasiasty to taki wielokolorowy (Wólka Abramowska). Krasiaste albo pstre to so sukienki, chustecki (Księżomierz).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia (zob. mapa 41).

D. lp. *krasiastego*; D. lm. *krasiastych*; wymowa: *krasasty*.

Por. *boczasty, graniasty, graniaty, krasisty, krasy, łaciasty, łaciaty, pstrokaty, pstry, raby, różnobarwny, różnokolorowy*.

Krasisty I – tom III: 196.**Krasisty II** ‘różnobarwny – o kolorze’

Casem chustecki su w taki krasisty wzorek, w taku kratke w różne kulory (Zarzeczce). Jak krowa mo takie łaty, jedne białe, drugie czarne czy czerwone, to mówi sie na nio krasula, bo jest koloru krasistego (Staw Noakowski). Krasisty sweder to ja bardzo lubie, bo ładny i ciepły (Bukowa). Ubrania so krasiste, krowy so krasiste, czarne z białym czy czyrwune z białym abo czarnym (Udrycze). Łu mnie so dwie krasiste krowy i jeszcze cilaczek (Białowola). Pójde już, bo jeszcze ni dujiłam krasisty krowy, a już downo po pułudniu (Tarnawa Duża).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-środkowa i środkowo-zachodnia (zob. mapa 41).

D. lp. *krasistego*; D. lm. *krasistych*; wymowa: *krasisty*.

Por. *boczasty, graniasty, graniaty, krasiasty, krasy, łaciasty, łaciaty, pstrokaty, pstry, raby, różnobarwny, różnokolorowy*.

Krasiwy ‘ładny kolor’

Krasiwy to jak coś bardzo takie, co sie podoba, to jest krasiwe (Olchowiec-Kolonia). Ale se krasiwe zapaske zrobiłam, a krasiwy to ładny (Wólka Ratajska). Ładna dziwczynna, krasiwa na gębie (Olenówka). Panna krasiwa, rumiana, taka w sobie niezła, i dziadek mówi, żyń sie, bo una ci każde rubote robi (Lubień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i wschodnia.

D. lp. *krasiwego*; D. lm. *krasiwych*; wymowa: *krasivy*.

Kraska I – tom III: 197.

Kraska II – tom III: 197.

Kraska III – tom X: 188.

Kraska IV ‘barwna substancja używana do malowania lub barwienia’

A jak sie pisanki pisało, bo ja w czterech kraskach robiłam te pisanki. To sie nazywało kraski, koloryty, a jak nie było takiego koloryta, to brało sie kore z dzikij jabłoni, obcinano sie grubo, to sie gorąco wodo zalewano, i to sie robił kolor żółty, i to brało sie jajko, i najpierw te koloryty, te farby, co sie robiło, rozpuszczało sie, była żółta, czerwona, no, i w tej czarnej gotowało sie, a po białych to było jajko białe, ale musiał to być wosk na pisanie tych pisanek, to musiał być prawdziwy pszczeli wosk, bo on sie ładnie przyklejał do tego i nie odstawał w czasie namaczania w tych farbach. No, i to tak popisano sie troche i zostawiało sie miejsce, gdzie miało być czerwone, gdzie ma być żółte, i jak pierwszy raz popisała po białych, to wkładało sie do żółtej farby, i na noc, rano sie wyjmowało na takie ściereczki, no i jajka obschły, i znów sie popisywało (Moniatycze). Kupywali w sklepach, czy tam u jakiej Żydówki, czy u kogo, bo wpieryw byli i tam babki takie, że Żydówkami nazywali. No, ja tak mówie jak jest, ji ona miała tam te farby, kraski, tak jak to nazywali, to nie farba, teraz to mówio, że farba, a to kiedyś po naszymu to kraska była. A majesz tam czy czarnu czy jako, czy brązowe kraski. A ona mówi, że ma, tam tyżeczkie czy dwie wsypie, ile ty bedziesz chciała i ufarbujesz. Zagotowujesz wode i, i w te, w te wode zagotowane z rozpuszczono to już farbo, wkładało sie te motki i już. Późnij przepłukało sie i już on kolorowy był. [. . .]. No, orzechami. Tu u nas sąsiadka była, ona i włosy malowała, ale jak ona to robiła to nie wiem. Może parzyła czy co ten orzech, i kraska z tego była (Hołowno).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kraski*; D. lm. *krasków*; wymowa: *kraska*.

Por. *farba, koloryt*.

Krasy I – tom III: 198.

Krasy II ‘różnobarwny – o kolorze’

Jak co ma takie różne, ruzmajite kulory, to sie mówi, że to krase (Zubowice). Ło masz tako sukinke kraso abo masz chusteczke kraso (Siemierz). A koń mógł być krasy czy krowa (Krasnobród). Krase zapaske miałam z takiego dobrego materiału, a te kulory to takie były przeróżne (Gościeradów).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: okolice Tomaszowa Lubelskiego, Zamościa, Janowa Lubelskiego i Kraśnika (zob. mapa 41).

D. lp. *krasego*; D. lm. *krasych*; wymowa: *krasy*.

Por. *boczasty, graniasty, graniaty, krasiasty, krasisty, łaciasty, łaciaty, pstrokaty, pstry, raby, różnobarwny, różnokolorowy*.

Kremowy ‘jasny odcień koloru żółtego’

Krymowy to taki blady żółty (Potok Górny). Kremowy to taki jakby blady, ale żółty w kolorze (Luchów Dolny). Nasz zespół był w szalinówkach. Takie miałyśmy czarne, ale były białe, i kremowe, i czerwone (Uhrusk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *kremowego*; D. lm. *kremowych*; wymowa: *kremowy, krymowy*.

Por. *bladożółty, jasna żółć, jasnożółty*.

Kręciek ‘wir powietrzny’

Kręciek to taki słup kurzu się robi i tak porywa, co trafi na drodze (Zbereże). Kręciek jak dzieś zajmie, to może wszystko zniszczyć, taka to moc tego wiatru jest (Kozły). Kręciek tak lata jak szaluny i co na drodze to niszczy (Brzozowica Mała). Kręciek to taki wir wiatru i kurzu (Łyniew). Kręciek naleciał i drzew nałamał w parę minut (Puchacze).

Źródła: PM, PZ, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *kręćka*; D. lm. *kręćków*; wymowa: *kreńćek, kryńćek*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiat, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicher, wicher, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiat*.

Kręciwiater ‘wir powietrzny’

Kręciwiater naleciał, dach porwał, drzewa połamał, powyrywał (Orchówek). Ten kręciwiater, taki kręcony wiat to od diabła jest (Matiaszówka).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *kręciwiatru*; D. lm. *kręciwiatrów*; wymowa: *kreńćiwat, kryńćiwat*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiat, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicher, wicher, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiat*.

Krętarz ‘wir powietrzny’

Krętarz to niszczęcie, bo jak naleci to niszczy wokół, co jest (Żdzarka). Jak krętarz tu dzieś był, to potem musieli dachy na nowo pokrywać, a co drzew nałamało (Zbereże).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Żdzarka, Bytyń, Zbereże.

D. lp. *krętarza*; D. lm. *krętarzów*; wymowa: *krentaś, kryntaś*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiat, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicher, wicher, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiat*.

Krętawa ‘gesty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Krętawa taka zy śniegiem i z wiatrem, tak miecie tym i kurzy (Paszki Duże). Taka krętawa, bo wiater wieje i śniegiem sypie (Stulno).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Stara Wieś, Paszki Duże, Branica Radzyńska, Skoki, Żdzarka, Stulno (zob. mapa 15).

D. lp. *krętawy*; D. lm. *krętawów*; wymowa: *krentava*, *kryntava*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha.*

Krętawica ‘wir powietrzny’

Ja raz widziałam, to okropny strach ta krętawica, jak latało to, zakurzyło, wiater jak szalony i drzewa łomało (Glinny Stok). Krętawica to tam kawał lasu wyłamała, te drzewa jak zapalki padali (Siemień).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Glinny Stok, Jezioro, Siemień.

D. lp. *krętawicy*; D. lm. *krętawiców*; wymowa: *krentawica*, *kryntawica*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wichur, świni wichur, świński wiater, świński wichur, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wichur, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, zło, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Kropi ‘pada drobny deszcz’

Kropi taki drobny deszcz (Żerocin). Kropi, no deszcz tak drobniutko (Czesławice). Ja mam takie te, na przykład o pirszego wrzesnia Idziego, jak na Idziego ładnie, to prędko śnieg nie upadnie. I był ładny, ładny był pierwszy wrzesień, tylko mi sie zdaje, że łod wieczora trochy kropiło (Błonie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *kropi*.

Por. *ciapie, dziabie, kapie, morczy, mryhaje, mży, prószy, rosi, siajda, siapi, siecze, szamerga, szaruży.*

Krócej ‘niedługo’

Trza poczekać krócej i uda sie (Gąsiory). Takie malutkie dziecko to krócej śpi (Malice). To już ni potrwa długo, krócej sie uda skończyć te budowe (Policzyna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *krucej*, *krucy*.

Por. *krócy, krótko.*

Krócy ‘niedługo’

Ja tera to krócy śpie, bo już mam swoje lata (Gąsiory). To krócy potrwa, poczekoj (Lipa). Tera to żniwa krócy trwajo, bo zajędzie snopowiazko i gotowe, a kiedyś to cały miesiąc była rubota (Leszczany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *krucy*.

Por. *krócej, krótko*.

Krótko ‘niedługo’

Ni mam czasu za bardzo, ale możem krótko porozmawiać (Terebela). Przeszed i już leci, bo mówi, że ja na krótko ino przyszed (Radzanów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *krutko*.

Por. *krócej, krócy*.

Krupa I – tom VI: 280.**Krupa II** ‘drobny suchy śnieg’

Krupa leci taka, taka sucha krupa (Serniki). Dziś to krupa jakaś leci, takie suche (Zanie). Krupa na dworze, lepi dziś nie wychodzić z domu (Hedwizyn). Krupa sypie, no to w zimie, w zimie, ale mroźno i wilgotno, to jest kasza taka, śnieg zbity w tako kasze jak krupy, bo u nas sie mówiło na kasze krupy. Sypie krupa (Wysokie).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja, Zamościa, Krasnegostawu, Lublina, Lubartowa, Parczewa i Białej Podlaskiej (zob. mapa 17).

D. lp. *krupy*; wymowa: *krupa*.

Por. *drzemka, kasza, krupki, krupy, śnieg*.

Krupki ‘drobny suchy śnieg’

Takie krupki leco, to ślisko będzie tylko z tego (Paszki Duże). To nie śnieg, ale takie krupki leco suche (Branica Radzyńska).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Paszki Duże, Branica Radzyńska, Glinny Stok, Siemień (zob. mapa 17).

D. lm. *krupek // krupków*; wymowa: *krupki*.

Por. *drzemka, kasza, krupa, krupy, śnieg*.

Krupy I – tom VI: 282.**Krupy II** ‘drobny suchy śnieg’

Krupy to drobne suche kuleczki padającego śniegu (Krasienin). W zimie to jak to upadły takie krupy, to już ślisko było (Mętów). Paskudnie na dworze, cały czas takie krupy leco (Korytków Duży). Krupy z nieba leco w zimie, takie drubniutki, suche i twarde (Jarczów).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowo-zachodnia (zob. mapa 17).

D. lm. *krup // krupów*; wymowa: *krupy*.

Por. *drzemka, kasza, krupa, krupki, śnieg*.

Kryha 'lód płynący z wodą'

Na wiosne jak zaczęły te kryhy płynąć, to dopiero było łuciechy dla dzieciaków (Sól). Na Tanwi byli takie duże kryhy (Zanie). Kryha to taki lód, co płynie z wodo (Kodeniec). Kryha to jest to samo samo co kra, ale taka wielga (Sławęcín). Kryha to duży kawał lodu odrywający się w zamrznięty wodzie (Potok Górny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *kryhy*; D. lm. *kryhów*; wymowa: *kryxa, kryya*.

Por. *ikra, kra, sryż*.

Księżyc 'naturalny satelita ziemi, drugi pod względem jasności obiekt na niebie'

Księżyc jest światłem, co świeci tylko w nocy (Kąkolewnica). Kiedyś to tak mówili, że księżyc pożyczca światło od słońca i świeci w nocy, ale nie grzeje ziemi, tylko świeci (Gorajec). Dziadek to mówili, że księżyc świeci pożyczonym światłem (Komodzianka). Druga światłość to księżyc, trochę mniejsza jak słońko (Jableczna). Księżyc to tak jedzie dookoła ziemi (Kodeń). Na księżycu to widać dwa braty, dwa braty przekłete tam so, jeden z drugim siedzi na księżycu (Matiaszówka). Kto jest ważniejszy, słońce czy księżyc, no pewnie oba ważne, bo słońce świeci i grzeje, a księżyc jest jakby martwy, ni ma tego ciepła, ale światło ma (Zielone). Zawsze mówili, że Twardowski siedzi na księżycu, że tam jest takie, jak patrzeć w niego, to znać takie jakieś, jakieś obłoczki, jakieś coś, tego, co to tam, nie wiem, ale tak mówili, że na księżycu to Twardowski siedzi (Lipa). Dawniej ludzie na księżyc mówili miesiąc, teraz rzadko się tak mówi (Przewłoka). Na księżyc kiedyś mówili miesiąc, nie księżyc, ale miesiąc (Dębowa Kłoda). Jak nastawał księżyc, mówili, że jest na nowiu, potem pełnia, sierpek, ostatek i znowu nowy księżyc (Kamionka). Jak się księżyc pojawia, to jest na nowiu, potem powiększa się do połowy, potem jest pełnia, potem znów pół i zostaje na końcu sierpek, aż wreszcie znika (Sitno pow. Zamość). Księżyc nazywali miesiąc, jak była połowa to mówili pół pełni, później była pełnia (Wyrki). Księżyc nazywano dawno miesiąc (Zakrzów). Księżyc to inaczej miesiąc (Nadrybie). Jak księżyc się pokaże to mówio, że młody miesiąc, potem pół pełni i pełnia (Mosty). Ukraińcy na księżyc mówili miesiąc, a Polacy księżyc (Horyszów Polski). Na księżyc mówili dawno miesiąc i księżyc (Kukawka). Teraz też się mówi księżyc i miesiąc, jak kto powi (Tyśmienica). Księżyc jak się pokazuje to jest na nowiu, potem pierwsza kwadra, pełnia i druga kwadra (Jarosławiec). Łorganizowali te zabawy przeważnie, jak była pełnia księżycy, to nieraz było bardzo widno, bo księżyc świecił i tego, dla młodych to były bardzo dobre wspomnienia (Świeciechów). Moja mama przy księżycu jęczmień zeła sierpem, ale to było w wojne (Motycz). Księżyc otoczony kołem zwiastuje pogodę deszczowo (Niemce).

Źródła: PM, BT, AD-ZL, KAGP, SSiSL I-1, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 26).

D. lp. *księżycyca*; D. lm. *księżyców*; wymowa: *kšeńżyc, kšijnżyc, kšężyc, kšjżyc*.

Por. *tysy, miesiąc*.

Księżyc gra 'księżyc powiększa się'

Księżyc gra, to jak księżyc się powiększa (Międzyrzec Podlaski). Księżyc schodzi, a potem gra i gra, i robi się coraz większy, a potem zmniejsza się (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

Wymowa: *kšeńżyż gra, kšĩnżyż gra.*

Por. *księżyc skacze.*

Księżyc na nowiu ‘pojawienie się księżyca na niebie’

Księżyc to miesiąc, jak się pojawia nowy miesiąc na niebie mówiono, że jest na nowiu, potem jest pół pełni, pełnia i znów pół pełni (Wyryki). Jak się nowy księżyc pojawił, to mówili, że księżyc jest na nowiu (Cyców). Fazy księżyca, to jest na nowiu, przed połowem, połowa, po połowie, pełnia, po pełni robił się malutki, aż zniknie (Kaznów). Księżyc na nowiu, to jak się ledwo pojawił (Białka). Jak pojawiał się nowy księżyc to mówili, że jest on na nowiu. Po nowiu jest pół miesiąca i pełnia (Krasne). Jak księżyc prawie nie widać, ludzie mówili, że jest na nowiu (Tyśmienica). Jak miesiąc miał małe sierpek, to mówili że jest na nowiu, potem pełnia i znów pół (Tuczępy). Jak nastawał księżyc mówili, że jest na nowiu, potem pełnia, sierpek, ostatek i znowu nowy księżyc (Kamionka). Księżyc, jak się pojawiał mówili, że jest pół, to znaczy prawie go nie widać, taki księżyc na nowiu (Leszkowice). Nowy księżyc jak się pojawiał to mówili, że jest na nowiu (Przewłoka). Księżyc to miesiąc. Jak się pojawił pierwszy raz na niebie to mówili, że jest na nowiu (Nadrybie). Księżyc, jak pojawiał się na niebie, to mówiono do niego miesięczku na nowie tobie korona, a nam zdrowie. Księżyc nowy jest na nowiu, potem jest połowa miesiąca, pełnia i pełna kwadra (Uścimów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *księżyc na nowiu*; wymowa: *kšeńżyc na noú, kšĩnżyc na noú, kšeżyc na noú.*

Por. *księżyc w nowiu.*

Księżyc się wyźwiżył ‘księżyc w pełni’

Księżyc się wyźwiżył i bardzo jasno świecił w nocy, takie koło jasne (Gołębie). O księżycu też tak samo ojciec mówił, że księżyc się wyźwiżył. To znaczy tak bardzo ostro świecił w nocy. Księżyc się wyźwiżył, to będzie też zimno (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *kšeńżyc še vyźwiżyu, kšĩnżyc še vyźwiżyu.*

Por. *księżyc wysołopił się, księżyc wysołopiony, łysy się wysołopił, pełnia, pełny księżyc, pełny miesięczek, wysołopiec.*

Księżyc skacze ‘księżyc powiększa się’

Księżyc tak skacze, jest malutki, potem coraz większy i potem znów malutki, tak księżyc skacze (Rogoźniczka). Księżyc skacze, to tak się mówi, jak księżyc się powiększa (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

Wymowa: *kšeńżyc skače.*

Por. *księżyc gra.*

Księżyc w kole ‘księżyc przed deszczem otoczony mgiełką’

Księżyc przed deszczem to księżyc w kole, jest otoczony mgiełką (Sąsiadka). Księżyc w kole, to jak mówiły, że księżyc otoczony kołem zwiastuje pogodę deszczowo (Niemce). Pełnio, a jak na dyszcz to księżyc w kole (Lipa). Księżyc w kole się mówi, i to znak taki na pogodę deszczowo (Stanin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *księżyc w kole*; wymowa: *kšenżyc f kole*, *kšejyc f kole*.

Por. *księżyc w lisi czapce*, *księżyc w lisiej czapie*, *księżyc w lisku*, *księżyc w poświacie*, *księżyc za chmurami*, *poświata księżyc*.

Księżyc w lisi czapce ‘księżyc przed deszczem otoczony mgiełką’

Księżyc w lisi czapce, to taka jakby poświata księżyc (Osmolice). *Przed dyszczem to mówiło się, że księżyc w lisi czapce jest* (Zanie). *Na dysc to taki znak był, bo księżyc w lisi copce* (Momoty Dolne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *księżyc w lisi czapce*; wymowa: *kšenżyż v liši čapce*, *kšejyż v liši capce*, *kšejyż v liši copce*.

Por. *księżyc w kole*, *księżyc w lisiej czapie*, *księżyc w lisku*, *księżyc w poświacie*, *księżyc za chmurami*, *poświata księżyc*.

Księżyc w lisiej czapie ‘księżyc przed deszczem otoczony mgiełką’

Księżyc w lisiej czapie zwiastuje deszcz (Wielkolas). *No na podstawie księżyc* to już taka czapa wokół księżyc jak jest, *lisa czapa*, czyli nie jest takie wyraźne jego kontury, tylko dalej jest taka, taka obwódka, to wtedy mówiło się, że księżyc jest w lisiej czapie i za dwa dni będzie deszcz. A słońce też, jak było takie niewyraźne, zamglone, to też nie na pogodę, ale na deszcz (Wólka Kątna).

Źródła: PM, BG-TNN, MG.

Geografia: okolice Puław i Lublina.

D. lp. *księżyc w lisiej czapie*; wymowa: *kšenżyż v lišej čape*, *kšenżyż v lišij čape*, *kšejyż v lišej capę*, *kšejyż v lišij capę*.

Por. *księżyc w kole*, *księżyc w lisi czapce*, *księżyc w lisku*, *księżyc w poświacie*, *księżyc wyżwiżył się*, *księżyc za chmurami*, *poświata księżyc*.

Księżyc w lisku ‘księżyc przed deszczem otoczony mgiełką’

Księżyc jak jes w takim lisku, tak wkoło obtego, to już jes niepogoda (Zagórze). *Jak księżyc jest w lisku, to trza dyszczu sie spodziwać, taka to starodawna wróżba* (Łaziska).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Bełżyc i Opola Lubelskiego.

D. lp. *księżyc w lisku*; wymowa: *kšenżyż v lisku*, *kšinżyż v lisku*, *kšejyż v lisku*.

Por. *księżyc w kole*, *księżyc w lisi czapce*, *księżyc w lisiej czapie*, *księżyc w poświacie*, *księżyc za chmurami*, *poświata księżyc*.

Księżyc w nowiu ‘pojawienie się księżyc na niebie’

Jak sie nowy księżyc pokazywał mówili, że jest w nowiu (Dębowa Kłoda). *Księżyc w nowiu, to zara na początku tego księżyc ten okres* (Michów). *Księżyc to miesiąc. Jak sie pojawiał nowy księżyc to mówili, że jest w nowiu, potem jest pełnia i znowu pół, i czekać trzeba do nowego* (Siemień).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Parczewa, Lubartowa i Lublina.

D. lp. *księżyc w nowiu*; wymowa: *kšenżyż v noūu*, *kšinżyż v noūu*.

Por. *księżyc na nowiu*.

Księżyc w poświacie ‘księżyc przed deszczem otoczony mgiełką’

Poświata księżycy, księżyc w poświacie jest (Osmolice). Jak księżyc jest tak otoczony takim czymś, no to sie mówi, że księżyc w poświacie i trza sie spieszyć z sianem czy zy zbożem, bo dyszcz bedzie (Kulczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *księżycyca w poświacie*; wymowa: *kšenżyc f pośfaće, kšinżyc f pośfaće, kšinżyc f puśfaće, kšejyc f pośfaće, kšejyc f puśfaće*.

Por. *księżyc w kole, księżyc w lisi czapce, księżyc w lisiej czapie, księżyc w lisku, księżyc za chmurami, poświata księżycyca*.

Księżyc wysołopił się ‘księżyc w pełni’

Księżyc wysołopił sie, jak tak jasno świecił, to wysołopił sie (Wysokie). Księżyc wysołopił sie na niebie, jest taki kregły i mocno świeci (Zwiartów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *kšenżyż vysouopiū še, kšinżyż vysouopiū še*.

Por. *księżyc się wyżwizył, księżyc wysołopiony, tysy się wysołopił, pełnia, pełny księżyc, pełny miesiącek, wysołopiec*.

Księżyc wysołopiony ‘księżyc w pełni’

Jak księżyc wysołopiony, to lepi okno zastłonić, bo może zaszkodzić człowiekowi (Bończa). Jak księżyc wysołopiony, to wtedy jasna noc jest (Skierbieszów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Krasnegostawu.

Wymowa: *kšenżyż vysouopony, kšinżyż vysouopony*.

Por. *księżyc się wyżwizył, księżyc wysołopił się, tysy się wysołopił, pełnia, pełny księżyc, pełny miesiącek, wysołopiec*.

Księżyc wyżwizył się ‘księżyc świeci czerwono, zapowiada mróz’

Jak świecił i jakieś tam miał zamglenie czy coś, to jak mróz był, to on tak czerwono świecił, no to sie mówiło księżyc wyżwizył sie. Ojciec przychodził z podwórka i mówił, księżyc sie mocno wyżwizył (Wysokie). Księżyc wyżwizył sie, to bedzie zimno, mróz bedzie (Sulmice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *kšenżyż vyzúizyū še, kšinżyż vyzúizyū še*.

Księżyc za chmurami ‘księżyc przed deszczem otoczony mgiełką’

Księżyc jak przed deszczem jest otoczony mgiełko, to mówi sie, że księżyc za chmurami (Puchacze). Jak księżyc za chmurami jest, to wróżba na dyszcz (Rogoźniczka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej i Międzyrzecza Podlaskiego.

D. lp. *księżycyca za chmurami*; wymowa: *kšenżyż za xmurami, kšinżyż za xmurami*.

Por. *księżyc w kole, księżyc w lisi czapce, księżyc w lisiej czapie, księżyc w lisku, księżyc w poświacie, poświata księżycyca*.

Księżycowy pasik ‘ostatnia faza księżyca’

Księżyc słabo świeci w nocy, bo to tera tylko jest księżycowy pasik (Żerniki). Księżyc zara zniknie, bo już jego małutko jest, tera to ino taki tylko księżycowy pasik, tak sie to nazywa u nas (Chłopiatyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Żerniki, Ulhówek, Wiszniów, Chłopiatyn.

D. lp. *księżycowego pasika*; wymowa: *kśenżycowy paśik, kśinżycowy paśik*.

Por. *czwarta kwadra, ćwierć księżyca, koniec miesiąca, ostatek, ostatni kwartał, ostatnia ćwierć, ostatnia kwadra, półsierpek, sierp, sierpeczek, sierpek, stary księżyc, stary miesiąc*.

Kukła – tom X: 194.

Kula I – tom I: 155.

Kula II – tom I: 155.

Kula III – tom IV: 316.

Kula IV – tom IV: 316.

Kula V – tom VIII: 215–216.

Kula VI ‘kamień piorunowy’

Kula z pioruna leci, to taki kij kaminy (Horyszów Polski). Polyciała ta kula i sie uspokoiło, to z pioruna ta kula (Udrycze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa (zob. mapa 9).

D. lp. *kuli*; D. lm. *kulów*; wymowa: *kula*.

Por. *belemit, boży paluszek, kula piorunowa, piorun, skałka, strzała, strzała piorunowa, strzałka, strzałka piorunowa, strzałka z pioruna*.

Kula VII ‘kulka, gałka ulepiona ze śniegu dla zabawy, zwykle w celu rzucania w kogoś’

Dzieci robio kule ze śniegu i rzucajo nimi w siebie (Niedźwiada). Kule zy śniegu sie rubiło i biło sie nimi, taka to była zabawa na śniegu (Stary Brus).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *kuli*; D. lm. *kul*; wymowa: *kula*.

Por. *gałka, pigułka, śnieżka*.

Kula piorunowa ‘kamień piorunowy’

Kula piorunowa to taki błysk jakiś (Polichna). Kula piorunowa to taki glut, ino że z kamienia, z tego grzmotu (Trzydnik Duży). Piorun trzas i kula piorunowa polyciała w ziemie i tam dzieś ugrzęzła (Wólka Plebańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika i Białej Podlaskiej (zob. mapa 9).

D. lp. *kuli piorunowej* // *kuli piorunowy*; D. lm. *kul piorunowych*; wymowa: *kula piorunowa*.

Por. *belemit, boży paluszek, kula, piorun, skałka, strzała, strzała piorunowa, strzałka, strzałka piorunowa, strzałka z pioruna.*

Kulig – tom II: 90.

Kumpałeczka – tom X: 196.

Kumulus ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

Kumulusy to białe chmurki na niebie (Puchacze). Obłoki so jasne takie, na pogodzie, nazywajo sie kumulusy. Kumulusy spokojnie płyno po niebie (Sitno pow. Biała Podlaska).
Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej (zob. mapa 2).

D. lp. *kumulusa*; D. lm. *kumulusów*; wymowa: *kumulus*.

Por. *bałwan, bałwanek, baran, baranek, dymka, kominek, kwaśne mleko, obłoczek, obłok, obłoka, siewka.*

Kupałnocka – tom X: 196.

Kupała – tom X: 196.

Kura I – tom III: 211–212.

Kura II ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Kura i Kosiarze to jak księżyc wychodzo wcześniej i zachodzo później, nie so stale jednakowo, czasem z wieczora sie pokazujo, a czasem później (Przewłoka). Sześć czy siedem gwiazd na niebie to Kura (Cyców). Kura to z wieczora sie pokazuje, ale tylko w zimie (Dawidy).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Parczewa i Łęcznej (zob. mapa 28).

D. lp. *Kury*; wymowa: *kura*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki.*

Kurka I – tom V: 249.

Kurka II – tom VIII: 220.

Kurka III ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Matka opowiadała, że jest taka Kurka na niebie, to jest taka kupka gwiazd (Przewłoka). Kurka to kupka gwiazd w zimie na niebie, jasne światło dajo (Jarosławiec). Jak Kurka wyjdzie, to nawet ludzie godzine po tym poznajo, jak, to nie wim, ale stare umieli poznać po Kurce (Gołębie).

Źródła: PM, MNL, MAKŁ, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia, bez obszaru środkowego (zob. mapa 28).

D. lp. *Kurki*; wymowa: *kurka*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki.*

Kurka z kurczętami ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Taka grupka gwiazd w zimie to kiedyś mówili, że to Kurka z kurczętami wyszła na niebo (Obrowiec). Kurka z kurczętami to na gwiazdy mówili, że już jest Kurka z kurczętami na niebie (Żerocin).

Źródła: PM, MAKL, MG.

Geografia: Łukowisko, Żerocin, Żakowola, Polskowola, Ossowa, Jarosławiec, Stefankowice, Obrowiec (zob. mapa 28).

D. lp. *Kurki z kurczętami*; wymowa: *kurka s kurčentańi, kurka s kurčyntańi*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Kuroczka ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Kuroczka to pięć gwiazd, taka kupka (Wyryki). Kuroczka to kupka gwiazd, widać jich w zimie (Hanna). Kuroczka się na niebie pokazuje w taki kupce gwiazd, jest ich pare razem, jedna koło drugiego (Zbereże).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Włodawy (zob. mapa 28).

D. lp. *Kuroczki*; wymowa: *kuročka*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Kurzawa ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Kurzawa jak naleci, to nie widać nic, wieje ino i sypie (Karmanowice). Wiatr ze śniegiem nazywano kurzawo, bo kurzy (Przewłoka). To kurzawa nazywajo, światu nie widać, okna zawali śniegiem, zakurzy (Dęba). Kurzawa to śnig drobny, ale z wielgim wiatrem (Zahajki pow. Włodawa). Kurzawa to, to zawieja długotrwała (Chomęciska Duże).

Źródła: PM, ML, KAGP, KM, MNL, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 15).

D. lp. *kurzawy*; D. lm. *kurzawów*; wymowa: *kużawa*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Kurzawica ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

A śnieg to jak mocno pada, to kurzawica i zawieja (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: Siedliska pow. Tomaszów Lubelski, Lubycza Królewska (zob. mapa 15).

D. lp. *kurzawicy*; D. lm. *kurzawiców*; wymowa: *kużawica*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Kurzawka ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Kurzawka to śnig i wiatr razem (Gręzówka). Ja raz to w take kurzawke z miasta szła, to myślała, że ni dojde, tak sypało i wiało (Kołacze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Łukowa i Włodawy (zob. mapa 15).

D. lp. *kurzawki*; D. lm. *kurzawków*; wymowa: *kużafka*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieci, zamieciłyca, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Kurze nastąpienie ‘przybywanie dnia po przesileniu zimowym’

Dnia przybywa na Boże Narodzenie na kurze nastąpienie (Wysokie). To w grudniu jest najmniejszy dzień, ale już wolno przybywa dnia, to mówili kiedyś, że na kurze nastąpienie przybywa dnia w Boże Narodzenie (Wólka Łabuńska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Krasnegostawu.

Wymowa: *kuże nastompeńe, kuże nastumpeńe*.

Por. *barani skok, stopa, wołowe lizenie*.

Kurzy ‘śnieg pada’

Od rana kurzy tym śniegiem, światu nie widać (Ostrzyca). Kurzy to śniegiem w zimie, tak kurzy śnieg (Orłów Drewniany). Kiedyś zimy były ze śniegiem, czasem to i pare dni kurzył śnieg, zaspły wielgie, mrozy, tak było, że kurzy i kurzy (Markuszów).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *kuży*.

Por. *idzie śnieg, pada śnieg, śnieg idzie, śnieg leci, śnieg pada, śnieg sypie, śnieg wali, śnieg zalata*.

Kwadra ‘księżyc powiększony do połowy’

Kwadra to księżyc, kiedy powiększy się do połowy (Rogoźniczka). Kwadra to jest połowa księżyca, tego miesiąca (Wólka Plebańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *kwadry*; wymowa: *kfadra*.

Por. *druga kwadra, kwadra druga, połowa księżyca, pół miesiąca, pół pełni, półksiężyc, półpełnia*.

Kwadra druga ‘księżyc powiększony do połowy’

Księżyc, kiedy powiększy się do połowy to jest kwadra druga, bo jest pół księżyca zapełnione (Sitno pow Biała Podlaska). Kwadra druga jest pu nowiu, to już księżyca jest połowa (Wólka Polinowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *kwadry drugiej // kwadry drugi*; wymowa: *kfadra druga*.

Por. *druga kwadra, kwadra, połowa księżyca, pół miesiąca, pół pełni, półksiężyc, półpełnia*.

Kwaśne mleko I – tom V: 256.

Kwaśne mleko II – tom VI: 304.

Kwaśne mleko III ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

Kwaśne mleko to jak taka delikatna drobna chmurka jest (Antoniówka). To wygląda jakby kwaśne mliko kto rozlał na niebie, deszczu z tego nie będzie, tak tylko se płynie wolno to kwaśne mleko po niebie (Wólka Łabuńska).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Zamościa (zob. mapa 2).

D. lp. *kwaśnego mleka*; wymowa: *kfaśne mleko, kfaśne mliko*.

Por. *batwan, batwanek, baran, baranek, dymka, kominek, kumulus, obłoczek, obłok, obłoka, siewka*.

Kwiaty ‘mróz na szybach’

W zimie to na oknach wykwitaty takie kwiaty z mrozu, tak jakby mróz ich namalował (Zanie). Kwiaty mróz malował na szybach, bo było w zimie bardzo zimno, mróz więc jak dwadzieścia stopni i te szyby zamarzały, i stąd te kwiaty na szybach (Aleksandrów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lm. *kwiatów*; wymowa: *kfaty*.

Por. *lisy, liście, mróz, zamarnięte szyby*.

Kwiecień ‘czwarty miesiąc w roku kalendarzowym’

Kwiecień to niby już wiosna, ale putrafi być jeszcze zimno (Maziarka). W kwietniu to tak jeszcze trochy zimy potrafi być, ale już kwiaty zaczynają kwąć, trawa się zileni, zboża, już trochy wiosna (Bukowa Mała). Kwiecień pleciń, bo przyplata, trochę zimy, trochę lata (Zaporze). A ziemniaki to już sadziło się przeważnie przy końcu kwietnia, połowa kwietnia, zależy jaka była wiosna (Wereszczyn). To była ta zagata, ta zagata była do kwietnia (Rozięcín).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *kwietnia*; D. lm. *kwietniów*; wymowa: *kfécień, kfécień*.

Kwoczka ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Takie siedem gwiazd to Kwoczka, so tak rzędem ustawione (Hańsk). Kwoczka to jest sześć czy siedem gwiazd w kupie (Horyszów Polski). Kwoczka i Kosiarz były widoczne w zimie, ludzie według nich ustalali godzinę (Bończa). Kwoczka schodzi popierw od Kosiarza (Puchaczów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-wschodnia (zob. mapa 28).

D. lp. *Kwoczki*; wymowa: *kfočka*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Kwoczki ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Kwoczki to taka kupka gwiazd, musi z sześć czy siedem (Wojsławice). To so gwiazdy Kwoczki, Kosiarze, Wóz jakiś, ale nie interesowała sie tym (Czartoria). Z gwiazd to so Kwoczki, które świeco tylko w zimie (Stary Orzechów). Kwoczki to sześć czy siedem gwiazd. One pokazujo sie na północy zawsze w zimie (Wyryki). Kwoczki i Kosiarze wschodzo dosyć wcześnie zimo (Sitno pow. Zamość). Ja słyszałam o takich gwiazdach, Kwoczkach, Kosiarzach, Jutrzence, Wozie (Orłów Murowany).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia, okolice Włodawy i Parczewa (zob. mapa 28).

D. lm. *Kwoczków*; wymowa: *kfočki*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Kwoka I – tom III: 216.

Kwoka II ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Gwiazdy so różne, kiedyś to mówili stare, że Kwoka jest już na niebie, no te gwiazdy to Kwoka i ona w zimie jest, w zimie świci (Zakrzew). Kwoka wychodzi na niebo w zimie. To grupka gwiazd, co jasno świeco (Naklik).

Źródła: PM, MAKL, MG.

Geografia: okolice Bychawy i Biłgoraja (zob. mapa 28).

D. lp. *Kwoki*; wymowa: *kfoka*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Kwoka z kurczętami ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Jest jedna gwiazda większa i pare drobniejszych, i to jest Kwoka z kurczętami (Tereszpol). Pare gwiazd razem to Kwoka z kurczętami (Gorajec). Kwoka z kurczętami jest na niebie w zimie (Zakrzew). Kwoka z kurczętami na niebie to gwiazdy, co sie tak razem trzymają i tak wyglądają jak prawdziwa kwoka, co wodzi kurczęta (Majdan Stary).

Źródła: PM, BT, MAKL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-środkowa (zob. mapa 28).

D. lp. *Kwoki z kurczętami*; wymowa: *kfoka s kurčentańi, kfoka s kurčyntańi*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Sierotki*.

Lachmus – tom VIII: 222–223.

Lachmusowy ‘kolor intensywnie niebieski’

Lachmusowy to taki jakiś kolor jakby mocno nibieski, bo lachmus do wapna do bilynia dawali na kolor nibieski (Rozłopy). Lachmusowy to taki troche bardzi nibieski, taki wyraźny jakby, bo dodawało sie niebieskiego lachmusu du wapna (Chmiel). Lachmusowy to taki wyraźny nibieski, ale cimniejszy, to od lachmusu pochodzi nazwa tego koloru (Podlesie Małe). Kuchnie to sie biliło na lachmusowy kolor, bo sie do wapna lachmusu dodało (Łukowisko).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lachmusowego*; D. lm. *lachmusowych*; wymowa: *laxmusovy*.

Por. *niebiesciutki, ultramarynowy*.

Lato ‘pora roku’

Kiedyś lato na wsi to żniwa (Turka). Lato, to zboże pachnie i kwiaty pachno (Brzeźno). A w lecie to nie trzeba patrzeć, żeby słońce zaszło, tylko trzeba patrzeć, żeby ono jeszcze jak najdłuży było na niebie, żeby można było coś jeszcze dorobić dukładnie (Krasienin).

No, to latem jak wszędzie w polu zniwa, a zniwa trwały długo, bo były jeszcze kiedyś wykonywane sierpem (Rejowiec Fabryczny). Lato jak było ciepłe, to dobrze na gryke było. Ciepłe lato, ciepłe były noce, to gryka sie bardzo rodziła, to jest toplatniejsze zboże, a jak sie zasiało tej gryki, to łona wyrosła, bo gryka lubi tylko ciepło i przeważnie noce ciepłe, a jak tylko so chłodne, to łono już tak nie rośnie, nie zejdzie i chuda jest, i już tak sie nie zejdzie, tak z ziemi nie wychodzi, ale jak ciepło, deszcz przejdzie to dobrze na gryke (Nowodwór). Lato, mokre lato było i tak to zboże wymokło, że tak mało było, na wiosne to, to mama nagotowała, świnie sie zabiło. Nie było chleba, to sie gotowało kasze, sie brało kawałek kaszy, kawałek mięsa, i tak sie jadło (Bezwola). Kiedyś były inne lata, teraz lata zimne, wiosny ni ma nigdy (Niemce). Lato schodzi prędko, jak słońce dopiero wschodzi, już pomaluśku, pomaluśku, już sie chowa (Rudno). Jak jest lato, to tak wyschnie Wisła, że jest tam bardzo dużo różnych wysepek na rzyce (Basonia). Robota na polu była na wiosne, w lecie i w jesieni, a najwięcy to w lato, bo zniwa (Żrebce). Na lato byli parcionki, a na zime burki (Alojzów). Moje ojciec to w parcianych portkach całe lato chodzili (Jedlanka). Parcianek to było odzienie na lato z płótna kunopnego (Tarnawatka). Z płótna letnioki miały na lato, takie długie i na wirzk zakładały (Wólka Ratajska). W lecie noszono kabaty z barchanu, wcięte w pasie z baskinko, z tyłu lamowane czarnym lub granatowym aksamitem (Łucka). Letniak du kolan był, taki cienki na lato (Rozwadówka). Na lato to na głowe letnia chustka i tyle, ale z goło głowo to baba nie poszła (Rudka). W lecie to w cieniutkich takich, w letnich chustkach wszystkie baby były zawite, to letnie chustki si nazywali (Jeziernia). Z czerwcowo Małgorzato zaczyna sie lato (Drelów).

Źródła: PM, ML, OM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *lata*; D. lm. *lat // latów*; wymowa: *lato*.

Latosi ‘pochodzący z tego roku’

Latosi to jak jest z tego roku (Wólka Domaszewska). *Latosi maj ma być pogodny, tak te dni w grudniu wskazują* (Ciechomin). *Kiedyś mówiły latosi, a tera tegoroczny, ale latosi to jakoś ładni po mojemu* (Germanicha). *Latosie zbiory niebogate* (Gołab). *W Wigilie brali słomy i sikire, i do drzewków łowocowych sie sto. I tatuś wołał, jabłonko, jabłonko ścinom cie, a my za nim wołały, nie ścinój proroku, urodze jabka latosiego roku, i tak du każdego drzewka łowocowego* (Borowa). *Latosi zbiór zboża to dobry, namłotny* (Gręzówka).

Źródła: PM, KAGP, SGM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *latosiego*; D. lm. *latosich*; wymowa: *latości*.

Por. *tegoroczni, tegoroczny*.

Latoś ‘w tym roku’

Latoś to bedziem robić gałganiorze (Gołab). *Latość posadzimy z ty strony krzaki, a tam bedo kwiaty siane* (Gręzówka). *Kiedyś latoś, a tera tego roku mówio* (Orłów Drewniany). *Lato tego roku sie mówi, a latoś to jeszcze tak z dawna, bo ja pamiętam jeszcze, jak babcia mówili* (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *Latoś to sie nie mówi, tylko sie mówi tego roku, albo zeszłego roku, a nie latoś, co to za latoś. Jak mówiłam latoś, to sie śmioli zy mnie. Od tamtej pory wiem, że latoś sie nie mówi, ale na wsi mówili. Starsi ludzie mówio do dziś* (Siedliska pow. Łuków). *Latoś to dobre zbiory u nas bedo* (Wólka Domaszewska). *Latoś to znacy w tym roku, to jeszcze dziadek mój tak godali, to pamiętım* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, SGM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i okolice Chełma, Krasnegostawu, Zamościa, Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 38).

Wymowa: *latoś, latość*.

Por. *tego roku, w tym roku*.

Leje ‘deszcz intensywnie pada’

No, jak kilka dni pada, jak pada tydzień czy półtora, to leje i leje, jak sie rozhula to coż mu zrobić (Rudno). Leje, to jak gruby, wielki deszcz i taki nagły (Sitno pow. Biała Podlaska). Leje to sie mówi, że dyszcz leje (Sułów). Ulewa i dysc leje (Krzemień). Dyszcz już trzeci dzień, ani wyłożyć, tak leje i leje (Udrylicze). Ani wyłożyć z chatupy, taki dyszcz leje (Krepiec). Jutro sobota i mówio, że bedzie lato, to jak bedzie lato, to sie zepsujo żniwa (Pilaszkowice).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *leje*.

Letka zima ‘zima z małym mrozem i niewielkimi opadami śniegu’

Tera to była letka zima, w ogóle tera to so letkie zimy (Końskowola). Teraz jeszcze na Jakuba, Jakub je w lipcu, jak na Jakuba wiatr ze wschodu abo z północy, to bedzie tostra zima, a jak bedzie łód Zwierzyńca abo od zachodu, to już bedzie letka zima, jak bedzie pochmurno, to już bedzie śnieżna i nie bedzie mroźna, ale od wschodu to już bedzie mroźna zima. Tego roku niby nie wróżyło na mroźne zime, tylko śnieżna może być (Błonie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *letkiej zimy // letki zimy*; D. lm. *letkich zim // letkich zimów*; wymowa: *letka zima, letko zima*.

Por. *łagodna zima*.

Letki wiatr ‘wiatr wiejący z małą prędkością’

Dobrze jak w lecie jest taki letki wiatr, bo tak ni grzeje (Susarno). Dziś ciepło, ino taki letki wiatr wieje (Szuminka). Letki wiatr to może być w lecie, bo chłodzi (Wawolnica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *letkiego wiatru*; D. lm. *letkich wiatrów*; wymowa: *letki wáter*.

Por. *letki wiaterek, letki wiatr, łagodny wiatr, podmuch, słaby wiatr, wiaterek, wietrzyk, zefirek*.

Letki wiaterek ‘wiatr wiejący z małą prędkością’

Taki letki wiaterek i słoneczko, no i piękny dzisiaj dzień (Zielone). Letki wiaterek w lecie to jest dobry, bo chłodzi troszki (Zatyle). Ciepło dziś, słoneczko i taki letki wiaterek wieje (Łomazy). Ani chmurki, tylko słonecko na niebie i letki wiaterek (Łukawka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *letkiego wiatorku*; D. lm. *letkich wiaterek*; wymowa: *letki wáterek, letki wáterek*.

Por. *letki wiatr, letki wiatr, łagodny wiatr, podmuch, słaby wiatr, wiaterek, wietrzyk, zefirek*.

Letki wiatr ‘wiatr wiejący z małą prędkością’

Letki wiatr wieje z zachodu, dyszczu chyba nie będzie (Zahajki pow. Biała Podlaska).
W lecie letki wiatr to się przydaje, bo ochłodzi ludzi i bydło (Majdan Obleszcze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *letkiego wiatru*; D. lm. *letkich wiatrów*; wymowa: *letki ʋat, letki ʋatr*.

Por. *letki wiaterek, letki wiaterek, łagodny wiatr, podmuch, słaby wiatr, wiaterek, wietrzyk, zefirek*.

Lgnać ‘grzęznąć w błocie’

Te drogi to było takie błoto, że całe wiosne i lato trza było lgnać po pas (Germanicha).
Wozy lgneli w tym błocie (Sokołówka). *Żeby dujechać do wsi, to trza było lgnać po kulana w błocie, a tera wszędzie równo, prosta droga jest* (Wólka Czułczycka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *lgnońć, lgnuńć*.

Por. *grzęznąć*.

Lila ‘kolor różowy połączony z fioletowym’

W zbożu są różne chwasty, na przykład kękol, un tak kwitnie na lila (Irena). *Lila to taki kolor ani różowy, ale fiołtowy, no taki lila i tyle, ale kwiaty w takim kolorze są* (Mołożów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *lila, lyla*.

Por. *liliowy*.

Liliowy ‘kolor różowy połączony z fioletowym’

Bez był liliowy i biały (Korołówka). *Liliowy i biały bez miałam w ogródku za domem, ale potem jak droge budowali, to dzieś wyginol tyn bez* (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *liliowego*; D. lm. *liliowych*; wymowa: *liłovy, lyłovy, lylyjovy*.

Por. *lila*.

Lipiec ‘siódmy miesiąc w roku kalendarzowym’

Lipiec to najciplejszy miesiąc w roku, środek lata (Borownica). *Aster to on kwitnie już tak w lipcu i potem całe jesień* (Międzyrzec Podlaski). *W lipcu kwno lipy i stąd lipiec* (Turzyniec). *Marcinki kwitli od lipca do października, do samego Marcina* (Rogóżno). *Wiśnie to każdyn mo, bo to w lipcu się te drzewa obsypują jagodami, wiśniami* (Branica Radzyńska). *Ja nawet jeszcze słyszałam u takiej wróżbie na Wigilie, że się cybule kroi, wykrajuje się [...], to jak się lupie te cybule i w te cybule, zrobić tych dwanaście tych cebul, i w te każde cybule nasypać soli, robi się to na półmisku tam gdzieś [...]. Jak będzie mokry lipiec, tam dajmy na to, sierpień, te wszystkie miesiące, to w każdym będzie woda, a w które ma być sucho, tu właśnie nie będzie wcale wody, tylko sucha sól* (Modryniec). *Teraz jeszcze na Jakuba, Jakub je w lipcu, jak na Jakuba wiaterek ze wschodu albo z północy, to będzie łotra zima* (Błonie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *lipca*; D. lm. *lipców*; wymowa: *lipec, lypec*.

Listopad ‘jedenasty miesiąc w roku kalendarzowym’

Listopad to jesce nie jest zima, ale zimno, to juz taki wiecy zimowy miesiac (Dzierzkowice). W listopadzie liście spadają z drzew, idzie zima (Kulczyn). W listopadzie to prędko mrok sie robi (Dębowa Kłoda). Andrzejek jest pod koniec listopada, na świętego Andrzeja, no i wróżby różne, lanie wosku było, stawianie butów, a wszystko po to, czy ta panna za mąż prędko pójdzie (Kumów Majoracki). Adwynt rozpoczyna sie dwudziestego piątego listopada i trwa cztery tygodnie, a kończy sie w Wigilie (Putnowice Wielkie). Listopad to czasem już sporo śniegu było na polach (Modryniec). Listopad, no, bo liść opad (Kowala).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *listopada*; D. lm. *listopadów*; wymowa: *listopat, lystopat*.

Lisy ‘mróz na szybach’

Na szyby to lisów nalazło, takie różne filory z tego mrozu, bo zimno było (Żrebce). Zagato dom obstawiali, a okna zostali i na tych szybach już zimno było i lisy wylaziły z mrozu. Takie różne wzory byli, lisy takie (Zawada). W zimie to lisy wylaziły na szybach w chałupie (Brody Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Szczebrzeszyna.

D. lm. *lisów*; wymowa: *lisy*.

Por. *kwiaty, liście, mróz, zamrożnięte szyby*.

Liście ‘mróz na szybach’

To sie patrzyło na to, że to mróz taki malarz i tak maluje takie różne te. To rzeczywiście było przepiękne takie, nieraz takie różne, takie liście, takie te, jak było zamrożnięte (Chodel). Na szybach mróz malował liście, to pamiętom z dzieciństwa (Skoków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-zachodnia.

D. lm. *liści // liściów*; wymowa: *liście*.

Por. *kwiaty, lisy, mróz, zamrożnięte szyby*.

Lodowaczna ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Lodowaczny na drodze narobiło i trudno przejść (Krępa). Lodowaczna na drodze, bo w nocy zamarzło, a wczora była woda (Przytoczno).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Krępa, Przytoczno (zob. mapa 20).

D. lp. *lodowaczny*; D. lm. *lodowacznow*; wymowa: *lodowaczna*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, poleć, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, sześzuta*.

Lodowadź ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Lodowadź taka wlazła na ściane, ale to musiała być zimna ściana (Tuczepy). Jak sie ni pali w chałupie tak regularnie, to lodowadź wylazi na ściany (Białowody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Tuczępy, Rogów, Białowody, Sulmice.

D. lp. *lodowadzi*; D. lm. *lodowadziów*; wymowa: *lodovać, ludovać*.

Por. *mróz, osędzielizna, oszczędizna, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwy mróz, szadzizna, szadz, sędzielina, sędzielizna, szron, wilgoć, zamróz*.

Lodowatka ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Loduwatka na drodze z rana była (Naklik). *Mróz w nocy ścisnął i lodowatka sie na drodze zrubiała* (Adamów). *W zimie to sie robi lodowatka ma drogach, ale tera łagodnie zimy, to mni tego lodu* (Borki). *Ale dziś lodowatka, ślizawica, lepi nie wychodzić* (Tarnawka).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego, Bychawy, Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 20).

D. lp. *lodowatki*; D. lm. *lodowatków*; wymowa: *lodowatka, loduwatka, luduwatka*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowica, lodownica, lodówka, lód, poleć, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, śrężoga, sryżuta*.

Lodowica I ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Loduwica taka je na drodze (Skryhiczyn). *Lodowica to wtedy, jak bardzo ślisko na drodze* (Gościeradów). *Po nocy na drogach jest loduwica, lepi poczekać z jychaniem do południa, może bedzie lepij* (Radzanów).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-wschodnia, południowo-wschodnia i Gościeradów, Niedźwiada, Brzeźnica Bychawska, Żakowola, Leszczanka (zob. mapa 20).

D. lp. *lodowicy*; D. lm. *lodowiców*; wymowa: *lodońica, loduńica, luduńica*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodownica, lodówka, lód, poleć, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, śrężoga, sryżuta*.

Lodowica II ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Loduwica jest na trawie, drzewach, płotach (Nowosiółki). *Loduwica to lód na trawie i na zimnych przedmiotach, taka zamarznęta mgła osiada na tym i robi sie loduwica* (Ochoża).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Ochoża, Siedliszcze gm. Siedliszcze, Nowosiółki (zob. mapa 22).

D. lp. *lodowicy*; D. lm. *lodowiców*; wymowa: *lodońica, loduńica, luduńica*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śrężoga, zamróz, żłobowizna, żłódź*.

Lodownica ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Nie wychodź z domu, bo dziś lodownica straszna (Stok). *W zimie to kiedyś nie było jak tera, ale mróz wielki i na drodze lodownica* (Klementowice).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Stok, Klementowice, Bochtowice (zob. mapa 20).

D. lp. *lodownicy*; D. lm. *lodownic* // *lodowniców*; wymowa: *lodownica, loduwnica*.
 Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodówka, lód, poleć, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, sześoga, sryżuta*.

Lodówka I ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Ale dzisiaj lodówka tukropno, już pore łosób sie na drodze przywróciło (Kluczkowice).
Nie idź na take ludówke, bo jesce se złomiesz noge albo rękę (Opoka). *Ale dziś lodówka na drodze, ślizgawica, dawne zimy sie przypominajo* (Rożki).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia (zob. mapa 20).

D. lp. *lodówki*; D. lm. *lodówek*; wymowa: *lodufka, ludufka*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lód, poleć, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, sześoga, sryżuta*.

Lodówka II ‘ślizgawka’

Tato mi lodówke w sadzie zrobił i całe zime była zabawa (Sulów). *Na lodówce sie ślizgałam za dziecka, na butach sta rubota* (Wola Okrzejska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Okrzeja, Wola Okrzejska, Sulów (zob. mapa 21).

D. lp. *lodówki*; D. lm. *lodówek*; wymowa: *lodufka*.

Por. *czołgawka, dziugawka, dżugaleka, dżugawka, kalonka, kotzaleka, kowzanka, lód, skolzanka, sołhanka, szorgawka, szorgowisko, ślizgaleka, ślizgawica, ślizgawka*.

Lodówka III ‘bardzo zimno, duży mróz’

A mój zięcio to dzisiaj nie poseł do pracy, dzisiaj to tam tako je lodówka (Stok). *Wczoraj był u nas w domu, bo tam u niego je lodówka, grzanie wysiadło* (Zarzecze). *Lodówka na dworze i jeszcze do tego wiater, że mało głowy nie urwie* (Batorz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *lodówki*; D. lm. *lodówek*; wymowa: *lodufka*.

Por. *luto, lutość, mroźno, ziąb, zimnica, zimno*.

Lód I ‘woda zamarznęta na rzece, jeziorze, sadzawce’

No, że lat może z dziesięć, to jeszcze może zalewało. U nas to i nieraz, jak na wiosne, to wody nie ma, tylko lód. Jak zerwie jego prądziej, i ten lód zydzie, i późni miejscami wybija do dna i ta woda idzie aż po polach (Kuzawka). *Posto sie prać do przerebli w zimie, z lodu grubego tam w przerebłu tam kwadratowo położyły te kierki na tych, na ten lód, na tym lodzie tako deche i prało sie* (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *Lód troszki jak odmarznie, to płynie rzeko* (Gościeradów). *Przerąbało sie w sadzawce siekiero lód i prało sie szmaty* (Smólsko Małe). *Święta Barbara po lodzie, to Boże Narodzenie po wodzie* (Błonie). *Jak Barbara po lodzie, to Boże Narodzenie po wodzie* (Michałówka). *Mówio też, że jaka Barbara, takie Boże Narodzynie, i to tera bardzi sie sprawdza* (Rozłopy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *lodu*; D. lm. *lodów*; wymowa: *lut*.

Lód II ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Ale dziś lód na drodze, że ani przejść (Białowola). Lód jest zimny bardzo, ale jak się robi ciepły, to się będzie topić (Jedlanka). Lód się robi, bo roztopiona droga zamarznie i jest ślisko (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa, Krasnegostawu, Chełma, Janowa Lubelskiego i Łukowa (zob. mapa 20).

D. lp. *lodu*; D. lm. *lodów*; wymowa: *lut*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, poleć, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, srezoga, sryżuta*.

Lód III ‘ślizgawka’

W zimie szło się na lód i się dżugało (Koszoły). Pamiętam, jak lód się pod nami załamał, ale to płytko było wody. A na drugi dzień szło się ślizgać w drugie miejsce, na drugi lód (Tarnawa Duża).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 21).

D. lp. *lodu*; D. lm. *lodów*; wymowa: *lut*.

Por. *czołgawka, dziugawka, dżugaleka, dżugawka, kalonka, koźalęka, kowzanka, lodówka, skotzanka, sołhanka, szorgawka, szorgowisko, ślizgaleka, ślizgawica, ślizgawka*.

Lód IV ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Lód taki długi zwisa z okapu (Sąsiadka). Lód to kawałek zamrożony wody, co kiedyś wjysiał w zimie u strzechy (Żurawnica). Zamarza strzecha i lód wjysiał, ale to musiał być dobry mróz (Antoniówka).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Zamościa, Szczebrzeszyna, Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 23).

D. lp. *lodu*; D. lm. *lodów*; wymowa: *lut*.

Por. *copel, copla, cycek, gil, gilza, glut, klucz, kluczka, sapla, sopel, soplą, soplach, szpiczka, świeca, świeczka*.

Lubera ‘długotrwały deszcz’

Leje i leje, lubera tako się wzina (Braciejowice). Jak tak idzie i idzie dysc, no to lubera i tyle, bo jak to nazwać, lubera tako (Łaziska).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Braciejowice, Łaziska, Niezdów, Piotrawin (zob. mapa 12).

D. lp. *lubery*; D. lm. *luberów*; wymowa: *lubera*.

Por. *flaga, flażoga, flota, gizdraga, plaga, plucha, pluchawota, pluchota, pluta, słota, szaruga, zaflażoga*.

Lunać ‘intensywny, nagły i krótki opad deszczu’

Deszcz potrafił taki lunuć, że trza było uciekać z pola (Chomeściska Duże). Jak tak ino kapie dyszcz, to daly na polu jest sucho, bo to musi lunać dyszcz (Tuczna). Czasem w lecie dyszcz tak lunoł ni wiadomo skąd, ni ma chmory, ale lunie, i już żniw ni ma, trza czekać zy dwa dni, aż wyschnie (Olenówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *lunońć, lunuńć*.

Por. *chlapnąć, chlusnąć*.

Luto ‘bardzo zimno, duży mróz’

Na dworze luto, bo to zima przecież (Sławęcin). *W zimie to kiedyś mrozy były, luto więc było* (Luchów Dolny). *Luto w zimie było, tera mówio, że zimno, mróz* (Zwiartów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *luto*.

Por. *łodówka, lutość, mrožno, ziąb, zimnica, zimno*.

Lutość ‘bardzo zimno, duży mróz’

Lutość to jak w zimie bardzo zimno, mróz (Stryjów). *Lutość to zimno, duży mróz* (Krzemień). *Mróz trzyma przez cały czas, lutość nie do wytrzymania* (Horyszów Polski). *Lutość dziś taka na dworze, ale to zima, mróz musi być* (Wólka Ratajska). *Kiedyś zimy były wielgie, lutość okropna* (Niezdów). *Na zime to mama szyli długie franelowe reformy i w tym my do szkoły chodzili pod spódnicę, bo na dworze była lutość ogromna, mrozy i po trzydzieści stopni* (Husynne). *Na dworze mróz, lutość, taki ziąb* (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *lutości*; D. lm. *lutościów*; wymowa: *lutość*.

Por. *łodówka, luto, mrožno, ziąb, zimnica, zimno*.

Luty ‘drugi miesiąc w roku kalendarzowym’

Luty to stąd, bo wtedy lutość (Chrzanów). *Pamiętom, że u nas na wsi to sie tak liczyło dni od Wigilii, było ich dwanaście, bo tyle miesięcy ma rok, i tak na przykład pirszy dzień był chłodny, to styczeń bedzie mrożny, jak drugiego padoł deszcz, to w lutym bedu roztopy* (Michałówka). *To jest w lutym drugiego lutego święto Matki Boskiej Gromnicznej. Specjalnie tego nie obchodzili, tak normalnie jak i niedziela. Z gromnicami sie poszło do kościoła, msze sie odprawiło tak jak w każdo niedziele. Święcili gromnice* (Kawęczynek). *Idzie luty, podkuj buty* (Samowicze). *Idzie luty, szykuj dobre buty* (Bodaczów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *lutego*; D. lm. *lutych*; wymowa: *luty*.

Łaciasty I – tom III: 227.

Łaciasty II ‘różnobarwny – o kolorze’

Łaciasty to jak ma kilka różnych kolorów razem tak zbranych w jednym miejscu (Dębica). *Łaciaste take sukinke se kupiłam za te pieniądze, co zebrałam na malinach* (Bassonia).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 41).

D. lp. *łaciastego*; D. lm. *łaciastych*; wymowa: *łaciasty*.

Por. *boczasty, graniasty, graniaty, krasiasty, krasisty, krasy, łaciaty, pstrokaty, pstry, raby, różnobarwny, różnokolorowy*.

Łaciaty I – tom III: 227–228.

Łaciaty II ‘różnobarwny – o kolorze’

Łaciaty to ma różne kolory, takie zamazane troche, bo jich dużo jest (Krępiec). Łaciaty, to w takie różne kolorowe wzory, w różne kolory (Piotrowice).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: Krępiec, Franciszków, Piotrowice, Ługów, Lipa (zob. mapa 41).

D. lp. *łaciatego*; D. lm. *łaciatych*; wymowa: *ɥaciaty*.

Por. *boczasty, graniasty, graniaty, krasiasty, krasisty, krasy, łaciaty, pstrokaty, pstry, raby, różnobarwny, różnokolorowy*.

Ładna pogoda ‘słoneczny dzień’

Ładna pogoda to jak słońko świeci i ni ma dyszczu ani wielkiego wiatru (Dołhobrody). Baranki to so chmury takie na niebie, jak ładna pogoda (Horyszów Polski). Jak na Nowy Rok jest jasno, ładnie, ładna pugoda, tu będzie bugaty rok (Modryniec).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *ładnej pogody* // *ładny pogody*; wymowa: *ɥadna pogoda, ɥadna pugoda, ɥadno pogoda, ładna pugoda*.

Łagodna zima ‘zima z małym mrozem i niewielkimi opadami śniegu’

To teraz dzieś takie zimy sie zrobili łagodne, a kiedyś to byli zimy, to był mróz, to było wyjść na dwór posłuchać było, to płoty trzeszczeli, drzewa pękali z mrozu, to byli mrozy. Teraz już pare lat takie łagodne zimy mamy, a kiedyś to takie łagodne zimy ni byli (Krasnobród). Jak łagodna zima, to zające so takie białowate (Gózd Lipiński). Teraz dzieś takie łagodne zimy sie zrobili, a kiedyś to był wielgi mróz i śniegi (Kotlice).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *łagodnej zimy* // *łagodny zimy*; D. lm. *łagodnych zim* // *łagodnych zimów*; wymowa: *ɥagodna zima, ɥagodno zima*.

Por. *letka zima*.

Łagodny wiatr ‘wiatr wiejący z małą prędkością’

Łagodny wiatr to jest przyjemny, bo chłodzi (Sitno pow. Biała Podlaska). Ładny był lipiec, bo ciepło, no i taki łagodny wiatr powiewał czasem. Ładne lato (Goraj).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *łagodnego wiatru*; D. lm. *łagodnych wiatrów*; wymowa: *ɥagodny ɥat, ɥagodny ɥatr*.

Por. *letki wiatr, letki wiaterek, letki wiatr, podmuch, słaby wiatr, wiaterek, wietrzyk, zefirek*.

Łaskotka – tom X: 210.

Łoński ‘zeszłoroczny’

Łoński to taki, co minoł, co już był rok temu (Trzebieszów). *Łoński to taki z tamtego roku, no tego łońskiego roku* (Bazanów Stary). *Łoński to jak już stary, przeszły taki* (Serokomla).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *łońskiego*; D. lm. *łońskich*; wymowa: *uõński, uũński*.

Por. *pozaprzeszły, pozatamtegoroczny, przeszłoroczny, takroczeni, takroczy, tamtoroczny, wtakroczeni, z tamtego roku, zeszłoroczni, zeszłoroczny*.

Łoński rok ‘rok, który minął’

W łoński rok to my odnowiliśmy chatupe, pobilili, umalowali (Kolembrody). *Pamiętam to, co piędziesiąt lat robiłam, ale co było w łoński rok to nie wim* (Wola Burzecka). *Łoński rok to u nas był dobry, bo co sie chciało, to sie udało nam* (Okrzeja). *Tera sie łoński rok ni mówi, no, to tylko takie stare jak ja, to mówio* (Adamów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 39).

Wymowa: *uõński rok, uũński rok*.

Por. *przeszły rok, tak rok, tamten rok, ubiegły rok, zeszyły rok*.

Łońskiego roku ‘zeszłego roku’

Łońskiego roku to było, tu takie zaspły, kopuły tego śniegu, i tyn samochód z ludźmi tu sie zakopał (Branica Radzyńska). *Kiedys to mówiły łońskiego roku, a tera więcę tamtego roku sie mówi* (Siedliska pow. Łuków). *Ja mam jeszcze zboże z łońskiego roku* (Gąsiory).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

Wymowa: *uõńskiego roku, uũńskiego roku*.

Por. *przeszłego roku, takroku, tamtego roku, ubiegłego roku, zeszełego roku*.

Łuk ‘barwny łuk na niebie pojawiający się po burzy i deszczu’

Łuk na niebie, na chmurach, po burzy sie robi, takie różne mo kolory (Skorczyce). *Kolorowy łuk sie po dyszczu pokazuje na niebie* (Wierzbica pow. Kraśnik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Wierzbica pow. Kraśnik, Skorczyce, Bęczyn, Urzędów, Kiełczewice (zob. mapa 6).

D. lp. *łuku*; D. lm. *łuków*; wymowa: *uuk*.

Por. *raduga, smok, tęcz, tęcza, zorza*.

Łuna ‘blask różowy na niebie przed wschodem słońca’

Zanim wyjdzie słońce, to łuna wychodzi na niebo, taki różowiułki blask jest (Ortel Królewski). *Raniutko to na niebie taka łuna jest* (Kozły). *Ja lubie wstawać przed słońcem i popatrzeć na łune na niebie* (Bordziłówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia (zob. mapa 31).

D. lp. *łuny*; D. lm. *łun*; wymowa: *uuna, łuna*.

Por. *poświata, rania zorza, rania zorza, ranna jutrzeńka, ranna zorza, zorza, zorza ranna, zorze*.

Łyska się ‘ogień spadający na ziemię w czasie uderzenia pioruna’

Łyska sie, to na niebie jest taki jasny słup światła (Krzemień). Łysko sie, ale to dzieś daleko jeszcze (Dzwola). Nachodzo chmory, grzmi, łysko sie (Zakłodzie). Łysko sie i pie-runy biju (Giełczew). Jak ci sie zaczęno łyskać, a potem dyszcz loć, to strachu miałam (Sól). Najpierw daleko sie dzieś łyskało, a późni ta łokropno burzo przyszła do nas (Wandalin).

Źródła: PM, KAGP, SGM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia (zob. mapa 11).

Wymowa: *ɥyska še, ɥysko še.*

Por. *błyska się, miga się, migocze.*

Łyskawica ‘zjawisko świetlne towarzyszące wyładowaniom elektrycznym w atmosferze ziemskiej’

Łyskawica to taki błysk przed piorunem (Gałęzów). Łyskawica na całe niebo, wprost ogień jeden, a my na polu (Gardzienice). Łyskawicy to ja sie zawsze bołam, bo to ogniem rzuca tak (Majdan Obleszcze). Łyskawice takie stasne rozdzirały niebo, a my na polu, ni ma dzie sie schować (Rudno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia (zob. mapa 10).

D. lp. *łyskawicy*; D. lm. *łyskawic // łyskawiców*; wymowa: *ɥyskaʋica.*

Por. *błysk, błyskawica, migotki.*

Łysy I – tom VIII: 244.**Łysy II** ‘naturalny satelita ziemi, drugi pod względem jasności obiekt na niebie’

Księżyc nazywało sie łysy, wyżwiżył sie, wysołopił sie, jak tak jasno świecił, to wysołopił sie. Jak świecił i jakieś tam miał zamglenie czy coś, to jak mróz był, to on tak czerwono świecił, no to sie mówiło wyżwiżył sie (Wysokie). Łysy, jak świeci tak jasno, to trza zastonić okna, żeby nie wlaż (Zawada).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Krasnegostawu (zob. mapa 26).

D. lp. *łysego*; D. lm. *łysych*; wymowa: *ɥysy.*

Por. *księżyc, miesiąc.*

Łysy się wysołopił ‘księżyc w pełni’

Mówiło sie, łysy sie wysołopił. Łysy czerwony, bedzie zimno (Wysokie). Łysy sie wysołopił, to może być zdradliwy, bo wtedy źle na ludzi wpływa, nispokojne sie robio (Bończa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Krasnegostawu.

Wymowa: *ɥysy še vysoʋopiɥ.*

Por. *księżyc się wyżwiżył, księżyc wysołopił się, księżyc wysołopiony, pełnia, pełny księżyc, pełny miesiącek, wysołopiec.*

Łyzwy ‘stalowe wąskie plozy, służące do ślizgania się po lodzie’

Łyzwy mi tata zrobił i lód był, no i całe zime ślizganie sie było (Niedrzwica Duża). My sie na łyzwach nie ślizgały, na łyzwach ni, ale na butach (Rudno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *łyżwów*; wymowa: *użyży, użyczy*.

Maik – tom X: 211.

Maj ‘piąty miesiąc w roku kalendarzowym’

W maju to wso kwitnie, pachnie (Komodzianka). Maj to miesiąc Matki Boski (Brzeźno). W maju pud koniec i w cerwcu to te jaśminy jak zakwitno, to taki ślicny zapach jest w powietrzu (Borowa). To już tak jest, że sie sieje tatarke w maju (Chodel). Askra kwnie żółto od maja do sierpnia, rośnie na łąkach (Koszoly). Babie uszy już so w maju, to taki grzyb (Wywłoczka). Konwalia to kwiat majowy, bielutkie takie dzwoneczki kwitno w maju (Strzeszkowice Duże). W maju majówke pod każdo figuro śpiwato sie (Bonów). W maju to co wieczór pod figuro sie zbierali czy pod krzyżem, bo we wsi kilka było takich miejsc, i majówke śpiewali, aż niesto sie daleko, a tam znów słycać było śpiew z inny wsi. Takie ludzie byli modlące, wierzące, a o te kapliczki to dbali, strojili, czyścili, no bo tam Matka Boska jest (Wierzchowiska). Ale tak jeszcze przy końcu maja, na początku czerwca obchodzilo sie obchód pól. Majówka w maju. Ludzie w ogóle byli bardzo wierzący i chociaż sie przez cały dzień napracowali, to wieczorami musieli znaleźć czas, żeby pójść na majówke pod figure. Kobiety ubierały figure kwiatami, a później pieśni do Matki Boskiej (Rejowiec Fabryczny). Książ przyjeżdza i ludzie ido z księdzem w pola. Na wiosne to już zawsze było święcenie pól, procesja szła z krzyżem, z obrazem, z chorągwiemi, i to było błogosławieństwo tych pólnoż zawsze w miesiącu maju (Hrebenne). Majówka jest w maju. Kobiety śpiewały majówki, śpiewały pieśni do Matki Boskiej (Gołab). W maju to zawsze szlam z pola, a tu ido na majowe, to ja prędko lece do dom, przebiere sie, i tyż przyde na majowe pod figure, bo maj to majowe było (Rozwadówka). W maju odbywały sie pod figuro majowe nabożeństwa, dzie śpiwano litanie i pieśni Maryjne (Podborcze). Już maj, to majowe sie zaczyna, co dzień litania do Matki Boski i pieśni śpiwamy (Kolembrody). No, i tupiero jak wyrobio już te płótno, tupiero bielio te płótno. Na wode noszo, tak, o, w maju miesiącu (Matiaszówka). Były niektóre takie ludzie, że czekały i wygnały krowy aż w maju, pierwszy, czy tam na Stanisława w maju, żeby tego, troche tej trawy urosło, a tacy byli, że na tego Wojciecha, że czarownica nie weźmie mleka. Bo tak kiedyś było, że to czarownica mleko zabrała (Lipa). To w maju przeważnie, i lotały, i jak zamówiły coś, to krowa mleka nie daje. A, no, jakieś czarownice, ale to ludzie były czarownicami. I jakieś jak były, to późni krowa mleka już ni dała w tym czasie. No. Tak jakby okiem rzuciła i już mleka ni daje. No. I mówiły, że to, to przeważnie w maju czarownice jakieś tam były. No, wirzyłam, bo jak śmy mieli krowe i czarownica dzieś, krowe sie wygnało, i późni coś mleko nie leci, bo czarownica uczarowała. To i u nas było tak (Stryjno Pierwsze).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *maja*; D. lm. *majów*; wymowa: *maj*.

Malinowy ‘intensywny kolor ciemnoróżowy’

Malinowy kolor to jak malina taki (Chłopków). Miałam białe szalinówke, w malinowe kwiaty po bokach (Łopiennik Górny). Malinowy to ładny kolor dla dziewczynki (Rudy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *malinowego*; D. lm. *malinowych*; wymowa: *malinowy*.

Mały Wóz ‘konstelacja gwiazdna znana jako Mała Niedźwiedzica’

Na niebie jest Mały Wóz i Duży Wóz (Hańsk). Mały Wóz to gwiazdy tworzą, tak się układają na niebie, że jak prawdziwy wóz to wygląda (Gorajec). Ze znanych dla mnie gwiazd to jest Mały Wóz, Droga Mleczna (Jarosławiec).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *Małego Wozu*; wymowa: *maʋy vus*.

Maryjny dzień ‘szósty dzień tygodnia’

Żniwa to w sobotę, a już broń Boże w piątkę, bo to pusty dzień, a znowu w piątek to dzień Męki Pańskiej, sobota najlepsza, bo to Maryjny dzień (Bortatycze). Sobota to nazywa się Maryjny dzień, i każde rubotę najłepi wtedy zacząć, bo Maryja pomoże (Wiśniów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *Maryjnego dnia*; wymowa: *maryjny dzień, maryjny dzień*.

Por. *dzień Matki Boskiej, sobota*.

Marzanna – tom X: 218.**Marzec** ‘trzeci miesiąc w roku kalendarzowym’

Marzec to już miesiąc taki więc wiosenny jest (Dobryń). Wiosna to się przeważnie zaczynała już po Zwiastowaniu, to znaczy po dwudziestym piątym marca (Korolówka). Zwiastowanie Najświętszej Maryi to w marcu przypada to święto (Abramów). Zwiastowanie Najświętszy Marii Pannie to wypada w marcu, to już wiosna się zaczyna i zaczynają się prace w polu (Zarudzie). To święto co to jest dwudziestego piątego marca, nazywają bocinowe święto (Żerdź). Lyn posiało się, czasem się w marcu siało, tam zależy jaka wiosna była, czasem później. No, i zaczynało się plewić, potem jak się ostało, to się wyrwało (Smółsko Duże). W marcu jak w garcu, takie było przysłowie (Kleszczówka). Kto sieje w marcu, zbiera w garcu (Grzędówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *marca*; D. lm. *marców*; wymowa: *mażec*.

Marznąć ‘odczuwać zimno, zmarznąć’

Mróz złapał i lepi nie wychodzić na długo na dwór, bo po co marznąć (Chomęciska Duże). Kiedyś to dzieci musieli w zimie marznąć, bo ni mieli za dużo dobrego odzienia (Klocówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *marznońć, marznuńć*.

Por. *schybnać, zmarznąć*.

Metel ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Metel to duży opad drobnego śniegu potoczony z wielkim wiatrem (Brzeźno). Metel to jest, jak śnieg i wielki wiaterek razem (Dorohusk).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: Wólka Czułczycka, Brzeźno, Dorohusk (zob. mapa 15).

D. lp. *meteli*; D. lm. *metelów*; wymowa: *metel*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Metelucha ‘zaspa śnieżna’

Myteluche tako usypało na drodze, ani przejść (Hrebenne). Metyluche usypało przy domu, to wylać sie ni dało z chałupy (Kozły). Śniegu nasypało i takie meteluchy porobiło na drogach (Bezwola).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Bezwola, Ossowa, Kolembrody, Kozły, Hrebenne, Kopyłów, Cichobórz, Malice (zob. mapa 16).

D. lp. *meteluchy*; D. lm. *meteluchów*; wymowa: *meteluxa, metyluxa, myteluxa*.

Por. *burta, gomula, grobla, hurba, kopa, kopiec, kopuła, naboj, wydma, wyspa, zadma, zamieć, zamieta, zaspą, zawieja*.

Mglisto ‘przesłonięte mgłą’

Jak mglisto to i zimno takie jest, tak jakby mokro troche, a takie mgliste to so chmury na grad (Cyców). W jesini to sie robi mglisto (Terebela). W Wigilje jak było dużo gwiazd, to bedzie zboże sie rodziło i kury niś sie bedo. Jak było mglisto, to krowy dużo tłustego mlaka dawać bedo (Putnowice Mniejsze).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *mgłisto, mglysto*.

Por. *pacieпно, zamglone*.

Mgła ‘białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem’

Mgła to przyważnie rano albo pod wieczór jest (Sąsiadka). Mgła jest przy samy zimi i zawsze rano abo wieczorem (Łopatki). Mgła poranna pojawia sie rano, o świcie (Snopków). Mgła wieczorna jest przeważnie nad łąkami, nad rzeko (Kurów). Najczęści to jak sie wstawało z rana to piąty czy to czwarty do roboty, to tak nad polami sie tunosiła mgła, to samo pod wiecór było, a tu tu nos przy Wiśle to bardzo często te mgły su od wody (Świeciechów). Mgła przestania świat, jest podobna do dymu (Majdan Grodzki). Mgła to biało nad ziemio sie robi rano czy wieczorem (Rogoźniczka). Matka Boska tworzyła mgłę, żeby zmylić pogoń wojska Heroda (Lubycza Królewska). Matka Boska rozgania mgłę, tak kiedyś moje babcia mówili (Leopoldów). Już pare dni taka mgła jest, że nic ni widać (Orłów Murowany).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 5).

D. lp. *mgły*; D. lm. *mgieł // mgłów*; wymowa: *mgua*.

Por. *éma, komuda, mleko, morka, mroka, pamroka, srezoga, tuman*.

Mgławica ‘rodzaj mgły z dużą ilością wilgoci, pojawiającej się po długotrwałym deszczu’

Mgławica, no to jak mgła opadała albo podnosiła sie, no to wtedy mówili, ale mgławica. Przede wszystkim wieczorem sie ta mgławica robiła, to i w lecie, jak na przykład

międlenie było, to jeszcze te międlarki, ogień sie palił, jeszcze międlity, bo nie skończyły, jeszcze chciały coś tam z tego, a tu właśnie ta mgławica zaczęła już opadać, mgławica i rosa. Mgławica, to była bardzo silna mgła, i przeważnie taka mgła, jak długo deszcz lał, że było w tej mgle bardzo dużo wilgoci. No, to sie mówiło mgławica (Wysokie). Mgławica sie łunosi nad takami po dyszczu (Grabówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *mgławicy*; D. lm. *mgławic*; wymowa: *mɣawica*.

Miesiąc I ‘jedna dwunasta część roku’

W roku to dwanaście miesięcy jest (Sąsiadka). Miesiąc to trzydzieści dni razem (Krzemień). I na święty Łucji właśnie sie zapisuje jaki dzień, na każdy miesiąc jest jeden dzień i w jakim tym dniu (Modryniec). Starano sie, żeby dużo potraw było na wieczery, bo to znaczyło, że w następnym roku nie bedzie jedzenia brakowało, bo jak dużo potraw na Wiliji, to zapowiadał sie owocny. Ale zazwyczaj starano sie, żeby było dwanaście potraw na znak, że dwunastu było apostołów. No, i że dwanaście miesięcy jest w roku. To już taka tradycja była (Putnowice Wielkie). W Wilije musiało być dwanaście potraw, bo dwunastu apostołów, a i musiała też być potrawa na każdyn miesiąc w roku, a im więcej tych potraw to lepi, bo bedzie więcej bogactwa w nowym roku (Chłopków). Gutujo dwanaście potraw i każdy trza skosztować, bo to na dwanaście miesięcy, żeby sie szczęściło, taka to była tradycja (Bychawka). Pamiętom, ze u nas na wsi to sie tak liczyło dni od Wigilii, było ich dwanaście, bo tyle miesięcy ma rok, i tak na przykład pierwszy dzień był chłodny, to styczeń bedzie mroźny, jak drugiego padół deszcz, to w lutym bedu roztopy (Michałówka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *miesiąca*; D. lm. *miesiąców*; wymowa: *mɛsɔnc, mɛsunc*.

Miesiąc II ‘naturalny satelita ziemi, drugi pod względem jasności obiekt na niebie’

Miesiąc świeci w nocy (Orłów Drewniany). Miesiąc to inaczy księżyc (Abramów). Dawniej, kiedyś, ludzie na księżyc mówili miesiąc (Krasne). Dawniej ludzie księżyc nazywali miesiąc, miesiąc świci (Tuczępy). Dawniej ludzie na księżyc mówili miesiąc, ale też często używali nazwy światło. Jak księżyc było widać do połowy, to mówili pół miesiąca albo pierwsza kwadra, potem pełnia, po pełni, też pierwsza kwadra i sierpeczek (Brzeziny pow. Łęczna). Dawniej ludzie na księżyc mówili miesiąc, niektórzy starsi ludzi jeszcze tak mówio (Horyszów Polski). Dawniej ludzie na księżyc mówili miesiąc, teraz rzadko sie tak mówi (Przewłoka). Dawniej mówili miesiąc, a ni księżyc, miesiąc świeci na niebie (Hańsk). Dawniej na księżyc mówili miesiąc, a nie księżyc (Białka). Księżyc nazywali miesiąc, jak była połowa, to mówili pół pełni, później była pełnia (Wryki). Jak byłam młoda, to sie mówiło, że miesiąc zszedł. Teraz rzadko sie używa ty nazwy (Michów). Księżyc nazywali miesiąc. Najpierw na niebie pojawia sie sierpek, potem połowa księżycy, pełnia, i po pełni nowy księżyc (Siemień). Jak pojawiał sie księżyc, ludzie mówili na niego miesiąc, mówili, że znajduje sie on na nowiu, jak jeszcze był mało widoczny. Jak sie pokazywał był nów, potem sierpek, półpełni i pełnia (Czemierniki). Księżyc nazywano miesiącem, jak sie pojawiał mówili, że jest na nowiu, to znaczy prawie go nie widać (Leszkowice). Księżyc to miesiąc, jak jest nowy to jest w nowium, potem ćwiartka, pół księżycy, pełnia, druga ćwiartka, sierpek (Zofiówka). Księżyc to

miesiąc. Jak się pojawił pierwszy raz na niebie to mówili, że jest na nowiu (Nadrybie). Miesiąc to po starym księżyc (Skierbieszów). Na księżyc ludzi mówili miesiąc, jak się nowy pojawiał to ludzie mówili nowik (Stary Orzechów). Na księżyc mówili kiedyś miesiąc, że miesiąc świeci na niebie i trza uważać na jego światło (Kodeniec). Księżyc nazywano miesiącem (Zakrzów). Teraz się mówi księżyc i miesiąc, jak się komu powi, tak jest (Tyśmienica). Ukraińcy to na księżyc mówili miesiąc, a Polacy księżyc (Horyszów Ruski). Jak słońce z miesiącem so na niebie, to dwa światła so razem. To źle wróży na urodzaj oziminy (Łukowa). Takie nakazy, żeby matka właśnie nie stawiała kolibki, kolebki nie stawiała w oknie, żeby księżyc, broń Boże, miesiąc mówiło się, żeby miesiąc nie spojrzął na dziecko, bo zaraz dziecko dostanie miesięcznika (Wólka Kątna).

Źródła: PM, KAGP, BG-TNN, MNL, SSiSL I-1, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 26).

D. lp. *miesiąca*; D. lm. *miesiąców*; wymowa: *mešonc, mešunc*.

Por. *księżyc, tysy*.

Miesiączek I – tom V: 297.

Miesiączek II ‘pierwsza faza księżycy’

Miesiączek nowy świeci w nocy (Krzemień). Księżyc, jak pojawiał się na niebie, to mówiono do niego, miesięczku na nowie tobie korona, a nam zdrowie (Uścimów). Mówili, miesięczku nowy, żeby nas nie boleli ni zęby, ni głowy (Białka).

Źródła: PM, KAGP, MNL, MG.

Geografia: okolice Włodawy, Parczewa, Lubartowa, Janowa Lubelskiego, Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 27).

D. lp. *miesiączka*; wymowa: *mešonček, mišonček*.

Por. *chudy księżyc, młody księżyc, młody miesiąc, nowie, nowik, nowy księżyc, nowy miesiąc, nów, pierwsza kwadra, rogal, rogalik, sierp, sierpek*.

Miesięcznik ‘biegunka u dziecka, pojawiająca się w wyniku padającego światła księżycy’

A, no to już następne jest polecenie, właśnie takie nakazy, żeby matka właśnie nie stawiała kolibki, kolebki nie stawiała w oknie, żeby księżyc, broń Boże, miesiąc mówiło się, żeby miesiąc nie spojrzął na dziecko, bo zaraz dziecko dostanie miesięcznika. Ja właśnie dopytywałam się, co to był miesięcznik, co to za choroba, to jednak była biegunka, taka intensywna. Czyli jak księżyc spojrzął na dziecko, to dostawało biegunki, czyli miesięcznika (Wólka Kątna).

Źródła: PM, BG-TNN, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lp. *miesięcznika*; wymowa: *mešencńik, mešencńik*.

Miga się ‘ogień spadający na ziemię w czasie uderzenia pioruna’

Jeszcze nie grzmi, ale już tym światłem migo się, już migo się jakby ogniem (Lipa). Burza nasta i strasnie migo się tym ogniem z chmury (Węglinek).

Źródła: PM, KAGP, SGM, KM, MG.

Geografia: Trzydnik Duży, Rzeczycza Ziemiańska, Węglinek, Stojeszyn, Irena, Lipa (zob. mapa 11).

Wymowa: *miga še, migo še*.

Por. *błyska się, tyska się, migocze*.

Migocze ‘ogień spadający na ziemię w czasie uderzenia pioruna’

Błyskawica tak migocze tym ogniem, tak migocze (Zielone). Na niebie migocze takie ogniście światło, a potem grzmot dopiero (Jacnia). Dzieś daleko migocze, ale może ta chmora do nas przyść (Białowola).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Łuszczacz, Zielone, Antoniówka, Jacnia, Suchowola, Białowola (zob. mapa 11).

Wymowa: *migoče*.

Por. *błyska się, łyska się, miga się*.

Migotki ‘zjawisko świetlne towarzyszące wyładowaniom elektrycznym w atmosferze ziemskiej’

Migotki na niebie, jakby ogniem sypało (Lipa). Migotki so w casie burzy, to jakby ogień leci z nieba (Polichna). Do dzisiaj, choć już zem staro, sie boje migotków na niebie, grzmotów mni jak tych migotków, tych łyskawic (Sulów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika (zob. mapa 10).

D. lm. *migotków*; wymowa: *migotki*.

Por. *błysk, błyskawica, łyskawica*.

Miłosiernie na świecie ‘zanosi się na deszcz’

Dziś miłosiernie na świecie (Rożki). Od rana jakoś tak miłosiernie na świecie, musi będzie dyszcz (Żółkiewka). Trza sie zwijać z sianem, bo jakoś miłosiernie na świecie sie robi, może zamoknąć (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

Wymowa: *miuoserńe na sφέce, miuoserńe na sφέce*.

Por. *bałabani się, bałwani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwanią, chmurzy się, młodzi się, pochmurza się, zababoli się, zachmarza się, zachmuruje się, zachmurza się, zanosi się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się*.

Minuta ‘sześćdziesiąta część godziny’

Sześćdziesiąt minut to jest gudzina, a minuta to część gudziny (Uchanie). Poczekoj minute, to zdybie, popatrze, dzie to jest i ci dam (Tarnawatka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *minuty*; D. lm. *minut*; wymowa: *minuta*.

Mleczna Droga ‘szeroki, biały pas gwiazd idący przez całe niebo w pogodną noc’

Mleczno Drogo gwiazdy chodzo po niebie (Wilków). Mleczna Droga to droga gwiazdów na niebie (Spiczyn). Mleczna Droga to gwiazdy ido takim pasem białym, jasnym takim bez całe niebo, ale noc musi być pogodna, bo jak zachmurzone, to nie widać (Krzemień). Na niebie jest Mały Wóz i Duży Wóz, a droga biegnąca przez niebo to Mleczna Droga (Hańsk).

Źródła: PM, MAKŁ, MNL, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *Mlecznej Drogi* // *Mleczny Drogi*; wymowa: *mlečna droga, mlečno droga, mlečna droga, mlečno droga, mlična droga*.

Por. *Biała Droga, Droga bez Niebo, Droga Dusz, Droga Gwieździsta, Droga Księżycowa, Droga Mleczna, Droga Świętych, Droga Umarłych, Gościniec, Jasna Droga*.

Mleko I – tom VI: 349.

Mleko II ‘białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem’

Dziś mleko na świecie, nic ni widać, tak zastłoniło (Osmolice). *Prawie nic ni widać, bo takie mleko na drodze, do rowu można ujechać* (Kielczewice).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: Osmolice, Bychawka, Józów, Kielczewice (zob. mapa 5).

D. lp. *mleka*; D. lm. *mleków*; wymowa: *mleko*.

Por. *ćma, komuda, mgła, morka, mroka, pamroka, srezoga, tuman*.

Młody księżyc ‘pierwsza faza księżyca’

Młody księżyc, jak się pojawiał nowy księżyc, ludzie mówili, że to młody księżyc, jest na nowiu (Kolechowice). *Jak nowy księżyc się pojawiał, to mówili, że młody księżyc jest* (Kaznów). *Młody księżyc to początek księżyca, na niebie jest nowy księżyc, młody księżyc* (Elźbiecin).

Źródła: PM, KAGP, MNL, MG.

Geografia: Dobrynka, Kostomłoty, Międzyleś, Elźbiecin, Kały, Jabłeczna, Kolechowice, Kaznów, Tyśmienica (zob. mapa 27).

D. lp. *młodego księżyca*; wymowa: *młody ksenżyc, młody ksinżyc, młody ksenżyc, młody ksinżyc*.

Por. *chudy księżyc, miesiączek, młody miesiąc, nowie, nowik, nowy księżyc, nowy miesiąc, nów, pierwsza kwadra, rogal, rogalik, sierp, sierpek*.

Młody miesiąc ‘pierwsza faza księżyca’

Jak się pokaże, to mówio młody miesiąc, potem pół pełni i pełnia (Mosty). *Młody miesiąc to inaczy jest na nowiu* (Żerocin). *Młody miesiąc to jak się dopiro miesiąc pokazuje* (Dawidy).

Źródła: PM, KAGP, MNL, MAKŁ, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia, bez terenów nadbużańskich (zob. mapa 27).

D. lp. *młodego miesiąca*; wymowa: *młody mešonc, młody mešunc*.

Por. *chudy księżyc, miesiączek, młody księżyc, nowie, nowik, nowy księżyc, nowy miesiąc, nów, pierwsza kwadra, rogal, rogalik, sierp, sierpek*.

Młodzi się ‘zanosi się na deszcz’

Młodzi sie i będzie desc, zanosi sie na desc (Braciejowice). *Od samego rana młodzi sie na dysc* (Skowieszyn). *Młodzi sie na świecie i jak nic dyszcz będzie* (Gdeszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *młodzi se*.

Por. *bałabani się, bałwani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwania, chmurzy się, miłosiernie na świecie, pochmurza się, zabąboli się, zachmarza się, zachmuruje się, zachmurza się, zanosz się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się.*

Modry ‘kolor niebieski’

Modre to so kwiatki takie ładne na łące (Janowice). Chabry so modre, rosno w zbożu, na łące ni ma chabrów, ale so inne modre kwiaty (Germanicha). Modrych chabrów w tym roku pełno narosło w psynicy (Pogonów). Ona tak lubi ubierać się na modro, wszystko takiego koloru prawie ma (Żabików).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 40).

D. lp. *modrego*; D. lm. *modrych*; wymowa: *modry*.

Por. *blady, bławatkowy, błękit, błękitny, chabrowy, jasny, niebieski, siny, siwy.*

Mokry ‘zmoczony wodą’

W tym roku to prawie cały lipiec był mokry, troche za dużo tych dyszczów było (Terebela). Dyszcz lunoł zninacka i ja cały mokry przyszed do domu (Olszanka pow. Krasnystaw). Mokry teren musi być i takie kwitno na takich grubych łodygach, gdzie mokro jest, takie kaczyńce na mokrym so (Nedeżów). Ja nawet jeszcze słyszałam u takiej wróżbie na Wigilie, że się cybule kroj, wykrajuje się to, jak się łupie te cybule, i w te cybule zrobić tych dwanaście tych cebul i w te każde cybule nasypać soli, robi się to na półmisku tam gdzieś, żeby to tak stało, i jak pu kulacji idzie się właśnie du tego półmiska, i patrzy się w te duniczki, w ty cybuli. Jak będzie mokry lipiec, tam dajmy na to sierpień, te wszystkie miesiące, to w każdym będzie woda (Modryniec).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *mokrego*; D. lm. *mokrych*; wymowa: *mokry*.

Morczy ‘pada drobny deszcz’

Morka po starodawnemu u nas jest, niby tak morcy, morcy, ale tak drobno (Dęba). Dziś od rana tak morcy na dworze (Basonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

Wymowa: *morčy, morcy*.

Por. *ciapie, dziabie, kapie, kropi, mryhaje, mży, prószy, rosi, siajda, siapi, siecze, szaruga, szaruży.*

Morka I ‘drobny deszcz’

Tak zawsze mówimy morka. Mży morka (Siedliska pow. Łuków). Ale morka na dworze, tak mży i mży od rana, nic ni przestaje (Zarzecze). Już pore dni ni ma pogody, cały cas morka i morka (Kluczkowice). Jak tak długo mży, to mówiu tyz morka (Trzydnik Duży). Buty gumowe to na deszcz, jak morka czy słota (Końskowola). A jak deszcz pada tak dwa, trzy dni bez przerwy, to morka. Morka to drobnutki deszcz, nie tylko jesienny (Stok). Mży morka dziś cały dzień, od samego rana (Stara Wieś). Morka to mały, taki drobny deszcz (Paszki Duże). Morka po starodawnemu u nas jest, niby tak morcy, morcy (Dęba). Morka to sobie tak idzie i idzie, ale tego ni widać, bo to drobne takie (Zdziłowice). Na taki drobny dyszcz to godaju tu nos morka, że tak aby lekko siąpi albo idzie morka, ale tyż ludzi mówiu mżawka, ale tutaj to części morka. To taki aby,

aby dyszcz, nawet bardzo człowiek nie zmoknie jak idzie morka. W polu jak idzie morka to ludzie pracuju, bo to takie ledwo łodczuwalne. Aby tak łobrosi i tyle (Świeciechów).

Źródła: PM, PS, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia (zob. mapa 13).

D. lp. *morki*; D. lm. *morków*; wymowa: *morka*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morszczzenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczynka, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna.*

Morka II ‘białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem’

Morka jak jest, to taki mglisty dzień jest i ta morka sie ściela na łąkach (Płonki). Tako mgła i tak niby dysc, ale to ni dysc, takie coś białego, i to jest morka po naszymu, nic ni widać prawie (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław (zob. mapa 5).

D. lp. *morki*; D. lm. *morków*; wymowa: *morka*.

Por. *ćma, komuda, mgła, mleko, mroka, pamroka, sześoga, tuman.*

Morski ‘kolor niebieskozielony’

Chmura deszczowa ma kolor morski (Łazory). Morski to taki kolor zmieszany, troche zielony, a troche niebieski, takie wymieszane te kolory (Zakłodzie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *morskiego*; D. lm. *morskich*; wymowa: *morski*.

Morski wir ‘wir powietrzny’

Morski wir naleci i wszystko zmiecie pu drodze, pułamie, zniszczy (Krępiec). U nas ni było morskiego wiru nigdy, ale tam, dzie to naleci, to straszne rzeczy so, niszczy wszystko, co rośnie czy stoi (Franciszków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Krępiec, Franciszków.

D. lp. *morskiego wiru*; D. lm. *morskich wirów*; wymowa: *morski wir*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicher, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawicher, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Morszczzenizna ‘drobny deszcz’

Morszczzenizna tako od rana, tak sobie ciapie i ciapie, niby nic ni widać, ale mokro sie robi (Ciechomin). Morszczzenizna to taki w nasy gwarze jest drobny dysc (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ciechomin, Lisikierz, Jedlanka, Gózd (zob. mapa 13).

D. lp. *morszczzenizny*; D. lm. *morszczzeniznów*; wymowa: *morščeņizna, morszczczzenizna.*

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczyznka, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Morszczyzna ‘drobny deszcz’

W take morscyczne to do żniw ni pójdzie, bo niby to niwielki, ale jednak dysc (Wola Burzecka). *To niby ni dysc, ino tako morscyczna, ale zmocy* (Toczyska).

Źródła: PM, PS, KAGP, MG.

Geografia: Toczyska, Germanicha, Okrzeja, Wola Burzecka, Wola Gułowska (zob. mapa 13).

D. lp. *morszczyzny*; D. lm. *morszczyznów*; wymowa: *morščyzna, morscyczna*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczyznka, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Mraka I ‘drobny deszcz’

Mraka idzie, taki drobny desc (Mętów). *Taka mraka jidzie, to drobny deszcz mży, taka mraka, taka pamroka* (Łukowa). *Mraka to taki drobniuski dyszcz idzie* (Ciechanki).

Źródła: PM, PS, KM, MG.

Geografia: Mętów, Zakrzów, Ciechanki, Łukowa, Borowiec, Zamch (zob. mapa 13).

D. lp. *mraki*; D. lm. *mraków*; wymowa: *mraka*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczyznka, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Mraka II ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Mraka to taki słotny czas, to przyważnie w jesini (Sławęcín). *Deszcz mryhaje po ma-leńku, ale ciągle, taka mraka już z tydziń* (Obrowiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa i Zamościa.

D. lp. *mraki*; D. lm. *mraków*; wymowa: *mraka*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, seпноść, siapizna, ślota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się*.

Mroceje ‘zmierschą się’

Mroceje po zachodzie słońca, jak ono się schowa już, zajdzie za horyzont (Gręzówka). *Słońce zachodzi i na dworze mroceje* (Kozły). *Mroceje na świecie, jak zajdzie słońce* (Jarczówek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

Wymowa: *mročeje, mroceje*.

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczy się, mrok idzie, mrok pada, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, ściemnia się, zmierschą się, zmracza się, zmrok się robi, zmroka się*.

Mroczy się ‘zmierzcha się’

Mroczy się jak słońce zajdzie (Bochotnica). *Mroczy się teraz wczesnie, bo to listopad* (Bazanów Stary). *Wieczór już i mroczy się na świecie* (Osuchy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i okolice Biłgoraja.

Wymowa: *mroczy śe, mroczy śe.*

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczeje, mrok idzie, mrok pada, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, ściemnia się, zmierzcha się, zmracza się, zmrok się robi, zmroka się.*

Mrok ‘zierzch – pora dnia od zachodu słońca do nastania ciemności’

Mrok to pora dnia po zachodzie słońca, kiedy robi się ciemno (Łopiennik Dolny). *Mrok to jest czas, kiedy się robi ciemno* (Witoroż). *Mrok, no to robi się ciemno* (Sąsiadka). *Taki mrok, że trza chodzić po omacku, bo już światła dziennego ni ma* (Ignaców). *Nastaje mrok i ciemno się robi* (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 37).

D. lp. *mroku*; D. lm. *mroków*; wymowa: *mrok.*

Por. *ciemno, ćmak, szarówka, zierzch, zmrok.*

Mrok idzie ‘zmierzcha się’

Mrok idzie po zachodzie słońca (Zahajki pow. Biała Podlaska). *To się mówi, że ciemno, mrok idzie, ciemno się robi* (Łukowisko).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

Wymowa: *mrok iże.*

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczeje, mroczy się, mrok pada, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, ściemnia się, zmierzcha się, zmracza się, zmrok się robi, zmroka się.*

Mrok pada ‘zmierzcha się’

Słońce zaszło i mrok pada, ściemnia się (Janiszkowice). *Mrok pada na świat, bo słońce zaszło, wieczór się robi* (Skoków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław i Opola Lubelskiego.

Wymowa: *mrok pada.*

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczeje, mroczy się, mrok idzie, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, ściemnia się, zmierzcha się, zmracza się, zmrok się robi, zmroka się.*

Mrok się robi ‘zmierzcha się’

Mrok się robi po zachodzie słońca (Zahajki pow. Włodawa). *Już mrok się robi, trza z pola iść do domu* (Uhnin). *W listopadzie to prędko mrok się robi* (Dębowa Kłoda).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Parczewa i Włodawy.

Wymowa: *mrok śe robi.*

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczeje, mroczy się, mrok idzie, mrok pada, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, ściemnia się, zmierzcha się, zmracza się, zmrok się robi, zmroka się.*

Mrok zapada // zapada mrok ‘zmierzcha się’

Robi się ciemno po zachodzie słońca i mrok zapada, ciemno (Uchańka). Mrok zapada, już ni ma słońka, już się schowało, no i mrok zapada (Siennica Nadolna). Już zapada mrok, trza już światło zaświcić (Świerze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *mrog zapada // zapada mrok.*

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczeje, mroczy się, mrok idzie, mrok pada, mrok się robi, szaro się robi, ściemnia się, zmierzcha się, zmracza się, zmrok się robi, zmroka się.*

Mroka ‘białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem’

Mroka to z nocy jest, tak aż biało się robi, słabo widać. To z dawna mroka, a tera więcy mgła mówio (Bychawka). Mroka to przyważnie ścieli się na łąkach, ale i na drodze tam, dzie nisko jest, blisko wody, czasem to prawie nic ni widać na pare kroków (Gardzienice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Osmolice, Bychawka, Gardzienice, Pilaszkowice (zob. mapa 5).

D. lp. *mroki*; D. lm. *mroków*; wymowa: *mroka*.

Por. *ćma, komuda, mgła, mleko, morka, pamroka, sześoga, tuman.*

Mrokowo ‘pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca’

Mrokowo to jest jeszcze przyd wschodem słońca, kiedyś tak nazywali, że to mrokowo, do dnia, bo jeszcze cimno. Tera to więcy świt się mówi (Brzeźnica Bychawska). Nazwy pór dnia to tak idzie, że jest nadednie, świt, mrokowo, przedpołudnie, południe, popołudnie, wieczór, noc, północek, śródnocek (Kaznów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Kaznów, Kolechowice, Brzeźnica Bychawska, Niedźwiada (zob. mapa 33).

D. lp. *mrokowa*; wymowa: *mrokovo*.

Por. *brzask, dodnia, doświtek, nadednie, przedednie, szarówka, świt, świtanie, zaranie.*

Mrożna zima ‘zima z dużym mrozem i śniegiem’

Kiedyś to były mrożne zimy, nie to co teraz, że mrozu prawie ni ma (Nasiłów). Jak na Jakuba wiatery od wschodu albo z północy, to będzie łotra zima [...]. Jak od wschodu, to już będzie mrożna zima. Tego roku niby nie wróżyło na mrożne zime, tylko śnieżna może być (Błonie). Brzoza jak długo liście trzyma, to będzie długa i mrożna zima (Siemierz).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *mrożnej zimy // mrożny zimy*; D. lm. *mrożnych zim // mrożnych zimów*; wymowa: *mrożna zima, mrożno zima.*

Por. *ciężka zima, ostra zima, sroga zima, śnieżna pogoda, śnieżna zima, zawalna zima.*

Mroźnica ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarniętej mgły’

Mroźnica z rana była na drzewach, na trawie (Bęczyn). Mroźnica osiada na drzewach, na trawie, bo to mgła zamarza (Dzierzkowice Wola).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Wierzbica pow. Kraśnik, Bęczyn, Dzierzkowice Wola (zob. mapa 22).

D. lp. *mroźnicy*; D. lm. *mroźniców*; wymowa: *mroźńica*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróz, żłobowizna, żłódz*.

Mroźno ‘bardzo zimno, duży mróz’

Mroźno, to jak z dużym mrozem (Polichna). Jak duży mróz w zimie, to jest mroźno, trzeba się ciepło ubrać, bo można ręce odmrozić czy nogi (Majdan Kozłowiecki). To się tak liczyło dni od Wigilii, było ich dwanaście, bo tyle miesięcy ma rok, i tak na przykład pierwszy dzień był chłodny, to styczeń będzie mroźny, mroźno będzie (Michałówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *mroźno*.

Por. *lodówka, luto, lutość, ziąb, zimnica, zimno*.

Mróz I ‘temperatura powietrza spada poniżej zera’

Mróz to wiąże się z zimą, śniegiem i lodem (Skorczyce). Kiedyś to byli zimy, to był mróz, to było wyjść na dwór posłuchać było, to płoty trzeszczeli, drzewa pękali z mrozu, to byli mrozy (Krasnobród). Bo to było tak, to taka już tradycja dawna, że jak Jezus się urodził, to był mróz wielki, na drzewach się takie sopłe porobiły, szron taki jak te bańki na choince. I teraz to na pamiątkę każdy ubiera (Słodków). Ludzie szli do kościoła na roraty bardzo licznie. Kiedyś to zimy to nie były takie jak dziś, był duży mróz, a śnieg to prawie zakrywał całe domy, jak tak padoł cału noc. No, to czasem to z domu ciężko było wyjść, tośmy takie tunele robili z domu do łobory, to były takie ściany tego śniegu, bo przecież trza było zwierzętom dać jeść. No, i tak to było, ale ludzie i tak szli na te roraty do kościoła, a jak kto mógł to jechał saniami (Wolica). No, a jak się wracało z ty pasterki po nowiu było, to iskrzyło się dokoła wszystko jak w jakimś pałacu króleskim, no pięknie, a mróz skrzypiał pod nogami. A, no to z tem było związane, że kiedyś śnieg jak zawałił, to leżał do Zwiastowania (Babin). Okropni ciężko było, oj ciężko, bo to śniegi takie jak chałupy byli, nic widać ni było. Zaspy po kolana, mróz jak ścisnął to wraz jak na Syberii. Ale mówie Pani, to taka, oj, śliczna ta zima była (Brzeźno). Dokąd mróz ni ścisnie, to ta gieorginia będzie kwitła (Pałecznicza). To je za duży mróz, dwadzieścia ctery stopnie (Stok). Przychodzi taki czas, że zima była akuratnia, mróz i mróz (Stulno). Mróz był w zimie, to jak się krowa ocielita, to krowe z cielęciami brali do chałupy nawet, bo cielętom uszy odmarzały (Motycz). No, w zimie mróz był i prało się na wodzie, nie tak jak teraz, że wszystko po domach. A my tu chodzili prac, ja ci powim gdzie, jak tu jak nasz Pieter (Sulmice). Był mróz, lód, a tu się u rzeki prało (Żerdź). I zimowo poro prali, nieraz był mróz. Tera to w taki zimny wodzie jakby prali, to trza by do szpitala (Susiec). To były buty takie do roboty, ale tyż jak były mrozy, to tyż ludzie szły w nich do kościoła (Annapol). Uprzędła, to się musiało wyprać, przecież, pamiętam, w wodzie. Mróz taki siarczysty, ale musiała matka tam wyprać to, wysuszyć, zwieć i dopiero to płótno założyć (Gołąb). To jak ta Wisła stanyła, jak taki mróz był duży, to jeździły tam normalnie po drzewo przez Wisłę kuźmi, tako była zamarźnito

Wiśla i to furami tak jeździły (Świeciechów). Potrzył mróz do Trzech Króli, a potem to wzięto ze dwa mrozy i koniec (Żabno). Jak mróz na święte Agnieszke, to zima sie powlecze, bedzie długa zima (Hucisko). Jak słońca zachodzi czerwono, to jak jest zimowa pora, to na mróz (Ciosmy). Z dębówków wróżyły, czy bedo śniegi, mrozy (Tereszpol). Jak na Gromniczno mróz, schowaj sanie, szykuj wóz, takie było przysłowie (Drelów). Jak w Wielki Piątek po mrozie i po rosie, to urodzaj siana i zboza bedzie (Stanisławów). W Wigilie to z węglów wróżyli, jak był taki silny mróz, to słuchali, dzie węgly stukno, bo stąd bedo pirsze grzmoty w lecie (Łańcuchów). Jak był mróz w Wigilie, to ojciec słuchał, gdzie stukno węgly, to z tamty strony miały być pierwsze grzmoty w lecie (Jaszczów). Na święte Agate sie wisza na płocie szmaty, bo wyschno, bo że to już mrozu nie bedzie (Wronów pow. Lublin). Jak miętka na Andrzeja, to bedzie zła nadzieja. Tylko dobrze jak musi mróz jest (Błonie).

Źródła: PM, ML, OM, BT, AD-ZL, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. mrozu; D. lm. mrozów; wymowa: *mrus*.

Mróz II ‘mróz na szybach’

Mróz maluje na szybach różności takie (Janiszkwice). W zimie to mróz na szybach był w każdy chałupie (Gardzienice). Na szybe to ni szron, ale mróz wlał przecież (Nowodwór).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. mrozu; wymowa: *mrus*.

Por. kwiaty, lisy, liście, zamrożnięte szyby.

Mróz III ‘osad kryształków lodowych powstały z zamrożonej mgły’

Mróz na trawie, drzewach. Takie gałazeczki byli na drzewach poprószone tym mrozem, a jak sie spojrzalam na pole, to istne niebo było (Brzeźno). Mróz to biały, taki zamrożnięty osad na murze (Sąsiadka).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 22).

D. lp. mrozu; D. lm. mrozów; wymowa: *mrus*.

Por. hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróż, żłobowizna, żłódź.

Mróz IV ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

To sie paliło w dzień, a rano już zimno, a tam u dziadków to był aż taki mróz na ścianie (Rudnik). Zimy byli ostre, to ściany marzli, taki mróz na ścianach był (Świerze).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. mrozu; D. lm. mrozów; wymowa: *mrus*.

Por. lodowadz, osędzielizna, osędzizna, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwy mróz, szadzizna, szadz, sędzielina, sędzielizna, szron, wilgoć, zamróż.

Mróz się wyźwiżył ‘duży mróz w zimie’

Kiedys to byli zimy, że strach, jak mróz sie wyźwiżył, to można było zamarznąć, tak było zimno (Osiczyzna). W nocy, jak ojciec wstał, i że wielki mróz był, to ojciec mówił, ale mróz sie wyźwiżył (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

Wymowa: *mruś še wyżwiżyu*.

Mróz siwy ‘osad kryształków lodowych powstały z zamrznętej mgły’

Jak bardzo zimno, to potrafi być taki mróz siwy na schodach, na tym murze (Serniki). Mróz siwy to w jesini już tak późni, to na trawie rano, na drzewach był (Łukowa).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Serniki, Nowodwór, Jawidz, Łukowa (zob. mapa 22).

D. lp. *mrozu siwego*; D. lm. *mrozów siwych*; wymowa: *mruś sívy*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, sześoga, zamróż, żłobowizna, żłódź*.

Mryhaje ‘pada drobny deszcz’

Deszcz mryhaje pomaleńku, ale ciągle, taka mraka już z tydzień (Obrowiec). Jak dyszcz tak mryhaje i mryhaje, no to jest na dworze mokro (Niele dew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa.

Wymowa: *mryxaie, mryyaie*.

Por. *ciapie, dziabie, kapie, kropi, morczy, mży, prószy, rosi, siajda, siapi, siecze, szamerga, szaruży*.

Mżawa ‘drobny deszcz’

Mży i mzy, tako mżawa dziś od samego rana (Trzydnik Duży). To ni dyszcz, to jest ino taka mżawa (Moniaty cze).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa i Kraśnika (zob. mapa 13).

D. lp. *mżawy*; D. lm. *mżawów*; wymowa: *mżawa, mżawa*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawka, mżączka, mżyca, mżyczka, pamroka, pomorszczyzna, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Mżawka ‘drobny deszcz’

Mżawka mży tak pomalutku, no, mżawka i tyle (Opoka). Dyszczu to pewno z ty chmory ni bedzie, ale taka mżawka to może być (Zubowice). Jak tak długo mży, to mówiu mżawka abo kisia, bo to tak kiśnie na tym dyscu. Mówiu tyz morka (Trzydnik Duży). Mżawka to bardzo drobny deszcz (Sasiadka). Mżawka to drobnutki deszczyk (Łopatki). Ło tako sobie mżawka leci i tyle (Białopole). Ni ma dyszczu, jino tako drobno mżawka jidzie (Udrycze). Mżawka to drobny deszcz taki, czyli jego mżawka nazywali (Skryhiczyn). Tako mżawka idzie dzisiaj cały dzień, może na jutro już sie wypugodzi (Tarnawa Duża). To nie jest dyszcz, to ino taka mżawka (Kotlice). Jak taki drobnutki desczyk mży, to sie mówi, że dzisiaj jest mżawka (Ożarów). To nie był żadyn dysc, to tak sobie troche pumżyło, tako mżawka i tyle (Bychawka).

Źródła: PM, PS, KM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 13).

D. lp. *mżawki*; D. lm. *mżawek // mżawków*; wymowa: *mżafka, mżafka*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżączka, mżyca, mżyczka, pamroka, pomorszczyzna, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Mżączka ‘drobny deszcz’

Taka mżączka cały dzień dziś, od rana mżączka i w polu nie ma roboty zadny (Jedlanka).

Dysc, ni dysc, no mżączka i tyle (Żdzary).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Jedlanka, Żdzary, Gózd (zob. mapa 13).

D. lp. *mżączki*; D. lm. *mżączek // mżączków*; wymowa: *mżońčka, mzoncka, mzuncka*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżyca, mżyczka, pamroka, pomorszczyzna, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Mży ‘pada drobny deszcz’

Tak zawsze mówimy morka. Mży morka (Siedliska pow. Łuków). *Ni ma deszcz, ino tak mży sobie* (Stawce). *Mży to jak pada drobny deszcz* (Sitno pow. Biała Podlaska).

Mży mżawka tak drobniutko (Orłów Drewniany). *Mży, to jak deszcz drobniutko pada* (Hosznia Ordynacka).

Od rana tak mży i żniwa zapaskudziło (Podlesie Małe).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *mży, mzy*.

Por. *ciapie, dziabie, kapie, kropi, morczy, mryhaje, prószy, rosi, siajda, siapi, siecze, szamerga, szaruży*.

Mżyca ‘drobny deszcz’

Mżyca idzie od czasu do czasu, taki smutny dzień (Przewłoka). *Jak mży i mży, no to mżyca jest, tak drobno mży* (Dawidy).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Parczewa (zob. mapa 13).

D. lp. *mżycy*; D. lm. *mżyców*; wymowa: *mżyca*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżyczka, pamroka, pomorszczyzna, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Mżyczka ‘drobny deszcz’

Mżyczka kropi troszki (Choroszczyzna). *Mżyczka to jak taki drobny dyszcz idzie* (Kornarno). *Pogody ni ma, od rana mżyczka, żniwa strzymało* (Łyniew). *Mżyczka tako drobniutko idzie, ale to na susze nie pumoże, to ino zmoczy troszki* (Dańce).

Źródła: PM, PS, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia i okolice Zamościa (zob. mapa 13).

D. lp. *mżyczki*; D. lm. *mżyczków*; wymowa: *mżyčka*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżyca, pamroka, pomorszczyzna, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Na bezrok ‘na przyszły rok’

Na bezrok posiejemy tutaj troski prosa (Flisy). Na bezrok sie kiedyś mówiło, tera każdy powi, że na drugi rok (Wierzbica pow. Kraśnik). Na bezrok, to znaczy nie tera, ale za rok dopiero (Sulów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego i Kraśnika.

Wymowa: *na bezrok.*

Por. *na drugi rok, na łoński rok, na następny rok, na przyszły rok, w przyszłym roku, za rok.*

Na dniu ‘w dzień’

Na dniu to jest widno i moge jeszcze coś zrobić (Wandalin). Na dniu musze wszystko zrobić, bo w wieczór już ni bardzo widze (Przewale). Na dniu to widno i w polu trza wszystko na dniu zrobić (Derewiczna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *na dniu.*

Na drugi rok ‘na przyszły rok’

Teraz sie nie uda kupić nowy maszyny, to trza zostawić na drugi rok (Koszoły). Na drugi rok, no to na ten, co ma nastąpić, ale za rok (Orłów Drewniany). Na drugi rok to zechce pojechać do Częstochowy (Stawek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *na drugi rok.*

Por. *na bezrok, na łoński rok, na następny rok, na przyszły rok, w przyszłym roku, za rok.*

Na łoński rok ‘na przyszły rok’

Ocieplimy dom na łoński rok, tera ni ma pieniędzy na to (Ciechomin). Na łoński rok sie kiedyś mówiło, tera mówio na drugi rok (Gózd).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Łukowa.

Wymowa: *na łoński rok.*

Por. *na bezrok, na drugi rok, na następny rok, na przyszły rok, w przyszłym roku, za rok.*

Na następny rok ‘na przyszły rok’

Tak sie udwleka, że na następny rok, może bedzie więcy czasu i sie robi, a tu mija rok i znów, a to na następny rok bedzie (Sosnowica). Na następny rok sie udkłada i to sie tak udwlecze ni wiadomo na kiedy (Sumin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *na nastempny rok, na nastympny rok.*

Por. *na bezrok, na drugi rok, na łoński rok, na przyszły rok, w przyszłym roku, za rok.*

Na przyszły rok

Już na przyszły rok do kumunii pójdzie moja prawnuczka (Jawidz). Na przyszły rok, no, na ten, co dopiero nastąpi (Orłów Drewniany). Lepi nic nie przekładać na przyszły rok, bo nikt nie wi, co będzie (Uchańka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *na pšyšy rok*.

Por. *na bezrok, na drugi rok, na łoński rok, na następny rok, w przyszłym roku, za rok*.

Naboj ‘zaspą śnieżną’

Taki naboj tu nawiało tego śniegu, że z chatupy ni można było wylażć (Potok Górny). W zimie kiedyś to śniegu było dużo, tu takie wielkie naboje porobiło na drogach, na podwórku nawet (Hucisko).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Hucisko, Luchów Dolny, Potok Górny, Bukowina (zob. mapa 16).

D. lp. *naboją*; D. lm. *nabojów*; wymowa: *naboj*.

Por. *burta, gomula, grobla, hurba, kopa, kopiec, kopuła, metelucha, wydma, wyspa, zadma, zamieć, zamietą, zaspą, zawieja*.

Nadednie ‘pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca’

To jest tak, że jest nadednie, świt, mrokowo, południe, popołudnie, wieczór, noc, północ, śródnoc (Kaznów). Nadednie to tyn czas jeszcze zanim słońko sie pukaze (Drozdówka).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Parczewa i Lubartowa (zob. mapa 33).

D. lp. *nadednia*; D. lm. *nadedniów*; wymowa: *nadednie*.

Por. *brzask, dodnia, doświtek, mrokowo, przedednie, szarówka, świt, świtanie, zaranie*.

Nagły wiatr ‘wiatr pojawiający się znienaćka, zaskakujący’

Nagły wiatr si zerwoł i potem burza była (Osiny). Jak sie nagły wiatr zerwał, o, tak nieraz, o, tam z tego, i zrywa sie wiatr, to sie ktoś powiesił (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *nagłego wiatru*; D. lm. *nagłych wiatrów*; wymowa: *nagų úatr*.

Najpierw ‘najpierw, wcześniej’

Najpierw to ludzie ze wszystkim sobie sami radzili, a potem zaczeni już żyć inaczy (Mokrelipie). A ja najpierw rozczynam zrobiłam, postajała ta rozcyňa przez noc, rano troche drozdzy dodałam, zamiesiłam, wyrobiłam, zeby ręka cysta była, by ciasto odlazło i później dopiero go w blachy (Pogonów). Leżał tak tydzień czasu tam czy ile ten zakwasek w dziżce leżał, a później jak sie drugi chleb już chciało sie piec, no najpierw jak sie, był zakwasek, on wyrós, jego sie później rozprowadzało z letnio woda, no i lało sie wode, mąkę sypało, robiło sie ciasto na tem, i jak sie wyrobiło sie ten chleb, to sie ciagle tego ciasta zostawiało znów w dziżce na następne pieczenie (Mircze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *naiǰerf, naiǰirf*.

Por. *najprzódy, najsampierw, najsamprzód, naprzód, poprzód, przed, wcześni, wcześniej, zawczasu.*

Najprzódy ‘najpierw, wcześniej’

Najprzódy to trza sie pomodlić, a potem zaczynać robotę (Karczmiska). Najprzódy to ni było takich maszyn, tylko rękami te żniwa, koso kosili, potem kiratem młócili (Siedliszcze gm. Dubienka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *najpšudy.*

Por. *najpierw, najsampierw, najsamprzód, naprzód, poprzód, przed, wcześni, wcześniej, zawczasu.*

Najsampierw ‘najpierw, wcześniej’

Najsampirw skoro świt szli my na rezurekcje. Potem, jak przychodzili do domu, to najpierw święcili bydlęto wodo uświęcono, a potem do chatupy sie schodzili i można było uisnąć do stołu (Brzeźno). No, najsampierw sie rozczyniło, sie mówiło, sie zrobiło rozczynie. A to musiały być drożdże (Janiszkowice). Najsampierw mówił ktoś tako przyzowe z całego prawie życia, jak sie tam luczły, a później błogosławieństwo, to ni takie jak dzisiaj to stojo, a przódy to ni, przódy se sidziały na stołkach, no, łojciec, matka, chrzesna matka. Państwo młode szło, ji po kolei szło, całowało, a łojciec z matko błogosławiły, niech wam Bóg błogosławi mówiły (Siedliska pow. Krasnystaw). W Wigilie to mak, najsampirw sie sykuwało te jidzynie, kapuste, groch, kutie, cy ryż z makim, cy makaron z makim, ryby, kompoty sie gutowało z jabłek (Jezioro). Najsampierw jechało sie du kościoła na ryzurekcje (Modryniec).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *najsamperf, najsampirf.*

Por. *najpierw, najprzódy, najsamprzód, naprzód, poprzód, przed, wcześni, wcześniej, zawczasu.*

Najsamprzód ‘najpierw, wcześniej’

Najsamprzód, jak sie zaczyna budować jakiś budynek, to so takie długie ciesi podłuznie, myśmy jak budowali, to nie było jeszcze betoniarek (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Ser sie robiło, biały, ale i ten żółty też robiłam. Biały to twaróg. [. . .]. Najsamprzód sie gotowało to mleko, dolewało sie troszke słodkiego, takiego normalnego mleka i ono jak sie podegrzało, trzeba było mięszać, żeby sie nie przypaliło. To musi być specjalny garnek, żeby nie przypalał. I jego sie mięsza, aż na wierzchu z tego słodkiego mleka to sie dodaje, ale nie dodaje sie jego dużo, tylko tak jak sie taki ser odegrzeje jego, na drusłak, ta serwatka zejdzie, i w garnek, i znowu sie jego zalewa tym słodkim mlekiem, tak żeby równo było z tym serem, tak tylko troszke. I ono jak sie podgrzewa, to ono jednocześnie sie warzy z tym serem. A dlatego to dodaje sie, żeby nie był ten ser kwaśny (Helenów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *najsampšut, nojsampšut, nojsompšut.*

Por. *najpierw, najprzódy, najsampierw, naprzód, poprzód, przed, wcześni, wcześniej, zawczasu.*

Namłotny deszcz ‘obfity, gęsty deszcz’

O, dziś to namłotny dyszcz poszed (Trawniki). Jak taki gęsty i gruby deszcz sie puścił, to mówili stare, że to namłotny deszcz (Rozłopy). Przydałby sie taki namłotny dyszcz, to troche by te susze złagodził (Żrebce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i środkowa.

Wymowa: *namuotny deśc, namuotny dyśc.*

Por. *duży deszcz, gęsty deszcz, gruby deszcz, rzeński deszcz, rześisty deszcz, słotny deszcz, smagły deszcz, wielki deszcz.*

Naprzód ‘najpierw, wcześniej’

Naprzód to ja biere wapno i jego ruzrabiam, a potem dopiero tyn lachmus du tego, żeby kolor złapało (Zaburze). Naprzód trza było obrządek zrobić, a potem w pole na cały dzień sie szło (Sawin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *napšut.*

Por. *najpierw, najprzód, najsampierw, najsamprzód, poprzód, przed, wcześni, wcześniej, zawczasu.*

Narty ‘dwie podłużne płozy o wygiętym dziobie, przymocowane do butów i przystosowane do ślizgania się po śniegu’

Narty to sie samymu rubiło i sie jichało na nich (Majdan Stary). Kto tam narty miał, dwie deski sie brało i kije, i udawało sie, ze to niby sie jedzie na tym (Wierchowiska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lm. *nart* // *nartów*; wymowa: *narty.*

Nawalnica ‘gwałtowny wiatr połączony z grzmotami, piorunami, błyskawicami, deszczem lub gradem’

Nawalnica to wiatr, dyszcz i pioruny (Wirkowice). Nawalnica to wielgi deszcz i pioruny bijo (Wólka Abramowska). Ale dziś spikota, zeby ino jaki nawalnicy wielgi ni było (Giełczew). Idzie chmura ciemna z gradem i silnym deszczem, i bedzie nawalnica (Ignaców). Nawalnica, to jak wiatr z deszczem i piorunami (Ortel Książęcy). Jak straszna chmura taka nadchodzi, to mówio, ot, nawalnica taka idzie (Choroszczyńska). Nawalnica to sie poznaje, ze bedzie, jak idzie chmura ciemna (Wielkolas). A jak nieraz burza, nawalnica, to sie zdjmo, może teraz nie wiedzu, ale kiedyś to tak było, że sie zdjmo obraz Matki Boski, wstawiło sie w łokno, to sie zdawało, że tak jakby ta burza poszła w innu strune (Zgoda).

Źródła: PM, ML, KM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *nawalnicy*; D. lm. *nawalnic* // *nawalniców*; wymowa: *navalńica.*

Por. *burza, nawał, nawała, nawałnica.*

Nawał ‘gwałtowny wiatr połączony z grzmotami, piorunami, błyskawicami, deszczem lub gradem’

Nawał taki naleciał, tera to burza mówio, a kiedyś nawał (Załucze Stare). Taki nawał, burza taka, a my na polu, ani sie dzie schować (Krasne). Gromnice, jak był nawał,

burza, to, to zapalały gromnice. Ona oddalała gromy, czyli jak grzmiało bardzo czy co (Chodel).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *nawału*; D. lm. *nawałów*; wymowa: *navau*.

Por. *burza, nawałnica, nawała, nawałnica*.

Nawała ‘gwałtowny wiatr połączony z grzmotami, piorunami, błyskawicami, deszczem lub gradem’

Idzie chmura ciemna z gradem i silnym deszczem, będzie nawała. Nawała idzie, to już idzie taka chmura, to już idzie nawała (Łyniew). Nawała to wiatr wieje, z deszczem wielgim i piorunami (Suchawa). Od nawałów czy od piorunów to jest gromnica, co sie jo święci (Lipa). Nalyciała nawała, wiatr, pioruny, dyszcz (Dębowa Kłoda).

Źródła: PM, ML, KM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *nawały*; D. lm. *nawałów*; wymowa: *navaua*.

Por. *burza, nawałnica, nawał, nawałnica*.

Nawałnica I ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Nawałnica nalyciała, taki drobnniejszy śnieg, ale z wielgim wiatrem (Puchacze). Nawałnica naszła, no taka zawierucha zy śniegiem (Wiszniów). W zimie to często te nawałnice so, wiatr i śnieg (Oszczów).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Puchacze, Łukowisko, Wiszniów, Gołębie, Oszczów (zob. mapa 15).

D. lp. *nawałnicy*; D. lm. *nawałniców*; wymowa: *navauńica*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, śniegowica, śnieżycza, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamiećta, zamiećtylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejska, zawierucha*.

Nawałnica II ‘chmura deszczowa’

Nawałnica taka nastała z dyscem (Dęba). Nawałnica to już więcy taka chmura na dyszcz jest (Skryhiczyn). Nawałnica to nachodzi zawsze z dyszczem, kłębi sie tak na niebie ta nawałnica (Brzozowica Mała). Na dyszcz to jest nawałnica (Choroszczyńska).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 3).

D. lp. *nawałnicy*; D. lm. *nawałniców*; wymowa: *navauńica, nawałnica*.

Por. *batwan, batwanek, baranek, chmara, chmora, chmura, chmura deszczowa, dziad, obłok, planeta*.

Nawałnica III ‘gwałtowny wiatr połączony z grzmotami, piorunami, błyskawicami, deszczem lub gradem’

Nawałnica to grzmoty i bardzo silny wiatr, nawet może łamać drzewa (Sitno pow. Biała Podlaska). Mówiło sie, że pioruny bijo, strzelajo, straszna nawałnica, idzie huragan, zemia sie trzęśnie (Wysokie). Nawałnica to wiatr z deszczem i piorunami (Orłów Drewniany). Nawałnica to jest bardzo silna burza, grzmi tak strasznie, błyska sie, kotłuje tak po zimi (Małoniż). Nawałnica taka, nawała idzie, to już idzie taka chmura, to już idzie nawała (Łyniew).

Nawałnica, no tak burza idzie (Wólka Łabuńska). *Nawałnica to duża burza, taka gwałtowna* (Zynie). *Jeszcze jak nawałnica idzie, to sie zapala gromnice, to wszystko dzieś te chmury, to wszystko dzieś przechodzi, że takiego nie ma, takiego nieszczęścia* (Chodel). *Nawałnica, to jak w lecie chmura idzie tak z gradem czy z ulewo i pustoszy wszystko, gałęzie łamie* (Zakrzew). *W tamtym roku to już nie wiedziałam, co robić, jak so te nawałnice, jeden błysk, jeden ogień tu w tej kuchni, to wzięłam to gromnice zaświeciłam, tu na stole w słoiku postawiłam, już byłam taka jakaś spokojniejsza* (Błonie). *Gałązki leszczyzny zatknięte w Wigilie świętego Jana na czterech rogach dachu chronio dom od grzmotów i nawałnic* (Dąbrowica).

Źródła: PM, ML, KM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *nawałnicy*; D. lm. *nawałnic // nawałniców*; wymowa: *navauńica, nawałnica*.

Por. *burza, nawalnica, nawał, nawała*.

Nazajutrz ‘następnego dnia’

Nazajutrz zajrże tam do was (Abramów). *Nozajutrz to trza zaczynać zniwa, bo to sobota jest* (Janiszów). *Nazajutrz trza już rano wstawać i do roboty iść* (Kolonia Drzewce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *nazajutś, nazajučś, nozajuč*.

Por. *jutro*.

Niczem ‘jak długo, dopóki’

Niczem tego ni zrobie, to trza czekać, to jeszcze troche czasu upłynie (Ignaców).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ignaców.

Wymowa: *ničem*.

Por. *dokąd, dopóki, pokąd, póki*.

Niebieskawy ‘kolor jasnoniebieski’

Puwałe to z desek rubili, a potem sie te deski bילו na biolo czy tam troszke nibiskawo, żeby to ładni i przyjemni było tak w ty chałupie siedzić (Zielone). *Niebiskawy kolor w kuchni, to mówili, że odstraszo muchy, że one nie lubio tego koloru, a kiedyś tych muchów to było pełno* (Grabówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *niebieskawego*; D. lm. *niebieskawych*; wymowa: *ńeńeskawy, ńeńiskawy, ńińiskawy*.

Niebieski ‘kolor niebieski’

Niebo niebieskie, jak jest bezchmurne, to jest takie ładne, nibieskie (Tarnawa Duża). *Niebo jest niebieskie, takie niebieskie w kolorze* (Bukowa). *Suknia Matki Bożej jest niebieska. I na te tradycje dziewczynki byli ubirane na nibiesko* (Horodło). *U nas na przykład dziewczynki krzci sie w niebieskim kolorze, a chłopczyków w różowym. Tak było od zarania dziejów. I taka jest tradycja u nas* (Strzyżów). *Niebieska kuchnia to po to była, żeby muchy mni lazły* (Michalów). *Puwałe sie bili na biolo, a ściany na nibiesko czy ziluno, jak tak już chto chce se łubili* (Zawada). *Chałupe bili sie na nibiesko, du wapna trza dodać troche lachmusu i ślicnie niebiściutko tym łubilić* (Bychawka). *A jaki kolor, niebieski to jest kolor. A błękit sie jeszcze mówi* (Nowodwór). *Niebieski kolor*

to jest taki bardzo ładny, taki jak niebo (Krepiec). Nibieski kolor to jest dla każdego, każdemu w nim dobrze (Franciszków). Ło, moja chusteczka jest nibieska (Ciechanki). Nibieski to taki wyraźny kolor, to jak chabry w zbożu (Ługów). Bławaty w zbożu so nibieskie i kiedyś to całe zboża byli nibieskie od tych bławatów (Niedzieliska). W zbożu rosną takie nibieskie bławaty, takie niwielgie kwiatki (Kluczkowice). Bławat to chwast polny, ale ładny, o takich nibieskich kwiatkach (Leszczany). Bławatek, bo kolor ma taki nibieski, a mówi sie i błękitny, i bławatkowy, jak chto powi (Bronice). Bławat to kwiat polny koloru nibieskiego z postrzępiunymi płatkami na taki główce (Dubienka). Nibieski to jest taki jak niezapominajka na łące (Skowieszyn). Nizapominajka to jest roślina o małych nibieskich kwiatkach, rośnie nad rowami łąk (Dutrów). Nibiesko kwitnie i to jest nibieski taki, stąd podróżnik błękitny nazywajo, no i przy drogach rośnie (Stawek). Ło, te lilijki, co rosno pud łoknem to so kuloru nibieskiego (Udrycze). Su różne kwiaty, co na nibiesku kwnu, lilije, chabry, nizapuminajki (Zarzecze). A te tu nibieskie to so marcinki, takie drobne (Zynie). Marcinki so fioletowe, nibieskie, a czasem takie troche różowe (Tereszpol). Baranki to so bardzo ładne kwiatki, takie kuleczki nibieskie na łądźce i tu majo takie nieco grubsze i na łądźce takie dzwoneczki. I one to w kępie, w grupie. I to so jeszcze szafirki (Uhrusk). Baranki so nibieski, takie tyż fiołytowe i one wyglądajo na ty łądźce jak te prawdziwe baranki takie (Olszanka pow. Krasnystaw). Byli cztery tygodnie adwentu i roraty zawsze obowiązkowo o szósty rano. Z tako świeczuszko z uwiązano nibiesko wstążeczko sie chodzilo. Zimno było, ale zawsze przed szkoło sie szło, bo jak to, żeby ni szed kto, tego to nie do pomyslenia było (Siedliszcze gm. Siedliszcze). Świeciliśmy takie świce z wosku, grumnice. Ozdabiało sie jo biału albo nibiesku wstążko i gałazko mirtu. To były kolory Maryjne, a mirt to życie, bo zieluny nawet w zimie (Wierzchowiska). Brali len i tym lnem owijali u góry te gromnice, w tym lnie musiało być coś zilonego i koniecznie nibieska wstążeczka w kokardke związana (Moniatyce). Kapka była dla dziewczynki różowa, a dla chłopaka nibieska (Meszno). To pisały pisanke tak kwiatkami, rozmaitymi wzorkami, biere z jabłoni żółtyj z ty skóry i robie takie, to jajko tam wrzuce i jak żółte, to maluje. Kraska to czerwona była, nibieska była, zielona, a i czarna, i dopiero sie wosku bierze, potem ten wosk oblizie, i tak pisanke sie pisało (Chłopiatyn). Żupan był z sukna nibieskiego (Lipiny Górne). Sukmany byli brązowe z owczy wełny, z nibieskimi zdobiniami przy rękawach (Hedwizyn). Sukmana to odzienie uszyte z grubego sukna, było przeważnie brązowe wszędzie i było nibieskimi albo czerwonymi śnurkami przystrojone. Pod brodo zapinane, kołnierza nie było, tylko była sama łoszewka zapinana z przodu do pasa, były wywijane mankiety naszywane, zdobione albo czerwonym albo nibieskim sznurkiem, do pasa była łobciśnięta, łód pasa do spodu szeroka, z rozporkami. Sukmana jak była nowa chodzili do kościoła, a jak stara to koło domu (Ruda Solska). Sukmany z sukna ozdabiane były czerwonym lub nibieskim sznurkiem (Wielkopole). Sukmana ma obszywane na kołnierzyku i przy szwach nibieskim sznurkiem, jest zapinana na haftki (Aleksandrów). Sukmana u nas była brązowa, zdobiona wyszyciami z nibieskiego i czerwonego sznurka (Gardzienice). Maciejówka to nibieska czapka z czarnym daszkiem i sznurkiem przy nim (Osmolice). Rogatówka to czapka z sukna z czterech kawałków materiału, denko nibieskie, pompony, i obszyte barankiem (Okszów).

Źródła: PM, PI, ZB, BT, AINKR, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 40).

D. lp. nibieskiego; D. lm. nibieskich; wymowa: *ńebeski, ńibeski*.

Por. bładny, bławatkowy, błękit, błękitny, chabrowy, jasny, modry, siny, siwy.

Niebieściutki ‘kolor intensywnie niebieski’

Chaber to tak niebieściutko kwitnie i łono krzewi sie, i późni jeszcze więcy tych kwiatów daje na wierzk na pszenice (Piotrków). Czy jak na łące tyle tych ślicznych kwiatów, a najładniejsze so niezapominajki niebieściutkie (Horyszów Polski). W zbożu to było niebieściutko od tego bławata (Wólka Abramowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *niebieściutkiego*; D. lm. *niebieściutkich*; wymowa: *nebeścutki, nebiścutki, nibiścutki*.

Por. *lachmusowy, ultramarynowy*.

Niebo I – tom X: 237.**Niebo II** ‘sklepienie niebieskie, kopuła wznosząca się nad ziemią, po której poruszają się ciała niebieskie’

Niebo to jest wysoko, to tam dzie nic nie dochodzi, no może chmury tylko (Bukowa). Po niebie chodzi księżyc, słońce i gwiazdy (Rozięcín). Wychodze w pole to zawsze mam poświęcone zboże, no tak tata robił i ja tak robie, że piersze ziarna zanim w ziemie sieje, to robie znak krzyża, potem jakaś króciutka modlitwa i wtedy tak z wiaro reszta zboża, z tako nadziejo, że Bóg ześle deszcz na to zboże, potem odstłoni niebo z chmur, żeby słońce świeciło, pozwoli zebrać to zboże i spożytkować dobrze (Lechuty Małe). A w Wigilje to sie czekało aż gwiazdka pierwsza na niebie sie ukazała (Nowa Wieś). Niebo pomarańczowe przy zachodzie słońca, to słońce odbija sie. Jak ładnie zachodzi, to mówio, że bedzie ciepło (Chodel). A jak je niebo pochmurne, to je deszcz zara (Zagórze). Jak w Wigilie gwiazdy na niebie, to sie kury dobrze nieso (Stok). W Wigilje obserwowaliśmy zawsze niebo, jeśli było dużo gwiazd, to była to oznaka, że bedzie zboże sie rodziło i kury bedo sie niosty. Jak było mgliste to znak, że krowy dużo mleka bedo dawać (Putnowice Wielkie).

Źródła: PM, ML, BT, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *nieba*; wymowa: *nebo*.

Por. *błękit, sklepienie niebieskie*.

Niebo podkasane ‘wypogodziło się’

Mówiło sie niebo podkasane. Niebo podkasane, to tak spódnice, jak tak sie podniosło, bo było błoto czy coś, to sie podnosiło, to sie podkasało spódnice. To niebo było podkasane, to znaczy, że klaruje sie na pogodzie, że chmury odstaniają, bo to tak częściowo jeszcze było, to było niebo podkasane (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

Wymowa: *nebo potkasane, nebo putkasane*.

Por. *iskrzy się niebo, podkasało się, przejaśniło się, przetarło się, wyiskrza się niebo, wypogodziło się*.

Niebo tatarczane ‘drobne chmurki na niebie’

Jeszcze powiem, że mój łojciec, od mojego ojca to wszystko wzięte zwyczajnie takie, żeby to tatarke siać, jak takie niebo tatarczane jest, nie muszo być takie chmury, tylko takie drobnusienkie jak tatarka, jak kwiat tatarcki, to wtedy sie patrzy, o dziś niebo tatarczane i trzeba siać tatarke (Borzechów). Jak niebo tatarczane, to trza sioć wtedy tatarke, wtedy sie uda (Grady).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *nieba tatarczanego*; wymowa: *ńebo tatarčane, ńebo tatarcane*.

Por. *bałwaniaste niebo, jarzębate niebo*.

Niedziela I – tom X: 240.

Niedziela II ‘siódmy dzień tygodnia’

Niedziela kończy tydzień (Wólka Orłowska). Niedziela to sie idzie do kościoła, w polu sie ni robi (Wieląca). Roboczy dzień to były te dni od poniedziałku do soboty, a dopiero niedziela to święto i odpoczynek (Abramów). Praca w niedziele to grzech i obraza Boga (Stok). Święto to jest niedziela i każdy dzień świąteczny w tygodniu (Oblas). Wieczernia to odprawia sie po sumie, po południu w nidziele (Międzyleś). W każde nidziele na wieczerni musze być, bo to święty obowiązek (Kostomłoty). W powszedni dzień to ja sie upracowała, że strach, ale w nidziele już nic nie robiła, no bo to nidziela, ni wolno robić w polu (Tuchanie). Albo w maju w lecie chto tero majówke śpiwo, a tu specjalnie sie zjeżdżali, a naszła nidziela to każdyn leciał, leciały dziwcoki na majówke (Kocudza). Advent, no to musi być ud listopada, w każdym bądź razie cztery nidziele. Wypada tera trzeciego grudnia niedziela. I to sie już, że cztery niedziele trzeba, musi być cztery adventowe (Modryniec). Dziwczyny to tera ładnie sie ubirajo w nidziele, majo tych strojów pełne szafy, jak to miałam tylko jedne spódnice na nidziele i jedne bluzkę, i jedne sukinke (Jawidz). W nidziele to już szalinówki zawijali, a na to jeszcze tako plyjsiówka była z frędzlami. Plejsiówka to była robiona na drutach czy na szydełku, z wełny grubsza taka i na plecy zakładana, z frędzlami naobkoto (Żrebce). W nidziele wutane były zapowiedzi z ambony naszych, to już wnet wysele (Sól).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *niedzieli*; D. lm. *niedziel*; wymowa: *ńeżela, ńiżela*.

Niepogoda ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Niepogoda to jak chmury so, chmurna pogoda (Krzemień). Niepogoda, to jak deszcz jest (Baranów). Księżyc jak jes w takim lisku, tak wkoło obtego, to juz jes niepogoda (Zagórze). Niepogoda, to kilka dni pada. No, i sie nazywała słota, jak dyszcz, to niepogoda, tak kiedyś nazywali, ja tam tera nie wim jak nazywaju. Niepogoda, bo ni ma słońca, ale słota (Sulmice). Chmura zachodzi na słońce, to na niepogode (Grabówka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *niepogody*; D. lm. *niepogodów*; wymowa: *ńepogoda, ńepugoda, ńipugoda*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniówka, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło sie*.

Niewidno ‘brak światła, ciemno’

Ja boje sie chodzić, jak niwidno na dworze (Mokrelipie). Niwidno już, a my jeszcze na polu (Sulów). Teraz to jest światło, a kiedyś jak nie było księżyca, to niwidno było, bo żadnych lampów przy drogach ni było (Kawęczyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Sulów, Majdan Obleszcze, Kocudza, Kawęczyn, Topólcza, Mokrelipie (zob. mapa 32).

Wymowa: *ńėvıdno*, *ńıvıdno*.

Por. *ciemnica*, *ciemno*, *ciemność*, *ciemnota*, *ciemrawa*, *ćma*, *ćmak*, *niewidoba*, *niewidok*, *niewodoka*, *pociemek*.

Niewidoba ‘brak światła, ciemno’

Niewidoba to jak jest bardzo ciemna noc (Bałtów). *Niewodoba, to brak w nocy księżycy, nie świeci* (Skowieszyn). *Jak nie świeci księżyc, to już lepi nie wychodzić, bo niewidoba wielga* (Klementowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław (zob. mapa 32).

D. lp. *niewidoby*; D. lm. *niewidobów*; wymowa: *ńėvıdoba*, *ńıvıdoba*.

Por. *ciemnica*, *ciemno*, *ciemność*, *ciemnota*, *ciemrawa*, *ćma*, *ćmak*, *niewidno*, *niewidok*, *niewodoka*, *pociemek*.

Niewidok ‘brak światła, ciemno’

W listopadzie to już o piąty niewidok się robi (Nielisz). *Światła ni ma przy drodze, straszny niwidok, bo księżyc nie wyszeł* (Rożki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Rożki, Wirkowice, Staw Noakowski, Nielisz (zob. mapa 32).

D. lp. *niewidoku*; D. lm. *niewidoków*; wymowa: *ńėvıdok*, *ńıvıdok*.

Por. *ciemnica*, *ciemno*, *ciemność*, *ciemnota*, *ciemrawa*, *ćma*, *ćmak*, *niewidno*, *niewidoba*, *niewidoka*, *pociemek*.

Niewidoka ‘brak światła, ciemno’

Niewidoka to bardzo ciemna noc (Tarnawa Duża). *Niwidoka to jak tak bardzo ciemno w nocy* (Sąsiadka). *Niewidoka wszędzie, a tu trza iść do bydła* (Czerniecin Główny). *Niewidoka to jak jest bardzo ciemno, jak ni ma światła* (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Tarnawa Duża, Turobin, Czernięcin Główny, Sulowiec, Żrebce, Sąsiadka, Podlesie Małe, Latyczyn, Teodorówka, Kocudza (zob. mapa 32).

D. lp. *niewidoki*; D. lm. *niewidoków*; wymowa: *ńėvıdoka*, *ńıvıdoka*.

Por. *ciemnica*, *ciemno*, *ciemność*, *ciemnota*, *ciemrawa*, *ćma*, *ćmak*, *niewidno*, *niewidoba*, *niewidok*, *pociemek*.

Noc ‘część doby’

Słońce zajdzie, to jest wieczór i potem noc (Przewłoka). *Cały dzień trza było pracować, a w nocy się spało, bo tak już ustanowione, że noc do spania, a dzień do pracowania, do ruboty* (Zanie). *Dziń roboczy na usi to był od świtu do późny nocy, i od poniedziałku do suboty* (Wielącza). *Od wschodu do zachodu słońca się pracowało, skoro świt wychodziło się z domu i ciemna noc z pola wyganiała* (Mircze). *To była ciężka robota na polu, od świtu do nocy, a tera ni ma ruboty żadny, maszyny robio za ludzi, a ludzi na polu ni ma* (Brzeście). *Pierzyno nakrywali się w nocy, bo było bardzo zimno* (Grabówka). *Ruczyni się chleb, przez noc rośnie, bo noc to taki czas na rośnięcie jego, a rano zamieszisz i narośnie. W blachi kładziesz, w piecu palisz i już* (Korczówka). *Ciepłe lato, ciepłe były noce, to gryka się bardzo rodziła, to jest toplotniejsze zboże, a jak się zasiało tej gryki to tona wyrosła, bo gryka lubi tylko ciepło i przeważnie noce ciepłe, a jak tylko so chłodne,*

to łono już tak nie rośnie, nie zejdzie i chuda jest, i już tak sie nie zejdzie, tak z ziemi nie wychodzi (Nowodwór). Rezurekcja była o wschodzie słońca, bo nie było kiedyś zegarów. Myśmy o drugi w nocy lecieli i patrzyli czy już słońce zeszło (Brzeźno). Pasterka to nabożeństwo, co tradycyjnie odprawiało sie o godzinie dwunasty w nocy, bo w środku nocy sie Jezus narodził, i na te pamiątkę ta msza odprawia sie o północy (Putnowice Wielkie). We Wszystkich Świętych cało noc kościół był otwarty, tak, że dusze przychodziły do kościoła (Chodel). Jedne gospodarze to mieli tego diabliska u siebie, i tyn diablisko cało noc sie tłuk (Żdzarka). Mówili, że był taki jeden, co miał tego biesa na górze w chałupie i tyn bies sie strasznie tłuk pu nocach (Zalesie). Były kiedyś te zmory, pu nocach chudziły i tak dusiły, przywaznie kunie, krów ni rusaly ani świń (Zarzecze). Kuksa w nocy dusiła ludzi i konie męczyła, grzywy jim zaplitała (Borowiec). Mara, to mówio, że tak dusi pu nocy, koni sie czepio, ludzi męcy (Bychawka). Noco chodziła kuksa i dusiła ludzi, konie, tak przyduszała mocno, że kuń cały mokry rano, grzywa splyciona (Rakówka). Nocnica to w nocy chodziła, kunie męczyła, grzywy jim pletła w takie warkocyki (Momoty Dolne). Zmora to jest to, co w nocy dusi człowieka (Gardzienice). Zmora taka kiedyś dusiła w nocy ludzi (Zubowice). A raz jak kunia naszego w nocy ta zmora napadła, to rano leżał w uborze jak niżywy, tak go wymęczyła (Nedeżów). Zmora to luna kunie to tam dusiła w nocy, grzywe jim wiła (Staw Noakowski). Chudziły kiedyś pu nocy takie zmory i kunie przywaznie dusili, rano to kuń jino zipoť, tak z mordowała ta tako zmora nocno (Tarnawa Duża). Zmora taka kiedyś dusiła w nocy ludzi (Siemierz). Zmora dusi człowieka w nocy (Krzemień). Lustro wiszały w stajni na obrone przyd zmoro. Mówiły, że wlozie, popatrzy w lustro i ucieknie, bo sie siebie przestraszy. I ni bedzie więcy po nocach męczyć koni (Wielkolas). Zmora putrafiła całe noc jeździć na tym konia, rano był mokry cały, tak go wymęczyła, i te grzywe spleťła. Ale zmora nie lubiała mietły i te mietle podložyli w stajni, i pomagalo na te zmoro, musi uciekła (Karczmiska).

Źródła: PM, ML, MNL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *nocy*; D. lm. *nocy* // *noców*; wymowa: *noc*.

Por. *nocka*.

Noc świętojańska – tom X: 244.

Nocka I – tom III: 263–264.

Nocka II ‘część doby’

Raniutko sie zaczynało, a nocka w polu zastawała, a w pole szło sie z roso, a w południe nicht nie pracował (Dys). Nocka to taki czas do spania, ale z samego rana już trza było być w polu (Chmiel).

Źródła: PM, ML, MNL, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *nocki*; D. lm. *nocków*; wymowa: *nocka*.

Por. *noc*.

Nocleg ‘wypoczynek nocny; miejsce tego wypoczynku’

Nocleg to taki spoczynek nocny (Nowiny). Nocleg, no to inaczy spanie w nocy (Uchańka). Jak był młody, to na nocleg szło sie do studoty na siano, i to był najlepszy noclyg na tym sianie (Dańce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *noclegu*; D. lm. *noclegów*; wymowa: *noclek, noclyk*.

Por. *nocnik*.

Nocnik ‘wypoczynek nocny; miejsce tego wypoczynku’

Po całym dniu człowiek szel na nocnik, żeby wypocząć po robocie (Potok Górny). Dzieci se namiot rozłożyli na łące i tam był nojlepszy nocnik (Wólka Ratajska). Tera mówio nocleg, a kiedyś to był nocnik, szło sie na nocnik do studoty na siano (Wólka Abramowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Janowa Lubelskiego.

D. lp. *nocnika* // *nocniku*; D. lm. *nocników*; wymowa: *nocnik*.

Por. *nocleg*.

Nowie ‘pierwsza faza księżycy’

Nowie, bo jest nowy księżyc, no to nowie sie mówi (Niemce). Nowie to tak idzie, księżyc jest w nowium, potem jest pół księżycy (Łańcuchów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Nowodwór, Niemce, Snopków, Zakrzów, Łańcuchów, Ciechanki (zob. mapa 27).

D. lp. *nowia*; wymowa: *noúe*.

Por. *chudy księżyc, miesiączek, młody księżyc, młody miesiąc, nowik, nowy księżyc, nowy miesiąc, nów, pierwsza kwadra, rogal, rogalik, sierp, sierpek*.

Nowik ‘pierwsza faza księżycy’

Na księżyc ludzi mówili miesiąc, jak sie nowy pojawiał, to ludzie mówili nowik, potem połowa miesiąca, pełnia, a po pełni znów nowik (Stary Orzechów). Nowik to jak tak troszeczeki jest tego księżycy, jak nowy schodzi (Załuże Stare).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Uhnin, Sosnowica, Stary Orzechów, Załuże Stare (zob. mapa 27).

D. lp. *nowiku* // *nowika*; wymowa: *noúik*.

Por. *chudy księżyc, miesiączek, młody księżyc, młody miesiąc, nowie, nowy księżyc, nowy miesiąc, nów, pierwsza kwadra, rogal, rogalik, sierp, sierpek*.

Nowy księżyc ‘pierwsza faza księżycy’

Nowy księżyc jest już na niebie (Niemce). Jak nastawał księżyc mówili, że jest nowy księżyc, potem pełnia, sierpek, ostatek i znowu nowy księżyc (Kamionka). Jak pojawiał sie nowy księżyc, ludzie mówili na niego miesiąc i nowy księżyc, mówili, że znajduje sie on na nowiu, jeszcze był mało widoczny. Jak sie pokazywał był nów, potem sierpek, półpełni i pełnia (Czemierniki). Jak pojawiał sie nowy księżyc, to mówili, że jest on na nowiu (Krasne). Jak sie pojawiał księżyc, to ludzie mówili, że jest nowy księżyc (Niedźwiada). Jak nowy księżyc, rogalik, miał rogi do góry, to wróżono, że miesiąc będzie pogodny, a jak w dół to słotny (Michów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa (zob. mapa 27).

D. lp. *nowego księżycy*; wymowa: *nowy kšeńžyc, nowy kšinžyc*.

Por. *chudy księżyc, miesiączek, młody księżyc, młody miesiąc, nowie, nowik, nowy miesiąc, nów, pierwsza kwadra, rogal, rogalik, sierp, sierpek*.

Nowy miesiąc ‘pierwsza faza księżycy’

Nowy miesiąc zaświecił (Ochoza). Nowy miesiąc, bo się na nowo się pokazuje (Sitno pow. Biała Podlaska). Jak nastał nowy miesiąc mówili, że nowy miesiąc nastał (Abramów). Jak się pojawiał księżyc, to mówili nowy miesiąc (Sosnowica). Jak wszedł nowy miesiąc, mówili, że jest na nowiu (Rokitno).

Źródła: PM, MNL, MAKL, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 27).

D. lp. *nowego miesiąca*; wymowa: *nowy męsonc, nowy męšunc.*

Por. *chudy księżyc, miesięczek, młody księżyc, młody miesiąc, nowie, nowik, nowy księżyc, nów, pierwsza kwadra, rogal, rogalik, sierp, sierpek.*

Nowy Rok – tom X: 245–246.**Nów ‘pierwsza faza księżycy’**

Nów to taka faza księżycowa, kiedy on pokazuje się na nowo (Popkowice). Nów to jest księżyc świecący w kształcie sierpa (Międzyrzec Podlaski). A księżyc, nów to jest nów, sierp taki, a pełnia to jest pełnia (Lipa). Nów to księżyc, co się na nowo pokazuje (Krzemień). Mały księżyc to jest nów, potem połowa i pełnia (Tyśmienica). Jak miesiąc miał maleńki sierpek, to mówili, że jest nów, potem pełnia i znów nów (Tuczepy). Jak nastaje księżyc, to jest nów (Kamionka). Najpierw jest nów, potem połowa księżycy i pełnia (Wyrki). Nów. W nowiu to księżyc jest w kształcie sierpa, odwrócił się w nowiu (Sąsiadka). Jak pojawiał się nowy księżyc to mówili, że jest nów. Po nowiu jest pół miesiąca i pełnia (Krasne). Księżyc w nowiu, nów (Michów). Nów księżycy, a potem zaczyna się księżyc powiększać do połowy (Niedźwiada). Po nowiu jest półksiężyc i pełnia (Urszulin). Pierwsza faza księżycy to godały nów (Świeciechów). Jak się nowy księżyc pokazuje, to jest tak, jest nów, pierwsza kwadra, pełnia, druga kwadra (Dębowa Kłoda). Jak pojawia się nowy księżyc, to kiedyś ludzie mówili na niego miesiąc, mówili, że jest on na nowiu, jeszcze był mało widoczny. Jak się pokazywał był nów (Czemierniki). Jak wszedł nowy miesiąc mówili, że jest nów (Rokitno). To nów to jest taki rogalik z tego księżycy tylko, a potem un się zwiększa tak do połowy i powoli, powoli dochodzi do pełni (Banachy). Księżyc nowy jest na nowiu, taki nów jest, potem jest połowa miesiąca, pełnia i pełna kwadra (Uścimów). No, a jak się wracało z ty pasterki po nowiu było, to iskrzyło się dookoła wszystko jak w jakimś pałacu króleskim, no pięknie, a mróz skrzypiot pod nogami (Babin). Na nowiu nie siali zboża, bo się nie uda bez siedem lat, ale dobrze było w tym czasie wejść pierwszy raz do nowego domu, bo się będzie wiedło (Gorajec). Na nowiu nie można była siać, bo nic nie rośło (Białka).

Źródła: PM, KAGP, BT, MAKL, SSiSL I-1, MNL, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 27).

D. lp. *nowiu*; wymowa: *nuf.*

Por. *chudy księżyc, miesięczek, młody księżyc, młody miesiąc, nowie, nowik, nowy księżyc, nowy miesiąc, pierwsza kwadra, rogal, rogalik, sierp, sierpek.*

Obiad I – tom VI: 360.**Obiad II ‘środek dnia, godzina dwunasta’**

W obiad na polu ludzie nie pracują (Zielone). W obiad słońce wysoko (Wólka Abramowska). Było już tak w zwyczaju, kiedyś, że jak się zbliżała godzina dwunasta, to w kościele dzwon dzwonił na Anioł Pański, ludzie przystawali w robotach, zatrzymywali się na chwilke, i to było w obiad i w wieczór dzwonił, trzy razy dzwonił, ale najbardziej

to było to w obiad słyszalne, bo każdy był gdzieś na polu (Moniatycze). W obiad sie ni pracowało (Stryjów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *obiadu*; D. lm. *obiadów*; wymowa: *o^ːbat*, *u^obat*.

Por. *południe*, *połudzień*.

Obłoczek ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

So takie małe obłoczki białe na pogodzie (Zawieprzyce). Obłoczki to białe chmurki na niebie (Międzyrzec Podlaski). Białe obłoczki płyną sobie spokojnie po niebie i nikomu ni szkodzą (Polskowola).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Radzyna Podlaskiego i Lubartowa (zob. mapa 2).

D. lp. *obłoczka*; D. lm. *obłoczków*; wymowa: *obu^oček*, *u^obu^oček*.

Por. *batwan*, *batwanek*, *baran*, *baranek*, *dymka*, *kominek*, *kumululus*, *kwaśne mleko*, *obłok*, *obłoka*, *siewka*.

Obłok I ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

Niebo jest sparte na obłokach (Kocudza). Obłok to jest taki jaśniejszy i tak chodzi sobie po niebie, nic złego ni robi (Smólsko Duże). Obłoki to białe chmurki na niebie (Sitno pow. Biała Podlaska). Obłoki so jasne i na pogodzie (Międzyrzec Podlaski). Chmury so różne, obłoki takie, co w czerwcu i w maju sprzyjają sianiu gryki (Rokitno).

Źródła: PM, BT, KSGP, SSiSL I-3, KM, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 2).

D. lp. *obłoka*; D. lm. *obłoków*; wymowa: *obu^ook*, *u^obu^ook*.

Por. *batwan*, *batwanek*, *baran*, *baranek*, *dymka*, *kominek*, *kumululus*, *kwaśne mleko*, *obłoczek*, *obłoka*, *siewka*.

Obłok II ‘chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo’

Chmura nazywana bywa obłokiem (Żdzarka). Tak po swojemu to mówim chmura i obłok, jak sie powi, ale to jest to samo (Wólka Czulczycka). Cimny obłok zastonił niebo i deszcz taki lunoł, że strach (Okszów).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Włodawy i Chełma (zob. mapa 4).

D. lp. *obłoka*; D. lm. *obłoków*; wymowa: *obu^ook*.

Por. *batwan*, *chmara*, *chmora*, *chmura*, *fala*, *planeta*, *tucza*, *tuman*.

Obłok III ‘chmura deszczowa’

Wszystkie chmury dawni ludzie obłokami nazywały, te na dyszcz też (Puchacze). Wyszed taki cimny obłok i z niego deszcz lunoł (Małewszczyzna). Na dyszcz to so obłoki, ale nie takie jasne, tylko cimniejsze (Łyniew).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Parczewa, Włodawy i Zamościa (zob. mapa 3).

D. lp. *obłoka*; D. lm. *obłoków*; wymowa: *obu^ook*, *u^obu^ook*.

Por. *batwan*, *batwanek*, *baranek*, *chmara*, *chmora*, *chmura*, *chmura deszczowa*, *dziad*, *nawatnica*, *planeta*.

Obłoka ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

Obłoka otwiera się, sypływa na człowieka, to taka chmurka jest, ale nie szkodzi ludziom, tylko spokojnie płynie po niebie (Wola Różaniecka). *Obłoka to jest jasna na niebie* (Zamch).

Źródła: PM, BT, SSiSL I-3, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja (zob. mapa 2).

D. lp. *obłoki*; D. lm. *obłoków*; wymowa: *obuoka, uobuoka*.

Por. *batwan, batwanek, baran, baranek, dymka, kominek, kumululus, kwaśne mleko, obłoczek, obłok, siewka*.

Obmarznięty ‘pokryty lodem’

Taki był mróz, że dziadek jak przyszedł z tym drzewem z lasu, to wąsy miał obmarzniete całe (Latyczyn). *Na dworze stał tyn szaflik i rano się ni dało go zabrać, bo cały był obmarznięty* (Rozpłucie). *Poszło się prac do przerebli w zimie, z lodu grubego tam w przerebłu tam kwadratowo położyły te kierki na tych, na ten lód, na tym lodzie tako deche i prało się jedna z jednego końca, druga z drugiego, obmarznięte wszystko, chustecka obmarznięta i te rzesy obmarznięte takie* (Siedliska pow. Łuków).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *obmarzniętego*; D. lm. *obmarzniętych*; wymowa: *obmarźnienty, obmarźninty, uobmarźnienty, uobmarźninty*.

Obszadziany ‘pokryty szronem’

Szadz osiadła i cały sad mój taki był obszadziany, mało się gałęzie nie połamali (Dębowa Kłoda). *Tyn krzaczek, co rośnie pod oknem, to z rana był taki obszadziany, musi w nocy być przymrozek* (Ujazdów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i środkowa.

D. lp. *obszadzianego*; D. lm. *obszadzianych*; wymowa: *opśaźany, uopśaźany*.

Por. *jeniejowaty, omarznięty, osędzielony, oszadziały, oszadziany, oszadziony, oszadzony, oszroniony, siwy, szadzisty, szadzizno obmarznięty, szronisty, zaszadziony*.

Odelga ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

Odelga przyszła, ale to jeszcze przecież zima, to znów może ścisnąć mróz (Okszków). *Ciepło się zrubiło w styczniu, tudelga* (Wólka Abramowska). *Udelga naszła i wody wszędzie pełno* (Żdżarka). *A to różnie u nas nazywają, odelga, zelga, z dawna jeszcze zmięka, a niektóre to odwilż* (Słotwiny).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Międzyrzecza Podlaskiego, Puław, Włodawy, Chełma, Zamościa, Hrubieszowa, Biłgoraja i Janowa Lubelskiego (zob. mapa 18).

D. lp. *odelgi*; D. lm. *odelgów*; wymowa: *odelga, udelga, uodelga, uodelga*.

Por. *folga, odelża, odliga, odmięcz, odmięka, odwilż, odwilż, zelga, zmiącz, zmiączka, zmięka*.

Odelża ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

Odelża w środku zimy to nic dobrego nie wróży (Ochoża). *Mróz puścił, udelża wszędzie, ale to za wcześnie na wiosnę* (Nowosiółki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ochoża, Nowosiółki (zob. mapa 18).

D. lp. *odelży*; D. lm. *odelżów*; wymowa: *odelża, udelża*.

Por. *folga, odelga, odliga, odmięcz, odmięka, odwilg, odwilż, zelga, zmiącz, zmiączka, zmięka*.

Odganianie burzy ‘przeprowadzanie burzy w inne miejsce’

Było kiedyś odganianie burzy. Burze to sie odganiało łopato od chleba, łopuch i bylice sie za strzeche kładło (Małoniż). A jak nieraz burza, to obraz Matki Boski wstawiło sie w łokno, to tak jakby ta burza poszła w innu strune. Teraz to ni wierzo w to odganianie burzy, ale tak było. Zdynam obraz Matki Boski ze ściany i wstawiłam w łokno, i to wszystko pomatu gdzieś rozeszło sie, odeгнаło te burze (Zgoda). Gromnice to na pioruny, na odganianie burzy, gospodarze stali z gromnico, aż chmura przeszła (Błonie). Grumnice sie święciło na pamiątkę, bo ludzie używają grumnicy jak majo jakiś niepokój w domu czy jakaś burza nachodzi, to na odganianie burzy (Branica Radzyńska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *odgańańe buży, uodgańańe buży*.

Por. *zażegnnywanie burzy, żeganie burzy*.

Odganianie chmury ‘przeprowadzanie chmury w inne miejsce’

Byli takie, co to umieli robić, to sie nazywało odganianie chmury z tego miejsca, dzie sie jest, i ona pódzie dzieś w inne miejsce, najłepi dzieś daleko (Żrebce). Jeszcze odganianie chmury było. Chmura idzie, to sie bierze święcone wianeczki i sie pali, żeby ten dym odeгнаł i żeby chmury sie rozeszły dzieś na lassy (Aleksandrów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *odgańańe xmury, uodgańańe xmury, udgańańe xmury, uodgańańe xmury*.

Por. *kierowanie chmury, odpędzanie chmury, podźwigiwanie chmury, przeprowadzanie chmury, rozchodzenie się chmury, zażegnnywanie chmury, żeganie chmury*.

Odliga ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

Przyszła odliga i może już wiosna przydzie (Kozły). Udliga jak jest w środku zimy, to nie jest dobrze (Choroszczyńska). Mróz troche trzymał, ale dziś już odliga je (Lipnica).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia (zob. mapa 18).

D. lp. *odligi*; D. lm. *odligów*; wymowa: *odliga, udliga*.

Por. *folga, odelga, odelża, odmięcz, odmięka, odwilg, odwilż, zelga, zmiącz, zmiączka, zmięka*.

Odmieczę ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

Odmieczę to jak zylżeje mróz w zimie, z dachu cieknie (Irena). Na dworze odmieczę, zara wody bedzie pełno (Suchawa).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Orchówek, Żdżarka, Lubień, Suchawa, Lipa, Irena (zob. mapa 18).

D. lp. *odmieczy*; D. lm. *odmieczów*; wymowa: *odmęńč, odmęńč, uodmęńč*.

Por. *folga, odelga, odelża, odliga, odmięka, odwilg, odwilż, zelga, zmiącz, zmiączka, zmięka*.

Odmięka ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

Odmięka była, a potem znów śnieg uwaluł (Wólka Abramowska). Odmięka to najlepiej jak z zimy jest dopiero w marcu, to pewne, że już wiosna (Dzwola).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Wólka Abramowska, Dzwola, Kocudza (zob. mapa 18).

D. lp. *odmięki*; D. lm. *odmieków*; wymowa: *odmiejka*, *uodmiejka*.

Por. *folga, odelga, odelża, odliga, odmiecz, odwilg, odwilż, zelga, zmiacz, zmiaczka, zmięka*.

Odmrozić ‘uszkodzić tkanki skórne ciała wskutek wystawiania ich na niską temperaturę powietrza’

Uszanki to sie zakłada w zimie na uszy, żeby ich nie odmrozić (Kryłów). W zimie potrzebne so rękawice, żeby rąc ni odmrozić (Rakówka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *odmrozić*, *uodmrozić*.

Odpędzanie chmury ‘przeprowadzanie chmury w inne miejsce’

Chmura idzie, to sie bierze święcone wianeczki i sie pali, żeby ten dym odegnał i żeby chmury sie rozeszły dzieś na lassy. To takie z dawien dawna było odpędzanie chmury, i to pomocne było (Aleksandrów). Grzmotownik w wianeczkach zawsze był, bo un na grzmoty był dobry, odganiał grzmoty. Stare mówili, że jest od odpędzania chmury (Chodel). Grzmotnik to ziele, które święci sie, aby odpędzić chmury. Grzmotnik był na odpędzanie chmury (Wierzbica pow. Chełm). Rozchodnik to mama zawsze, jak chmura była to ten rozchodnik, to wianuszki wila, jak szła chmura, grzmoty, to zapalała ten rozchodnik, rzekomo, że to miało być na odpędzanie chmury (Bronice). Na chmure to dobry grzmotnik w wianeczkach, jak jest, bo chmura minie wtedy ten dom, odpędzi sie jo (Wola Uhruska). Ta gromnica coś miała w sobie, że ta chmura poszła na las. Takie odpędzanie chmury za pomoco grumnicy (Błonie). Kiedyś to dzwony kościelne odpędzali chmure (Olszanka pow. Lublin). To kiedyś jak pamiętam, że jeszcze w domu byłam, to chmara szła. I mówi, że jak dzwony w kościele zadzwoniły, to ta chmara sie wracała. Taki u nas grad wtenczas zbił i że ta chmara szła tak do Huty, mówiu, że w Hucie pewno dzwony biły, bo chmara wróciła. Teraz inni dzwonio i chmara, chmara sie wróci. Jeszcze byłam taka mała, to mówili że o, dzwony dzwoniu w Hucie, to na chmare, na odpędzanie chmury (Bukowa). To, o tych planetnikach, to było tak, że oni tam te chmury kierowali, gdzie chcieli, to tam też ludzie sie ich bali, bo to czarne były takie, i oni czasami z chmur spływali na ziemie. Ale i odpędzali chmure z tego miejsca, co chcieli (Motycz). Ja słyszałam też tutaj u teściowej, że była chmura, oni siano mieli suche, a tutaj sie chmurzy. A, mówi, wyszła jedna kobieta i wzięła pomiotło, co to, jak kiedyś chleb piekli, to żar wygartali z pieca, a potem żeby jeszcze ten popiół zmiesć, to była taka na kiju, pomiotło sie nazywało, pomyło, i tym pomiotłem, mówi, wyszła, zaczęła machać na te chmure, machać, a chmura bokim, bokim, i poszła. To było takie odpędzanie chmury (Dubów).

Źródła: PM, ML, BG-TNN, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *otpenzańe xmury*, *otpyńzańe xmury*, *uotpenzańe xmury*, *uotpyńzańe xmury*.

Por. *kierowanie chmury, odganieanie chmury, podźwigiwanie chmury, przeprowadzanie chmury, rozchodzenie się chmury, zażegnnywanie chmury, żeganie chmury*.

Odsnieżyć ‘usunąć śnieg’

Pamiętam, śniegu napadało, do drogi zasypało i trza było brać łopate i odsnieżyć droge (Godziszów). Jak droge przyszło odsnieżyć, to cała wieś szła i każdy z szuflo (Rakołupy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *ośńeżyć, ośńeżyć, uośńeżyć, ośńeżyć, uośńeżyć.*

Odwieczerz ‘pora dnia między południem a wieczorem’

Odwieczyrz to jest po południu, a przed wieczorem (Hosznia Ordynacka). Odwieczerz to czas między południem a zachodem słońca (Wólka Abramowska). Odwieczyrz to przed wieczorem, już po południu (Ignaców). Przydzie się do dum na odwieczyrz (Wandalin). Cały odwieczerz żem zbierała jagody (Korców). Odwieczyrz, no bo już południe było, a jeszcze ni ma wiczora (Stawce). Po południu to jest todwieczyrz (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MSGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i południowo-środkowa (zob. mapa 36).

D. lp. *odwieczerzu*; D. lm. *odwieczerzów*; wymowa: *odwēceś, odwēceś, odwēczyś, odwēcyś, uodwēceś, uodwēczyś, uodwēceś, uodwēcyś.*

Por. *odwieczorek, podwieczorek, podwieczór, poobiedzie, popołudnek, popołudnie, półodwieczerz, śródwieczerz.*

Odwieczorek ‘pora dnia między południem a wieczorem’

Odwieczorek to pora dnia po południu, a przed wieczorem (Tarnawatka). Udwieczorek to tuż po południu (Sąsiadka). Poszłam w pole na cały łodwieczorek (Nasutów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Jawidz, Nasutów, Krępiec, Sąsiadka, Żrebce, Tarnawatka, Zielone, Łuszczacz (zob. mapa 36).

D. lp. *odwieczorka // odwieczorku*; D. lm. *odwieczorków*; wymowa: *odwēcorek, uodwēcorek, odwīcorek, uodwīcorek, udwīcorek.*

Por. *odwieczerz, podwieczorek, podwieczór, poobiedzie, popołudnek, popołudnie, półodwieczerz, śródwieczerz.*

Odwilg ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

Odwilg w czasie zimy to nie jest dobry dla roślin (Skowieszyn). Luty dopiro, a tu już odwilg, ale to za wceśnie na wiosne (Płonki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław (zob. mapa 18).

D. lp. *odwilgu*; D. lm. *odwilgów*; wymowa: *odwīlk, uodwīlk.*

Por. *folga, odelga, odelża, odliga, odmięcz, odmięka, odwilż, zelga, zmiącz, zmiączka, zmięka.*

Odwilgło ‘nastąpiła odwilż’

Ocieplilo się i odwilgło po zimie (Orłów Drewniany). Na świecie odwilż, odwilgło po zimie i ludzie wychodzo na pole orać (Przytoczno).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *odwīlguo, uodwīlguo, udwīlguo, uodwīlguo.*

Por. *odwilżało, pofolgowało, puściło, sfolgowało, sfolżało, ulżyło, zelżało.*

Odwilż ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

Jak w zimie następuje ocieplenie, to nie jest dobrze, nie jest dobrze, jak odwilż w środku zimy (Puchacze). Odwilż to nagłe ocieplenie podczas zimy (Karmanowice). Odwilż w środku zimy to nie jest dobra, bo się wszystko rozbudzi, a jak potem ściśnie mróz, to znów zmarznie (Basonia). Odwilż się nazywała. Zelga na świecie to się nazywała (Sulmice). Ocieplenie w czasie zimy, tylko tyle, że dziwili się ludzie, że odwilż, kto to widział o tej porze odwilż (Wysokie). To nagle jak łocieplinie przychodziło, to godały, że łodwilż idzie, albo folga (Świeciechów).

Źródła: PM, KSGP, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 18).

D. lp. *odwilży*; D. lm. *odwilżów*; wymowa: *odvĩlš*, *uodvĩlš*, *odvĩls*, *uodvĩls*.

Por. *folga*, *odelga*, *odelża*, *odliga*, *odmięcz*, *odmięka*, *odwilg*, *zelga*, *zmiącz*, *zmiączka*, *zmięka*.

Odwilżało ‘nastąpiła odwilż’

Odwilżało nagle w środku zimy i wszystko się rozbudziło, a co to będzie z to roślinnością, jak mróz weźmie (Dębica). Odwilżało i ciepło się zrobiło, a to dopiero luty, prawie środek zimy (Górka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *odvĩlžaŭo*, *uodvĩlžaŭo*, *uudvĩlžaŭo*.

Por. *odwilgło*, *pofolgowało*, *puściło*, *sfolgowało*, *sfolżało*, *ulżyło*, *zelżało*.

Ogrodniki ‘dni od dwunastego do czternastego maja, w czasie których następuje ochłodzenie i przymrozki nocne’

A pomidory to się sadziło w maju, ale to już po piętnastym maja, po tych ogrodnikach, po zimnych uogrodnikach (Nowiny). Jak mineli ogrodniki i zimna Zośka, to już można wszystko sadzić na ogrodzie (Radcze). W tym roku ogrodniki były ciepłe, ale i tak ludzie cykają, aż minie tyn cas, bo się boją, że zmarznie, co posadzo (Borowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *ogrodników*; wymowa: *ogrodńiki*, *uogrodńiki*, *ogrudńiki*, *uogrudńiki*, *ugrodńiki*.

Por. *zimne ogrodniki*.

Omarznięty ‘pokryty szronem’

Omarznięty taki był po ty nocy cały teryn, a dopiero na dzień to puściło (Andrzejów pow. Janów Lubelski). Przymrozek był i rano omarznięty płot, drzewa, trawa (Policzyna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *omarzniętego*; D. lm. *omarzniętych*; wymowa: *omarźńenty*, *uomarźńenty*, *omarźńinty*, *uomarźńinty*.

Por. *jeniejowaty*, *obsadziany*, *osędzielony*, *osadziały*, *osadziany*, *osadziony*, *osadzony*, *oszroniony*, *siwy*, *szadziasty*, *szadziżno* *obmarznięty*, *szronisty*, *zasadziony*.

Onegdaj I ‘dawniej, w dawnych czasach’

Onegdaj to było całkiem insze życie (Sąsiadka). Onegdaj to ludzie mieli więcej roboty i więcej czasu (Grzędówka). Onegdaj, jeszcze dziadek powiadali, że jeszcze jego dziadek to pług mieli drywniany (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *onegdaj̃, onegdoĩ, ʊonegdaj̃, ʊonegdoĩ*.

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejsćić, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedyś, wpierw, wprzódy*.

Onegdaj II ‘dwa dni wcześniej, przedwczoraj’

Dziś subota, a to było onegdaj, to było wy czwartek, onegdaj (Bazanów Stary). *Onegdaj to dwa dni temu, przed dniem wczorajszym* (Karmanowice).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

Wymowa: *onegdaj̃, onegdoĩ, ʊonegdaj̃, ʊonegdoĩ*.

Por. *pozawczora, pozawczoraj, pozawczorzu, przedwczora, przedwczoraj*.

Ongiś ‘dawniej, w dawnych czasach’

Ongiś to zabawy byli inne, i moim zdaniem, weselsze życie było (Grabowiec). *Ongiś to takich wybryków chuligańskich ni było jak tera, ludzie sie więcy szanowali* (Telatyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *ongićś, ʊongićś*.

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejsćić, onegdaj, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedyś, wpierw, wprzódy*.

Opar ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Opar też to samo, co zaducha. Opar, to było bardzo gorąco (Wysokie). *Tu żniwa, a tu opar na dworze, że ni wyjdzie, ale jakoś ludzie se radzili, dziś by zgineli* (Czajki). *Opar to duchota taka, wiatru ni ma, ino gorąco, opar taki* (Telatyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *oparu*; D. lm. *oparów*; wymowa: *opar, ʊopar*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, śreżoga, upał, zaduch, zaducha, żar*.

Oseździelina ‘osad kryształków lodowych powstały z zamrożonej mgły’

Oseździelina to zamrożnięta na drzewach mgła (Zielone). *Ale rano była śliczna oseździelina na drzewach* (Rogóžno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Zielone, Łuszczacz, Rogóžno (zob. mapa 22).

D. lp. *oseździeliny*; D. lm. *oseździelinów*; wymowa: *oseńżełina, oseńżełina*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, oseździelizna, seździel, seździelica, seździelina, seździelizna, seździzna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróż, żłobowizna, żłódz*.

Oseǳielizna I ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarżniętej mgły’

Oseǳielizna była rano na trawie, cała łąka biała była (Opoka). Przymrozek był i oseǳielizny narobiło, taka bilutka prawie trawa (Księżomierz).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Opoka, Annpol, Księżomierz (zob. mapa 22).

D. lp. *oseǳielizny*; D. lm. *oseǳieliznów*; wymowa: *oseńżełizna, oseńżełizna*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, oseǳielina, seǳiel, seǳielica, seǳielina, seǳielizna, seǳizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, sześoga, zamróz, żłobowizna, żłódz*.

Oseǳielizna II ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Długo ni było palone i oseǳielizna wlażała na ściany (Dębica). Zimy byli z mrozem, śniegiem, i w uborze to na ścianach oseǳielizna sidziła cały czas, a u babki to w chałupie oseǳielizna była na ścianie od północy (Koszoly).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Huszcza, Koszoly, Górka, Dębica.

D. lp. *oseǳielizny*; D. lm. *oseǳieliznów*; wymowa: *oseńżełizna, oseńżełizna*.

Por. *lodowadz, mróz, oseǳizna, seǳielina, seǳielizna, seǳizna, siwy mróz, szadzizna, szadz, seǳielina, seǳielizna, szron, wilgoć, zamróz*.

Oseǳielony ‘pokryty szronem’

Rano całe łąki byli takie oseǳielone na białe (Zielone). Przywaznie z rana to wszystko takie łoseǳielone to mgła, co zamarżała w nocy (Nadeżów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Zielone, Łuszczacz, Tarnawatka, Nedeżów.

D. lp. *oseǳielonego*; D. lm. *oseǳielonych*; wymowa: *oseńżełony, uoseńżełony, oseńżełony, uoseńżełony*.

Por. *jeniejowaty, obsadziany, omarżnięty, osadziały, osadziany, osadziony, oszadzony, oszroniony, siwy, szadzisty, szadzizno obmarżnięty, szronisty, zaszadziony*.

Ostatek I – tom I: 209.

Ostatek II ‘ostatnia faza księżycy’

Ostatek to jakby koniec księżycy, zara zniknie i nowy sie pojawi (Chmielnik). Jak nastawał księżyc mówili, że jest na nowiu, potem była pełnia, sierpek, i potem ostatek, i znowu nowy księżyc (Kamionka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa.

D. lp. *ostatka // ostatku*; D. lm. *ostatków*; wymowa: *ostatek, uostatek*.

Por. *czwarta kwadra, ćwierć księżycy, koniec miesiąca, księżycowy pasik, ostatni kwartał, ostatnia ćwierć, ostatnia kwadra, półsierpek, sierp, sierpeczek, sierpek, stary księżyc, stary miesiąc*.

Ostatni kwartał ‘ostatnia faza księżycy’

Księżyc dziś już w ostatnim kwartale jest (Szuminka). Ostatni kwartał księżycy, to un już tak tylko troszki jest, zara zginie (Janówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Włodawy.

D. lp. *ostatniego kwartału*; wymowa: *ostatni kɛfartau*.

Por. *czwarta kwadra, ćwierć księżyc, koniec miesiąca, księżycowy pasik, ostatek, ostatnia ćwierć, ostatnia kwadra, półsierpek, sierp, sierpeczek, sierpek, stary księżyc, stary miesiąc*.

Ostatnia ćwierć ‘ostatnia faza księżyc’

Księżyc już w ostatni ćwierci, mało go zostało (Ignaców). *Ostatnia ćwierć księżyc to tylko taki rąbek jego jest* (Kozubszczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa.

D. lp. *ostatniej ćwierci* // *ostatni ćwierci*; wymowa: *ostatnia ćferć, uostatnia ćferć*.

Por. *czwarta kwadra, ćwierć księżyc, koniec miesiąca, księżycowy pasik, ostatek, ostatni kwartał, ostatnia kwadra, półsierpek, sierp, sierpeczek, sierpek, stary księżyc, stary miesiąc*.

Ostatnia kwadra ‘ostatnia faza księżyc’

Ostatnia kwadra to jest wtedy, jak księżyc się robi taki mały, tylko z boku troszke (Kołacze). *W ostatni kwadrze to znów księżyc się robi taki mały* (Mircze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *ostatniej kwadry* // *ostatni kwadry*; wymowa: *ostatnia kɛadra, uostatnia kɛadra*.

Por. *czwarta kwadra, ćwierć księżyc, koniec miesiąca, księżycowy pasik, ostatek, ostatni kwartał, ostatnia ćwierć, półsierpek, sierp, sierpeczek, sierpek, stary księżyc, stary miesiąc*.

Ostra zima ‘zima z dużym mrozem i śniegiem’

Kiedyś to ostre zimy bywali z mrozem wielkim i śniegiem (Rachanie). *Jak będzie ostra zima, to zające so takie cimne, brunatne takie, a jak łagodna zima, to zające so takie białowate* (Gózd Lipiński). *Jak na dębach jest dużo dębówek, to wróżba na ostre zime, a jak mało na dębie tych żółdziów, to i zimy nie będzie* (Aleksandrów). *Jak na Jakuba wiały od wschodu abo z północy, to będzie łostra zima* (Kawęczyn).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ostrej zimy* // *ostry zimy*; D. lm. *ostrzych zim* // *ostrzych zimów*; wymowa: *ostra zima, uostra zima*.

Por. *ciężka zima, mroźna zima, sroga zima, śnieżna pogoda, śnieżna zima, zawalna zima*.

Oszadziały ‘pokryty szronem’

Rano patrze, a drzewa całe oszadziały so (Skowieszyn). *Rano tyn płot to taki był oszadziały, tako szadzio nakryty* (Dorohucz). *Uoszadziały to jak coś pokryte szadzio* (Osuchy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *oszadziałego*; D. lm. *oszadziały*; wymowa: *ośażauy, uośażauy, uśażauy, uośażauy*.

Por. *jeniejowaty, obsadziany, omarznięty, osędzielony, osadziany, osadziony, oszadzony, oszroniony, siwy, szadzisty, szadzizno obmarznięty, szronisty, zaszadziony*.

Oszadziany ‘pokryty szronem’

Oszadziane całe drzewa wokół so, ładnie to wygląda (Lisikierz). *Jak jest przymrozek, to po nocy wszystko osadziane jest, osadziany cały świat* (Germanicha).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *osadzianego*; D. lm. *osadzianych*; wymowa: ośażany, uośażany, ośażany, uośażany.

Por. *jeniejowaty, obsadziany, omarznięty, osędzielony, osadziały, osadziony, oszadzony, oszroniony, siwy, szadzisty, szadzizno obmarznięty, szronisty, zaszadziony*.

Oszadziony ‘pokryty szronem’

Oszadziony to może być w zimie, bo to mgła zamarza i wtedy to się robi szadź (Rozwadówka). *Oszadziony to taki zamarznięty, i ta szadź na tym jest* (Górka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *osadzionego*; D. lm. *osadzionych*; wymowa: ośażony, uośażony, uśażony, uośażony.

Por. *jeniejowaty, obsadziany, omarznięty, osędzielony, osadziały, osadziany, oszadzony, oszroniony, siwy, szadzisty, szadzizno obmarznięty, szronisty, zaszadziony*.

Oszadzony ‘pokryty szronem’

Oszadzony cały płot jest, trawa, krzaki (Zahajki pow. Biała Podlaska). *Drzewa oszadzzone były z rana* (Derewiczna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *osadzzonego*; D. lm. *osadzonych*; wymowa: ośażony, ośażony, uośażony, uśażony, uośażony.

Por. *jeniejowaty, obsadziany, omarznięty, osędzielony, osadziały, osadziany, oszadzony, oszroniony, siwy, szadzisty, szadzizno obmarznięty, szronisty, zaszadziony*.

Oszędzizna ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Oszędzizna jest na ścianie (Żerniki). *Zimno i uszędzizna osiada na ścianach, długo ni było tu palune* (Ulhówek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Żerniki, Ulhówek, Oszczów.

D. lp. *oszędzizny*; D. lm. *oszędziznow*; wymowa: ośeńżizna, uśeńżizna, ośyńżizna.

Por. *lodowadź, mróz, osędzielizna, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwy mróz, szadzizna, szadź, sędzielina, sędzielizna, szron, wilgoć, zamróz*.

Oszroniony ‘pokryty szronem’

Oszroniony, no to jak jest pokryty szronem (Czesławice). *Drzewa na białe oszronione, jakby pomalowane byli* (Orłów Drewniany). *Szron na drzewach i so one oszronione* (Gręzówka). *Ślicznie to wyglądało, całe gałęzie takie oszronione, jakby kwiatkami, gwiazdkami pokryte* (Siennica Duża).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *oszronionego*; D. lm. *oszronionych*; wymowa: *ošrońony*, *uošrońony*, *ošruńony*, *uošrońony*.

Por. *jeniejowaty*, *obszadziany*, *omarznięty*, *osędzielony*, *osadziały*, *osadziany*, *osadziony*, *osadzony*, *siwy*, *szadzisty*, *szadzizno obmarznięty*, *szronisty*, *zaszadziony*.

Paciepno ‘przesłonięte mgłą’

Dziś to tak paciepno na dworze, mgła jest (Potok Górny). *Paciepno to jak pochmurno tak niby, taka mgła jest w powietrzu* (Rakówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

Wymowa: *paćepno*, *poćepno*.

Por. *mglisto*, *zamglone*.

Pada śnieg ‘śnieg pada’

Od rana pada śnieg, ale zara ginie (Orłów Drewniany). *Kiedyś to zimy to nie były takie jak dziś, był duży mróz, a śnieg to prawie zakrywał całe domy, jak tak padot śnieg cała noc. No, to czasem to z domu ciężko było wyjść, tośmy takie tunele robili z domu do łobory, to były takie ściany tego śniegu, bo przecież trza było zwierzętom dać jeść. A tera rzadko pada śnieg* (Wolica).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pada śńek*, *pada śńik*.

Por. *idzie śnieg*, *kurzy*, *śnieg idzie*, *śnieg leci*, *śnieg pada*, *śnieg sypie*, *śnieg wali*, *śnieg zalata*.

Pamroka I ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Pamroka nachodzi, znowu pare dni bożego świata ni będzie widać, ino dysc i dysc, i wia-ter (Bychawka). *Pamroka to mówio, jak ni pogody, ino dyszcz* (Weremowice). *Pamroka to dyszcz i dyszcz* (Pokrówka). *Pamroka to czas słotny, jesienny* (Worgule).

Źródła: PM, KSGP, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *pamroki*; D. lm. *pamroków*; wymowa: *pamroka*, *pomroka*.

Por. *chlapa*, *chlapanina*, *chlapota*, *chłyzduga*, *chmurna pogoda*, *ciapa*, *deszczowa pogoda*, *flaga*, *mraka*, *niepogoda*, *paskuda*, *plaga*, *plucha*, *pluchawota*, *pluta*, *plużyca*, *planeta*, *sępność*, *siapizna*, *słota*, *słotny czas*, *szarga*, *szaruga*, *trzydniowa*, *trzydniówka*, *tygodniówka*, *zaciągnęto się*.

Pamroka II ‘drobny deszcz’

Pamroka już od rana, żniw ni ma, bo sie zrubilo mokro (Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski). *Taka mraka jidzie, to drobny deszcz mży, taka mraka, taka pamroka* (Łukowa). *Pamroka idzie, taki drobny dyszcz* (Piotrków).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Bychawy, Biłgoraja, Tomaszowa Lubelskiego i Hrubieszowa (zob. mapa 13).

D. lp. *pamroki*; D. lm. *pamroków*; wymowa: *pamroka*, *pomroka*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczynna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pomorszczynka, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczynna.*

Pamroka III ‘białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem’

Pamroka to po dzisiejszemu mgła, jak jest słabo widać na drodze w ty pamroce (Grabowiec). Pamroka niektóre starsze ludzie mówio, młode mgła (Wólka Łabuńska). W jesini to zawsze wieczorem i rano pamroka jest (Maziły).

Źródła: PM, KM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i Krępa, Międzyłes, Kąty (zob. mapa 5).

D. lp. *pamroki*; D. lm. *pamroków*; wymowa: *pamroka*.

Por. *ćma, komuda, mgła, mleko, morka, mroka, śreżoga, tuman.*

Parno ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

W lecie to parno, ni ma czym oddychać (Orłów Drewniany). Parno to bardzo gorąco, a kiedyś to najwięcy parno było jak żniwa nachodzili (Zawada).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *parno*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, śreżoga, upał, zaduch, zaducha, żar.*

Parnota ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Parnota to jak bardzo gorąco w lecie (Międzyrzec Podlaski). Parnota, z nieba sie leje, a tu trza iść za koso (Puchacze). Parnota taka, a w pole trza iść, bo żniwa (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *parnoty*; wymowa: *parnota*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, śreżoga, upał, zaduch, zaducha, żar.*

Paskuda I – tom VIII: 297.

Paskuda II ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Paskuda to jak brak pogody, ino dysc i dysc (Kocudza). Ale dziś paskuda na świecie, dyszcz leje, zimno (Wólka Abramowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Wólka Abramowska, Dzwola, Wólka Ratajska, Momoty Dolne, Flisy, Kocudza.

D. lp. *paskudy*; D. lm. *paskudów*; wymowa: *paskuda*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planetą, sępność, siażizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęto się.*

Paskudnik I – tom VIII: 297.**Paskudnik II** ‘wir powietrzny’

Paskudnik zakręcił, zakurzył i co było to porwał, połamoł, taki to paskudnik, taki wiater (Dęba). Kiedyś było cicho, spokojni w pugodzie, a tera naleci paskudnik i mozes wszystko stracić, nawet najgrubse drzewo potrafi wyrwać (Osiny).

Źródła: PM, PZ, KM, MG.

Geografia: Dęba, Osiny, Żyrzyn.

D. lp. *paskudnika*; D. lm. *paskudników*; wymowa: *pakudník*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicherura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawicher, zawierucha, zle, zle lata, zle się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Patoka V – tom IX: 256.**Październik** ‘dziesiąty miesiąc w roku kalendarzowym’

Październik stąd, bo październia ze lnu leco, jak kobiety międło (Żrebece). W październiku wszystkie baby międliły i od tego jest październik, bo październia lecieli (Ługów). Październik nachodzi i październia leco, bo kobity międło lyn (Kawęczyn). A jak sie te buroki zbiralo, w październiku tam już, to chłop rwoł, a baby czy tam babów wicy, to brali nóż i tym nożem tak skrubali te zimie, ugławiali, niby te liści odcinali, a buroki na wóz i na skup. I tak to było w październiku (Staw Noakowski). Ja byłam w październiku na wycieczce, ale wtedy było bardzo ciepło (Nowodwór). Marcinki kwitli od lipca du października, du samego Marcina (Rogóźno).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *października*; D. lm. *październików*; wymowa: *pażżerník*.

Pełnia ‘księżyc w pełni’

Pełnia to kiedy księżyc jest cały, taki całkiem kregły (Sąsiadka). Jak jest pełnia, to tyn księżyc takie kreglutki jest, takie koło (Gorajec). Pełnia to księżyc jest całkiem okragły (Krzemień). W pełni księżyc jest najlepi widoczny. Jest cały (Opoka). A księżyc, nów to jest nów, sierp taki, a pełnia to jest pełnia, cały księżyc jest (Lipa). Kiedy księżyc jest całkiem okragły, to jest pełnia (Orłów Drewniany). Pełnia to księżyc taki okraglutki, taki jest widoczny całkiem okragły (Rogoźniczka). Fazy księżycza to tak, że na nowiu, przed połowo, połowa, po połowie, pełnia, po pełni robił sie malutki, aż zniknie (Kaznów). Jak księżyc sie pokaże, to mówio młody miesiąc, potem pół i pełnia (Mosty). Jak miesiąc miał małeńki sierpek, to mówili, że jest na nowiu, potem pełnia i znów nów jest (Tuczepy). Jak nastał nowy miesiąc mówili, że nowy miesiąc nastał. Jak sie pojawiał księżyc, to był sierp, połowa i pełnia (Abramów). Jak nastawał księżyc mówili, że jest na nowiu, a potem to już była pełnia (Kamionka). Jak sie księżyc pokazywał, był nów, potem sierpek, półpełni i pełnia (Czemierniki). Po nowiu jest pół miesiąca i pełnia (Krasne). Jak sie księżyc pojawia to jest na nowiu, potem powiększa sie do połowy, potem jest pełnia, potem znów pół i zostaje na końcu sierpek, aż wreszcie znika (Sitno pow. Zamść). Najpierw na niebie pojawia sie sierpek, potem połowa księżycza, pełnia, i po pełni

nowy księżyc (Siemień). Księżyc nazywali miesiąc, jak była pełnia, to był cały (Wiryki). Księżyc, jak się pokazuje to jest na nowiu, potem pierwsza kwadra, pełnia i druga kwadra (Jarosławiec). Pełnia to księżyc, jak jest cały (Uścimów). Na półksiężyc mówili pół miesiąc, jak był cały to mówili, że jest pełnia (Nadrybie). Po nowiu był półksiężyc i pełnia (Urszulin). Jak się księżyc powiększał do połowy, to mówiono, że jest pół miesiąca, potem była pełnia, czyli cały księżyc (Niedźwiada). Nowy księżyc jak się pojawiał to mówili, że jest na nowiu, potem sierpek, półpełnia, pełnia (Przewłoka). W pełni księżyca był zawsze urodzaj grzybów (Podborcze). Jak jest pełnia, to już spania nie ma w ogóle, tylko, jak jest pełnia, jak jest w lecie, jak są grzyby, wtedy jest wysyp grzybów. W pełni to już jest bardzo wysyp grzybów (Chodel). Jak jest pełnia księżyca, to to un ni może świecić przy okno, bo może zaszkodzić człowiekowi (Jableczna). W czasie pełni księżyca ludzie uważali, żeby nie przeszedł on przez dziecko, ponieważ dostanie biegunki. Stawia się na oknie szklankę czystej wody i skórke od chleba (Niemce). O księżycu. A jak jest pełnia, to są ludzie, którzy na pełni reagują. Księżyc w pełni, to że ludzie lunatykują. Ludzie wiedzieli, że są ludzie, którzy w nocy chodzą, jak świeci księżyc, jak jest pełnia księżyca. To zastaniali okna, żeby nie świecił księżyc na śpiącego człowieka, bo wtedy prawdopodobnie lunatykował (Wysokie).

Źródła: PM, BT, KSGP, KAGP, SSiSL I-1, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *pełni*; wymowa: *peńńa, peńńo, peńńa*.

Por. *księżyc się wyżwiżył, księżyc wysotopił się, księżyc wysotopiony, łysy się wysotopił, pełny księżyc, pełny miesiąc, wysotopiec.*

Pełny księżyc ‘księżyc w pełni’

Pełny księżyc to taki okrągły, taki pełniutki, świeci jasno jakby na człowieka patrzył z góry. Świeci wtedy najładniej (Wola Różaniecka). Pełny księżyc to księżyc widoczny cały (Brzozowica Mała).

Źródła: PM, BT, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *pełnego księżyca*; wymowa: *peńńy kseńżyc, peńńy ksinżyc, peńńy kseżyc, peńńy kśżyc*.

Por. *księżyc się wyżwiżył, księżyc wysotopił się, księżyc wysotopiony, łysy się wysotopił, pełnia, pełny miesiąc, wysotopiec.*

Pełny miesiąc ‘księżyc w pełni’

Jak pełny miesiąc to trzeba uważać, żeby w okno nie świecił, bo mówili, że śnią się różne dziwne rzeczy (Osuchy). Pełny miesiąc to takie koło jest, taki jest krągły i z takimi plamami (Popkowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa – zasięg rozproszony.

D. lp. *pełnego miesiąca*; wymowa: *peńńy meśonček, peńńy miśonček, peńńy meśoncek, peńńy meśunček, peńńy meśuncek*.

Por. *księżyc się wyżwiżył, księżyc wysotopił się, księżyc wysotopiony, łysy się wysotopił, pełnia, pełny księżyc, wysotopiec.*

Piątek ‘piąty dzień tygodnia’

Piątek jest przed sobotą (Kodeń). Piątek to taki dziwny dzień, jakoś ludzie nie lubili piątku (Dawidy). W środę i piątek to kiedyś posne jedzenie było (Biszczka). Żniwa to

w subotę, a już broń Boże w piątek, bo to pusty dzień, a znowu w piątek to dzień Męki Pańskiej, sobota najlepsza, bo to Maryjny dzień (Bortatycze). Tak, przez adwent to się pościło. Cztery tygodnie, ale się w tygodniu pościło tylko środa, piątek i sobota (Radcze). W Wielgiem Poście to środa, piątek i sobota to już post na jedzenie było, z mleka tam coś ugotowali czy kasza, czy tam i baszcz ze śmietano, czy, a takie byli, co nawet i śmietany nie pozwalali sobie, bo pościli. Olej bili taki, to tym olejem maścili, a tak na okragło to piątek cały rok był postny, pościli ludzie, takie byli więcy religijne, można powiedzieć, do kościoła chodzili prawdziwie (Bukowina). Przed świętami był post, to w każdy piątek to się jadło kartofle z łolejem rzepakowym i z cybulku pokrajanu w kostkę na łoleju (Abramów). W piątek żeby nie zaczynać zniw, bo będzie nieszczęście (Rzeczycza Ziemiańska).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. piątku; D. lm. piątków; wymowa: p̄ontek, p̄untek.

Piekota ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Piekota nie do wytrzymania, taki gorąc, piekota (Wólka Abramowska). *Piekota taka to w lecie potrafi być* (Ratoszyn). *Gorącawa, piekota, Boże kochany, i robili ludzie, ze az zaciągali się po dworach, aby więcy zarobić, a teraz tego ni ma* (Kolonja Drzewce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *piekoty*; wymowa: p̄ekota.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, pragota, skwar, spieka, spiekota, s̄rężoga, upał, zaduch, zaducha, żar.*

Pierw ‘dawniej, w dawnych czasach’

Pierw nie kosili kosami, bo to było na zmarnowanie. Tu nie miał prawa kłóseczek si zostać na polu. Sierpem wyżół, a potem koso. I czyściutko, dokładnie robili, wszystkie kłosy pozbierali na polu. Nie tak jak dzisiaj, żyby dzisiaj te stare postawali i zobaczyli te techniki, co się robi, to zara by nazad puumirali (Smólsko Duże). *Pierw końmi uprawiało się pole, a teraz przecież so traktory, już mało spotyka się koni, jest potrzebny i koń do zawłóczki i do orania, pola so wąskie to trzeba i konia trzymać, ale traktoem jest szybciej, nie trzeba się napracować tak, a za tym pługiem trzeba było się chłopu ochodzić, to i ustał, ale teraz jest wielka różnica, także wspominać można tamte czasy, ale dziś jest naprawdę co innego* (Słodków). *A pierw to w żarnach mielli, u nas nie, ja nie miałam w żarnach i nie było czego tam tego, kiedyś był wiatrak, a potem był młyn, to już tam zawsze umielone było we młynie* (Bukowina). *Wchodzi się pierw do babińca, a potem do właściwego kościoła* (Brzeźnica Bychawska). *Pierw to wiadro takie dreuniane i nim się te wode nosiło, a późni już ino blaszane* (Teodorówka). *Pirw była bałyjka taka mała, saflik, a tera to w midnicy* (Okrzeja). *Pirw do ślubu odjizdzali, matka błogostawiła, przezegnała na krzyz. Ji pojechali do ślubu, przyjechali łod ślubu, matka wychodziła z solum, z chlebam, błogostawiła. Jakes to było wszystko take jak trza. A teraz to tak, ni śpiwu, ni cego* (Kłoczew). *A kiedyś jak się prało, to się chodziło do rzyki, pošto się odeprało się pirw u rzyki, późni się przysto do dumu, wycirało się te smaty* (Zgoda). *A pirw prało się u rzyki, ale jeszcze pirw to w tryfusie* (Osmolice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: p̄erf, p̄irf.

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiedyś, onegdaj, ongiś, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedyś, wpierv, wprzódy.*

Pierwsza Gwiazda ‘gwiazda wieczorna’

Pierwsza Gwiazda to jest ta gwiazda, która pierwsza świeci wieczorem (Sitno pow. Biała Podlaska). Pierwsza Gwiazda już wyszła na niebo, już świeci, bo już wieczór (Zaburze). Do wieczerzy wigilijny zasiadali ludzie dopiro, jak na niebie pojawiła się Pierwsza Gwiazda. To była wyjątkowa taka, bo pierwsza się zaświcała na niebie (Putnowice Mniejsze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Pierwszej Gwiazdy // Pierwszy Gwiazdy*; wymowa: *perfsa gúazda, perša gúazda, pírfsa gúazda, pírša gúazda, persa gúazda, pírfsa gúazda.*

Por. *Bzora, gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa Gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Pierwsza kwadra ‘pierwsza faza księżyca’

Pierwsza kwadra to ten księżyc taki jeszcze malutki jest, chudziutki (Nasutów). Pojawił się księżyc i to jest pirsza kwadra (Kołacze).

Źródła: PM, KAGP, MNL, MG.

Geografia: Krasienin, Nasutów, Jawidz, Lubień, Kołacze (zob. mapa 27).

D. lp. *pierwszej kładry*; wymowa: *perfsa kfadra, perša kfadra, pírša kfadra.*

Por. *chudy księżyc, miesiącek, młody księżyc, młody miesiąc, nowie, nowik, nowy księżyc, nowy miesiąc, nów, rogal, rogalik, sierp, sierpek.*

Pierwsza Zorza ‘najjaśniejsza gwiazda w gwiazdozbiornie Małej Niedźwiedzicy’

Pierwsza Zorza z rana jeszcze świeci (Wyhalew). Gwiazdy są różne, a najjaśniejszy świeci ta, co ją nazywają Pierwsza Zorza, jest taka najważniejsza (Sosnowica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Parczewa.

D. lp. *Pierwszej Zorzy // Pierwszy Zorzy*; wymowa: *perfsa zoża, perša zoża, pírša zoża.*

Por. *Gwiazda Betlejemka, Gwiazda Polarna, Gwiazda Północna, Jutrzenka, Polarna, Północna, Północna Gwiazda, Wielga Gwiazda.*

Pierwszy grzmot

Pierwszy grzmot to bardzo ważny jest, bo to wórzeba jest (Kodeń). Jak pierwszy grzmot tam dzie się goły drzewa, to na nieurodzaj wórzeba (Matiaszówka). Jaki pierwszy grzmot, na suchym czy na mokrym, taki i cały rok będzie (Niedzieliska). To jest ważne czy pierwszy grzmot będzie na suchym, czy nad łąkami, nad rzeką, bo wtedy będzie mokre lato, a jak nad suchym, to suche (Sasiadka). Jak pierwszy grzmot idzie na północ, to zimne lato, a jak na południe, to ciepłe lato (Godziszów). Jak pierwszy grzmot idzie tak góro więcy, to na suchy rok wórzeba jest, a jak idzie do dołu, to mokry rok, może zalać łąki, pola, jak dzie nisko (Zynie). Pierwszy grzmot jak był z południa, ludzie wórzeba, że będzie upalne lato, a jak z północy, że lato będzie zimne (Niemce). Od Wielkiej Środy to

się pogode obserwowano i zapisywało, i tak jaka była środa, taka wiosna. W Wigilie to z węglów wróżyli, jak był taki silny mróz, to słuchali, gdzie węgle stukno, bo stąd będą pierwsze grzmoty w lecie (Łańcuchów). Jak był mróz w Wigilie, to ojciec słuchał, gdzie stukno węgle, bo to były drewniane domy takie z węglami na zakładkę, to tak było te bale robione. To ojciec słuchał, gdzie tam puknęło, to z tej strony miały być pierwsze grzmoty w lecie (Kolonja Antoniów). Jak był mróz w Wigilie, to ojciec słuchał, gdzie stukno węgle, to z tamtej strony miały być pierwsze grzmoty w lecie (Jaszców).

Źródła: PM, BT, AD-ZL, BG-TNN, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pierwszego grzmotu*; D. lp. *pierwszych grzmotów*; wymowa: *perfszy gźmot, peršy gźmot, píršy gźmot, persy gźmot, píršy gźmot*.

Pierwszy śnieg

Pierwszy śnieg to zara na początku zimy jest i zara się topi (Czarnystok). Pierwszy śnieg to przyważnie na początku listopada już jest, ale to nitwały taki, zara topnieje (Ożarów). Jak pierwszy śnieg spadł, to każdy, oj, śnieg, pierwszy śnieg, jest śnieg, będzie zima (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pierwszego śniegu*; D. lp. *pierwszych śniegów*; wymowa: *perfszy śńek, peršy śńek, perfszy śńik, persy śńek, píršy śńik*.

Por. *ponowa, ptasi śnieg, śnieg ptasi*.

Pigułka 'kulka, gałka ulepiona ze śniegu dla zabawy, zwykle w celu rzucania w kogoś'

Potem było bicie się lepionymi ze śniegu pigułkami (Deszkowice I). Taki pigułki z śniegu lypili, gałki takie, i nimi się rzucali (Bodaczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Szczebrzeszyna.

D. lp. *pigułki*; D. lm. *pigułek // pigułków*; wymowa: *pigułka*.

Por. *gałka, kula, śnieżka*.

Piorun // pierun I 'gwałtowne i potężne wyładowanie elektryczności, któremu towarzyszy huk i błyskawica'

Piorun strzyło z góry, z chmur idzie (Ochoża). Mówiło się, że pioruny bijo, strzelajo, straszna nawałnica, idzie huragan (Wysokie). Pierw błysk, a potem trzało, tyn piorun wtedy (Majdan Wielki). Ja zawsze bojała się pioruna (Zahajki pow. Biała Podlaska). Może piorun strzelić i nawet zabić człowieka (Malice). Pioruny bijo, dyszcz leje, a ja sama na polu (Sumin). By cie pioruny zabili z jasnego słońca, tak kiedyś mówili (Osuchy). Zrobiło dziure w cieni ten piorun, ale chatupa zastała, ni spaliła się (Janowice). Piorun może trzasnąć i spalić chatupe (Zatyle). Gromnice to na pioruny, dawno ludzie na progu stali z gromnico, jak pioruny byli, burze. I mówili, todwróć na góry, na lasy, na takie wichry, na takie coś (Błonie). No, bo to jest drzewo Matki Boskiej i nawet jak jest burza, pioruny bijo, jak się schowa człowiek pod leszczyne, to nie zabije, to kiedyś moja babcia, ojca matka mówiła, że mówi, jakby cie dzieś zastało, ale byś nie mogła do domu dojść czy do kogoś innego, to tylko szukaj leszczyny, mimo tego że zmokniesz, ale strzelić, nie strzeli. I mówi, ja już tyle lat przeżyłam i nie słyszałam, że jak sie ktoś schował pod leszczyne, żeby był zabity. [. . .]. A pod domem sie wisza, żeby nie

strzelił piorun, jak chmura idzie. Wianeczki sie wiesza i te gałązki, te brzoźki (Huta). Od piorunów to jest gromnica, co sie jo święci wodo świecono i ona chroni (Brzeście). A pewnie że ludzie sie bali pioruna, bo dachy byli zy słomy, strzecha była (Rejowiec Fabryczny). Gromnico upalało sie włosy dzieciom, żeby sie ni bali piorunów, jak bedzie grzmiało, żeby sie ni bali (Miętkie). Jak na Grumniczne zapalajo świece, i jak tak strzykajo te grumnice, że to bedzie taki rok burzliwy z piurunami, a jak tak sie palo ładnie, cichutko, no to bedzie spokojnie (Modryniec). Od Wielgiego Czwartku nie wolno było prac kijanko, coby pioruny nie biły, rąbać drzewa, młócić i praść, i tak przez sześć dni (Krzemień). Paląca sie gromnica jak trzeszczy to znaczy, że bedo silne pioruny tego lata. A jak sie palo spokojnie to znaczy, że łagodne bedo grzmoty, te pioruny (Kolonja Moniatyczne). Święcona kreda to od piorunów, od złego ducha ma chronić dom i ludzi (Zmudź). Gałązki leszczyny trza wepchnąć pod strzeche przed wschodem słońca, to bedzie chronić od pioruna (Dereźnia). Od pioruna chronio gałązki leszczyny z Zielonych Świątków (Smółsko Małe). Tu rós taki stary dąb i tam w niego piorun uderzył, to tak iskry poleciały, że widno naokoło było (Podlesie Małe). Piorun w lasce nie bije, bo to laska ukryła Maryje z Jezusem (Zanie). Leszczynie za węgly zatykali, bo piorun w leszczynie nie trzaśnie (Mokrelipie). Jak sie wsadzi za węgly tarnine z ogniska z Wielki Suboty, to wtedy piorun nie uderzy (Żdzarka). Ale przyważnie strzylajo pioruny w wysokie drzewa, słupy czy tam coś takie (Zagórze). Jak pioruny, to stare ludzie mówili, że to święty Aliasz strzela do diabła, diabłów bije, odgania od człowieka (Uhnin). Przed piorunami to chronio wianeczki, to sie jich wiszsza dzieś w domu, no i gromnice sie pali święcone (Wola Dereźniańska). Jak pioruny bijo, to dobrze mieć grumnice (Sułowiec). Na Boże Ciało te gałązki brzozy urwać z otarza i w strzeche wsadzić, to mówili, że to uchroni od piorunów (Bukowina). Rozchodnik to do wianuszków sie bierze, że to jak chmura idzie, to pioruny sie rozchodzo i tak nie bijo (Piotrków). Ziele grzmotnika to sie święci na Zielne, żeby grzmoty sie rozchodziły, a pioruny omijały (Kawęczyn). Wianki poświęcone w oktawe Bożego Ciała i wsadzane pod dach chroniły od piorunów (Hołowno). Grzmotnik chroni gospodarstwo od piorunów (Białowody). Święcona kreda to od piorunów ma chronić dom (Trzydnik Duży). Święcona kreda to zawsze tak było, święci sie, bo od piorunów, od złego ducha ma chronić (Radzanów). Mówo, że najbardziej to woda przyciaga, że tam najgorzyj nad to Wisto tam jest, bo tam woda i to ściaga najbardziej pierun. A i pod drzewem ni wolno stanać, bo pierun może trzasnąć (Kluczkowice). Pod lipo mówili, że sie schuwała Maryja i w lipie pierun ni strzeli. I stąd tak jest, że nad drogo so lipy, a przy kapliczkach to zawsze lipy muszo być (Szperówka). Pieruny bijo, to trza wziąć grumnice i stanać na progu z to gromnico (Wywłoczka). Liczy sie jeden, dwa, trzy, i tak daly, jak sie błysnyło, to liczono, dzie ta chmora jest i za ile tego liczenia może piorun uderzyć (Żrebce). W lipie nie strzela piorun (Ostrów). Piorun nie strzeli w drzewo, dzie jest gniazdo bocianie (Leszczanka). Pioruny biły w lesie, w każde drzewo, w lipie to mówio, że nie, ja sam to uciekał pod lipie [...]. Taka tradycja była, że to lipa jakieś takie drzewo, no, że troche może święte, może coś, no tam jak tego jak deszcz padał, to pod dęba to sie bali, abo pod sosne takie duże schowaj sie, no to co, strzeliło, to ludzi zabijało (Sawin). U nas na przykład stoi taka lipa, to kiedyś dawniej ludzie sadzili sobie lipie na środku podwórza i ta lipa rosła i uważali, że właśnie ta lipa ochrania. Jeżeli już ma, być może uderzajo, jeżeli już ma ochronić zagrode, to piorun w to lipie ewentualnie może strzeli, ale nie strzeli w zagrode. Także u nas dużo takich lip na podwórku, na środku podwórza rosto (Wólka Kątna).

Źródła: PM, ML, SSiSL I-3, BT, BG-TNN, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 8).

D. lp. *pioruna* // *pieruna*; D. lm. *piorunów* // *pierunów*; wymowa: *porun*, *perun*.
 Por. *diabelski ogień*, *grom*.

Piorun II ‘kamień piorunowy’

Z pioruna leci w zimie taki piorun długi i cinki, taki kamyk (Siedliska pow. Łuków).
O, piorun znalazłem, o, pioruna znalazłem. A ja sie zastanawiałam, skąd sie wziął piorun w stodole, bo to jest kamień taki zbity, były takie w wielkości i kształcie naboju do karabina (Wysokie). *Taki kamyk jak palec to piorun jest* (Wola Burzecka).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Wola Burzecka, Okrzeja, Wola Okrzejska, Siedliska pow. Łuków, Bończa, Stryjów, Wysokie, Udrycze, Rogów, Horyszów Polski (zob. mapa 9).

D. lp. *pioruna*; D. lm. *piorunów*; wymowa: *porun*, *perun*.

Por. *belemit*, *boży paluszek*, *kula*, *kula piorunowa*, *skałka*, *strzała*, *strzała piorunowa*, *strzałka*, *strzałka piorunowa*, *strzałka z pioruna*.

Plaga I ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Plaga to pogoda deszczowa, deszcz jak zacznie padać, to pada bardzo długo. I to jest plaga (Sitno pow. Biała Podlaska). *Plaga taka, wiatery sie zerwał, dyszcz idzie, i tak już od paru dni, dobrze chociaż, że pioruny ni bijo* (Ochoża).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Chełma i Zamościa.

D. lp. *plagi*; D. lm. *plag* // *plagów*; wymowa: *plaga*.

Por. *chlapa*, *chlapanina*, *chlapota*, *chłyzduga*, *chmurna pogoda*, *ciapa*, *deszczowa pogoda*, *flaga*, *mraka*, *niepogoda*, *pamroka*, *paskuda*, *plucha*, *pluchawota*, *pluta*, *plużyca*, *planeta*, *seпноść*, *siapizna*, *słota*, *słotny czas*, *szarga*, *szaruga*, *trzydniowa*, *trzydniówka*, *tygodniówka*, *zaciągnęło się*.

Plaga II ‘długotrwała deszcz’

Plaga to dyszcz jak troszki dłuży pada, nie tak, że naleci i przystanie zara, ale dłuży jest, taki dłuższy dyszcz (Łukowisko). *Od wczoraj plaga idzie, mokro sie zrobiło, i może cały dzień tak iść tyn dyszcz* (Leszczanka). *Plaga idzie i mokro sie robi, a tu zboże na polu, ale kosić nie pójdzie, bo mokro* (Grzędówka).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Grzędówka, Leszczanka, Łukowisko, Sitno pow. Biała Podlaska, Branica Radzyńska (zob. mapa 12).

D. lp. *plagi*; D. lm. *plagów*; wymowa: *plaga*.

Por. *flaga*, *flażoga*, *flota*, *gizdraga*, *lubera*, *plucha*, *pluchawota*, *pluchota*, *pluta*, *słota*, *szaruga*, *zaflażoga*.

Planeta ‘obiekt astronomiczny okrążający gwiazdę lub pozostałości gwiazdne’

Planety to krążo wkoło ziemi, księżyca (Chmielnik). *Ziemia to musi tyz jest planeta* (Nasiłów). *Planetów to jest dużo, ale największa to chyba jest nasza, no, nasza ziemia* (Cichobórz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *planety*; D. lm. *planet* // *planetów*; wymowa: *planeta*.

Plucha I ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Chlapa czy plucha, to jak deszcz leje i leje, ni ma pogody (Karczmiska). Plucha cały tydzień, na pole ni pójdzie, bo mokro i lgnie sie (Podedwórze).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pluchy*; D. lm. *pluch*; wymowa: *pluxa*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się.*

Plucha II ‘długotrwały deszcz’

Dziś plucha idzie, to zniu ni ma (Konopnica). Plucha nalyciała i zmoczyło zboże, a i daly idzie ta plucha (Słotwiny). Od Wielkiej Środy to sie pogode obserwowato i zapisywało, i tak jaka była środa, taka wiosna, czwartek zwiastował pogode na lato, jaki był Wielgi Piątek takie byli żniwa i wykopki, a Wielka Sobota no to zapowiadała, jaka będzie zima. I to zawsze sie sprawdzało, na przykład jak w Wielgi Piątek była plucha, to potem zboża trza było ukradkiem kosić w żniwa (Putnowice Wielkie).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia (zob. mapa 12).

D. lp. *pluchy*; D. lm. *pluchów*; wymowa: *pluxa*.

Por. *flaga, flażoga, flota, gizdraga, lubera, plaga, pluchawota, pluchota, pluta, słota, szaruga, zaflażoga.*

Plucha III ‘opady deszczu ze śniegiem’

Plucha to jak idzie deszcz i śnieg razem (Zubowice). Plucha to dysc razem zy śniegiem tak leci (Momoty Dolne).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *pluchy*; D. lm. *pluchów*; wymowa: *pluxa*.

Por. *chlapanina, pluta, śrężoga, zędra.*

Pluchawota I ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Ale pluchawota już pare dni, żeby ino tak cały miesiąc ni było (Niele dew). Pluchawota od kilku dni, że nie chce sie wyłazić z domu (Kodeniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *pluchawoty*; D. lm. *pluchawotów*; wymowa: *pluxavota*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluta, plużyca, planeta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się.*

Pluchawota II ‘długotrwały deszcz’

Pluchawota taka sie puściła, nie chce sie z dumu wychodzić, bo tyn dyszcz taki mocny jest (Motwica). Pluchawota to taki większy dyszcz (Podedwórze).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Motwica, Mosty, Hołowno, Podedwórze, Kodeniec, Wyhalew (zob. mapa 12).

D. lp. *pluchawoty*; D. lm. *pluchawotów*; wymowa: *pluxavota*.

Por. *flaga, flażoga, flota, gizdraga, lubera, plaga, plucha, pluchota, pluta, słota, szaruga, zaflażoga*.

Pluchota ‘długotrwały deszcz’

Pluchota to sie mówi, jak deszcz dłuży idzie (Kozły). *Cały dzień pluchota na dworze, wyłazić sie nie chce* (Korcówka).

Źródła: PM, PZ, KAGP, MG.

Geografia: Kolembrody, Kozły, Korcówka (zob. mapa 12).

D. lp. *pluchoty*; D. lm. *pluchotów*; wymowa: *pluxota*.

Por. *flaga, flażoga, flota, gizdraga, lubera, plaga, plucha, pluchawota, pluta, słota, szaruga, zaflażoga*.

Pluta I ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Pluta taka, a ja musze iść do miasta, bo ni ma na co czekać, że będzie lepi (Turzyniec). *Na take plute, to i psa nie wygoni, ale to już drugi tydzień* (Rudka). *Ale pluta teraz nastala, już czwarty dzień tak leje, siano to całkiem pognije, ni będzie co brać. Pugody ni ma, ino pluta* (Ługów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ługów, Maszki, Palikije, Czesławice, Turzyniec, Wywłoczka, Malewyszczyna, Rudka, Jacnia.

D. lp. *pluty*; D. lm. *plutów*; wymowa: *pluta*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluzycza, planeta, seпноść, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się*.

Pluta II ‘długotrwały deszcz’

Pluta, to deszcz jak zacznie padać, to pada długo i tak nawet leje (Sitno pow. Biała Podlaska). *Pluta to długi dyszcz, to pada i pada tak mocno, może nawet padać tak przyz cały dzień* (Puchacze). *Pluta, że będzie, to po bańkach na wodzie można poznać* (Rogoźniczka).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Sitno pow. Biała Podlaska, Rogoźniczka, Puchacze, Ługów, Ożarów (zob. mapa 12).

D. lp. *pluty*; D. lm. *plutów*; wymowa: *pluta*.

Por. *flaga, flażoga, flota, gizdraga, lubera, plaga, plucha, pluchawota, pluchota, słota, szaruga, zaflażoga*.

Pluta III ‘opady deszczu ze śniegiem’

Pluta tako, to jak śnig i disc razem ido (Polichna). *Pluta to disc ze śniegiem, a casem jesce wiatro do tego* (Olbięcín).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lp. *pluty*; D. lm. *plutów*; wymowa: *pluta*.

Por. *chlapanina, plucha, srezoga, zędra*.

Plużyca ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Plużyca dziś, ni ma pogody, ino plużyca (Zawada). *Wiater z dyszczem, dyszcz pluje, szarga wiater, no plużyca i tyle* (Czołki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *plużycy*; D. lm. *plużyców*; wymowa: *plużyca*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, planeta, sępnosć, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciagnęło się*.

Płachty ‘duże płaty śniegu’

Ale śnig, takie płachty wielgie leco (Wólka Ratajska). *Płachty to jak so takie wielgie płatki śniegu* (Zdziłowice). *Gęsty śnig leci, takie wielgie płachty leco* (Mełów). *Śnig leci takimi płachtami* (Momoty Dolne). *Płachty to spadające wielkie płaty śniegu* (Janiszów). *Śnig jak płachty leci* (Węglinek).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i okolice Lublina.

D. lm. *płachtów*; wymowa: *płaxty*.

Por. *chłapcie, kłaki, kłapcie, kłaptły, płatowce, płatki, płaty, szłapy*.

Płaneta I ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Płanyta sie zaczyna i żniw ni można ruzpocząć, a już czas był z tydziń tymu (Sławęcín). *Płaneta to sie mówi na pogodze na zmianie, to deszcz, to słońce, ale więcy dyszczu* (Sasiadka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *płanety*; D. lm. *płanetów*; wymowa: *płaneta, płanyta*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, sępnosć, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciagnęło się*.

Płaneta II ‘chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo’

Płaneta czarno idzie, burza musi bedzie (Świerże). *Płanety to chmary nachodzące na niebo* (Kulczyn). *Płanety ido takie czarne, żeby jaki burzy ni było* (Okszów). *Płanyta to tako corno chmora, co tak idzie dzieś z daleka i grzmi* (Opoka).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika, Chełma i Włodawy (zob. mapa 4).

D. lp. *płanety*; D. lm. *płanetów*; wymowa: *płaneta, płanyta, płanenta, płanynta*.

Por. *bałwan, chmara, chmora, chmura, fala, obłok, tucza, tuman*.

Płaneta III ‘chmura deszczowa’

Płaneta wyszła na dyszcz (Żurawnica). *Płanety to so pojedyncze chmury deszczowe* (Jacnia). *Jak tu nos mo sie na dyszcz, to łod zawsze godaty, że wychodzu takie płanyty*. *Płanyta to tako corno chmora, co tak idzie z daleka. Jak wychodzu takie płanyty, to zaro po tym cino dyszczym, casym tyż i gradym, tako bida sie robi na świecie. Zaro sie*

i zimno robi i tak cimno, ponuro, bardzo nieprzyjmnie. Nieroz to i zagrzmie i błyśnie. Bo te p̄lanety to całym rokim wychodzu, nie tylko latym. Wiecnie, jak byliśmy w polu, to tak szły te p̄lanety. Tak wychodzu jedna po drugi. Co sie chwile rozpogodzi, to zaro już szła i dali cino dyszcym cy gradym. Tak, aby zawsze sie patrzeliśmy, skąd tera ta p̄laneta wyjdzie. Bo to nie dało robić w polu, bo to wysto, łobrosiło, chwila spokoju i łod nowa (Świeciechów). P̄laneta to chmura, co idzie z silnym wiatrem i deszczem (Wólka Łabuńska). P̄laneta to jest tako chmura na desc (Polichna).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa (zob. mapa 3).

D. lp. *p̄lanety*; D. lm. *p̄lanetów*; wymowa: *p̄aneta, p̄anyta, p̄anynta, p̄anenta*.

Por. *bałwan, bałwanek, baranek, chmara, chmora, chmura, chmura deszczowa, dziad, nawałnica, obłok*.

P̄lanetnica – tom X: 301.

P̄lanetnik – tom X: 301.

P̄łatki I – tom V: 358.

P̄łatki II ‘małe p̄łatki śniegu’

Małe p̄łatki śniegu leco z nieba w zimie (Zalesie). Leco p̄łatki śniegu, ale to drobne takie (Piotrowice). U nas to so p̄łatki śniegu i tyle, jedne mniejsze, drugie większe, ale jedne i drugie to so p̄łatki śniegu (Niedzieliska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *p̄łatków*; wymowa: *p̄atki*.

Por. *gwiazdeczki, gwiazdki*.

P̄łatki III ‘duże p̄łaty śniegu’

P̄łatki śniegu to mogo być nawet wielgie takie (Rozkopaczew). U nas to małe czy wielgie, to so p̄łatki śniegu i tyle (Niedzieliska).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *p̄łatków*; wymowa: *p̄atki*.

Por. *chłapcie, klaki, kłapcie, kłaptę, płachty, płatowce, p̄łaty, szłapy*.

P̄łatowce ‘duże p̄łaty śniegu’

P̄łatowce to takie duże p̄łatki, jak leco, to mówio, ale wielgich p̄łatowców dużo leci (Maziły). Śnig naleciał i takimi p̄łatowcami sypało (Rogóżno).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Maziły, Rogóżno.

D. lm. *p̄łatowców*; wymowa: *p̄atofce*.

Por. *chłapcie, klaki, kłapcie, kłaptę, płachty, p̄łatki, p̄łaty, szłapy*.

P̄łaty ‘duże p̄łaty śniegu’

Z nieba leco wielkie p̄łaty śniegu (Stok). P̄łaty takie spadajo z góry, zara bedzie biało i zasypie śniegiem wszędzie i wszystko (Klementowice). Śnig sypie takimi p̄łatami, światu ni widać (Płonki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lm. *płatów*; wymowa: *puaty*.

Por. *chłapcie, kłaki, kłapcie, kłapy, płachty, płatki, płatowce, szlapy*.

Po ciemku ‘poruszać się, gdy jest bardzo ciemno’

Trza iść po ciemku, jak ni ma w nocy księżyc (Jeziernia). Jak nie świeci księżyc, to tak sie idzie po ciemku, nic wcale nie widać (Słotwiny). Kiedyś światła w uborze ni było, to krowom ściliłam po ciemku, bo latarka to ino promyczek taki dawala światła (Brody Duże). Po ciemku wsie koty czarne (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *po ćemku, po ćimku, pu ćemku, pu ćimku*.

Por. *po omacku*.

Po omacku ‘poruszać się, gdy jest bardzo ciemno’

Taki mrok, że trza chodzić po omacku, jak ni ma księżyc w nocy (Ignaców). Światła, jak jeszcze ni było, i księżyc zaszed, to po umacku trza było iść, a na drodze było straszne błoto (Czajki). Światła kiedyś ni było, po omacku sie szło (Bortatycze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *po omacku, po uumacku, pu omacku, pu uumacku, po umacku, pu uomacku*.

Por. *po ciemku*.

Pochmurno ‘niebo zakryte chmurami’

Dziś paskudny dzień, od rana pochmurno (Kawęczyn). Patrzyli, że w każde sobote musi być choć troszeczkę słońce, choć jak wschodzi. Ale jak jest pochmurno, to ono gdzieś musi, a i tak jak ktoś obserwuje to wie, że to słońce gdzieś sie pokaże, choć na pare minut (Moniatycze). Jakub je w lipcu, jak je wiatery ze wschodu abo z północy, to bedzie łostrza zima, a jak bedzie pochmurno, to już bedzie śnieżna, ale bez mrozów wielgich (Szperówka). Jak pochmurno, pochmurny dzień na dwudziestego pierwszego stycznia, to, to zima sie pędko skończy (Momoty Dolne).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *poxmurno, puxmurno*.

Por. *zachmurzone*.

Pochmurza się ‘zanosi się na deszcz’

Pochmurza sie i musi bedzie dysc (Oszczywilk). Coś pochmurza sie, a tu siano na łące już suche (Lipa). Jak pochmurza sie niebo, to zawsze na dyszcz (Chmiel).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *poxmuża še, puxmuża še*.

Por. *bałabani się, bałwani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwania, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, zabąboli się, zachmarza się, zachmoruje się, zachmurza się, zanosi się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się*.

Pochwiściel ‘silny wiatr połączony z deszczem’

Pochwiściel jak naleci, to paskudnie sie robi, dyszcz i wiatr wielgi (Bychawka). *Pochwiściel to taki silny wiatr i dyszcz zacina, i to pochwiściel tak z dawien dawna u nas nazywajo* (Policzyzna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Bychawy.

D. lp. *pochwiściela*; D. lm. *pochwiścielów*; wymowa: *poxfiścel*.

Pociemek ‘brak światła, ciemno’

Pocimyk kiedyś od razu sie robił po zachodzie słonka, lampów ni było i ta droga w całkowitzy ciemności szła (Lipiny Górne). *Pociemek to jest, jak słońce zajdzie i ni ma światła żadnego* (Wola Różaniecka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lipiny Górne, Potok Górny, Luchów Dolny, Biszczka, Wola Różaniecka (zob. mapa 32).

D. lp. *pociemka*; D. lm. *pociemków*; wymowa: *poćemek, poćimek, poćimyk*.

Por. *ciemnica, ciemno, ciemność, ciemnota, ciemrawa, ćma, ćmak, niewidno, niewiodoba, niewidok, niewiodoka*.

Podkasalo się ‘wypogodziło się’

Podkasalo sie, już dyszczu ni bedzie, bo podkasalo sie (Zanie). *Podkasalo sie na pogode, już dosyć było dyszczów* (Gromada).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

Wymowa: *potkasauo se*.

Por. *iskrzy się niebo, niebo podkasane, przejaśniło się, przetarło się, wyiskrza się niebo, wypogodziło się*.

Podmucha ‘wiatr wiejący z małą prędkością’

W lecie jak taki podmucha jest, to latwi oddychać, bo to chłodzi tak (Rogoźniczka). *To nawet nie jest wiatr, ale taki tylko podmucha leciutki, ale powietrze tak chodzi i troche daje ochłody* (Serokomla).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *podmucha*; D. lm. *podmuchów*; wymowa: *podmux*.

Por. *letki wiatr, letki wiaterek, letki wiatr, łagodny wiatr, słaby wiatr, wiaterek, wietrzyk, zefirek*.

Podobiadek ‘pora dnia między porankiem a południem’

W podobiadek to my pare kup zboża potrafili oboje wykosić (Głębokie). *Jak sie człowiek cały podobiadek napracował, to co tam było, to sie w południe zjadło zy smakiem* (Zalucze Stare).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Trawniki, Dorohuczka, Pilaszkowice, Głębokie, Nadrybie, Zalucze Stare, Krasne (zob. mapa 35).

D. lp. *podobiadka // podobiadku*; D. lm. *podobiadków*; wymowa: *podobadek, poduóba-dek, poduóba-dek, puduóba-dek*.

Por. *bezpoutudnie, do obiadu, doobiadek, dopoton, dopotud, dopotudnek, dopotudnie, przed obiadem, przed potudniem, przedobiadek, przedobiedzie, przedpotudnie, przedpotudzień.*

Podwieczerek I – tom VI: 428.

Podwieczerek II ‘pora dnia między południem a wieczorem’

Po południu to jest podwieczerek, to cały czas jest sie na polu wtedy przy pracy (Dorohuczca). Podwieczerek to czas na rubote, do południu i do zachodu słońca (Stryjów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Załucze Stare, Krasne, Nadrybie, Dorohuczca, Trawniki, Ostrzyca, Rudnik, Stryjów, Staw Noakowski, Nielisz (mapa 36).

D. lp. *podwieczorka // podwieczorku*; D. lm. *podwieczorków*; wymowa: *podúečorek, podúičorek.*

Por. *odwieczierz, odwieczorek, podwieczór, poobiedzie, popotudnek, popotudnie, półodwieczierz, śródwieczierz.*

Podwieczór ‘pora dnia między południem a wieczorem’

Na cały podwieczór poszli my w pole, bo roboty było dużo, to lato takie dyszczowe, to każde pogode trza było wykorzystać (Wólka Plebańska). Na podwieczór w lecie to każdy leciał na pole, bo roboty było pełno (Ortel Królewski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Wólka Plebańska, Czosnówka, Ortel Książęcy, Ortel Królewski (zob. mapa 36).

D. lp. *podwieczoru // podwieczora*; D. lm. *podwieczorów*; wymowa: *podúečur, pudúečur.*

Por. *odwieczierz, odwieczorek, podwieczorek, poobiedzie, popotudnek, popotudnie, półodwieczierz, śródwieczierz.*

Podwiośnie ‘okres, kiedy kończy się zima, a wiosna się jeszcze nie zaczęła’

Po Zwiastowaniu to już podwiośnie sie zaczyna, już prace w polu ido na całego (Borowiec). Podwiośnie, to już konikami wyjizdzali i orali na polu (Susiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Borowiec, Zamch, Majdan Sopocki, Susiec.

D. lp. *podwiośnia*; wymowa: *podúośnie, pudúośnie.*

Por. *przed wiosna, przednowek, przedwiośnie, skoro wiosny, śródzimie, wczesna wiosna.*

Podźwigiwanie chmury ‘przeprowadzanie chmury w inne miejsce’

Płanetniki to te chmure podźwigiwały. Stare mówili, że było takie podźwigiwanie chmury i poszła w inne strone (Dzwola). Takie byli różne wróżby, ni wróżby, takie, że to jakieś coś czy ktoś chodzi i te chmury przenosi, to że jakieś płanetniki te chmure podźwigiwały, żeby tu, a nie tu padało, ale czy to prawda, to nie wim, ja nie widziałam (Wierzchowiska). Podźwigiwanie chmury, to płanetniki, ze to niby te chmure to podźwigiwały i tu przechodziły przez takie pole takiego rolnika, co tun taki był religijny, taki tego, to niby ktoś miał słyszyć głos, nieście przez to pole, coby sie nic nie stało, to to tak, tak usłyszałam (Kocudza).

Źródła: PM, BG-TNN, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *poźóvígivańe xmyry, puźóvígivańe xmyry*.

Por. *kierowanie chmury, odganianie chmury, odpędzanie chmury, przeprowadzanie chmury, rozchodzenie się chmury, zażegnnywanie chmury, żeganie chmury*.

Pofolgowało ‘nastąpiła odwilż’

Nagle pofolgowało w zimie, mróz pofolgował i ludzie zaczeni w pole wychodzić (Alojzów). Jak troche pufolguwało, to my jychali do lasu na wycinke gałęzi (Buśno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Chełma.

Wymowa: *pofolgovaŭo, pufolguvaŭo*.

Por. *odwilgło, odwilżato, puściło, sfolgowało, sfolżato, ulżyło, zelżato*.

Pogoda I ‘ogół zjawisk atmosferycznych występujących w pewnym okresie na jakimś obszarze’

Pogoda to może być różna, to jest to wszystko, co sie na świecie dzieje, bo i jak słońce świeci, wiatr letki, no to pogoda, ale jak dyszcz to chyba tyż jakaś pogoda jest, tylko dyszczowa chyba (Tyszowce). Od Wielkiej Środy to sie pogode obserwowało i zapisywało, i jaka była środa, taka wiosna (Putnowice Wielkie). Pogode to ja zapisuje łód Bożego Narodzenia. Boże Narodzenie to jest styczeń, a na Szczepana to do lutego i to wychodzi do Trzech Króli, i sie kończy. Ja co rok se zapisuje. Czasem sie sprawdza, ale tego roku sie nie sprawdziło. Miało być mokro, a lipiec taki był gorący, nie sprawdziło sie. Czasem sie sprawdzi, czasem sie sprawdza, ale dzieś teraz te klimaty so inne. A kiedyś sie sprawdzało trochy. To taka była tradycja. Teraz to tego nikt nie robi, bo po prostu wysmiałby jeden drugiego (Błonie). O różnych duchach kiedyś opowiadali, dziadek to mówił o planetnicach, co pogode psujo (Wiszniów). Gromnica to potrafi przepowiedzić pogode (Moniatycze). Tak, jaka pogoda patrzali, i było jeszcze, przyglądali sie ludzie, jak był ślub, na świecie, jak sie palily w oltarzu dużym (Kolonja Zakalinki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pogody*; D. lm. *pogodów*; wymowa: *pogoda, pugoda*.

Por. *czas, pogodzina*.

Pogoda II ‘pora słoneczna, bez opadów’

Ale dziś ładna pogoda, ani chmurki (Rusiły). Pogoda to jest, jak słońce świeci, wiatr letki i taki pogodny dzień, a jak dyszcz, to już ni ma pogody (Przewale). Pogoda to jak świeci słońce, jest jasno, ciepło i spokojnie na świecie, bez wiatru wielkiego (Turobin). Słońce świeci, ni idzie deszcz, no to ładna pogoda (Wyhalew). Przejaśnia sie, bedzie pogoda (Rybczewice). Bedzie pogoda, bo na niebie widać wyraźnie Droge Mleczno (Krasienin). Bedzie pogoda, bo taki blask jest za dnia na wschodzie (Majdan Leśniowski). Chmury bałwany takie kłębiaste wrózo pogode (Dębowa Kłoda). Chmury bałwany so na pogode, chmury burzowe so ciemne, chmury gradowe so białe (Kaznów). Chmury so takie, baranki na pogode i pierzaste na pogode (Jarosławiec). Jak gwiazdy migajo na niebie tak jasno, takie światło jest dobre, to na pogode (Dereźnia). Jak jaskółki wysoko fruwało, to na pogode, to bedzie pogoda (Ruda Solska). Jak nowy księżyc rogalik miał rogi do góry, to wróżono, że miesiąc bedzie pogodny, bedzie pogoda, a jak w dół, to słotny (Michów). Bedzie pogoda, bo gwiazdy so widoczne na niebie (Majdan Stary). Kury ido wcześniej spać na pogode (Barbarówka). Na pogode to kruki leco z lasu na pola (Susiec).

Na pogodzie dym idzie do góry (Zaburze). Słysząc z daleka głos dzwonów kościelnych na pogodzie (Komodzianka). Żeby sobie zamówić dobro pogodzie na wesele, młoda wystawiała swoje ślubne buty za okno, bo mówili, że jak deszcz, to później zapłakane szczęście (Krynica). Rosa, jak jest, to jest na pogodzie, bo na dyszcz nie będzie rosy (Braciejowice). Już jak jest rosa zara z wieczora, to już będzie pogoda na przyszły dzień. A jak rosy ni ma, to i pogody ni ma (Zagórze). Gdy pogoda na Wita, to dobrze na żyta (Drelów).

Źródła: PM, ML, OM, MNL, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pogody*; D. lm. *pogodów*; wymowa: *pogoda, pugoda*.

Por. *pogodynka*.

Pogodynka ‘pora słoneczna, bez opadów’

Dziś pogodynka ładna, słoneczna taka jest pogoda (Wronów pow. Lublin). Dziś śliczna pogodynka, słonecko świeci, wiaterek letki (Wandalin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego i Bełżyc.

D. lp. *pogodynki*; D. lm. *pogodynków*; wymowa: *pogodynka, pogudynka*.

Por. *pogoda*.

Pogodzina ‘ogół zjawisk atmosferycznych występujących w pewnym okresie na jakimś obszarze’

Pogodzina była nijako i ni można było zniw skuńczyć (Wandalin). Ni ma pugody tego lata, tako pogudzina marna (Łaziska). Jak tako byle jako pogodzina wy zniwa, to trudno zebrać zboze z pola (Piotrawin). Byle jako pogodzina, taki słotny czas (Rudno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego i Lubartowa.

D. lp. *pogodziny*; D. lm. *pogodzinów*; wymowa: *pogożina, pogużina*.

Por. *czas, pogoda*.

Pojutrze ‘następnego dnia po dniu jutrzejszym’

Dziś ni, jutro ni, zrobie to pojutrze, i tak odkładał z dnia na dzień (Wólka Abramowska). Pujutrze, no to będzie akurat za dwa dni (Miętkie). Kiedyś mówili stare ludzie, jak co masz zrobić pojutrze, zrób dziś, bo kto tam wi, co może być pojutrze (Sawin). Pojutrze to za dwa dni (Popkowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pojuťše, pojučše, puijučše*.

Por. *pozajutro, pozajutrz, pozajutrze, pozajutrz, zajutram*.

Pokąd ‘jak długo, dopóki’

Pokąd to bedziesz tak leżyć, trza wstać i sie wziąć du jaki ruboty (Zatyłe). Garnek wode nosi, pokąd sie ucho nie urwie (Kozły).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pokont, pokunt*.

Por. *dokąd, dopóki, niczem, póki*.

Pokropiło ‘słabe opady deszczu’

Naszła chmora, ale dyszczu nie było, tak tylko pokropiło i tyle (Czernięcin Główny).
Mżawka tylko, troszki pokropiło i tyle, zara wyschnie (Uchańka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *pokropiuɔ, pokrupiuɔ*.

Polarna ‘najjaśniejsza gwiazda w gwiazdozbiornie Małej Niedźwiedzicy’

Polarna to jest wielka jasna gwiazda, co wskazuje północ (Krzemień). *Polarna to jakby taka najważniejsza gwiazda, ona skazuje na północ* (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *Polarnej* // *Polarny*; wymowa: *polarna, polarno*.

Por. *Gwiazda Betlejemska, Gwiazda Polarna, Gwiazda Północna, Jutrzenka, Pierwsza Zorza, Północna, Północna Gwiazda, Wielga Gwiazda*.

Poleć ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Poleć taka, że przejść ni sposób tędy, trza chyba iść byz pola (Zawada). *Mróz był w nocy, a wczoraj chlapa, i stad poleć na drodze* (Sitaniec).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Zawada, Sitaniec (zob. mapa 20).

D. lp. *poleci*; D. lm. *polecioń*; wymowa: *poleć*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, srezoga, sryżuta*.

Polewa ‘wielki, nagły deszcz bez grzmotów’

Taka polewa była, że droge całkiem zamuliło, tak woda szła (Wierzchowiska). *Ni grzmiało bardzo, ale lunęło i taka polewa była, że na drodze to jedna rzeka, tyle wody* (Stojeszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Kraśnika i Janowa Lubelskiego (zob. mapa 14).

D. lp. *polewy*; D. lm. *polewoń*; wymowa: *poleva*.

Por. *ulewa, ulewny deszcz, zlewa, zlewny deszcz*.

Połowa księżycy ‘księżyc powiększony do połowy’

Księżyc na nowiu to jak sie ledwo pojawił, potem jest połowa księżycy i pełnia (Białka). *Jak sie pojawiał księżyc, to mówili, że to był sierp, a potem połowa księżycy* (Abramów). *Połowa księżycy to tak, jakby na pół był przekrojony i świeci tylko jedna połowa, a druga zakryta* (Rusiły).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *połowy księżycy*; wymowa: *poɔova kseńżycy, puɔova kseńżycy, puɔova ksinżycy, poɔova kseżycy, poɔova kśizycy*.

Por. *druga kwadra, kwadra, kwadra druga, pół miesiąca, pół pełni, półksiężyc, półpełnia*.

Południca – tom X: 307–308.

Południe I – tom IX: 276.

Południe II ‘środek dnia, godzina dwunasta’

W południe słońce najsiłniej tak grzeje (Krzemień). Przed wschodem słońca było przedednie, potem świt, rano, dzień, południe i obiad, popołudnie, wieczór i noc (Przewłoka). Nazwy pór dnia to idą tak, jest nadednie, świt, mrokowo, południe, popołudnie, wieczór, noc, północ, północzek, północzek (Kaznów). Raniutko się zaczynało, a nocka w polu zastawała, a w pole szło się z roso, a w południe nicht nie pracował (Dys). Suma to odprawio się o duunasty w południe (Bronice). W południe się idzie z pola, potem był spoczynek dwie godziny, później po południu znów w pole, no a wieczorem podwieczerek był też w polu jedzony, także ładnie to było i każdy wesóło to spędzał, a później jak już wieczorem wracaliśmy z pola, to śpiewy takie śliczne były, że po prostu jak wspomnie sobie teraz tamte lata, to zdaje się, że jakoś to było inaczej, no, i po kilku latach ludzie jakoś tak po prostu nie chcieli już tak pracować, bardzo wzięli się za kosy, no, to niektórzy tam trochę tak mogli kosić, to znów ciężko było odbierać te zboże, bo nienauczny był, niezwykajny (Słodków). Południca, to kiedyś mówili, że pilnuje, żeby w południe ludzie nie byli na polu, żeby nie pracowali w samo południe (Karmanowice). W polu były południce, a w rzyce topielice. Tak się godało, nie idź w pole, bo cie złapie południca. Nieroz się swojimi babkami pytałam, jako ta południca, bo babka godała, że nie siedź w polu długo, przyguń krowy na południe, bo cie południca złapie. A babka godała, że je w takim biołym prześciraadle łokrucuno, żeby nie widać (Świeciechów). Jak jeszcze moje babcia mówiła, to były takie różne tam strachy, i te południce, co w południe pola pilnowały (Nielisz). Południca w południe grasuje, dwunasta godzina, to trza z pola uciekać i modlić się (Janki). W południe w polu żniwiarzom szkodziła południca (Poniatowa). Południco strasały dzieci, że to złapie, i żeby w południe po polach nie latały (Olbięcín). Na tych co pracują w południe to diabeł się czai, bo w południe diabeł hula i wysyła południce i zmyry różne (Zrebcze). Jak pływienie buraków czy tam co innego w polu, to do domu na południe się leciało, bo złapie południca. To z dawien dawna wierzyły, że w południe złapie południca na polu (Trzydnik Duży). W południe nie wolno było robić na polu, bo wiedźma chodziła i pilnowała (Jacnia). Jak wiedźma cie zobaczyła w południe w polu, to potem cały dzień ni ma roboty, człowiek chory (Zawada). Zmora to takie coś jakby baba, co pilnuje, żeby nie pracować w południe (Sitno pow. Biała Podlaska). W południe zmora chodziła po polach i pilnowała, żeby nikt nie pracował (Wólka Plebańska). Dzwony wzywały na Anioł Pański i już ta zmora pilnowała, żeby ludzie nie pracowały, chodziła w południe po polach (Żakowola). W południe południce chodzą, można dostać udaru słonecznego (Osmolice). W południe w polu żniwiarzom szkodziła południca, bo ni wolno było wtedy pracować, bo to południe, Anioł Pański (Janowice). W samo południe nie wolno w polu pracować, bo południca lata po polach i złapie tych, co pracują (Słotwiny). Rusatka to cała biała, płachto przykryta i chodziła w południe. Nie wolno było wtedy pracować na polu. Straszyla nio dzieci, że zbóża nie deptali, to mówili, tam jest rusatka, złapie i załaskocze (Żuków). To mówio, przychódź do domu, jak plewienie buraków było czy coś, bo ci tam południca coś zrobi. [...] Złapie cie południca, ale ja to nie wiem, tak mama mówiła, ale co to było, to nie wiem. No były takie wierzenia z dawien, że cie złapie południca [...] to babcia mi kazata wracać, żeby na polu w południe nie stać, bo południca jest (Rzeczycza Ziemiańska). Południca miała pokazywać się w południe, tera ni widać ty południcy (Kolonia Antoniów). Nikt przez południe nie robił w polu. Nie wolno było w polu, tak jak teraz dwunasta, nie. Połu-

dnie, to było południe, chłop musiał dać koniu jeść [. . .]. Do tej drugiej koń miał odpoczynek, tak samo i ludzie (Olszanka pow. Lublin). No, to straszały nasze babki zawsze, że południca w południe chodzi na biało ubrana i dzieci łapie. Ale ja nie widziałam (Kozłówka).

Źródła: PM, ML, MNL, BG-TNN, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *południa*; D. lm. *południów*; wymowa: *poɫudnie*, *puɫudnie*.

Por. *obiad*, *połudzień*.

Południować ‘odpoczywać w południe’

W południe to trza południować (Wysokie). Na pole sie nieśto jedzynie, tam kasza ryczczana, jakie pirożki, kapusta, groch, kartofle, i jadło sie na polu, na polu trza było południować, żeby ni tracić czasu na jychanie do dom, bo pole było daleko (Mokrelipie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *poɫudńovać*, *puɫudńovać*.

Połudzień ‘środek dnia, godzina dwunasta’

Połudzień to czas w samo godzine dwunasto (Ochoża). Dwunasta godzina wybije, to jest wtedy połudzień (Wólka Tarnowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Ochoża, Wólka Tarnowska, Majdan Zahorodyński.

D. lp. *połudzenia*; D. lm. *połudzeniów*; wymowa: *poɫużeń*, *puɫużeń*, *poɫużiń*.

Por. *obiad*, *południe*.

Pomarańcz ‘kolor pomarańczowy’

Pomarańcz to taki kolor jak tyn owoc, to tyż jest pumarańcz (Zarudzie). U nas w domu to malowaliśmy jajka. Kora z jabłoni ogrodowej dawała jasno żółt, ale już dzika jabłoni dawała jaskrawo pomarańcz (Strzelce).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *pomarańczu* // *pomarańcza*; D. lm. *pomarańców*; wymowa: *pomarańč*, *pumarańč*, *pomarańc*, *pumarańc*.

Por. *ceglasty*, *pomarańczowy*.

Pomarańczowy ‘kolor pomarańczowy’

Aksamitki to piękne kwiaty, a kwitno na żółto i pomarańczowo (Korczów). Marchewka to jest pomarańczowa i słodka, ma dużo witaminów (Dzierzkowice). Marchew to jarzyna podobna do pietruszki, ale pomarańczowa i słodka (Rogóźno). Marchew jest jak pietruszka, ale koloru pomarańczowego, słdkawa (Turka). Karotka to taka udmiana marchwi, to jarzyna podobna do pietruszki, ale pomarańczowego bardzi koloru i bardzi słodka ta udmiana (Stefankowice). Marchewka to koloru pomarańczowego i tako niby słdkawo (Wola Osowińska). Marchwie to jadło sie prosto z pola, to wyrwała ten pumarańczowy korzunek i obtarła tam trawo i jadła (Oszczów). Morkwa to warzywo korzeniowe, z długim korzykiem koloru pomarańczowego, takim pękatym (Wyczółki). Burka to wełniana spódnica [. . .]. Miała cztery bryty, a dół zdobili perebory. Burka to wełniana spódnica i w kolorach bez wzorków, tak w kolorach zielonym, czerwonym,

pomarańczowym, czarnym, brązowym, grubsza taka ta spódnica to już burka (Niedziałowice). Burka to wełniana spódnica z cienko przedzonej wełny w jednolitym kolorze, zielonym, czerwonym, pomarańczowym, bordo, czarnym, brązowym i popielatym, zdo-bili jo perebory (Wólka Tarnowska). Sukman ozdabiano sznurkiem pumarańczowym albo sinym, nibieskim inaczy (Bordziłówka). Kabaty kiedyś to byli dłuższe, z takimi kla-pami zdobionymi sznurkiem kolorowym, pomarańczowym, sinym, ale to bardzo dawne czasy, potem już szyli te kabaty jak takie grubsze bluzki (Samowicze). Niebo poma-rańczowe przy zachodzie słońca, to słońce odbija sie. Jak ładnie zachodzi, to mówio, że będzie ciepło (Chodel). Pomarańczowy i ceglasty to u nas jedno, jak sie powi. Ale pomarańczowy to więcy tak nowocześnie (Rozłopy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *pomarańczowego*; D. lm. *pomarańczowych*; wymowa: *pomarańčovy, pumara-ńčovy, pomarańcovy, pumarańcovy*.

Por. *ceglasty, pomarańcz*.

Pomorszczyńka ‘drobny deszcz’

Pomorszczyńka to taki drobny deszcz, naleciata taka pomorszczyńka, nawet sie nie be-dziem chować (Żurawnica). Pomorszczyńka to taki drobny deszcz (Siennica Nadolna).

Źródła: PM, PS, KM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Krasnegostawu (zob. mapa 13).

D. lp. *pomorszczyńki*; D. lm. *pomorszczynek*; wymowa: *pomorśčynka, pomurśčynka*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morsz-czenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Poniedziałek ‘pierwszy dzień tygodnia’

Poniedziałek to zaczyna tydzień (Stryjów). Ludzie nie lubieli poniedziałku, bo to mówili, że szeuski puńdziątek jest i sie wtedy nie chce robić (Wielkopole). Dzień roboczy na wsi to był od świtu do późny nocy, i od poniedziałku do soboty (Wielącza). Jak nadszed czas wiosny, no to trzeba było może coś zasiać, ale tak punidziątek, wtorek, du środy, w Środe Wielko już nie, w czwartek już nie (Modryniec). Żniwa to w sobote, a już broń Boże w puńdziątek, bo to pusty dzień (Bortatycze). Na ogórki sadzić, to najlepszy jest poniedziałek, bo podobno dobry urodzaj wtedy (Kawęczynek).

Źródła: PM, ML, NP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *poniedziałku*; D. lm. *poniedziałków*; wymowa: *pońeżaűek, puńeżaűek, puńiżaűek, pońżaűek, puńżaűek*.

Por. *pusty dzień*.

Ponowa ‘pierwszy śnieg’

Jak pierwszy śnieg spadnie, to nazywajo to ponowa (Zanie). Ponowa to śnieg taki, co już jest w listopadzie i zara ginie (Wola Dereźniańska). Je ponowa, no to zima sie zaczyna, bo ten śnieg jest, ponowa jest (Majdan Stary).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *ponowy*; D. lm. *ponowów*; wymowa: *ponova*.

Por. *pierwszy śnieg, ptasi śnieg, śnieg ptasi*.

Poobiedzie ‘pora dnia między południem a wieczorem’

Poobiedzie jest po południu (Czosnówka). Poobiedzie to pora zaraz po południu, zara po godzinie dwunasty (Międzyrzec Podlaski). Na całe poobiedzie chodziłam w pole do żniwa czy na pływini (Zawada). W lecie to na całe poobiedzie szło się w pole do żniwa (Weremowice).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia, sporadycznie w części zachodniej (zob. mapa 36).

D. lp. *poobiedzia*; wymowa: *poobéże, poubéże*.

Por. *odwieczerz, odwieczorek, podwieczorek, podwieczór, popołudnek, popołudnie, półodwieczerz, śródwieczerz*.

Popielaty ‘kolor podobny do popiołu, jasnoszary’

Popielaty to jak popiół, taki kolor jak popiół (Uchanie). Ja miała burke, to była wełniana spódnica z cienko przedzonij wełny w kolorze popielatym (Wólka Tarnowska).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *popielatego*; D. lm. *popielatych*; wymowa: *popielaty, popilaty, pupilaty*.

Por. *dereszowaty, siwy, szady, szary*.

Popołudnek ‘pora dnia między południem a wieczorem’

Popołudnek to już czas po obiedzie, i szło się na cały popołudnek w pole (Orłów Drewniany). Cały popołudnek to była rubota w polu, jak w lecie, a w zimie to dumowe ruboty były (Wólka Orłowska).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: Orłów Drewniany, Orłów Murowany, Ostrzyca, Wólka Orłowska, Siennica Różana, Siennica Nadolna, Siennica Duża, Czajki, Bończa (zob. mapa 36).

D. lp. *popołudnka*; D. lm. *popołudnków*; wymowa: *popouudnek, popuuudnek, pupuudnek*.

Por. *odwieczerz, odwieczorek, podwieczorek, podwieczór, poobiedzie, popołudnie, półodwieczerz, śródwieczerz*.

Popołudnie ‘pora dnia między południem a wieczorem’

Popołudnie to jest czas zara po obiedzie, a przyd wieczorem (Krzemień). Między potudniem a wieczorem jest popołudnie (Wysokie). Popołudnie jest po obiedzie, po dwunasty i do wieczora (Orłów Drewniany). Pierw był świt, przedpołudnie, południe, a potem popołudnie, i po nim wieczór i noc (Zawieprzyce). Popołudnie to pora dnia zaraz po południu (Sitno pow. Biała Podlaska). Przed wschodem słońca było przedednie, potem świt, rano, dzień, południe, obiad, popołudnie, wieczór i noc du spania (Przewłoka). Dawni wesele zaczynało się w sobotę i tak. W popołudnie zbierali się kobiety i nieśli, kto mąki, kto cukru, kto jajek troszki. Już ta matka jego rozczyniała na drożdżach i gniotła ciasto. Takie zdojne, tak jak teraz sę kaczk (Jableczna).

Źródła: PM, MNL, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 36).

D. lp. *popołudnia*; D. lm. *popołudniów*; wymowa: *popouudnie, popuuudnie, pupuudnie*.

Por. *odwieczerz, odwieczorek, podwieczorek, podwieczór, poobiedzie, popołudnek, półodwieczerz, śródwieczerz*.

Poprzód ‘najpierw, wcześniej’

On poprzód zajechał, jak ona przyleciała (Białowola). Poprzód trza zobaczyć, co to jest, a dopiero potem kupować (Rozpłucie).

Źródła: PM, SGM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *popšut*.

Por. *najpierw, najprzód, najsampierw, najsamprzód, naprzód, przed, wcześni, wcześniej, zawczasu*.

Poranek ‘pora dnia po wschodzie słońca’

Poranek, to prędko sie co zjadło, i szło do ruboty (Strzyżów). Poranek, to sie wstawało, coś zjadło, oporządziło krowy i świnię, no i potem sie szło na pole (Wola Obszańska). Od święty Hanki chłodne wiczory, zimne poranki (Żrebce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *poranka // poranku*; D. lm. *poranków*; wymowa: *poranek, puranek*.

Por. *poranie, ranek, rano*.

Poranie ‘pora dnia po wschodzie słońca’

Poranie, to u nas było tak, krowe wydoiłam, coś tam ugotowało sie, zjadło i w pole zara sie szło (Skowieszyn). Poranie to jak słońce schodzi, to jest poranie (Wólka Kątna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Puław.

D. lp. *porania*; D. lm. *poraniów*; wymowa: *porańe, purańe*.

Por. *poranek, ranek, rano*.

Poranna Gwiazda ‘gwiazda, która ostatnia gaśnie rano’

Poranne Gwiazde nazywali też Jutrzenko. Jest też Wóz taki jak żelaźniak (Nadrybie). Z innych gwiazd to Wóz, Kwoczki i Kosiarz, i jeszcze Poranna Gwiazda (Wereszczyn).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Uhnin, Sosnowica, Załucze Stare, Nadrybie, Kulczyn, Wereszczyn, Ciechanki, Zakrzów (zob. mapa 30).

D. lp. *Porannej Gwiazdy // Poranny Gwiazdy*; wymowa: *poranna gúazda*.

Por. *Gwiazda, Gwiazda Poranna, Jutrzenka, Jutrznia, Ranna Zorza, Świtowa Zorza, Świtalna Zorza, Zorka, Zorza*.

Pościan ‘cień przedmiotu oświetlanego’

Pościan za cłowiekiem idzie (Germanicha). Pościan to takie czyjeś odbicie. Światło na coś pada i to sie odbija. I to jest pościan (Żdzary).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Żdzary, Jedlanka, Gręzówka, Germanicha, Ciechomin (zob. mapa 25).

D. lp. *pościana*; D. lm. *pościanów*; wymowa: *poścán*.

Por. *cienia, cieniak, cień (ta), cień*.

Poświata ‘blask różowy na niebie przed wschodem słońca’

Poświata to blask, co jest na niebie przed wschodem słońca (Łukowisko). Poświata jest na niebie przed wschodem słońca (Puchacze). Słońce mo taku poświacie czerwunawu, tako ta poświata z podczerwiniu znacy sie, to godaju, że bedzie dyszc (Basonia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Międzyrzecza Podlaskiego i Opola Lubelskiego (zob. mapa 31).

D. lp. *poświaty*; D. lm. *poświatów*; wymowa: *pośfata, puśfata*.

Por. *łuna, rania zorka, rania zorza, ranna jutrzeńka, ranna zorza, zorza, zorza ranna, zorze*.

Poświata księżycyca ‘księżyc przed deszczem otoczony mgiełką’

Poświata księżycyca to tak, że księżyc ma poświacie, przed deszczem jest otoczony tako jakby mgiełko (Puchacze). Poświata księżycyca, księżyc jest w poświacie, take otoczke ma (Osmolice). Godaju tyż, że jak je ksiżyc na niebie, jak je w takim kole z poświatu, taki ciń mo za sobu, to tyż bedzie padać za pore dni (Świeciechów). Po księżycu można poznać, że bedzie zadymka, bo ma take jasność, poświacie take, taka poświata księżycyca jest (Gorajec).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *poświaty księżycyca*; wymowa: *pośfata kśeńżycyca, puśfata kśinżycyca, pośfata kśeżycyca, puśfata kśeżycyca*.

Por. *księżyc w kole, księżyc w lisi czapce, księżyc w lisiej czapie, księżyc w lisku, księżyc w poświacie, księżyc za chmurami*.

Pot ‘kropelki, które się wydzielają ze skóry, kiedy jest gorąco’

Zgrzałam sie i pot taki mie oblał, bo na dworze gorąco wielgie, to i grzeje sie człowiek z tego gorąca (Białopole). Strasznie gorąco, spocił sie i pot mu płynie po twarzy (Chmiel). Jakoś ostatnio tak prędko sie poce, nie wim czego i skąd tyle potu (Błazek).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *potu*; D. lm. *potów*; wymowa: *pot*.

Por. *rosa*.

Potem ‘po jakimś czasie, w przyszłości’

Potem to zrobie, tera ide du sklepu (Biała). U niego to wszystko potem, nic nie zrobi zaraz, tylko, że potem zrobie (Żółkiewka). Zaczynało to wesele. Potem już orkiestra grała sama taka na tych trąbach (Biszcz). Flaki to powim tak prosto, jak to zrobić, no to sie te flaki zalewa wrzątkiem i gotuje krótko, tak z pięć minut. Potem sie dodaje bulion wołowy i daly gotuje, co rusz trza wody troszki dolać do ty, co sie gotuje, potem dodać, potem warzywa i daly gotować. Na końca trza zrobić zasmażke. I gotowe (Wielącza).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *potem*.

Por. *późni, później*.

Potop ‘duża woda’

Śnig zawałuł i leżał do wiosny, a potem potop wielgi był, ta woda płynęła drogo, że przejść ni można było (Nielisz). Kiedyś, jak opowiadał mnie mój dziadek, jeszcze przed potopem, cate żdźbła zboża były kłosami, ale Pan Bóg chciał pokarać ludzi, zesłał kare, bo zło sie zaczęło robić, no ji zesłał deszcz. Woda zaczęła wszystko zalewać, i cały czas szła w górę, aż ludzie zaczęli błagać, no ji Matka Boska złapała kłosy za czuby i to, co ji

w ręce zostało, to tyle zostało do dzisiaj tego kłosa. A żeby ludzie pamiętali o tej karze, to na pamiątkę do dziś na ziarnie zboża jest, jakby tu powiedzieć, odbite jej oblicze, twarz (Siedliska pow. Krasnystaw).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *potopu*; D. lm. *potopów*; wymowa: *potop*.

Por. *powódź*.

Powietrze ‘bezbarwna i bezwonna mieszanina gazów w atmosferze ziemskiej’

Powietrze to taki ruch cały czas drzew, liści, wody (Nowiny). Powietrze to jest od wiatru, jak wieje to jest powietrze (Zanowinie). Powietrze to jest to, co jest między niebem a ziemią (Husynne). W lecie to ciepłe powietrze, a w zimie to jest zimne powietrze (Zarzeczce).

Ptaki latają w powietrzu (Stanin).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *powietrza*; wymowa: *puwētše, puwēčše, puwētše, puwēčše*.

Powietrze chodzi ‘drgające powietrze w czasie upalnych dni’

To powietrze to tak chodzi, tak z tym wiatrem i tak du słońca. Mówi się, że powietrze chodzi (Serokomla). Czasem, jak taki ładny dzień jest, słońce świeci i jak się patrzy, to powietrze chodzi tak (Michałów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *puwētše choži, puwēčše choži, puwētše choži, puwēčše choži*.

Por. *powietrze dryga, powietrze mieni się, powietrze miga, sześoga*.

Powietrze dryga ‘drgające powietrze w czasie upalnych dni’

Jak się patrzy, to jakby to powietrze dryga (Dzielce). Tak rusza się leciutko i tak to powietrze dryga, to czuje się, jak to dryga (Zrebce). Cieplutko i troszki wiaterek i powietrze tak dryga du słońca (Nielisz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i środkowa.

Wymowa: *puwētše dryga, puwēčše dryga, puwēčše drygo, puwētše dryga, puwēčše dryga*.

Por. *powietrze chodzi, powietrze mieni się, powietrze miga, sześoga*.

Powietrze mieni się ‘drgające powietrze w czasie upalnych dni’

Jak ładna pogoda, to powietrze mieni się tak, takie miniące jest (Nielisz). Jak tak ci-chutko na świetcie i ciepło, to powietrze mieni się jaż tak, takie migawki przed oczami (Hamernia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *puwētše mēni še, puwēčše mēni še, puwētše mīni še, puwēčše mīni še*.

Por. *powietrze chodzi, powietrze dryga, powietrze miga, sześoga*.

Powietrze miga ‘drgające powietrze w czasie upalnych dni’

Słoneczko świeci i to powietrze miga w tym słońcu (Nedeżów). Jak się patrzy du słońca, to wydaje się, że powietrze miga w słońcu (Sułów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *poúeťše mīga, poúečše mīga, puúeťše mīga, puúečše mīga*.

Por. *powietrze chodzi, powietrze dryga, powietrze mieni się, śrężoga*.

Powódź ‘duża woda’

Jak tu Wisła wylała, ta woda szła tak od południa, to u nas wielka powódź była, wszystko zalało (Wilków). Jak rzeka wyleje, to jest powódź, trza wszystko zabierać, uciekać (Piotrawin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *powodzi*; D. lm. *powodziów*; wymowa: *povuć*.

Por. *potop*.

Pozajutro ‘następnego dnia po dniu jutrzejszym’

Pozajutro do was przyjadę, to omówimy, co i jak z to plantacja (Łyniew). Dziś ni mam czasu, jutro też ni, ale pozajutro możem to zrobić (Nieledeu).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

Wymowa: *pozajutro, puzajutro*.

Por. *pojutrze, pozajutrz, pozajutrze, pozajutrz, zajutram*.

Pozajutrz ‘następnego dnia po dniu jutrzejszym’

Pozajutrz to zrobić, a potem mówi, że znowu pozajutrz, taki z niego niroba (Choroszczyńska). Pozajutrz będzie niedziela, to człowiek troche spocznie sobie (Lipa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *pozajutř, pozajučř*.

Por. *pojutrze, pozajutro, pozajutrze, pozajutrz, zajutram*.

Pozajutrze ‘następnego dnia po dniu jutrzejszym’

Jutro nie, a dopiero pozajutrze będzie troche więcy czasu (Wólka Abramowska). Pozajutrze to na trzeci dzień od dziś (Wola Gułowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

Wymowa: *pozajutře, pozajučře*.

Por. *pojutrze, pozajutro, pozajutrz, pozajutrze, zajutram*.

Pozajutrz ‘następnego dnia po dniu jutrzejszym’

Pozajutrz to będzie u nas ksiądz chodzić po kołędzie (Sosnowica). Na pozajutrz sie umówim i raz dwa sie robi (Glinny Stok).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Parczewa i Lubartowa.

Wymowa: *pozajutřu, pozajučřu*.

Por. *pojutrze, pozajutro, pozajutrz, pozajutrze, zajutram*.

Pozaprzeszły ‘zeszłoroczny’

Pozaprzeszły mam jeszcze węgiel, ale trza bedzie kupić już, bo sie już kuńczy (Macoszyn). Pozaprzeszły płaszcz, ale jeszcze dobry i ładny, a ta już chce, żeby kupować nowy, bo tyn już zły (Wólka Kańska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Chełma i Włodawy.

D. lp. *pozaprzeszłego*; D. lm. *pozaprzesztych*; wymowa: *pozapšešy*.

Por. *łoński, pozatamtegoroczny, przeszłoroczny, takroczeni, takroczy, tamtoroczny, wta-kroczeni, z tamtego roku, zeszłoroczni, zeszłoroczny*.

Pozatamtegoroczny ‘zeszłoroczny’

To chyba jeszcze dobry tyn nawóz, ale to jeszcze pozatamtegoroczny jest (Dębowa Kłoda). To już trza wyrzucić, bo to jeszcze pozatamtegoroczny kwas i śmierdzi (Uhnin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Parczewa.

D. lp. *pozatamtegorocznego*; D. lm. *pozatamtegorocznych*; wymowa: *pozatamtegoročný, pozatamteguročny*.

Por. *łoński, pozaprzeszły, przeszłoroczny, takroczeni, takroczy, tamtoroczny, wta-kroczeni, z tamtego roku, zeszłoroczni, zeszłoroczny*.

Pozawczora ‘dwa dni wcześniej, przedwczoraj’

Pozawczora to dwa dni temu, nie dziś, nie wczora, ale pozawczora (Komarno). Pozawczora odebrałam to palto od krawca, ładnie zrobił (Świerze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *pozafčora*.

Por. *onegdaj, pozawczoraj, pozawczorzu, przedwczora, przedwczoraj*.

Pozawczoraj ‘dwa dni wcześniej, przedwczoraj’

Pozawczoraj jeszcze była chora, a dziś ni byłam u ni, nie wim, co tam słyhać (Wielkolas). Pozawczoraj my skuńczyli zniwa (Flisy). U mnie z to pamięcio już źle, nie wim, co robiłam wczoraj, co pozawczoraj (Popkowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

Wymowa: *pozafčoraj, pozafcoraj*.

Por. *onegdaj, pozawczora, pozawczorzu, przedwczora, przedwczoraj*.

Pozawczorzu ‘dwa dni wcześniej, przedwczoraj’

Un musi był u ciebie pozawczorzu (Andrzejów pow. Janów Lubelski). Pozawczorzu go jesse widziałam, a dziś mówio, ze w szpitalu jest (Biała).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

Wymowa: *pozafčożu, pozafčožu*.

Por. *onegdaj, pozawczora, pozawczoraj, przedwczora, przedwczoraj*.

Póki ‘jak długo, dopóki’

Póki sił starcza, to człowiek musi coś robić, ruszać sie, bo jak inaczy (Siennica Duża). Póchy zdrowie dopisuje, to coś jeszcze dzieciom pomoge (Lipa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *puki, puxy*.

Por. *dokąd, dopóki, niczem, pokąd*.

Pół miesiąca ‘księżyc powiększony do połowy’

Dawniej ludzie na księżyc mówili miesiąc, ale też często używali nazwy światło. Jak księżyc było widać do połowy, to mówili pół miesiąca albo pierwsza kwadra, potem pełnia, po pełni, też pierwsza kwadra i sierpeczek (Brzeziny pow. Łęczna). Na półksiężyc mówili pół miesiąca, jak był cały to mówili, że jest pełnia. Jak był tylko kawałek, to jest sierpek (Nadrybie). Jak się księżyc powiększał do połowy, to mówiono, że jest pół miesiąca (Niedźwiada). Po nowiu jest pół miesiąca i potem pełnia (Krasne).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa.

Wymowa: *puu mėsónca, puu míońca, puu mėsunca*.

Por. *druga kwadra, kwadra, kwadra druga, połowa księżyc, pół pełni, półksiężyc, półpełnia*.

Pół pełni ‘księżyc powiększony do połowy’

Jak księżyc się pokaże, to mówio młody miesiąc, potem pół pełni i pełnia (Mosty). Księżyc nazywali miesiąc, jak była połowa, to mówili pół pełni (Wiryki).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

Wymowa: *puu peuńi*.

Por. *druga kwadra, kwadra, kwadra druga, połowa księżyc, pół miesiąca, półksiężyc, półpełnia*.

Półksiężyc ‘księżyc powiększony do połowy’

Półksiężyc, to jak księżyc powiększy się do połowy (Rogoźniczka). Na księżyc w połowie to się mówi półksiężyc (Nadrybie). Jak pojawi się na niebie nowy księżyc, no to mówi się, że jest na nowiu, potem jest półksiężyc i pełnia (Urszulin). Jak jest pół miesiąca, to mówili stare, że to półksiężyc na niebie jest (Cyców).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *półksiężyc; wymowa: puukśeńżyc, puukśińżyc*.

Por. *druga kwadra, kwadra, kwadra druga, połowa księżyc, pół miesiąca, pół pełni, półpełnia*.

Północ I – tom IX: 281.

Północ II ‘godzina dwunasta w nocy’

Północ to jest sam środek nocy (Sawin). O północy to jakieś duchy straszno (Krzemień). O północy straszno, chodziły strachy, duchy (Sasiadka). To było dość po północy i ja się bała iść, bo tych strachów wtedy było pełno (Garbów). Mówili kiedyś, że o północy to jakieś duchy przychodzi i kazali wcześniej iść spać (Stary Bidaczów). O północy, to się mówiło, że północ, to jest czas duchów. I w domu, jak się robiło, i muszę powiedzieć, że ja nieraz, mi to zostało, że jak siedze długo, jak spojrze na ten, to, o, za dziesięć dwunasta, to żeby się przed dwunasto położyć. Że dwunasta, to jest pora duchów (Wysokie). Jak

zblizala sie północ, to szykowali my sie do pasterki. Wszyscy szli obowiązkowo. To całym rodzinami jeździli. Wozy wyścielali słomą, żeby ciepło było i jechali. A po pasterce to już wiadomo było, że Boże Narodzenie nadeszło (Brzeźno). Na Wigilie było śpiewanie kołęd, zjedli kulacje i kołędowali do północy, a o północy była pasterka (Siedliszcze gm. Siedliszcze).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *północy*; D. lm. *północów*; wymowa: pu^unoc.

Por. *północek*, *śródnoczek*.

Północek ‘godzina dwunasta w nocy’

Północek to równo godzina dwunasto (Majdan Obleszcze). Nazwy pór dnia to tak ido, świt, przedpołudnie, południe, popołudnie, wieczór, noc, północek (Drozdówka). Działo sie to czuć pu północku, a ciemno było, że oko wykol, i udało jim sie łucic, ale co to było, to nikt nie wi, co za strachy (Sól). Kosiarze to świcili jasno po północku (Gorajec).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *północka*; D. lm. *północków*; wymowa: pu^unocek.

Por. *północ*, *śródnoczek*.

Północna ‘najjaśniejsza gwiazda w gwiazdozbiorze Małej Niedźwiedzicy’

Północna to jest wielka jasna gwiazda, która wskazuje na północ (Międzyrzec Podlaski). Północna nazywa sie, bo wskazuje północ ta gwiazda (Dobryń).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *Północnej* // *Północny*; wymowa: pu^unocna.

Por. *Gwiazda Betlejemska*, *Gwiazda Polarna*, *Gwiazda Północna*, *Jutrzenka*, *Pierwsza Zorza*, *Polarna*, *Północna Gwiazda*, *Wielga Gwiazda*.

Północna Gwiazda ‘najjaśniejsza gwiazda w gwiazdozbiorze Małej Niedźwiedzicy’

Jest taka Północna Gwiazda, to ona stoi w miejscu (Matiaszówka). Północna Gwiazda to najjaśnij świci na niebie (Bohukały). Jest jeszcze Północna Gwiazda, taka, co bardzo jasne światło ma (Dołhobrody).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *Północnej Gwiazdy* // *Północny Gwiazdy*; wymowa: pu^unocna g^uazda.

Por. *Gwiazda Betlejemska*, *Gwiazda Polarna*, *Gwiazda Północna*, *Jutrzenka*, *Pierwsza Zorza*, *Polarna*, *Północna*, *Wielga Gwiazda*.

Półodwieczerz ‘pora dnia między południem a wieczorem’

Półodwieczerz to był całe lato cas ciężki pracy na polu (Osiny). Na cały półodwieczerz szło sie do kopania kartofli i wszystko motykami kopało (Terebela). Cały półodwieczerz była na polu i nie wim, co tam sie stało pod tym sklepem (Puchaczów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 36).

D. lp. *pótdwieczera*; D. lm. *pótdwieczertzów*; wymowa: puoduoćeoś, puoduoćeoś, puoduoćeoś.

Por. *odwieczarz*, *odwieczorek*, *podwieczorek*, *podwieczór*, *poobiedzie*, *popołudnek*, *popołudnie*, *śródwieczarz*.

Półpełnia ‘księżyc powiększony do połowy’

Półpełnia to jest księżyc, kiedy powiększy się do połowy (Ossowa). Jak się pokazuje księżyc, to jest nów, potem sierpek, półpełnia i pełnia (Czemierniki). Nowy księżyc jak się pojawiał, to mówili, że jest na nowiu, potem sierpek i półpełnia (Przewłoka). Półpełnia jak jest, to księżyc świeci tylko połowo (Łazy).

Źródła: PM, MNL, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *półpełni*; wymowa: puopeońońa.

Por. *druga kwadra*, *kwadra*, *kwadra druga*, *połowa księżycy*, *pół miesiąca*, *pół pełni*, *półksiężyc*.

Pólsierpek ‘ostatnia faza księżycy’

Na księżyc mówili miesiąc, jak się nowy pojawił, to mówili, że księżyc jest na nowiu, później jest pół miesiąca i półksiężycy, a na końcu pólsierpek (Cyców). Pólsierpek wyszedł na niebo, zara zginie (Głębokie).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Rozpłucie, Nadrybie, Kopina, Cyców, Głębokie.

D. lp. *pólsierpka*; D. lm. *pólsierpków*; wymowa: puośoerpek, puośoerpek.

Por. *czwarta kwadra*, *ćwierć księżycy*, *koniec miesiąca*, *księżycowy pasik*, *ostatek*, *ostatni kwartał*, *ostatnia ćwierć*, *ostatnia kwadra*, *sierp*, *sierpeczek*, *sierpek*, *stary księżyc*, *stary miesiąc*.

Późni ‘po jakimś czasie, w przyszłości’

Tyn chleb w tym piecu siedziot. Późni babka wyciugnyli jedyn bochynek, popukali palcym, jak był twardy to godali, że dobry jest i można wyjmować (Annopol). A późni doliwało się ty wody, drugi, drugi raz więcej, zeby, zeby już wystarczyło na mięsienie chleba. To się nazywała rozcyna. To się nazywała rozcyna, a późni jak się zamięsilo, to już się wody do tego nic nie dolewało, tyko, tyko, tyko się mięsilo chleb (Charlejów). Kluski kładzione, bo się kładło tyżko, się ni gniołło, tylko się ciasto zarabiało późni w misce jakiś, wbiło się zy dwa, trzy jajek. Późni woda się zgotowała osolona, i brataś na tyżeczke, i tyżeczko tak kluski wrzucalaś (Gałęzów). Późni tośmy, tak zawsze rano mnie budzili, takie byli żarna, i mama gotowała śniadanie, mnie dała zboża, ja musiała namlić, w sieniach takie byli, musiałam mlić i mąki namlić, żytnia albo z reczki, i kluski mama późni gotowała z ty redczanej mąki, takie były czarne, jak się jadło to jak po gardle tam darto. No, na mleku, na chleb tak zawsze też mliła co ranka i wieczór, to tylko żarna po całej wiosce, tylko był jargot no w sieni. No, piekliśmy chleb z żarna, z młyňa nikt ni miał mąki nijaki. A późni to już do młyňa wieźli (Bukowa). Dawało się du tkacza te nici na takim, to na taki, na taki motek się późni z tego się zwijało, no i takie kuziołki, takie rubili, jak nazywali (Dorohusk). Późni może być dyszcz (Szuminka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: puoźni.

Por. *potem*, *później*.

Później ‘po jakimś czasie, w przyszłości’

Późnij to już kosamy nie kusily, tylko kombajn zaszed i wykosil, łomłocil (Żyrzyn). Najwięcy to rudzice rubili, mama zawsze rubila te pisanki, później jeszcze moim dzieciom, najwięcy tam taki cebuli pozostawiała, takie czerwone byczki, bu tam ni pisała, bu to nieraz pizo jeszcze woskiem, ale nie, tylko w cebuli (Modryniec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *puźńei, puźńii.*

Por. *potem, późni.*

Pragota ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Pragota to w gorące letnie dni (Sąsiadka). W lecie to czasem tako pragota, że na polu ni można wytrzymać (Zaburze).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Zamościa, Szczepieszyna i Bilgoraja.

D. lp. *pragoty*; wymowa: *pragota*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, skwar, spieka, spiekota, sześoga, upał, zaduch, zaducha, żar.*

Prażyc I – tom VI: 449.

Prażyc II – tom VI: 450.

Prażyc III ‘o słońcu – mocno grzeje’

W lecie to słonko może tak niemiłosiernie prażyć, że trza w ciń uciekać (Podborcze). Słońce prazy, no, taki dzień bardzo gorący. To może mocno prażyć (Dąbrowa Olbięcka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *prażyć, prażyć.*

Por. *grzać.*

Prędko ‘szybko, w krótkim czasie’

Un tak prędko chodzi, że choda za nim trafić (Kryłów). Wianusek każda panna uwila i na wodę puscały, jak ładnie płynoć, to dobrze, bo za mąż wyjdzie prędko, a jak sie zacepił o co i nie doptynoć, to płac był wielki, bo ni ma wianuska i za mąż nie wyjdzie (Żyrzyn).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *prentko, pryntko.*

Por. *chybko, chyžo, sporo, szybko, w te pedy, w trymiga.*

Promiennik ‘wiązka światła padająca ze słońca’

Słońce wyszło i tu od wschodu jest, to promiennik taki jasny sie pokazał od niego (Suchawa). Cieplutko, od słońca ciepłe prominniki ido (Suszno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Włodawy i Parczewa.

D. lp. *promiennika*; D. lm. *promienników*; wymowa: *promieńnik, promińnik, prumieńnik, prumińnik.*

Por. *promień, promień słoneczny, promyczek, promyk.*

Promień I – tom VII: 297.**Promień II** ‘wiązka światła padająca ze słońca’

Promień to jest światło zy słońca (Orłów Drewniany). Widny ten pokój, piękny, a jak promień słońka wpadnie, to jaśniutko jest (Rogatka). Słońce wysyła promienie na ziemię (Borownica). Było stunko takie za młgu, zamglune, takie niewyraźne do kuńca, te prominie jego takie nie su jaskrawe, to godały, że mo sie na zmianie pogody i tyż za dwa, trzy dni bedzie padot dyszc (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *promienia*; D. lm. *promieni*; wymowa: *promień, promiń, prumiń*.

Por. *promiennik, promień słoneczny, promyczek, promyk*.

Promień słoneczny ‘wiązka światła padająca ze słońca’

Promień słoneczny to odbija światło dnia czy jak tam, tak jakoś to jest (Osuchy). Promień słoneczny to jest to ciepło, co idzie ud słońka (Horodło).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *promienia słonecznego*; D. lm. *promieni słonecznych*; wymowa: *promień sūonečný, prumiń sūonečný, prumiń sūunečný, prumiń sūunečný*.

Por. *promiennik, promień, promyczek, promyk*.

Promyczek ‘wiązka światła padająca ze słońca’

Promyczek słońca i człowiek sie cieszy, bo tak jakoś lepi sie czuje, jak jest słońce (Mętów). Wiosna i już ciepło bedzie, jakiś promyczek słońca człowiek złapie i sie ogrzeje po zimie (Andrzejów pow. Chełm).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *promyczka*; D. lm. *promyczków*; wymowa: *promyček, prumyček, promycek, prumycek*.

Por. *promiennik, promień, promień słoneczny, promyk*.

Promyk I – tom VII: 297.**Promyk II** ‘wiązka światła padająca ze słońca’

Takie ponure dni i zeby choć promyk słońca sie pokazał, to juz inacy cłowiek sie cuje (Flisy). Jesiń to paskudna pora, ale czasem jakiś promyk słońca sie pukaże (Turka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *promyka*; D. lm. *promyków*; wymowa: *promyk, prumyk*.

Por. *promiennik, promień, promień słoneczny, promyczek*.

Prószy I ‘pada drobny śnieg’

Od wczoraj prószy i prószy, i już śniegu jest dużo (Chomęciska Duże). Prószy to sie mówi, jak jest drobny śnieg (Staw Noakowski). Jak drobny, to dyszcz prószy pomalu, i śnieg tyż prószy (Rogoźniczka). Prószy i prószy śnieg, taki drobnutki, ale na polach już biało (Husynne). Tera śniegów ni ma, najwyzy troche prószy i tyle (Wołyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *pruśy, prusy*.

Por. *śnieg prószy*.

Prószy II ‘pada drobny deszcz’

Tak ino troszki prószy deszcz (Rudnik). *Jak drobny, to dyszcz prószy pomalu, i śnić tyż prószy* (Rogoźniczka). *Od rana prószy i prószy dyszcz, ale nie tego ni widać ani na zimi, ani na trawie* (Ostrzyca).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Rudnik, Ostrzyca, Rogoźniczka, Sitno pow. Biała Podlaska.

Wymowa: *pruśy*.

Por. *ciapie, dziabie, kapie, kropi, morczy, mryhaje, mży, rosi, siajda, siapi, siecze, szamerga, szaruży*.

Przeciąg ‘gwałtowny ciąg powietrza, przeciąg’

Zrubili przeciąg, a ja akurat sidziałam w tym miejscu i mie przywiało (Malewyszczyna). *To cug, przeciąg, jak tam chto powi, można tak i tak* (Zakłodzie). *W przeciagu to lepi ni siadać, bo można zachorować* (Pułankowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *przeciagu*; D. lm. *przeciagów*; wymowa: *pšēcójk, pšēcujk*.

Por. *cug, hyl*.

Przed ‘najpierw, wcześniej’

Przyd ślubem to orkiestra dęta zawsze zagrała trzy razy marsza, dopiro panna młoda wychodziła (Sokołówka). *Przed zaczynaniem żniw, zawsze ojciec sie żegnał i głośno pacierz mówił* (Sawin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *pšet, pšyt*.

Por. *najpierw, najprzody, najsampierw, najsamprzód, naprzód, poprzód, wcześni, wcześniej, zawczasu*.

Przed obiadem ‘pora dnia między porankiem a południem’

Przed obiadem to jak sie rano wstanie, to można dużo zrobić, bo to dobre pare godzin jest (Uchanie). *Przed ubiadem to zawsze szło sie w pole, bo ruboty było dużo i wszystko ręcznie trza było zrobić* (Korolówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i środkowo-wschodnia – zasięg rozproszony (zob. mapa 35).

Wymowa: *pšed obadem, pšyd obadem, pšyd ubadem, pšed ubadem*.

Por. *bezpołudnie, do obiadu, doobiadek, dopołon, dopołud, dopołudnek, dopołudnie, podobiaadek, przed południem, przedobiadek, przedobiedzie, przedpołudnie, przedpołudzień*.

Przed południem ‘pora dnia między porankiem a południem’

Przed południem to już ni rano, ale jak jeszcze ni ma godziny dwunasty (Andrzejów pow. Chełm). *Przed południem to sie na cały czas szło w pole* (Malice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 35).

Wymowa: *pšet pouudniem, pšet puuudniem, pšyt pouudniem, pšyt puuudniem*.

Por. *bezpołudnie, do obiadu, doobiadek, dopołon, dopołud, dopołudnek, dopołudnie, podobiaadek, przed obiadem, przedobiadek, przedobiedzie, przedpołudnie, przedpołudzień*.

Przed wiosną ‘okres, kiedy kończy się zima, a wiosna się jeszcze nie zaczęła’

Przed wiosno, bo jeszcze zima sie nie skończyła na dobre, a wiosna sie ni zaczena (Sitaniec). *Jeszcze wiosny ni ma, no, taki czas przyd wiosno, ale już pu zimie* (Świerze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *pšed uosno, pšyd uosno*.

Por. *podwiośnie, przednówek, przedwiośnie, skoro wiosny, śródzimie, wczesna wiosna*.

Przedednie ‘pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca’

Przedednie to przed wschodem słońca było, no, przedednie, potem świt, rano, dzień, południe, popołudnie, wieczór i noc (Przewłoka). *Przedednie to taki czas jeszcze zanim słońce, jeszcze przed wschodem słońca* (Ulhówek).

Źródła: PM, MNL, KAGP, MG.

Geografia: okolice Parczewa, Zamościa i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 33).

D. lp. *przedednia*; wymowa: *pšedednie, pšydednie*.

Por. *brzask, dodnia, doświtek, mrokowo, nadednie, szarówka, świt, świtanie, zaranie*.

Przednówek I – tom IX: 285.

Przednówek II ‘okres, kiedy kończy się zima, a wiosna się jeszcze nie zaczęła’

Przednówek to między wiosno a zimo taki czas (Brzeźnica Bychawska). *Przednówek to taka niby wczesna wiosna* (Czumów). *Zimy ni ma, ale i wiosny ni ma, no to nazywajo, że to przednówek, no tak między jednym i drugim* (Łuszczacz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *przednówka*; D. lm. *przednóweków*; wymowa: *pšednuwek, pšydnuwek*.

Por. *podwiośnie, przed wiosną, przedwiośnie, skoro wiosny, śródzimie, wczesna wiosna*.

Przedobiadek I – tom VI: 455.

Przedobiadek II ‘pora dnia między porankiem a południem’

Przedobiadek to jest między ranem a południem (Krasne). *Cały przydobiadek to ja zawsze była w polu* (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Międzyrzec Podlaski, Sitno pow. Biała Podlaska, Rogoźniczka, Puchacze, Wólka Plebańska, Zalesie, Kozły, Żakowola, Załucze Stare, Krasne, Kulczyn (zob. mapa 35).

D. lp. *przedobiadku // przedobiadka*; D. lm. *przedobiadków*; wymowa: *pšedobadek, pšydobadek, pšedubadek, pšydubadek*.

Por. *bezpołudnie, do obiadu, doobiadek, dopołon, dopołud, dopołudnek, dopołudnie, podobiaadek, przed obiadem, przed południem, przedobiedzie, przedpołudnie, przedpołudzień*.

Przedobiedzie ‘pora dnia między porankiem a południem’

Przedobiedzie to był czas na robote w polu, czasem to i obiad na polu sie jadło (Smólsko Duże). Przedobiedzie, bo już ni rano, ale jeszcze nie czas na obiad (Wielącza).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Biłgoraja (zob. mapa 35).

D. lp. *przedobiedzia*; wymowa: *pšedobęże, pšeduubeże, pšydubęże*.

Por. *bezpołudnie, do obiadu, doobiadek, dopołon, dopołud, dopołudnek, dopołudnie, podobiaadek, przed obiadem, przed południem, przedobiadek, przedpołudnie, przedpołudzień*.

Przedpołudnie ‘pora dnia między porankiem a południem’

Między rankiem a południem jest przedpołudnie (Krzemień). Przedpołudnie to czas między ranem a południem (Sąsiadka). Przedpołudnie to taka pora dnia między ranem a południem (Międzyrzec Podlaski). Jest przedpołudnie, a potem idzie po kolei, południe, popołudnie, wieczór, noc, północek, śródnocek (Kaznów).

Źródła: PM, KAGP, MNL, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 35).

D. lp. *przedpołudnia*; D. lm. *przedpołudniów*; wymowa: *pšetpouudnie, pšetpuuudnie, pšytpouudnie, pšytpuuudnie*.

Por. *bezpołudnie, do obiadu, doobiadek, dopołon, dopołud, dopołudnek, dopołudnie, podobiaadek, przed obiadem, przed południem, przedobiadek, przedobiedzie, przedpołudzień*.

Przedpołudzień ‘pora dnia między porankiem a południem’

Przedpołudzień to jest przed południem, od rana do południa (Zahajki pow. Włodawa). Na cały przedpołudzień szło sie w pole do ruboty (Sosnowica). Cały przedpołudzień wczoraj my kosili zboże (Worgule).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Włodawy, Parczewa, Krasnegostawu, Zamościa i Hrubieszowa (zob. mapa 35).

D. lp. *przedpołudzenia*; wymowa: *pšetpouużeń, pšetpouużiń, pšytpouużeń, pšetpuuużeń, pšetpuużeń, pšetpuużiń*.

Por. *bezpołudnie, do obiadu, doobiadek, dopołon, dopołud, dopołudnek, dopołudnie, podobiaadek, przed obiadem, przed południem, przedobiadek, przedobiedzie, przedpołudnie*.

Przedtem ‘dawniej, w dawnych czasach’

Przedtem to było inaczy, ni było telewizji i ludzie sie spotykali, bawili razem, śpiwali (Wola Okrzejska). Przedtem ludzie bidniejsze byli, ni było dzie zarobić, a rudziny byli wielgie, dzieci było dużo (Alojzów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *pšettem, pšetym*.

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejścić, onegdaj, ongiś, pierw, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedyś, w pierw, wprzódy*.

Przedwczora ‘dwa dni wcześniej, przedwczoraj’

Przedwczora to dwa dni temu (Sitaniec). *Przedwczora skończyli my żniwa, ale trza będzie jeszcze zboże zwozić* (Elźbiecin). *Przedwczora bylam u doktora* (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pšetčora, pšytfčora*.

Por. *onegdaj, pozawczora, pozawczoraj, pozawczorzu, przedwczoraj*.

Przedwczoraj ‘dwa dni wcześniej, przedwczoraj’

Przedwczoraj to dzień przed dniem wczorajszym (Janiszkwice). *Przedwczoraj to dwa dni temu, przed dniem wczorajszym* (Łopatki). *Przedwczoraj to była niedziela i zabawę strażaki zrobiły* (Czernięcin Główny).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pšetčoraj, pšytfčoraj*.

Por. *onegdaj, pozawczora, pozawczoraj, pozawczorzu, przedwczora*.

Przedwiośnie ‘okres, kiedy kończy się zima, a wiosna się jeszcze nie zaczęła’

Przedwiośnie to zimy już ni ma i wiosny jeszcze ni ma (Orłów Drewniany). *Przedwiośnie jest po zimie* (Otrocz). *Na przedwiośniu to siewy sie robi, jare zboża sie sieje* (Wólka Orłowska)

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *przedwiośnia*; wymowa: *pšedúośnie, pšyduośnie*.

Por. *podwiośnie, przed wiosna, przednowek, skoro wiosny, śródzime, wczesna wiosna*.

Przejaśniło się ‘wypogodziło się’

Przejaśniło sie na pogodzie (Garbów). *Była burza, ale tera przejaśniło sie i dyszczu już nie będzie* (Tuczna). *Jak dyszczowe lato, to aby tylko przejaśniło sie troche, już ludzie na polu byli* (Kumów Majoracki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pšejaśniuo se*.

Por. *iskrzy się niebo, niebo podkasane, podkasalo się, przetarło się, wyiskrza się niebo, wypogodziło się*.

Przepowiadanie pogody

Sucha zima, ciężka zima, ojciec mówił zawsze po kopcach kretów. [. . .]. Jak kret na, ryje kopce na równinie, to wtedy będzie ciężka zima. Jak na górcie ryje to, to jest to lżejsza zima (Rzeczycza Ziemiańska). *Pamiętom takie przepowiadanie pogody, ze u nas na wsi to sie tak liczyło dni od Wigilii, było ich dwanaście, bo tyle miesięcy ma rok, i tak na*

przykład pierszy dzień był chłodny, to styczeń będzie mroźny, jak drugiego padół deszcz, to w lutym bedu roztopy, a jak było ciepło, tam na wiosne będzie ciepło, potem lato tak sprawdzały i jesień, i tak tośmy robili (Michałówka). Łu nos to je pore takich przepowiedni, co sie tycu pogody. Łod dwin dawna tak godały, że jak w górach wieje halny wiatr, znacy sie, że z południa wieje, to łu nos trza sie szykować, że za trzy dni padać tu łu nos będzie. To zawsze sie w polu cłowiek uwijoł, bo jak wioło z południa to już wiadumo było, że za trzy dni będzie łu nos dyszc. A jak wioło ze wschodu, to godały, że teraz będzie można robić w polu, bo mo sie na ładnu pogodzie i będzie długotrwało ładno pogoda. Tyż jest tako przepowiednia, że jak dwudziestego ósmego września na Michała wiatery wieje z północy, to będzie łostro i siarcysto zima. Albo jak jesce grzmi po Michale, to znacy sie będzie suchy rok. Albo tyż jak drugiego lutego w Grumnicnu z dachu cieknie, su roztopy to znacy sie, że zima jesce sie powlece i nie do za wygranu. Albo, jak w Grumnicnu je mróz, to łostatek siana wołu włóż, znacy sie kuńcy sie zima. A jak już jezdyny tutaj przy tych takich powiedznych i przepowiedniach, to tyż pamitum, że łu nos godały, że jak w Wigilie niebo nie je zachmurzone i widać na niebie wszystkie gwiazdy i tak te gwiazdy łostro świcu, su takie bystre, niebo je takie jasne, to będzie urodzaj, będzie w stodole ciasno, będzie dobry rok na zbiory i wtedy każdy sie cieszył, że będzie dużo plonów zbiroł. Tyż łu nos tak godały, że jak rolnik w sianokosy kosu siano kosi, to baba lada momynt dyszc łuprosi. Wiecnie jak zbirałiśmy siano, to aby sie patrzyło, żeby nie padało, ale tak godały. Bo cęsto tyż w sianokosy padół dyszc, każdy sie uwijoł, żeby suche zabrać. [...] Ale tyż tak ze słunka i księżycy pogody przepowiadaly łu nos. Dajmy na to słunko. Było słunko takie za mgłu, zamglune, takie niewyraźne do kuńca, te prominie jego takie nie su jaskrawe, to godały, że mo sie na zmianie pogody i tyż za dwa, trzy dni będzie padół dyszc. Albo jak słunko już zachodzi, mo sie ku zachodowi i jest takie bystre, łostre, z żółtu poświatu, to w porze zimowy godaju, że mo sie na mróz. Albo jak słunko jest na zachodzie i mo taku poświacie czerwunawu, tako poświata z podczerwiniu znacy sie, to godaju, że będzie dyszc. Tyż jest tako przepowiednia jak słunko zachodzi już i jak zajdzie za chmore, a nie za horyzunt, to tyż mo sie na dyszc. Albo tyż godaju, że jak ło wschodzie słunka, tak z rana, piuto, szósto godzina ni ma rosy na trowie, to tyż mo sie na dyszc. Godaju tyż, że jak je księżyc na niebie, jak je w takim kole z poświatu, taki ciń mo za sobu, to tyż będzie padać za pore dni (Świeciechów). Przepowiadanie pogody to od Bożego Narodzenia du Trzech Króli, dwanaście dni. Jakiego tego niby to dnia na, na tym ło pogoda czy deszcz, czy mróz [...] to taki będzie styczeń, czy luty, marzec, po kolei (Siedliszcze gm. Siedliszcze). Dni sie liczyło, w jaki dzień od Bożego Narodzenia do Trzech Króli tako pogodzie bedo mieć miesiące. Takie przepowiadanie pogody, a Wigilia to jest styczeń. [...] Pałaca sie gromnica jak trzeszczy to znaczy, że bedo silne pioruny tego lata. A jak sie pali spokojnie to znaczy, że łagodne bedo grzmoty, te poruny (Kolonia Moniatycze). Po wigilii było przepowiadanie pogody [...] mój tatuś to pamietom, że broł z grubki węgle, takie kawolki duze i patrzył, jak pirsy jasno świecił, to mozno było wcześni siać, jak drugi to trza troche pocekać z sianiem, a najgorsy jak na trzecim, bo to mówił, że zbiorów w tem roku nie będzie (Flisy). Przepowiadanie pogody to, że będzie deszcz, bo sie wrony tłuko (Zanie). Od Wielkiej Środy to sie pogodzie obserwowalo i zapisywało, i tak jaka była środa, taka wiosna, czwartek zwiastował pogodzie na lato, jaki był Wielgi Piątek takie byli żniwa i wykopki, a Wielka Sobota no to zapowiadała, jaka będzie zima. I to zawsze sie sprawdzało, na przykład jak w Wielgi Piątek była plucha, to potem zboża trza było ukradkiem kosić w żniwa (Putnowice Wielkie). Księżyc, jak jes pogoda, ma rogi na dół, jedno w górze, drugie na dół. A jak ma sie na deszcz, to kładzie sie na bok, i deszcz dwa, trzy dni. Takie przepowiadanie pogody z księżycy bylo (Zagórze). Przepowiadanie pogody,

to na duży mróz, to jak zimny wiat, gwiazdy wysoko, wyiskrza się niebo (Sąsiadka). Pogłoska idzie, będzie pogoda. Jak słycać było pociąg na moście na Sanie, to na pogodę. To takie, o, takie różne te przepowiednie, to tak ludzie starsi to uważali. No, i te przysłowia były różne na te zime, czy zima lekka, czy nie. Na Barbary jak był deszcz to mówiły, jak Barbara po wodzie, to Boże Narodzenie po lodzie. Albo odwrotnie. Albo też na Wielkanoc, na Zwiastowanie. Jakie Zwiastowanie, takie Zmartwychwstanie. Czy jak Niedziela Palmowa, tak i Niedziela Wielka. To tak ludzie po tych przysłowiaach też, ale czy się to sprawdzało to przepowiadanie pogody, czy nie, nie powim (Lipa). Pogoda listopadowa, to i pogoda marcowa (Majdan Zahorodyński). Jaka zima, takie lato (Przewale). Jaki lipiec, taki styczeń (Zarudzie). Jak mróz w grudniu, sopte wiszo u dachu, to dobra przypowiednia, bo będzie urodzaj na zboże (Turzyniec). Suchy kwiecień, mokry maj, będzie żyto, kiedy gaj. To było stare przysłowie powtarzane przez ludzi. Na świętego Józwa przez pole bruzda, to też stare przysłowie. To już szło się na podorywki (Wysokie). To przepowiadali pogodę, że jak Barbara po lodzie, to Boże Narodzenie po wodzie (Godziszów). Jak na Barbary ciecze, to się zima odwlecze, takie było przepowiadanie pogody przez starych ludzi (Wierzchowiska). Było jeszcze takie przepowiadanie pogody na Bartłomieja w sierpniu (Wielacza).

Źródła: PM, ML, NP, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pšepoŵadańe pogody, pšepoŵadańe pugody.*

Por. *przewidywanie pogody, zapowiadanie pogody, zwiastowanie pogody.*

Przeprowadzanie chmury ‘przeprowadzanie chmury w inne miejsce’

Planetniki to chmure przeprowadzały i dyszcz poszeł dzieś dali (Rzeczyca Ziemiańska). To kiedyś mówiu, że u nas był taki planetnik, że szed i prowadził chmure, i u nas, w Jankach, stanół tam gdzieś pod strzechom, mówi, nie bójcie się. Chmure przeprowadze. To opowiadała moja teściowa. Pan z laseczko. I on przeprowadził te chmure (Janki). Przeprowadzanie chmury, to planetnik taki tu był i on chmure przeprowadzał, tu u nas taki był, to nazywali planetnik, bo się na tych planetach znał i chmura poszła tam dzieś na lasy (Moniatyczne). To, o tych planetnikach, to było tak, że oni tam te chmury kierowali, gdzie chcieli, to tam też ludzie się ich bali, bo to czarne były takie, i oni czasami z chmur spływali na ziemię, i to takie przeprowadzanie chmury było przez tych planetników (Motycz).

Źródła: PM, ML, MN, BG-TNN, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *pšeproŵazańe xmury, pšeprowaŵazańe xmury.*

Por. *kierowanie chmury, odganianie chmury, odpędzanie chmury, podźwigiwanie chmury, rozchodzenie się chmury, zażegnnywanie chmury, żeganie chmury.*

Przesilenie letnie słońca

Przesilenie letnie słońca to jak jest ono na niebie nawyżyż, jak dzień najdłuższy jest w roku (Bodaczów). Przesilenie letnie słońca to na świętego Jana wypada, wtedy dzień najdłuższy i mówio, że kwiat paproci kwitnie (Rybczewice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pšesileńe letńe słońca, pšyśileńe letńe słońca.*

Przesilenie zimowe słońca

Przesilenie zimowe słońca to jak dzień taki bardzo króciutki, to musi w grudniu wypada, tak dzieś przed świętami (Garbów). Przesilenie zimowe słońca, bo wtedy słońce prędko zachodzi i długo ni schodzi, dzień jest krótki. To zawsze wypada na Godnie Święta (Nielisz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pšesilenie zimowe słońca, pšysilenie zimowe słońca.*

Przeszłego roku ‘zeszłego roku’

Przeszłego roku tu jeszcze błoto było, a tera piękna szosa (Nadrybie). Przeszłego roku to z nim można było porozmawiać, a tera głuchy jak piń (Aleksandrów). Co było przeszłego roku to ja ni pamiętam, ale to, co było jeszcze jak pannom była, to moge powiedzieć (Malice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *pšesłęgo roku, pšesłęgo roku.*

Por. *łońskiego roku, takroku, tamtego roku, ubiegłego roku, zeszłego roku.*

Przeszłoroczny ‘zeszłoroczny’

Nawozów tera nie kupuje, salitrzak został mi przeszłoroczny (Malice). Brud ma na podwórku, jeszcze przeszłoroczny brud, przeszłoroczne liście leżą wszędzie niezgrabione (Dubica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *przeszłorocznego*; D. lm. *przeszłorocznych*; wymowa: *pšesłuročný.*

Por. *łoński, pozaprzeszły, pozatamtegoroczny, takroczeni, takroczy, tamtoroczny, wta-kroczeni, z tamtego roku, zesłoroczeni, zesłoroczny.*

Przeszły rok ‘rok, który minął’

Przeszły rok to był dla mnie dobry, wszystko sie udawało (Jawidz). Przeszły rok to rok, który przeszł (Batorz). W przestym roku mi sie prawnucka urodziła (Kolonja Drzewce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony (zob. mapa 39).

D. lp. *przeszłego roku*; wymowa: *pšesły rok, pšesły rok.*

Por. *łoński rok, tak rok, tamten rok, ubiegły rok, zesłty rok.*

Przetarło się ‘wypogodziło się’

Przetarło sie i dyszczu już ni bedzie (Zastawie). Przetarło sie i zapowiada sie pogoda po deszczu (Wólka Abramowska). Kiedyś to mówili, że niebo przetarło sie na pogodę, bedzie pogoda, bo przetarło sie (Rudka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa, Biłgoraja i Janowa Lubelskiego.

Wymowa: *pšetarło se.*

Por. *iskrzy się niebo, niebo podkasane, podkasalo się, przejaśniło się, wyiskrzy się niebo, wypogodziło się.*

Przewidywanie pogody ‘przepowiadanie pogody’

Ja mam takie te na przykład, o pirszego września Idziego, jak na Idziego ładnie, to nieprędko śnieg spadnie, tak przewidywali te pogode. I był ładny, ładny był pierwszy wrzesień, tylko mi sie zdaje, że łód wieczora trochy kropiło (Szperówka). Słońce takie jak jest takie czerwone, to już na wiatr, na wiatry to już przewidywanie pogody (Chodel). Jak słońce zachodzi czerwono, to na mróz, to było takie przewidywanie pogody w zimie (Ciosmy). Jak u słońca taki słup sie robi, jak zachodzi, to kiedyś mówili, że to wiatry wielgie bedo (Lipiny Górne). Święto Matki Boski Grumniczny też jezd wróżbo, wszystkie te święta zimowe bardzo so tako wróżbo na rok. Kiedyś musieli przewidywać pogode, bo kiedyś sieli lny przecież i to przedło sie przecież, no to też mówili jak jezd zachmurzone, ni bardzo ładna pugoda z rana na Grumniczne, nu tu nie trza siać, bu bedzie brzydki len, a drugi raz jest pora na sianie lnu w czerwcu, trzeciego czerwca, no to już jest pu południu ładna pogoda, to już trzeba siać w czerwcu len, bedzie piękny len (Modryniec). Teraz jeszcze na Jakuba przewidywali pogode, i jak wiatr od wschodu abo z północy, to bedzie łostrza zima, a jak bedzie łód zachodu, to już lekka zima (Kawęczyn). Jak mało gwiazd na niebie, to jest wróżba na słote. I to takie dawne przewidywanie pogody było (Maziły).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: pševidyvańe pogody, pševidyvańe pugody.

Por. przepowiadanie pogody, zapowiadanie pogody, zwiastowanie pogody.

Przodziu ‘dawniej, w dawnych czasach’

Przodziu na Wszystkie Święte, jak przyszły Wszystkich Świętych, to sie szło do kościoła, to sie napiekło burocoków i po krumce, po krumce, po krumce mama nakrajała i, i brała do kościoła tym dziadkum, babkum dawały, bo było tych dziadków, tych babków, i każdy wyciągoł rękę, zeby mu dać. [. . .]. A zniwa jak były przodziu, to ludzie sie napracowali, bo chodzili z sirpami, zyni, jak kogo stać było to se najun, a jak nie to sam chodził. Aby stunko zeszło, to już sirp na ramie i w pole. A późni, troche późni to juz znowu kosy miały, to kose na ramie i szed w pole, do południa to sie dobrze narobił. Śniadanie sie nosiło w pole zniwiokum, gotowało sie zeby, zeby, poszły rano to nie jadły, tylko późni sie nosiło im śniadanie. I było bardzo ładnie, wesolo było, bo jak było gdzie kilkoro tych zniwiaków to śpiewały, zyny jedna za drugu i tak wnet jakoś zleciało to wszystko te zniwa (Zgoda). A do skoły jak sie przodziu chodziło przed wojnu, to tylko, było tylko trzy, ctery klas było i to jesce wceśni to sie ucyły po wsiach (Basonia). Przodziu, jak były święta, to mama napiekła pełny piec placków na drożdżach (Łaziska). Przodziu to było ubranie lniane, to sie poliwalo w poliwaniacy (Opoka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

Wymowa: pšożu.

Por. dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, duzo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejęścić, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przód, przódy, przódzi, wkiedyś, wpierw, wprzódy.

Przód ‘dawniej, w dawnych czasach’

A przód budowali z drewna i na spodzie musiało być, jak to sie nazywało, na spodzie prostokąt układany. No tak, cegła, szła podmurówka taka, bo tera to wylewali z cementu, a przód to cegle podkładali (Stulno). Przód to chałupy strzecho kryli (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: pšut.

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejsćić, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przódy, przódzi, wkiedyś, wpierw, wprzódy.*

Przódy ‘dawniej, w dawnych czasach’

A przódy to sie rodzina daleko znała, teraz nie bardzo (Żabno). Przódy, jak jarmak był to sie szło, przeważnie u nas były w czwartki jarmaki, to sie szło, bo trza było coś kupić, a nieraz to trza było, nie było bardzo za co, to sie szło co czwartek, to sie jajka brało sprzedawało, a to sie masło sprzedawało i kupiło sie znowu co potrzebno było (Zgoda). Błogostawieństwo, to ni takie jak dzisiaj, to stojo, a przódy to ni, przódy se sidziały na stolkach, no, lojciec, matka, chrzesna matka. Państwo młode szło, ji po kolei szło, całowało, a lojciec z matko błogostawili, niech wam Bóg błogostawi mówili (Siedliska pow. Krasnystaw). Na stole to jak zwykle przódy było. Była tam, pułozyli te blachówki, bo tera to chleba nakrajo, tam tego. A kiedyś to takie blachuroki, bułki te nakrajali, tam ty kawy zrubili, tego bigosu, tam ta galareta (Krasnobród).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: pšudy.

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejsćić, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódzi, wkiedyś, wpierw, wprzódy.*

Przódzi ‘dawniej, w dawnych czasach’

Przódzi wyselsze było życie, tera smutno na stare lata (Gałęzów). Gotować to sie przódzi gotowało na kuchni, a paliło sie węglem i drzewem (Stojeszyn). Galareta to więcy tera, a przódzi to dryga, chłodne mówili (Lipa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: pšuži.

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejsćić, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, wkiedyś, wpierw, wprzódy.*

Przygrzało słońko ‘słońce zaczęło mocniej grzać na wiosnę’

Śnig jak zawałił, to leżoł do Zwiastowania, późni przygrzało słońko, puściło to, to wszystko, lała sie woda kędy tylko mogła i dzie mogła, tam stała. No, taki tam koło chałupy nasz, zrobiło sie takie bajoro, bajoro, aż staw prawdziwy sie zrobił, ni można było przejść (Babin). Przygrzało słońko, i tyle było śniegu, a dwa dni i ni ma nic, ale wody pełno (Zwiartów). Czasem to już pod koniec marca, jak przygrzało słońko, to sie z krótkim rękawem chodziło (Radecznicza).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: pšygzauo słońko, pšygzauo słońko, pšygzouo słońko, pšygzouo słońko.

Przymrozek ‘spadek temperatury poniżej zera stopni w warstwach powietrza stykających się z ziemią, występujący rano lub w nocy’

Ale przymrozek był, tak siwiutko było na trawie (Majdan Stary). Przymrozek potrafi zwarzyć roślinki dopiero zasadzone na wiosnę (Baranów). Wy wrześniu na początku był przymrozek i tytoń zmarz, już nie było rwania (Tworczyów). Jak było ciepłej to wcześniej, ale przeważnie to tak w maju już sadzili ziemniaki, no i też tam inne sieli rzeczy, które bały się przymrozków i już wtedy zaczęli gospodynie sadzić ogrody (Rejowiec Fabryczny). Owoce to sie zrywa, jak bioro sie te przymrozki w jesini (Kryłów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *przymrozku*; D. lm. *przymrozków*; wymowa: *pšymrozek*.

Por. *siwy mróz, śreżoga, zamróz*.

Przyszły rok ‘następny rok’

Na przyszły rok to zacniem budowe nowy chlewni (Witaniów). To dopiero na przyszły rok sie zobaczy, jak tam bedzie z tymi planami (Wiśniów). Kto tam wi, co bedzie na przyszły rok (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *przyszłego roku*; wymowa: *pšyšy rok, pšysy rok, pšyšty rok*.

Por. *bezrok, drugi rok*.

Pstrokaty I – tom III: 317.

Pstrokaty II ‘różnobarwny – o kolorze’

Pstrokaty to jak jest w różnych kolorach razem złączonych (Wólka Ratajska). Poszła baba w pstrokaty chusteczce (Krzemień). Pstrokate to jest dla młodego dobre, stary już w pstrokatym odzieniu ni chodzi (Ossowa).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: Wólka Ratajska, Krzemień, Dzwola, Branew, Tarnawa Duża, Ossowa, Derewiczna (zob. mapa 41).

D. lp. *pstrokatę*; D. lm. *pstrokatych*; wymowa: *pstrokaty*.

Por. *boczasty, graniasty, graniaty, krasiasty, krasisty, krasy, łaciasty, łaciaty, pstry, raby, różnobarwny, różnokolorowy*.

Pstry ‘różnobarwny – o kolorze’

Pstre to najwięcy zapaski były (Gościeradów). Baby pstre takie chusteczki na głowe miały (Irena). Pstry sie mówi albo różnokolorowy (Germanicha).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i północna – zasięg rozproszony (zob. mapa 41).

D. lp. *pstre*; D. lm. *pstrych*; wymowa: *pstry*.

Por. *boczasty, graniasty, graniaty, krasiasty, krasisty, krasy, łaciasty, łaciaty, pstrokaty, raby, różnobarwny, różnokolorowy*.

Pszeniczny ‘kolor ziarnka pszenicy’

Włosy te takie to dziecko pszeniczne miało, taki kolor był (Wywłoczka). Pszyniczny kolor to taki jaśniutki, jak ziarno pszenicy (Kosmów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *pszenicznego*; D. lm. *pszenicznych*; wymowa: *pšeńičny, pšyńičny, pšeńicny, pseńicny*.

Ptasi śnieg ‘pierwszy śnieg’

Pierwszy śnieg to nazywali kiedyś, że to ptasi śnieg, zara zginie (Dereźnia). Ptasi śnieg to pada jeszcze na jesieni i zaraz po spadnięciu topnieje (Hamernia). Ptasi śnieg topi się bez śladu (Bukowa). Pierwszy śnieg w zimie to godały, że to ptasi śnieg (Świeciechów).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *ptasiego śniegu*; D. lm. *ptasich śniegów*; wymowa: *ptaši śnek, ptaši śník*.

Por. *pierwszy śnieg, ponowa, śnieg ptasi*.

Purpurowy ‘kolor ciemnoczerwony z odcieniem fioletowym’

Kąkol to chwast zbożowy o purpurowych kwiatach (Dubienka). Purpurowy to taki trochę czerwony, ale taki ciemniejszy i taki ładny ta czerwień, i trochę tak wpada w niebieskie, fioletowe, no tak jakoś (Kodeń). Purpurowy to kolor biskupi, dla szat biskupa taki (Stary Majdan).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *purpurowego*; D. lm. *purpurowych*; wymowa: *purpurowy*.

Por. *biskupi*.

Pusty dzień ‘pierwszy dzień tygodnia’

Żniwa to w subotę, a już broń Boże w puńdziałek, bo to pusty dzień, a znowu w piątek to dzień Męki Pańskiej, subota najlepsza, bo to Maryjny dzień (Bortatycze). W pusty dzień robót się nie zaczyna, bo to pusty dzień. Puńdziałek to nazywali, że to pusty dzień, może z tego, że po niedzielę zara i nic się nie chce robić (Olenówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *pustego dnia*; D. lm. *pustych dni*; wymowa: *pusty żeń, pusty żyń*.

Por. *poniedziałek*.

Puściło ‘nastąpiła odwilż’

Śnig jak zawałił, to leżoł do Zwiastowania, późni stunko przygrzało, puściło to, to wszystko, lała się woda kędy tylko mogła i dzie mogła, tam stała (Babin). Puściło nagle w środku zimy, ale to nie jest dobre na zboża ozime (Orłów Drewniany). Puściuł mróz, puściło już, i może wiosna będzie (Wyczółki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *puściuō*.

Por. *odwilgło, odwilżało, popofołgowało, sfołgowało, sfołżało, ulżyło, zelżało*.

Raby I – tom III: 325.

Raby II – tom VIII: 347.

Raby III – tom VIII: 347.

Raby IV ‘różnobarwny – o kolorze’

A to mówio raby, kiedyś to takie rubili, szyli te na ściane takie jak makatki, jak te dywany to takie ruzmajite, to, te z tuwaru kulory, rabe takie byli (Skryhiczyn). Raby to taki przedmiot koloru mieszanego, plamistego (Janówka). Rabe take bluzke miałam za młodu, ładna była (Dołhobrody). Raby to materiał w pasy kolorowe (Rozwadówka). Jak krowa ma takie cętki kolorowe, to raba (Huszczka).

Źródła: PM, PI, ZB, MSGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia (zob. mapa 41).

D. lp. *rabego*; D. lm. *rabych*; wymowa: *raby*.

Por. *boczasty, graniasty, graniaty, krasiasty, krasisty, krasy, łaciasty, łaciaty, pstrokaty, pstry, różnobarwny, różnokolorowy*.

Raduga ‘barwny łuk na niebie pojawiający się po burzy i deszczu’

Raduha wyłazła na niebo po burzy (Wyhalew). Raduga po starymu, tera tęcza, ale jakoś ty radugi ni widać tera (Macoszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Włodawy, Parczewa i Chełma (zob. mapa 6).

D. lp. *radugi*; D. lm. *radugów*; wymowa: *raduga, raduɣa*.

Por. *łuk, smok, tęcz, tęcza, zorza*.

Ranek ‘pora dnia po wschodzie słońca’

Kosili w ranek. No, jak już było suche, to zgartali du takich wałów i składali w kupice. Potem zwuzili du stodoły. To była pasza na zime dla bydła. Każdy swoje pole obrabiał. A jak ktoś miał więcej, no to wynajmiał kosiarkę na ranek i płacił, ile tam płacili (Moniatycze). Słońce już wysoko, ranek jest i trza sie zabierać do ruboty (Trzebieszów). Co ranka i wieczór, to tylko żarna po całej wiosce, tylko był jargot. No, piekliśmy chleb z żarna, z młyna nikt ni miał mąki nijaki (Bukowa). W ranek to sie coś tak zgotowało, zjadło, i w pole (Brzozowica Mała).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *ranka*; D. lm. *ranków*; wymowa: *ranek*.

Por. *poranek, poranie, rano*.

Rania zorka ‘blask różowy na niebie przed wschodem słońca’

Rania zorka to jakby tak sie kolorowo na niebie robi, ale to jeszcze zanim zejdzie słońce (Kodeniec). Rania zorka to jest na niebie jeszcze przyd słońcem (Dawidy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Kodeniec, Wyhalew, Dawidy, Polubicze Wiejskie, Horodyszczce (zob. mapa 31).

D. lp. *raniej zorki // rani zorki*; D. lm. *ranich zorków*; wymowa: *rańa zorka*.

Por. *łuna, poświata, rania zorza, ranna jutrzeńka, ranna zorza, zorza, zorza ranna, zorze*.

Rania zorza ‘blask różowy na niebie przed wschodem słońca’

Przed schodem słońka jest rania zorza na niebie, pięknie tak, różowiutko (Kąty). Rania zorza to taki śliczny jest widok, takie niebo różowiutkie (Terebela).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Worgule, Witulin, Terebela, Błotków Duży, Kąty, Międzyzyles, Elżbiecin, Kodeń, Jableczna (zob. mapa 31).

D. lp. *raniem zorz* // *rani zorz*; D. lm. *ranich zorzów*; wymowa: *rańa zoża*.

Por. *łuna, poświata, rania zorka, ranna jutrzeńka, ranna zorza, zorza, zorza ranna, zorze*.

Ranięńko ‘bardzo rano’

Ja ranięńko już na polu byłam (Biszcz). Ranięńko trza było wstać i w pole, tak kiedyś było (Dereźnia). Ranięńko sie wstawato za młodu, bo była zawsze rubota (Aleksandrów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *ranięńka*; wymowa: *rańięńko, rańięńko*.

Por. *raniusko, raniutko*.

Raniuško ‘bardzo rano’

A jak adwent, to muszo być rotaty, a na rotaty to co dzień raniuško sie chodziło i ni było mowy, żeby kto nie szed, obowiązkowo szli, bo to wtenczas dzień był spokojny. Bo to adwent to okres, kiedy na przyjście Bożej Dzieciny sie czeka (Dorohusk). Matka mie raniuško budziła, bo krowy trza paść (Zynie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *raniuška*; wymowa: *rańuško*.

Por. *ranięńko, raniutko*.

Raniutko ‘bardzo rano’

Zawsze z roso raniutko wychodzili na łąki i kosili. A potem te pokosy roztrzepywali, żeby to siano sechło, przewracali widłami albo grabiami (Moniatycze). A Bożego Narodzenia dzień to już tak raniutko sie wstawato. Na śniadanie to już tam coś takiego z wędliny, ale potem, żeby już jak sie przyjdzie z kościoła, żeby już ni gutować (Modryniec). Raniutko sie zaczynato, a nocka w polu zastawato, a w pole szło sie z roso, a w południe nicht nie pracował (Dys). We Wielke Sobote to raniutko, kto mógł szed do kościoła na szósto rano (Brzeźno). Czarownica chodzi nad ranem, jak jest niedziela Zmartwychwstania, tu ony tak raniutko chodzo, u trzeci, żeby sie stunczko ni tego, żeby jego ni było jeszcze (Biszcz).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *raniutka*; wymowa: *rańutko, reńutko*.

Por. *ranięńko, raniusko*.

Ranna jutrzeńka ‘blask różowy na niebie przed wschodem słońca’

Ranna jutrzeńka to takie kolorowe niebo, kiedy zaczyna sie dzień (Sasiadka). Ranna jutrzeńka to taki blask na niebie, a potem słońce schodzi dopiro (Kawęczynek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Sasiadka, Żrebce, Szperówka, Kawęczyn, Kawęczynek, Lipowiec (zob. mapa 31).

D. lp. *rannej jutrzeńki* // *ranny jutrzeńki*; D. lm. *rannych jutrzeńek* // *rannych jutrzeńków*; wymowa: *ranna jučšenka, ranna jučšynka*.

Por. *łuna, poświata, rania zorka, rania zorza, ranna zorza, zorza, zorza ranna, zorze*.

Ranna zorza I ‘blask różowy na niebie przed wschodem słońca’

Ranna zorza to taka różowa tyna na niebie z rana (Szuminka). Blask taki bije z nieba zanim to słonko wstanie, to jest ta ranna zorza (Żuków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Suszno, Szuminka, Korolówka, Żuków (zob. mapa 31).

D. lp. *rannej zorzy* // *ranny zorzy*; D. lm. *rannych zorzów*; wymowa: *ranna zoża*.

Por. *tyna, poświata, rania zorka, rania zorza, ranna jutrzienka, zorza, zorza ranna, zorze*.

Ranna Zorza II ‘gwiazda, która ostatnia gaśnie rano’

Z samego rana to jeszcze zostaje z gwiazd ta Ranna Zorza, reszty już ni ma (Zatyle).

Ranna Zorza to ustatnia gwiazda, co zostaje z nocy (Dobrynka).

Źródła: PM, KAGP, MNL, MG.

Geografia: Błotków Duży, Kostomłoty, Dobrynka, Zalesie, Wólka Plebańska, Ortel Książęcy, Zatyle, Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski, Maziły (zob. mapa 30).

D. lp. *Rannej Zorzy* // *Ranny Zorzy*; wymowa: *ranna zoża*.

Por. *Gwiazda, Gwiazda Poranna, Jutrzienka, Jutrznia, Poranna Gwiazda, Świtowa Zorza, Świtalna Zorza, Zorka, Zorza*.

Rano ‘pora dnia po wschodzie słońca’

Wstaje sie rano i idzie do roboty (Orłów Drewniany). A wstaje sie rano, idzie sie i daje sie bydłeciu jeść, obrządza sie, ściele sie, potem wydoi sie, mleko sie odstawia do mleczarni (Nowodwór). No, rano wstawali, szli do obrządku, robili obrządek, karmili i doili krowy, świnię, konie. No, mieli konie, przecież tylko końmi robili, nie robili traktorami (Rejowiec Fabryczny). Rano kubek chleba z mlekiem i to takie danie było (Deszkowice I). Dawni to była kapusta podstawowe żywienie, co rano był boszcz bioty z kapusty kwaszyny, jedne mówiły, że to kapusta na mleku, jedne mówiły, że boszcz z kapusty (Anno-pol). Byli roraty o szósty rano, sie leciało na roraty, tata nas budził i musieliśmy lecieć do kościoła (Rybczewice). Odprawiały sie rano roraty. O godzinie szóstej rano roraty sie odprawiały (Zagórze). W czasie adwintu odprawiają sie mszy rano, te mszy to roraty (Putnowice Wielkie). Popielec, to już od samego rana bardzo pościli. Moja mama to zawsze dzień wcześniej wszystkie garki popiołem takim z pieca szorowała, żeby ni krzty tłustego na nich nie było. A pościli my już od śniadania. Rano szklanka herbaty gorzkiej i jaki chleb z masłem i tyle, a w obiad to ziemniaki z mlekiem albo kasze i nic wiecej. Do kościoła to konieczność była pójść, chyba, że kto był chory, to nie szed. Ksiądz głowy popiołem sypał, tak samo i dziś (Brzeźno). Rano zdjeno sie siano ze stołu i spod stołu. Kromke chleba i czosnykiem natar tata i opłatek zielony dla krów, taki kolorowy opłatek był i każdej krowie dał, ale tylko krowom. Jak co zostało z pośniku, to sie pozlewało i dawało krowom. Tylko krowom, bo woły byli koło Pana Jezusa, a krowa to jak wół, na te pamiątkę sie dawało (Baranów). Rano świeci gwiazda Jutrzienka (Rokitno). W Wielge Sobote rano o szóstej szło sie do kościoła z dwoma koszykami wyścielonymi białymi serwetkami. W jednym były jajka, a w drugim to mięsa, ciasta, szynki, baranek był, i pisanki. Wszystko, co przeznaczone było na śniadanie wielkanocne (Putnowice Mniejsze). W lecie to jak sie rano odczyniło drzwi, to tak byli cały dzień, a tera jest inaczy (Worgule). Czarownica rano na Wniebowstąpienie Pańskie latata (Biszczka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *rana*; wymowa: *rano, reno*.

Por. *poranek, poranie, ranek*.

Rogal ‘pierwsza faza księżycy’

Księżyc się pokazał, to na taki rogal mówili (Lipnica). *Rogal to się mówi na księżyc, co świeci tak w kształcie rogala, zaraz jak się pokaże* (Zalesie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej i Lubartowa (zob. mapa 27).

D. lp. *rogala*; wymowa: *rogal*.

Por. *chudy księżyc, miesiąccek, młody księżyc, młody miesiąc, nowie, nowik, nowy księżyc, nowy miesiąc, nów, pierwsza kwadra, rogalik, sierp, sierpek*.

Rogalik I – tom VI: 475.**Rogalik II** ‘pierwsza faza księżycy’

Dziś to ino taki rogalik, ni ma całego księżycyca (Puchacze). *Jak nowy księżyc, rogalik, miał rogi do góry, to wrócono, że miesiąc będzie pogodny, a jak w dół, to słotny* (Michów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Puchacze, Sitno pow. Biała Podlaska, Rogoźniczka, Michów, Rudno (zob. mapa 27).

D. lp. *rogalika*; wymowa: *rogalik*.

Por. *chudy księżyc, miesiąccek, młody księżyc, młody miesiąc, nowie, nowik, nowy księżyc, nowy miesiąc, nów, pierwsza kwadra, rogal, sierp, sierpek*.

Rogi (księżycyca)

Księżyc, jak jes pogoda, ma rogi na dół, jedno w górze, drugie na dół. A jak ma sie na deszcz, to kładzie sie na bok, i deszcz dwa, trzy dni, idzie i idzie (Zagórze). *Rogi księżycyca to było takie zapowiadanie pogody, wrózenie z tego, jak sie postawio, tak na świecie będzie* (Oszczywilk).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *rogów*; wymowa: *rogi*.

Por. *różki*.

Rok ‘okres dwunastu miesięcy’

Rok ma dwanaście misięcy (Husynne). *Baba, żeby nie przyszła w Wigilie du domu, bo już rok będzie niedobry, niedobry, i nie będzie sie szczęście, bo baba szczęście zabierze* (Zamch). *Jak na pośnik było dużo potraw, to będzie obfity rok, a jak mało było od jedzynie, to i rok będzie bidny, taki skąpy rok* (Wolica). *Ludzie sie starali, żeby dużo wszystkiego było, bo taka wróżba była, że jak na pośnik bogato, dużo potraw, to i będzie taki cały rok obfity* (Lipa). *Pamiętom, ze u nas na wsi to sie tak liczyło dni od Wigilii, było ich dwanaście, bo tyle miesięcy ma rok* (Michałówka). *W Wilije musiało być dwanaście potraw, bo dwunastu apostołów, a i musiała też być potrawa na każdy miesiąc w roku, a im więcy tych potraw to lepi, bo będzie więcy bogactwa w nowym roku* (Chłopków). *Jak sie bociana widzi, jak leci, to jest taka wróżba na szczęśliwy cały rok* (Aleksandrów). *Takiś w Wigilie, takiś cały rok. Kto w Wigilie rano wstaje, przez cały rok nie zaśpi. To taka przepowiednia na cały rok jest* (Siedliska pow. Krasnystaw).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *roku*; wymowa: *rok*.

Rosa I ‘kropelki wody, które pojawiają się na trawie czy liściach wieczorem, nocą lub o świcie’

Rosa to krople wody, które z rana widać na trawie (Słotwiny). Rosa to takie kropelki wilgoci na trawie, na liściach, na ziemi, rano lub wieczorem (Orłów DREWNIANY). Rosa pada z nieba (Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski). Rosa to jest przed wschodem i przed zachodem słońca jest (Borzechów). Rosa pada na ziemię (Osiczyna). Rosa jest od wiosny do jesieni (Branew). Zawsze z roso raniutko wychodzili na łąki i kosili. A potem te pokosy roztrzępywali, żeby to siano sechło, przewracali widłami albo grabiami (Moniatycze). Len ścieliło się na takie młode koniczyny na rosie, żeby on tak urosił się. I cztery tygodnie leżał na rosie (Siedliska pow. Łuków). Jak orosieje ten len, leży na rosie i aż popęka, to drzewko popęka, wtenczas się bierze zbiera i też się suszy, żeby było suche. Bierze się ten pracz i znów się jego bije, tak się jego bije, tłucze tak. A jak się już jego stłucze, na słońce, na dobre (Barbarówka). Lyn posiało się, czasem się w marcu siało, tam zależy jaka wiosna była, czasem później. No, i zaczynało się plewić, potem jak się ostało, to się wyrwało, utukło się i na rose, i potem do międlenia (Smólsko Duże). Raniutko się zaczynało, a nocka w polu zastawała, a w pole szło się z roso, a w południe nicht nie pracował (Dys). Rosa, jak jest, to jest na pogodzie, bo na dyszcz nie będzie rosy (Braciejowice). Już jak jest rosa zara z wieczora, to już będzie pogoda na przyszły dzień. A jak rosy ni ma, to i pogody ni ma (Zagórze). Albo tyż godaju, że jak ło wschodzie stunka, tak z rana, pięto, szósto godzina ni ma rosy na trawie, to tyż mo się na dyszc (Świeciechów). Rosa w Wielki Czwartek czy w Wielki Piątek, to że będzie urodzaj (Janiszkwice). Boso w maju się chodzi, bo w maju jest piękna rosa (Wąwolnica). Jak w Wielki Piątek po mrozie i po rosie, to urodzaj siana i zboża będzie (Stanisławów). Rosa też dobra jest, bo jak jest sucho, ni ma deszczu, to jak rano padnie rosa, to ona to ożywi te nasionka wszystkie i ony zaczerpno wody z ty ranny rosy, bo cały dzień deszczu ni ma (Chodel). Rosa to jest dobra na liszaje, tylko trza pocierać roso z samego rana, kiedy ona jest (Wyryki). Czarownica zbierała rose w fartuch i zabrała krowom mleko (Hamernia). No, tu to opowiadał mój sąsiad, już nie żyje, że jak kiedyś tam poszedł, wyganiał krowy tak raniutko i poszedł na grzyby, później poszedł to, to latała jedna kobieta koło tych krów i tak rose, tak zbierała rose, i tak chowała w fartuch (Abramów). Czarownica zbierała rose przed wschodem słońca (Dorohusk). U nas na wsi taka była kobieta, mieszkała tam tak na końcu wioski, tam gdzie tera pani Jurkowa mieszka. I gdzie ktoś tam mówili zawsze, że ona czarownica, że tam co, i ktoś tam, a to było dużo ludzi, prowadzili rano konie do lasu paść, krowy gonili. I tak mówio, że ktoś tam prowadzi konie, a ona idzie i tak rose zbiera, i tak rose zbiera, że po trawie rose zbiera (Ostrów). Czarownica zawsze pierwszego maja o świcie szła i zbierała rose (Hedwizyn). Czarownica pierwszego maja o świcie zbierała rose w zapaske (Smólsko Małe). Czarownica zbierała rose jeszcze jak słońce nie wschodziło, to zbierała te rose w fartuch (Aleksandrów). Czarownica rose w lesie zbierała, a po co, nie wim. Krowom mlisko czarownica odbierała, i musi jak się paśli tam, dzie ona te rose zbierała, to mlisko tracili (Turka).

Źródła: PM, SSiSL I-3, BG-TNN, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. rosy; wymowa: rosa.

Por. boża rosa.

Rosa II ‘kropelki, które się wydzielają ze skóry, kiedy jest gorąco’

Zgrzałam się i taka rosa mi na czole wystąpiła (Wierzbica pow. Kraśnik). Musi ty chory, bo nie jest gorąco, a u ciebie rosa na czole (Rebizanty).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *rosy*; D. lm. *rosów*; wymowa: *rosa*.

Por. *pot*.

Rosi ‘pada drobny deszcz’

Deszcz porosił, bo od rana tak sobie rosi (Dubica). *Rosi, no to dyszcz sypie drobno jak bez sito* (Rozwadówka). *Co to za dyszcz, jak ino tak rosi* (Osiczyna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *rośi*.

Por. *ciapie, dziabie, kapie, kropi, morczy, mryhaje, mży, prószy, siajda, siapi, siecze, szamerga, szaruży*.

Rozbryzga się ‘słońce wschodzi i zaczyna się dzień’

Rozbryzga się cy rozwidnia się, to na jedno wychodzi (Skowieszyn). *Rozbryzgało się, to ja już na polu byłam, bo u nas było dużo ruboty* (Osiny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław (zob. mapa 34).

Wymowa: *rozbryzga się, rozbryzgo się*.

Por. *bryzga, bryżdży się, dnieje, rozbryżdża się, rozwidnia się, świta, śwituje, zorzeje*.

Rozbryżdża się ‘słońce wschodzi i zaczyna się dzień’

Jak ino rozbryżdża się, to my szli w pole (Hosznia Ordynacka). *Szło się razem ze słoneczkiem, jak ino zaczynało rozbryżdżać się, to my szli w pole* (Sąsiadka). *Rozbryżdża się już i czas iść w pole, tak było, no, bo jak inaczy* (Tarnawa Duża). *To tutaj jak takie różowe niebo się robiło z rana, to godały, że to brzask albo że rozbryżdżo się* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Basonia, Świeciechów, Grabówka, Księżomierz, Tarnawa Duża, Czernięcin Główny, Hosznia Ordynacka, Sąsiadka, Żrebce, Rozłopy (zob. mapa 34).

Wymowa: *rozbryżdża się, rozbryżdżo się*.

Por. *bryzga, bryżdży się, dnieje, rozbryzga się, rozwidnia się, świta, śwituje, zorzeje*.

Rozchodzenie się chmury ‘przeprowadzanie chmury w inne miejsce’

Na chmurę, na rozchodzenie się chmury, to dobry grzmotnik w wianeczkach, jak jest, bo chmura minie wtedy ten dom, rozejdzie się dzieś (Wola Uhruska). *Rozchodzenie się chmury to było tak. Chmura idzie, to się bierze święcone wianeczki i się pali, żeby ten dym odegnał i żeby chmury się rozeszły dzieś na lassy* (Aleksandrów). *Na rozchodzenie się chmury, się ziele grzmotnika, rozchodnika, to się święci, żeby grzmoty się rozchodziły, a pioruny omijały* (Kawęczyn). *Rozchodnik to do wianuszków się bierze, że to jak chmura idzie, to pioruny, się rozchodzi, i tak już nie bijo. No, rozchodnik jest na rozchodzenie się chmury* (Piotrków). *Rozchodnik, to mama zawsze jak chmura była, to ten rozchodnik, to wianuszki wiła, jak szła chmura, grzmoty, to zapalała ten rozchodnik, rzekomo, że to miało rozpędzać, rozchodziła się ta chmura dzieś* (Bronice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *rosxożenie się xmury, rosxużenie się xmury*.

Por. *kierowanie chmury, odganianie chmury, odpędzanie chmury, podźwigiwanie chmury, przeprowadzanie chmury, zażegnnywanie chmury, żeganie chmury.*

Rozciapało się ‘rozpadał się deszcz’

Ale rozciapało się na dworze i pewnie prędko się ni skończy (Wiszniów). *Rozciapało się na dobre i zanosi się na cały tydzień* (Hamernia). *Słabe lato, rozciapało się zara na początku i cały czas więcy deszczu jak słońca* (Garbów).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *rośćapaŭo śe.*

Por. *rozpadało się, zaflażyło się, zaplażyło się, zastocito się.*

Rozgładź ‘woda i błoto pośniegowe’

Rozgładź to błoto, ale zy śniegu, co sie topi (Sąsiadka). *Śnig taje i rozgładź jest z tego śniegu, takie błoto, ale zy śniegu* (Gorajec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Szczebrzeszyna.

D. lp. *rozgładzi*; D. lm. *rozgładziów*; wymowa: *rozgʷać.*

Por. *brejda, rozkał, rozłaż, roztopa, roztopy.*

Rozkał I – tom IX: 299.

Rozkał II ‘woda i błoto pośniegowe’

Śnig sie stopiul i rozkał jest (Worgule). *Wielika rozkał po zimie w tym roku, bo śniegu było dużo* (Sławęcín). *Rozkał to roztopy, duże błoto z wiosny, jak śnig stopi sie* (Chomeciska Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *rozkałi*; D. lm. *rozkałów*; wymowa: *roskał.*

Por. *brejda, rozgładź, rozłaż, roztopa, roztopy.*

Rozłaż ‘woda i błoto pośniegowe’

Śnig stopiul sie i wielga rozłaż sie zrobiła na drogach (Orłów Drewniany). *Razłaż na wiosne pu śniegu jest* (Stryjów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Krasnegostawu.

D. lp. *rozłazi*; D. lm. *rozłaziów*; wymowa: *rozʷaś.*

Por. *brejda, rozgładź, rozkał, roztopa, roztopy.*

Rozpadało się ‘rozpadał się deszcz’

Rozpadało sie i bedzie musi z pare dni taki dyszcz (Bordziłówka). *Rozpadało sie i zniw prędko ni bedzie* (Stanisławów). *Rozpadało sie na dobre, błota narobi na podwórku* (Bodaczów).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *rospadaŭo śe.*

Por. *rozciapało się, zaflażyło się, zaplażyło się, zastocito się.*

Roztopa ‘woda i błoto pośniegowe’

Roztopa, to topnieje śnieg i wielgie błoto i woda z tego jest (Lipnica). Roztopa to jak w zimie, następuje ocieplenie i robi się dużo wody i błota (Międzyrzec Podlaski). Na wiosnę to zawsze kiedyś była roztopa (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lp. *roztopy*; D. lm. *roztopów*; wymowa: *rostopa, rustopa*.

Por. *brejda, rozglądź, rozkal, rozłaź, roztopy*.

Roztopy ‘woda i błoto pośniegowe’

Roztopy to jak śnieg topi się po zimie (Osmolice). Roztopy to topnienie śniegu i błota po śniegu (Sulów). Pamiętom, że u nas na wsi to się tak liczyło dni od Wigilii, było ich dwanaście, bo tyle miesięcy ma rok, i na przykład pierszy dzień był chłodny, to styczeń będzie mroźny, jak drugiego padł deszcz, to w lutym będą roztopy, a jak było ciepło, tam na wiosnę będzie ciepło, potem lato tak sprawdzały i jesień (Michałówka). Po świętym Michale napij się wody w kale, że już będą roztopy (Ługów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *roztopów*; wymowa: *rostopy, rustopy*.

Por. *brejda, rozglądź, rozkal, rozłaź, roztopa*.

Rozwidnia się ‘słońce wschodzi i zaczyna się dzień’

Rozwidnia się i wstaje dzień (Stryjów). Rozwidnia się, to już trza się zbierać w pole było. Tak było kiedyś (Motwica). Rozwidnia się, to ja już na polu była (Andrzejów pow. Chełm). Słońce się pokazuje, rozwidnia się i robota się zaczyna (Trzydnik Duży).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 34).

Wymowa: *rozvidńa še, rozvidńo še, ruzvidńa še, ruzvidńo še*.

Por. *bryzga, bryżdź się, dnieje, rozbryzga się, rozbryżdża się, świta, śwituje, zorzeje*.

Róż ‘kolor różowy’

Róż to taki kolor dla małych dziewczynek (Poniatowa). Róż to bardzo ładny kolor, dziewczynki ubierali w róż, w ubranka w takim kolorze (Husynne). Na puchy trochy różu se nałożyła i tak to ładnie wygląda, taki róż na puchach (Maszki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *rózu*; D. lm. *różów*; wymowa: *ruš*.

Por. *różowy*.

Róż ciemny ‘kolor różowy ciemny’

W różu ciemnym to jy było bardzo ładnie, umiała się ubrać (Strzeszkowice Duże). Róż ciemny to taki twarzowy kolor (Pilaszkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *rózu ciemnego*; D. lm. *różów ciemnych*; wymowa: *ruš ćemny, ruš ćimny, ruš ćemny, ruš ćimny*.

Róż jasny ‘kolor różowy jasny’

Róż jasny to więc kolor na bluzki, na cinkie chusteczki (Siemierz). Ja miała za młodu take sukinke róż jasny, bardzo jo lubiała. To był róż jasny i po tym takie listki, gałązki zilone (Horodło).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. różu jasnego; D. lm. różów jasnych; wymowa: ruš ȳasny, rus ȳasny.

Różki (księżycyca)

Jak księżyc różki do góry miał, to pogoda ma być (Rakówka). Jak różkami do góry, to wrózo będzie pogoda, bo księżyc różkami do góry jest (Banachy). Jak księżyc ma różki w górę, to będzie pogoda, a jak du dołu, to ni ma pogody, bo to na deszcz tak sie ustawia (Zamch).

Źródła: PM, BT, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lm. różków; wymowa: ruški.

Por. rogi.

Różnobarwny ‘różnobarwny – o kolorze’

Różne kolory razem połączone, no to jest różnobarwny albo raby (Dawidy). Za te rubote to kupiłam se chusteczkę take różnobarune (Żuków).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 41).

D. lp. różnobarwnego; D. lm. różnobarwnych; wymowa: ružnobarwny.

Por. boczasty, graniasty, graniaty, krasiasty, krasisty, krasy, łaciasty, łaciaty, pstrokaty, pstry, raby, różnokolorowy.

Różnokolorowy ‘różnobarwny – o kolorze’

Jak co ma takie różne kulory, to mówi sie, że to jest różnokorowy (Krepiec). Burki to były fartuchy w drobne poprzeczne pasy różnokolorowe, tkane w domu (Baranów). Na Wilkanoc to krasili różnokolorowe kraszki, z różnymi takimi wzorkami, zawijasami, kwiatami (Strupin Duży).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 41).

D. lp. różnokolorowego; D. lm. różnokolorowych; wymowa: ružnokolorovy, ružnokulorovy.

Por. boczasty, graniasty, graniaty, krasiasty, krasisty, krasy, łaciasty, łaciaty, pstrokaty, pstry, raby, różnobarwny.

Różowy ‘kolor różowy’

Kąkol ma różowe kwiaty i w zboże rośnie (Oszczów). Kąkol ma różowe kwiaty (Nowa Wieś). Marcinki so te kwiaty fioletowe, niebieskie i różowe (Tereszpol). Kąkol w zbożu był różowy, tera ni ma dzieś, wyginęło (Skrzyhiczyn). Cencylija to drobna roślinka z malutkimi różowymi kwiatuśkami, tak dużo razem tych kwiatuśków (Majdan Sopocki). Rośli na łąkach takie cencylije różowe, kwiatki drobne i wąskie listeczki (Kłocówka). Filoksy to kiedyś byli w każdym ogródku, przyważnie w różowym kolorze (Żrebce). A to taki mak jes i mak, to jes prawdziwy, no to niby do spożycia, do jedzenia. Jes do wszystkiego ten mak. A to ma tako łądyżkę, makówkę, i tutaj główki ma. Później najpierw

kwitnie. No mak urośnie, trochę tak podrośnie, a późni kwitnie. Różne kolory, biały, czerwony, różowy (Piotrków). Winograd to owoc o zielonym lub różowym kolorze, z którego robio wina (Ortel Królewski). Aloes to ma grube, takie mięsiste liście z kolcami i kwiaty żółte, czerwone czy różowe (Krynica). Azalia to ogrodowa roślina dekoracyjna o kwiatach białych, różowych, czerwonych, żółtych, cały krzak oblepiony tymi kwiatami (Karczmiska). Babski głóg kwitnie ładnie, różowe wielgie kwiaty, takie ślepe (Krępiec). Babski głóg to taki dziki krzew, co różowe kwiaty, białe kwiaty, zbiera się na ucieranie czy smażenie w cukrze (Trawniki). Boża lypianka to takie jak goździki, takie różowe i po tym kwiatku są jeszcze kropki, plamki takie, to ładne kwiatuszki (Zielone). Bodak to kwitnie tak różowo, ale to paskudne ziele (Wólka Tarnowska). Pan Jezus na różowo i tak widocznie z tego już się tak utarło, że chłopczyk do chrztu jest na różowo ubrany (Horodło). U nas na przykład dziewczynki krzci się w niebieskim kolorze, a chłopcy w różowym. Tak było od zarania dziejów. I taka jest tradycja u nas (Strzyżów). Kapka była dla dziewczynki różowa, a dla chłopaka niebieska (Meszno).

Źródła: PM, ML, AINKR, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. różowego; D. lm. różowych; wymowa: rużowy, ruzowy.

Por. róż.

Rudy I – tom VIII: 356.

Rudy II ‘kolor żółtopomarańczowy’

Rudy to taki niby żółty, a niby brązowy, ale taki jaskrawy więcy (Wólka Polinowska). Włosy się na rudo umalowała, ale po co, to nie wiem (Dys). Rudy to ma te włosy takie jak ten żółty Maniek, co tu za górą mieszka (Deszkowice I).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. rudego; D. lm. rudych; wymowa: rudy.

Por. ryży, żółty.

Rusałka I – tom X: 364.

Rusałka II – tom X: 364.

Ryży I – tom VIII: 356.

Ryży II ‘kolor żółtopomarańczowy’

Ryży to nawet ładny kolor, ale jak człowiek ryży, to już ni bardzo ładny jest (Babin). Ryży to taki niezbyt wyraźny kolor, ani brązowy, ani żółty, trochę w pomarańczowy jakby, ale ładny kolor (Tuczna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. ryżego; D. lm. ryżych; wymowa: ryży, ryzy.

Por. rudy, żółty.

Rzeński deszcz ‘obfity, gęsty deszcz’

Taki rzeński dyszcz poszed, dobrze, bo już było sucho na polach (Rogoźniczka). Rzeński deszcz taki by się przydał, bo wszystko wysycha na polach (Lubenka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

Wymowa: *żeśki dešč, żeśki dyšč*.

Por. *duży deszcz, gęsty deszcz, gruby deszcz, namłotny deszcz, rześisty deszcz, słotny deszcz, smagły deszcz, wielki deszcz*.

Rześisty deszcz ‘obfity, gęsty deszcz’

Tu potrzebny tera taki rześisty deszcz, żeby to ładnie rośło (Górka). Sucho wszędzie, jakby taki rześisty deszcz był z godzinie, zy dwie, to może by pomogło (Krzczonów). Na wiosno te rześisty deszcz od czasu do czasu bardzo jest potrzebny, żeby wszystko ładnie rośło (Żmudź).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *żeńśisty dešč, zeńśisty desc, żeńśisty dyšč*.

Por. *duży deszcz, gęsty deszcz, gruby deszcz, namłotny deszcz, rześki deszcz, słotny deszcz, smagły deszcz, wielki deszcz*.

Sanki I – tom II: 165.

Sanki II – tom II: 165.

Sanki III – tom II: 166.

Sanki IV – tom II: 166.

Sanki V ‘małe sanie dla dzieci do zjeżdżania z górki’

U nas tu górki so, to sie jakie sanki zbito i całe zime po szkole to już na te górke i na sanki (Jacnia). Kiedyś to zimy były zy śniegiem, to ile ja sie na te sanki nachodziłem, bo dzieci to bardzo lubio na sanki (Chmiel).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *sanek // sanków*; wymowa: *sanki*.

Sanna – tom II: 167.

Sapla ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Kiedyś to saple wisieli u strzechy, a tera to prawie zim ni ma, a dzieci pytajo, co to sapla jest (Kodeniec). Sapla to kawałek długi lodu (Lubień).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Włodawy i Parczewa (zob. mapa 23).

D. lp. *sapli*; D. lm. *saplów*; wymowa: *sapla*.

Por. *copel, copla, cycek, gil, gilza, glut, klucz, kluczka, lód, sopel, sopla, soplach, szpiczka, świeca, świeczka*.

Schmarza się ‘zanosi się na deszcz’

Schmarza sie niebo i pewnie bedzie dyszcz (Bychawka). Schmarza sie, a u nas snopki na polu, a jak zamoczy, to znów z tydziń ni zabierze, bo bedo sechnąć (Borzechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *sxmaža še, sxmažo še.*

Por. *bałabani się, bałwani się, chmają się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwania, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabąboli się, zachmarza się, zachmoruje się, zachmurza się, zanoszą się na deszcz, zbiera się na deszcz.*

Schodzi słońce ‘słońce wschodzi’

Schodzą słońce i już trza w pole iść (Bezwola). *Schodzą słońce, to ja już na polu zawsze była* (Korolówka). *Zanim schodzą słońce, to na niebie zorza jest* (Dobryń).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *sxoży słońce, sxoży słońce.*

Por. *słońce wschodzą, wschodzą słońce, wychodzą słońce, wszędzie słońce, zejdzia słońce.*

Schybnać ‘odczuwać zimno, zmarznąć’

Nie siedź za długo na dworze, bo możesz schybnąć, tera już zimno wiczorem (Bukowina). *W zimie to łatwo schybnąć, bo mróz i ze śniegu zimno idzie* (Potok Górny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

Wymowa: *sxybnońć, sxybnuńć.*

Por. *marznąć, zmarznąć.*

Sekunda ‘sześćdziesiąta część minuty’

Sekunda to malińko cząsteczka gudziny (Stary Brus). *Sekunda to bardzo mało czasu, nic ni robi w sykunde* (Skryhiczyn). *Ja to byłam taka rubotna, wszystko w sekunde było zrubione* (Skorczyce). *Więcy liczy się na minuty, gudziny, a sykundy to mało kto bierze to tak puważnie* (Niedrzwica Duża).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *sekundy*; D. lm. *sekund // sekundów*; wymowa: *sekunda, sykunda.*

Seledynowy ‘kolor bladozielony’

Seledynowy kolor to ma coś z zielonego, ale to nie jest zielone, ale seledynowe (Wawolnica). *Saladynowy kolor to taki wesoty, ale spokojny, nie razi w oczy* (Potok Górny). *To baje to takie grubsze, baja była. Taki gruby, ciepły materiał, taki jak do kocyka dziecinnego podobny. Tylko że kolorowe mało było, były jednokolorowe, niebieskie, seledynowe, szare* (Helenów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *seledynowego*; D. lm. *seledynowych*; wymowa: *seledynowy, saladynowy.*

Sen ‘stan fizjologiczny umożliwiający organizmowi wypoczynek’

Sen to jest w nocy i jak dobrze się śpi, dobry sen, to potem człowiek ma więcy siły i chęci do roboty (Telatyn). *Mam letki sen, coś stuknie i zara się budze* (Bochoćnica). *Zmora to i ludzi potrafiła we śnie dusić* (Dęba).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *snu*; D. lm. *snów*; wymowa: *sen, syn.*

Sędziel ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Z rana późno jysinio, w zimie, to jest sędzil na trawie (Trzydnik Duży). Sędziel to zamarznęta na drzewach mgła (Flisy). Szędziel z rana jest na drzewach, na płocie (Potok Górny). To tu nos to godały na tyn łosad, na szron, sędziel, to jak sędziel łobsiod na drzewach, krzokach, to porobiły sie takie maleńkie, drobne biote lodowe kryształki, takie igielki na tych drzewach (Świeciechów).

Źródła: PM, PS, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa – zasięg rozproszony (zob. mapa 22).

D. lp. *sędziela*; D. lm. *sędzielów*; wymowa: *seńżel*, *syńżel*, *seńżil*, *šeńżel*.

Por. *hinyj*, *jeniej*, *jeń*, *lodowica*, *mroźnica*, *mróz*, *mróz siwy*, *osędzielina*, *osędzielizna*, *sędzielica*, *sędzielina*, *sędzielizna*, *sędzizna*, *siwa rosa*, *siwa sroga*, *siwy mróz*, *szadowina*, *szadowizna*, *szadzizna*, *szadz*, *szron*, *śnieżnica*, *śreżoga*, *zamróż*, *żłobowizna*, *żłódź*.

Sędzielica ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Sędzilica siada na trawie, drzewach, z rana to widać (Popkowice). Sędzielica to zamarznęta na drzewach mgła (Wierzbica pow. Kraśnik).

Źródła: PM, PS, KAGP, MG.

Geografia: Wierzbica pow. Kraśnik, Popkowice, Urzędów (zob. mapa 22).

D. lp. *sędzielicy*; D. lm. *sędzieliców*; wymowa: *seńżelica*, *seńżiłica*.

Por. *hinyj*, *jeniej*, *jeń*, *lodowica*, *mroźnica*, *mróz*, *mróz siwy*, *osędzielina*, *osędzielizna*, *sędziel*, *sędzielica*, *sędzielizna*, *sędzizna*, *siwa rosa*, *siwa sroga*, *siwy mróz*, *szadowina*, *szadowizna*, *szadzizna*, *szadz*, *szron*, *śnieżnica*, *śreżoga*, *zamróż*, *żłobowizna*, *żłódź*.

Sędzielina I ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Jak je mgła i mały mroźnik w nocy, to potem rano robi sie na trawie, na drzewach tako sędzilina (Udrylicze). Ale śliczna sędzilina je na drzewach (Zubowice). Sędzielina to jakby przymarznęta na drzewach mgła (Wirkowice).

Źródła: PM, PS, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia i środkowo-południowa (zob. mapa 22).

D. lp. *sędzieliny*; D. lm. *sędzielinów*; wymowa: *seńżelina*, *seńżiłina*, *šeńżelina*.

Por. *hinyj*, *jeniej*, *jeń*, *lodowica*, *mroźnica*, *mróz*, *mróz siwy*, *osędzielina*, *osędzielizna*, *sędziel*, *sędzielica*, *sędzielizna*, *sędzizna*, *siwa rosa*, *siwa sroga*, *siwy mróz*, *szadowina*, *szadowizna*, *szadzizna*, *szadz*, *szron*, *śnieżnica*, *śreżoga*, *zamróż*, *żłobowizna*, *żłódź*.

Sędzielina II ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Tu sie rzadko pali i sędzilina wylazła na ściany (Gościeradów). Przymarza ściana i sędzilina sie robi na ścianie (Skowieszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i środkowo-zachodnia.

D. lp. *sędzieliny*; D. lm. *sędzielinów*; wymowa: *seńżelina*, *seńżiłina*.

Por. *lodowadz*, *mróz*, *osędzielizna*, *osędzizna*, *sędzielizna*, *sędzizna*, *siwy mróz*, *szadzizna*, *szadz*, *sędzielina*, *sędzielizna*, *szron*, *wilgoć*, *zamróż*.

Sędzielizna I ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarzniętej mgły’

Sędzilizna to taki biały i zamarznięty osad na murach i drzewach (Zakrzew). Na drzewach to tako pu nocy jest siwo sędzilizna (Trzydnik Duży). Sędzilizna to siwe drzewa, dużo śniegu narosnie, bo tak wijsi na tym drzewie ta sędzilizna (Tarnawa Duża). W nocy była mgła, tero to rano zamarzło i zrubiła sie na drzewach tako biolo sędzilizna (Kluczkowice). Sędzielizna na drzewach. Zobacz, jako sędzielizna je dzisiaj na drzewach (Krepiec). Sędzielizna to jest mgła zamarznięta na trawie (Wandalin). Szędzielizna to biały mróz na dachach i drzewach (Wólka Abramowska). Na drzewach, na trawie, to sie mówiło szędzielizna. Pobelony świat ludzie mówili, szędzielizna (Wysokie).

Źródła: PM, PS, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa (zob. mapa 22).

D. lp. sędzielizny; D. lm. sędzieliznów; wymowa: seńżelizna, seńżilizna, šeńżelizna.

Por. hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, sześoga, zamróż, żłobowizna, żłódź.

Sędzielizna II ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Trza ocieplić ściany, bo sędzielizna sie zbira (Giełczew). Sędzielizna na ścianie to sie robi z zimna (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Krzczonów, Giełczew.

D. lp. sędzielizny; D. lm. sędzieliznów; wymowa: seńżelizna, seńżilizna.

Por. lodowadź, mróz, osędzielizna, oszędzizna, sędzielina, sędzizna, siwy mróz, szadzizna, szadz, szędzielina, szędzielizna, szron, wilgoć, zamróż.

Sędzizna I ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarzniętej mgły’

Sędzizno z rana drzewa były przykryte (Branica Radzyńska). Sędzizna to biały, zamarznięty osad na murze (Sasiadka). Sędzizno okryte jest wszystko (Udrycze). Sędzizna to zimna mgła na drzewach (Żurawnica). Tako sędzizna na dworze je, jak w zimie, a to już przecie wiosna (Zarzecze). W zimie wyjść rano na dwór; to na drzewach pełno jest sędzizny (Bychawka). Sędzizna jest na drzewach, na trawie (Dęba).

Źródła: PM, PS, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia, środkowo-zachodnia i okolice Zamościa (zob. mapa 22).

D. lp. sędzizny; D. lm. sędziznów; wymowa: seńżizna, syńżizna.

Por. hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, sześoga, zamróż, żłobowizna, żłódź.

Sędzizna II ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Wilgoć w ty chatupie i z tego na ścianach sędzizna jest (Palikije). Miałam tam spać, ale przyszłam, patrze, a tu na ścianach sędzizna, i mówie, tu ni bede spać, bo zamarzne, sędzizna na ścianach (Maszki). Sędzizna wylazła na ściane (Wojciechów). Jak długo sie ni pali w chatupie, to mogo ściany marznąć, sędzizna może siadać na ścianach (Kolonja Drzewce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-zachodnia.

D. lp. *sędzizny*; D. lm. *sędziznów*; wymowa: *seńżizna*, *syńżizna*.

Por. *lodowadź*, *mróz*, *osędzielizna*, *oszędzizna*, *sędzielina*, *sędzielizna*, *siwy mróz*, *sza-dzizna*, *szadź*, *szędzielina*, *szędzielizna*, *szron*, *wilgoć*, *zamróz*.

Sęp ‘zimne i wilgotne powietrze’

Dzisiaj taki sęp jest, zimno tak na dworze (Żrebce). Taki sęp na dworze, a to dopiero wrzesień (Jarczówek). Ubierz się ciepło, bo na dworze straszny sęp (Bonów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *sępu*; D. lm. *sępów*; wymowa: *semp*, *symp*.

Sępność ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Od paru dni już taka sępność, mokro, ani wylaż z domu (Czołki). Nastąpiła taka sępność, ale to listopad, to trudno się dziwić (Horyszów Ruski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *sępności*; wymowa: *sempność*, *sympność*.

Por. *chlapa*, *chlapanina*, *chlapota*, *chłyzduga*, *chmurna pogoda*, *ciapa*, *deszczowa po-goda*, *flaga*, *mraka*, *niepogoda*, *pamroka*, *paskuda*, *plaga*, *plucha*, *pluchawota*, *pluta*, *plużyca*, *planeta*, *siapizna*, *słota*, *słotny czas*, *szarga*, *szaruga*, *trzydniowa*, *trzyd-niówka*, *tygodniówka*, *zaciągnęło się*.

Sflażony ‘zmoczony deszczem, rosą’

Zboże sflażone to zboże przybite deszczem (Wyhalew). Sflżone siano dyscem i trza ce-kać, az wyschnie (Skowieszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *sflżonego*; D. lm. *sflżonych*; wymowa: *sflżony*, *sflżuny*, *sflżony*, *sflżuny*, *sfl-żony*.

Por. *zmoczony*.

Sfolgowało ‘nastąpiła odwilż’

Sfolgowało, to inaczej nagłe ocieplilo się w zimie, ale to ni ma się czego cieszyć, bo to jeszcze ni wiosna (Hosznia Ordynacka). Sfolgowało, mróz sfolgował, ale śniegu jesce duzo jest i trza cekać, az stopi się (Biała). Mróz sfolgował i jest troche ciepło, sfolgowało troche (Bezwola). Mróz sfolgował i wszędzie pełno wody. Tera sfolgowało, ale potem może znów mróz ścisnąć (Ignaców).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *sfolgowaɔo*, *sfolguaɔo*.

Por. *odwilgło*, *odwilżato*, *pofolgowało*, *puścilo*, *sfolżato*, *ulżyło*, *zelżato*.

Sfolżało ‘nastąpiła odwilż’

Sfolżało i jest troszki ciepło, ale to przecież jeszcze zima (Łazy). Idzie wiosna, sfolżało na świecie, sfolżał mróz (Gąsiory).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Gąsiory, Żakowola, Łazy.

Wymowa: *sfolżaɔo*.

Por. *odwilgło*, *odwilżato*, *pofolgowało*, *puścilo*, *sfolgowało*, *ulżyło*, *zelżato*.

Siajda I ‘drobny deszcz’

Od rana taka siajda idzie (Gardzienice). To żaden deszcz, o, taka siajda i tyle, ale mokro sie robi i w pole do żadny roboty nie pódzie (Krzczonów).

Źródła: PM, PS, KAGP, MG.

Geografia: Krzczonów, Gardzienice (zob. mapa 13).

D. lp. *siajdy*; D. lm. *siajdów*; wymowa: *śajda*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczynna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczynka, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczynna*.

Siajda II ‘pada drobny deszcz’

Siajda tak, drobniutko tak krople leco (Gardzienice). Od rana deszczyk tak siajda sobie i siajda (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Krzczonów, Gardzienice.

Wymowa: *śajda*.

Por. *ciapie, dziabie, kapie, kropi, morczy, mryhaje, mży, prószy, rosi, siapi, siecze, szamerga, szaruży*.

Siapi ‘pada drobny deszcz’

Deszcz drobniutko siapi, no tak sobie od paru godzin siapi (Siennica Różana). Drobny deszcz to mówio, że siapi (Międzyrzec Podlaski). Na taki drobny dyszcz to godaju tu nos morka, że tak aby lekko siupi albo idzie morka (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *śompí, śumpí*.

Por. *ciapie, dziabie, kapie, kapie, kropi, morczy, mryhaje, mży, prószy, rosi, siajda, siecze, szamerga, szaruży*.

Siapizna ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Już zy dwa dni taka siapizna na świecie, kałów narobiło (Tarnawa Duża). Siapizna to jak ni ma pogody, tylko dyszcz (Chomećiska Duże). Siapizna na dworze, leje i leje (Czołki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *siapizny*; D. lm. *siapiznów*; wymowa: *śompizna, śumpizna*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużycza, planeta, sępność, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniówka, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło sie*.

Sieczce ‘pada drobny deszcz’

Deszcz drobniutko siecze i siecze od rana (Sitaniec). Taka mżawka siecze (Zawada). To różnie sie mówi, że mżawka taka, morka siece (Grądy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *śeče, śece*.

Por. *ciapie, dziabie, kapie, kropi, morczy, mryhaje, mży, prószy, rosi, siajda, siapi, szamerga, szaruży*.

Sierotki ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’

Sześć, siedem gwiazd to Sierotki, Konik lub Kwoczki. One pokazują się na północy zawsze w zimie (Wiryki). Sierotki to siedem gwiazd, i one na północy są widoczne zimowo poro (Janówka).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Włodawy (zob. mapa 28).

D. lm. *Sierotków*; wymowa: *serotki, širotki*.

Por. *Baba, Babka, Babki, Baby, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami*.

Sierp I – tom I: 279–281.

Sierp II ‘pierwsza faza księżycy’

A księżyc, nów to jest nów, sierp taki, a pełnia to jest pełnia (Lipa). Sierp to księżyc, co się na nowo pokaże (Krzemień). W nowiu to księżyc jest w kształcie sierpa, odwrócił się w nowiu, sierp się pokazał (Sąsiadka). Jak nastał nowy miesiąc mówili, że nowy miesiąc nastał. Jak się pojawiał księżyc, to był sierp, połowa i pełnia (Abramów). Na początku z tego miesiąca to jest sierp tylko (Borowiec).

Źródła: PM, BT, MNL, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 27).

D. lp. *sierpa*; wymowa: *šerp, širp*.

Por. *chudy księżyc, miesiącczek, młody księżyc, młody miesiąc, nowie, nowik, nowy księżyc, nowy miesiąc, nów, pierwsza kwadra, rogal, rogalik, sierpek*.

Sierp III ‘ostatnia faza księżycy’

Już połowy nie ma miesiąca, ino taki sierp został (Świerże). Księżyc zara zginie, bo już tylko sierp został (Siedliszcze gm. Dubienka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Świerże, Dorohusk, Siedliszcze gm. Dubienka.

D. lp. *sierpa*; D. lm. *sierpów*; wymowa: *šerp, širp*.

Por. *czwarta kwadra, ćwierć księżycy, koniec miesiąca, księżycowy pasik, ostatek, ostatni kwartał, ostatnia ćwierć, ostatnia kwadra, półsierpek, sierpeczek, sierpek, stary księżyc, stary miesiąc*.

Sierpeczek ‘ostatnia faza księżycy’

Jak księżyc było widać do połowy, to mówili pół miesiąca albo pierwsza kwadra, potem pełnia i na końcu sierpeczek (Puchaczów). Sierpeczek to jest, można powiedzieć, taka końcówka księżycy (Głębokie).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa.

D. lp. *sierpeczka*; D. lm. *sierpeczków*; wymowa: *šerpeček, širpeček*.

Por. *czwarta kwadra, ćwierć księżycy, koniec miesiąca, księżycowy pasik, ostatek, ostatni kwartał, ostatnia ćwierć, ostatnia kwadra, półsierpek, sierp, sierpek, stary księżyc, stary miesiąc*.

Sierpek I ‘pierwsza faza księżycy’

Ni było księżycy, a dziś pokazał się sierpek (Ochoża). Jak miesiąc miał maleńki sierpek, to mówili, że jest na nowiu, potem pełnia i znów nów (Tuczępy). Najpierw na niebie pojawia się sierpek, potem połowa księżycy, pełnia, i po pełni nowy księżyc (Siemień). Sierpek, jak się pokazuje na wschodzie, to będzie zimno, a jak na południowym zachodzie, to ciepło (Przewłoka).

Źródła: PM, BT, MNL, MG.

Geografia: Siemień, Glinny Stok, Przewłoka, Kodeniec, Ochoża, Nowosiółki, Tuczępy, Rogów, Białowody, Obrowiec (zob. mapa 27).

D. lp. *sierpka*; wymowa: *śerpek, śirpek*.

Por. *chudy księżyc, miesiączek, młody księżyc, młody miesiąc, nowie, nowik, nowy księżyc, nowy miesiąc, nów, pierwsza kwadra, rogal, rogalik, sierp*.

Sierpek II ‘ostatnia faza księżycy’

Jak pojawiał się nowy księżyc, ludzie mówili na niego miesiąc, mówili, że znajduje się on na nowiu, jeszcze był mało widoczny. Jak się pokazywał, był nów, a na końcu sierpek, było też półpełni i pełnia (Czemierniki). Jak się księżyc pojawia, to jest na nowiu, potem powiększa się do połowy, potem jest pełnia, potem znów pół i zostaje na końcu sierpek, aż wreszcie znika (Sitno pow. Zamość). Księżyc jest w nowium, potem ćwiartka, pół księżycy, pełnia, druga ćwiartka, i na końcu sierpek (Łańcuchów). Jak był na końcu tylko kawałek miesiąca, to mówili, że jest sierpek (Nadrybie). Sierpek to taki malutki księżyc, taki tylko po bokach, jak rogalik taki, tylko na tych koniuszkach, a środka już ni ma (Chłopków). Sierpek to księżyc po połowie, już tak pud koniec (Malice).

Źródła: PM, BT, KAGP, MNL, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *sierpka*; D. lm. *sierpków*; wymowa: *śerpek, śirpek*.

Por. *czwarta kwadra, ćwierć księżycy, koniec miesiąca, księżycowy pasik, ostatek, ostatni kwartał, ostatnia ćwierć, ostatnia kwadra, półsierpek, sierp, sierpeczek, stary księżyc, stary miesiąc*.

Sierpień ‘ósmy miesiąc w roku kalendarzowym’

Sierpień to letni miesiąc, lato jest w sierpniu (Tuczępy). Sierpień to musi z sierpem się wiąże, sierpy w ręce i na żniwa, tak dawno było wy żniwa (Głębokie). Sierpień to żniwa, a kiedyś, jeszcze kiedyś, to sirpami ścinali zboże (Panasówka). Szóstego sierpnia to jest Przemienienie Pańskie, a piętnastego jest Zielny (Chodel). Wniebowzięcie Najświętszy Marii Panny to jest jedno z najważniejszych świąt w kościele, wypada piętnastego sierpnia (Suchowola). Bociany odlatują na Bartłomieja, to jest dwudziestego czwartego sierpnia (Ciosmy). Askra kwnie zółto od maja do sierpnia, rośnie na łąkach (Koszoły). Mówiło się, że na Bartłomieja w sierpniu, to dwudziestego czwartego sierpnia, to jest wróżba, bo Bartłomiej zwiastuje, jak w jesieni będzie, jaka będzie pogoda (Wielącza). Bartłomieja jest w sierpniu, a Barłomiej zwiastuje, jaka jesień następuje (Błonie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sierpnia*; D. lm. *sierpniów*; wymowa: *śerpeń, śerpiń*.

Siewka II ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’

Siewka to chmurka pogodna, taki obłok (Pogonów). *Siewka na niebie, to wtenczas tatarke siać, to sie urodzi* (Wronów pow. Puławy).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Zarzecze, Gołab, Borowa, Pogonów, Osiny, Wronów pow. Puławy (zob. mapa 2).

D. lp. *siewki*; D. lm. *siewków*; wymowa: *śefka, śifka*.

Por. *bałwan, bałwanek, baran, baranek, dymka, kominek, kumulus, kwaśne mleko, obłoczek, obłok, obłoka*.

Siewka III ‘drobny deszcz’

Siewka taka drobna idzie od rana (Lisikierz). *Siewka to taki drobniutki descyk, prawie nie widać, ale mokro sie zrobi, jak dłuzy idzie* (Toczyska).

Źródła: PM, PS, KAGP, MG.

Geografia: Toczyska, Lisikierz, Grzędówka (zob. mapa 13).

D. lp. *siewki*; D. lm. *siewek*; wymowa: *śefka, śifka*.

Por. *ciapruka, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczynna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczynka, siajda, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczynna*.

Silny mróz ‘bardzo niska temperatura powietrza’

Silny mróz jak kiedyś złapał, to trzymał całe zime, a tera prawie mrozu w zimie ni ma (Łomazy). *Wróżba znowu w Wigilie taka była. W Wigilie to z węglów wróżyli, jak był taki silny mróz, to słuchali, dzie węgły stukno, bo stąd bedo pirsze grzmoty w lecie* (Łańcuchów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *silnego mrozu*; D. lm. *silnych mrozów*; wymowa: *śilny mrus, śelny mrus*.

Silny wiater ‘wiatr wiejący z dużą prędkością’

Już drugi dzień taki silny wiater (Malice). *Sielny wiater, jak zawieje, to przewrócić może nawet człowieka* (Ochoża).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *silnego wiatru*; D. lm. *silnych wiatrów*; wymowa: *śilny úater, śelny úater*.

Por. *duży wiater, huragan, silny wiater, wiatrzyisko, wicher, wicherzyisko, wichur, wicherchura, zawierucha*.

Silny wiatr ‘wiatr wiejący z dużą prędkością’

Silny wiatr neleciał, ale to jeszcze nie huragan, bo ten co sie w kółko kręci, to jest bardzo niebezpieczny, a tyn to ino silny wiatr jest (Krasne). *Wiatr silny nazywa sie u nas huragan albo silny wiatr, jak tam sie powi* (Jarosławiec).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *silnego wiatru*; D. lm. *silnych wiatrów*; wymowa: *śilny úatr*.

Por. *duży wiatr, huragan, silny wiatr, wiatrzyisko, wicher, wicherzyisko, wichur, wicherchura, zawierucha*.

Sinozielony ‘kolor niebieskozielony’

Boże drzewko to roślina podobna do piołunu, silnie pachnąca, ma sinozielone liście, od spodu szare i owłosione, żółte kwiaty takie kuleczki (Stefankowice). Sinozielone to więcy so liście u różnych chwastów (Nowa Wieś).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *sinozielonego*; D. lm. *sinozielonych*; wymowa: *śinożelony, śinożiłony, śinożiłuny*.

Por. *turkusowy*.

Siny I ‘zasiniony ze stłuczenia albo z zimna’

Jak sie człowiek stłucze, to potem takie sine w tym miejscu sie robi (Serokomla). Siny to może być zy zmarznięcia, sine ręce, nos siny (Kosmów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *sinego*; D. lm. *sinych*; wymowa: *śiny*.

Siny II ‘kolor niebieski’

Bławat tak sino kunie (Zubowice). W zbożu, w życie czy w pszynicy rosno takie sine bławaty (Czartowiec). Lachmus taki siny dodaju du wapna, żeby kolor miało (Giełczew). Bachor to w zbożu rośnie i un jest taki siny i ma take główke, i na nij płateczki takie postrzępiune, taki chaber inaczy, kolor siny (Koszoły). Lubowali sie Ukraińcy, ich jakby takim głównym strojem to była biała koszula u mężczyzny i obowiązkowo siny, to sie tak nazywało, siny to był niebieski, guzik tu u góry zapięte. To obowiązkowo, po tym poznać było, że to jest Ukrainiec, bo koszula nie miała kołnierza, tylko miała tako krajke i ta krajka była na ten siny guzik zapięta. [. . .]. Okna, ościeżnice okien, czyli futryny po naszymu, po waszemu ościeżnice, to były właśnie na taki siny, niebieski kolor u Ukraińców pomalowane, stąd można było poznać, że tam mieszka Ukrainiec, bo to było wymalowane. To było wapno z dużo domieszko siny ultramaryny (Mołodiatyczne). Spódnice barchanowe z kupnego materiału były i przyważnie w jednym kolorze, u nas to przyważnie sine, po nowymu nibieskie (Kolechowice). Kabaty kiedyś to byli dłuższe, z takimi klapami zdobionymi sznurkiem kolorowym, pomarańczowym, sinym, ale to bardzo dawne czasy, potem już szyli te kabaty jak takie grubsze bluzki (Samowicze). Sukman był szyty z cimnego brązowego samodziału, a ozdabiano sznurkiem pumarańczowym albo sinym, nibieskim inaczy (Bordziłówka).

Źródła: PM, PI, ZB, SGM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia, okolice Lublina i Bychawy (zob. mapa 40).

D. lp. *sinego*; D. lm. *sinych*; wymowa: *śiny*.

Por. *blady, bławatkowy, błękit, błękitny, chabrowy, jasny, modry, niebieski, siwy*.

Siny III ‘ciemny odcień koloru niebieskiego’

Dwa śnurki u sukmany, jeden różowy, a drugi siny, czyli granatowy (Mszanna). Sine to so śliwki jak już dustane (Radzanów). Siny to jak nibieski, ale cimniejszy więcy (Stulno).

Źródła: PM, SGM, MG.

Geografia: okolice Włodawy i Chełma.

D. lp. *sinego*; D. lm. *sinych*; wymowa: *śiny*.

Por. *ciemnoniebieski, granat, granatowy*.

Sircha ‘drobny deszcz’

Tako sircha dzisiaj idzie, żyto zamoczyła i koszyńia już ni ma (Kluczkowice). *Sircha to dyc, ale taki drobny* (Skoków).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Piotrawin, Kluczkowice, Niezdów, Skoków (zob. mapa 13).

D. lp. *sirchy*; D. lm. *sirchów*; wymowa: *śirxa*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczyńka, siajda, siewka, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Siwa rosa ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Po nocy na trawie taka siwa rosa (Sąsiadka). *Rano wstaje, a tu wszędzie siwa rosa na łące, na płotach, wszędzie ta siwa rosa* (Czarnystok).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Sąsiadka, Radecznicza, Czarnystok, Zakłodzie, Żrebce (zob. mapa 22).

D. lp. *siwej rosy // siwy rosy*; D. lm. *siwych rosów*; wymowa: *śiwa rosa*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróz, żłobowizna, żłódź*.

Siwa sroga ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Siwa sroga jest z rana na trawie (Krępiec). *Siwa sroga przykryła rano trawę, ładny widok, tak bielutko wszędzie* (Łańcuchów).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Krępiec, Franciszków, Łańcuchów, Zakrzów (zob. mapa 22).

D. lp. *siwej srogi // siwy srogi*; D. lm. *siwych srogów*; wymowa: *śiwa sroga*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróz, żłobowizna, żłódź*.

Siwasy ‘kolor niebieskawy’

Gołebie so takie siwase, taki siwasy kolor (Komarno). *Siwasy to taki jakby nibieski z białym zmieszany* (Łukowisko). *Miałam kiedyś miski takie siwase, blaszane i siwase, skorupianych mało było* (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *siwasego*; D. lm. *siwasych*; wymowa: *śivasy*.

Por. *siwawy*.

Siwawy ‘kolor niebieskawy’

Siwawy to taki troszki niebieskawy, a trochy biały (Tereszpol). *Ściany se w kuchni zrobiłam na kolor siwawy, tak spycjalnie od much, żeby sie tak ni pchali* (Zakłodzie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *siwawego*; D. lm. *siwawych*; wymowa: *śivawy*.

Por. *siwasy*.

Siwy I – tom III: 341.

Siwy II – tom III: 341.

Siwy III – tom III: 341.

Siwy IV ‘kolor biały’

Siwy to człowiek o białych włosach. To może siwy albo jak. A to właśnie człowiek o siwych włosach (Krasnobród). Siwe włosy, siwe to so jakby białe (Gardzienice). Moje dziadek to jak zapamiętała, to zawsze byli siwe (Dębica). Koń o sierści białej, to go nazywali siwy (Majdan Sopocki). Do ślubu to musieli jechać uczynicie ni siwym koniem, bo siwy koń oznaczał, że bedo mieli jakieś nieszczęście w życiu. Taki był przesąd (Moniatycze). Południca latała o dwunasty w samo południe, z takimi siwymi włosami, no białymi takimi (Ostrów). Taka postać jak czarownica, z takimi siwymi włosami. To była południca (Rzeczyca Ziemiańska).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *siwego*; D. lm. *siwych*; wymowa: *śivy*.

Por. *biały, biel*.

Siwy V ‘kolor niebieski’

Siwy to kiedyś mówili na to, co ma niebieski kolor, że to kolor siwy jest (Ługów). Bławat siwo kwitnie (Zynie). Siwaka, bo una siwa była, dziś to by powiedzieć, że nibiesko, bo to było malowane czymś na taki kolor (Borowiec). Siwaka to taki rodzaj sukmany, jest w siwym kolorze, po nowymu nibieskim (Maziły). Farbowali motki na siwo, i on jak tkał to później wychodziła taka ładna kratka (Biszczka). Sukmany to siwe lub czarne, w naturalnym kolorze wełny, czarne zdobiono czerwonymi tasiemkami (Suchowola). Sukmany szyli z sukna w kolorze siwym i czarnym (Białowola).

Źródła: PM, PI, ZB, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-środkowa, sporadycznie na Lubelszczyźnie północnej (zob. mapa 40).

D. lp. *siwego*; D. lm. *siwych*; wymowa: *śivy*.

Por. *blady, bławatkowy, błękit, błękitny, chabrowy, jasny, modry, niebieski, siny*.

Siwy VI ‘kolor podobny do popiołu, jasnoszary’

Dym jest siwy, co leci z kumina, to siwy to ładny dym jest (Jedlanka). Siwy to jest taki biotawy, troche jakby brudny (Ługów). Siwy jak gołabek, taki kolor, jak te ptaszki mają (Turzyniec). Chmura gradowa to jest siwa (Przewłoka). Chmury siwe jak dym i pręgi mają na sobie, to na deszcze (Rokitno). Diabeł kręci, to powstają takie wiatry, zawsze się mówiło, że to diabeł się kręci, bo to nieraz to nawet na oczy nie można było patrzeć. No, siwo było od tego pyłu, jak on tak wiercił po tym i leciał (Chodel). Dawni to była kapusta podstawowe żywienie, co rano był boszcz bioły z kapusty kwaszyny, jedne mówiły, że to kapusta na mleku, jedne mówiły, że boszcz z kapusty, tyż aby się skworkami łokrosiło i kartofle i było wyżywienie codzinnie na śniodanie. Cy był kto bidny, cy bogaty, jak moja babka godali, to tu każdego był boszcz. Tylko, że nie tu każdego był łokroszyny skworkami. Lu bogatego to był i kawotek żoberka cy miśa, cy kielbasy kawotek, a tu bidnych to był tylko zaprawiuny boszcz bioły, jak gospodyni była bidno i ni miała śmietany, to zaprawiuny był samym mlekiem, to był aż taki siwy tyn boszcz i bez skworków (Annopol). Pamiętam take siwe czapke z sukna jeszcze u dziadka, ale potem już tego ni

było (Wronów pow. Lublin). *Siwa bluza z kapturem to służyła mi na cało jesień* (Załucze Stare). *Rogatywka to czapka uszyta z czterech klinów z granatowego sukna, z otokiem z czarnego lub siwego baranka* (Zaporze). *Rogatywki to siwe abo granatowe dno, obszyte barankiem siwym lub czarnym* (Nowodwór). *Sukmana, z czarnego sukna, do kostek, ale sukmany były i z sukna brązowego, rzadziej siwego* (Wandalin). *Sukmany były robione z siwego folowanego sukna, długie do ziemi, obszyte granatowym sznurkiem i zapinane na haftki z przodu do pasa* (Niemce). *Sukmany nosili mężczyźni przeważnie czarne albo siwe* (Lipowiec). *Żupan to był kiedyś, kiedyś taki jakby kaftan, ni to płaszcz, z sukna granatowego zmarszczonego, z tyłu miał fałdki, miał wielgi kołnierz z siwego baranka* (Tworyczów).

Źródła: PM, ML, APAE, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *siwego*; D. lm. *siwych*; wymowa: *śivy*.

Por. *dereszowaty, popielaty, szady, szary*.

Siwy VII ‘pokryty szronem’

Siwy to taki jakby pokryty mrozem (Tarnawatka). *Pamiętam taki rok, że rano całe drzewa były siwe, a to dopiero był wrzesień* (Wola Osowińska). *Rano wstaje, a tu trawa siwa, musiał w nocy być przymrozek* (Janiszów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *siwego*; D. lm. *siwych*; wymowa: *śivy*.

Por. *jeniejowaty, obsadziany, omarznięty, osędzielony, osadziały, osadziany, oszadziony, oszadzony, oszroniony, szadzisty, szadzizno obmarznięty, szronisty, zasza-dziony*.

Siwy mróz I ‘spadek temperatury poniżej zera stopni w warstwach powietrza stykających się z ziemią, występujący rano lub w nocy’

Siwy mróz złapał i kwiaty zmarzły (Wandalin). *Siwy mróz był na początku września i u nas tytonie wymarzły, duże straty rolnicy ponieśli* (Sułów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *siwego mrozu*; D. lm. *siwych mrozów*; wymowa: *śivy mrus*.

Por. *przymrozek, śreżoga, zamróz*.

Siwy mróz II ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Siwy mróz drzewa obsiad, takie przykryte całe na biało (Osmolice). *Siwy mróz jest na trawie* (Bychawka). *Siwy mróz jest na trawie w jesieni, na drzewach, płotach, nawet na oknach* (Polichna).

Źródła: PM, PS, KAGP, MG.

Geografia: okolice Bychawy i Kraśnika (zob. mapa 22).

D. lp. *siwego mrozu*; D. lm. *siwych mrozów*; wymowa: *śivy mrus*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróz, żłobowizna, żłódz*.

Siwy mróz III ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Jak sie długo ni pali w chatupie, to może być na ścianach siwy mróz, przyważnie w jesini i w zimie (Jawidz). Na ścianach to wszędzie siwy mróz, tak zimno jest, że nie da sie siedzić w ty chatupie (Kolechowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Kolechowice, Serniki, Jawidz, Wierzbica pow. Kraśnik.

D. lp. *siwego mrozu*; D. lm. *siwych mrozów*; wymowa: *śiwy mrus*.

Por. *lodowadź, mróz, oszczędzielizna, oszczędizna, sędzielizna, sędzielizna, sędzizna, szadzi-zna, szadź, sędzielizna, sędzielizna, szron, wilgoć, zamróż*.

Skalka I – tom VI: 504.**Skalka II** ‘kamień piorunowy’

Z pioruna leci skalka i w zimi sie chowa (Bończa). Skalki takie z pioruna byli, takie kamyki maluśkie (Udrylicze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Udrylicze, Czołki, Czajki, Bończa (zob. mapa 9).

D. lp. *skalki*; D. lm. *skalków*; wymowa: *skauka*.

Por. *belemit, boży paluszek, kula, kula piorunowa, piorun, strzała, strzała piorunowa, strzałka, strzałka piorunowa, strzałka z pioruna*.

Sklepienie niebieskie ‘sklepienie niebieskie, kopuła wznosząca się nad ziemią, po której poruszają się ciała niebieskie’

Po sklepieniu niebieskim chodzo gwiazdy, słońce i księżyc (Sulów). Sklepienie nibieskie to inaczy niebo jest (Niedziałowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *sklepienia niebieskiego*; wymowa: *sklepeńe niebeske, sklepine niebeske, sklypeńe niebeske, sklepeńe nibeske*.

Por. *blekit, niebo*.

Skotzanka ‘ślizgawka’

Skotzanków narobiło i tylko dzieci majo radość (Hanna). Skotzanka to była do ślizgania sie, a kiedyś byli prawdziwe zimy, to i skotzanki byli (Brzeźno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Hanna, Janówka, Dołhobrody, Zbereże, Świerże, Dorohusk, Turka, Brzeźno (zob. mapa 21).

D. lp. *skotzanki*; D. lm. *skotzank*; wymowa: *skouzanka, skotzanka*.

Por. *czołgawka, dziugawka, dżugaleka, dżugawka, kalonka, kotzalęka, kowzanka, lodówka, lód, sołhanka, szorgawka, szorgowisko, ślizgalęka, ślizgawica, ślizgawka*.

Skoro świt ‘bardzo wcześnie, przy końcu nocy i jeszcze przed świtem’

Skoro świt sie wstawalo, jeszcze przed słońcem, a nawet wcześni (Polubicze Wiejskie). Zaczynało sie robote w polu skoro świt, no jeszcze przyd świtem (Husynne). A w żniwa to szli skoro świt, żeby być na polu jak drugie bedo szli. Mój ociec to zawsze mówił, pamiętająta, żeby to zawsze wam ludzie mówili Boże dupomóż, a nie wy drugim (Żrebce). Najsampirw skoro świt szli my na rezurekcje (Brzeźno). Od wschodu do zachodu słońca

się pracowało, skoro świt wychodziło się z domu i ciemna noc z pola wyganiała (Mir-cze). *Zaczynało się skoro świt, a dokąd widno było, to się pracowało, bo to tak było ustanowione* (Chmielek). *Ja kiedyś to zawsze wstawiała skoro świt* (Hańsk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *skoro śfít*.

Skoro wiosny ‘okres, kiedy kończy się zima, a wiosna się jeszcze nie zaczęła’

Jeszcze było tak skoro wiosny, ale już śniegu prawie ni było i w pole zaczęli wychodzić orać (Łuszczacz). *Skoro wiosny, to tak troche zimy, troche wiosny* (Majdan Sopocki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Łuszczacz, Zielone, Majdan Sopocki, Susiec.

Wymowa: *skoro úosny*.

Por. *podwiośnie, przed wiosną, przednowek, przedwiośnie, śródzime, wczesna wiosna*.

Skwar ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Skwar taki, takie duszne gorąco (Sitno pow. Biała Podlaska). *Skwar to duszno, gorąco w dni letnie* (Łopatki). *Skwar to w lecie, jak żniwa to i skwar na świecie* (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *skwaru*; D. lm. *skwarów*; wymowa: *skfar*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, spieka, spiekota, szejoga, upał, zaduch, zaducha, żar*.

Słaby wiatr ‘wiatr wiejący z małą prędkością’

Taki słaby wiatr wieje (Lubień). *Słońce mocno grzeje i żeby choć słaby wiatr powiał, a tu nic* (Majdan Obleszcze). *Taki słaby wiatr dzisiaj, że prawie tego nie widać* (Kurów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *słabego wiatru*; D. lm. *słabych wiatrów*; wymowa: *sųaby úat, sųaby úatr*.

Por. *letki wiatier, letki wiaterek, letki wiatr, łagodny wiatr, podmuch, wiaterek, wietrzyk, zefirek*.

Słoneczko ‘centralna gwiazda Układu Słonecznego widoczna na niebie w dzień w postaci ognistej kuli’

Szło się razem ze słoneczkiem, jak ino zaczynało się rozbryzdzać, to my szli w pole (Sąsiadka). *Sobota to jest dzień Matki Boskiej, bo zawsze niech na godzinke, ale słoneczko musi zaświecić* (Kolonja Moniatycze). *W sobote zawsze będzie słoneczko, bo taka legenda jest, to Matka Boska musiała pieluszki prać i musieli wyschnąć* (Kosmów). *To tak mówiły jeszcze z dawien dawna, że Matka Boska troche tego słoneczka da w sobote, żeby matki mogły pieluszki wysuszyć* (Dereźnia). *Czarownica chodzi nad ranem jak jest niedziela Zmartwychwstania, tu ony tak raniutko chodzo, u trzeci, żeby się słoneczko ni pojawiło* (Biszczka).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *słoneczka*; D. lm. *słoneczek // słoneczków*; wymowa: *sųonečko, sųunečko, sųonecko, suunecko*.

Por. *słonko, słońce*.

Słonecznica ‘delikatna, przezroczysta mgła na słońcu’

Wkoło słońca to sie potrafio zrobić takie jasne jakby obwódki, niby jak tarcze takie, pieścienie, to ono, mówili, że mni ciepła wtedy daje, jak ta słonecznica je, bo to nazywa sie słonecznica wkoło słońca (Zaburze). Słonecznica przy słońcu sie robi, jak na deszczu sie zbiera (Gorajec).

Źródła: PM, BT, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *słonecznicy*; wymowa: s̘onec̘nica, s̘unec̘nica, s̘onec̘nica, s̘unec̘nica.

Por. *śrężoga*.

Słonko ‘centralna gwiazda Układu Słonecznego widoczna na niebie w dzień w postaci ognistej kuli’

Pierwsza światłość to słonko, największa światłość (Jableczna). Słonko świeci w dzień na niebie (Sitno pow. Biała Podlaska). Śnig jak zawalił, to leżoł do Zwiastowania, późni słonko przygrzało, puściło to, to wszystko (Babin). Jest też takie powiedzynie, że w sobote zawsze na chwile słonko zaświeci, bo to jest święto Matki Bożej (Lipnica). W Wielgi Piątek idzie sie rano przed czwarto, przed wschodem słonka i sie wode przynosi i sie myje oczy, nogi, bo to nie bedzie cały rok bolało (Żółkiewka). Płótno bilili, bo było szare i twarde. Maczali w wodzie, na trawie rozścilali, do słonka wybilalo i zmiękło (Susiec).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *słonka*; D. lm. *słonków*; wymowa: s̘onko, s̘unko.

Por. *słoneczko, słońce*.

Słońce ‘centralna gwiazda Układu Słonecznego widoczna na niebie w dzień w postaci ognistej kuli’

Słońce to kula ognista, co ogrzywa ziemie (Matiaszówka). Słońce to światłość dana od Boga dla ludzi (Gromada). Słońce to światłość dana od Boga, chodzi po niebie (Stryjów). Słońce to największe światło na niebie, daje ciepło ludziom (Kotlice). Słońce świeci w dzień na niebie (Puchacze). Słońce wschodzi rano i zachodzi w wieczór (Staw Noakowski). Słońce jest jasne i mocno świeci (Borki). Słońce jest kulo, jest kuliste i bardzo gorące (Wola Osowińska). Słońce to jest kregłe, taka kula żółciutka (Gorajec). Słońce jest zlociste, daje ciepło i grzeje świat (Zaburze). Słońce to ma światło i tym światłem grzeje (Goraj). Kto jest ważniejszy, słońce czy księżyc, no pewnie oba ważne, bo słońce świeci i grzeje, a księżyc jest jakby martwy, ni ma tego ciepła, ale światło ma (Zielone). Kiedyś choć pracy było dużo i wstawato sie razem ze słońcem i robiło sie rękami, życie było radośniejsze, nie tak jak dzisiaj (Ortel Królewski). Na pole sie szło, jeszcze słońce nie wschodziło (Franciszków). I nawet sie sprawdzało, właśnie pamiętam, że też jeszcze rano był mróz na Boże Narodzenie, jeszcze był mróz, pu pułudniu leje sie z dachu, cieknie woda, jak to mówio, słońce przygrzało, gdzieś przysła pugoda jakaś, ciepło (Modryniec). Patrzyli, że w każde sobote musi być choć troszeczkę słońce, choć jak wschodzi. Ale jak jest pochmurno, to ono gdzieś musi, a i tak jak ktoś obserwuje to wie, że to słońce gdzieś sie pokaże, choć na pare minut (Moniatycze). Rezurekja była o wschodzie słońca, bo nie było kiedyś zegarów. Myśmy o drugi w nocy lecieli i patrzyli czy już słońce zeszło (Brzeźno). Na przednówku już po zasiewach, to chłopci starsi też mieli czas sąsiad z sąsiadem porozmawiać, wyszli sobie za stodołę jak ciepło było, na słońce porozmawiali, posiedzieli, pogadali w niedzielny dzień tak samo, a dziś nikogo nie ujrzy, bo każdy zaginiony za praco, zostaje dwoje ludzi w gospodarstwie, ta reszta pracuje, to już wielka

różnica w tym jest (Słodków). Wychodze w pole to zawsze mam poświęcone zboże, no tak tata robił i ja tak robie, że piersze ziarna zanim w ziemie sieje to robie znak krzyża, potem jakaś króciutka modlitwa i wtedy tak z wiaro reszta zboża, z tako nadziejo, że Bóg ześle deszcz na to zboże, potem odstani niebo z chmur, żeby słońce świeciło, pozwoli zebrać to zboże i spożytkować dobrze (Lechuty Małe). Słonecznik to roślina o wysokiej łodydze i dużym jak słońce kwiecie (Strzeszkowice Duże). Roślina o wysokiej łodydze i dużym podobnym do słońca kwiecie to ctunecznik, od słońca ta nazwa (Dobrynka). Płótno sie rozpościerało na słońce, na trawie, i to sie bielilo te płótno w taki sposób (Wólka Domaszewska). Na sukienki było płótno bielone na słońcu na trawie (Błonie). Słońce takie jak jest takie czerwone, to już na wiatr, na wiatry to już (Chodel). Jak słońce zachodzi czerwono, to na mróz (Ciosmy). Jak u słońca taki stęp sie robi, jak zachodzi, to kiedyś mówili, że to wiatry wielgie bedo (Lipiny Górne).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. słońca; D. lm. słońców; wymowa: s^uońce, s^uuńce, s^uonce, s^uunce, sońce.

Por. słoneczko, słońko.

Słońce gra ‘słońce krąży po niebie’

Słońce gra na niebie, grzeje i gra (Stulno). Wierzyli, że na sobótki, że słońce gra, że ono krąży po niebie i gra. Słońce gra na niebie (Dubów). W sobótkie słońce gra (Lipnica). U nas sobótków nie było. [...] u nas, to tylko wierzyli na sobótki, że sońce hraje, gra, że ono krąży sie i gra to słońce. No, i wierzyli również, że paproć kwitnie i niektórzy chodzili do lasu, szukali kwiatu paproci (Dańce).

Źródła: PM, AD-ZL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: s^uońce gra, s^uonce gra, sońce yraje.

Słońce na chłopa ‘słońce nad zachodem’

Słońce na chłopa, to znaczy, że już nisko, czas zbierać się z pola (Dereźnia). A to różnie mówili, a było i takie coś, że słońce na chłopa, że to tyle jego, co wysokość chłopa, już tak jest blisko nad zachodem (Korczów). Słońce na chłopa to znaczy, że słońce mo do zachodu tyle, co na wysokość chłopa, to znaczy, że zaro zajdzie i dajmy na to na polu trza sie było wtedy łuwijać (Świeciechów).

Źródła: PM, BT, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: s^uońce na x^uopa, s^uuńce na x^uopa.

Por. słońce odpoczywa, słońce przed zachodem, słońce spoczywa.

Słońce na obiad ‘słońce wskazuje godzinę dwunastą w południe’

Słońce już na obiad jest, no to wskazuje dwunasto godzine (Łukowa). Jest południe, bo słońce na obiad (Żabno). Trza iść z pola, bo już jest słońce na obiad (Rozłopy). Słońce na obiad, no to znaczy słońce na południe (Wysokie). Słońce na obiad to tu nos godali tak, jak południe wybijało (Świeciechów).

Źródła: PM, BT, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: s^uońce na o^ubat, s^uuńce na u^ubat, s^uońce na u^ubat, s^uuńce na o^ubat, s^uuńce na u^uobot, s^uońce na o^ubot.

Słońce odpoczywa ‘słońce nad zachodem’

Słońce, jak zachodziło, to mówili, że słońce odpoczywa. Świeci cały dzień, i odpoczywa, a wtedy księżyc świeci, żeby nie było ciemno (Wysokie). Słońce odpoczywa, a potem zachodzi, to już wtedy nie robi sie, bo te rubote diabeł zabierze (Jezioro).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i południowo-wschodnia.

Wymowa: s^uoⁿce o^tpoc^ywa.

Por. s^once na ch^lopa, s^once przed zachodem, s^once spoczywa.

Słońce przed zachodem ‘słońce nad zachodem’

Słońce przed zachodem, trza iść z pola, bo ono zara zajdzie (Jarczówek). Słońce już jest nisko, już słońce przed zachodem jest (Siemierz). Słońce przed zachodem, to trza jemu dać spocząć, zanim zajdzie, i trza iść z pola (Barbarówka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: s^uoⁿce p^zed zaxodem, s^uoⁿce p^zyd zaxodem.

Por. s^once na ch^lopa, s^once odpoczywa, s^once spoczywa.

Słońce spoczywa ‘słońce nad zachodem’

Na pół godziny przed zachodem słońce spoczywa i trza wtedy skończyć prace, niech se odpocznie (Zabików). Babcia mówili, że trzeba zawsze dać słońcu czas przed zachodem, bo słońce spoczywa wtedy (Branica Radzyńska). Słońce spoczywa w czerwcu przed zachodem (Żółkiewska). Pod wieczór słońce spoczywa. Tak sie mówiło, pospieszcie sie, bo za chwile spocznie słońce (Wysokie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego, Zamościa i Krasnegostawu.

Wymowa: s^uoⁿce spoc^ywa.

Por. s^once na ch^lopa, s^once odpoczywa, s^once przed zachodem.

Słońce wschodzi

Na pole sie szło, jeszcze słońce nie wschodziło. Słońce wschodzi to my byli już na polu (Franciszków). Tak lato schodzi, jak dopiero słońce wschodzi, już pomaluśku, pomaluśku, już sie chowa (Rudno). Słońce wschodzi i kiedyś to každyń był już na polu, bo szkoda czasu marnować, a dziś marnujo (Kąkolewnica).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: s^uoⁿce fsxo^zi, s^uoⁿce fsxo^zi.

Por. schodzi s^once, wschodzi s^once, wychodzi s^once, wzejdzie s^onko, zejdzie s^once.

Słońce zachodzi

Słońce zachodzi na zachodzie, a wschodzi rano na wschodzie (Pułankowice). Słońce zachodzi to już sie było w domu i oporządki sie rubiło, a potem coś zjadło i spać, bo raniutko trza wstawać (Dąbrowica). W zimie to słońce zachodzi prędko, już dzieś tak o godzinie czwarty jest cimno (Piotrowice). Po południu, jak słońce chyliło sie ku zachodowi, to czerwone, słońce zachodzi czerwono, to bedzie zimno (Wysokie). Jak słońce zachodzi czerwono, to mówili, że to na wiater (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *suõnce zaxożi, suõnce zaxożi*.

Słońce zachodzi trzy razy

W wigilie świętego Jana słońce zachodzi trzy razy [...] mówiła mi niedawno taka starsza pani od Markuszowa, że jak ona była panienko, to właśnie mówiono o tym i bardzo przestrzegano, żeby nie patrzyły na słońce właśnie w wigilie świętego Jana, bo że tego dnia słońce zachodzi trzy razy i że nie można patrzeć i widzieć tego zachodzenia, bo jak ktoś będzie patrzył i widział, jak to słońce zachodzi trzy razy, to umrze. No, nie wiem dlaczego, skąd to się wzięło. Ale ona mówiła, że jak one zrywały czereśnie, to wszystkie, jak to słońce zaczęło zachodzić, to już odwróciły się, żeby w tamto strone nie patrzeć i żeby nie zobaczyć, jak będzie ponownie się wychylało i zachodziło. Że podobno tego dnia tak się dzieje (Wólka Kałna). Jak słońce tak zachodzi i znów go widać, i znów się chowa, i tak trzy razy, to mówili, że słońce zachodzi trzy razy (Skowieszyn).

Źródła: BG-TNN, MG.

Geografia: okolice Puław.

Wymowa: *suõnce zaxożi ęszy razy, suõnce zaxożi ęszy razy*.

Słota I ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Słota to jak deszcz kilka dni. Bywało, że słota to nawet i dwa tygodnie trwała (Łaszczów). Casem takie lata bywały, że ino łoło i łoło, tako słota była, to z pola ludzie zboża ni mogły nic zebrać, tak byto, mój dziadek tak łopowiadał, że takie lata były (Zarzewce). Słota to bardzo długi, kilkudniowy deszcz, taka paskudna pogoda (Karmanowice). Słota to deszcz kilkudniowy w jesini, z zimnem takim (Ratoszyn). A jak deszcz kilka dni pada, i wiatery du tego, zimno, no, to słota mówio to jest, słota na dworze (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Jak deszcz ciągle pada, to słota, ni ma pogody, ale słota (Nowodwór). Ale słota na dworze się zrubila, cała wiosna taka (Krepiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *słoty*; D. lm. *słot // słotów*; wymowa: *suota, słota*.

Por. *chłapa, chłapanina, chłapan, chłydzuga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraza, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, sępność, siapizna, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się*.

Słota II ‘długotrwały deszcz’

No, i się nazywała słota, to dyszcz i słota, i słota się mówi, tak kiedyś nazywali, ja tam tera nie wim jak nazywaju (Sulmice). A jak taki deszcz tak długo pada, to słota się mówi (Kocudza). Ale słota nas nawidziła, już to trzeci dzień, jak tak leje i leje (Zubowice). Nie jedź nigdzie w take słote, puczekaj, może jutro już się wypogodzi (Wólka Łabuńska). Ale słota na dworze je (Białowola). Już trzy dni ni ma ruboty, tako słota na dworze (Trzydnik Duży). To słota nazywajo, o, już słota jest (Skryhiczyn). Słota, bo deszcz jak zacznie padać, to pada bardzo długo. Słota będzie, bo pływajo bańki na wodzie (Międzyrzec Podlaski). Słota, to jak długo pada deszcz (Sosnowica). Jest pochmurnie, to już będzie słota, to na słote (Sitno pow. Biała Podlaska). Buty gumowe to na deszcze, jak morka czy słota (Końskowola). Słota to deszcz jesienny (Gałęzów). Na taki dyszcz, co trwo, powidzmy, trzy dni pod rządem, to to tu nos mówi się słota (Świeciechów). Wilga drze się na słote (Nowosiółki). Bedzie słota, bo wiatery guni chmory (Mokrelipie). Na

słote kury sie jiszczo (Sasiadka). *Gdy na świętego Jakuba słota, trudna przy zniwach roboty* (Żakowola). *Jak mało gwiazd na niebie, to jest wróżba na słote* (Maziły).

Źródła: PM, ML, PZ, OM, KSGP, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 12).

D. lp. *słoty*; D. lm. *słot* // *słotów*; wymowa: *suɔta, słota*.

Por. *flaga, flażoga, flota, gizdraga, lubera, plaga, plucha, pluchawota, pluchota, pluta, szaruga, zaflażoga*.

Słotny czas ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Słotny czas to brak pogody, no taka chyba niepogoda (Księżomierz). *Naszł słotny czas tera* (Sławecin). *Jak nowy księżyc, rogalik, miał rogi do góry, to wrócono, że miesiąc będzie pogodny, a jak w dół to słotny czas* (Michów).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *słotnego czasu*; D. lm. *słotnych czasów*; wymowa: *suɔtny čas, suɔtny cas*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, pluźyca, planeta, sępność, siapizna, słota, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciagnęło się*.

Słotny deszcz ‘obfity, gęsty deszcz’

Słotny deszcz to taki jak wielgi i długo idzie tak, i tak mocno (Sitaniec). *Ale słotny dyszcz lunoł, woda drogo szła* (Bortatycze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

Wymowa: *suɔtny dešč, suɔtny dyšč*.

Por. *duży deszcz, gęsty deszcz, gruby deszcz, namłotny deszcz, rzeški deszcz, rześisty deszcz, smagły deszcz, wielki deszcz*.

Smagły deszcz ‘obfity, gęsty deszcz’

To taki smagły dyszcz, przemoczy do suchy nitki (Krzemień). *Puściuł sie taki smagły desc i siano mokre, a można było już zabrać, a tera mokrego ni weźnie* (Borownica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

Wymowa: *smagųy dešč, smagųy dyšč, smagųy desc*.

Por. *duży deszcz, gęsty deszcz, gruby deszcz, namłotny deszcz, rzeški deszcz, rześisty deszcz, słotny deszcz, wielki deszcz*.

Smok ‘barwny łuk na niebie pojawiający się po burzy i deszczu’

Kolorowe takie półkole na niebie po burzy to smok nazywali (Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski). *Smok wode nabiera, mówio, ale to tylko przypuszczenie, ale to jest znak po potopie, że więcy potopów nie będzie* (Brzozowica Mała). *Smok wode pije, tęcz taki* (Maziły).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Leszczanka, Brzozowica Mała, Żakowola, Polskowola, Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski, Maziły, Siedliska pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 6).

D. lp. *smoka*; D. lm. *smoków*; wymowa: *smok*.

Por. *łuk, raduga, tęcz, tęcza, zorza*.

Smorgać się ‘ślizgać się’

Cate zime to sie kiedyś można było smorgać na kowzance (Dubica). Zimy byli z mrozem, śniegu było kiedyś, lodu, to i smorgać sie było dzie (Smólsko Duże).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Włodawy i Biłgoraja.

Wymowa: *smorgać śe*.

Por. *dziugać się, dzugać się, hurgać się, jeździć, szorgać się, ślizgać się, wozić się*.

Sobota ‘szósty dzień tygodnia’

Sobota jest przed niedzielą (Jeziernia). Sobota to święty dzień, z Matko Bosko związany (Majdan Wielki). Matka Boska w sobotę błogostawi i u nas to żniwa zawsze kazali w sobotę choć troszke zacząć i chlyb pic (Łaszczówka). Żniwa to w sobotę, a już broń Boże w puńdziałek, bo to pusty dzień, a znowu w piątek to dzień Męki Pańskiej, sobota najlepsza, bo to Maryjny dzień (Bortatycze). Zaczynać kosić, to trza było w środy albo soboty, bo to szczęśliwy dzień, dzień Matki Boski i Matka Boska pobłogostawi tym, co żniwują (Wola Osowińska). Żniwa zacząć musowo było w sobotę, takie przesady były i ja zawsze tak robiłem (Motycz). No, zawsze sobota, sobota to był początek żniw, żeby nie w piątek, bo będzie nieszczęście. Dziadzio mój to zawsze w sobotę zaczynał żniwa (Rzeczyca Ziemiańska). Sobota, to w tym dniu to Matka Boska czuwała, to wtedy każde rubotę najlepiej zaczynać, to sie na pewno uda, urodzaj będzie (Skoki). Jest też takie powiedzynie, że w sobotę zawsze na chwile słonko zaświeci, bo to jest święto Matki Bożej. Było takie przysłowie dawniej, że jak sie słonko zaświeciło, to Matka Boska pieluszki prała i suszyła. Moje babcia mówili, że tak było, a oni to widzieli od swoji znowu babci (Lipnica). W sobotę Matka Boska zawsze prała i suszyła pieluszki z Pana Jezusa. [...]. I ja jak miałam to przykazane, kiedyś też miałam małe dzieci, to w sobotę starałam sie pracć pieluchy, bo wiedziałam, że w sobotę zawsze będzie słoneczko, i te pieluszki wysechno. Troszke słońca było. Jak był Pan Jezus maleńki, taka legenda jest, to Matka Boska musiała, bo oni biedni byli, [...], musiała dziecięce łaszki pracć i musieli wyschnąć (Moniatycze). To tak mówiły jeszcze z dawien dawna, że Matka Boska troche tego słoneczka da w sobotę, żeby matki mogły pieluszki wysuszyć (Dereźnia). Sobota to jest dzień Matki Boskiej, bo zawsze niech na godzinke, ale słoneczko musi zaświecić (Kolonja Moniatycze). Dawni wesele zaczynało sie w sobotę i tak. To ni za mojej pamięci, jeno mama opowiadała, że w sobotę rano młoda z druhno czy młody chodzili po rodzinie młodych mężatek, bo to przeważnie, nie tak jak, toż ta wioska była gości, nie tak jak teraz. I prosili na ten korowaj (Jableczna). Tak, przez adwent to sie pościło. Cztery tygodnie, ale sie w tygodniu pościło tylko środa, piątek i sobota (Radcze). W Wielgim Poście to sobota to już post na jedzenie było (Bukowina). Wicie różgi to był obrzęd, w którym uczestniczyły druhny panny młodej. Dziewczeta spotykały sie w sobotę przed ślubem i wiły różge. To była gałąź choiny, która ma kilka odnóg i każde sie owijało barwinkiem i suszonemi kwiatami (Gołab).

Źródła: PM, ML, AD-ZL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *soboty*; D. lm. *sobót*; wymowa: *sobota, subota*.

Por. *dzień Matki Boskiej, Maryjny dzień*.

Sobótka – tom X: 371.

Sobótki – tom X: 371.

Sołhanka ‘ślizgawka’

Kiedys to w zimie na każdy łące była sołhanka, bo wody było dużo i to zamarzło. I to taka sołhanka była (Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Wola Różaniecka, Wierzbica pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 21).

D. lp. *sołhanki*; D. lm. *sołhanek*; wymowa: *souxanka*.

Por. *czołgawka, dziugawka, dzugaleka, dzugawka, kalonka, koźalęka, kowzanka, lodówka, lód, skotzanka, szorgawka, szorgowisko, ślizgaleka, ślizgawica, ślizgawka*.

Sopel I ‘sopel lodu zwisający z dachu’

U dachu to wijsiał sopel lodu (Józefów). *Sopel to taki zwisający kawałek zamrożonej wody o mocno wydłużonym kształcie* (Witaniów). *Sople to kiedyś wisieli u strzechy, bo dachy byli słumiane* (Majdan Wielki). *A sopel lodowy, co wijsiał u strzechy, to sopel, inaczej nie nazywali* (Chrzanów). *Sopel to długi kawałek lodu zwisający z okapu* (Sąsiadka). *Sople to kawałki lodu zwisające z okapu* (Międzyrzec Podlaski). *Sople w Gromniczno to na urodzaj marchwi, trza patrzeć, a jak so te sople, to można więcy posadzić, bo udo sie* (Zagórze). *Jak sie rodził Pan Jezus, niedźwiedz nie miał prezentu i wycioł w lesie drzewko. I tam go ciagnął za sobo i to sie zrobily sople ze śniegu, z lodu. Przynosi i na choince był szron, liście przyczepili sie. I ubiramy choinke, bo tam był szron, tam był śnieg, tam były liście* (Stanisławka). *Bo to było tak, to taka już tradycja dawna, że jak Jezus sie urodził to był mróz wielki, na drzewach sie takie sople porobiły, szron taki jak te bańki na choince. I teraz to na pamiątke każdy ubiera* (Słodków). *Z lodu to sopel, godaju sopel* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 23).

D. lp. *sopla*; D. lm. *soplów*; wymowa: *sopel*.

Por. *copel, copla, cycek, gil, gilza, glut, klucz, kluczka, lód, sapla, sopla, soplach, szpiczka, świeca, świeczka*.

Sopel II ‘cukierek na choince’

Na chuinke takie sople wijszali, że to niby takie jak te u dachu, co wijszo (Majdan Stary). *Kiedys to tylu ozdób na choince nie było, ale byli ładniejsze, takie sople kolorowe, no to byli cukierki w pазłotkach i kolorowych papierkach przezroczystych* (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *sopla*; D. lm. *soplów*; wymowa: *sopel*.

Por. *cukierek*.

Sopla ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Sopla wijsiała u strzechy, takie sople sie nazywali (Sulmice). *Sople u strzechy kiedyś byli, taka sopla wijsiała* (Mszanna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Chelma, Zamościa i Hrubieszowa (zob. mapa 23).

D. lp. *sopli*; D. lm. *soplów*; wymowa: *sopla*.

Por. *copel, copla, cycek, gil, gilza, glut, klucz, kluczka, lód, sapla, sopel, soplach, szpiczka, świeca, świeczka*.

Soplach ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Kiedyś jak sie oderwał tyn soplach lodu, to aż guza na głowie miałam od tego, bo to polyciało na mnie (Międzyzyles). Mróz był w zimie, to i soplach wisiał u strzechy (Wyczółki).
 Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Dobrynka, Wyczółki, Koszoly, Kały, Międzyzyles (zob. mapa 23).

D. lp. *soplacha*; D. lm. *soplachów*; wymowa: *soplax*.

Por. *copel, copla, cycek, gil, gilza, glut, klucz, kluczka, lód, sapla, sopel, sopla, szpiczka, świeca, świeczka*.

Sorok ‘czterdzieści’

Ja sorok dni na to czykała, ale sie doczykała (Ochoza). Soroczka, to ile to robót trzeba wykonać, sorok, sorok robót. I stąd soroczka (Dubica).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia – zasięg rozproszony.

Wymowa: *sorok*.

Spadająca gwiazda

A spadające gwiazdy, to tak. Aniołowie trzymają w niebie gwiazdy, a diabeł chce skuścić i zabrać te gwiazdy. Oni nie dają. I spadają tak na ziemię (Zagórze). Jak spadająca gwiazda leci, to trza życzenie powiedzieć, i to spełni się (Wołoskowola). Spadająca gwiazda, to mówio, że to ktoś umiera (Sąsiadka). Kiedyś mówiły, jak gwiazda leci, to ktoś umrze, bo każdy człowiek umiera, no ta spadająca gwiazda stąd (Chodel). Gwiazdy spadają, to też pamiętam, to rozmowe pamiętam z dziadkiem, jak wychodziłam z dziadkiem, jak gwieździste było niebo, a zawsze było gwieździste, przepiękne niebo. No, i pytałam sie dlaczego te gwiazdy świeco, więc dziadek mi tłumaczył, że każdy ma swoje gwiazde. [...], czego spadają gwiazdy, bo jak ktoś umarł, to jego gwiazda spada. Tak mi dziadek tłumaczył te spadające gwiazdy (Wysokie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *spadajonca gúazda, spadajunca gúazda*.

Spieka ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Spieka to w gorące letnie dni (Sąsiadka). Spieka, takie duszne gorąco, powietrza brakuje (Hosznia Ordynacka). Spieka strasna, a my na polu, ale co było robić, musowo było, takie były casy (Kowala).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *spieki*; D. lm. *spieków*; wymowa: *spéka*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spiekota, sześoga, upał, zaduch, zaducha, żar*.

Spiekota ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Ale dziś spikota, żeby ino jaki nawalnicy wielgi ni było (Gielczew). Spiekota to duszne gorąco w letnie dni (Rogoźniczka). Spikota była, a tu szło sie w pole, bo trza było zboże zebrać (Bukowa Mała).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *spiekoty*; D. lm. *spiekotów*; wymowa: *spékota, spikota*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, sześoga, upał, zaduch, zaducha, żar.*

Sporo ‘szybko, w krótkim czasie’

To trza sporo, bo ni ma czasu (Wola Różaniecka). Sporo, sporo, to musi być już, bo ja na tera, nie na późni, już sporo tego potrzebuje (Żabno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *sporo.*

Por. *chybko, chyżo, prędko, szybko, w te pędy, w trymiga.*

Sprowadzanie deszczu

Sprowadzanie deszczu to tak. To ten mak święcony trzymali i jak już susza na wsi taka wielka, to dawali dzieciom tego maku i kazali po kilka dziedetek latać w studnie rzucać do dziewięć studni, to my lecim, a studnie to kiedyś tak były, u nas tak były, tak nie miał każdy w podwórzu studni, tylko były takie zbiorowe [...] już my lecim, liczym, liczym, żeby nie przeliczyć, tylko tyle trzeba ziarenek, bo mówiu, że będzie padał deszcz, jak sie wsypie święconego maku do studni, to będzie padał deszcz (Zanowinie). Ludzie mieli swoje sposoby na sprowadzanie deszczu. Makówkę święcili i ten mak po trzy ziarka dziewięć razy sypali do studni na wsi, i to na susze pomogło, deszcz zara był (Stary Majdan). Płanetnica sprowadza deszcz, ale co to jest, to chyba nikt nie wi, bo nikt tego nie widział. I nikt nie widział, jak to spruwadzanie deszczu miało wyglądać (Sławęcín). Płanetnik to człowiek sprowadzający deszcz, taki jakby czarownik czy coś takiego, ale tylko od chmur (Czołki). Sprowadzanie deszczu, to kiedyś mówili, że planetnik sprowadza deszcz (Grabowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *sprovażanie dešču, spruvażanie dešču, spruvażanie dyšču, sprovażanie descu.*

Srala bartek ‘wir powietrzny’

Srala bartek jak naleci, to drzewa łamie, dachy zrywo (Zarzeczce). Srala bartek to taki strasny wiater, trzeba sie strzec i chować (Oblasy).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Puław i Kazimierza Dolnego.

D. lp. *srali bartka*; wymowa: *srala bartek.*

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskućnik, świni wichur, świni wichur, świński wiater, świński wichur, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wichur, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Srebrny ‘kolor srebrny’

Srebrny kolor to taki trochę brudny biały (Bodaczów). Choinka przeważnie była ze świerka. Szyszki ze świerka malowali na różne kolory. Na złoty kolor, na srebrny, jak kto chciał (Błonie). Piścionki so złote i srebrne (Tuczna).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *srebrnego*; D. lm. *srebrnych*; wymowa: *srebrny, srebnny, srybny, śrybny*.

Por. *srebrzysty*.

Srebrzysty ‘kolor srebrny’

Robili takie różne ozdoby, takie srebrzyste były bańki i takie szyszki robili (Kawęczyn). *To zawijali te orzechy, cukierki w takie srebrzyste papirki i to tak migąło na choince* (Sumin).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *srebrzystego*; D. lm. *srebrzystych*; wymowa: *srebrzysty, srybrzysty, śrybrzysty*.

Por. *srebrny*.

Sroga zima ‘zima z dużym mrozem i śniegiem’

Downi to były bardzo srogie zimy, śniegu nawaliło, mróz wielgi, a tera to zima i jesień taka sama prawie (Dzierzkowice). *Jak liście z dębu spadno wsie, to będzie sroga zima* (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *srogiej zimy* // *srogi zimy*; D. lm. *srogich zim* // *srogich zimów*; wymowa: *sroga zima, srogo zima*.

Por. *ciężka zima, mroźna zima, ostra zima, śnieżna pogoda, śnieżna zima, zawałna zima*.

Stale ‘ciągle, wciąż’

U nas stale so te same zwyczajaje (Huszczka). *Un stale mi sie przyglądał, tak już od dziecka, a potem un sie będzie zy mno żenić, ojce sie zgudzili, no, i pożyłni sie* (Rogatka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *stale*.

Por. *cały czas, ciągle, wciąż, zawdy, zawsze*.

Starodawny ‘pochodzący z bardzo dawnych czasów’

To jeszcze taki starodawny stół, ale go trzymam, bo jest wysoki i ma szuflady (Bukowa). *U nas już te starodawne słowa so już zapominane* (Potok Górny). *Tera to wracajo te wsie starodawne zwyczajaje, te przydmioty z bardzo dawnych czasów so w cenie* (Zaburze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *starodawnego*; D. lm. *starodawnych*; wymowa: *starodavny, starodovny*.

Stary księżyc ‘ostatnia faza księżyca’

Jeszcze jest stary księżyc, ale zara zniknie (Kozły). *Został jeszcze stary księżyc i troszke świeci* (Kolembrody). *Stary księżyc to już niwiele tego światła daje* (Hanna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *starego księżyca*; wymowa: *stary kśeńżyc, stary kśińżyc*.

Por. *czwarta kwadra, ćwierć księżycy, koniec miesiąca, księżycowy pasik, ostatek, ostatni kwartał, ostatnia ćwierć, ostatnia kwadra, półsierpek, sierp, sierpeczek, sierpek, stary miesiąc.*

Stary miesiąc ‘ostatnia faza księżycy’

Stary miesiąc to zanikający, tak tylko troski go widać (Germanicha). Stary miesiąc na niebie, to tak tylko troszki jest tego światła (Jarosławiec). Stary miesiąc to zara zginie, i trza czekać, aż znów sie pojawi miesiąc (Zwiartów).

Źródła: PM, MAKL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *starego miesiąca*; wymowa: *stary mėsonc, stary mėsunc.*

Por. *czwarta kwadra, ćwierć księżycy, koniec miesiąca, księżycowy pasik, ostatek, ostatni kwartał, ostatnia ćwierć, ostatnia kwadra, półsierpek, sierp, sierpeczek, sierpek, stary księżyc.*

Stary Rok – tom X: 381–382.

Stęchlizna ‘wilgoć w mieszkaniu’

Dwa lat musi nikt tam nie mieszkać, i wszędzie, na szmatach, na meblach jedna stęchlizna (Konopnica). Stęchlizna to śmierdzi i te rzeczy, co so w miszkaniu, to tyż śmierdzo (Baranów). Jak przysiąknie ubranie stęchlizno, to taki zapach paskudny jest, kiedyś to w kufrach szmaty trzymali, albo dzie w komorach, to śmirdziało potem, jak sie baba ubrała do kuściola, to śmirdziało stęchlizno (Bezek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *stęchlizny*; D. lm. *stęchliznów*; wymowa: *stęxlizna, stęxlizna, stynxlizna.*

Por. *syrość, wilgoć.*

Stopa I – tom I: 304.

Stopa II – tom VII: 353.

Stopa III ‘przybywanie dnia po przesileniu zimowym’

Jak dnia przybywa to sie mówi, że na stopie abo na barani skok, czyli tak troszeczke ino (Zakrzew). Stopa, to prawie tego nie widać, ale dzień dłuższy jest o stopie (Stawce).

Źródła: PM, MAKL.

Geografia: Zakrzew, Stawce, Tarnawka.

D. lp. *stopy*; D. lm. *stóp // stopów*; wymowa: *stopa.*

Por. *barani skok, kurze nastąpienie, wołowe liżenie.*

Strzała I – tom I: 305.

Strzała II – tom IV: 422.

Strzała III – tom IV: 422.

Strzała IV – tom IV: 422–423.

Strzała V ‘kamień piorunowy’

Strzała w zimie sie wbija mocno i tam siedzi, a jest z pioruna (Janowice). Mówili, że to strzała leci, takie drobne jak kiji małe, jak piorun strzeli (Żdżarka).

Źródła: PM, MAKL, KM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 9).

D. lp. *strzały*; D. lm. *strzałów*; wymowa: sʃsaʋa, ʃcaʋa.

Por. *belemit, boży paluszek, kula, kula piorunowa, piorun, skałka, strzała piorunowa, strzałka, strzałka piorunowa, strzałka z pioruna.*

Strzała piorunowa ‘kamień piorunowy’

Piorun to takie mo drobniutkie i to leci taka strzała piorunowa (Wyhalew). Strzała piorunowa to takie resztki z pioruna, w zimie sie to zakopuje jak tyn piorun strzeli (Snopków).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Kodeniec, Wyhalew, Uhnin, Mętów, Snopków, Konopnica, Kozubsczyzna (zob. mapa 9).

D. lp. *strzały piorunowej // strzały piorunowy*; D. lm. *strzał piorunowych // strzałów piorunowych*; wymowa: sʃsaʋa ɸorunova, ʃcaʋa ɸorunova.

Por. *belemit, boży paluszek, kula, kula piorunowa, piorun, skałka, strzała, strzałka, strzałka piorunowa, strzałka z pioruna.*

Strzałka I – tom I: 305.

Strzałka II – tom I: 305.

Strzałka III ‘kamień piorunowy’

Strzałka taka to z pioruna. Strzałka spada z puwietrza na droge, na pole, piorun jo zrobi (Moniatycze). Strzałka leczy koniom oczy, oskrobie sie na mączke i w dudke z pióra nasypie, i dmuchnie sie i po oku rozleco sie (Siostrzytów).

Źródła: PM, MAKL, KM, SSiSL I-1, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 9).

D. lp. *strzałki*; D. lm. *strzałków*; wymowa: sʃsaʋka, ʃcaʋka.

Por. *belemit, boży paluszek, kula, kula piorunowa, piorun, skałka, strzała, strzała piorunowa, strzałka piorunowa, strzałka z pioruna.*

Strzałka piorunowa ‘kamień piorunowy’

Z pioruna takie twarde coś, no to jest strzałka piorunowa (Łyniew). Strzałka piorunowa to leci razem z piorunem i w ziemi sie zostaje (Naklik).

Źródła: PM, MAKL, KM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Parczewa, Włodawy, Lublina, Hrubieszowa, Bychawy i Biłgoraja (zob. mapa 9).

D. lp. *strzałki piorunowej // strzałki piorunowy*; D. lm. *strzałków piorunowych*; wymowa: sʃsaʋka ɸorunova, ʃcaʋka ɸorunova.

Por. *belemit, boży paluszek, kula, kula piorunowa, piorun, skałka, strzała, strzała piorunowa, strzałka, strzałka z pioruna.*

Strzałka z pioruna ‘kamień piorunowy’

Kamyk taki, nazywali, że to jest strzałka z pioruna (Siostrzytów). Strzałke z pioruna to brali na lekarstwo, konie tym lekowali (Żurawnica).

Źródła: PM, MAKL, KM, MG.

Geografia: Siostrzytów, Dorohuczka, Trawniki, Żurawnica, Kawęczyn, Panasówka, Hedwizyn (zob. mapa 9).

D. lp. *strzałki z pioruna*; wymowa: *s̥śaũka s̥ p̥oruna, ścaũka s̥ p̥oruna*.

Por. *belemit, boży paluszek, kula, kula piorunowa, piorun, skałka, strzała, strzała piorunowa, strzałka, strzałka piorunowa*.

Strzelać // strzelić ‘strzelać – o piorunie’

Mówiło sie, że pioruny bijo, strzelajo, straszna nawatnica idzie (Wysokie). Pod drzewem nie wolno, z goło głowo nie wolno, bo może strzelić. Metale przyciągajo pioruny, ogień też, przy kominie nie wolno siedzić, przy gniazdkach też, bo strzelić może (Piotrawin). W oknie jak burza, grzmiało, strzelało, to sie gromnice stawiało i palme. Krzyże z palmy stawia sie w zbożu, chronio przed gradem. Palma, to ustawia sie jo w czasie burzy przy kominie, chroni dom przed błyskawicami (Zagórze). No, bo to jest drzewo Matki Boskiej i nawet jak jest burza, pioruny bijo, jak sie schowa człowiek pod leszczynę, to nie zabije, to kiedyś moja babcia, ojca matka mówiła, że mówi, jakby cie dzieś zastało, ale byś nie mogła do domu dojść czy do kogoś innego, to tylko szukaj leszczyny, mimo tego że zmokniesz, ale strzelić, nie strzeli. I mówi, ja już tyle lat przeżyłam i nie słyszałam, że jak sie ktoś schował pod leszczynę, żeby był zabity. [. . .]. A pod domem sie wisza, żeby nie strzelił piorun, jak chmura idzie. Wianeczki sie wisza i te gałązki, te brzoźki, bo może strzelić (Huta). A mój teść to łon jak strzelało, burza naszła, to łon nie był w domu, ino pod progiem albo pod oboro, i miał, bo to sie dawni chleb piekło, łopate trzymał. Z to łopato stał. Wtedy sie nie bał, że może nie strzeli czy coś, ja nie wiem. Wychodził i brał łopate i stał z łopato pod ściano (Błonie). Jak przyde do domu, to te święcone palme za obraz zasadze, to nie strzyło potem piorun, jak mocno strzyło to se w oknie postawie (Dys). Na Boże Ciało te gałązki leszczyny sie łamie i usadza w każdym rogu domu te gałązke, to nie strzeli pierun (Chomęciska Duże).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *s̥śelać, ścelać, ścełiść*.

Por. *bić*.

Styczeń ‘pierwszy miesiąc w roku kalendarzowym’

W styczniu to kiedyś byli straszne mrozy, mroźny był styczeń (Rozięcín). Styczeń to zimowy miesiąc, ale już na Agnieszki w styczniu, to sie mówi, że wypuszcza skowronka z mieszka, to już bedzie ciepło (Hucisko). Pamiętom, ze u nas na wsi to sie tak liczyło dni od Wigilii, było ich dwanaście, bo tyle miesięcy ma rok, i tak na przykład pierwszy dzień był chłodny, to styczeń bedzie mroźny (Michałówka). I na święty Łucji właśnie sie zapisuje jaki dzień, bu każdy dzień du samy Wigilii, jest dwanaście dni, na każdy miesiąc jest jeden dzień i w jakim tym dniu, przykładowo pierwszy dzień tu bedzie du stycznia, jaka bedzie pogoda taki styczeń, i tak pu kolei (Modryniec). Pochmurny dzień na dwudziestego pierwszego stycznia, to, to zima sie p̥redko skończy (Momoty Dolne). Grzmot w styczniu s̥łote zapowiada (Chrzanów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *stycznia*; D. lm. *styczniów*; wymowa: *styceń, styćyń, styceń*.

Suchy I – tom VIII: 380.

Suchy II ‘długotrwały okres bez opadów atmosferycznych’

Suchy rok, a jak będzie sucha zima, ciężka zima, ojciec mówił zawsze po kopcach kretów (Rzeczycza Ziemiańska). Ja nawet jeszcze słyszałam u takiej wróżbie na Wigilie, że sie cybule kroi, wykrajuje sie to jak sie tupie te cybule, i w te cybule, zrobić tych dwanaście tych cebul i w te każde cybule nasypać soli, robi sie to na półmisku tam gdzieś, żeby to tak stało i jak pu kulacji idzie sie właśnie du tego półmiska, i patrzy sie w te duniczki w ty cybuli. Jak będzie mokry lipiec tam, dajmy na to, sierpień, te wszystkie miesiące, to w każdym będzie woda, a w które ma być sucho, tu właśnie nie będzie wcale wody, tylko sucha sól, będzie suchy rok (Modryniec).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *suchego*; D. lm. *suchych*; wymowa: *suxy*.

Por. *susza*.

Susza ‘długotrwały okres bez opadów atmosferycznych’

Susza na polu to bide zapowiada (Stary Brus). Wiatr ze wschodu przynosi susze (Niemce). Tu w okolicy, to na susze ludzie mieli sposób. Makówkę święcili i ten mak po trzy ziarka dziewięć razy sypali do studni na wsi, i to na susze pomogło, deszcz zara był (Stary Majdan). W ogóle jest susza przez ostatnie lata przecież. Poprzednie to jeszcze ja pamiętam, jaka tu susza była na polu (Kuzawka). Jak grzmiało, to jak zbliżała sie deszczowa pogoda, to sie ludzie cieszyli, bo była susza i wsio wysychało (Mokrelipie).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *suszy*; D. lm. *suszów*; wymowa: *suša, susa*.

Por. *suchy*.

Sutki ‘czas od wschodu do zachodu słońca’

Dziś ładne sutki, słonko świeci, wiatru ni ma (Czołki). Stare, dziadki jeszcze, dawno jeszcze, to sutki mówili, tera dzień, a kiedyś u nas sutki (Sławęcín). Sutki to po rusku si mówi, u nas byli prawosławne, to nazywali sutki (Cichobórz).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa i Zamościa.

D. lm. *sutków*; wymowa: *sutki*.

Por. *dzień*.

Syraja pogoda ‘dużo wilgoci w powietrzu’

Jak dużo dyszczy jest, to jest syraja pogoda (Sławęcín). Syraja pugoda w żniwa to źle, kłęska będzie, bo zgnije zboże na polu (Gdeszyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Hrubieszowa i Zamościa.

Wymowa: *syraja pogoda, syraja pugoda*.

Por. *wilgotna pogoda*.

Syrość ‘wilgoć w mieszkaniu’

W chatupie taka syrość, bo dawno ni było palone i stąd ta syrość (Ochoża). Nie wim, co tu robić, bo chatupa stała pusta pare lat, i taka syrość w ni, że śmierdzi strasznie

to syroćcio (Kukawka). Jak dużo deszczu jest, to w chatupie potrafi być syrość nawet w lecie (Olenówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *syrości*; D. lm. *syrościów*; wymowa: *syrość*.

Por. *stęchlizna, wilgoć*.

Szadowina ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarniętej mgły’

Szadowina jest z rana na trawie, na drzewach, na starych płotach (Miętkie). Szadowina to taka biała mgła, pamroka taka zamrznięta na drzewach czy na trawie (Rogów).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Rogów, Czartoria, Gdeszyn, Mołożów, Miętkie (zob. mapa 22).

D. lp. *szadowiny*; D. lm. *szadowinów*; wymowa: *šadošina, šadušina*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróż, żłobowizna, żłódź*.

Szadowizna ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarniętej mgły’

Łoj, był musi dobry przymrozek rano, bo szadowizna je na drzewach (Zubowice). Ale śliczna szadowizna na trawie, aż sie iskrzy (Tyszowce).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Zubowice, Czartowiec, Tyszowce (zob. mapa 22).

D. lp. *szadowizny*; D. lm. *szadowiznów*; wymowa: *šadovizna, šaduvizna*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróż, żłobowizna, żłódź*.

Szady I – tom III: 354.

Szady II ‘kolor zbliżony do czarnego, ciemnobrązowego, ciemnoszarego’

Szady to taki ni czarny, ale jakiś ciemny kolor. Ciemny kolor, szady (Krasnobród). Szady to ciemny, bardzo mocno szary (Potok Górny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *szadego*; D. lm. *szadych*; wymowa: *šady, sady*.

Por. *ciemny*.

Szady III ‘kolor podobny do popiołu, jasnoszary’

Szady to troche jak popiół w kolorze (Janiszkwice). Szady to cimny, ale popiołowaty taki, taki paskudny kolor (Irena).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia.

D. lp. *szadego*; D. lm. *szadych*; wymowa: *šady, sady*.

Por. *dereszowaty, popielaty, siwy, szary*.

Szadzisty ‘pokryty szronem’

Ale dziś szadziste drzewa, szadzio przykryte (Macoszyn). *Szadzisty, no bo szadź jest na nim, pokryty szadzio* (Wola Korybutowa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-wschodnia.

D. lp. *szadzistego*; D. lm. *szadzistych*; wymowa: *šażysty*.

Por. *jeniejowaty, obsadziany, omarznięty, osędzielony, osadziały, osadziany, oszadziony, osadzony, oszroniony, siwy, szadzizno obmarznięty, szronisty, zaszadziony*.

Szadzizna I ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Szadzizna jest na trawie, drzewach, płotach drywnianych, wszędzie jest (Ochoża). *Szadzizno nakryte so drzewa, ale mogo sie gałęzie połamać, bo to lód przecież* (Oksów).

Źródła: PM, PS, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-wschodnia (zob. mapa 22).

D. lp. *szadzizny*; D. lm. *szadziznów*; wymowa: *šażizna*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadź, szron, śnieżnica, sześoga, zamróż, żłobowizna, żłódź*.

Szadzizna II ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Zimno w chałupie, aż szadzizna wyszła na ściane (Weremowice). *Szadzizna w chałupie to jest nizdrowa dla ludzi, bo to z wilgoci sie bierze* (Pokrówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Chełma.

D. lp. *szadzizny*; D. lm. *szadziznów*; wymowa: *šażizna*.

Por. *lodowadź, mróz, osędzielizna, osędzizna, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwy mróz, szadź, sędzielina, sędzielizna, szron, wilgoć, zamróż*.

Szadzizno obmarznięty ‘pokryty szronem’

Całe drzewa takie szadzizno obmarznięte byli, bo zimy ostre bywali (Pokrówka). *W zimie to wszystko szadzizno obmarznięte, bo mróz* (Żmudź).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Chełma.

Wymowa: *šażizno obmarźnenty*.

Por. *jeniejowaty, obsadziany, omarznięty, osędzielony, osadziały, osadziany, oszadziony, osadzony, oszroniony, siwy, szadzisty, szronisty, zaszadziony*.

Szadź I ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Szadź to zamarznięta na drzewach mgła (Koszoly). *Szadź to jest po nocy przymarznięta do drzew mgła* (Karmanowice). *Szadź to białe takie na trawie i drzewach* (Borowiec). *Wyszłam rano, patrze, a tu na trawie tako szadź biało, myśle, był tegi przymrozek* (Staw Noakowski).

Źródła: PM, PS, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna, środkowo-wschodnia i okolice Biłgoraja, Bychawy (zob. mapa 22).

D. lp. *szadzi*; D. lm. *szadziów*; wymowa: *šać*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzieliżna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróz, żłobowizna, żłódź.*

Szadz II ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Szadz to zamarżnięta wilgoć na ścianie w chatupie (Orłów Drewniany). Szadz to wilgoć, jak zamarżnie na ścianie, to musi być wcześni długo bardzo zimno (Puchacze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia.

D. lp. *szadzi*; D. lm. *szadziów*; wymowa: *šać*.

Por. *lodowadź, mróz, osędzielizna, osędzizna, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwy mróz, szadzizna, sędzielina, sędzielizna, szron, wilgoć, zamróz.*

Szafirowy ‘ciemniejszy odcień koloru niebieskiego’

Bratki mogo być szafirowe, taki kolor majo szafirowy, ale to ani nibieski, ani fiołytowy, no szafirowy i tyle (Kostomłoty). Szafirowe to so różne kwiatki w ogródkach, na łakach, ale może być i co innego szafirowe, bo to ładny kolor, nibieski, troche cimnawy taki, fiołetowawy (Dzielce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *szafirowego*; D. lm. *szafirowych*; wymowa: *šafirovy, safirovy*.

Szamera ‘pada drobny desz’

To ni dyszcz prawdziwy, ale ino tak coś szamera drobniutko (Rudnik). Jak drobniutko tak, to mówio, że dyszcz szamera ino (Nielisz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Rudnik, Wirkowice, Nielisz, Staw Noakowski.

Wymowa: *šamera*.

Por. *ciapie, dziabie, kapie, kropi, morczy, mryhaje, mży, prószy, rosi, siajda, siapi, siecze, szaruży.*

Szarga I ‘drobny deszcz’

Sarga dziś na dworze (Andrzejów pow. Janów Lubelski). Sarga, kiedyś sarga, idzie od rana, nieprzyjemno jest, ale można iść dzieś, bo to drobny taki desc, bardzo sie ni zmoknie (Wólka Ratajska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Andrzejów pow. Janów Lubelski, Biała, Wólka Ratajska (zob. mapa 13).

D. lp. *szargi*; D. lm. *szargów*; wymowa: *šarga, sarga*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczyznka, siajda, siewka, sircha, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna.*

Szarga II ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Szarga nalyciała i już tak drugi tydziń (Jarosławiec). Szarga to taka nipogoda, ni ma słońca, ale deszcz cały czas (Uchanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Hrubieszowa.

D. lp. *szargi*; D. lm. *szargów*; wymowa: *šarga*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szaruga, trzydniówka, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się*.

Szaro się robi ‘zmierzcha się’

Słońce zaszło i szaro się robi (Witaniów). *Szaro się robi i trza zbirać się do domu* (Krępiec). *Szaro się robi, a tu światła ni ma* (Ciecierzyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lublina i Łęcznej.

Wymowa: *šaro še robi*.

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczeje, mroczy się, mrok idzie, mrok pada, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, ściemnia się, zmierzcha się, zmracza się, zmrok się robi, zmroka się*.

Szarówka I ‘pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca’

Szarówka, to jak jeszcze jest szaro, słońce jeszcze nie schodzi (Sąsiadka). *Szarówka jeszcze, słońce ni zeszło, a my już w polu byli* (Malewszczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 33).

D. lp. *szarówki*; D. lm. *szarówek // szarówków*; wymowa: *šarufka*.

Por. *brzask, dodnia, doświtek, mrokowo, nadednie, przedednie, świt, świtanie, zaranie*.

Szarówka II ‘zmierzch – pora dnia od zachodu słońca do nastania ciemności’

Zaraz po zachodzie słońca to jest szarówka, jeszcze ni wieczór, ale szarówka (Krępiec). *Po zachodzie słońca, kiedy robi się ciemni trochę, to szarówka jest* (Potok Górny). *Szarówka, bo szaro się robi, zara będzie wieczór* (Polichna).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lublina, Kraśnika i Biłgoraja (zob. mapa 37).

D. lp. *szarówki*; D. lm. *szarówek // szarówków*; wymowa: *šarufka, sarufka*.

Por. *ciemno, ćmak, mrok, zmierzch, zmrok*.

Szaruga I ‘drobny deszcz’

Szaruga to taki drobny dysc (Tarnawka). *Szaruga od rana, zimi nie pomoże, bo i tak będzie sucho, ale źniwa trza przerwać* (Żółkiewka).

Źródła: PM, PS, KAGP, KM, MG.

Geografia: Tarnawka, Stawce, Zakrzew, Żółkiewka, Staw Noakowski, Krępiec, Zakrzów, Łańcuchów (zob. mapa 13).

D. lp. *szarugi*; D. lm. *szarugów*; wymowa: *šaruga*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczyzna, siajda, siewka, sircha, szarga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Szaruga II ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Szaruga, bo zara nadchodzi duża chmura, tyska sie i potem dyszcz pare dni (Bychawka). *Wiater, dysc nie przystaje prawie tydzień, i tako saruga jest* (Braciejowice). *Szaruga to pogoda deszczowa z wiatrem* (Sąsiadka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *szarugi*; D. lm. *szarugów*; wymowa: *šaruga, saruga*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużycza, planeta, seпноść, siapizna, słota, słotny czas, szarga, trzydniowa, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się*.

Szaruga III ‘długotrwały deszcz’

Tako szaruga nalyciała, dyszcz na dworze, że nie chce sie du krów wylazić (Tarnawa Duża). *Od rana jest taka szaruga na dworze* (Tarnawka).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Bychawka, Tarnawka, Tarnawa Duża, Ostrzyca (zob. mapa 12).

D. lp. *szarugi*; D. lm. *szarugów*; wymowa: *šaruga*.

Por. *flaga, flażoga, flota, gizdraga, lubera, plaga, plucha, pluchawota, pluchota, pluta, słota, zaflażoga*.

Szaruży ‘pada drobny deszcz’

Saruży i saruży dysc, a nawet na trawie nie widać tego (Michałówka). *Już cały dzień tak szaruży, ale to drobny dyszcz* (Tarnawa Duża).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Bychawy, Janowa Lubelskiego i Biłgoraja.

Wymowa: *šaruży, saruży*.

Por. *ciapie, dziabie, kapie, kropi, morczy, mryhaje, mży, prószy, rosi, siajda, siapi, siecze, szamergera*.

Szary I – tom III: 355.**Szary II** ‘kolor podobny do popiołu, jasnoszary’

Płótno bilili, bo było szare i twarde. Kolor jak popiół miało. Maczali w wodzie, na trawie rozścinali do słonka, wybilato i zmiękło (Susiec). *Płótno to było takie szare wychodziło. A późni trzeba go jeszcze, jak kto chciał to sie maczało w wodzie i bililo* (Sulmice). *Sukienniaki to dawne portki z sukna, mogło być białe, ale tyż szare i czarne sukno było, i z tego tyż szyli* (Krzemień). *Sukmany długie do kostek lub do połowy tydek, szyte z samodziału brązowego cimnego i szarego. Miały fałdy z tyłu* (Rudno). *Makutra to na mak, do statków, do naczyń kuchennych należała, a teraz to mało dzie już jest, no tako miska, ale gliniano była, kolor szary i taka kreglutko, i w tym w poście mak sie łucirało* (Zawada). *Tu u nas jest tyn chwast, a może to do traw należy. Takie szare, wysokie i ma tutaj w górze takie malutkie niby kropelki. I to sie tak trzęsie, drży. I mówio, że to drżaczka* (Toczyska). *Boże drzewko to roślina podobna do piołunu, silnie pachnąca, ma siniozielone liście, od spodu szare i owłosione, żółte kwiaty takie kuleczki* (Stefankowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *szarego*; D. lm. *szarych*; wymowa: *šary, sary*.

Por. *dereszowaty, popielaty, siwy, szady*.

Szędzielina ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Szędzielina wylazła na ściane, a to z zimna sie robi tak (Żerniki). *Dom nie był ogrzewany i wylazła na ściany szędzielina* (Łaszczówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Tomaszowa Lubelskiego.

D. lp. *szędzieliny*; D. lm. *szędzielinów*; wymowa: *šeńżełina, šeńżilina*.

Por. *lodowadź, mróz, osędzielizna, oszędzizna, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwy mróz, szadzizna, szadź, szędzielizna, szron, wilgoć, zamróz*.

Szędzielizna ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Tu sie mieszkać nie da, wilgoć i szędzielizna na ścianach, bo to pierw trzeba jakoś ocieplić. Na ścianach szędzielizna siedzi (Maszki). *Szędzielizna bierze sie z zimna i wilgoci, jak sie długo ni pali, to wtedy jest wilgotno* (Wielkolas).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-zachodnia.

D. lp. *szędzielizny*; D. lm. *szędzieliznów*; wymowa: *šeńżełizna*.

Por. *lodowadź, mróz, osędzielizna, oszędzizna, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwy mróz, szadzizna, szadź, szędzielina, szron, wilgoć, zamróz*.

Szklanka I – tom VI: 545.

Szklanka II ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Kiedy roztopiona droga zamarznie i jest bardzo ślisko, to sie mówi, że jest szklanka na drodze (Międzyrzec Podlaski). *Szklanka, to jak roztopiona droga zamarznie i jak jest ślisko* (Orłów Drewniany). *Oblodzenie, to ślizgawica, szklanka, tak sie mówiło u nas* (Wysokie).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 20).

D. lp. *szklanki*; D. lm. *szklanek*; wymowa: *šklanka, šklanka*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, polec, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, srezoga, sryżuta*.

Szłapy I – tom VII: 372.

Szłapy II – tom VII: 372.

Szłapy III ‘duże płaty śniegu’

Szłapy to so spadające wielkie płaty śniegu (Witulín). *Takie szłapy wielgie tego śniegu lecieli i prędko biało sie zrubito* (Łukowisko).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

D. lm. *szłapów*; wymowa: *šųapy, šłapy*.

Por. *chłapcie, kłaki, kłapcie, kłaptu, płachty, płatki, płatowce, płaty*.

Szorgać się ‘ślizgać się’

Kiedyś zimy byli z mrozem, zy śniegiem i lodu było petno, bo woda zamarzała na łąkach, to można było całe zime szorgać sie na tym lodzie (Bukowina). Dzieci szorgali sie na butach, a i narty rubili sami i szorgali sie (Zanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

Wymowa: *šorgać še.*

Por. *dziugać się, dżugać się, hurgać się, jeździć, smorgać się, ślizgać się, wozić się.*

Szorgawka ‘ślizgawka’

Szorgawke to ja miałam pod domem zara, ale ojce nie pozwalali szorgać sie, bo buty sie psuja (Wola Różaniecka). Mróz był w zimie, to i szorgawki byli (Wola Obszańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Potok Górny, Wola Różaniecka, Wola Obszańska (zob. mapa 21).

D. lp. *szorgawki*; D. lm. *szorgawek*; wymowa: *šorgafka, šurgafka.*

Por. *czołgawka, dziugawka, dżugaleka, dżugawka, kalonka, kotzaleka, kowzanka, lodówka, lód, skotzanka, sołhanka, szorgowisko, ślizgaleka, ślizgawica, ślizgawka.*

Szorgowisko ‘ślizgawka’

Tu jedno szorgowisko było w zimie, ale dla dzieci to była wielka radość. Jak mrózków było tych dzieci na tym szorgowisku (Aleksandrów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Aleksandrów (zob. mapa 21).

D. lp. *szorgowiska*; D. lm. *szorgowisk*; wymowa: *šorgoóisko.*

Por. *czołgawka, dziugawka, dżugaleka, dżugawka, kalonka, kotzaleka, kowzanka, lodówka, lód, skotzanka, sołhanka, szorgawka, ślizgaleka, ślizgawica, ślizgawka.*

Szpiczka ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Szpiczka to długi kawałek lodu, kiedyś u strzechy wisiał (Glinny Stok). U strzechy to szpiczki wisieli, raz mie taka szpiczka w głowe uderzyła (Uhnin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Parczewa (zob. mapa 23).

D. lp. *szpiczki*; D. lm. *szpiczków*; wymowa: *špička.*

Por. *copel, copla, cycek, gil, gilza, glut, klucz, kluczka, lód, sapla, sopel, soplą, soplach, świeca, świeczka.*

Szron I ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

A osad lodowy powstały z namarznętej mgły to szron po naszymu (Tarnawa Duża). Ale szrun na drzewach był rano (Białowola). Na drzewach jak zimno, to tak tublepiune te drzewa na biało wszędzie, szron taki (Skryhiczyn). Jak czasem je przymrozek mały, a pójdzie sie rano na dwór, jak już mgła łopadnie, to na trawie je taki siwy szrun (Ługów). Szron to mówio, że jest dobro wróżbo, że to jest szczęście i urodzaj (Zagórze). Szron to zawsze jest. Mówio, że jest potrzebny jednak, że to owocowanie bedzie. Jedne mówio dobre, jedni źle, że ten szron jest (Chodel). Szron to jest taka na trawie zamarznęta mgła (Korcówka). Jak sie rodził Pan Jezus, niedźwiedz nie miał prezentu i wycioł w lesie drzewko. I tam go ciągnął za sobo i to sie zrobiły sople ze śniegu, z lodu. Przynosi i na choince był szron, liście przyczepili sie. I ubiramy choinke, bo tam był szron, tam był śnieg, tam były liście (Stanisławka). Bo to było tak, to taka już tradycja dawna,

że jak Jezus się urodził to był mróz wielki, na drzewach się takie sople porobiły, szron taki jak te bańki na choince. I teraz to na pamiątkę każdy ubiera (Słodków).

Źródła: PM, PS, KAGP, SSiSL I-3, KM, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 22).

D. lp. szronu; D. lm. szronów; wymowa: *šron, šrun*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzieliżna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, śnieżnica, sześoga, zamróz, żłobowizna, żłódź*.

Szron II ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Szron, jak na ścianie siedzi takie zamarzniete coś (Kołacze). Wilgoć w domu i zimno, no i stąd szron na ścianach (Zubowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. szronu; D. lm. szronów; wymowa: *šron, šrun*.

Por. *lodowadź, mróz, osędzielizna, osędzizna, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwy mróz, szadzizna, szadz, sędzielina, sędzielizna, wilgoć, zamróz*.

Szronisty ‘pokryty szronem’

Ładnie wyglądają drzewa, jak so takie szroniste (Malice). Ale dziś szronisty bez, co rośnie tu przy płocie, cały oblepiony na biało (Antoniówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa – zasięg rozproszony.

D. lp. szronistego; D. lm. szronistych; wymowa: *šronisty, šrunisty, sronisty*.

Por. *jeniejowaty, obsadziany, omarzniete, osędzielony, osadziały, osadziany, oszadziony, osadzony, oszroniony, siwy, szadzisty, szadzizno obmarzniete, zaszadziony*.

Szybko ‘szybko, w krótkim czasie’

Jak człowiek ni ma czasu, to musi szybko robić, żeby zy wszystkim zdążyć na czas (Urzędów). Ja mówie, chodź szybko, bo to trza już, bo potem nie zdążym (Wołkowiany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *šypko, sypko*.

Por. *chybko, chyžo, prędko, sporo, w te pędy, w trymiga*.

Ściemnia się ‘zmierzcha się’

Słońce zaszło i ściemnia się na dworze (Orłów Drewniany). Była taka opowieść o strachach, że szedł sobie Żyd koło rzeki ścieżko, już ściemniało się, a tu coś wyleciało z tych drzew i tak wyło strasznie. Un sie przelak (Głębokie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *šćemńa še, šćimńa še*.

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczeje, mroczy się, mrok idzie, mrok pada, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, zmierzcha się, zmracza się, zmrok się robi, zmroka się*.

Ślady mietlane ‘chmury na niebie układają się zgodnie ze śladami zamiatania miotłą’

Na niebie casym były tyż takie, tu nos godaju, ślady mietlane, takie z chmor sie robiu te ślady. Takie jakbyś mietłu zamiatol i takie robiu sie ślady, to i na niebie godały, że robiu sie takie ślady mietlane. I jak chmory wyglądaju tak jak te ślady, to tyż trza sie spodziwać, że na drugi dzień może być dyszc (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Kraśnika.

D. lm. *śladów mietlanych*; wymowa: *ślady mietlane*.

Ślisko ‘stan nawierzchni drogi lub innej powierzchni, oblodzonej lub wypolerowanej’

W zimie to jest zimno i ślisko (Ciechanki). Ślisko sie zrubilo i ja już nie wychodze nigdzie na wieś (Szóstka). Tak te podłoge wyczyścila, że było ślisko jak na lodzie (Wohyń).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *ślisko, slysko*.

Śliwkowy ‘kolor fioletowy’

Śliwkowy kolor to taki nawet ładny, troche w nibieski, a troche w różowy wpada (Jasionka). Śliwkowy to taki kolor jak te węgiarki, te śliwki (Kurów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *śliwkowego*; D. lm. *śliwkowych*; wymowa: *ślifkowy, slyfkowy*.

Por. *filutowy, fiolet, fioletowy*.

Ślizawa ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Trudno dzie wyłożyć, tako ślizawa na drodze (Staw Noakowski). Ale ślizawa na dworze, jechać ni można, bo kunie sie dżugajo (Tarnawa Duża). Ślizawa sie robi na drodze po zamaznięciu deszczu lub wody zy śniegu (Wronów pow. Puławy).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia (zob. mapa 20).

D. lp. *ślizawy*; D. lm. *ślizawów*; wymowa: *ślizawa, slyzawa*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gotolód, gotolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, poleć, szklanka, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, sześoga, sryżuta*.

Ślizawica ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Ślizawica kiedyś w zimie była (Opoka). W zimie to na ty drodze tu nos je tako ślizawica, ze taki stary jak jo to ni przejdzie, bo z dziesięć razy by lezoł (Ożarów).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: okolice Lublina, Kraśnika, Bychawy i Biłgoraja (zob. mapa 20).

D. lp. *ślizawicy*; D. lm. *ślizawiców*; wymowa: *ślizawica, slyzawica*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gotolód, gotolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, poleć, szklanka, ślizawa, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, sześoga, sryżuta*.

Ślizgać się ‘ślizgać się’

Ślizgać się to można na lodzie, na ślizgawce (Niedrzwica Duża). Tera to nawet ni ma sie dzie ślizgać, bo zimy letkie so (Smólsko Małe).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *ślizgać še, ślyzgać še.*

Por. *dziugać się, dzugać się, hurgać się, jeździć, smorgać się, szorgać się, wozić się.*

Ślizgaleka ‘ślizgawka’

Ślizgaleka nam tato zrobił na łące i była zabawa całe zime (Dorohusk). Kiedyś to ślizgaleka była na każdym kroku, i dzieci się ślizgali (Majdan Nepryski).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia (zob. mapa 21).

D. lp. *ślizgaleki*; D. lm. *ślizgaleków*; wymowa: *ślizgalejka.*

Por. *czołgawka, dziugawka, dzugaleka, dzugawka, kalonka, koźzałeka, kowzanka, lodówka, lód, skotzanka, sołhanka, szorgawka, szorgowisko, ślizgawica, ślizgawka.*

Ślizgawa ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Ślizgawa na dworze, że nawet psa nie wyguni (Zwiartów). Taki ślizgawy po tym dyszczu na drodze narubiło, że trudno przejść, tak się nogi ślizgają na tym lodzie (Zubowice). Ślizgawa to jak roztopiona droga zamarznie i jest ślisko (Orłów Drewniany).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: okolice Krasnegostawu, Zamościa i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 20).

D. lp. *ślizgawy*; D. lm. *ślizgawów*; wymowa: *ślizgawa.*

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, poleć, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, sześoga, sryżuta.*

Ślizgawica I ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Ślizgawica się robi, kiedy roztopiona droga zamarznie i jest bardzo ślisko (Sasiadka). A śliski lód na drodze po zamrożeniu deszczu albo śniegu to ślizgawica (Nowodwór). Ślizgawica taka jest na drodze w zimie (Skryhiczyn). Tako ślizgawica na drodze, że choda przejść, boje się sama chodzić, bo może się przywrócić (Trzydnik Duży). Wczora był dyszcz, a w nocy wziun mróz, i taki ślizgawicy narubiło, że trudno przejść (Udrycze). Jak je mroźno zima, to jo się boje chodzić, bo narobi ślizgawicy, łatwo się przywrócić i nieszczęście gotowe (Bychawka). Nie idź na tako ślizgawice, bo łatwo się można przywrócić i bida gotowo (Zarzeczce). Nie idź tędy, bo tu straszna ślizgawica, jeszcze się dzie przewrócisz i co się zrobisz (Krepiec). Zawsze godały, żeby nigdzie nie jechać, bo na drodze ślizgawica, tam nikt gołoledź nie godoł, tylko ślizgawica na drodze (Świeciechów).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 20).

D. lp. *ślizgawicy*; D. lm. *ślizgawiców*; wymowa: *ślizgawica, ślyzgawica.*

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, poleć, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, sześoga, sryżuta.*

Ślizgawica II ‘ślizgawka’

Woda zamarza na łakach i była ślizgawica, dzieci pełno na ty ślizgawicy było (Weremowice). *Tu wszędzie była ślizgawica i dzieci ślizgali się na ty ślizgawicy* (Rakołupy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Weremowice, Niedziałowice, Pokrówka, Rakołupy (zob. mapa 21).

D. lp. *ślizgawicy*; D. lm. *ślizgawic // ślizgawiców*; wymowa: *ślizgawica*.

Por. *czołgawka, dziugawka, dżugaleka, dżugawka, kalonka, kotzaleka, kowzanka, lodówka, lód, skotzanka, sołhanka, szorgawka, szorgowisko, ślizgaleka, ślizgawka*.

Ślizgawka I ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Ślizgawka to jest, jak roztopiona droga zamarzne i jest bardzo ślisko (Puchacze). *Ślizgawke pu nocy na drodze zrubilo* (Niedzieliska).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Łukowisko, Rogoźniczka, Puchacze, Zawada, Niedzieliska (zob. mapa 20).

D. lp. *ślizgawki*; D. lm. *ślizgawek*; wymowa: *ślizgawka*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, polec, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgota, ślizoga, ślizota, srezoga, sryżuta*.

Ślizgawka II ‘ślizgawka’

Ślizgawka to jest do ślizgania się (Karczmiska). *Kiedyś to było pełno ślizgawek, bo łąki były zalane wodą i to marzło w zimie* (Irena).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 21).

D. lp. *ślizgawki*; D. lm. *ślizgawek*; wymowa: *ślizgawka, ślyzgawka*.

Por. *czołgawka, dziugawka, dżugaleka, dżugawka, kalonka, kotzaleka, kowzanka, lodówka, lód, skotzanka, sołhanka, szorgawka, szorgowisko, ślizgaleka, ślizgawica*.

Ślizgota ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Ale dziś ślizgota od samego rana (Tuczepy). *Na tako ślizgote to strach wychodzić z domu, ale muszę pójść do sklepu* (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: Tuczepy, Rogów, Siedliska pow. Tomaszów Lubelski (zob. mapa 20).

D. lp. *ślizgoty*; D. lm. *ślizgotów*; wymowa: *ślizgota*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, polec, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizoga, ślizota, srezoga, sryżuta*.

Ślizoga ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Ślizoga tako się zrubila na drodze (Okrzeja). *Ślizoga dziś, bo w nocy mróz był, a wczora woda była wszędzie* (Oszczywilk).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Okrzeja, Wola Okrzejska, Oszczywilk (zob. mapa 20).

D. lp. *ślizogi*; D. lm. *ślizogów*; wymowa: *ślizoga, ślyzoga*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, polec, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizota, srezoga, sryżuta*.

Ślizota ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Ślizota na drodze od rana (Potok Górny). Ślizota, że ni ma jak przejść, musiałam bokiem iść pu śniegu (Hucisko).

Źródła: PM, PI, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja (zob. mapa 20).

D. lp. *ślizoty*; D. lm. *ślizotów*; wymowa: *ślizota*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gotolód, gotolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, polec, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, sześoga, sryżuta*.

Śnieg I ‘opad atmosferyczny w postaci różnego kształtu kryształków lodu, spadających na ziemię jako białe płatki’

Śniegi byli wielgie i zagata wkoło chałupy (Sokołówka). Był śnig, bo to ni byli takie zimy, jak tera (Hamernia). Takie zimy jak dawniej były, jak to śniegu po szyje leżało (Brzeźno). Śnig łopato sie odrzucało. No przecież nie było pługów śnieżnych, śniegu było dużo, to takie tunele sie nieraz sypało, odkopywało sie, żeby przejść (Rejowiec Fabryczny). Przychodzi taki czas, że zima była akuratnia, mróz i mróz. No, także to było ciężko, bo nie odemknie drzwi, śniegu nawali. To jeszcze u nas tutaj w Polsce to jeszcze tak śniegu ni ma, ale w Rosji, jak byłem na Syberii, to prosze pani, obwieje naokoło chałupy i tu gdzie drzwi jeszcze bardziej śniegu zapakuje, to tam drzwi odmykali sie do środka. To było tak, ale to zawsze tak ni ma co odmykać, i przyszturcha troche tego śniegu, odrzuci, zrobi ścieżke, tam śnieg pada, marznie od razu, to konie ido po śniegu po wirzchu i człowiek na nartach poszed (Stulno). I zimy kiedyś nie takie jak tera były, śnig jak zakopcował, to był czterdziesty drugi, czterdziesty trzeci rok, to chłopcy tunele kopały od chałupy do stajni, do chliwa, do obory, bo nie sposób było sie tam przedostać i żywine obrzędzić (Babin). To byli mrozy, byli zawieje, to był śnieg, na Godnie Święta nazywali, no to czasem, to teraz dzieś takie zimy sie zrobili łagodne, a kiedyś to byli zimy, to był mróz, to było wyjść na dwór postuchać było, to płoty trzeszczeli, drzewa pękali z mrozu, to byli mrozy. Teraz już pare lat takie łagodne zimy mamy (Krasnobród). Ludzie szli do kościoła na raty bardzo licznie. Kiedyś to zimy to nie były takie jak dziś, był duży mróz, a śnig to prawie zakrywał całe domy, jak tak padoł cału noc. No, to czasem to z domu ciężko było wyjść, tośmy takie tunele robili z domu do łobory, to były takie ściany tego śnigu, bo przecież trza było zwierzętom dać jeść. No, i tak to było, ale ludzie i tak szli na te raty do kościoła, a jak kto móg to jechał saniami (Wolica). Na Gody to już trza żatubiczki wyciągać, bo śnig łusypie i wozem ni przejedzie (Udrylicze). Jak była zima, bo po tym śniegu ja sie ochodził (Uhnin). Zy śniegiem to połączony jest przebiśnieg, to najwcześniejszy biały kwiat leśny, un kwitnie jak jeszcze leży śnieg (Wituln). Przebiśnieg, bo przybija śnieg, ze śniegu wylazi ten kwiatusek (Zgoda). Ja mam takie te na przykład, że pirszego września Idziego, jak na Idziego ładnie, to nieprędko śnieg spadnie (Szperówka).

Źródła: PM, ML, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *śniegu*; D. lm. *śniegów*; wymowa: *śnek, śnik*.

Śnieg II ‘drobny suchy śnieg’

Śnig jest jeszcze taki drobny i suchy, to so jakby takie zamarzniete malutkie kryształki lodu, co leco na zimie z nieba, z chmury jakiś (Hanna). Jest śnig taki mokry, płatkami sypie, ale jest i taki suchy, takie leci suche i białe (Radzanów).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-wschodnia (zob. mapa 17).

D. lp. *śniegu*; D. lm. *śniegów*; wymowa: *śńek, śńik*.

Por. *drzemka, kasza, krupa, krupki, krupy*.

Śnieg idzie ‘śnieg pada’

Śnieg idzie od samego rana, już na drodze dobro sanna jest (Żółkiewka). Zima jak jest, to śnieg idzie (Turobin).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *śńek iże, śńik iże*.

Por. *idzie śnieg, kurzy, pada śnieg, śnieg leci, śnieg pada, śnieg sypie, śnieg wali, śnieg zalata*.

Śnieg kłapciasty ‘śnieg padający dużymi płatami’

Śnieg kłapciasty to takie duże so te gwiazdeczki (Banachy). Idzie taki śnieg kłapciasty, takie duże płatki (Paszki Duże). Śnieg kłapciasty to prędko zakryje ziemię (Łukowa). Od rana leci taki śnieg kłapciasty (Wirkowice).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *śniegu kłapciastego*; wymowa: *śńek kłapćasty, śńik kłapćasty*.

Por. *kłapciasty śnieg, kłapczysty śnieg*.

Śnieg komarnicki ‘drugi śnieg’

Śnieg komarnicki to śnieg taki trochę większy, który nie zaraz topnieje, ale do wiosny nie wytrzyma (Józów). Kiedyś to mówili, że taki ten drugi śnieg, to śnieg komarnicki, skąd to, nie wiem (Kielczewice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Bychawy.

D. lp. *śniegu komarnickiego*; wymowa: *śńek komarnicki*.

Por. *drugi śnieg, dziadowski śnieg, komorniczny śnieg*.

Śnieg leci ‘śnieg pada’

Ale śnieg leci, nic nie widać (Bušno). Śnieg leci w ziemię, ale tera to ni ma tyle tego śniegu, co kiedyś (Spiczyn). Śnieg leci od rana, już jest jego dużo (Żulin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *śńek leci, śńik leci*.

Por. *idzie śnieg, kurzy, pada śnieg, śnieg idzie, śnieg pada, śnieg sypie, śnieg wali, śnieg zalata*.

Śnieg pada ‘śnieg pada’

W zimie to śnieg pada, kiedyś to było pełno śniegu, casem do kwietnia leżał (Wola Burzecka). Kiedyś to czasem i pare dni pod rząd śnieg padał (Miętkie). Kiedyś to taki śnieg padał, że drogi zasypywało i przejechać się nie dawało (Olszanka pow. Krasnystaw).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *śńek pada, śńik pada*.

Por. *idzie śnieg, kurzy, pada śnieg, śnieg idzie, śnieg leci, śnieg sypie, śnieg wali, śnieg zalata.*

Śnieg prószy ‘pada drobny śnieg’

Śnieg prószy od samego rana (Bazanów Stary). Śnieg prószy dziś cały dzień (Orłów Drewniany). Dziś to tak prószy tym śniegiem, od rana śnieg prószy (Drelów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *śńek pruśy, śńik pruśy, śńek prusy, śńik prusy.*

Por. *prószy.*

Śnieg ptasi ‘pierwszy śnieg’

Śnieg ptasi to mały i po spadnięciu taje, to taki pirszy śnieg (Józwów). Śnieg ptasi to na początku zimy, a czasem i jeszcze w jesieni spadnie, ale zara zginie (Dębina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Bychawy.

D. lp. *śniegu ptasiego*; wymowa: *śńek ptaśi, śńik ptaśi.*

Por. *pierwszy śnieg, ponowa, ptasi śnieg.*

Śnieg sypie ‘śnieg pada’

Zachmurzyło się i śnieg sypie i sypie (Siennica Nadolna). Śnieg leci z chmory i sypie, że światu ni widać (Sąsiadka). Śnieg sypie, bo to zima jest, bo w zimie (Orłów Drewniany). Ile będzie jeszcze sypać tyn śnieg, wczoraj cały dzień i dziś od rana (Koszoły). Jak tak będzie daly śnieg sypać, to z domu ni wylozie (Kleszczówka).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *śńek sype, śńik sype.*

Por. *idzie śnieg, kurzy, pada śnieg, śnieg idzie, śnieg leci, śnieg pada, śnieg wali, śnieg zalata.*

Śnieg wali ‘śnieg pada’

Paskudny dzień, zimno i śnieg wali taki kłapciasty (Dorohuczka). Od rana tak wali śnieg, a ja musze po drzewo do lasu jechać (Gromada).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *śńek wałi, śńig wałi.*

Por. *idzie śnieg, kurzy, pada śnieg, śnieg idzie, śnieg leci, śnieg pada, śnieg sypie, śnieg zalata.*

Śnieg zalata ‘śnieg pada’

Śnieg zalata dziś nawet mocno, w nocy tak ino troszki, ale tera to mocno (Macoszyn). Od rana śnieg zalata, już się zaspasy robio (Kulczyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Chełma i Włodawy.

Wymowa: *śńek zalata, śńig zalata.*

Por. *idzie śnieg, kurzy, pada śnieg, śnieg idzie, śnieg leci, śnieg pada, śnieg sypie, śnieg wali.*

Śniegowica ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Śniegowica sie rozszalała na całego, śnig drobny, ale wiater wielgi wieje (Zawada). Ale dziś śnieguwica od samego rana (Białowola).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Sitaniec, Zawada, Wólka Łabuńska, Białowola, Jacnia (zob. mapa 15).

D. lp. *śniegowicy*; D. lm. *śniegowiców*; wymowa: *śniegóvica, śnieguvica*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamięć, zamieta, zamietyllica, zawichtela, zawichtyllica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Śnieżka ‘kulka, gałka ulepiona ze śniegu dla zabawy, zwykle w celu rzucania w kogoś’

Dzieci obrzucały sie śnieżkami (Czemierniki). Zabawa szła w śnieżki bez całej zime (Turrobin). Kiedyś śniegu było dużo i tymi śnieżkami to cały czas sie rzucało (Rozplucie).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *śnieżki*; D. lm. *śnieżków*; wymowa: *śnieška, śniška, śneska*.

Por. *gałka, kula, pigułka*.

Śnieżna pogoda ‘zima z dużym mrozem i śniegiem’

Pogoda z mrozem i padającym śniegiem w zimie, no to śnieżna pogoda (Puchacze). Dziś śnieżna pugoda, bo to zima, to musi być śnig (Kobylany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *śnieżnej pogody* // *śnieżny pogody*; D. lm. *śnieżnych pogodów*; wymowa: *śnieżna pogoda, śnieżno pogoda, śnieżna pugoda, śnieżno pugoda, śnieżna pogoda, śnieżno pogoda*.

Por. *ciężka zima, mroźna zima, ostra zima, sroga zima, śnieżna zima, zawalna zima*.

Śnieżna zima ‘zima z dużym mrozem i śniegiem’

Śnieżna zima w tym roku, bo z mrozem i śniegiem (Kawęczyn). Jak będzie pochmurno, to już zima będzie śnieżna, ale jak wiater od wschodu, to już będzie mroźna zima, takie wróżby byli (Niedziałowice). Kiedyś to zimy były śnieżne, wszędzie zaspę, zawieję (Jarczówek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *śnieżnej zimy* // *śnieżny zimy*; D. lm. *śnieżnych zim* // *śnieżnych zimów*; wymowa: *śnieżna zima, śnieżno zima, śnieżna zima, śnieżno zima*.

Por. *ciężka zima, mroźna zima, ostra zima, sroga zima, śnieżna pogoda, zawalna zima*.

Śnieżnica ‘osad kryształków lodowych powstały z zamrznętej mgły’

Śnieżnica obsiadła na trawie, drzewach, tu na płocie nawet (Ochoża). Śnieżnica na drzewach z samego rana była, całe drzewa w śnieżnicy (Serniki).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Serniki, Jawidz, Kolechowice, Ochoża (zob. mapa 22).

D. lp. *śnieżnicy*; D. lm. *śnieżniców*; wymowa: *śnieżnica, śniżnica*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śreżoga, zamróż, żłobowizna, żłódź*.

Śnieżyca ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Śnieżyca sie rozszalała, taka burza zy śniegiem (Rogoźniczka). *Śnieżyca to śnieg i wielgi wiatr* (Międzyrzec Podlaski). *Jak wiatr i śnig tak z wiatrem wieje, to śnieżyca i tyle* (Zakrzów). *A gdy śnieg pada tak silnie to śnieżyca, zadyma mówio, bo ja wiem* (Franciszków). *Była śnieżyca, taka zawieja, a myśmy szli trzy kilometry do telewizora* (Hedwizyn).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Lublina, Krasnegostawu i Biłgoraja (zob. mapa 15).

D. lp. *śnieżycy*; D. lm. *śnieżyców*; wymowa: *śnieżyca, śniżyca*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, kretawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Śreżoga I ‘delikatna, przezroczysta mgła na słońcu’

Śreżoga to takie jakby mgła na słońcu, jak ono zachodzi tak na czerwono (Ciosmy). *Śreżoga to zastępuje słońce, takie so leciutkie chmurki, jak zachodzi słońce i one robio take mgłę na słońcu. To mówi sie, że śreżoga na słońce zachodzi* (Stary Bidaczów). *Ji taka mgła, to już słońce zachodzi, takie blade, czerwone tam, to, no to już mówili, że śreżoga tam zachodzi na słońce* (Banachy). *O, jak je taka mała delikatna mgła, to, to je taka śreżoga, jak sie patrzy du słońca* (Krepiec). *Słońce jest jarzące we mgle i to sryżoga* (Lipa). *Śreżoga to taki jak łodblask łod stunka, jak dajmy na to te prominie przebijaju sie przez mgłę* (Świeciechów).

Źródła: PM, KSGP, BT, PS, SSiSL I-3, MG.

Geografia: Siennica Różana, Sąsiadka, Bychawka, Stary Bidaczów, Banachy, Ciosmy, Trzydnik Duży, Świeciechów, Lipa, Krepiec.

D. lp. *śreżogi*; D. lm. *śreżogów*; wymowa: *śreżoga, sryżoga*.

Por. *słonecznica*.

Śreżoga II ‘drgające powietrze w czasie upalnych dni’

Powietrze tak aż drży na słońcu, na upale, taka śreżoga jest (Braciejowice). *Śreżoga je wtedy, jak je tako pogoda, ze takie migotki ciepła jaz su* (Trzydnik Duży). *Ale dzisiaj piękno sryżoga, du słońca tak sie mieni powietrze* (Żrebce).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Braciejowice, Piotrawin, Trzydnik Duży, Hedwizyn, Żrebce.

D. lp. *śreżogi*; D. lm. *śreżogów*; wymowa: *śreżoga, sryżoga, srezoga*.

Por. *powietrze chodzi, powietrze dryga, powietrze mieni się, powietrze miga*.

Śreżoga III ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Sryżoga to tak duszno w lecie i tak jest ciepło bardzo (Janiszkowice). *Śreżoga to jak bardzo gorąco, upał* (Kluczkowice). *Łu nos to godały, że jak je śreżoga to jest łokropny gorąc na dworze, to na gorąc tak sie godało* (Świeciechów).

Źródła: PM, PS, KAGP, MG.

Geografia: Janiszkowice, Skoków, Kluczkowice, Świeciechów, Stojeszyn.

D. lp. *śreżogi*; D. lm. *śreżogów*; wymowa: *śreżoga, sryżoga*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, upał, zaduch, zaducha, żar*.

Śreżoga IV ‘białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem’

Tako sryżoga to nastata, prawie nic ni widać, tako sryżoga (Bychawka). Jeszcze czasem tak mówim, ale rzadko, to tam takie bardzo stare to jeszcze mówio często, że to sreżoga dzisiaj, a młodsze to już i nie wiedzo, co to jest, mgła mówio (Lipa).

Źródła: PM, KM, KAGP, MG.

Geografia: Bychawka, Lipa (zob. mapa 5).

D. lp. *sreżogi*; D. lm. *sreżogów*; wymowa: *sreżoga, sryżoga*.

Por. *ćma, komuda, mgła, mleko, morka, mroka, pamroka, tuman*.

Śreżoga V ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Śryżoga to zamarznęta na drzewach mgła (Smólsko Duże). Śreżoga albo sędzilina okryła drzewa (Aleksandrów). Śreżoga obsiadła trawę (Łukowa). Z rana czasem to sryżoga jest na drzewach, takie bielutkie te drzewa (Borowiec). Śryżoga na trawie to mówio, że to z mgły sie robi, jak mgła zamarznie (Ciosmy). Śryżoga to białe takie sie robi z zamarznęty mgły na trawie i drzewach (Potok Górny).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja (zob. mapa 22).

D. lp. *sreżogi*; D. lm. *sreżogów*; wymowa: *sreżoga, sryżoga*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, zamróż, żłobowizna, żłódź*.

Śreżoga VI ‘powietrze mokre i zimne’

Śreżoga to jak mokro i zimno na dworze (Poniatowa). Cały dzień tako sryżoga, mokro wszędzie i nieprzyjemnie (Żabno).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Poniatowa, Żabno.

D. lp. *sreżogi*; D. lm. *sreżogów*; wymowa: *sreżoga, sryżoga*.

Śreżoga VII ‘opady marznącego deszczu’

Śryżoga to jak dyszcz i zamarza (Zakrzew). Dyszcz idzie i marznie zaraz, taka sryżoga to sie nazywa, ale tera to już tak ni mówio (Żurawnica).

Źródła: PM, KM, PS, KAGP, MG.

Geografia: Zakrzew, Krzczonów, Żurawnica.

D. lp. *sreżogi*; D. lm. *sreżogów*; wymowa: *sreżoga, sryżoga*.

Śreżoga VIII ‘opady deszczu ze śniegiem’

Sreżoga to taki śnig z dyszczem zacina (Potok Górny). Jak śnig i dyszcz razem, to nazywali kiedyś sryżoga (Tarnawka).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Potok Górny, Tarnawka, Żrebce, Sąsiadka.

D. lp. *sreżogi*; D. lm. *sreżogów*; wymowa: *sreżoga, sryżoga*.

Por. *chlapanina, plucha, pluta, zędra*.

Śrezoga IX ‘opady marznącego śniegu z deszczem’

Dysc i śnig i to od razu zamarza na polu, na drodze, no, tako śrezoga idzie, razem śnig i dysc (Momoty Dolne). Taki idzie coś marznącego, ale to i śnig, i dyszcz razem, po dawnymu to sryżoga idzie (Kawęczyn).

Źródła: PM, KSGP, SGM, PS, MG.

Geografia: Wierzchowiska, Momoty Dolne, Kawęczyn, Ostrzyca.

D. lp. *śrezogi*; D. lm. *śrezogów*; wymowa: *śrezoga, sryżoga, śrezoga*.

Śrezoga X ‘spadek temperatury poniżej zera stopni w warstwach powietrza stykających się z ziemią, występujący rano lub w nocy’

Śrezoga to jak taki mały mróz nad ranem na jesini złapie (Księżomierz). Przyszła śrezoga i zwarzyła kwiat na wiśni (Sulów).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Księżomierz, Sulów.

D. lp. *śrezogi*; D. lm. *śrezogów*; wymowa: *śrezoga, śrezoga*.

Por. *przymrozek, siwy mróz, zamróz*.

Śrezoga XI ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Śrezoga to zamarznęta na drodze woda zy śniegu (Bychawka). Śrezoga to mówili, jak to upadły takie krupy, ji później desc na to łupadnie i tak sie robi łostre, śliskie na drodze, to tako sryżoga (Mętów). Śrezoga to jak pada deszcz, a jest zimno ji to sie zastygła, to ta śrezoga, taka szyba sie robi na drodze (Żurawnica).

Źródła: PM, PS, SGM, MG.

Geografia: Mętów, Krępiec, Bychawka, Kawęczyn, Żurawnica (zob. mapa 20).

D. lp. *śrezogi*; D. lm. *śrezogów*; wymowa: *śrezoga, śrezoga, sryżoga*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gotolód, gotolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, poleć, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, sryżuta*.

Środa ‘trzeci dzień tygodnia’

Środa, to już środek tygodnia (Kobylany). Środa to pewnie stąd sie nazywa, że jest w środku tydnia tyn dzień (Czarnystok). W Wielgiem Poście to środa, piątek i sobota to już post na jedzenie było, z mleka tam coś ugotowali czy kasza, czy tym olejem maścili (Bukowina). Tak, przez adwent to sie pościło. Cztery tygodnie, ale sie w tygodniu pościło tylko środa, piątek i sobota (Radcze). To bakus taki był uroczysty, [...]. Przeważnie we wtorek to jest, bo w środe to zawsze jest Popielca (Błonie). W Wielgim Poście to nie tylko w środe posne jedzenie było, ale cały czas był post (Biszcz). Od Wielkiej Środy to sie pogodzie obserwowalo i zapisywało, i tak jaka była środa, taka wiosna (Łańcuchów).

Źródła: PM, ML, MNL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *środy*; D. lm. *środów*; wymowa: *środa, rśoda*.

Śródnocek ‘godzina dwunasta w nocy’

Jest wieczór, noc, ale północek i śródnocek o dwunasty (Kaznów). Śródnocek to jest wtedy, jak dwunasta wybije w nocy, to kiedyś mówili, że duchy chodzo, strachy różne, ale ja tam nie widziałam tego (Jasionka).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Parczewa i Lubartowa.

D. lp. *śródnocka*; D. lm. *śródnocków*; wymowa: *śrudnocek*.

Por. *północ, północek*.

Śródwieczerz ‘pora dnia między południem a wieczorem’

Śródwieczerz to czas dnia między południem a zachodem słońca (Wólka Abramowska). *W śródwieczerz to była największa robota w polu* (Hosznia Ordynacka). *Jak lato, to szło się w pole na cały śródwieczerz i dopiero na wieczór się do dumy przychodziło* (Teodorówka).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: Tarnawa Duża, Hosznia Ordynacka, Wólka Abramowska, Teodorówka, Kocudza, Hedwiżyn (zob. mapa 36).

D. lp. *śródwieczerza*; D. lm. *śródwieczerzów*; wymowa: *śrudúečėš, śrudúečyš*.

Por. *odwieczerz, odwieczerek, podwieczerek, podwieczór, poobiedzie, popołudnek, popołudnie, półodwieczerz*.

Śródzimie ‘okres, kiedy kończy się zima, a wiosna się jeszcze nie zaczęła’

Kończy się zima, a jeszcze ni ma wiosny, i to jest śródzimie tyn czas (Sąsiadka). *Śródzimie to jak bociany już przylecieli, w lasach te białe kwiatki kwitno, ale jeszcze śnieg leży* (Jarczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *śródzimia*; wymowa: *śrudzińie*.

Por. *podwiośnie, przed wiosną, przednówek, przedwiośnie, skoro wiosny, wczesna wiosna*.

Śryż ‘lód płynący z wodą’

Śryż to drobne kawałki lodu płynące na wodzie wiosno (Osmolice). *Rzeka puściła i sryż taki drobnutki płynął z wodą* (Flisy). *Śryż to lód zamarzniony, taki popekany, co płynie rzeką* (Brzeźnica Bychawska). *Śryż to małe kawałki lodu płynące po rzece* (Luchów Dolny). *Tanwio śryż płynął na wiosne* (Zynie). *Śryż to taka cienka warstwa lodu, no taka kra* (Sławęcin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lp. *śryżu*; D. lm. *śryżów*; wymowa: *śryš, śrys*.

Por. *ikra, kra, kryha*.

Śryżuta ‘oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź’

Śryżuty pu nocy narobiło na drodze, ani przejść (Jabłeczna). *Śryżuta na drodze się w zimie robi, bo mróz w nocy i wszystko marznie* (Matiaszówka).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: Jabłeczna, Matiaszówka (zob. mapa 20).

D. lp. *śryżuty*; D. lm. *śryżutów*; wymowa: *śryżuta*.

Por. *dżugawka, gołoledź, gołolód, gołolódek, lodowacizna, lodowatka, lodowica, lodownica, lodówka, lód, poleć, szklanka, ślizawa, ślizawica, ślizgawa, ślizgawica, ślizgawka, ślizgota, ślizoga, ślizota, sześoga*.

Świat II – tom IX: 343–344.

Świat III – tom IX: 344.

Światło I ‘jasność charakterystyczna dla jakiejś części doby lub pory roku’

Bóg oddzielił światło od ciemności i stworzył dzień i noc (Nielisz). Światło to jest jak dzień, to wtedy jest światło zy słońca (Rozięcín). Światło to jest w dzień zy słońca, a w nocy z księżycą (Dzierzkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *światła*; D. lm. *światłów*; wymowa: *śfatuo*, *śfatuo*.

Światło II ‘słońce, księżyc i gwiazdy’

Dawniej ludzie na księżyc mówili miesiąc, ale też nazywali światło, to nazywali słońce i księżyc, gwiazdy, to razem było światło na niebie (Puchaczów). Światło pierwsze to słońce, a daly idzie księżyc i gwiazdy, i to wszystko razem jest światło (Niemce).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa.

D. lp. *światła*; D. lm. *światłów*; wymowa: *śfatuo*.

Por. *światłość*.

Światłość ‘słońce, księżyc i gwiazdy’

Pan Bóg powiedział, że zrobmy światłość i stało się. Stworzył słońce, księżyc i gwiazdy (Tuczna). Pierwsza światłość to słońce, największa światłość. Druga światłość to księżyc, trochę mniejsza. I trzecia światłość to gwiazdy (Jableczna).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *światłości*; D. lm. *światłościów*; wymowa: *śfatuość*, *śfatuość*.

Por. *światło*.

Świeca I – tom VIII: 404.

Świeca II – tom X: 412.

Świeca III ‘sopel lodu zwisający z dachu’

To, co wisiało kiedyś u strzechy w zimie, taki kawotek lodu, to jest świeca (Piotrawin). Zimy były z mrozem i tych świeców to wijsiało pełno u strzechy (Braciejowice). Strzechy były na dachu i tu wukolo te świce z lodu tak zwijsały z ty strzechy (Gołab).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław i Opola Lubelskiego (zob. mapa 23).

D. lp. *świecy*; D. lm. *świec* // *świeców*; wymowa: *śfeca*, *śfica*, *śfeca*.

Por. *copel*, *copla*, *cycek*, *gil*, *gilza*, *glut*, *klucz*, *kluczka*, *lód*, *sapla*, *sopel*, *sopla*, *soplach*, *szpiczka*, *świeczka*.

Świecić (o słońcu)

Słońce świeci w dzień, najdłużej w lecie potrafi świecić (Dobryń). Słońce najmocni to świecić może w południe (Niedziałowice). W lipcu to tak mocno słońce mogło świecić,

ze trza było uciekać dzieś w ciń (Charlejew). *Jak słoneczko jasno świeci, to człowiekowi chce sie żyć, ma niby więcy siły. I chce sie, żeby jeszcze mogło jak najdłuży świecić* (Kumów Majoracki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie

Wymowa: *śfećić, śfícíć, śfećić, śfyćić*.

Świeczka I – tom VIII: 404.

Świeczka II ‘sopel lodu zwisający z dachu’

Jak wiosna nadchodziła, to z tego dachu świcka za świcko leciała, bo to odrywało sie i topiło sie tyn lód (Dębica). *Świeczki z lodu w zimie wiszo u dachu* (Górka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Dębica, Górka (zob. mapa 23).

D. lp. *świeczki*; D. lm. *świeczek*; wymowa: *śfečka, śfecka, śficka*.

Por. *copel, copla, cycek, gil, gilza, glut, klucz, kluczka, lód, sapla, sopel, sopla, soplach, szpiczka, świeca*.

Świni wicher ‘wir powietrzny’

Świni wiecher to jak zakreći, to wszystko zmiecie z drogi (Wólka Ratajska). *Świni wicher naleciot i dach u nas porwało zy studoty, wyniosto na pole* (Biała).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego i Biłgoraja.

Wymowa: *śfíni víxer*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wichur, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, zło, zło lata, zło się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater*.

Świni wichur ‘wir powietrzny’

Świni wichur naleciot i zakotłowało tak, ze nic widać ni było (Kocudza). *Świni wichur to strasny jest i moze drzewa łamać, wryrywać, budynki walić, taka to siła tego swiniwego wichru, to paskustwo takie, taki świni wichur* (Zdziłowice).

Źródła: PM, PZ, KM, MG.

Geografia: Kocudza, Łukowa, Osuchy, Zdziłowice, Potok Górny, Zakrzew, Wirkowice, Ostrzyca, Łopiennik Górny, Dorohuczka, Ochoża, Siostrzytów, Łyniew.

Wymowa: *śfíni víxur*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wichur, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, zło, zło lata, zło się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater*.

Świński deszcz ‘drobny deszcz’

Świński deszcz idzie, no taki drobny, bo świński dyszcz to drobny (Kopyłów). Świński dyszcz to taki, co ino pokropi (Zosin).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Kopyłów, Hrebenne, Zosin (zob. mapa 13).

D. lp. *świńskiego deszczu*; D. lm. *świńskich deszczów*; wymowa: *śfiński dešč, śfiński dyšč*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczyńka, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, zamorszczyzna*.

Świński wiater ‘wir powietrzny’

Świński wiater to tak kręci i zrywa, co na drodze popadnie (Witoroż). Świński wiater jak naleci, to las potrafi wyłomać w pare minut (Momoty Dolne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej i Janowa Lubelskiego.

Wymowa: *śfiński wáter*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicher, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater*.

Świński wicher ‘wir powietrzny’

Świński wicher to potrafi grube drzewa łamać (Naklik). Świński wicher jak naleci, to zmiecie wszystko, co na drodze spotka (Lipa). Jak naleciał świński wicher, to dach porwał z ubory (Flisy). Kiedyś tego ni było, a tera coraz częsci ten świński wicher sie pokazuje, wtedy to strasznie jest, miecie, co mu na drodze stoi, drzewa, budynki (Choroszczyńka). Świński wicher to gorszy jak burza i jak pioruny (Serniki).

Źródła: PM, PZ, KM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i okolice Biłgoraja, Lublina, Lubartowa, Białej Podlaskiej.

Wymowa: *śfiński wíxer*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiater, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicher, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater*.

Świt ‘pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca’

Świt to czas przed wschodem słońca (Suszno). Świt, no to kiedy zaczyna sie dzień (Sąsiadka). Świt to część dnia jeszcze przed wschodem słońca (Sitno pow. Biała Podlaska).

Świt to pora dnia przed wschodem słońca (Orłów Drewniany). Świt jest przed wschodem słońca (Łopatki). Świt, to zanim słońko zejdzie (Krzemień). Świt sie bierze i robi sie widno (Międzyłes). Świt sie robi, no to już widno zaczyna być (Krasne). Przed wschodem słońca był świt, potem jak zeszło słońce było rano, południe, popołudnie, wieczór i noc (Przewłoka). To była ciężka robota na polu, od świtu do nocy, bo u nas było siedem hektary pola, a maszynów to my żadnych nie mieli, tylko wszystko ręcznie, sianie, kopanie, żniwa, sianokosy, kartofle, buraki to wszystko trza było ręcznie zrobić (Lechuty Małe). Świt, to sie mówi, że jest od świtu do nocy, no, to jeszcze przed słońkiem, bo świt, to zanim słońko zejdzie (Michalów). Wstałem dzisiaj, co świt (Mszanna). Dzień roboczy na wsi to był od świtu do późny nocy, i od poniedziałku do soboty (Wielącza). W Wielko Niedziele o świcie idzie sie na rezurekce (Braciejowice). Czarownica pierwszego maja o świcie szła i zbierała rose (Aleksandrów). Jarzębina to mówili, że to lubio jo czarownice i oblatujo świtem, gałązki zrywajo (Cichobórz).

Źródła: PM, MNL, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 33).

D. lp. *świtu*; D. lm. *świtów*; wymowa: *śfit*.

Por. *brzask, dodnia, doświtek, mrokowo, nadednie, przedednie, szarówka, świtanie, zaranie*.

Świta ‘słońce wschodzi i zaczyna się dzień’

Już swita, bo słońce bedzie schodzić (Bezwola). Świta i zaczyna sie nowy dzień (Międzyrzec Podlaski). Świta, wstaje dzień, trza iść do roboty (Orłów Murowany). Świta i zaczyna sie widno robić (Udrycze). Świta, to już dodnia jest (Białowola). Świta, to inaczy rozwidnia sie (Dzierzkowice Wola). Trza wstawać, bo już swita (Zatyle). Świta, to jak słońce wschodzi i zaczyna sie dzień (Bałtów). Już swita i trza wstać, bo krowy ryczo (Majdan Wielki). Wstawaj, bo już swita i słońce wstaje na niebie (Wojsławice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 34).

Wymowa: *śfita, śfito, śfyto*.

Por. *bryzga, bryżdzy się, dnieje, rozbryzga się, rozbryżdza się, rozwidnia się, śwituje, zorzeje*.

Świtalna Zorza ‘gwiazda, która ostatnia gaśnie rano’

Rano to jest Świtalna Zorza, ja czasem jo kiedyś widziałam na niebie, a tera to już późni wstaje, to już jy ni ma o ty porze (Kodeniec). Rano widać Świtalne Zorze, świeci na niebie, ale to trza wcześniej wstać, bo jak już jest słońko, to Świtalny Zorzy już ni ma (Sosnowica).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Kodeniec, Wyhalew, Uhnin, Sosnowica (zob. mapa 30).

D. lp. *Świtalnej Zorzy* // *Świtalny Zorzy*; wymowa: *śfitalna zoża*.

Por. *Gwiazda, Gwiazda Poranna, Jutrzenka, Jutrznia, Poranna Gwiazda, Ranna Zorza, Świtowa Zorza, Zorka, Zorza*.

Świtanie ‘pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca’

Przed świtanie je jeszcze sie wstawało i szło do bydła, do kur (Żakowola). Ja kiedyś zawsze wstawała przed świtanie (Koszoły). Ja jeszcze przed świtanie leciałam zawsze na roraty, tera już ni moge (Łomazy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej, Radzyna Podlaskiego i Włodawy (zob. mapa 33).
D. lp. *świtania*; D. lm. *świtaniów*; wymowa: *śfitańe*.

Por. *brzask*, *do dnia*, *doświtek*, *mrokowo*, *nadednie*, *przedednie*, *szarówka*, *świt*, *zarranie*.

Świtowa Zorza ‘gwiazda, która ostatnia gaśnie rano’

Jak już Świtowa Zorza gaśnie, to słońce się pokazuje (Witoroż). *Świtowa Zorza to gwiazda, co gaśnie dopiro rano* (Dubica). *Kiedys to mówili, że była ta gwiazda do rana, nazywali ją Świtowa Zorza, bo do świtu była, ale ja nie widziała tej gwiazdy* (Kały).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Witoroż, Kozły, Rozwadówka, Dubica, Matiaszówka, Międzyzles, Kały, Kodeń, Jabłeczna (zob. mapa 30).

D. lp. *Świtowej Zorzy* // *Świtowy Zorzy*; wymowa: *śfítova zoża*.

Por. *Gwiazda*, *Gwiazda Poranna*, *Jutrzenka*, *Jutrznia*, *Poranna Gwiazda*, *Ranna Zorza*, *Świtalna Zorza*, *Zorka*, *Zorza*.

Śwituje ‘słońce wschodzi i zaczyna się dzień’

Już śwituje i robi się widno (Gąsiory). *Śwituje, no to dzień się zaczyna* (Gręzówka). *Śwituje, a my już z krowami kiedys na polu byli* (Leszczanka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Łukowa i Radzyna Podlaskiego (zob. mapa 34).

Wymowa: *śfítuje*.

Por. *bryzga*, *bryżdź się*, *dnieję*, *rozbryzga się*, *rozbryżdża się*, *rozwidnia się*, *świta*, *zorrzeje*.

Taje ‘śnieg topi się przy wyższej temperaturze’

Taje śnieg i pewnie już zima się skończyła (Spiczyn). *Jak już pod koniec marca śnieg taje, to kiedys wody było pełno po tym śniegu* (Stok).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 19).

Wymowa: *taje*.

Por. *topi się*, *topnieje*.

Tak lata ‘w ubiegłe lato’

To było nie tera, ale tak lata, tak lata to było (Wandalin). *Tak lata, to u nas ze zniwami się prędko obrobiliśmy, a w tym roku jakoś nie mozem* (Borzechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego i Bełżyc.

Wymowa: *tak lata*.

Tak rok ‘rok, który minął’

Tak rok to taki, co już przeszedł, mi ma go (Wandalin). *Tak rok to był dla mnie dobry, bo my byli na wycieczce w Rzymie, pojechałam z synem i synowo* (Jedlanka). *Tak rok to już minął, trza myślać o tym, co jest, a nie o tym, co było* (Obrowiec). *Tak rok to znaczy w ubiegłym, zesłym roku, to tyż dziadek mój godali tak zawsze i tu tako susedka starszo kobita była, już downo umarli, to tak godali, że tak rok to pszynica tako ładno była* (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa, sporadycznie na północy (zob. mapa 39).

Wymowa: *tak rok*.

Por. *łoński rok, przeszły rok, tamten rok, ubiegły rok, zeszyły rok*.

Tak wiesny ‘w ubiegłą wiosnę’

Tak wiesny to było wcześni ciepło, a tera jakoś ni może sie wiosna przebić (Wandalin). To gniazdo bocianie to jesce tak wiesny my zrubili i zara buciany przyleciały, i tera tez juz so (Kluczkowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego i Bełżyc.

Wymowa: *tag úesny*.

Takroczeni ‘pochodzący z poprzedniego roku’

To jeszcze takroczenie kartofle, ale już porosły za bardzo i trza wyrzucić chyba (Puchaczów). Takroczeni to ni z tego, ale z tamtego roku, co już przeszedł (Krasienin). Takroczenie kartofle już porosły, ni nadajo sie na jedzynie, ale nowych można bedzie nidługo ukopać (Majdan Leśniowski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowa.

D. lp. *takrocznego*; D. lm. *takrocznich*; wymowa: *takroćni*.

Por. *łoński, pozaprzeszły, pozatamtegoroczny, przeszloroczny, takroczeni, tamtoroczny, wtakroczeni, z tamtego roku, zesztoroczni, zesztoroczny*.

Takroczeni ‘pochodzący z poprzedniego roku’

Mówi, że takroczeni płaszcz to już nimodny (Orłów Drewniany). Takroczeni to ni z tego, ale z tamtego roku (Toczyska). To jeszcze takroczeni nawóz, ale dobry, ni zepsuł sie (Mokrelipie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *takrocznego*; D. lm. *takroczych*; wymowa: *takroćni, takroczeni*.

Por. *łoński, pozaprzeszły, pozatamtegoroczny, przeszloroczny, takroczeni, tamtoroczny, wtakroczeni, z tamtego roku, zesztoroczni, zesztoroczny*.

Takroku ‘zeszłego roku’

W takroku kupiłam se krowe (Siennica Różana). W takroku my byli na pielgrzymce, chwała Bogu jakoś udało sie dojść do Częstochowy na własnych nogach (Wierzchowska). W takroku to jakoś łatwi było zebrać ludzi, a tera ludziom sie nie chce przy ty drodze robić, a dziur pu zimie narobiło i źle sie jeździ (Zosin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa, środkowa i okolice Łukowa.

Wymowa: *takroku*.

Por. *łońskiego roku, przeszłego roku, tamtego roku, ubiegłego roku, zeszłego roku*.

Tamte czasy ‘okres, który dawno minął’

Kedyś to wszystko koso, jeszcze sirpamy zeli, to nie przyrówna Pani tamtych czasów, tera ludzie so mni pracowite i tak by juz nie potrafił, bo to trza było umić i chcić (Charlejów).

Warsztat w tamtych czasach to było coś, jak u kogo był, bo ludzie nieśli te nici i można było dobrze zarobić (Janówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lm. *tamtych czasów*; wymowa: *tamte časy, tamte casy*.

Tamtego roku ‘zeszłego roku’

Tamtego roku to lato było ładne (Ostrzyca). Tamtego roku ja skończyła osimdziesiąt lat (Wólka Czulczycka). Ja ni pamiętam już, bo było tamtego roku, bo u mnie z pamięcio troche źle (Serokomla).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *tamtego roku, tamtygo roku*.

Por. *łońskiego roku, przeszłego roku, takroku, ubiegłego roku, zeszłego roku*.

Tamten rok ‘rok, który minął’

Tamten rok to nie był zbytnio udany dla mnie (Hrebenne). Tamten rok to ja cały chorowała (Międzyleś). Tamten rok to był więcy dyszczowy (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 39).

D. lp. *tamtego roku*; wymowa: *tamten rok, tamtyn rok*.

Por. *łoński rok, przeszły rok, tak rok, ubiegły rok, zeszły rok*.

Tamtoroczny ‘pochodzący z poprzedniego roku’

Tamtoroczny jęczmień jeszcze miałam, święcony i to sie ładnie wysiało na polu (Ciechomin). Tamtoroczny płasc, a ta mówi, ze juz trza nowy, bo tyn nimodny, ale to przecie tamtoroczny jest, to prawie nowy (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ciechomin, Lisikierz, Germanicha, Łazy, Kolembrody.

D. lp. *tamtorocznego*; D. lm. *tamtorocznych*; wymowa: *tamtoročný, tamtoroczny*.

Por. *łoński, pozaprzeszły, pozatamtegoroczny, przeszloroczny, takroczeni, takroczy, wtakroczeni, z tamtego roku, zeszloroczni, zeszloroczny*.

Tego roku ‘w tym roku’

Tego roku to już nie bedziem siać tyle, w dzirżawe my dali (Ułhówek). Tego roku sie mówi, a latoś to jeszcze tak z dawna, bo ja pamiętam, że tak mówili kiedyś (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 38).

Wymowa: *tego roku*.

Por. *latoś, w tym roku*.

Tegoroczni ‘pochodzący z tego roku’

Tegoroczni plon bedzie marny, pogoda nie była dobra na uprawy (Józwów). Tegoroczni zbiór jabłek bedzie troche lepszy niż w tamtym roku (Dębica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *tegorocznego*; D. lm. *tegorocznych*; wymowa: *tegoročni, tegorocni*.

Por. *latosi, tegoroczny*.

Tegoroczny ‘pochodzący z tego roku’

Tegoroczny utarg z tych prosiąt pójdzie na malowanie chatupy (Białowola). *Tegoroczny, to pochodzący z tego roku, z całego gospodarstwa taki zysk* (Żabików).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *tegorocznego*; D. lm. *tegorocznych*; wymowa: *tegoročni, tegorocny*.

Por. *latosi, tegorocni*.

Telepać się ‘trząść się z zimna’

Tylepać się to można się z zimna, ale i ze strachu (Potok Górny). *Tylepie się, bo go tak tylepie drygotka, musiał zmarznąć* (Luchów Dolny). *Ja patrze, a una telepie się, bo w chatupie tak zimno* (Miętkie). *Tak tylepie się i tylepie, a spódniczka krótka i głowa goło, szalika też ni ma. Po co tylepać się, jak można się ubrać i bedzie ciepło* (Dawidy). *Ale tylepiesz się, napij się gorącej hyrбаты z miodem, to zara przystaniesz tylepać się, bo ruzgrzeje* (Stojeszyn). *Zmarz i cały tylepie się z zimna, żeby jakaś churoba się z tego ni wzina* (Kielczewice).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *telepać še, tylepać še*.

Por. *drygać, drygotać, dygotać, telepać się, trepcić, trząść się, trzepić*.

Tera ‘obecnie, w dzisiejszych czasach’

Już tera to troche inaczy robio ludzie, bardzi nowoczesnie (Orłów Drewniany). *Tera ludziom dobrze, a kiedyś to była ciężka robota na polu, od świtu do nocy, bo u nas było pare hektary pola, a maszynów to my żadnych nie mieli, tylko wszystko ręcznie* (Cichobórz). *Przed wojno trzeba było kosić, nie to co tera, to kombajn przyjdzie, wykosi, a trzeba było sierpem czyściutko zebrać* (Białowody). *Tera nic się ni tułaca, pola się nie sieje, nie łorze, a kiedyś ludzie w gorszych warunkach pracuwal* (Nielisz). *Tak to było dawno, a tero przecie trza robić inaczy* (Radecznicza). *Jo tero miesa nie bardzo moga jeść, wiecy mliko i jake zupe* (Branew). *Choinka, to były bańki podobne, jak tera, ale wiecy było robionych, lalki, języki, łańcuchy. Papierzane było wszystko* (Kocudza). *Herbata to napój wiecy nowoczesny, tera torebki, a pierw to zaparzal* z takich drobnych jakby listków pokruszonych, to sypali w szklanke (Orłów Murowany). *Jak się śwynie zabiło, tam downi to flaków nie gotowało się jak tera, to moja mama wzina kawołek kiełbasy, żołądek łobczyściła, pokrajała na paski, tyz kasu zasypała i takie było jedzynie z kasu. To takie było zamiast flaków, bo flaków tam downi nie gotowały, żodnych tam drobiowych, wołowych* (Świeciechów). *Pirw była balyjka taka mata, saflik, a tera to w midnicy* (Okrzeja). *Placek się piekło, ciasto się piekło, tera się mówi ciasto, a kiedyś to był placek. Placek na sodzie się piekło z psenny młki* (Charlejów). *Tera to musi pyzy mówio, ale nase to granaty się nazywały* (Dęba). *My zawsze tak mówili na to hak, a i nasze dziadki jeszcze tak mówili i łojce, to i tak musi chyba być, a tera to pogrzebacz wymyślili i niektóre tak mówio, i jedne hak, a drugie pogrzebacz* (Rudnik). *Tera to te dryge nazywajo galareto* (Dzielce). *Duża tyżka to do jedzenia kiedyś służyła, jedli tyżkami nie takimi jak tera, ale drewnianymi* (Łańcuchów). *Jama to po starymu, tera u nas nowoczesnie, dół się przyjon* (Tereszpol). *Jo sum zem się tunosiul wody wiadrami*

na tych noszach, a tera to je wygoda, bo woda ino łodkręcisz, a tu sama ci z kranu leci i bierzesz ile ci na co trza (Zielone). Tero to każdy mo swoje studnie, a downo to było we wsi zy dwie cy trzy, i brało sie jarzmo na ramiuna, cypiąło dwa wiadra i tak sie wode nusiło (Stojeszyn). Kiedyś jak było hektar kartofli, tera to tam kopacki so, kopackami kopio, a kiedyś to z gracami sie sło (Dzierzkowice Wola). Tera altany majo ludzie, a kiedyś tego ni znali, pod dumem siedzieli na ławce, jak mieli czas (Przewłoka). Tera to wszystkie zasuwajo, a kiedyś były łotwarte drzwi (Gołąb). Tera ambonów w kościołach nie ma, ale i w starych kuściołach, dzie jeszcze so, to tera ksiądz kazania z ambony nie głosi, ale przy oltarzu (Hańsk). Rós jeszcze grzrotek taki, co żółto kwit, podobno chmory sie odwracali, jak dzie rós, ale tera to wygineli te dawne rośliny (Antoniówka). Zapaski, to zapaski zamiast, jak tera fartuch, to zapaska, zapaska. Zapaska sie nazywało (Janiszkowice). Tera, żeby un nie chorował, to mi by było bardzo dobrze, bo ni mamy pola, nie mamy roboty, tylko tutaj tak przy domu (Skorczyce). Młynów tera prawie ni ma, to i mielników ni ma (Wiszniów). Drzwi na klucz zasuwali, a tera zamykamy, zasunąć już tera nie pasuje (Białowola). Tera ludziom na wsi dobrze, co drugi dum to kaminica, majo ludzie pieniądze, to sie budujo (Sułów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *tera, tero*.

Por. *dzisiaj, dzisiaj, dziś, teraz*.

Terajszy ‘obecny, współczesny’

Terajscy cłowiek to by w tych dawnych casach zginół (Germanicha). Terajse ludzie to do ciężki pracy nienawykłe (Wola Burzecka). Terajszy to taki niby lepszy, ale czy lepszy, to nie wim, po mojemu kiedyś lepi było i tyle (Nowy Orzechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna i wschodnia.

D. lp. *terajszego*; D. lm. *terajszych*; wymowa: *terajšy, tyrajšy, terajšy, tyrajšy*.

Por. *dzisiejszy, terazki, terażni, terażniejszy, terażny*.

Teraz ‘obecnie, w dzisiejszych czasach’

O, kiedyś inaczej prosili jak teraz. Kiedyś prosili tak, przychodzi, prosi na weseli, prawda. I rodzice proszo też, młody czy młodego. A potem ido do spowiedzi, w ostatnim dniu, ido do spowiedzi. [. . .], a teroz to jest całkiem inaczy (Siedliska pow. Krasnystaw). Teraz mówi sie tatarak, ale kiedyś to u nas i w okolicy ajer niechtóre mówiły, a młode to nie wiedzo nawet, jak to wygląda (Żabno). Kiedyś nie było tego przemysłu, tej techniki, ciężko musieli pracować, a teraz mechanicznie wszystko i lepi, mni sie ludzie narobio (Witaniów). Teraz nie ma żniw, bo kto tam teraz kosi, to kombajn kosi, nikt już nie grabi, bo grabiarka jest (Szperówka). Bardzo dobrze ludziom teraz, a dawno ugrumnie ciężko było, ludzie pracuwali okropnie (Studzianki). Dawne lata a teraz, to nie porównasz, to było naprawdę ciężko, ruboty huk, żadnych maszynów, brud i tyle, a teraz alegantko, leciutko, czyściutko (Teodorówka). Kiedyś ludzie w gorszych warunkach pracuwali i sie łopłacało. Bo byli rubotne, chciało sie du czegoś dojść, coś mieć to była przyjemność, a teraz nic sie nie chce (Lechuty Małe). Chlib piekło sie na trzonie, nie jak teroz w blaszkach (Krzemień). Kiedyś jeszcze czasów okupacji, to tak dużo oleju sie biło z tej bukwiny z lasu, przywozili ludzie całymi workami tej bukwi z lasu, które zmiatali pod bukami i z tego był bardzo dobry olej, najlepszy olej był z tej bukwi, teraz sie w ogóle nie spotyka tej bukwiny, nie wim, co to sie stało, że ja pamiętam, że za cza-

sów okupacji tak dużo tej bukwiny było, i ze słonecznika bili, ze wszystkiego, z maku, ze wszystkiego bili olej (Chrzanów).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *teras, teros*.

Por. *dzisiaj, dzisiaj, dziś, tera*.

Terazki ‘obecny, współczesny’

Terazki to inny czas, już tak powoli robie, ale kiedyś to było inaczej (Ciechomin). *Terazki czas to ni dło starych ludzi jest* (Lisikierz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Łukowa.

D. lp. *terazkiego*; D. lm. *terazkich*; wymowa: *teraski, tyraski, teroski*.

Por. *dzisiejszy, terajszys, terazni, terazniejszy, terazny*.

Teraźni ‘obecny, współczesny’

Teraźni, no to z tego roku, to, co jest tera (Gorajec). *Teraźni, no to tak po dzisiejszemu jak się robi* (Bukowina).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *teraźniego*; D. lm. *teraźnich*; wymowa: *teraźni, tyraźni*.

Por. *dzisiejszy, terajszys, terazki, terazniejszy, terazny*.

Teraźniejszy ‘obecny, współczesny’

To jezd galareta, tak po terazniejszymu, ale kiedyś to dryga to była (Żrebce). *To ni dawny, ale terazniejszy obyczaj* (Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *teraźniejszego*; D. lm. *teraźniejszych*; wymowa: *teraźniejšy, tyraźniejšy, terazniejšy, tyraźniejšy*.

Por. *dzisiejszy, terajszys, terazki, terazni, terazny*.

Teraźny ‘obecny, współczesny’

Teraźny czas to je już ni dla starych ludzi, ale dla młodych. Młode mają dobrze na ten terazny czas (Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski). *Teraźny czas to lepszy dla ludzi, wszędzie można pojechać, a kiedyś to nie było wolno i nie było czym* (Tarnawka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *teraźnego*; D. lm. *teraźnych*; wymowa: *teraźny, tyraźny*.

Por. *dzisiejszy, terajszys, terazki, terazni, terazniejszy*.

Tęcz ‘barwny łuk na niebie pojawiający się po burzy i deszczu’

Po dyszczu tęcz wylaz na niebo (Łuszczacz). *Tęcz to taki, no, kolorowe półkole na niebie po burzy* (Zielone). *Żeby nie tęcz, to nigdy by dyszczu ni było. Tęcz wypuszcza oba końce w wodę i pije se* (Żabno). *Tęcz ten to wodę pije* (Maziły). *Tęcz ten taki kolorowy jest, kolory takie, jasny więcy* (Czołki). *Tęcz po po starymu jeszcze, tera to tęczą się mówi* (Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski).

Źródła: PM, KAGP, SGM, MG.

Geografia: Rożki, Żabno, Tarnawa Duża, Czołki, Udrycze, Horyszów Polski, Zamch, Borowiec, Zielone, Łuszczacz, Nedeżów, Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski, Maziły (zob. mapa 6).

D. lp. *tęcza*; D. lm. *tęczów*; wymowa: *tenč, tynč*.

Por. *łuk, raduga, smok, tęcza, zorza*.

Tęcza ‘barwny łuk na niebie pojawiający się po burzy i deszczu’

Tęcza mieni się różnymi kolorami (Kobylany). Tęca pije wodę, mówili, że bierze ją z rzeki (Dzwola). Pan Bóg tęczę dał na znak, że więcej potopów ni będzie (Matiaszówka). Tęcza to kolorowe półkole na chmurach po burzy (Wąwolnica). Tęcza pokazuje się zawsze po burzy (Rogoźniczka). Tęcza to jest takie kolorowe koło na niebie po burzy (Sąsiadka). Naprzeciwno musi być słońce i wtedy jest piękna tęcza. Tęcza na pogodzie. To zależy od słońca i od chmury. Jak będzie tu chmura, a tu słońce, to będzie stąd tęcza, będzie się odbijać i będzie z tej strony. Ze wszystkich stron jest tęcza, to zależy od słońca (Chodel). Tęcza pije wodę z rzeki, tak kiedyś mówiły (Skoków). Tęcza jest po deszczu, już na pogodzie, że pogoda będzie (Niezdów). Tęca to przywaznie jest po południu, wieczorem, a do południa nigdy nie widać tęcy (Basonia). Tęcza dzie się kończy, to tym końcem pije wodę i potrafi człowieka wypić, a drugim końcem to już odmiana z tym człowiekiem nastąpi, ale młodsze to z tego się śmieje, nie wierzo (Maziły). Oj, pokazała się tęcza, już się skończy deszcz, że będzie pogoda, bo już jest tęcza, to już będzie pogoda, już się szykowali w żniwa, czy tam do jakiejś innej roboty, bo jak była tęcza, to już będzie robota, będziemy mogli to zrobić (Wysokie). To jak tam gdzie tęca na niebie się pojawiała, to już wiadomo było, że niedaleko poszed dyszcz (Świeciechów). No, jak tęcza ma ładne kolory i w górę idzie, to je pogoda, a jak opada na dół, to deszcz będzie i szczęścia nie będzie (Zagórze).

Źródła: PM, ML, KAGP, SSiSL I-3, KM, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 6).

D. lp. *tęczy*; D. lm. *tęczów*; wymowa: *tenča, tynča, tenca*.

Por. *łuk, raduga, smok, tęcz, zorza*.

Topi się ‘śnieg topi się przy wyższej temperaturze’

Śnieg topi się na wiosnę (Brzeziny pow. Tomaszów Lubelski). Topi się śnieg, ale to nie jest dobre, bo to środek zimy (Gołobie). Byli takie zaspasy wielgie, a potem topił się śnieg i wody wszędzie było (Wola Idzikowska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 19).

Wymowa: *topi še*.

Por. *taje, topnieje*.

Topienie marzanny – tom X: 444.

Topienie zimy – tom X: 444.

Topnieje ‘śnieg topi się przy wyższej temperaturze’

Topnieje śnieg i z dachów woda cieknie (Sulmice). Słonko zaświciło i śnieg tupnieje w oczach, musi już wiosna będzie (Jarosławiec). Topnieje śnieg i wody wszędzie pełno (Konopnica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 19).

Wymowa: *topńeie*, *tupńeie*.

Por. *taje*, *topi się*.

Trąba I – tom IV: 449.

Trąba II – tom VI: 564–565.

Trąba III – tom IX: 358.

Trąba IV ‘wir powietrzny’

Taka trąba nałyciała i zakreśliło tak tym wiatrem w kółko, że co było pu drodze, to zmie-tło (Mętów). Kiedyś to tak nie słyhać było, żeby te trąby byli, a tera to często (Gąsiory).

Źródła: PM, PZ, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i południowa.

D. lp. *trąby*; D. lm. *trąbów*; wymowa: *tromba*, *trumba*.

Por. *batwan*, *czort*, *czort kręci*, *diabeł*, *diabeł hula*, *diabeł idzie na obiad*, *diabeł kręci*, *diabeł lata*, *diabeł leci*, *diabeł się żeni*, *diabeł tańczy*, *diabeł tańczy*, *diable wesele*, *głupi jaś*, *huragan*, *kominek*, *kręciek*, *kręciwiater*, *krętarz*, *krętawica*, *morski wir*, *pa-skudnik*, *srala bartek*, *świni wicher*, *świni wichur*, *świński wiat*, *świński wicher*, *trąba morska*, *trąba powietrzna*, *trąba wiatrowa*, *tuman*, *wicher*, *wichur*, *wichura*, *wie-rówka*, *wir*, *wirus*, *zasraniec*, *zawichur*, *zawierucha*, *złe*, *złe lata*, *złe się żeni*, *zło lata*, *zły duch*, *zły wiat*.

Trąba morska ‘wir powietrzny’

Trąba morska może porwać nawet i człowieka, to też zrywa dachy, drzewa łamie, i w ogóle (Franciszków). Stare ludzie to jak sie tak kottowało i taki słup na drodze sie robiuł, to mówili, że to trąba morska naleciała (Krepiec).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: okolice Lublina.

D. lp. *trąby morskiej* // *trąby morski*; D. lm. *trąbów morskich*; wymowa: *tromba morska*, *trumba morska*.

Por. *batwan*, *czort*, *czort kręci*, *diabeł*, *diabeł hula*, *diabeł idzie na obiad*, *diabeł kręci*, *diabeł lata*, *diabeł leci*, *diabeł się żeni*, *diabeł tańczy*, *diabeł tańczy*, *diable wesele*, *głupi jaś*, *huragan*, *kominek*, *kręciek*, *kręciwiater*, *krętarz*, *krętawica*, *morski wir*, *pa-skudnik*, *srala bartek*, *świni wicher*, *świni wichur*, *świński wiat*, *świński wicher*, *trąba*, *trąba powietrzna*, *trąba wiatrowa*, *tuman*, *wicher*, *wichur*, *wichura*, *wierówka*, *wir*, *wirus*, *zasraniec*, *zawichur*, *zawierucha*, *złe*, *złe lata*, *złe się żeni*, *zło lata*, *zły duch*, *zły wiat*.

Trąba powietrzna ‘wir powietrzny’

Trąba powietrzna to wiat i taki wznoszący się w górę słup kurzu (Orłów Drewniane). *Trąba powietrzna nałyciała i drzew nałamało (Szuminka). Trąba powietrzna to jak taki bardzo silny wiatr łamiący drzewa (Sitno pow. Biała Podlaska). Teraz przez całe lato co tydzień, co dwa tygodnie dzieje trąba powietrzna, kiedyś tych trąbów powietrznych nie było tyle (Wronów pow. Lublin). To wir albo trąba powietrzno, ale tu nos to takie trąby tutaj nie występowały (Świeciechów).*

Źródła: PM, PZ, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *trąby powietrznej* // *trąby powietrzny*; D. lm. *trąbów powietrznych*; wymowa: *tromba puóetšna, trumba puóetšna, tromba puóečna, trumba puóečna, trumba puóetšna, tromba puóečno*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wichur, świni wichur, świński wiater, świński wichur, trąba, trąba morska, trąba wiatrowa, tuman, wichur, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater*.

Trąba wiatrowa ‘wir powietrzny’

To była trąba wiatrowa. Trąba wiatrowa, to była znana i niebezpieczna, bo porywała siano, sterty siana i przepadało to wszystko, co porwało. Porwało też kobiety u nas jako tako dorastając panienke, no i nie wiem czy rzeczywiście w wyniku tego ona później miała przykurcz jednej nogi w kolanie. Gdzieś jo tam pod lasem wyrzuciło (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *trąby wiatrowej* // *trąby wiatrowy*; D. lm. *trąbów wiatrowych*; wymowa: *tromba úatrowa*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, huragan, głupi jaś, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wichur, świni wichur, świński wiater, świński wichur, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, tuman, wichur, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater*.

Trępcić ‘trząść się z zimna’

Co tak trępcisz, tak ci zimno czy co (Zanie). *Zmarz na dworze i cały trępci, a już z gudzine jest w chałupie i ni może przestać trępcić* (Sól).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

Wymowa: *trempción*.

Por. *drygać, drygotać, dygotać, telepać się, trząść się, trzępcić*.

Trzaskać ‘głos wydawany przez chmurę podczas burzy’

Z chmury to takie trzaski byli, potrafiło nawet mocno błyskać się, a potem trzaskać (Ujazdów). *Chmury były różne, czasem to potrafiła tak trzaskać, że już z daleko było słyszeć* (Czajki). *Natomiast mówiło się o kasztanie, że, że jeżeli, to tak nakazywano nawet, wiem, że nakazywano nam dzieciom, że jakbyśmy byli w polu, czy jak się krowy pasło, czy coś, jakby chmura była, żeby nie stawać pod różne drzewa, na przykład pod olszowe, czy inne, tylko pod kasztan, jeśli jest jakiś wybór, to pod kasztanem, w kasztan nie trzaska, że tam można się schronić pod to drzewo* (Wólka Kałna). *Piorun jak trzasnoł tu nidaleko, pod stół się schowali i ni chcieli wylażć, tak sie te dzieci bali* (Wielacza). *Skorupki, to sie łobirało jajko świecune ji sie wzięło w coś tam i chodziło sie koło miszkania, koło łobory ji łobsypywało sie rogi, i na rogu sie posypywało na tradycje,*

bo mówiły, że jak będzie burza, to Pan Jezus będzie chronił ji nie trzaśnie w ten dum (Nowodwór).

Źródła: PM, BG-TNN, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tśaskać, ćśaskać.*

Por. *dudnić, gromać, grzmieć, huczyć.*

Trząść się ‘trząść się z zimna’

Płaszczyk taki leciutki i sie szło w zimie, jak ja mogła trząść sie z zimna (Łukowisko). Zimno, trzęsie sie tak z zimna, tak trzęsie człowieka (Ciechomin). Drygutka to jak zimno i tak człowiek trząść sie może (Krasnobród). Tak potrafi trząść sie i jeszcze wszystko cie boli, zimno tak, trzęsie cie (Pokrówka). Trzęse sie, zimno wszędzie, musi jakaś grypa mie bierze (Ułhówek). Można trząść sie z zimna, wtedy trzęsie cie całego (Łazy).

Źródła: PM, PI, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *tśońś se, tśuńś se, ćśońś se, ćśuńś se.*

Por. *drygać, drygotać, dygotać, telepać się, trepcić, trzępcić.*

Trzeci śnieg ‘śnieg, który długo leży w zimie’

Trzeci śnieg to już taki silny, już prawie do wiosny poleży (Łopiennik Górny). Jak już trzeci śnieg spad, to kiedyś było wiadomo, że to na stałe i że do wiosny puleży (Rozięcín). Trzeci śnieg to był ten właściwy, co długo leżał i tak okrył pola jak pierzynko. Tera ni ma takich zim i mało śniegu (Charlejew). Mówili kiedyś, że trzeci śnieg to już du wiosny leży (Lubenka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

D. lp. *trzeciego śniegu*; wymowa: *ćśeći śńek, tśeći śńek, ćśeći śńik, tśeći śńik.*

Por. *gospodarski śnieg.*

Trzępcić ‘trząść się z zimna’

Palić w wojne ni był czym i jak ja mogła trzępcić w ty chałupie to strach, zimno takie, okna zamarzyli nawet (Zarudzie). Un łatwo marznie i porafi przy byle zimnie już trzępcić (Malice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *tśempćić, ćśempćić.*

Por. *drygać, drygotać, dygotać, telepać się, trepcić, trząść się.*

Trzydniówa ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Trzydniówa nalyciała i nic nie poradysz, leje i tyle (Borzechów). A jak deszcz kilka dni leje, czasem to i dłuży, no to trzydniówa mówio (Franciszków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Lublina i Bełżyc.

D. lp. *trzydniówy*; D. lm. *trzydniówów*; wymowa: *ćśydnůwa.*

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniówka, tygodniówka, zaciągnęło się.*

Trzydniówka ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Trzydniówka to dyszcz i dyszcz (Trzydnik Duży). Trzydniówka to na pare dni, tygodniówka taka może być nawet z silnym wiatrem (Skryhiczyn). Trzydniówka to wielki deszcz i dłuższy (Rzeczycza Ziemiańska). Taki idzie dysc, ale to zanosi sie na długo, że to trzydniówka będzie (Kluczkowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lp. *trzydniówki*; D. lm. *trzydniówek*; wymowa: *čšydńufka*.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, płaneta, sępność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, tygodniówka, zaciagnęło się*.

Tucza ‘chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo’

Tucza to groźna czarna chmura i pioruny (Worgule). Tucza to wielka chmura deszczowa z piorunami (Sławęcín). Tucza naszła, snopki na polu, a tu z ty tuczy wiatr z deszczem i piorunami (Zielone). Babcia zawsze mówiła, że jak idzie taka tucza, to żegnać sie i uciekać, ile sie da (Huta). Tucza to jak idzie chmura z ogromnym wiatrem, to na nio mówio tucza (Udrylicze). Taka była tucza straszna, a tu krowy na polu (Ułhówek). Z wielgi tuczy to wielgi dyszcz (Czołki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia (zob. mapa 4).

D. lp. *tuczy*; D. lm. *tuczów*; wymowa: *tuča*.

Por. *bałwan, chmara, chmora, chmura, fala, obłok, płaneta, tuman*.

Tudy ‘w tym czasie, wtedy’

Tudy to było, jak to wysele u Jaśka było (Mołodiatycze). Tudy to ja miszkała jeszcze z drugi strony wsi (Worgule).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

Wymowa: *tudy*.

Por. *wtedy, wtenczas*.

Tuman I – tom VIII: 420.**Tuman II** ‘chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo’

Tuman to ciemna chmura, taka na burze (Ługów). Wyszed taki tuman cimny, może być z tego burza (Ignaców). Tumana to sie ludzie kiedyś bali (Kozubszczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ługów, Ożarów, Ignaców, Konopnica, Kozubszczyzna (zob. mapa 4).

D. lp. *tumana*; D. lm. *tumanów*; wymowa: *tuman*.

Por. *bałwan, chmara, chmora, chmura, fala, obłok, płaneta, tucza*.

Tuman III ‘białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem’

Tuman to jak takie gęste coś, grube nad zimio sie tworzy z wiczora czy z rana. Tera to mgła mówio (Wólka Polinowska). Jak takie jest już całkiem zakryte wszystko, nic nie widać, to mówi sie, że to tuman siad na ziemie (Księżomierz).

Źródła: PM, SSiSL I-3, MG.

Geografia: Komarno, Wólka Polinowska, Worgule, Księżomierz (zob. mapa 5).

D. lp. *tumana*; D. lm. *tumanów*; wymowa: *tuman*.

Por. *ćma, komuda, mgła, mleko, morka, mroka, pamroka, śreżoga*.

Tuman IV ‘wir powietrzny’

Tuman to wiatr wznosi sie i kręci w miejscu wysoki słup kurzu, co miecie tak i wszystko niszczy, łamie, przywraca, wyrzywa drzewa (Godziszów). Tuman kręci wiatrem i niszczy wsio (Hosznia Ordynacka). Naleciał tuman i drzewa przy drodze połamało (Żakowola).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Gąsiorzy, Żakowola, Ignaców, Hosznia Ordynacka, Godziszów, Krzemień, Branew.

D. lp. *tumana*; D. lm. *tumanów*; wymowa: *tuman*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiat, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiat*.

Turkusowy ‘kolor niebieskozielony’

Kolor ścian jest turkusowy, taki niebieskawy i zielonkawy (Dzwola). Turkusowy to taki więcy ciepły kolor, trochy zilony, a troche nibieski (Dąbrowa Olbiecka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *turkusowego*; D. lm. *turkusowych*; wymowa: *turkusowy*.

Por. *sinozielony*.

Twardowski na księżycu

Zawsze mówili, że Twardowski na księżycu siedzi, że tam jest takie, jak patrzeć w niego, to znać takie jakieś, jakieś obłoczki, jakieś coś, tego, co to tam, nie wiem, ale tak mówili, że na księżycu to Twardowski siedzi (Lipa). To mówili, że jak dobrze popatrzeć, to widać postać jakeś, jakby człowiek był. To mówili, że jest Twardowski na księżycu (Zaburze). Twardowski zaprzedał dusze diabłu i potem uciek na księżyc. I od tamty pory siedzi tam Twardowski na księżycu, to czasem widać (Wierzchowiska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *twardofski na kseńżycu, twardoski na kseźycu, twardofski na ksinżycu, twardoski na kseńżycu*.

Tydzień ‘siedem kolejnych dni’

Tydzień to siedem dni razem (Krzemień). Dzień roboczy to każdy dzień w tygodniu oprócz niedzieli (Białopole). W tygodniu jest sześć dni roboczych i niedziela, na wsi to się sześć dni pracuje, a na urzędzie to sobota jest wolna (Lubycza Królewska). Jak roboczy dzień, no to była robota, cały tydzień przecież na wsi była robota (Sawin). Powszedni dzień to taki na tygodniu, od poniedziałku do soboty (Wola Gałęzowska). Przed Bożym Narodzeniem to się pości ctery tygodnie, przez cały adwent, co jest przed narodzeniem Pana Jezusa (Abramów). Świąteczny dzień to jest jeden w tygodniu, niedziela to świąteczny dzień, no i czasem są jakieś święta jeszcze, to też się zalicza (Jeziernia). Tak, przez adwent to się pościło. Cztery tygodnie, ale się w tygodniu pościło tylko środa, piątek i sobota (Radcze). W adwencie był post cztery tygodnie do świąt. W tym czasie nie urządza się wesel ani zabaw różnych hucznych (Błonie). Adwent trwa cztery tygodnie, i obowiązuje wtedy ścisły post (Stare Komaszycy). Byli cztery tygodnie adwentu i roraty zawsze obowiązkowo o szósty rano. Z tako świeczuszko z uwiązano niebiesko ustążeczko się chodziło. Zimno było, ale zawsze przed szkoto się szło, bo jak to, żeby nie szed kto, tego to nie do pomyslenia było (Siedliszcze gm. Siedliszcze). Zwar gotowano i jedzono tak w tygodniu, i także gotowano na wieczrze wigilijno (Horodyszcze). Na tydzień przed weselem wito różge dla marszałka. Schodziły się druhny na wicie, śpiewali, bawili się. Na różge wybierano drzewo sosnowe o trzech lub pięciu rogach, strojone kolorowo bibuło lub piórami gęsimi. Na końcach różgi były drygaty (Giełczew). Wysele się skuńczyło, to za tydzień jeszcze robili poprawiny, w niedziele byli poprawiny (Hamernia). Na drugi tydzień po weselu odbywały się poprawiny, to już była tylko rodzina, bez gości (Horyszów Polski). Za tydzień po weselu w domu pana młodego odbywała się przybawa. W przybawie brały udział tylko rodzina, starsze druhny i drużby (Toczyska). Z chrzciniami kiedyś nie czekały, tylko trzy tygodnie i się ochrzciło dziecko (Meszno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. tygodnia // tydnia; D. lm. tygodniów // tydniów; wymowa: tyżeń, tyżiń.

Tygodniówka ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Tygodniówka, to jak długi dysk, tak idzie i idzie (Sulów). Nasła tako tygodniówka i będzie padać cały tydzień (Opoka). Tygodniówka to na pare dni, tygodniówka taka może być nawet, nawet i tydzień dyszczu (Skryhiczyn).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i środkowa.

D. lp. tygodniówki; D. lm. tygodniówek; wymowa: tygodńufka, tygudńufka.

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużyca, planeta, sepność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniowa, trzydniówka, zaciągnęło się.*

Ubiegłego roku ‘zeszłego roku’

Ubiegłego roku to jesce był zdrowy, a tera mój w śpitalu już dwa miesiące jest (Kluczkowice). To ni teraz, to było jeszcze ubiegłego roku, no już rok tymu (Łopiennik Dolny). Ubiegłego roku zima była letka, a tera zobaczym, jak będzie (Polskowola).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *ubęguęgo roku*.

Por. *tońskiego roku, przeszłego roku, takroku, tamtego roku, zeszłego roku*.

Ubiegły rok ‘rok, który minął’

Ubiegły rok to rok, co już przeszedł, już go ni ma (Krzemień). *W ubiegły rok to jeszcze było u mnie lepi, tera już ni bardzo moge chodzić* (Mszanna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 39).

Wymowa: *ubęguy rok, uubęguy rok*.

Por. *toński rok, przeszły rok, tak rok, tamten rok, zeszły rok*.

Ulewa ‘wielki, nagły deszcz bez grzmotów’

Ulewa to pada gruby, wielki deszcz (Rogoźniczka). *Ulewa to wielgi deszcz* (Sąsiadka). *Ulewa to jak wielki i nagły deszcz* (Łopatki). *Kiedyś to ulewy były* (Krzemień). *Ulewa nalyciata nagle, tak nagle, nagle wielgi deszcz leje* (Orłów Drewniany). *Ulewa nawet może być całkiem byz grzmotów* (Ciechomin).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 14).

D. lp. *ulewy*; D. lm. *ulewów*; wymowa: *uleva, uuleva*.

Por. *polewa, ulewny deszcz, zlewa, zlewny deszcz*.

Ulewny deszcz ‘wielki, nagły deszcz bez grzmotów’

Lunoł taki ulewny deszcz i ładnie wszystko rośnie (Kolembrody). *Ulewny dyszcz to potrafi zniszczyć uprawy, jak tak mocno leje, ale czasem jest potrzebny, jak bardzo sucho* (Ossowa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Kolembrody, Kozły, Ossowa, Bezwola, Branica Radzyńska, Radcze, Dawidy (zob. mapa 14).

D. lp. *ulewnego deszczu*; D. lm. *ulewnych deszczów*; wymowa: *ulewny deśc, ulewny dyśc*.

Por. *polewa, ulewa, zlewa, zlewny deszcz*.

Ultramarynowy ‘kolor intensywnie niebieski’

Zrobiłam sobie dom z dworu na taki ultramarynowy, ślicznie to wyglądało. Z daleka dobrze było widać (Rachanie). *Ultramarynowy to taki nibieski, co jaż w oczy kuje* (Zarudzie). *To było wapno z dużo domieszko ultramaryny, i z tego kolor ultramarynowy wychodził* (Zofiówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *ultramarynowego*; D. lm. *ultramarynowych*; wymowa: *ultramarynowy*.

Por. *lachmusowy, niebiesciutki*.

Ulżyło ‘nastąpiła odwilż’

Jak już w zimie troche ulżyło, mrozu już ni ma, no to ludzie powolutku wychodzili w pole (Różanka). *No, już ulżyło troche i można było du miasta pojechać, bo kiedyś to mróz i śnig był wielgi całe zime* (Szuminka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Włodawy.

Wymowa: *ulżyu^o*, *ulżyło*.

Por. *odwilgło*, *odwilżato*, *pofolgowato*, *puścilo*, *sfolgowato*, *sfolżato*, *zelżato*.

Upał ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Upał to duszno, gorąco w dni letnie (Karmanowice). *Upał to gorąco w lecie, w letnie dni* (Gręzówka). *W lupał człowiek był umglony, słońko ładnie zachodzi, czyste niebo* (Sąsiadka). *Upał to gorąco w lecie* (Krzemień). *Upał to przyważnie przed burzo jest* (Sosnowica). *Upał, upalnie to jest w lecie, ale tera to te lata ni takie jak dawno* (Orłów Drewniany). *W największy upał trza było iść na pole, bo zboże trza było zebrać* (Wermowice). *To było w lecie, upał wielgi, a my w polu, ale co było robić, chlib trza zebrać było* (Gębokie).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *upału*; D. lm. *upałów*; wymowa: *upa^u*, *upa^u*, *upał*.

Por. *duchota*, *duszne powietrze*, *dusznica*, *duszno*, *gorąc*, *gorącawa*, *gorąco*, *opar*, *parno*, *parnota*, *piekota*, *pragota*, *skwar*, *spieka*, *spiekota*, *śrężoga*, *zaduch*, *zaducha*, *żar*.

Upiór I – tom X: 453.

W przyszłym roku ‘na przyszły rok’

W przyszłym roku, to inaczy za rok, tak można powiedzieć (Smólsko Małe). *W przyszłym roku to mi już bedzie osimdziesiąt lot* (Flisy). *A kto tam wi, co tam bedzie w przyszłym roku, może kuniec świata, bo ludzie coraz gorsze sie robio* (Sumin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *f pšyšy^uym roku*.

Por. *na bezrok*, *na drugi rok*, *na toński rok*, *na następny rok*, *na przyszły rok*, *za rok*.

W te pędy ‘szybko, w krótkim czasie’

To sie tam nie mówiło, że szybko czy prędko, czy jak, ale że w te pędy sie zrobi (Krasnobród). *Już lece i w te pędy zrobie* (Czernięcin Główny). *Ja w te pędy to załatwie* (Żabno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *f te pędy*, *f te pyndy*.

Por. *chybko*, *chyžo*, *prędko*, *sporo*, *szybko*, *w trymiga*.

W trymiga ‘szybko, w krótkim czasie’

Łon to w trymiga sie z tym luwinie, bo to zdolny chłop (Żabno). *Ja sie w trymiga uwine z to roboto* (Gołębie). *Zrób to w trymiga, bo ni ma czasu* (Tuchanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

Wymowa: *f trymiga*.

Por. *chybko*, *chyžo*, *prędko*, *sporo*, *szybko*, *w te pędy*.

W tym roku

Marne w tym roku kartofle. Bo też tam, co teraz majo te traktory, to też wykopuje i aby sie zbiera, ale marne były kartofle, kazdy narzeka nie tylko u nas (Stok). W tym roku lato ładne i zboże łatwo było zebrać z pola (Stare Komaszycy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 38).

Wymowa: *f tym roku.*

Por. *latoś, tego roku.*

Wciąż ‘ciagle, wciąż’

Wciąż to samo i to samo powtarza (Czołki). Co to za łojciec, wciąż pije i pije, a tu dzieci ni majo co jeść (Łukawka). Ale uparty, wciąż to samo i to samo, i nie przykona go, że źle robi i mówi (Sumin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *fčonš, fčunš, fčos, fčus.*

Por. *cały czas, ciagle, stale, zawdy, zawsze.*

Wczesna wiosna ‘okres, kiedy kończy się zima, a wiosna się jeszcze nie zaczęła’

Wczesna wiosna to tak zara po zimie, a więc to jak jeszcze i zima jest, i już się ciepło robi (Pokrówka). Wczesno wiosno już wychodzo w pole orać, aby tylko mróz puścił (Kurów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wczesnej wiosny // wczesny wiosny*; wymowa: *fčesna úosna, fčesno úosna, fčesna úesna, fcesna úosna, fcesno úesna.*

Por. *podwiośnie, przed wiosną, przednowek, przedwiośnie, skoro wiosny, śródzimie.*

Wcześni ‘najpierw, wcześniej’

Len wyrwali. Sieli, późni pełli. A jeszcze wcześni to pole wybiral, dzie by tu kavateczek tego lnu posiać (Dorohusk). Wcześni sie przyczynia w dziży to ciasto na chlib, a potem jak wyrośnie, to sie dopiro w piecu pali i sie sadza w piec (Panasówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *fčešni.*

Por. *najpierw, najprzód, najsampierw, najsamprzód, naprzód, poprzód, przed, wcześniej, zawnazasu.*

Wcześniej ‘najpierw, wcześniej’

Wcześniej, tak z samego rana sie to łąke wykosi, kiedyś to tylko koso kusili, a jak przesznie, to sie przywraca i w kopice sie składa siano (Sułowiec). To przed ślubem, no, wcześniej w tygodniu szli po to błogostawieństwo do tych gości (Bezwoła).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *fčešnei, fčešniij, fčešnei.*

Por. *najpierw, najprzód, najsampierw, najsamprzód, naprzód, poprzód, przed, wcześniej, zawnazasu.*

Wczora ‘poprzedniego dnia’

Wczora, no to wczoraj, to wczorajszego dnia, co był wczora (Orłów Drewniany). *Wczora był u nas kominiarz i czyścił kuminy. Co roku przychodzi w tym samym czasie* (Wyhalew).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *fčora, fcora*.

Por. *wczoraj*.

Wczoraj ‘poprzedniego dnia’

Wczoraj lało cały dzień, no i żadny ruboty w polu ni było (Kostomłoty). *Wczoraj byłam na jarmaku, ale nic nie kupiłam, bo nie było tego, co chciałam* (Irena).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *fčoraj, fcoraj*.

Por. *wczora*.

Wiać I – tom I: 324.**Wiać II** – tom I: 324.**Wiać III** – tom I: 325.**Wiać IV (o wietrze)**

Kiedys to mi sie zdaje, ze takich wiatrów ni było, a tera, jak zacnie wioć, to ni może przestać (Adamów). *No, to tak, o, jak dziecko wzieli, jak wiaterek czy co, to zrobili, postawili cztery patyki, płachto nakryli, żeby na dziecko nie wiało* (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *Jak w zimie wrunę siedzą na wierzchołkach drzew, to będzie wiać, będzie wiało, będzie dyszcz, a jak się dro tak, no to w zimie zawieje wielgie bedo* (Majdan Stary).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *úać, úoć*.

Wiaterek ‘ruch powietrza w określonym kierunku’

Zdużyłam przygnać krowe, mama tam wydołała te krowine, nagle jakoś tak ścimniało się, no, noc się zrobiła, jeszcze gdzie tam do nocy. Chmury nadleciały bure, takie cerwinawe, wiaterek. A późni ucichło, tak się ponuro strasznie zrobiło i wiaterek mnie zawieje, to rosły wokół takie leszczyny, oj, stare zdrewniały były, to się po ziemi wte i wewte kładły, no strach było to przeżyć. Mama zwyczaj taki miała, zaraz w okno obrazek wstawiła i z grumnicu, bo kiedys ludzie boły się, te burze to straszne były (Babin). *Wiaterek rwie tak po liściach* (Serniki). *Stare ludzie to mówili, że z wiatru, słońca i mrozu, że to wiaterek największy z nich, bo mróz zylżeje bez wiatru, a i słońce jak przygrzeje, to wiaterek ochłodzi* (Wierchowiska). *Wiaterek wieje, ale tak po Bożemu to musi wiatrem kierować Bóg* (Matiaszówka). *Jak na Jakuba wiaterek od wschodu albo z północy, to będzie tostra zima* (Kawęczyn).

Źródła: PM, KAGP, SSiSL I-3, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wiatru*; D. lm. *wiatrów*; wymowa: *úater*.

Por. *wiatr*.

Wiaterek ‘wiatr wiejący z małą prędkością’

Taki wiaterek, taki letki, spokojny wiatr (Sąsiadka). *Wiaterek to jest taki leciutki, przyjemny* (Krzemień). *Jak ino wiaterek wieje, to nawet przyjemnie, bo troche chłodzi, jak jest gorąco* (Kąkolewnica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wiaterku*; D. lm. *wiaterków*; wymowa: *úaterek*.

Por. *letki wiaterek, letki wiaterek, letki wiatr, łagodny wiatr, podmuch, słaby wiatr, wietrzyk, zefirek*.

Wiatr ‘ruch powietrza w określonym kierunku’

Z północy i z wschodu to zimny wiatr wieje (Bohukały). *Dziś tyń wiatr taki jakiś porywisty jest* (Karmanowice). *Słońce takie jak jest takie czerwone, to już na wiatr, na wiatry to już* (Chodel). *Z południa wiatr wiał, no to będzie deszcz, bo z południa wiatr* (Lipa). *Wiatr ze wschodu przynosi suszę* (Niemce). *Brali len i tym lnem owijali u góry te gromnice. [. . .], jak kogoś kiedyś bolała głowa czy bolał ząb, to mówili, że to jest z wiatru, burzy, ji brali z tej gromnicy ten len* (Moniatycze). *No, jeszcze pamiętam, że no szła moja babka i tam jakaś jeszcze sąsiadka, we dwie sobie szły. Koło jakiegoś tu mieszkania, nawet nie tak daleko. Jak się zerwie wiatr, jak wyrwie tak zwany strzeszak, tego strzeszaka buch w te jedne kobiety, buch w drugo. O, i rwie te strzeche z dachu i wali na te kobiety. No, ale oni, oni tam też przeżegnali się i mówio, Jezus, Maria, Józefie święty, a co tam za tego, co tam za wiatr taki. No, i przeszły. Rano patrzy, na tym mieszkaniu wcale strzecha ta nie jes ruszono. A to tam jim się widziało, że tam kawał tego dachu zerwało i tak biło w te kobiety. No, to, ale ja tego nie, nie widziałam, tylko słyszałam z opowiadania* (Zakrzew).

Źródła: PM, KAGP, SSiSL I-3, MNL, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wiatru*; D. lm. *wiatrów*; wymowa: *úat, úatr*.

Por. *wiater*.

Wiatrzysko ‘wiatr wiejący z dużą prędkością’

Ale dzisiaj wiatrzysko, dzieś z północy wieje taki zimny (Łopatki). *Wiatrzysko dziś od rana, gałęzie do zimi przyciska, żeby ino nie połamało* (Orłów Murowany).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wiatrzyska*; D. lm. *wiatrzysków*; wymowa: *úatšyisko, úáčšyisko*.

Por. *duży wiaterek, huragan, silny wiaterek, silny wiatr, wicherek, wiatrzysko, wichur, wiatrzysko, zawierucha*.

Wicher I ‘wiatr wiejący z dużą prędkością’

Wicher to taki silny wiatr, co może człowieka nawet przywrócić (Krzemień). *Chmura nasza i wicher się zerwał* (Kąkolewnica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wichru*; D. lm. *wichrów*; wymowa: *úixer*.

Por. *duży wiatr, huragan, silny wiatr, silny wiatr, wiatrzysko, wichrzysko, wichur, wichura, zawierucha.*

Wicher II ‘wir powietrzny’

A jak jest taki silny wiatr, tumany kurzu takie znosi, taki silny wiatr, to wicher na to mówio, że sie diabeł żeni i od tego tyn wicher (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Kręcący wiatr nazywano wichrem (Serniki). Wiatr, co sie kręci w kółko nazywali wicher (Michów). Wiatr, co sie kręci tak, porywa wszystko, nazywali wichrem (Nadrybie). Wiatr, który sie kręci w kółko to jest wicher (Zakrzów). Wiatr, który sie w koło kręci nazywa sie wichrem. Wicher taki jest szkodliwy dla człowieka i dla otoczenia (Mszanna). Wiatr, który sie w kółko kręci to taki paskudny wicher, dachy zrywa, drzewa wyrывa (Leszkowice). Wichrem nazywano wiatr, który sie wkoło kręcił (Zawieprzyce). Wicher to sie kręci tak w kółko i miecie wszystko, co na drodze zastanie (Tuczepy). Wicher to silny wiatr kręcący sie w kółko, i to trwa pare minut, a wszystko zniszczy (Ratoszyn). Wicher wichruje i kręci sie w kółko, co popadnie to niscy (Polichna).

Źródła: PM, PZ, KAGP, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wichru*; D. lm. *wichrów*; wymowa: *úixer, úixyr*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świni wiatr, świni wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wichur, wichura, wiorówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiatr.*

Wichrzysko ‘wiatr wiejący z dużą prędkością’

Wichrzysko takie dziś od samego rana, a i w nocy też wichrzysko wiał (Brzozowica Duża). Wichrzysko taki wieje, że może nawet przywrócić człowieka, jak kto letki (Gąsiory).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wichrzyska*; D. lm. *wichrzysków*; wymowa: *úixšysko*.

Por. *duży wiatr, huragan, silny wiatr, silny wiatr, wiatrzysko, wicher, wichur, wichura, zawierucha.*

Wichur I ‘wiatr wiejący z dużą prędkością’

Ładny dzień, ale wichur silny wieje, tak drzewa to przygina aż do zimi (Smólsko Małe). Wichur to bardzo silnie wieje, to przyważnie w jesini jest wichur (Buśno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

D. lp. *wichru* // *wichuru*; D. lm. *wichrów* // *wichurów*; wymowa: *úixur*.

Por. *duży wiatr, huragan, silny wiatr, silny wiatr, wiatrzysko, wicher, wichrzysko, wichura, zawierucha.*

Wichur II ‘wir powietrzny’

Wichur to bardzo silny wiatr łamiący drzewa (Sąsiadka). Silny wiatr, ten co sie w kółko kręci to wichur, jest on bardzo niebezpieczny, bo może człowieka pokręcić (Krasne).

Wiatr, który sie w kółko kręci nazywali wichurem, szkód putrafi narobić (Tyśmienica). Wiatr, który sie kręci i niszczy wszystko po drodze, nazywali wichurem (Sosnowica). Wiatr, który sie kręcił i taki słup kurzu i dymu robił, ludzie nazywali wichurem (Abrahamów). Wiatr, który sie w kółko kręci i niszczy, co sie tylko da, nazywali wichurem (Białka). Wichur to sie kręci, diabeł musi nim kręci (Mosty). Wichurem nazywali wiatr, który sie kręci. Ludzie mówili, że to jest diable wesele, żegnali sie, jak widzieli taki wiatr lub kładli sie na ziemi (Niedźwiada). Wichur to może porwać, co na drodze zastanie, bo to tak kręci, że nic nie widać. I to krótko trwa, a wszystko zniszczune (Banachy).

Źródła: PM, KAGP, BT, MNL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wichuru*; D. lm. *wichurów*; wymowa: *úixur*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Wichura I ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Wichura nalyciała zy śniegiem, białutko sie wkoto zrobiło w pare minut (Wojciechów). Zakotłowało wiatrem i śniegiem, no, tako wichura w zimie (Kozubszczyzna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Ługów, Wojciechów, Ignaców, Palikije, Konopnica, Kozubszczyzna (zob. mapa 15).

D. lp. *wichury*; D. lm. *wichurów*; wymowa: *úixura*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamięć, zamięta, zamiętylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha.*

Wichura II ‘wiatr wiejący z dużą prędkością’

Silne wiatry nazywano wichurami, kiedyś to często byli takie wichury, przyważnie w jesini (Cyców). To już nie jest zwykły wiater, to wichura jakaś (Łyniew).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wichury*; D. lm. *wichurów*; wymowa: *úixura*.

Por. *duży wiater, huragan, silny wiater, silny wiatr, wiatrzysko, wicher, wicherzysko, wichur, zawierucha.*

Wichura III ‘wir powietrzny’

Wiatr, który sie kręci w kółko i szkody robi, nazywamy wichuro (Urszulin). Wichura to silny wiatr, straszny taki. Kiedyś mówili, że diabeł tańczy, i stąd ta wichura (Białka). Wiatr, który sie kręci i porywa wszystko, nazywajo ludzie wichuro, co w pare minut niszczy wszystko (Wyrki).

Źródła: PM, PZ, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *wichury*; D. lm. *wichurów*; wymowa: *úixura*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paszkodnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Widno ‘jasno za sprawą światła słonecznego lub elektrycznego’

Słońce schodzi i już będzie widno, bo w dzień widno jest (Wólka Tarnowska). Dokąd widno było, to się pracowało i to ciężko (Chmielnik). Jak była pełnia księżycy, to nieraz było bardzo widno (Świeciechów). Zaczynało się skoro świt, a dokąd widno było to się pracowało, bo to tak było ustanowione (Chmielek).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *vidno*.

Wieczorna ‘gwiazda wieczorna’

Wieczorna to jest taka gwiazda, co pierwsza świeci o zmierzchu (Spiczyn). Wieczorna to jest pierwsza gwiazda po zmroku (Pogonów). O, już wiecór, bo na niebie jest Wicorna, jasno świci (Germanicha).

Źródła: PM, KAGP, MAKŁ, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

D. lp. *Wieczornej // Wieczorny*; wymowa: *űeczorna, űeczorna, űiuczorna, űiuczorna*.

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa Gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Wieczorna Gwiazda ‘gwiazda wieczorna’

Wieczorna Gwiazda pierwsza świeci wiczoem (Trawniki). Wieczorna Gwiazda to najjaśni świeci zara z wieczora (Szuminka). Wieczorna Gwiazda wychodzi na niebo już jak cimno jest, ale bardzo wcześniej z wiczora (Sumin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-wschodnia.

D. lp. *Wieczornej Gwiazdy // Wieczorny Gwiazdy*; wymowa: *űeczorna gűazda, űiuczorna gűazda*.

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa Gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Wieczorna Zorza ‘gwiazda wieczorna’

Wieczorna Zorza jest taka na niebie wiczoem, i ona zawsze pierwsza świeci o zmierzchu (Jarosławiec). Wieczorno Zorzo to się nazywa pierwsze gwiazde w wiecór (Moniatycze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Hrubieszowa.

D. lp. *Wieczornej Zorzy // Wieczorny Zorzy*; wymowa: *űeczorna zoża, űiuczorna zoża*.

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczornica, Wieczorowa Gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Wieczornica ‘gwiazda wieczorna’

Wieczornica na niebie sie pokazywała wieczorem i stąd tak sie nazywa (Żerocin). Gwiazda, co zaświca sie wieczorem jest nazywana Wieczornica (Spiczyn).

Źródła: PM, MAKL, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna – zasięg rozproszony.

D. lp. *Wieczornicy*; wymowa: *űeűornűca, űűeűornűca.*

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczorowa Gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Wieczorowa Gwiazda ‘gwiazda wieczorna’

Wieczorowa Gwiazda to jest taka jasna gwiazda, co piersza świeci o zmierzchu (Kozły). Wieczorowa Gwiazda już sie pokazała, no, bo jest już wieczór (Rozwadówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *Wieczorowej Gwiazdy // Wieczorowy Gwiazdy*; wymowa: *űeűorowa gűazda, űűeűorowa gűazda, űűeűorowa gűazda.*

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Wieczorynka ‘gwiazda wieczorna’

Wieczorynka już świeci, bo słońce zaszło, zawsze tak dziadek mówili (Wólka Tarnowska). Wieczorynka już świeci, już jo widać dobrze (Trawniki). Wieczór już, bo Wieczorynka jest na niebie (Sawin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Włodawy, Chełma i Krasnegostawu.

D. lp. *Wieczorynki*; wymowa: *űeűorynka, űeűurynka.*

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa Gwiazda, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Wieczór ‘część doby rozpoczynająca się z końcem dnia i poprzedzająca noc’

Wieczór to jak jeszcze ni ma nocy, ale już ciemno jest na dworze (Krzemień). Przyszło sie w wieczór z pola, to trza było rozpalać ogień i gotować jedzenie (Popkowice). Wieczorem na chlib rozpoczęli sie, zakwasić sie musiało i rosło w dziży (Ortel Królewski). Wieczorami sie darło pióra, całymi wieczorami, razem kobiety darły (Niedzieliska). Było już tak w zwyczaju, kiedyś, że jak sie zbliżała godzina dwunasta, to w kościele dzwon dzwonił na Anioł Pański, ludzie przystawali w robotach, zatrzymywali sie na chwilkę,

i to był w obiad, i w wieczór dzwonili, trzy razy dzwonili (Moniatycze). Choinka to nie tak jak teraz, cały adwent to już poubierane choinki, kiedyś ubierana była już samym wieczorem, przed samym pośnikiem (Kolonia Moniatycze). Jak adwent się zaczął, to już żyło się świętami, bo adwent to samo wielkie święto było, nic już nie można było robić wieczorami (Brzeźno). Szli na pastyrkę do kuścioła, a w wieczór na kulięde dzieliły się łuplankim (Świerże). Na andrzejki schodziły się dziewczuchy w wieczór ji piekły (Nowa Wieś). Rano, w południe i w wieczór robie obrządek. Bo i teraz pójde zaraz. No, i to jest taka historia w gospodarce (Nowodwór). Po południu był spoczynek dwie godziny, później po południu znów w pole, no, a wieczorem podwieczorek był też w polu jedzony, także ładnie to było i każdy wesolo to spędzał, a później jak już wieczorem wracaliśmy z pola, to śpiewy takie śliczne były, że po prostu, jak wspomne sobie teraz tamte lata, to zdaje się, że jakoś to było inaczej (Słodków). Majówka w maju. Ludzie w ogóle byli bardzo wierzący i chociaż się przez cały dzień napracowali, to wieczorami musieli znaleźć czas, żeby pójść na majówkę pod figure w wieczór. Kobiety ubierały figure kwiatami. No, i śpiewali majówki, odprawiali nabożeństwo, a później pieśni do Matki Boskiej (Rejowiec Fabryczny). Od święty Hanki chłodne wieczory, zimne poranki (Żrebce).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wieczora*; D. lm. *wieczorów*; wymowa: *úečur, úecur*.

Wiedźma II – tom X: 474.

Wieje od stryja ‘wiatr wieje ze wschodu’

Wieje od stryja, to znaczy od wschodu, stryj daje popalić (Wysokie). Jak wiatr ze wschodu był, to kiedyś mówili, że wieje od stryja (Żółkiewka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

Wymowa: *úeję ot stryjã*.

Wieje wiatr ‘wiatr wieje’

Jak ni bardzo wieje wiatr, to można jeszcze wytrzymać, ale jak bardzo, to strach taki (Orłów Drewniany). Strasznie wieje wiatr, wali drzewa w lesie. Trza zegnać burze, to pójdzie w inne strone. Ikone w oknie stawiaju (Uhnin).

Źródła: PM, CWP, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *úeję úater*.

Por. *dmie wiatr, dmucha wiatr, dmucha wiatr, duje wiatr, duje wiatr, fasuje wiatr, fasuje wiatr, wieje wiatr*.

Wieje wiatr ‘wiatr wieje’

Jak wieje wiatr, a to coś tam wywieje zawsze, mówio. No, wiatr to zawsze wywieje deszcz albo śnieg, jak to w zimie. A to jak już taki bardzo, taki ostry, kiedyś tak mówiły, że sie ktoś powiesi albo sie ktoś powiesił (Chodel). Jak bardzo wieje wiatr, to może nawet porwać człuwieka (Zosin).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *úeję úatr*.

Por. *dmie wiatr, dmucha wiatr, dmucha wiatr, duje wiatr, duje wiatr, fasuje wiatr, fasuje wiatr, wieje wiatr*.

Wiejka I – tom I: 332.

Wiejka II – tom VIII: 434.

Wiejka III ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Wiejka to tak śniegiem miecie z góry i wiatr do tego (Toczyska). *Wiejka to taka zimowa zadymka śnieżna* (Wyhalew). *Śnig sobie leci, ale nie tak łagodnie, ale z wiatrem wielgim, no tako wiejka sie robi* (Polubicze Wiejskie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Toczyska, Gręzówka, Kozły, Kolembrody, Dawidy, Polubicze Wiejskie, Hołowno, Kodeniec, Wyhalew (zob. mapa 15).

D. lp. *wiejki*; D. lm. *wiejek* // *wiejków*; wymowa: *úejka, úijka*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Wielga Gwiazda ‘najjaśniejsza gwiazda w gwiazdozbiore Małej Niedźwiedzicy’

Wielga Gwiazda to jest ta najważniejsza z gwiazdów, i una najjaśni świeci (Wiśniów). *Wielgo Gwiazda to najjaśni świeci i tam jest północ, dzie ta gwiazda* (Sąsiadka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *Wielgiej Gwiazdy* // *Wielgi Gwiazdy*; wymowa: *úelga gúazda, úelgo gúazda*.

Por. *Gwiazda Betlejemska, Gwiazda Polarna, Gwiazda Północna, Jutrzenka, Pierwsza Zorza, Polarna, Północna, Północna Gwiazda*.

Wielki deszcz ‘obfity, gęsty deszcz’

Zeby tak jaki wielki dyszcz poszed to, by te susze uratował (Maszki). *Tu potrzebny jest wielki dyszcz, bo zimia jak popiół* (Gościeradów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i środkowo-zachodnia.

Wymowa: *úelki dešč, úelki dyšč, úelki desc, úelgi dešč*.

Por. *duży deszcz, gęsty deszcz, gruby deszcz, namłotny deszcz, rzeński deszcz, rzesisty deszcz, słotny deszcz, smagły deszcz*.

Wielki Wóz ‘fragment gwiazdozbioru Wielkiej Niedźwiedzicy’

Na niebie jest Wielki Wóz i Mały Wóz (Skierbieszów). *Najjaśniejsze gwiazdy Wielkiego Wozu przypominają bryczkę lub wóz konny ze złamanym dyszlem* (Lipa). *Wielki Wóz to cztery koła, dyszel taki na skos. Taki w jeden kierunek nastawiony, taki skosowany* (Ciosmy). *Wielki Wóz to ma cztery gwiazdy rozstawione i złamany dyszel* (Gorajec). *Wielki Wóz, to siedem gwiazd go tworzy* (Banachy). *Ze znanych gwiazd to Wielki Wóz jest, to chyba siedem gwiazd jest tak w kształcie wozu rozstawionych* (Jarosławiec).

Źródła: PM, BT, MNL, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *úelki vus, úelgi vus*.

Por. Wóz.

Wielobarwny ‘będący jakiegos koloru, ale nie białego i nie czarnego’

Zapaski były wielobarwne w poprzeczne pasy (Karczmiska). Wielobarwny to ma różne kolory, ale do tego nie należy biały ani czarny, bo one jakoś inaczej się liczą (Wólka Polinowska). Babcia moje to mówili, że bioły to nie jest barwa, i corny też nie jest, jak co wielobarwne, to nie jest biołego ani cornego (Wólka Kątna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wielobarwnego*; D. lm. *wielobarwnych*; wymowa: *úelobarwny, úelubarwny*.

Por. *barwny, kolorowy*.

Wierówka ‘wir powietrzny’

Naleciało, tako wierówka się zakotłowała, i co było pu drodze to porwało, drzewo takie wielgie wyrwało z korzyniami (Górka). Jak wierówka najdzie, to drzewa, ale i człowieka na drodze nie jest pewny, może go porwać (Dębica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Dębica, Górka.

D. lp. *wierówki*; D. lm. *wierówek // wierówków*; wymowa: *úerufka*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wichura, wir, wirus, zasraniec, zawicher, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Wietrzyk ‘wiatr wiejący z małą prędkością’

Przyjemnie jest, ciepło i taki wietrzyk sobie wieje (Klementowice). Wietrzyk tak leciutko wieje (Polskowola). Wietrzyk to taki letki powiew, tak, żeby ochłodzić (Ciecierzyn).

Źródła: PM, ML, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wietrzyku*; D. lm. *wietrzyków*; wymowa: *úeťsyk, úečsyk*.

Por. *letki wiater, letki wiaterek, letki wiatr, łagodny wiatr, podmuch, słaby wiatr, wiaterek, zefirek*.

Wilgoć I ‘wilgoć w mieszkaniu’

Jak dom nieociplony, to zawsze będzie w nim wilgoć, taki zapach zgnity taki (Rudy). Na górze ni palim w domu, i tam wilgoć jest (Malice). Jak jest wilgoć, to tak śmierdzi w chatupie, trochę jak zgnilizno jako (Mokrelipie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wilgoci*; D. lm. *wilgociów*; wymowa: *úilgoć*.

Por. *stęchlizna, syrość*.

Wilgoć II ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Jak sie ni pali w chatupie, to może wilgoć wlażć na ściany, marzno ściany (Cichobórz). Ja poszłam tam i patrze, a tu wilgoć przymarznięta na ścianach, i strasznie zimno w tym domu (Popkowice). Od północy pokój i wilgoć wlaży na ściany, mróz taki siedzi, no, ta taka wilgoć (Korytków Duży).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. wilgoci; D. lm. wilgociów; wymowa: *vilgoć*.

Por. lodowadź, mróz, osędzielizna, osędzizna, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwy mróz, szadzizna, szadź, sędzielina, sędzielizna, szron, zamróż.

Wilgotna pogoda ‘dużo wilgoci w powietrzu’

Za dużo wilgoci w puwietrzu, taka wilgotna pogoda jest tego lata, jakby wsio mokre było (Czumów). Jak dużo deszczów jest, to wilgotno, taka wilgotna pugoda (Łomazy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *vilgotna pogoda, vilgotna pugoda, vilgotno pogoda*.

Por. syraja pogoda.

Wiosna ‘pora roku’

Wiosna sie przeważnie zaczynała już po Zwiastowaniu, to znaczy po dwudziestym piątym marca, no i ludzie zaczynali pomału w pole wychodzić, a na Józefa to już takie było przysłowie, na świętego Józwa w polu bruzda (Rejowiec Fabryczny). Wiosna to jak bocian na gnieździe stanie i skowronek zaśpiewa (Dorohusk). Wiosna to żaby zaczynają rechotać i bociany przylatują (Jarosławiec). Łoj, toć wiosna to radość sama. Ale tera to już ni jest tak jak dopiro. Tera to już ni cieszo sie tak wiosno jak kiedyś. Ale mnie i do dziś ten skowronek cieszy jak zaśpiewa, bazieczki pierwsze si pojawio i bociany jak już widać, a u nas we wsi to dużo tych bocianów gniazda majo. I w ogrodzie jak raz robota si zaczyna. Ja to se sałatke i zielonke zasieje i tak ciesze sie to wiosno, bo już człowiek stary i może to już moja ostatnia ta wiosna (Brzeźno). Matka Boska Wiosenna zaczyna wiosne, wszystkie roboty w polu (Żerocin). A ziemniaki to już sadziło sie przeważnie przy końcu kwietnia, połowa kwietnia, zależy jaka była wiosna (Wereszczyn). Jak było dobrze wyplewione i zaorali dobrze, to te chwasty wygineli trocha i mni tego było, ale jak tak byle jak rubili, to rośli te chwasty na wiosne znowu (Staw Noakowski). Kiedyś były inne lata, teraz lata zimne, wiosny ni ma nigdy (Nowodwór). Robota na polu była na wiosne, w lecie i w jesieni (Żrebce). Zacena sie wiosna i juz sli prace w polu, końmi ludzie robili, wto miał jednego, wto miał dwa, łorali, siali, wsyko rekiemi. Sadziło sie kartofle na motyke, rekiemi wykonywało sie wsykie prace (Kocudza). Jak sie wiosna zaczyna, to sie nikomu zboża nie pożyczają i nie sprzedają, aż sie samemu pierwszemu wysiało. Jak sie komuś pożyczają albo sprzedają, to sie mówiło, że sie zboże pśnie, nie urodzi sie. Tak samo kartofle. Zaczyna sie na wiosne, jak jest wiosna wczesna, to i w maju, na świętego Józwa już bywa na polu bruzda. A jak wiosna późniejsza, to sie później zaczyna (Gołab). Jak nadszed czas wiosny, no to trzeba było może coś zasiać (Modryniec). Wszystkie prace na polu, a i zbiór zboża zawsze one były związane ze świętami kościelnymi, i wiosna to sie przeważnie zaczynała już po Zwiastowaniu, to znaczy po dwudziestym piątym marca (Korolówka). Przyszła wiosna, Palmowo Niedziela, sży baby, przeważnie to robiły palmy, bo to kiedyś grosza nie było tak jak teraz, z barwinku, z traw jakichś kolorowych, z baziów, do kościoła sży i świcyły (Babin).

Wiosna sie zaczyna, to topili Babe Jage w rzyce, żeby zime odegnąć, bo jak te Babe Jage utopili, no to już będzie ciepło, wiosna, bo zima utupiona (Kopyłów). Baba Jaga to był taki znak zimy, robili take zy słomy, zy szmatów jakich starych, i jak jo utopili w rzyce, to już zima poszła sobie i przychodzi wiosna, bo Baba Jaga utupiona (Czumów). Pierwiosnek to pierwszy kwiatek wiosny (Aleksandria Niedziałowska). Pierwiosnek to takie żółte dzwunczki na wiosne zakwitajo (Stawek). Na wiosne to wyrastajo na drzewach takie wyrostki (Wólka Czuczyccka). Podcas robi sie na wiosne z młodych liści kapusty, zasypuje sie jich kaso (Żdzary). Rozbirajo zagate tud domu na wiosne (Jezioro). Tygo tu nas pełno, te andrzejki to tak kwitno bioło, wyrastajo już wczesno wiosno (Sól). Wierzba to drzewo, na którego pędach kwitno wiosno bazie (Witaniów). Od Wielkiej Środy to sie pogode obserwowoło i zapisywało, i jaka była środa, taka wiosna (Putnowice Wielkie). Pogoda na świętego Błazeja, dobra wiosny nadzieja (Drelów).

Źródła: PM, ML, OM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wiosny*; D. lm. *wiosen* // *wiosnów*; wymowa: *úosna*, *úesna*.

Wir I – tom IX: 376.

Wir II ‘wir powietrzny’

Wir to kręcący sie w kółko wiatr, unoszący ze sobo tumany kurzu. Wir to sie tak kłębi, szkody robi (Dzwola). To przeważnie o dwunasty w południe taki wir sie robi (Zagórze). W ten wir rzucić nożem, to będzie krew leciała (Okszów). Wiatr, który sie kręci w kółko, nazywajo ludzie wirem (Jarosławiec). Wir, który sie w kółko kręci, ludzie mówio, że z nim sie diabeł kręci. Nieraz jest takie straszne, jak coś takie leci, to mało człowieka nie przewróci, trzeba uciekać, bo może pokręcić. Lepiej sie wtedy na ziemi położyć (Niemce). Wir to taki, z którego wznosi sie i kręci w miejscu wysoki stęp kurzu (Sąsiadka). Zrywa dachy, drzewa łamie, to właśnie ten wir powietrzny. To wir normalnie, wir z wiatru, taki wiatrowy (Franciszków). Wtedy kiedy jest największy upał, to sie takie zbierajo wiry. Tam sie zrywały takie wiry powietrzne. I to porywa czasami, siano to potrafi porwać i półkopki, i wierci, wierci. A u nas to mówili, że diabeł, diabeł na obiad idzie, trza iść, bo diabeł już na obiad poszedł (Wola Osowińska).

Źródła: PM, PZ, KAGP, MN, MNL, SSIŚL I-3, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wiru*; D. lm. *wirów*; wymowa: *úir*.

Por. *bałwan*, *czort*, *czort kręci*, *diabeł*, *diabeł hula*, *diabeł idzie na obiad*, *diabeł kręci*, *diabeł lata*, *diabeł leci*, *diabeł się żeni*, *diabeł tańczy*, *diabeł tańczy*, *diable wesele*, *głupi jaś*, *huragan*, *kominek*, *kręciek*, *kręciwiater*, *krętarz*, *krętawica*, *morski wir*, *pa-skudnik*, *srala bartek*, *świni wicher*, *świni wicher*, *świński wiatr*, *świński wicher*, *trąba*, *trąba morska*, *trąba powietrzna*, *trąba wiatrowa*, *tuman*, *wicher*, *wichur*, *wichura*, *wierówka*, *wirus*, *zasraniec*, *zawichur*, *zawierucha*, *złe*, *złe lata*, *złe się żeni*, *złe lata*, *zły duch*, *zły wiatr*.

Wirus ‘wir powietrzny’

A wiatr jak taki silny jest, tumany kurzu po drodze tak kręci, to jest wirus (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). Wirus to taki wiatr, co sie kręci, i to nazywali wirus (Kamionka). Wirus to bardzo silny wiatr, co wznosi sie i kręci w miejscu wysoki stęp kurzu (Sąsiadka).

Źródła: PM, PZ, KAGP, MNL, MG.

Geografia: powszechna – zasięg rozproszony.

D. lp. *wirusa*; D. lm. *wirusów*; wymowa: *úirus*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paszkodnik, srala bartek, świni wichur, świni wichur, świński wiater, świński wichur, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wichur, wichur, wichura, wierówka, wir, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Wiśniowy ‘kolor wiśniowy’

Wiśniowy to ładny kolor, to nie czerwony, ale taki ciemniejszy, trochę tak w fiolekt jakby, ale więcej w czerwone. No, jak wiśnia (Kumów Majoracki). Pisanki to tak. Jak kto chce tam niebieskie, jakieś wiśniowe, to bierze się farby i farby się rozrabia, i gotuje się w farbie, to będzie tam już, jaki tam kolor farby je. Ja lubiała wiśniowy kolor (Rebizanty). Chustki przyważnie amerykańskie, chto miał tam rudzine w Ameryce, i tutaj chto ni miał, to kupowali my. W kwiaty, wiśniowa jak była czy wiśniowe kwiaty na czterech rogach. To było wyłniane te szalinówki (Łukowa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wiśniowego*; D. lm. *wiśniowych*; wymowa: *úišńowy*.

Witanie wiosny

To witanie wiosny, to jak już bociany przylecieli, zilono się robi i te żółte takie w ogródkach kwitno, no to one so na witanie wiosny te żonkile (Kawęczynek). Już marzec, to już trza się przygotować na witanie wiosny, trza w pole wychodzić (Tyszowce). Witanie wiosny to u nas się zaczynało od pracy w polu, bo już ciepło, mróz puścił, no to na pole trza wychodzić, bo wiosna przyszła, i trza jo przywitać roboto (Kulczyn). Gaik to była taka gałąź sosny, choiny, ustrojona różnymi tasiemkami kolorowymi, wstążkami, kwiatami z bibuły. Z to gałązko dziewczyny chodziły od domu do domu i śpiewały gaik zielony pięknie ustrojony. I to takie było witanie wiosny (Leopoldów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne – zasięg rozproszony.

Wymowa: *úitańe úosny*.

Wiuga ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Wiuga to brzydki taki czas w zimie, śnig i wiater (Żabno). Ciemno się zrobiło, aby ino jaki wiugi ni było (Nadrybie). Wiuga to taka inaczy zamieć z wiatrem (Wysokie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Załucze Stare, Urszulin, Nadrybie, Krasne, Tarnawka, Rożki, Żabno, Stryjów, Bończa, Wysokie, Rogów (zob. mapa 15).

D. lp. *wiugi*; D. lm. *wiugów*; wymowa: *úuga*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha.*

Wkiedys ‘dawniej, w dawnych czasach’

Wkiedys to było inaczy i człowiek był młody, to nic mu ni przeszkadzało (Stok). Wkiedys to ja się ochodziła na zabawy, bo człowiek był młody, a ja lubiała tańcować (Żabno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *fkedys, fkedys*.

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejsćić, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wpierw, wprzódy*.

Wnet ‘zaraz, niedługo’

W niedzielę wulane były zapowiedzi z ambony naszych, to już wnet wysele (Sól). Postawali i stoju, a dziadek mówi, tu ni ma co czekać, tylko brać sie do ruboty, bo wnet zawieje całe droge i ni przejedzie wcale (Wołkowiany).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *vnet*.

Por. *zara, zaraz*.

Woda – tom IX: 376.

Wołowe liżenie ‘przybywanie dnia po przesileniu zimowym’

Święta Lucja dnia ukróca i ud świętej Lucji już właśnie bardzo szybko ucieka dzień, bardzo szybko du dwudziestego czwartego grudnia, a ud Bożego Narodzenia już tak mówili dawno, tak mówili przysłowie. Na Boże Narodzenie dzień sie przydłuża na wołowe liżenie (Modryniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-wschodnia.

Wymowa: *vouove liżeńe, vuuove liżeńe*.

Por. *barani skok, kurze nastapienie, stopa*.

Wozić się ‘ślizgać się’

Ja za dziecka to lubiałam wozić sie na lodzie (Janiszkowice). My na butach sie woziliśmy, bo tyżwów ni było, ino na butach trza było wozić sie (Łaziska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Opola Lubelskiego.

Wymowa: *vozić śe*.

Por. *dziugać się, dżugać się, hurgać się, jeździć, smorgać się, szorgać się, ślizgać się*.

Wóz I – tom II: 214.

Wóz II ‘fragment gwiazdozbioru Wielkiej Niedźwiedzicy’

W gwiazdach jest też Wóz taki jak żelazniak (Nadrybie). Sześć gwiazd to Wóz. Jest Mały Wóz jeszcze (Wiryki). Ja słyszała o Kwoczkach, Kosiarzach, Jutrzence, Wozie (Bończa). Wóz to cztery gwiazdy i dyszel (Kaznów). Rano pokazywała sie Jutrzenka, widać też było Wóz, pięć gwiazd przy sobie to Babki, trzy to Kosiarze (Zakrzów). W lecie Kosiarzyków nie widać i nie widać Wozu (Mosty). Znam Wóz i potrafię jego pukazać na niebie (Horyszów Polski).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *Wozu*; D. lm. *Wozów*; wymowa: *vus*.

Por. *Wielki Wóz*.

Wpierw ‘dawniej, w dawnych czasach’

Wpierw to kosami, sirpami kosili, a tera to na polu ludzi ni widać (Lisikierz). *Wpierw to błoto było przyz wieś, a tera sucho, wygodnie, ładna droga* (Skowieszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *fʃɛrf*, *fʃɪrf*.

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejścić, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedyś, wprzódy*.

Wprzódy ‘dawniej, w dawnych czasach’

Wprzódy to samochodów ludzie ni mieli, a tu drogi ni było taki twardy, ale wielgie błoto było (Wólka Czuczycycka). *Wprzódy to ludzie tyle wszystkiego ni mieli, ale więcy zy sobo byli, więcy lubieli sie* (Nasutów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *fpʂudy*.

Por. *dawne czasy, dawni, dawniej, dawno, dawno temu, dużo kiedyś, kiedyś, kiedyś dawniej, kiedyś pierw, kiejścić, onegdaj, ongiś, pierw, przedtem, przodziu, przód, przódy, przódzi, wkiedyś, wpiერw*.

Wrzesień ‘dziewiąty miesiąc w roku kalendarzowym’

Wrzesień to już jesinny miesiąc, ale czasem to jeszcze jest ciepło (Białopole). *We wrześniu to ślicznie wrzosy zakwitali* (Husynne). *Wrzos to od tego jest wrzesień, bo we wrześniu wrzosy kwitno* (Nasiłów). *Ósmego wrzeźnia to jest odpust, bo to wtedy Siewej wypada* (Brzeźno). *Pu pułowie wrzeźnia to wykopki już byli. We wrześniu sieli oziminy* (Bodaczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wrzeźnia*; D. lm. *wrzeźniów*; wymowa: *vžeśeń*, *vžeśiń*.

Wrzosowy ‘kolor powstały z połączenia niebieskiego, zielonego, czerwonego i bieli’

Wrzosowy to taki ani różowy, ani fiołotyowy, coś tak puśrodku (Żrebce). *Wrzos to nazwa od wrzeźnia, bo we wrześniu i od tego jest wrzos. A kolor taki ma wrzosowy* (Bronice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *wrzosowego*; D. lm. *wrzosowych*; wymowa: *vžosovy*, *vžusovy*.

Wschodzi słońce ‘słońce wschodzi’

Wschodzi słońce i dzień sie zacyna (Płonki). *Wschodzi słońce i już sie w polu rubota zacyna* (Wólka Plebańska). *Wschodzi słońce, a ja już z krówko na polu byłam, a miałam siedem lat, jak poszłam na te służbe* (Zakrzew).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *fsxoʒi s̥uońce*, *fsxoʒi s̥uńce*.

Por. *schodzi s̥ońce*, *wychodzi s̥ońce*, *wzejdzie s̥onko*, *zejdzie s̥ońce*.

Wschód s̥onka ‘pojawienie się s̥ońca na niebie’

Wschód s̥onka to jest pojawienie się s̥onka na niebie (Krzemień). No, ale zawsze się tak wyrobił, że przed wschodem s̥onka już był w chatupie (Babin). W Wielki Piątek idzie się rano przed czwarto, przed wschodem s̥onka i się wodę przynosi i się myje oczy, nogi, bo to nie będzie cały rok bolało (Stryjów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *fsxut s̥ońka*, *fsxut s̥uńka*.

Por. *wschód s̥ońca*.

Wschód s̥ońca ‘pojawienie się s̥ońca na niebie’

Wschód s̥ońca to jak ono pojawi się na niebie (Sitno pow. Biała Podlaska). Wschód s̥ońca to jak wyjdzie ono na niebie (Sasiadka). Rezurekcja była o wschodzie s̥ońca, bo nie było kiedyś zegarów. Myśmy o drugi w nocy lecieli i patrzyli czy już s̥ońce zeszło, coby się nie spóźnić i być razem ze wschodem s̥ońca (Brzeźno). Od wschodu s̥ońca do zachodu s̥ońca się pracowało, skoro świt wychodziło się z domu i ciemna noc z pola wyganiała (Mircze). Gałązki leszczyny trza wepchnąć pod strzechę przed wschodem s̥ońca, to będzie chronić od pioruna (Dereźnia). Przed wschodem s̥ońca w Wielki Piątek trzeba było przynieść wodę z rzeki, a potem nio się myć (Łukowa). Rano przed wschodem s̥ońca trza było w Wielki Piątek w wodzie się obmyć, żeby przez cały rok nie chorować (Stanisławów). Kiedyś to czarownice chodziły po łąkach i polach przed wschodem s̥ońca, podobno rose zbirały (Smólsko Duże). Reczke siało się przed wschodem s̥ońca (Łopiennik Dolny). To tylko jak się reczke siało, to przed wschodem s̥ońca, i żeby pogoda była, to bedo ziarna. To tylko tyle było. To już, już w maju, na początku maja to przed wschodem s̥ońca, jak niebo było pogodne, niebieskie niebo, to wtedy reczka była do siania, bo później urodziła się. Dobre ziarna były, duże, a tak to więcej ze s̥ońca już nie pamiętam, tylko to że jak s̥oneczne niebo, i to już przed wschodem s̥ońca, już ojciec pilnował tego i już siał to reczke, było wszystko pole podszykowane i jechał siać. [. . .], pogodne niebo musiało być, w deszcz się nie siało reczki, kiedy pochmurne niebo (Abramów). Wschód s̥ońca był znakiem na pogodzie, bo jak s̥ońce wschodzi, i jak rano i jest pogoda, ładnie, to będzie pogoda (Zagórze).

Źródła: PM, BT, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *fsxut s̥ońca*, *fsxut s̥uńca*.

Por. *wschód s̥onka*.

Wtakrocni ‘zeszłoroczny’

Ja mam jeszcze trochę wtakrocnych wianuszków, to ukurze (Zakrzów). Brudas z ty baby, za łóżkiem to musi wtakrocni kurz leży (Majdan Gromadzki).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *wtakrocznego*; D. lm. *wtakrocnych*; wymowa: *ftakroćni*, *ftakroćni*.

Por. *łoński*, *pozaprzeszły*, *pozatamtegoroczny*, *przeszłoroczny*, *takrocni*, *takrocny*, *tamtoroczny*, *z tamtego roku*, *zeszłoroczni*, *zeszłoroczny*.

Wtedy ‘w tym czasie, wtedy’

Wtedy jeszcze jak była tu kamasacja, to te taki zaczeni osuszać (Gościeradów). To było wtedy, jak tu tyn pomnik budowali, i potem światło założyli (Żrebce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *ftedy*.

Por. *tudy, wtenczas*.

Wtenczas ‘w tym czasie, wtedy’

Wtenczas ja był w wojsku, jak tu budowali te remizje (Łopiennik Dolny). Jak sie zyniut Bolek, to wtenczas była taka ostra zima, śniegu pełno, mróz wielgi (Kowala).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *fteńčas, ftyńčas, ftenczas*.

Por. *tudy, wtedy*.

Wtorek ‘drugi dzień tygodnia’

Wtorek zawsze jest po puńdziałku, od wieków tak samo jest (Dańce). We wtorki to sie jarmaki odbywali zawsze (Wielącza). Jeszcze we wtorek do dwunasty godziny była ta zabawa [...] na kunopie, na len, tak nazywali, żeby to sie dobrze purudziło, no, to było wy wtorek do dwunasty godziny, ile kur zniesto jajek, tyle trza było zjeść, na kulacje nabili, jajecznicy narubili, jajka tu kiedyś było coś, ni tak jak teraz, bu jajka tu sprzydawali przedtem, a już na ustatki nie żatowali (Modryniec). Każdy sie starał, żeby na początku Wielkiego Tygodnia tak gdzieś koło wtorku świąteczne porządki miały sie ku końcowi. Do tego czasu chatupy musiały być pobielone, ogródki i podwórza pozagrabiane (Putnowice Wielkie). To bakus we wtorek jest, bo w środe to zawsze jest Popielca, i już post jest (Błonie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *wtorku*; D. lm. *wtorków*; wymowa: *ftorek*.

Wychodzi słońce ‘słońce wschodzi’

Dzień sie zaczyna, to wychodzi słońce, wyjdzie słońce i na wieczór zajdzie potem, jak już będzie noc (Lisikierz). Wychodzi słońce, to trza już być było na polu, bo ruboty dużo ludzie mieli, wszystko było ręcznie (Dubica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *vyxożi słońce, vyxożi słońce*.

Por. *schodzi słońce, wschodzi słońce, wejdzie słońce, zejdzie słońce*.

Wydma I – tom II: 346.

Wydma II – tom II: 346.

Wydma III – tom II: 346.

Wydma IV ‘zaspa śnieżna’

Wydarów narobiło zy śniegu i trudno przejść drogo (Żdzarka). Wydma jest zy śniegu usypana i nawiana przez wiatery (Zbereże). To trza było iść przez takie wydmy w zimie, bo tera to śniegu prawie ni ma (Osuchy).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: okolice Włodawy, Hrubieszowa i Biłgoraja (zob. mapa 16).

D. lp. *wydmy*; D. lm. *wydarów*; wymowa: *wydma*.

Por. *burta, gomuła, grobla, hurba, kopa, kopiec, kopała, metelucha, naboż, wyspa, zadma, zamieć, zamieta, zaspa, zawieja*.

Wyganianie zimy ‘wypędzanie zimy’

Te zime trza było wygnać za góry, za lasy, no to sie zbirali, palili jakieś lalke paskudne i to było takie wyganianie zimy. Ale to dawno było (Brody Małe). Już marzec, już było wyganianie zimy, to dzieci, ale i panny takie, kawaliry, sie zbirali nad wodo i wyganiali zime (Rogatka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *vygańańe žimy*.

Por. *żeganie zimy*.

Wyiskrza się niebo ‘wypogodziło się’

W zimie to wyiskrza sie niebo na mróz (Sąsiadka). Dyszcz przestał i wyiskrza sie niebo, no to jutro będzie pogoda (Hedwizyn). Wyiskrza sie niebo na pogodę albo na mróz, jak w zimie (Zastawie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *vyiskša še ņebo*.

Por. *iskrzy się niebo, niebo podkasane, podkasalo się, przejaśniło się, przetarło się, wypogodziło się*.

Wypogodziło się

Wypogodziło sie i aby wyszło słońce, to zara obeschnie i można iść w pole (Czarnystok).

Wypogodziło sie i może pare dni będzie byz deszczu, to ludzie żniwa zrobio (Łazy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *wypogożiūo še, vypogużiūo še*.

Por. *iskrzy się niebo, niebo podkasane, podkasalo się, przejaśniło się, przetarło się, wyiskrza się niebo*.

Wysołopiec ‘księżyc w pełni’

Jak księżyc był w pełni, to nazywali wysołopiec (Wysokie). Wysołopiec to jasno świeci i jest cały, kregły i cały, taki wysołopiec nazywali kiedyś (Udrysze).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Krasnegostawu.

D. lp. *wysołopca*; wymowa: *wysoūopec*.

Por. *księżyc się wyżwizył, księżyc wysołopił się, księżyc wysołopiony, łysy się wysołopił, pełnia, pełny księżyc, pełny miesiącek*.

Wyspa I – tom IX: 383–384.**Wyspa II** ‘zaspa śnieżna’

Wyspy zy śniegu tu takie leżeli, bo kiedyś zimy byli zy śniegiem i mrozem (Miętkie). Śniegiem nawiąto takie wyspy i trudno było przejść przez to (Kolechowice). W zimie to były wyspy zy śniegu na drogach, na polach (Polichna).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Parczewa, Lubartowa, Hrubieszowa i Kraśnika (zob. mapa 16).

D. lp. wyspy; D. lm. wyspów; wymowa: *vyspa*.

Por. *burta, gomula, grobla, hurba, kopa, kopiec, kopuła, metelucha, naboj, wydma, zadma, zamieć, zamieta, zaspa, zawieja*.

Wywoływanie deszczu

Trza rozwalić murowiska, to bedzie deszcz potem (Łazory). Na wywoływanie deszczu makówkę świecili i ten mak po trzy ziarka dziewięć razy sypali do studni na wsi, i to na susze pomogło, deszcz zara był (Stary Majdan). To ten mak święcony trzymali i jak już susza na wsi taka wielka, to dawali dzieciom tego maku i kazali po kilka zdziebetek latać w studnie rzucać do dziewięć studni, to my lecim, a studnie to kiedyś tak były, u nas tak były, tak nie miał każdy w podwórzu studni, tylko były takie zbiorowe [...] już my lecim, liczym, liczym, żeby nie przeliczyć, tylko tyle trzeba ziarenek, bo mówiu że bedzie padał deszcz, jak sie wsypie święconego maku do studni, to bedzie padał deszcz (Zanowinie).

Źródła: PM, BT, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *vyvozyvane dešču*.

Wzejdzie słońko ‘słońce wschodzi’

Wzejdzie stonko i robi sie rano (Zahajki pow. Biała Podlaska). Jak wzejdzie stunko, to już dzień jest, jasno sie robi, widno (Wólka Plebańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej.

Wymowa: *vzejże sūonko, vzejże sūonko*.

Por. *schodzi słońce, wschodzi słońce, wychodzi słońce, zejdzie słońce*.

Z dawien dawna

Dryga, że to jak sie zsiadło to wszystko i to tak drygało, no tak trzęsło sie. Ja to nazywam dryga i teraz, dryga i galareta to je to samo, ale dryga to nasze z dawien downa (Deszkowice I). Tak po prawdzie to babów żytnich nie było, tak straszły tylko, żeby sie dzieci bojały, żeby nie latały po polu. Ale taka jedna była, te to sama widziałam, moge zaświadczyć, ale to było kiedyś, i to tam takie opowieści jeszcze z dawien dawna, tera to zanika, bo żniwów nie ma, to i po co komu żytnia baba (Gołąb). Z dawien dawna jeszcze trzesiunka u starych została, tak pu starymu jeszcze, a nowe to już galareta i młode to nie wiedzo już co to ta trzesiunka. Dla nich to galareta i już. Ale trzesiunka, choć może to słowo takie tu ze wsi, ale nasze, z dziada pradziada, to stare tak mówili i to takie swojskie i wiadomo, że tego trzesiunka, bo sie trzęsie, a ta galareta to nicht nie wi, skąd przyszło i co to by miało znaczyć, to takie nie nasze, rzekomo z miasta dzieś przyszło, ale kiedy to nie wim (Skowieszyn). To tak mówiły jeszcze z dawien dawna, że Matka Boska troche tego słoneczka da w sobote, żeby matki mogły pieluszki wysuszyć (Dereźnia).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *z daúen davna, z doúen davna, z daúen dovna, z doúen dovna.*

Z tamtego roku ‘zeszłoroczny’

To jeszcze z tamtego roku zostało troche ty słumy (Łaszcówka). Teraz nic ni musze kupować z obucia, wszystko jest z tamtego roku jeszcze dobre (Zatyle).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *s tamtego roku.*

Por. *łoński, pozaprzeszły, pozatamtegoroczny, przeszłoroczny, takroczeni, takrocny, tatoroczny, wtakroczeni, zeszłoroczni, zeszłoroczny.*

Za dnia ‘kiedy jeszcze jest jasno’

Najlepiej przyjść do domu jeszcze za dnia, bo potem ciemno (Horyszów Polski). Przyjdź za dnia, bo potem tu strasznie ciemno na drodze (Strzyżów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *za dńa.*

Por. *za widna, za widnia.*

Za rok ‘na przyszły rok’

Tera ni bedziem zaczynać budowy, ale dopiero za rok (Chrzanów). Za rok skuńcze osimdziesiąt lat (Stawce). Za rok to pujade do syna do Anglii, jak bede sie dobrze czuć (Michalów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *za rok.*

Por. *na bezrok, na drugi rok, na łoński rok, na następny rok, na przyszły rok, w przyszłym roku.*

Za widna ‘kiedy jeszcze jest jasno’

Za widna, to jak było widno na dworze (Polubicze Wiejskie). Za widna, to zanim sie jeszcze nie ściemniło (Radcze). Za widna, to kiedy było widno, słońce jesce było na niebie (Polichna). Przyszło za widna jeszcze (Hrebenne).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *za vídna.*

Por. *za dnia, za widnia.*

Za widnia ‘kiedy jeszcze jest jasno’

Trza już iść, żeby zdążyć jeszcze za widnia dojść (Czajki). Za widnia, no to jeszcze jak jasno jest na dworze (Czołki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa i Chełma.

Wymowa: *za vídńa.*

Por. *za dnia, za widna.*

Zabąboli się ‘zanosi się na deszcz’

Jak sie tak zabąboli, to trza prędko snopki z pola brać, bo dyszcz pewny jest (Żabno). Jak tak sie, zabąboli sie z rana, to potem cały dzień, albo dwa, dyszcz idzie (Wola Idzikowska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *zabomboli śe, zabumboli śe.*

Por. *bałabani się, bałwani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwania, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zachmarza się, zachmoruje się, zachmurza się, zanosi się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się.*

Zachmarza się ‘zanosi się na deszcz’

Zachmarza sie i pewnie popada dyszcz (Rozięcín). Od rana sie tak zachmarza i słońce ni może wyjść, bo co wyjdzie, to sie schowa (Wierzchowiska).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *zaxmaża śe.*

Por. *bałabani się, bałwani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwania, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabąboli się, zachmoruje się, zachmurza się, zanosi się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się.*

Zachmoruje się ‘zanosi się na deszcz’

Jak niebo sie tak zachmoruje, to juz dysc pewny (Andrzejów pow. Janów Lubelski). Nie ma słonka, zachmoruje sie, cimno sie robi, dysc bedzie (Biała).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

Wymowa: *zaxmoruje śe.*

Por. *bałabani się, bałwani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwania, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabąboli się, zachmarza się, zachmoruje się, zanosi się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się.*

Zachmurza się ‘zanosi się na deszcz’

Zachmurzo sie i bedzie dysc, ale jest putrzebny, bo sucho na polu (Opoka). Zachmurza sie i zachmurza, i jakoś dyszcz ni może spaść (Suchawa). Po upale, jak sie zachmurzało, to sie bałwaniły chmury, a później już przychodziły te czarne, z których lało (Wysokie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *zaxmuża śe.*

Por. *bałabani się, bałwani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwania, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabąboli się, zachmarza się, zachmoruje się, zanosi się na deszcz, zbiera się na deszcz, schmarza się.*

Zachmurzone ‘niebo zakryte chmurami’

Zachmurzone to chmurna pogoda (Krzemień). Jak w Wigilie zachmurzone niebo, to mówili, że marne zbiory bedo (Opoka). Święto Matki Boski Grumniczny też jest wróżbo, wszystkie te święta zimowe bardzo so tako wróżbo na rok [...]. Kiedyś sieli lny przecież i to przedło sie przecież, no, to też mówili, jak jezd zachmurzone, ni bardzo ładna pugoda z rana na Grumniczne, to nie trza siać, bu bedzie brzydki len, a drugi raz jest

pora na sianie lnu w czerwcu, trzeciego czerwca, no to już jak jest pu pułdniu ładna pogoda, to już trzeba siać w czerwcu len, będzie piękny len (Modryniec). Łu nos godały, że jak w Wigilie niebo nie je zachmurzone i widać na niebie wszystkie gwiazdy, i tak te gwiazdy łostro świcu, su takie bystre, niebo je takie jasne, to będzie urodzaj, będzie w stodole ciasno, będzie dobry rok na zbiory i wtedy każdy sie ciesił, że będzie dużo plonów zbiroł (Świeciechów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zachmurzonego*; wymowa: *zaxmużone, zaxmużune*.

Por. *pochmurno*.

Zachód słońka ‘słońce chowa się za horyzontem’

Do zachodu słońka ludzie na polu byli, pracowali ciężko, ale jakieś takie wesole byli, choć sie napracowali (Mircze). Boli cie noga. Masz noge czerwone, ni możesz sie dotknąć, ni możesz wstać, ni możesz chodzić, boli cie strasznie. Albo oko, albo usta, albo połowa strony ust. To trza brać tak, święcone krede, święcone wianeczki, święcone gromnice, pakuły, skręcać takie rolki, trzy rolek i nad to rolko skreślić kredo i skreślić święconymi wianeczkami, żeby to poleciało nad te pakuły i łód gromnicy wziąć łognia i zaświecić łód gromnicy, i tu przyscielić jakieś szmate, żeby ci noge nie sparzyły i łono strzyla, porywa w górę. I trzy razy zrobić przed zachodem słońka i łono strzyla i idzie w górę. I to trzy razy zrobić i ten ból ci ustąpi (Błonie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *zaxut słońka, zaxut słońka*.

Por. *zachód słońca*.

Zachód słońca ‘słońce chowa się za horyzontem’

Zachód słońca to pora dnia, kiedy słońko zachodzi (Dzwola). Nie wolno święconego jeść po zachodzie słońca, bo zaraz tak zwane ślepe kury bedo (Przytoczno). Niebo pomarańczowe przy zachodzie słońca, to słońce odbija sie. Jak ładnie zachodzi, to mówio, że będzie ciepło (Chodel). Po zachodzie słońca śmieci sie nie wyrzuca, nie trzepie sie dywanów, nijakich tam koców, dlatego, że przychodzi zły duch. Złe duchy przychodzo do domu. Juz za próg ni wolno śmieci wyrzucać, bo złe duchy bedo przychodzić (Gołąb). Pieluch nie można było prać po zachodzie słońca, wieszac na dworze po zachodzie słońca aż do chrztu, bo dziecko płakać będzie (Lipiny Górne). Woda z wylewania wosku, jak sie dziecko przestraszyło, to trza było wylać dzieś pod płoty, ale koniecznie przed zachodem słońca (Biszczka). Trza zrobić wszystko do wieczora do zachodu słońca, do wieczora, bo potem diabeł niscy robote (Markuszów). Po zachodzie słońca to trza zbierać sie z pola, bo potem to sie dło diabła robi (Dys). Po zachodzie słońca to już robić ni wolno, bo to diabeł zabira, na diabła sie robi (Lipa). Po zachodzie słońca pracuje sie dla diabła (Niemece). Po zachodzie słońca, to co ni zrobisz, diabeł zause zmarnuje (Bonów). A jak sie było w polu, to trza było [. . .], bo po zachodu słońca, to na diabła sie robi i już nie można było, nawet żeby tam było dokuńczyć, to już sie nie dokuńczyło, tylko zabirać sie z pola, bo stunko zachodzi, to już na diabła sie robi (Rokitno). Przed zachodem słońca trzeba sie przeprosić. No, tako jedno czynność przed zachodem słońca, czyli trzeba sie było przeprosić, żeby gniew nie był, nie został po zachodzie słońca, tak starsi ludzie zawsze mówili, jak ktoś sie pokłócił w dzień, miał tam jakieś do kogoś, to powinien przed zachodem słońca sie przeprosić, nie powinien iść spać. No, bo tak mówili. Gniew

może istnieć do zachodu słońca, a po zachodzie słońca wszystkie urazy trzeba darować. No, i tak nie wolno było też jak pieluchy, trzeba było przed zachodem słońca szybkoćki zdejmować, żeby nie zostały na zachód słońca, bo dziecko będzie miało nie wiem, co tam płaczki, nie płaczki, jakieś tam dolegliwości (Wólka Kałna).

Źródła: PM, ML, MN, BT, BG-TNN, AD-ZL, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zaxut słońca, zaxut słońca.*

Por. *zachód słońca.*

Zaciągnęło się ‘deszczowa, dżdżysta pogoda trwająca dłuższy czas’

Zaciągnęło się i już pare dni dyszcz leje (Żrebce). No, to narzekali, nie ma życia, świat płacze, świat się zaciągnął, zaciągnęło się (Wysokie). Zaciągnęło się na pare ładnych dni, ino desc i desc (Gołab). Kiedyś, pamiętam, było takie lato, że jak zaciągnęło się w czerwcu, to cały czas dyszcz i dyszcz (Osmolice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zacoŋgneuo śe, zacoŋgnyno śe, zacoŋgneuo śe, zacoŋgnyno śe.*

Por. *chlapa, chlapanina, chlapota, chłyzduga, chmurna pogoda, ciapa, deszczowa pogoda, flaga, mraka, niepogoda, pamroka, paskuda, plaga, plucha, pluchawota, pluta, plużycza, planeta, sepność, siapizna, słota, słotny czas, szarga, szaruga, trzydniówka, trzydniówka, tygodniówka.*

Zaczym ‘zanim’

Zaczmy jo to zrobie, to ty zdażysz przyść (Wandalin). Tera zaczmy sie umyje, ubiere, to minie troche czasu, a kiedyś to pare minut mi wystarczyło (Karczmiska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Puław i Opola Lubelskiego.

Wymowa: *zacyym, zacyym.*

Por. *zanim.*

Zaćmienie ‘zastąpienie jednej planety przez inną planetę’

Słońce jest niewidoczne, no to jest zaćminie (Tarnawatka). Cimno jest, takie zaćminie sie robi na niebie (Zahajki pow. Biała Podlaska). Zaćmienie to jest zastąpienie światła, ciemno sie robi (Zwierzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zacyńe, zacyńe.*

Por. *zaćmienie księżycza, zaćmienie słońca.*

Zaćmienie księżycza ‘zastąpienie księżycza przez inną planetę’

Zaćmienie to jest księżycza i jest zaćmienie słońca (Popkowice). Jak księżyc zastunięty jest, no to nazywa sie zaćminie księżycza (Wólka Kańska).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zacyńe kseńżycza, zacyńe kseńżycza, zacyńe kseńżycza.*

Por. *zaćmienie, zaćmienie słońca.*

Zaćmienie słońca ‘zastąpienie słońca przez inną planetę’

Słońce jest niewidoczne, no to jest zaćminie słońca (Tarnawatka). Zaćmienie słońca to jest raz na jakiś czas, nie wim, ale wydaje mi się, że to co pare lat czy jak (Zwierzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *zaćmieńe słońca, zaćmińe słońca, zaćmińe słońca.*

Por. *zaćmienie, zaćmienie księżycy.*

Zadma ‘zaspą śnieżną’

Zadmy na drogach kiedyś były wielgie, bo i zimy były zy śniegiem (Gołąb). Take wielge zadme tu zrobiło tym śniegiem i przejść sie ni dato (Rudy).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Gołąb, Osiny, Wronów pow. Puławy, Rudy, Bałtów (zob. mapa 16).

D. lp. *zadmy*; D. lm. *zadmów*; wymowa: *zadma*.

Por. *burta, gomula, grobla, hurba, kopa, kopiec, kopuła, metelucha, naboj, wydma, wyspa, zamieć, zamieta, zaspą, zawieja.*

Zaduch ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Zaduch to w lecie takie ciężkie, gorące powietrze (Kostomłoty). Zaduch taki jest w lecie, tak że ni można oddychać z tego gorąca, bo taki zaduch (Bukowina).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *zaduchu*; D. lm. *zaduchów*; wymowa: *zadux*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, śreżoga, upał, zaducha, żar.*

Zaducha I – tom VIII: 448–449.**Zaducha II** ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Zaducha to jak duszno i gorąco w lecie (Cichobórz). Zaducha to upał i takie ciężkie powietrze (Kulczyn). Ale dziś zaducha, tylko w ciniu siedzić (Horodyszcze). Zaducha, to była zawsze przed deszczem, bo zaducha, to było tak duszno, nie było powietrza, w ogóle nie było wiatru, tylko było bardzo gorąco, wszystko tak wisiało w powietrzu, to mówili, że zaducha (Wysokie).

Źródła: PM, KAGP, SGM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zaduchy*; D. lm. *zaduchów*; wymowa: *zaduxa*.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, śreżoga, upał, zaduch, żar.*

Zaduć ‘zasypać śniegiem’

Kiedyś w zimie to mogło tak zaduć śniegiem, że z chałupy ni wyjdzie, takie zadute wszystko (Potok Górny). Że to byz jedne noc mogło tak zaduć tym śniegiem, wszystko zadute naokoto śniegiem (Bukowina).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Zamościa.

Wymowa: *zaduć*.

Por. *zasypać, zawalić, zawiać.*

Zadyma ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

A gdy śnieg pada tak silnie to śnieżycą, zadyma mówio, bo ja wiem (Franciszków). Taka była zadyma, że światu ni widać, śnieg i wiatr silny (Krepiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Lublina (zob. mapa 15).

D. lp. *zadymy*; D. lm. *zadymów*; wymowa: *zadyma*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżycą, wichura, wiejka, wiuga, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylca, zawichtela, zawichtylca, zawieja, zawiejka, zawierucha.*

Zadymka ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Zadymka to śnieg i porywisty wiatr (Karmanowice). Zadymka to śniegiem sypie i wiatrem wieje, po księżycu można poznać, że będzie zadymka, bo ma take jasność, poświatę take (Gorajec). To sie tak rozkręca ta zadymka od rana (Niedzieliska). Zadymka od samego rana, śnieg idzie i tak wieje strasznie (Luchów Dolny). Zadymka to wieje i tak sypie, sypie śniegiem po oczach (Wólka Ratajska).

Źródła: PM, BT, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 15).

D. lp. *zadymki*; D. lm. *zadymków*; wymowa: *zadymka*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżycą, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zamieć, zamieta, zamietylca, zawichtela, zawichtylca, zawieja, zawiejka, zawierucha.*

Zaflażoga ‘długotrwała deszcz’

Zaflażoga to taki dyszcz, co długo pada (Paszki Duże). Pare dni tymu, to była zaflażoga tako, ze sie ni chciało z chałupy wychodzić, ale to dobrze, bo na polu sucho było (Stara Wieś).

Źródła: PM, PZ, KM, MG.

Geografia: Okrzeja, Wola Gułowska, Stara Wieś, Branica Radzyńska, Paszki Duże, Glinny Stok, Osiny, Dęba (zob. mapa 12).

D. lp. *zaflażogi*; D. lm. *zaflażogów*; wymowa: *zaflażoga, zaflażoga*.

Por. *flaga, flażoga, flota, gizdraga, lubera, plaga, plucha, pluchawota, pluchota, pluta, słota, szaruga.*

Zaflażyło się ‘rozpadał się deszcz’

Zaflażyło sie na świecie na pare dni (Dęba). Zaflażyło sie na kilka dni i żniwa stojo, mokro i nie będzie kosić (Serniki). Zaflażyło sie na dobre, a tu żniwa ido (Wohyń).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia.

Wymowa: *zaflażyło się, zaflażyło się.*

Por. *rozciapało się, rozpadało się, zaplażyło się, zastociło się.*

Zajdzie // zachodzi słońce ‘słońce zachodzi’

W sierpniu to jak zajdzie słońce, to już robi sie chłodno, już wiczory so chłodne (Krepiec). Zachodzi słońce i robi sie troszke zimno już, bo to koniec sierpnia (Wohyń).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *zaiże słońce, zaxożi słońce, zaiże słońce, zaxożi słońce.*

Zajutram ‘następnego dnia po dniu jutrzejszym’

Zajutram rente mi listonosz przyniesie (Biała). *Zajutram wybierom sie du miasta, bo musze kupić nasiona na ogród* (Stojeszyn).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Janowa Lubelskiego.

Wymowa: *zajutram*.

Por. *pojutrze, pozajutro, pozajutrz, pozajutrze, pozajutrzu*.

Zamarznąć ‘przekształcić się ze stanu ciekłego w stały’

Zamarznie woda i zrobił sie lód (Wierzbica pow. Kraśnik). *Jak mi zamarzła w dzbankach woda, to jeden lód* (Babin). *Jesce jak mróz był, to Wisła zamarzła, jakie późni płynęły kry, przeciez tyz sie tam potopiły, tam jedyn na kre wloz, drugo pchnęła i poszed. Przeciez most te kry zerwały w Annopolu, tak, zerwały most kry, bo to, to zrobiul sie taki zator* (Świeciechów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zamarzność, zamarznuić*.

Zamarznięte szyby ‘mróz na szybach’

Mówili, że so zamarznięte szyby, bo zamazli z zimna. Na szybach był mróz (Łańcuchów). *W zimie to w chatupie byli takie zamarznięte szyby, bo na noc palili w piecu, a rano już było zimno. A kiedyś mrozy były wielgie* (Tuczna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. *zamarzniętych szyb*; wymowa: *zamarźnente syby, zamarźńinte syby, zamarźnente syby, zamarźńinte syby*.

Por. *kwiaty, lisy, liście, mróz*.

Zamglone ‘przesłonięte mgłą’

W listopadzie, to jeszcze ni ma śniegu, ale te dni krótkie i takie zamglone so, mgła taka (Kumów Majoracki). *Jak taki zamglony dzień, to nic sie nie chce robić* (Łazy). *Niebo zamglone to na deszcz* (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zamglone, zamglune*.

Por. *mglisto, pacieпно*.

Zamieć I ‘gesty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Taka zamieć na dworze, wieje, sypie śniegiem, lepi nie wychodzić (Wielkolos). *Zamieć na dworze, tak sypie tym śniegiem w oczy* (Krzemień). *Zamieć prawdziwa na dworze, śnieżna taka burza* (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 15).

D. lp. *zamięci*; D. lm. *zamięciów*; wymowa: *zamięć*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamięta, zamiętylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Zamieć II ‘zaspa śnieżna’

Zamieć to nasypane śniegu na polach i drogach, tak nawiane przez wiatry (Wola Okrzejska). Zamieć na drodze wielga, nie wiem czy uda się przejechać tędy (Łopatki). Zamieć to taka kupa śniegu na polach i drogach nawiana przez wiatr (Sasiadka). Zamieć usypało w nocy i drogo ni można przejechać (Żabno). Zamieć mi przy schodkach usypało w nocy i musiała tyń śnieg odrzucać z gudziny (Małoniż).

Źródła: PM, KM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 16).

D. lp. *zamieci*; D. lm. *zamieciów*; wymowa: *zameć, zońceć*.

Por. *burta, gomula, grobla, hurba, kopa, kopiec, kopała, metelucha, naboj, wydma, wyspa, zadma, zamieta, zaspa, zawieja*.

Zamieta I – tom VI: 604.**Zamieta II** ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Świata ni widać, taka zamieta dzieś nalyciata (Sławęcín). Zamieta nalyciata, wiatry wielgi i strasznie kurzyło śniegiem, no, jak to w zimie (Stanisławka). Gromnice zapala sie, jak najdzie zamieta (Rakołupy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Rakołupy, Bończa, Udrycze, Stanisławka, Sławęcín (zob. mapa 15).

D. lp. *zamiety*; D. lm. *zamietów*; wymowa: *zameta*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadyмка, zamieć, zamietylica, zawichtela, zawichylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Zamieta III ‘zaspa śnieżna’

Zima jest, to i zamiety so (Okszów). Zomietów narobiło na drodze (Żdżary). Nasypało śniegu w nocy i zaraz zamiety sie porobili na drodze (Alojzów).

Źródła: PM, KM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Łukowa, Radzyna Podlaskiego, Białej Podlaskiej, Chełma, Zamościa i Hrubieszowa (zob. mapa 16).

D. lp. *zamiety*; D. lm. *zamietów*; wymowa: *zameta, zońeta*.

Por. *burta, gomula, grobla, hurba, kopa, kopiec, kopała, metelucha, naboj, wydma, wyspa, zadma, zamieć, zaspa, zawieja*.

Zamietylica ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Z wiatrem śnieg leci, od rana taka zamietylica (Malice). Zamietylica i tyle, wiatry śniegiem kurzy i miecie (Kosmów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Malice, Czumów, Kosmów, Cichobórz (zob. mapa 15).

D. lp. *zamietylicy*; D. lm. *zamietyliców*; wymowa: *zametylica*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadyмка, zamieć, zamieta, zawichtela, zawichylica, zawieja, zawiejka, zawierucha*.

Zamorszczyzna ‘drobny deszcz’

Zamorszczyzna idzie sobie tak wolniutko, drobno tak (Żdżary). Zamorszczyzna tako idzie, kropi ino, ale zboże zamoczy (Jedlanka).

Źródła: PM, PS, KM, MG.

Geografia: Żdzary, Gręzówka, Jedlanka (zob. mapa 13).

D. lp. *zamorszczyzny*; D. lm. *zamorszczyznów*; wymowa: *zamoršczyzna, zamorsczyzna*.

Por. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morka, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżycza, mżyczka, pamroka, pomorszczyńka, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz*.

Zamróż I ‘spadek temperatury poniżej zera stopni w warstwach powietrza stykających się z ziemią, występujący rano lub w nocy’

Oj, dzisiaj był zamróż, bo widać na drodze (Dębowa Kłoda). Na wiosne zamróż wylazi z ziemi (Potok Górny). Zamróż na polu wychodzi na dzień z ziemi (Gręzówka). Zamróż jest, jak ziemia zamarza (Zubowice). Zamróż to marznie zimnia, robi się zimno, lodowato (Czajki).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zamrozu*; D. lm. *zamrozów*; wymowa: *zamrus*.

Por. *przymrozek, siwy mróz, śreżoga*.

Zamróż II ‘zamrożona wilgoć na ścianie’

Ściana wilgotna się robi i tak obmarznie, no bo jest zamróż na ścianie (Wojciechów). Zamróż to oblodzona ściana, tak lodu narobi na ty ścianie (Rozwadówka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zamrozu*; D. lm. *zamrozów*; wymowa: *zamrus*.

Por. *lodowadź, mróz, osędzielizna, osędzizna, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwy mróz, szadzizna, szadź, sędzielina, sędzielizna, szron, wilgoć*.

Zamróż ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarznętej mgły’

Zamróż rano był na drzewach, na trawie (Orchówek). Bielutko rano, zamróż na trawie, na drzewach (Suszno).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: Orchówek, Suszno (zob. mapa 22).

D. lp. *zamroziu*; D. lm. *zamroziów*; wymowa: *zamrus*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadź, szron, śnieżnica, śreżoga, żłobowizna, żłódź*.

Zanim

Zanim to zrobisz, to minie sporo czasu, a tu trza już (Zamch). Pójde, zanim będzie dyszcz, bo jakaś chmora idzie (Sułów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zańim*.

Por. *zaczym*.

Zanosi się na deszcz

Chmorzy się już drugi dzień i zanosi się na deszcz (Sąsiadka). Zanosi się na deszcz od samego rana (Sławęcina). Zaniesto się od południa i słonka nie widać. Widać zanosi się

na dyszcz (Czernięcin Główny). Ptactwo sie drze, muchy takie uprzykrzne, bo zanosi sie na dysc (Księżomierz). Albo jak stunko jest na zachodzie i mo taku poświacie czerwunawu, tako poświata z podczerwiniu znacy sie, to godaju, że bedzie dyszc. Tyż jest tako przepowiednia, jak stunko zachodzi już i jak zajdzie za chmore, a nie za horyzunt, to tyż mo sie na dyszc. Albo tyż godaju, że jak ło wschodzie stunka, tak z rana, piuto, szósto godzina ni ma rosy na trowie, to tyż mo sie na dyszc, zanosi sie na dyszc (Świeciechów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: zanośi se na dešč, zonośi se na desc, zanośi se na dyšč, zanośi se na dysc, zanośi se na dyśc.

Por. bałabani się, baławani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się baławania, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zababoli się, zachmarza się, zachmoruje się, zachmurza się, zbiera się na deszcz, schmarza się.

Zaplażyło się ‘rozpadał się deszcz’

Zaplażyło sie na dobre, pare dni może być deszczu (Paszki Duże). Zaplażyło sie i ile to jeszcze bedzie tak plażyć, bo w polu rubota czeka (Derewiczna).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Radzyna Podlaskiego i Lubartowa.

Wymowa: zaplażyło se.

Por. rozciapało się, rozpadało się, zaflażyło się, zastłocilo się.

Zapowiadanie deszczu

Na niebie casym były tyż takie, tu nos godaju, ślady mietlane, takie z chmor sie robiu te ślady. Takie jakbyś mietłu zamiatół i takie robiu sie ślady, to i na niebie godały, że robiu sie takie ślady mietlane. I jak chmory wygludaju tak jak te ślady, to tyż trza sie spodziwać, że na drugi dzień może być dyszc (Świeciechów). Na deszcz to jaskółki nisko latajo i so takie bigające bardzo, oliwka śpiewa na deszcz, po kościach łamie, no to już deszcz blisko. To takie było zapowiadanie deszczu, i sie sprawdzało zawsze (Borzechów). Jest taki znak od jaskółek, takie zapowiadanie deszczu, że nisko przy ziemi latajo, to już na deszcz (Dereźnia). Wilga lata i krzyczy na deszcz, zapowiada deszcz (Ruda Solska). Wrony sie tłuko na dyszcz, i zapowiadajo dyszcz (Hedwizyn). Jaskółki nisko latajo, to bedzie deszcz, zapowiadajo deszcz (Żółkiewka). Po wronach było zapowiadanie deszczu. Wrony, jak sie dro i kumpanujo, to na deszcz (Wola Dereźniańska). Jaskółki niziutko latajo i dyszcz zapowiadajo (Ochoża). Zachowanie żaby to też zapowiadanie deszczu, bo żaba skrzeczy na dyszcz (Wólka Czuleczycka) To ja miałam take kalie. Jak sie miało na deszcz, to już na końcu tych, tego dzióbka, już kropelka taka wisiła. O, już bedzie deszcz, bo już kropelki błyszczą na tym (Chodel). Wrony kraczo na flage, i to już ni bedzie pogody, to już zapowiadanie deszczu (Motycz). Kury iskajo sie na dyszcz (Susiec). Muchy so związane z pogodą, jak miał być deszcz, to muchy były niemożliwe, zwierzęta bardzo cięły, krowy uciekały z pola, uciekały z lasu, bo muszawa taka cięła. No to też mówili, oj, bedzie deszcz padał, bo muszawa tnie. Niebo zamglone to na deszcz. Kury sie skubio, bedzie deszcz (Wysokie). Księżyc, jak jes pogoda, ma rogi na dół, jedno w górze, drugie na dół. A jak ma sie na deszcz, to kładzie sie na bok, i deszcz dwa, trzy dni. To mówio, że z księżycą dyszcz wrózo, takie zapowiadanie deszczu po tym, jaki jest księżyc (Zagórze). Zapowiadanie deszczu też było z księżycą. Księżyc przed deszczem jest otoczony mgiełko (Sąsiadka). Księżyc w kole, to jak mówili, że księżyc otoczony kołem zwiastuje pogodę deszczowo (Niemce). Pełnio, a jak na dyszcz to księżyc w kole, to już jest zapowiadania deszczu (Lipa). Księżyc w kole sie mówi, i to znak taki na pogodę deszczowo, to zapowiada deszcz (Stanin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *zapoúadańe dešču, zapoúadańe dyšču, zapoúadańe descu, zapoúadańe dyscu.*

Zapowiadanie pogody ‘przepowiadanie pogody’

Mokry czerwiec, suchy maj, to żyto niby gaj, to było takie zapowiadanie pogody (Bychawka). Zapowiadania pogody to było też takie, że brzoza jak długo liście trzyma, to będzie długa i mroźna zima (Siemierz). Rogi księżycyca to było takie zapowiadanie pogody, wrócenie z tego, jak się postawio, tak na świecie będzie (Oszczywilk). Bedzie deszcz, bo bocian brudne nogi ma, i to takie było zapowiadanie pogody z zachowania bociana (Uchańka). Jaskółki jak odlatują wcześniej, to będzie wczesna zima, ale jak późno, to znowu długa zima będzie. Tak sobie ludzie wróżyli, takie różne wróży na zapowiadanie pogody (Wojślawice). To było różne zapowiadanie pogody. Wrony kraczo i tłuko się na dyszcz (Bezek). Często zachwanie kur było zapowiadaniem pogody. Kury ucikajo i chuwajo się, to będzie burza (Jarczówek). Kury iskajo się na dyszcz. Moje babcia tak mówili, a kiedyś starsze ludzie, to zajmowali się zapowiadaniem pugody sami (Susiec). Cieżka zima będzie, bo krety ryjo kopce na równinie, takie przypowiednie, takie zapowiadanie pogody, ty zimy, po tych kretach było (Rzeczyca Ziemiańska). A jeszcze Wielka Sobota no to na zapowiadanie pogody, jaka będzie zima, takie byli obserwacje pogody w Wielkim Tygodniu (Putnowice Wielkie). Jeszcze zapowiadanie pogody po słońcu. Słońce takie, jak jest takie czerwone, to już na wiatr, na wiatry to już (Chodel). Po myszach było zapowiadanie pogody. W żniwa, jak żniwa się robiło, no to żniwa długo trwały, bo tam sierpami czy kosami, no to, to, co się tam ukosiło, to się od razu składało w dziesiątki, żeby w razie jak deszcz będzie padał, żeby nie zalało. To już na następny dzień się przychodziło, to już w tych dziesiątkach myszy robiły zapasy. Już tam gdzieś pod tym snopkiem gdzieś czy tego, to już robiły zapasy. No, to też mówili, szybko, bo będzie zima, bo myszy już robio zapasy na zime (Wysokie).

Źródła: PM, ML, NP, BKN, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *zapoúadańe pogody, zapoúadańe pugody.*

Por. *przepowiadanie pogody, przewidywanie pogody, zwiastowanie pogody.*

Zara ‘zaraz, za chwilę’

Chrzcziny kiedyś to odbywały się zara po porodzie, żeby jak najszybciej to dziecko ochrzcić, bo kiedyś dzieci dużo chorowały i umirały (Ujazdów). No, i trza plewić było zara, bo to ni sama tuboda rośta, ale to mokrzec, pyrz, jagodnik, dziweczka taka, gęsiówka, bławat, to była polka z tymi chwostami (Staw Noakowski). Zara przyjde do ciebie (Grabowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *zara.*

Por. *wnet, zaraz.*

Zaranie ‘pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca’

Zaranie, a ja już na nogach, bo w pole trza iść, a tu krowy trza pierw wydoić, świniom dać (Wólka Łabuńska). Zaranie to kiedy jeszcze słońce nie zeszło (Chomęciska Duże).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Zamościa (zob. mapa 33).

D. lp. *zarania*; D. lm. *zaraniów*; wymowa: *zarańe*.

Por. *brzask, dodnia, doświtek, mrokowo, nadednie, przedednie, szarówka, świt, świtanie*.

Zaraz ‘zaraz, za chwilę’

Jak zaraz tego sie ni robi, to potem ni bedzie na to czasu (Urszulin). *Tu ni ma na co czekać, trzeba zaraz iść i tyle* (Borki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zaras, zaros*.

Por. *wnet, zara*.

Zasłociło się ‘rozpadał się deszcz’

Zasłociło sie na dobre, na słonko ni ma co dziś liczyć (Łyniew). *Zasłociło sie na pare dni, a tu siano na łące w kopicach* (Maziły).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zasuociuio se, zasuuociuio se*.

Por. *rozciapało się, rozpadało się, zaflażyło się, zaplażyło się*.

Zaspa ‘zaspa śnieżna’

Zaspa to dużo śniegu na polach i drogach nawiane przez wiatry (Bazanów Stary). *Dawno zima to zaspy po kolana, mróz ścisnoł* (Uchańka). *Zaspa to warstwa śniegu na polach i drogach nawiana przez wiatery, i jak dłuży śnieg szeł, to zaspy były* (Szóstka). *Zaspa śniegu to po nowymu, kiedyś zamieta* (Ochoza). *Okropni ciężko było, oj ciężko, bo to śniegi takie jak chatupy byli, nic widać ni było. Zaspy po kolana, mróz jak ścisnoł to wraz jak na Syberii. Ale mówie Pani, to taka, oj śliczna ta zima była. Takie gałązeczki byli na drzewach poprószone tym mrozem, a jak sie spojrzalam na pole, to istne niebo było* (Brzeźno). *Zaspy to byli wielgie na meter du góry, bo zimy to nie byli takie jak tera, tylko śniegu było dużo* (Deszkowice I). *Kiedyś to byli wielgie zaspy śnieżne* (Buśno). *Zimy byli zy śniegiem, takie zaspy wielgie* (Wola Idzikowska). *Zaspy, to sie mówiło zawiato, zasypało, zaspów narobiło* (Wysokie).

Źródła: PM, KM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 16).

D. lp. *zaspy*; D. lm. *zaspów*; wymowa: *zaspa*.

Por. *burta, gomuła, grobla, hurba, kopa, kopiec, kopała, metelucha, naboj, wydma, wyspa, zadma, zamieć, zamieta, zawieja*.

Zasraniec ‘wir powietrzny’

Zasraniec to wiatery, co kręci sie w kółko i niszczy wszystko (Skowieszyn). *Zasraniec wicheruje i jak przejdzie, to pustka na polach, las wyłamany, domy bez dachów* (Polichna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia – zasięg rozproszony.

D. lp. *zasrańca*; D. lm. *zasrańców*; wymowa: *zasrańec*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiatery, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiatery, świński wicher*,

trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wichur, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.

Zasypać ‘zasypać śniegiem’

Bez noc to dawni mogło tak zasypać, że z chatupy trudno było wylać, bo drzwi nie otworzył (Wierzbica pow. Chełm). Zimy kiedyś byli ciężkie, u nas to, pamiętam, tak zasypało, że drogi ni było widać, nawet dzieci du szkoły ni poszli (Sokołówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zasypać*.

Por. *zaduć, zawalić, zawiąć*.

Zaszadziony ‘pokryty szronem’

Drzewa dziś całkiem so zaszadzone (Kołacze). Pu nocy drzewa dziś so mocno zaszadzone, trawa tyż zaszadziuna (Dańce).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-wschodnia.

D. lp. *zaszadzonego*; D. lm. *zaszadzionych*; wymowa: *zaśażony, zaśażuny*.

Por. *jeniejowaty, obszadziany, omarznięty, osędzielony, oszadziaty, oszadziany, oszadziony, oszadzony, oszroniony, siwy, szadzisty, szadzizno obmarznięty, szronisty*.

Zawalić ‘zasypać śniegiem’

Kiedyś to zimy byli zy śniegiem, to śnig tak móg zawalić, że byli takie miejsca, że przejechać sie ni dało (Majdan Nepryski). Śnig jak zawalił, to leżoł do Zwiastowania, późni stunko przygrzało, puściło to, to wszystko, lata sie woda kędy tylko mogła i dzie mogła, tam stała. No, takie tam koto chatupy naszymy zrobiło sie takie bajoro, bajoro, aż staw prawdziwy sie zrobił, ni można było przejść (Babin). Śnig zawałuł droge i autonaprawa nie dojychała, a przez noc to mogło tak zawalić, że równo było i nie wiadomo czy to droga, czy pole (Mokrelipie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zawalić*.

Por. *zaduć, zasypać, zawiąć*.

Zawalna zima ‘zima z dużym mrozem i śniegiem’

Zawalna zima to zima zy śniegiem (Bukowina). Kiedyś to zawalne zimy byli, a tera to śniegu mało (Naklik). Zimy byli zawalne, śnig jak zawalił, to leżoł du wiosny (Hucisko).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *zawalnej zimy* // *zawalny zimy*; D. lm. *zawalnych zim* // *zawalnych zimów*; wymowa: *zawalna żima, zawalno żima*.

Por. *ciężka zima, mroźna zima, ostra zima, sroga zima, śnieżna pogoda, śnieżna zima*.

Zawczasu I ‘najpierw, wcześniej’

Una zawsze zawczasu miało wszystko przyszykowane (Majdan Leśniowski). To trza mić gotowe zawczasu, żeby późni ni szukać (Chmiel). Jak sie robi na polu zawczasu, jak trza, to potem człowiek spokojny jest (Żrebce). Podstawowy materiał do robienia palmy

to była trzcina ta, co na stawie rośnie. Trzcinie to trzeba było już w jesieni, powiedzmy zdobyć, bo potem to wiatr już wylamał. I barwinek, to w lesie rośnie ta roślina, liście dosyć okrągłe, to tak dobrze zielone, i cało zime so zielone, śnieg ich nakryje, a one so zielone. Barwinek w lesie rośnie i to już zawczasu czy w jesieni już to sobie przygotowywali jako na te palme. No, tak później jeszcze bibuła owijali, coś tam dodawali jeszcze, chyba kłosa czy coś takiego ze słomy (Obrowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *zafčasu, zafcasu.*

Por. *najpierw, najprzód, najsampierw, najsamprzód, naprzód, poprzód, przed, wcześniej, wcześniej.*

Zawczasu II ‘wczesnie na wiosnę’

Podlaski kwnu zawczasu (Wandalin). Zawcasu trza było to zrobić i dobrze, bo tera by juz ni zrobiuł, tyle wody, ze tam by nie właz (Słotwiny). Już zawczasu na pole wychodzili orać, jeszcze śnieg był, a już na polu była rubota (Jaszczów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *zafčasu, zafcasu.*

Zawdy ‘ciągle, wciąż’

Ja zawdy coś tak utargowała za masło, syr, jajka i pieniądze byli jakieś (Wola Burzecka). U nas zawdy było co jeść, chleba nigdy nie brakowało (Rzeczyca Ziemiańska). Zawdy człowiek musi coś robić, bo jak inaczy (Suchawa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *zavdy.*

Por. *cały czas, ciągle, stale, wciąż, zawsze.*

Zawiać ‘zasypać śniegiem’

Zimy kiedyś byli mocno zy śniegiem, to w nocy potrafiło tak zawioć, że z chatupy trudno było wyłożyć (Wierzchowiska). Śniegu było dużo, to i zawiać było czym, a jak zawiało to zaspy na meter w górę byli (Czarnystok). Zaspy, no to sie mówiło zawiało, zasypało (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *zavác, zavóóć.*

Por. *zaduć, zasypać, zawalić.*

Zawichtela ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Ale dziś zawichtela, śnieg, wiatr, sypie mocno i wieje (Łukowa). Zawichtela to inaczy taka zawieja śniegiem (Potok Górny).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Luchów Dolny, Bukowina, Potok Górny, Wola Różaniecka, Łukowa (zob. mapa 15).

D. lp. *zawichteli*; D. lm. *zawichtelów*; wymowa: *zavixtela*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichylica, zawieja, zawiejka, zawierucha.*

Zawichylica ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Zawichylica to silny wiatr ze śniegiem (Siennica Nadolna). Zawichylica, to jak zimowo poro, zawieja, co gałęzie nawet łamała (Wirkowice).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Wirkowice, Ostrzyca, Siennica Różana, Siennica Nadolna, Siennica Duża, Łopiennik Górny (zob. mapa 15).

D. lp. *zawichylicy*; D. lm. *zawichyliców*; wymowa: *zavixtylica*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawieja, zawiejka, zawierucha.*

Zawichur ‘wir powietrzny’

Zawichur nazywali kiedyś, jak taki kreciut sie kurz i tyn wiater nim tak rzucał i łamał drzewa, płoty (Siostrzytów). Zawichur to straszny jest, potrafi największe drzewo wyrwać z korzynniami (Dys).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Lublina.

D. lp. *zawichura* // *zawichuru*; D. lm. *zawichurów*; wymowa: *zavixur*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Zawieja I ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Zawieja to taka jakby burza śniegowa (Osmolice). Była śnieżyca, taka zawieja, a myśmy szli trzy kilometry do telewizora (Hedwiżyn). Czasami jest zawieja, bo różnie bywa, bo to przecież jest zima (Siedliszcze gm. Siedliszcze). A śnieg pada, i kurzawica, i zawieja, bo zawiewa tak tym śniegiem (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). To byli mrozy, byli zawieje, to był śnieg, na Godnie Święta zawieje, nie to co tera, że śniegu mało w zimie (Krasnobród). Zawieja to gęsty, drobny śnieg padający przy silnym wietrze (Karmnowice). Zawieja to śnieg i wiatr razem (Rogoźniczka). Jak w zimie wrunę siedzo na wierchołkach drzew i sie dro, no to w zimie zawieje wielgie bedo (Majdan Stary). Zawieja to silny wiatr ze śniegiem (Wirkowice).

Źródła: PM, ML, KAGP, KM, MG.

Geografia: powszechnie (zob. mapa 15).

D. lp. *zawiei*; D. lm. *zawiejów*; wymowa: *zavieja*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichylica, zawiejka, zawierucha.*

Zawieja II ‘zaspa śnieżna’

Zawieje take zrubilo przy płocie, do ubory ni ma jak póść (Branew). Zawieje to sie robio w zimie, jak duzo śniegu jest i jeszcze do tego wiatr silny, i to tym śniegiem co leży, to zawieje tak (Rożki). Zowieje to kiedyś całe zime były, bo to nawiwało śniegu, a zimy były zy śniegiem (Momoty Dolne).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna środkowo-południowa (zob. mapa 16).

D. lp. *zawieji*; D. lm. *zawiejów*; wymowa: *zawéjia*, *zowéjia*.

Por. *burta, gomula, grobla, hurba, kopa, kopiec, kopuła, metelucha, naboj, wydma, wyspa, zadma, zamieć, zamieta, zaspą*.

Zawiejka ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Kiedyś to zawiejki byli, nie to co tera (Komarno). Zawiejka to jak mocno sypie i wieje (Wólka Polinowska).

Źródła: PM, MSGP, KAGP, MG.

Geografia: okolice Białej Podlaskiej (zob. mapa 15).

D. lp. *zawiejki*; D. lm. *zawiejków*; wymowa: *zawéjka*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylca, zawichtela, zawichtylca, zawieja, zawierucha*.

Zawierucha I ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’

Zawierucha to jak śnieg i wiatr (Ortel Książęcy). W zimie jak wiatr ze śniegiem to zawierucha (Mosty). Zawieja, zawierucha w zimie, jak śniegiem sypie z wiatrem (Wola Burzecka).

Źródła: PM, KM, KAGP, MNL, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 15).

D. lp. *zawieruchy*; D. lm. *zawieruchów*; wymowa: *zawéruxa*, *zawíruxa*.

Por. *burza śnieżna, chajuga, dujawica, kołowanina, krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka, metel, nawałnica, śniegowica, śnieżyca, wichura, wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylca, zawichtela, zawichtylca, zawieja, zawieruka*.

Zawierucha II ‘wiatr wiejący z dużą prędkością’

Ale dziś zawirucha, mocno wieje, tak mocno wieje wiatr, że strach dzie iść (Lisikierz). Ale dziś to wieje niemiłosiernie, taka zawirucha (Łuszczacz).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

D. lp. *zawieruchy*; D. lm. *zawieruchów*; wymowa: *zawéruxa*, *zawíruxa*.

Por. *duży wiatr, huragan, silny wiatr, silny wiatr, wiatrzysko, wicher, wichrzysko, wichur, wichura*.

Zawierucha III ‘wir powietrzny’

Zawirucha kręci tak w kółko, kurzu taki słup i wszystko łamie (Jarczówek). Taka zawirucha, huragan taki wieje, miecie czym popadło i w pare minut potrafi zniszczyć, co spotka na swojej drodze (Potok Górny).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: okolice Łukowa i Biłgoraja.

D. lp. *zawieruchy*; D. lm. *zawieruchów*; wymowa: *zawéruxa*, *zawíruxa*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paszkodnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicher, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, złe, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Zawsze ‘ciągle, wciąż’

Była kiedyś bardzo ciężka praca, ale człowiek nie był nigdy zmęczony, bo zawsze z ludźmi, w wieczór jeszcze przychodzili sąsiadki i przedły len, byli takie wspólne wieczory, wszyscy się zbierali i pracowali, cieszyli się, śpiewali (Sułów). Chto rubotny to na wsi zawsze coś do ruboty zdybie, tu nie tak jak w mieście, że siedzi i nic nie robi (Nasutów). Nasze tak kiedyś mówili, że wszystko musi być w imię Boże, bo jak się pracuje dobrze i uczciwie, to zawsze Pan Bóg pobogostawi (Słodków). Bodziak czy toset to wszystko jedno, ja tam nie wiem, jakie to, polskie czy lukraińskie, to nasze, tutejsze i już. My tak zawsze mówili i jeszcze moje dziadek tak mówili (Leszczany). My zawsze tak mówili na to hak, a i nasze dziadki jeszcze tak mówili i tojce, i zawsze tak było i tak mówim (Rudnik).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *zafše, zafse.*

Por. *cały czas, ciągle, stale, wciąż, zawdy.*

Zażegnwanie burzy ‘przeprowadzanie burzy w inne miejsce’

Burza to strasznie wieje, wali drzewa w lesie. Trza żegnać burze, to pójdzie w inne strone. Byli takie, co zażegnawali burze. Tu była taka baba, co modliła się i ta burza poszła w inne strune. Tak było, prawdziwie tak było. To nazywali zażegnwanie burzy (Uhnin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: zasięg rozproszony.

Wymowa: *zażegnwanie buży.*

Por. *odganianie burzy, żeganie burzy.*

Zażegnwanie chmury ‘przeprowadzanie chmury w inne miejsce’

Chmure burzowo ludzie zażegnawali. Ja jeszcze pamiętam to zażegnwanie chmury, moja babcia to umiała, modliła się i tak chmura poszła dzieś, ruzeszła się jakoś (Abramów). Gromnico było zażegnwanie chmury. Grumnica była poświęcona i nio zażegnawali chmury. Gromnica to na pioruny, dawno ludzie na progu stali z gromnico, jak pioruny byli, burze. I mówili, łodwróc na góry, na lasy, na takie wichry, na takie coś. Tak się mówiło i gospodarze, ja to jeszcze pamiętam, jak gospodarze stali w okólnikach swoich, nie poszed, ino aż chmura przeszła. Nie poszed, bo stał we drzwiach, strzylało, wiało, lało, a łon stał we drzwiach i te gromnice też świcili, jak tylko chmura duża naszła, to zaraz świcili gromnice. Ta gromnica coś miała w sobie, że ta chmura poszła na las (Błonie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *zażegnwanie xmury, zażegnwanie xmury.*

Por. *kierowanie chmury, odganianie chmury, odpędzanie chmury, podźwigiwanie chmury, przeprowadzanie chmury, rozchodzenie się chmury, żegnanie chmury.*

Zbiera się na deszcz ‘zanosi się na deszcz’

Dziś od rana zbira się na deszcz, ale jakoś ni pada jeszcze (Dzielce). Siano na łące, już prawie suche, a tu zbiera się na deszcz. No, to trza prędko zabrać to siano, bo jak zmoknie, to znów tydzień trza bedzie suszyć (Rybczewice). Wzinam parasolke, bo jakoś zbira się na dyszcz (Barbarówka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *zbera se na dešč, zbira se na dešč, zbera se na desc, zbira se na dyšč.*

Por. *bałabani się, bałwani się, chmaja się, chmarzy się, chmorzy się, chmury się bałwania, chmurzy się, miłosiernie na świecie, młodzi się, pochmurza się, zabąboli się, zachmarza się, zachmuruje się, zachmurza się, zanosi się na deszcz, schmarza się.*

Zefirek ‘wiatr wiejący z małą prędkością’

Zafirek jak w lecie zawieje, to jest taki dobry chłód, tak letko wieje (Międzyrzec Podlaski). Zefirek to jak leciutko zawieje, to tak ochłodzi tylko (Orłów Drewniany). Zefirek, no, to jest taki wiaterek leciutki (Janiszów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *zefirka // zefirku*; D. lm. *zefirków*; wymowa: *zefirek, zafirek, zyfirek.*

Por. *letki wiatr, letki wiaterek, letki wiatr, łagodny wiatr, podmuch, słaby wiatr, wiaterek, wietrzyk.*

Zegar ‘przyrząd mechaniczny do mierzenia i wskazywania czasu’

Zegar to odmierza czas, godzinie wskazuje (Korytków Duży). Kiedyś zegarów ludzie nie mieli, po słońcu, po gwiazdach godziny liczyli (Dobryń). Tera bez zegara to, by sobie człowiek nie dał rady, bo jak sie dowiedzić, która godzina, a kiedyś umieli poznać czy słońca, z gwiazdów (Meszno).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zegara*; D. lm. *zegarów*; wymowa: *zegar, zegar.*

Zejdzie słońce ‘słońce wschodzi’

Zejdzie słońce i robi się jasno na świecie, wszystko budzi się do życia (Hrebenne). Tam nie czekali kiedyś, aż zejdzie słońce, ale wstawali wcześniej i do roboty, bo wszystko rękami trza było zrobić (Weremowice).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

Wymowa: *zejże słońce, zyżje słońce.*

Por. *schodzi słońce, wschodzi słońce, wychodzi słońce, wszędzie słonko.*

Zelga ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

W czasie zimy jak następuje nagle ocieplenie i robi się zelga, to ni ma sie z czego cieszyć, bo potem może przyść mróz i zmrozić wszystko (Sąsiadka). A było takie nagle ocieplenie w zimie, taka zelga. Zelga to było ocieplenie. Tak. Zelga (Sulmice). Jak naszła zelga w zimie, ale tak bliży wiosny, to ludzie potrafili orać wychodzić (Braciejowice).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa, środkowo-zachodnia i okolice Białej Podlaskiej (zob. mapa 18).

D. lp. *zelgi*; D. lm. *zelgów*; wymowa: *zelga*, *zylga*.

Por. *folga*, *odelga*, *odelża*, *odliga*, *odmiecz*, *odmieka*, *odwilg*, *odwilż*, *zmiącz*, *zmiączka*, *zmięka*.

Zelzało ‘nastąpiła odwilż’

Nagle zelzało i bazie zaczeny wypuszczają na wirzbie (Godziszów). *Zelzało, mróz kark złamał* (Gręzówka). *Zelzało, śnig sie topi, a my sie bojim, cy za duży wody ni będzie* (Piotrawin).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *zelżaŕo*, *zylżaŕo*, *zelzaŕo*, *zylzaŕo*, *zylżało*.

Por. *odwilgło*, *odwilżało*, *pofolgowato*, *puściło*, *sfolgowato*, *sfolżało*, *ulżyło*.

Zeszłego roku ‘zeszłego roku’

Zysłego roku ja pare litrów zrobiłam zurawinówki momocki, bo tu w lassach zurawiny dosyć jest (Momoty Dolne). *Zyszłego roku mie stuknyło osimdziesiąt lat* (Deszkowice I). *Dokładnie ni powim, jak to było, bo to jeszcze było zeszłego roku* (Nowodwór).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *ześŕęgo roku*, *zyśŕęgo roku*, *zesŕęgo roku*, *zysŕęgo roku*.

Por. *łońskiego roku*, *przeszłego roku*, *takroku*, *tamtego roku*, *ubiegłego roku*.

Zeszłoroczni ‘zeszłoroczny’

Zeszłorocznie liście leżą na całym podwórku, taki bałagan, brudno wszędzie, trza posprzątać, a jim sie nie chce (Staw Noakowski). *Zeszłoroczni płaszcz wyjenam, bo już sie robi zimno* (Krzczonów).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Bychawy i Krasnegostawu.

D. lp. *zeszłoroczniego*; D. lm. *zeszłorocznych*; wymowa: *ześŕoroćni*.

Por. *łoński*, *pozapraszły*, *pozatamtegoroczny*, *przeszłoroczny*, *takroczeni*, *takroczy*, *tamtoroczny*, *wtakroczeni*, *z tamtego roku*, *zeszłoroczny*.

Zeszłoroczny

Zeszłoroczny to taki, co ni z tego jest, a z tamtego roku jeszcze jest (Mołożów). *To jeszcze zeszłoroczny nawóz, ale pewnie sie nie zepsuł i można go wystać* (Łomazy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zeszłorocznego*; D. lm. *zeszłorocznych*; wymowa: *ześŕoroćny*, *zesŕoroćny*, *zesŕoroczny*.

Por. *łoński*, *pozapraszły*, *pozatamtegoroczny*, *przeszłoroczny*, *takroczeni*, *takroczy*, *tamtoroczny*, *wtakroczeni*, *z tamtego roku*, *zeszłoroczni*.

Zeszły rok ‘rok, który minął’

Zeszły rok to rok, co przeszedł (Sąsiadka). *Zeszły rok był zły dla mnie, ale był i już go ni ma, ni ma co spominać* (Orłów Murowany). *Zesły rok to u nas choroba była* (Rudy).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony (zob. mapa 39).

D. lp. *zeszłego roku*; wymowa: *ześyŷy rok, zesyŷy rok*.

Por. *toński rok, przeszły rok, tak rok, tamten rok, ubiegły rok*.

Zędra ‘opady deszczu ze śniegiem’

Zędra to deszcz zy śniegiem (Potok Górny). *Jak zędra naleci w zimie, to robi sie zimno i ślisko na drodze* (Luchów Dolny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

D. lp. *zędry*; D. lm. *zędrów*; wymowa: *zendra, zyndra*.

Por. *chlapanina, plucha, pluta, śreżoga*.

Zgniły zielony ‘kolor khaki’

Wojsko to ma te mundury zgniłe zilone (Lipowiec). *Mnie sie podoba taki kolor zgniły zilony, nawet miałam take bluzke* (Siedliszcze gm. Dubienka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zgniłego zielonego*; D. lm. *zgniłych zielonych*; wymowa: *zgniŷyŷy żelony, zgniŷyŷy żilony*.

Ziąb ‘bardzo zimno, duży mróz’

Ale dzisiaj ziąb, najłepi w domu siedzić (Komodziańska). *Ziąb taki na dworze, a my pierzym przy przerebli, tak kiedyś było* (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *Ziąb taki dzisiaj, takie zimne powietrze* (Potok Górny). *Na dworze mróz, lutość, taki ziąb* (Wysokie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

D. lp. *ziąbu*; D. lm. *ziąbów*; wymowa: *żomp, żump*.

Por. *łodówka, luto, lutość, mroźno, zimnica, zimno*.

Zieleń ‘kolor zielony’

Mie zieleń to sie podoba, zawsze coś z ubrania w zileni miałam (Stawek). *Starszy swat miał tako różge, to taki pięcioramienny jak gdyby świecznik, a to było z kwiatów. Ogromny kwiat piwonii jak gdyby, coś w rodzaju biały kwiat piwonii, później było dużo zieleni liści i biała wstażka* (Komodziańska). *Zieleń robi sie przy pisankach z serdecznika, bobrka trójlistkowego, trojeści pospolitej oraz suszonego młodego żyta* (Strzelce). *Choinka, to drzewko wniesione do domu, to znaczy, że bedzie zdrowie, bo to zieleń, a zieleń ty choinki to taki symbol życia, miłości, tak mówili stare jeszcze, nasze dziadki, babcie, a oni mądre byli, dużo wiedzieli* (Bychawka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zieleni*; D. lm. *zieleniów*; wymowa: *żeleń, żeliń*.

Por. *zieleniutki, zielony*.

Zieloniutki ‘kolor zielony’

Zieloniutki to jest kolor roślin (Wólka Kątna). *Toja to jest zawsze zieloniutka, takie gałżki z igielkami w liście sie układającymi i takie szypułki ma, łowocki takie* (Bukowa).

Dawno rośli barwinki w łogródkach takie zieloniutki i ubirali palmy, grumnice, koczyki ze święconym tym barwinkiem zieloniutkim (Błonie). No, to drugiego lutego, no to też gromnice ubirali. Dzisiaj inaczy ubirajo, dawno inaczy. Barwinki takie zieloniutki to i pod śniegiem rośli, i ubirali tem barwinkiem (Turzyniec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zieloniutkiego*; D. lm. *zieloniutkich*; wymowa: *żelońutki, żeluńutki*.

Por. *zieleń, zielony*.

Zielonkawy ‘kolor bladozielony’

Ja lubiała taki kolor zielonkawy, ładny na chusteczke, na bluzke (Podlesie Małe). Ściany w pokoju se umalowałam na zielonkawy kolor; ładnie to wyglądało (Kolonia Drzewce).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *zielonkawego*; D. lm. *zielonkawych*; wymowa: *żelonkawy, żelunkawy*.

Zielony ‘kolor zielony’

Gromnice ozdabiajo wstążko na take cześć, że Matka Boska była ubrana czyściutko, bilutko przypasana była też wstążko, a tym zilonym sie ubiera, ży to jezd życie, zilone, żywe, gałązka życia (Modryniec). Święciliśmy takie świce z wosku, grumnice. Ozdabiało sie jo biału albo niebiesku wstążko i gałązko mirtu. To były kolory Maryjne, a mirt to życie, bo zieluny nawet w zimie (Wierchowiska). Święconke stroili barwinkiem, bukszpanem, asparagusem, bo musiało być coś zielonego (Jarczówek). Wianeczki, wianuszki to z róży sie robi, kiedyś to zbierałam z łąki zielone rośliny na wianeczki (Sulów). Anginiasz to un taki wiecznie zilony, inaczy to jest ruzmaryn (Lipiny Górne). Bobrowionka to taki patyk zieluny z bobru, na bobrze zilonym jest bobrowianka (Sulów). Niedostane to jak jesce owoce nie so zółte cy czerwone, ale zielone (Kluczkowice). Szczypior to jak ziluny i jak już suche, to takie cimne, żółtawe to tyż szczypiór tyn jest (Turka). Szczypiorek to zielona nać cebuli, co rośnie w ugrodzie (Stryjów). Szczypióra to to na cybuli, to takie nad zimio zilone (Majdan Sopocki). Szczypióra to zielona nać cebuli (Osmolice). Zilone na cybuli to szczypiórka (Dubienka). U morkwy to zilone nad zimio to jest chmilina (Alojzów). Winograd to owoc o zielonym lub różowym kolorze, wykorzystywany do produkcji win (Ortel Królewski). Winograd to owoce, no zylonyj, żółtyj, czarnyj je winograd (Kostomłoty). To takie przy ziemi samej takie drobniutki, ja to całe też kepy sie rwie tego, ten muchotryk taki zielony (Gołąb). Żywopłot to zilone ogrodzenie (Ruda Solska). Płot może być zy sztachetów, ale może być i żywy, zilony, u nas na starym miejscu był taki żywy płot (Komodzianka). Jagodnik to chwast o drobnych białych kwiatach przemieniających sie w zielone kuleczki (Żurawnica). A na Zielune Świątki to sie przynosiło, przywoziło sie drzewa jakie, przeważnie brzyzine, zawsze sie wkopywało przed siniu, żeby to wiadumu było, że to były Zielune Świątki. Przynosiło sie wis taki zieluny, kładło sie w mieszkaniu, na podwórzu, nieraz to aż do samy drogi sie wyścielało, że widać było że Zielune Świątki, a teraz nie ma wisu ani mało kto te brzyzine przywiezie, i koło, postawi przy płocie czy tam gdzie, tak jak kiedyś (Zgoda). Na Zielune Świątki to jeszcze majono domy lepiechem. Musiało być wszędzie zielono, to rzucili tyn lepiech po mieszkaniu, za obrazy wtykali, za strzechy (Ujazdów). Brali len i tym lnem owijali u góry te gromnice, w tym lnie musiało być coś zilonego i kuniecznie niebieska wstążeczka w kokardke związana (Moniatycze). Angorka to wetniane, takie

jakby na drutach rubione, no i kolory różne, ja miałam take zilone, bo to malowane było ta wełna z angory (Żulin). A to wsio może być, o zielone może być jak bluzka, sukienka, bo mam take bluzke (Zakłodzie). Burka to wełniana spódnica i w kolorach bez wzorków, tak w kolorach zielonym, czerwonym, pomarańczowym, czarnym, brązowym, grubsza taka ta spódnica to już burka (Niedziałowice). Burka to wełniana spódnica z cienko przedzonej wełny w jednolitym kolorze, zielonym, czerwonym, pomarańczowym, bordo, czarnym, brązowym i popielatym, zdobili jo perebory (Wólka Tarnowska). Burka to dawna wełniana spódnica, w kolorach przyważnie żółtym, buraczkowym, zielonym, bursym (Opole). Był fartuch, farbowało sie te nici na cerwuno, zieluno, granatowo i robiło sie burki, takie zapaski. Burki to fartuchy wełniane własnej roboty (Pogonów). Chłopy miały łoficerki i zielone spodnie z bufami, spodnie takie były do oficerków (Branew). Krajka to baruny i długi pas lniany lub parciany w kulorze zilonym, czarnym i żółtym, tak razem łączonych (Dołhobyczków). Saczek był szyty z czarnyj, zielonj lub granatowyj wełenki (Radzanów). Spódnice barchanowe z kupnego materiału były przyważnie w jednym kolorze, u nas to sine, czarne, zilone, brąz kawowy (Kolechowice). Spódnice zimowe, wełniane szyto z czterech pótek. Kolory to buraczkowy, zielony, granatowy, niebieski (Majdan Kozłowiecki). Puwate sie bili na bioto, a ściany na nibiesko czy ziluno (Zawada). Znaczy robili pisanki na Przewody. I te pisanki pisali tym woskiem, a późni pchali to w te, robili albo z cybuli szczypiór, dużo szczypiór z cybuli, to byli takie, wychodziło takie, ta farba taka, tego szczypióra gotowali w wodzie i to brązowe, ciemnobrażowe, jak jajko włożył, to jajko było takie ciemnobrażowe, a ten włosk prosze pani, tylko to wkładali w zimne te wode. Albo brali prosze pani, te żyto takie jak było już na wiosne, już zielone, to tego żyta nazżynali i nagotowali, to było zielone, taka była zielona (Krasnobród). Jaja gotowano w skórkach cebuli, wtedy te jajka miały brązowy kolor. Żeby jaja były koloru zielonego, no to gotowano je w trawie i w liściach pokrzywy albo w jakichś innych ziołach (Kopyłów). Jajka malowało sie w tulinach cebuli albo w zilonym życie, żeby kolor złapali (Krynica). Jajka sie malowało, [. . .], trawe czy młode zboże sie brato i to już zielone było. I to były pisanki na Wielganoc, bo dawno to pisanki musiały być, tak już było ustanowione (Nowa Wieś). Jajka to przeważnie sie w cebulaku malowało. Na te jajka to sie byczki mówiło. Gotowało sie jajka w wywarze z zielonego żyta albo z kory olchowej, no i wtedy jajka były zilone abo brązowe (Putnowice Wielkie). Kraska to czyruona była, nibieska była, zielona, a i czarna, i dopiero sie wosku bierze, potem ten wosk oblizie, i tak pisanke sie pisało, take kraske (Chłopiatym). Pisanki pisze sie woskiem i majo rysunek woskiem robiony, potem sie jich barwi w tulinach z cebuli na żółto, listków jemioły, młodego żyta na zielono, kory olchowej albo dębowej na czarno (Drelów). Pisanki to były drapane albo były malowane woskiem, gotowane w cebuli i zielonym życie (Janowice). Piski byli pisane woskiem w takie wzorki różne, kótka, kreski, grabki, kwiaty, listki, kwadraty, trójkąty, co tam kto umiał zrobić, i to woskiem i w tulinach z cebuli na żółto, na brązowo, w życie młodym na zilono (Staw Noakowski). Wołoczebne, to te jajca farbuję na zielono w życie zielonym, w cybuli na żółtawo. Wołoczebne to sie dajo dzieciom chreszczonym. To dziwczyna daje wołoczebne tymu, chto oblał, to już taka obstanowa była (Bohukały). Przed weselem zbierały si pannenki u przyszłej młodej w domu i robiły tako różge. Brały gałązki sosny i jo ładnie ozdabiały. To sie wstążeczki dawato i zielonych listków troche, zioła też jakieś różne tam były. I jak one te różge robiły, to przy tym piosenki różne śpiwały (Bytyń). Rano zdjeno sie siano ze stołu i spod stołu. Kromke chleba i czosnykiem natar tata i oplątek zielony dla krów, taki kolorowy oplątek był i każdej krowie dał, ale tylko krowom. Jak co zostało z pośniku, to sie pozlewało i dawato krowom. Tylko krowom, bo woły byli koło Pana Jezusa, a krowa to jak wół, na te pamiętke sie dawato (Baranów). Ługórki jak sa-

dziko sie w Zilone Subote, to byli zilone i durodne, to prawda i do dziś sie sprawdza (Rogóżno).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *zielonego*; D. lm. *zielonych*; wymowa: *żelony, żeluny, żilony, żiluny*.

Por. *zieleń, zieloniutki*.

Ziemisty ‘kolor szary, blady’

Ma cere take ziemiste, żadnego koloru ni ma (Gardzienice). Ziemisty to taki jak zimia jest (Staw Noakowski). Jak kto taki na gębie, że ni ma koloru, to sie mówi, że ma ziemiste cere (Lubenka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechna.

D. lp. *ziemistego*; D. lm. *ziemistych*; wymowa: *żemisty, żimisty*.

Zima ‘pora roku’

Zimy były mroźne, strasznie dużo śniegu. Pamiętam tako zime, że położyliśmy sie spać, rano wstajemy, a drzwi nie można otworzyć. Kopaliśmy tunele takie do obory, do stodoły, bo nie można było dojść (Wysokie). Jak była zima, to po tym śniegu ja sie ochodził (Uhnin). Zima to smutna jest, bo wszystko zamiera (Podlesie Małe). Zima, to jak jest śnieg i mróz (Biała). Kiedyś to była zima, bardzo teга zima (Garbów). Zima to czas, że mróz wielgi, idzie śnieg (Sułowiec). Sanie teraz mało co nie zaginęły. Dopiero teraz odezwały sie, jak ciężka zima przyszła. Zima stulecia nazywajo (Nowodwór). No, w zimie mróz był i prało sie na wodzie, nie tak jak teraz, że wszystko po domach (Sulmice). Po wodzie to było prosze ciebie ze trzy kilometry w zimie, mało nie umarła, bo to zima ostra była (Babin). Kiedyś to byli zimy, to był mróz, to było wyjść na dwór postuchać było, to płoty trzeszczeli, drzewa pękali z mrozu, to byli mrozy. Teraz już pare lat takie łagodne zimy mamy (Krasnobród). Dawno zima to zasy po kolana, mróz ścisnoł (Uchańka). Tera takich zim ni ma jak byli, teraz to smutne zimy, bo byz śniegu prawie (Rogatka). Kobiety to mieli całe zime przedzenia (Szperówka). Cało zime międliłi, przedli, żeby byli nici. I te nici lniane sie malowało, du tkocza nieśli no jeszcze te nici, i un robił płótno (Żrebce). Zimowo poro w polu ni ma roboty, bo w zimie zimia odpoczywa (Ortel Królewski). A były takie chustki pluszówki, takie co na zime, co to już do święta sie tego, takie pluszówki (Stryjno Pierwsze). Baby w barchankach chodziły całe zime, bo mróz, zimno było (Wierzbica pow. Kraśnik). Barchanka to ciepła spódnica na zime (Kryłów). Biłgorajce byli ciepłe na zime, miętkie takie buty i z kaloszami, czego tak nazywali, to nie wim (Kotlice). Burki wełniane były na zime, takie spódnice samodziałowe w drobne prażki lub granatowe (Karczmiska). Na zime była spódnica burka (Stary Bidaczów). Kabacik był na podszewce, a w zimie na wacie (Rebizanty). Palto ciepłe ubranie na zime (Grabowiec). W zimie chłopci mieli czapki rogatywki z sukna, do czterech rogów przyszyte były cztery wełniane niebieskie pompony (Gardzienice). Jesienio i zimo byli sukmany z brązowego sukna, długie do kostek (Dorohusk). Uszanki byli na zime takie, żeby zakryć uszy, bo zimy byli srogie (Kały). Zimo zimno było, no i ubierano spodnie szyte z sukna z wełny owczej, chołoszni. Zimo na Momotach nosili gospodarze czapki na cztery powiaty (Momoty Dolne). Kalesony to męska część garderoby noszona w zimie (Wola Uhruska). Na zime to domki dzieci robili i te patzki tu sie zlatowały (Polubiecze Wiejskie). Zagata to jest takie ocieplenie mieszkania na zime, taka pirzynka chatupy (Goraj). Bo na zime to sie zagate układało, belki blisko siebie przy domu i za belki

słome, liście sie napychało, tylko mijsce na małe okno zostawiano (Wojślawice). Zagata to ocieplenie chaty na zime, takie belki sie ustawiało koło domu, a do środka szmaty i liście, i sie deptało to, żeby zbite było i wiatr nie przechodził przez to, i to ocieplało izbe przez zime. Każdy ocieplał, tylko nie wszyscy liśćmi, kłakami, a bogaty to na przykład samymi szmatami, bo nie było innego wyjścia, każdy chciał mieć ciepło w chatupie na zime (Rakołupy). Zagate robili na zime, zagata dawała ciepło w chatupie, to jeszcze sie wróble ścieliły przez cało zime w ty zagacie (Rozięcín). Zagata to był dom, pali takich nabite, ji tam napchane takiego, takiego mchu, ugacony dum był na zime, żeby było ciepłi, taka zagata była, wszystkie dumy byli tak gacune tako zagato na zime (Rozkopczew). W jesień, w zime, to dzieci sidzieli i bilacze wybirali z prosa, bo proso było swoje (Dzielce). Jak na Grumniczny z dachu ciecze, tu sie zima długo wlecze (Modryniec). Na Barbary jak błoto, to zima jak złoto (Jasionka). Jak w zimie wruny sie dro tak, no to w zimie zawieje wielgie bedo (Majdan Stary). Zima, to jak liście dęba so na drzewie, a ni na ziemi, to zimy nie bedzie (Hedwizyn). Jak mróz na święte Agnieszke, to zima sie powlecze, bedzie długa zima (Hucisko). Z dębu wróżyli, jak bedzie zima, jak liście opadajo wczesni, to bedzie wczesna (Malewszczyzna). Od świętego Marcina zima sie zaczyna (Dys). Święta Agnieszka wypuszcza ptaszka z mieszka, gdy zima nie pouróci, znaku nie da, na ziemi już nie jest bieda (Zagórze).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. zimy; D. lm. zim; wymowa: *żima*.

Zimna Zośka ‘dzień świętej Zofii, przypadający piętnastego maja, w czasie którego następuje ochłodzenie i przymrozki nocne’

Jeszcze trza poczekać z sadzaniem ogrodu do zimny Zośki (Rakołupy). Pierw ogrodniki, a potem zimna Zośka musi przejść i dopiro można spokojnie sadzić ogrody (Podlesie Małe).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. zimnej Zośki // zimny Zośki; wymowa: *żimna zośka, żimno zośka*.

Zimne ogrodniki ‘dni od dwunastego do czternastego maja, w czasie których następuje ochłodzenie i przymrozki nocne’

Świętych Pankracego, Serwacego i Bonifacego przypada w maju i to so zimne ogrodniki, trza sie strzymać z sadzaniem roślin na ogrodzie, bo mogo wymarznąć (Podborcze). Jeszcze trza z pomidorami poczekać na zimne ogrodniki (Skoki). Zimne ogrodniki to so od dwunastego do czternastego maja (Chomęciska Duże). A pomidory to sie sadziło w maju, ale to już po pietnastym maja, po tych ogrodnikach, po zimnych ugrodnikach (Nowiny).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lm. zimnych ogrodników; wymowa: *żimne ogrodniki, żimne uogrodniki, żimne ugrodniki, żimne uogrudniki*.

Por. ogrodniki.

Zimnica I – tom II: 349.

Zimnica II – tom VIII: 465–466.

Zimnica III ‘bardzo zimno, duży mróz’

Opatuliła sie, że tylko czubek głowy było widać, bo zimnica straszna (Deszkowice I). Na tako zimnice chce ci sie wlic go du miasta (Sól). Kiedyś to zimnica była na dworze, bo mrozy byli wielgie, a i w chałupie nie bardzo było czym palić (Tuchanie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa.

D. lp. *zimnicy*; D. lm. *zimniców*; wymowa: *zimńica*.

Por. *lodówka, luto, lutość, mroźno, ziąb, zimno*.

Zimno I – tom VIII: 466.**Zimno II** ‘bardzo zimno, duży mróz’

Zimno jest w zimie, zawsze to zimno łączy sie z zimo (Wola Gałęzowska). Zimny wiatery i jak troszki mróz, to już zimno sie robi (Sąsiadka). Jakoś zimno sie zrubilo, trza bedzie ruzpalić w ogrzewalniku, bo już pora, już zima i zimno (Sułów). Byli cztery tygodnie adwentu i roraty zawsze obowiązkowo o szósty rano. Z tako świeczuszko z uwiązano niebiesko wstążeczko sie chodziło. Zimno było, ale zawsze przed szkoło sie szło, bo jak to, żeby ni szed kto, tego to nie do pomyslenia było (Siedliszcze gm. Siedliszcze). Święta Jadwiga zimno niesie, tak mówili zawsze (Witoroż). Po południu, jak słońce chyliło sie ku zachodowi, to czerwone, słońce zachodzi czerwono, to bedzie zimno. [. . .]. Wieczorem, i to do dzisiaj jest, i to jest prawda, jak wrony siadajo na wierchołkach drzew, jak najwyżej, to właśnie bedzie w nocy zimno. I to jest prawda, bo ja tutaj też obserwuje, w domu obserwowałam i tutaj. Taka brzoza wielka jest, to już wiem, że w nocy bedzie zimno. One sie wszystkie pchajo jak najwyżej (Wysokie).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zimna*; wymowa: *zimno*.

Por. *lodówka, luto, lutość, mroźno, ziąb, zimnica*.

Zimny wiatery

Najgorszy to zimny wiatery w zimie (Studzianki). Zimny wiatery zawieje, i już zimno sie robi (Witaniów). Ale dzisiaj zimny wiatery, i od tego wiatru jest tak zimno (Oszczywik).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zimnego wiatru*; D. lm. *zimnych wiatrów*; wymowa: *zimny úater*.

Por. *zimny wiatery*.

Zimny wiatr

Mróz niwielgi, ale zimny wiatr i jest strasznie zimno (Wólka Kańska). Jak jest zimny wiatr, to nawet jak mrozu wilgiego ni ma, to strasznie zimno jest (Osiczyna).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zimnego wiatru*; D. lm. *zimnych wiatrów*; wymowa: *zimny úat, zimny úatr*.

Por. *zimny wiatery*.

Zimoluch ‘człowiek, który łatwo marznie’

Z niego taki straszny zimoluch, zimno i zimno mu (Hucisko). Ale z ciebie zimoluch, wiecznie opatulony, i wiecznie ci zimno (Ciosmy).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Hucisko, Ciosmy, Łazory (zob. mapa 24).

D. lp. *zimolucha*; D. lm. *zimoluchów*; wymowa: *zimolux*.

Por. *zimoludek, zmarzłak, zmarzłuch, zmarzłak, zmarzłuch, żmora*.

Zimoludek ‘człowiek, który łatwo marznie’

Ale z ciebie zimoludek, troszke chłodni i zaraz ci zimno (Orłów Drewniany). *To dziecko to taki zimoludek, zawsze mu zimno* (Bończa).

Źródła: PM, MG.

Geografia: Ostrzyca, Stryjów, Orłów Drewniany, Bończa (zob. mapa 24).

D. lp. *zimoludka*; D. lm. *zimoludków*; wymowa: *zimoludek*.

Por. *zimoluch, zmarzłak, zmarzłuch, zmarzłak, zmarzłuch, żmora*.

Zlewa ‘wielki, nagły deszcz bez grzmotów’

Zlewa to wielki, nagły deszcz (Karmanowice). *Zlewa to wielki deszcz* (Podborcze). *Zlewa taka lunyła, że woda drogo płynęła jak ryka* (Nielelew). *O, dzisiaj poszła dobra zlewa, aż kartofle powypłukiwało* (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). *Podobno na Woli była tako zliwa, a tu nas jeno pokropiło* (Sól).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 14).

D. lp. *zlewy*; D. lm. *zlewów*; wymowa: *zlewa, zliwa*.

Por. *polewa, ulewa, ulewny deszcz, zlewny deszcz*.

Zlewny deszcz ‘wielki, nagły deszcz bez grzmotów’

Poszeł zliwny dyszcz i troche nasiąkła ta zimia, bo było już sucho (Pokrówka). *Zlewny deszcz sie rzucił, ale to dobrze, bo sucho było* (Stara Wieś).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 14).

D. lp. *zlewnego deszczu*; D. lm. *zlewnych deszczów*; wymowa: *zlewny dešč, zlewny dyšč, zliwny dyšč*.

Por. *polewa, ulewa, ulewny deszcz, zlewa*.

Złe I – tom X: 537.

Złe II ‘wir powietrzny’

Jak sie taki wiatер zerwał, w taki słup sie kręcił, to mówili, że to złe jest (Wola Gułowska). *Złe lata i kręci na drodze, drzew nałamało, dach zyrwało, przywraca wszystko* (Adamów).

Źródła: PM, MG.

Geografia: okolice Łukowa.

D. lp. *złego*; D. lm. *złych*; wymowa: *zue*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańczy, diabeł tańczy, diabeł wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, świni wicher, świni wicher, świński wiatер, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicher, wicher, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe lata, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiatер*.

Złe lata ‘wir powietrzny’

Jak złe lata, to trza sie chować i uciekać (Ochoża). Złe lata i co spotka na drodze, to wyrwie, pułamie, tak to kręci i złe lata (Niedziałowice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Chełma.

Wymowa: *ẓu̇e* *lata*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paszkodnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe się żeni, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Złe się żeni ‘wir powietrzny’

Niedobry on jest, niedobry, bo coś przewróci, pułamie. Jakby złe się żeniło, diabełek jakby się żenił (Chodel). Złe się zyni i drzew nałamało, płot mi ruzwaliło (Grady).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: okolice Bełżyc i Opola Lubelskiego.

Wymowa: *ẓu̇e* *śe* *żeni*, *ẓu̇e* *śe* *żyńi*, *ẓu̇e* *śe* *zyńi*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paszkodnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, zło lata, zły duch, zły wiater.*

Zło lata ‘wir powietrzny’

Zło lata to trza uciekać i chować sie, bo to niszczy wszystko, co spotka na drodze, pare minut i las pułamało (Stara Wieś). Wiatr sie w kółko kręci, a jak tylko sie pojawił, to ludzie ucikali i mówili, że zło lata i strach wielgi (Siemień).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: okolice Parczewa i Radzyna Podlaskiego.

Wymowa: *ẓu̇o* *lata*.

Por. *bałwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się żeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaś, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paszkodnik, srala bartek, świni wicher, świni wichur, świński wiater, świński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wichur, wichura, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawichur, zawierucha, złe, złe lata, złe się żeni, zły duch, zły wiater.*

Złocisty ‘kolor złoty’

Moja wnuczka jak była mała, to miała takie włosy jakby złociste, taki kolor złocisty (Stulno). Złocisty to troche jak złoty i tak sie mieni tyn kolor (Nowa Wieś).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *złocistego*; D. lm. *złocistych*; wymowa: *zuóciŝty, zuúciŝty*.

Por. *złoty*.

Złoty ‘kolor złoty’

Piŝcionki na palcu to majo złoty kolor (Dys). *Choinka przewaŝnie była ze ŝwierka. Szyszki ze ŝwierka malowali na róŝne kolory. Na złoty kolor, na srebrny, jak kto chciał* (Błonie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *złotego*; D. lm. *złotych*; wymowa: *zuoty, złoty*.

Por. *złocisty*.

Zły duch I – tom X: 538–539.

Zły duch II ‘wir powietrzny’

Zły duch sie kręci, tak ŝeby na złe zrobióć, zakręci i dachu ni ma, drzewo wyrwane (Gąsioro). *Zły duch to taki wiater z kurzem i tak miecie, wyrwa drzewa, dach tu zdjeno u sąsiada, takie paskudne i straszne* (Zahajki pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, PZ, KAGP, MG.

Geografia: Bezwola, Ossowa, Gąsioro, Źakowola, Zahajki pow. Biała Podlaska, Wirkowice.

D. lp. *złego ducha*; D. lm. *złych duchów*; wymowa: *zuy dux*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się ŝeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaŝ, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, ŝwini wicher, ŝwini wicher, ŝwiński wiater, ŝwiński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicher, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawicher, zawierucha, złe, złe lata, złe się ŝeni, zło lata, zły wiater*.

Zły wiater ‘wir powietrzny’

Nalecioł zły wiater i dach zyrwało jedno strono z ubory, tam dały drzewo wyrwało (Dębica). *Zły wiater to taki, co drzewa przywraca, łamie, dachy zrywa* (Dawidy).

Źródła: PM, PZ, MG.

Geografia: Sitno pow. Biała Podlaska, Dawidy, Dębica, Górka, Kolechowice, Zakrzów.

D. lp. *złego wiatru*; D. lm. *złych wiatrów*; wymowa: *zuy úater*.

Por. *batwan, czort, czort kręci, diabeł, diabeł hula, diabeł idzie na obiad, diabeł kręci, diabeł lata, diabeł leci, diabeł się ŝeni, diabeł tańcuje, diabeł tańczy, diable wesele, głupi jaŝ, huragan, kominek, kręciek, kręciwiater, krętarz, krętawica, morski wir, paskudnik, srala bartek, ŝwini wicher, ŝwini wicher, ŝwiński wiater, ŝwiński wicher, trąba, trąba morska, trąba powietrzna, trąba wiatrowa, tuman, wicher, wicher, wicher, wierówka, wir, wirus, zasraniec, zawicher, zawierucha, złe, złe lata, złe się ŝeni, zło lata, zły duch*.

Zmarzłak ‘człowiek, który łatwo marznie’

Zmarzłak to bardzo łatwo marznie (Siedliska pow. Łuków). *Troszke zimni, a tyn juŝ krzyczy, zimno. Taki zmarzłak z niego* (Janiszkwice).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna zachodnia i środkowa, rzadziej w części wschodniej (zob. mapa 24).

D. lp. *zmarzlaka*; D. lm. *zmarzłaków*; wymowa: *zmarzłak, zmarzłok*.

Por. *zimoludek, zimoluch, zmarzłuch, zmarzłak, zmarzłuch, żmora*.

Zmarzłuch ‘człowiek, który łatwo marznie’

Zmarzłuch to człowiek, co boi się zimna, ciepło się ubiera (Zamch). Jemu zawsze zimno, taki zmarzłuch i tyle (Orłów Drewniany). Na starość to już zy mnie taki zmarzłuch, wiecznie mi zimno (Podborcze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia i południowa, okolice Lublina i Lubartowa (zob. mapa 24).

D. lp. *zmarzłucha*; D. lm. *zmarzłuchów*; wymowa: *zmarzłux*.

Por. *zimoludek, zimoluch, zmarzłak, zmarzłak, zmarzłuch, żmora*.

Zmarznąć ‘odczuwać zimno, zmarznąć’

Jak ja mogła zmarznąć na tym przystanku, to nie do opowiadania (Żółkiewka). Ni mam za bardzo czym palić w piecu i człowiek się ubiera, żeby ni zmarznąć w chatupie, bo w nocy to już bardzo zimno się robi (Turobin).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *zmarzność, zmarznuć*.

Por. *marznąć, schybnać*.

Zmarzłak ‘człowiek, który łatwo marznie’

Zy mnie to taki zmarzłak, muszę mieć ciepłe ubranie (Branica Radzyńska). Zmarzłak i tyle, zawsze mu zimno, w domu napalone, a tyn krzyczy, że zimno (Dorohucza).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 24).

D. lp. *zmarzłaka*; D. lm. *zmarzłaków*; wymowa: *zmarzłak, zmarzłok*.

Por. *zimoludek, zimoluch, zmarzłak, zmarzłuch, zmarzłuch, żmora*.

Zmarzłuch ‘człowiek, który łatwo marznie’

Zmarzłuch, to prędko marznie i zawsze mu zimno (Buśno). Ale z ciebie zmarzłuch, naubirane tych szmat, a tu wcale nie jest tak zimno (Dębica).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: zasięg rozproszony (zob. mapa 24).

D. lp. *zmarzłucha*; D. lm. *zmarzłuchów*; wymowa: *zmarzłux*.

Por. *zimoludek, zimoluch, zmarzłak, zmarzłuch, zmarzłak, żmora*.

Zmiana pogody

I przeważnie zmieniała się pogoda też na, jak księżyc był, to nów nazywały, no to mówiły, na nów to się odmieni, na nów zmiana pogody (Lipa). Na deszcz księżyc jest w kole, a na pogodzie się powiększa, taka wróżba na zmianę pogody (Sasiadka). Zminio się pogoda, to księżyc się zmniejsza (Zaburze). Zmiane pogody kiedyś czytali ludzie z księżycy, jak różki do góry miał, to pogoda, a jak taki mętny, ciemny był, to deszcz pewny (Chmiełek). Jak księżyc blade, zaćmiony i tak jasno za bardzo nie świeci, to już będzie zmiana pogody (Borowiec). Ale tyż tak ze stunka i księżycy pogody przepowiadały tu

nos. Dajmy na to stunko. Było stunko takie za młgu, zamglune, takie niewyraźne do kuńca, te promienie jego takie nie su jaskrawe, to godały, że mo sie na zmianie pogody i tyż za dwa, trzy dni bedzie padoł dyszc. Albo jak stunko już zachodzi, mo sie ku zachodowi i jest takie bystre, łostre, z żółtu poświatu, to w porze zimowy godaju, że mo sie na mróz. Albo jak stunko jest na zachodzie i mo taku poświacie czerwunawu, tako poświata z podczerwiniu znacy sie, to godaju, że bedzie dyszc (Świeciechów).

Źródła: PM, BT, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *zmiana pogody, zmiana pugody.*

Zmiącz ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

W czasie zimy czasem zmiącz jest, nagle zmiącz (Sąsiadka). Mróz puścił, zmiącz jest, ale czy to już tak bedzie, czy zima nie wróci, to nikt nie wi (Gorajec).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: Sąsiadka, Żrebce, Zaburze, Gorajec, Mikrelipie, Kawęczyn (zob. mapa 18).

D. lp. *zmiączu*; D. lm. *zmiączów*; wymowa: *zmonč, zmunč.*

Por. *folga, odelga, odelża, odliga, odmięcz, odmięka, odwilg, odwilż, zelga, zmiączka, zmięka.*

Zmiączka ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

A nagle ocieplenie w zimie to zmiączka nazywano, że już zmiączka przychodzi, właśnie robi sie cieplej, śnieg topnieje to znaczy, że zmiączka następuje (Chrzanów). Zmiączka w zimie, zrubilo sie ciepło i śniegu juz prawie ni ma (Wólka Ratajska).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowo-zachodnia i Trawniki, Dorohuczka, Siostrzytów (zob. mapa 18).

D. lp. *zmiączki*; D. lm. *zmiączek // zmiączków*; wymowa: *zmončka, zmunčka, zmoncka, zmuncka.*

Por. *folga, odelga, odelża, odliga, odmięcz, odmięka, odwilg, odwilż, zelga, zmiącz, zmięka.*

Zmierzch ‘zmierzch – pora dnia od zachodu słońca do nastania ciemności’

Zmirzch jest po zachodzie słońca, przed wieczorem (Motwica). Zmierzch to kiedy sie zaczyna robić ciemno (Międzyrzec Podlaski). Zmierzch to pora dnia, jak zaczyna sie robić cimno, słońce już zaszło (Krzemień). Zmirzch, już słońko jest nad zachodem (Susiec). Pora dnia od zachodu słońca do ciemności to zmierzch, zmrok (Wysokie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna (zob. mapa 37).

D. lp. *zmierzchu*; D. lm. *zmierzchów*; wymowa: *zmešx, zmešk, zmišx, zmišk.*

Por. *ciemno, ćmak, mrok, szarówka, zmrok.*

Zmierzcha się

Słońko jest nad zachodem i powoli zmirzka sie (Zielone). Zmierzcha sie zaraz po zachodzie słońca (Brzeźnica Bychawska). Zmirzcha sie, słońeczko zaszło (Krzemień).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechna.

Wymowa: *zmešxa še, zmišxa še, zmiška še.*

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczeje, mroczy się, mrok idzie, mrok pada, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, ściemnia się, zmracza się, zmrok się robi, zmroka się.*

Zmięka ‘nagle ocieplenie w czasie zimy’

Trzeba poczekać, aż będzie zmięka, bo tera do lasu ni wjedzie (Wólka Abramowska). Jak zmięka przydzie w środku zimy, to nie jest dobre dla roślin (Branew). Zmięka na dworze, śnieg taje (Wawolnica).

Źródła: PM, KAGP, KM, MG.

Geografia: Słotwiny, Wawolnica, Ożarów, Ługów, Wólka Ratajska, Branew, Kocudza, Wólka Abramowska (zob. mapa 18).

D. lp. *zmięki*; D. lm. *zmięków*; wymowa: *zmięka, zmięka*.

Por. *folga, odelga, odelża, odliga, odmięcz, odmięka, odwilg, odwilż, zelga, zmiącz, zmiączka.*

Zmoczoney ‘zmoczoney deszczem, rosą’

Roso to tyż może namoknąć, i już tak zmoczone siano to sie ni nadaje do zabrania z tąki (Rogów). Troski dyscu i juz zboze zmucone, kombajn nie wlozie na pole (Kłoczew). Pod osiko można sie schować przyd deszczem, ale bedziesz zmoczoney cały. To było tak, że Matka Boska z Jezusem, jak zaczął padać deszcz, schowali sie pod osike. No, i zmoczyło ich, zmokli pod to osiko. No, i Matka Boska powiedziała, żebyś sie trzęsa do końca życia. I z tego ta osika sie tak trzęsie (Zarudzie).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zmoczonego*; D. lm. *zmoczonych*; wymowa: *zmočony, zmočuny, zmučony, zmocony, zmucony*.

Por. *sflażony*.

Zmoknąć

Dyszcz leje, a ja ide, bo co robić. Jak ja mogła zmoknąć, to nie da sie powiedzić, jedna woda na mnie (Białopole). Jak ni ma parasolki, to można nieźle zmoknąć na dyszczu, ale tera to každy z parasolko idzie, bo kiedyś to ni znali tego (Kolonja Zakalinki).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *zmoknońć, zmoknuńć*.

Zmora III – tom X: 540.

Zmracza się ‘zmierzcha się’

Zmracza sie zaraz po zachodzie słońca (Hedwiżyn). Zmracza sie i trza iść do dom, bo będzie potem cimno (Smółsko Duże).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja.

Wymowa: *zmrača še*.

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczeje, mroczy się, mrok idzie, mrok pada, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, ściemnia się, zmierzcha się, zmrok się robi, zmroka się.*

Zmrok ‘zierzch – pora dnia od zachodu słońca do nastania ciemności’

Zmrok, to jak robi sie ciemno (Sąsiadka). *Zapada zmrok i idzie sie do chatupy, bo na dworze cimno* (Orłów Drewniany). *W polu sie było do samego zmroku* (Wola Okrzejska). *Pora dnia od zachodu słońca do ciemności to zierzch, zmrok* (Wysokie). *Po zachodzie stunka to zmrok* (Świeciechów). *Już po zmroku przy figurze sie wszystkie zbierali na majówke i już konieczne takie pieśni, to Maryjne wszystko* (Deszkowice I).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna południowa i północno-zachodnia (zob. mapa 37).

D. lp. *zmroku*; D. lm. *zmroków*; wymowa: *zmrok*.

Por. *ciemno, ćmak, mrok, szarówka, zierzch*.

Zmrok się robi ‘zierzch się’

Zmrok sie robi po zachodzie słońca (Rudnik). *Z pola sie schodzi dopiero jak zmrok sie robi, jak słońce zajdzie, bo po zachodzie słońca to już robić ni wolno, bo to diabeł zabira, na diabła sie robi* (Lipa).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zmrok się robi*.

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczeje, mroczy się, mrok idzie, mrok pada, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, ściemnia się, zierzch się, zmracza się, zmroka się*.

Zmroka się ‘zierzch się’

Zmroka sie po zachodzie słońca i trza światło świecić (Zawada). *Zmroka sie i zara wieczór bedzie* (Sitno pow. Zamość).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

Wymowa: *zmroka się*.

Por. *ciemnieje, ciemno się robi, mroczeje, mroczy się, mrok idzie, mrok pada, mrok się robi, mrok zapada // zapada mrok, szaro się robi, ściemnia się, zierzch się, zmracza się, zmrok się robi*.

Zorka I ‘gwiazda, która ostatnia gaśnie rano’

Gwiazde poranno nazywajo Zorka, na niebie so jeszcze inne gwiazdy (Wyryki). *Poranno gwiazde ludzie nazywali kiedyś Zorka* (Tyśmienica).

Źródła: PM, MNL, MG.

Geografia: Wyryki, Tyśmienica, Glinny Stok, Kodeniec, Lubień, Ochoża (zob. mapa 30).

D. lp. *Zorki*; wymowa: *zorka*.

Por. *Gwiazda, Gwiazda Poranna, Jutrzenka, Jutrznia, Poranna Gwiazda, Ranna Zorza, Świtalna Gwiazda, Świtowa Zorza, Zorza*.

Zorka II ‘gwiazda wieczorna’

Zorka to piersza świeci o zierzchu (Szóstka). *My z wiczora wyglądali Zorke, patrzeli czy już jest na niebie* (Kolembrody). *Zorka sie pirsza zjawia na niebie wiczorem* (Bez-wola).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północna.

D. lp. *Zorki*; wymowa: *zorka*.

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa Gwiazda, Wieczorynka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Zorniczka ‘gwiazda wieczorna’

Zorniczka zawsze pirsza świeci o zmroku (Sitaniec). Zorniczka świeci pierwsza z wieczora, dobrze jo widać, jak jasne niebo (Zawada).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Zamościa.

D. lp. *Zorniczki*; wymowa: *zornička, zurnička.*

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa Gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorza, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Zorza I ‘barwny łuk na niebie pojawiający się po burzy i deszczu’

Zorza to takie kolorowe półkole na chmurach po burzy (Osuchy). Po dyszczu sie pokazuje zawsze kolorowa zorza, po dzisiejszemu tęcza (Malewsczyzna). Zorza nastaje zawsze po burzy (Maziły).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: okolice Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego (zob. mapa 6).

D. lp. *zorzy*; D. lm. *zorzów*; wymowa: *zoża.*

Por. *łuk, raduga, smok, tęcz, tęcza.*

Zorza II ‘blask różowy na niebie przed wschodem słońca’

Zorza to blask różowy na niebie przed wschodem słońca (Puchacze). Zorza to blask, który jest na niebie jeszcze przed wschodem słońca (Karczmiska). Czerwona taka zorza jest jeszcze z nocy (Trzebieszów). Zorza i niebo czerwone jest z rana (Krasne). Zorza już wstaje i człowiek musi wstać (Trawniki). Zorza jasna na niebie (Pokrówka). Zorza to blask różowy na niebie przed wschodem słońca (Hrebenne). Zorza wstaje i dzień wstaje (Sitaniec). Zorza to blask na niebie przed wschodem słońca (Mircze). Zorza już świeci (Zielone). Zorza nastaje z dniem (Osuchy).

Źródła: PM, KAGP, SSiSL I-1, MG.

Geografia: powszechne (zob. mapa 31).

D. lp. *zorzy*; D. lm. *zorzów*; wymowa: *zoża.*

Por. *łuna, poświata, rania zorka, rania zorza, ranna jutrzienka, ranna zorza, zorza ranna, zorze.*

Zorza III ‘gwiazda wieczorna’

Zorza piersza świeci wieczorem (Siennica Duża). Zorza to gwiazda widoczna na niebie, co pokazuje sie wieczorem (Zosin). Gwiazda, która pierwsza świeci wieczorem, to jest po naszymu Zorza (Ortel Królewski). Zorza to gwiazda, co sie zaświca w wieczór (Ochoża). Wieczorem pirsza sie świeci Zorza, taka gwiazda Zorza (Sitno pow. Biała Podlaska).

Źródła: PM, KAGP, SSiSL I-1, MG.

Geografia: Lubelszczyzna wschodnia.

D. lp. *Zorzy*; wymowa: *zoża.*

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa Gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza Wieczorowa, Zwierzęca.*

Zorza IV ‘gwiazda, która ostatnia gaśnie rano’

Zorza jest gwiazda, co jest widoczna na niebie rano (Sulów). Gwiazda poranna nazywa się Zorza i Jutrzenka, rano wschodzi, a później gaśnie (Wiryki). Zorza świeci jeszcze rano (Polichna). Zorza to pierwsza gwiazda widoczna rano (Pokrówka). Zorza to poranna gwiazda (Bonów).

Źródła: PM, KAGP, SSiSL I-1, MNL, MG.

Geografia: Lubień, Wiryki, Weremowice, Pokrówka, Andrzejów pow. Chełm, Alojzów, Bończa, Czołki, Udrycze, Trzydnik Duży, Sulów, Polichna, Dąbrowa Olbięcka, Stok, Zarzecze, Bonów, Osiny, Żyrzyn (zob. mapa 30).

D. lp. *Zorzy*; wymowa: *zoża*.

Por. *Gwiazda, Gwiazda Poranna, Jutrzenka, Jutrznia, Poranna Gwiazda, Ranna Zorza, Świtalna Gwiazda, Świtowa Zorza, Zorka.*

Zorza ranna ‘blask różowy na niebie przed wschodem słońca’

Zorza ranna to takie zaróżowione niebo jak jest (Stefankowice). Ja kiedyś lubiała wstać tak wcześnie, żeby jeszcze popatrzeć na te zorze ranne, na takie różowiotkie niebo (Jarosławiec).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Stefankowice, Jarosławiec, Rogów, Sławęcín, Czołki, Udrycze, Chomećiska Duże (zob. mapa 31).

D. lp. *Zorzy rannej* // *zorzy ranny*; D. lm. *zorzów rannych*; wymowa: *zoża ranna*.

Por. *tuna, poświęta, rania zorka, rania zorza, ranna jutrzienka, ranna zorza, zorza, zorze.*

Zorza Wieczorowa ‘gwiazda wieczorna’

Zorza Wiczorowa świeci zara, jak się zmirzchnie (Międzyzyleś). Zorza Wieczorowa to świeci najprędzy w wieczór. Innych gwiazd ni ma jeszcze, a już jest Zorza Wieczorowa (Samowicze).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Międzyzyleś, Elźbiecin, Kąty, Dobrynka, Lipnica, Bohukały, Samowicze.

D. lp. *Zorzy Wieczorowej*; wymowa: *zoża uęčorova, zoża uüčorova*.

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzenka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda, Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa Gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zwierzęca.*

Zorze ‘blask różowy na niebie przed wschodem słońca’

Zorze świeco bardzo węcśnie, a potem zorze gasno (Germanicha). Zorze już som na niebie (Bazanów Stary). Śpiewamy, kiedy ranne wstają zorze, bo te zorze to witają dzień (Siedliska pow. Łuków).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Lubelszczyzna północno-zachodnia (zob. mapa 31).

D. lm. *zorzów*; wymowa: *zoże*.

Por. *luna, poświata, rania zorka, rania zorza, ranna jutrzeńka, ranna zorza, zorza, zorza ranna.*

Zorzeje ‘słońce wschodzi i zaczyna się dzień’

Już zorzeje na świecie, trza wstawać (Majdan Sopocki). *Zorzeje i dzień sie zaczyna, robota sie zaczyna* (Łuszczacz). *Zorzeje i robi sie jasno* (Tarnawatka).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Zielone, Łuszczacz, Majdan Sopocki, Antoniówka, Tarnawatka, Nedeżów (zob. mapa 34).

Wymowa: *zożeje, zużeje.*

Por. *bryzga, bryżdzy się, dnieje, rozbryzga się, rozbryżdza się, rozwidnia się, świta, śwituje.*

Zwarzyć ‘zniszczyć rośliny przez przymrozek, pojawiający się wiosną lub wczesną jesienią’

Przymrozek zwarzył kwiat i wiśni w tym roku u nas będzie mało (Nowiny). *Żeby tylko przymrozek nie zwarzył pąków na drzewach, bo jabłek ni będzie* (Markuszów). *My chodzili ogni palić na polu, żeby tego tytoniu, co śmy jego zasadzili, przymrozek zwarzyć nie móg* (Sułowiec).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zważyć, zwożyć.*

Zwiastowanie pogody ‘przepowiadanie pogody’

Moje babcia to umieli, to zawsze zwiastuwanie pogody było u nich z tych dni, co od Wigilii do Trzech Królów szły. Ale to trza było umić odczytać, co i jak tego dnia na jaki miesiąc, ale oni to umieli i im to zwiastuwanie pogody zawsze wychodziło jak trza (Twojryczów). *Tera jeszcze na Bartłomieja w sierpniu, to dwudziestego czwartego sierpnia, to było zwiastowanie pogody, to Bartłomiej zwiastuje, jaka jesień następuje* (Wielacza). *Księżyc otoczony kołem zwiastuje pogodzie deszczowo* (Niemce). *Tera święty Antoni trzynastego czerwca to też zwiastuje, jaka jesień następuje. Było bardzo ładnie cały dzień, ale zobaczymy czy sie sprawdzi, czy sie nie sprawdzi, bo był cały dzień ładny na Antoniego* (Błonie). *Księżyc w lisiej czapie zwiastuje deszcz. Takie było kiedyś zwiastowanie pogody z księżycą* (Wielkolas).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

Wymowa: *zúastowańe pogody, zúastuwańe pogody, zúastowańe pugody.*

Por. *przepowiadanie pogody, przewidywanie pogody, zapowiadanie pogody.*

Zwierzęca ‘gwiazda wieczorna’

Zwierzęco nazywajo take gwiazde, co zara z wiczora jest na niebie (Janowice). *Pierwsza z gwiazd na niebie wiczorem pokazuje sie Zwierzęca* (Wilków).

Źródła: PM, KAGP, MAKŁ, MG.

Geografia: okolice Puław i Opola Lubelskiego.

D. lp. *Zwierzęcycy*; wymowa: *zúeżenca, zúžiżenca.*

Por. *Bzora, Gwiazda, Gwiazda Miesiąca, Gwiazda Wieczorna, Gwiazda Zaranna, Gwiazda Zwierzęca, Jutrzeńka, Pierwsza Gwiazda, Wieczorna, Wieczorna Gwiazda,*

Wieczorna Zorza, Wieczornica, Wieczorowa Gwiazda, Wieczorynka, Zorka, Zorniczka, Zorza, Zorza Wieczorowa.

Żar I – tom VI: 638.

Żar II ‘bardzo ciepło, upalnie w letnie dni’

Żar taki wprost nie do wytrzymania był w lipcu (Orłów Murowany). Żar z nieba sie leje, a my na polu przy żniwach, tak było kiedyś (Rogoźniczka).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. żaru; D. lm. żarów; wymowa: żar, zar.

Por. *duchota, duszne powietrze, dusznica, duszno, gorąc, gorącawa, gorąco, opar, parno, parnota, piekota, pragota, skwar, spieka, spiekota, śreżoga, upał, zaduch, zaducha.*

Żegnanie burzy ‘przeprowadzanie burzy w inne miejsce’

Trza żegnać burze, to pójdzie w inne strone. Ikone w oknie stawiaju i to takie żegnanie burzy ikono, pójdzie w inne struny (Uhnin). Żegnanie burzy było gromnico czy obrazem, żegnali, niech idzie w inne strone. Byli takie, co mieli to dane od Boga, że jak żegnali burze, to poszła sobie (Żmudź). Było żegnanie burzy, a to gromnico, a to obrazem świętym, i ta burza szła dzieś w inno strune (Siedliszcze gm. Dubienka). Diabeł sie bojał wody święcony, zmore może odegnać, jak sie w pore poświęci, a i burze żegnali kiedyś wodo święcono i palmo. I sie rozchodziła ta burza (Stok).

Źródła: PM, CWP, MG.

Geografia: powszechnie – zasięg rozproszony.

Wymowa: *żegnanie buży.*

Por. *odganianie burzy, zażegnywanie burzy.*

Żegnanie chmury ‘przeprowadzanie chmury w inne miejsce’

Żegnali chmure i już ni było, bo poszła chmura na lassy (Książomierz). Ludzie mieli różne sposoby na żegnanie chmury. Chmure żegnali i nie wracała więcy (Siedliszcze gm. Dubienka). Wylazła chmura, a babka popatrzała na te chmure, obróciła sie i żegna te chmure, żegna. I to było żegnanie chmury, bo poszła dzieś, tylko popadał deszcz (Dorohusk).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *żegnanie xmury.*

Por. *kierowanie chmury, odganianie chmury, odpędzanie chmury, podźwigiwanie chmury, przeprowadzanie chmury, rozchodzenie się chmury, zażegnywanie chmury.*

Żegnanie zimy ‘wypędzanie zimy’

Żegnali zime i topili kukły w rzyce, tak żegnali, wyganiaли te zime, niech idzie i nie wraca (Zaporze). To nie jest jakaś kukła ładna, tylko takie brzydactwo, bo to jest żegnanie zimy, który każdy mo już dość (Annopol).

Źródła: PM, MG.

Geografia: powszechnie.

Wymowa: *żegnanie zimy.*

Por. *wyganieanie zimy.*

Żłobowizna ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarzniętej mgły’

Żłobowizna to jest na trawie, drzewach, płotach, wszędzie jest późno jesień i w zimie, tak biało jakby obielone było (Ochoża). Żłobowizna obsiadła drzewa, płoty, ale ładnie to wygląda (Skowieszyn).

Źródła: PM, PS, MG.

Geografia: okolice Puław i Chełma (zob. mapa 22).

D. lp. *żłobowizny*; D. lm. *żłobowiznow*; wymowa: *żʌobovʌzna, żʌobovʌzna*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróż, żłódź*.

Żłódź ‘osad kryształków lodowych powstały z zamarzniętej mgły’

Żłódź jest na trawie i drzewach (Ochoża). Jak troszke przymarznie, to sie robi tako żłódź na drzewach, takie przymarzniete jakby (Łukowa).

Źródła: PM, KM, MG.

Geografia: Ochoża, Wierzbica pow. Chełm, Łukowa, Chmielek (zob. mapa 22).

D. lp. *żłodzi*; D. lm. *żłodziów*; wymowa: *żʌuć*.

Por. *hinyj, jeniej, jeń, lodowica, mroźnica, mróz, mróz siwy, osędzielina, osędzielizna, sędziel, sędzielica, sędzielina, sędzielizna, sędzizna, siwa rosa, siwa sroga, siwy mróz, szadowina, szadowizna, szadzizna, szadz, szron, śnieżnica, śreżoga, zamróż, żłobowizna*.

Żmora ‘człowiek, który łatwo marznie’

Żmora to taki ktoś, co jemu zawsze zimno (Wielkopole). Z niego tako żmora, troszke zimni i już marznie (Głębokie).

Źródła: PM, KAGP, MG.

Geografia: Załucze Stare, Krasne, Nadrybie, Kulczyn, Wielkopole, Głębokie (zob. mapa 24).

D. lp. *żmory*; D. lm. *żmorów*; wymowa: *żmora*.

Por. *zimoludek, zimoluch, zmarzłak, zmarzłuch, zmarzłak, zmarzłuch*.

Żółcieńki ‘kolor intensywnie żółty’

Kaczyniec to jest taki żółcieńki kwiat (Wandalin). Chatupe z dworu na żółcieńko pomalowałam i z daleka jo widać (Mokrelipie). Ma żółcieńkiego fiata (Zastawie).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *żółcieńkiego*; D. lm. *żółcieńkich*; wymowa: *żʌućeńki, żʌućeńki, żʌućeńki, żʌućeńki*.

Por. *żółciusienki*.

Żółciusienki ‘kolor intensywnie żółty’

Nazbirałam bucianków za studoto, już takie żółciusienki so (Żrebce). Żółciusienki to może być kolor jaki, może być samochód albo co z ubrania (Wołoskowola). Jak mlecze zakwitno, to wszędzie sie robi żółciusienko (Markuszów).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechnie.

D. lp. *zółciusieńkiego*; D. lm. *zółciusienkich*; wymowa: *żuuc̣uśeńki*, *żuuc̣uśeńki*, *żuuc̣uśińki*, *żuuc̣uśińki*.

Por. *zółcienki*.

Żółciutki ‘kolor żółty’

Myśmy piekli, to sie nazywali baby te bułki świąteczne, to byli takie parzone, to teraz takich ni pieko. Zaparzało sie ciasto, dodawało sie rodzynki, żółtka tak trzydzieści do sześćdziesiąt, masło i dopiero wyrabiało sie ciasto, ono rośło i w takie różne foremki, w blachy te baby. Taka żółciutka baba, bardzo smaczna. To tradycja na Wielkanoc pic te baby (Moniatycze). Gruszki żółciutkie i takie słodkie to cukrówki (Rogóžno). Cytrynówki nazywajo sie, bo te gruszki takie żółciutkie so (Mętów). Bocianki to niduże gruszki, ale żółciutkie i bardzo słodkie (Jarosławiec).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *żółciutkiego*; D. lm. *żółciutkich*; wymowa: *żuuc̣utki*, *żuuc̣utki*.

Por. *zółc*, *zółty*.

Żółc ‘kolor żółty’

Żółc to taki kolor jasny jest (Huszcz). U nas w domu to malowaliśmy jajka w wywarze z obierek cebuli, zwanej cebuliniem. [...] Kora z jabłoni ogrodowej dawata jasno żółc, ale już dzika jabłoni dawata jaskrawo pomarańcz, natomiast kąpiel w czerwonych burakach barwiła jajka na różowo. Już latem poprzedzającym Wielkanoc chodziło sie po polach i łąkach, aby nazbierać tych ziół do farbowania jajek (Strzelce).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *żółci*; D. lm. *żółciów*; wymowa: *żuuc̣*, *żuuc̣*.

Por. *żółciutki*, *zółty*.

Żółtawy ‘kolor prawie żółty’

Szczypior to jak ziluny i jak już suche, to takie cimne, to żółtawy szczypior tyn jest (Turka). W cybulniku było, to cybulnikowe to takie od cybuli w tych łupianach. Kida w sagan łupiny i pofarbuje jajca, i takie jak cybule bedo żółtawe (Bohukały).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. *żółtawego*; D. lm. *żółtawych*; wymowa: *żuutavy*, *żuutavy*.

Żółty I – tom III: 420.

Żółty II – tom VIII: 483.

Żółty III ‘kolor żółty’

Żółty jak słońce na niebie (Zofiówka). Żółtych rzeczy to jest dużo, bo kwiatów dużo jest żółtych, jaskier, kaczyniec, na wiosne forsycja, a i małe kurczątka so żółte i kaczuszki. Samochody tyż ludzie majo żółte (Wola Dereźniańska). Jaglano kasa to kasa żółto (Opoka). Aksamitki to piękne kwiaty, a kwitno na żółto i pomarańczowo (Korców). Aloes to ma grube, takie mięsiste liście z kolcami i kwiaty żółte, czerwone czy różowe (Krynica). Agrest to owoc dużo większy od porzyczek i ziluny albo żółty (Dubienka). Bania to roślina o żółtych kwiatkach, jadalnych pestkach i dużym mięsistym

owocu w kształcie wielgi kuli (Drzewce). Niedostane to jak jesce owoce nie so żółte cy czerwone, ale zielone (Kluczkowice). Stunecznik to jest sadzony na ziarka, rośnie wysoko i kwitnie żółto, jest tako uzdo bo ogroda (Strupin Duży). Takie maluśkie śliwki to mirabelki, takie małe żółte kulki (Gromada). Mirabelki to śliwki maleńkie, żółte (Grabowiec). Mirabelki to śliwki drobne i żółte (Kopina). Andrzejek to taki żółty i mo taki wypuknięty środek, taki jakby kwiatek tam usadzony, to i narcyz i tyn to zonkil mówili na tyn kwiat, ale to po nasemu andrzejek (Biała). Akacja to drzewo o liściach podwójnie takich roztrzępanych, pierzastych i drobnych kwiatach żółtych, a mogo być i biołe (Płonki). Argienije, no chciałam to powiedzieć, takie żółte te takie, argienije su (Hołowno). Askir to na łące rośnie, w żółtym kolorze kwiatek, a listki to takie rozczapirzune, palczaste (Sosnowica). Na łące to dużo tych askrów rosto, takie żółte kwiatki i tak to było pojedynczo na cieniutkich i długich łodyżkach (Ortel Książęcy). Askier to roślina łąkowa, żółte kwiatki na cieniutkich, długich łodyżkach (Rozwadówka). Kobity ogródki miały przy domu, kwiaty sie różne sadziło, łorganija, tulipan biały, bordowy, bez, teraz nokcie takie żółte, żółto kwneny (Branew). Azalia to ogrodowa roślina dekoracyjna o kwiatach białych, różowych, czerwonych, żółtych, cały krzak oblepiony tymi kwiatami (Karczmiska). Boże drzewko to roślina podobna do piotunu, silnie pachnąca, ma sinzielone liście, od spodu szare i owłosione, żółte kwiaty takie kuleczki (Stefankowice). Bratek to ogródkowy kwiat, kwitnie żółto, biało lub fioletowo, ale zawsze jest jich kilka razem, to bratki so wtedy, bo w pojedynke un ni rośnie (Zynie). Mlecz to ma długie liście i żółte kwiaty (Markuszów). Na wodzie to sobie rośnie i takie małe kaczuśki so żółte i kaczuśki siedzo na wodzie i może od tego kaczeńce (Bronice). Pierwiosnek to takie żółte dzwuneczki na wiosne zakwitajo (Stawek). Rośnie przy lesie takie żółte ziele, to nazywajo babski język (Jacnia). Rós jeszcze grzmotek taki, co żółto kwit, podobno chmory sie odwracali, jak dzie rós, ale tera to wygineli te dawne rośliny, to i grzmotka mało jest (Antoniówka). Siniuch to kapelusz żółty, a bardzi brązowy, u nas to trujący, nie jedzo tego (Korytków Duży). Swarnik kwit żółto i swary wszelkie powodował, tera jego dzieś ni ma, a ludzie i tak sie kłóco (Rogóżno). Wrotycz, oj, to jest takie żółte, kuleczki tu takie so, na miedzach to rośnie, to takie śmierdzące (Żółkiewka). Żółtaczka to troche jak orginija, ale to więcy takie dzikie, bo rośnie byle dzie. U nas żółtaczka na to mówili i tera tak sie mówi, bo ma żółte kwiaty (Żrebece). A takie żółte kaczuńce teraz na łąkach rosno, kwitno na takich grubych łodygach gdzie mokro jest (Siedliska pow. Tomaszów Lubelski). A jak sie pisanki pisało, bo ja w czterech kraskach robiłam te pisanki. To sie nazywajo kraski, koloryty, a jak nie było takiego koloryta, to brało sie kore z dzikij jabłoni, obcinało sie grubo, to sie gorąco wodo zalewalo, i to sie robił kolor żółty, i to brało sie jajko, i najpierw te koloryty, te farby, co sie robiło, rozpuszczalo sie, była żółta, czerwona (Moniatyce). Pisanki pisze sie woskiem i majo rysunek woskiem robiony, potem sie jich barwi w łupinach z cebuli na żółto (Drelów). To pisały pisanke tak kwiatkami, rozmaitymi wzorkami, biere z jabłoni żółtyj z ty skóry i robie takie, to jajko tam wrzuce i jak żółte, to maluje (Chłopiatyn).

Źródła: PM, ML, MG.

Geografia: powszechne.

D. lp. żółtego; D. lm. żółtych; wymowa: żuuty, zuuty.

Por. zółciutki, zółć.

Żółty IV 'kolor żółtopomarańczowy'

Jak te włosy takie czerwunawe chto miał, to mówili, że to żółte (Rybczewice). Żółty to taki, co ma rude włosy (Łaziska). U nas był żółty Maniek, włosy miał rude i pięgi rude, ale mówili na niego żółty (Żrebece). Żółty to jak człowiek o rudych włosach (Nasiłów).

Źródła: PM, MG.

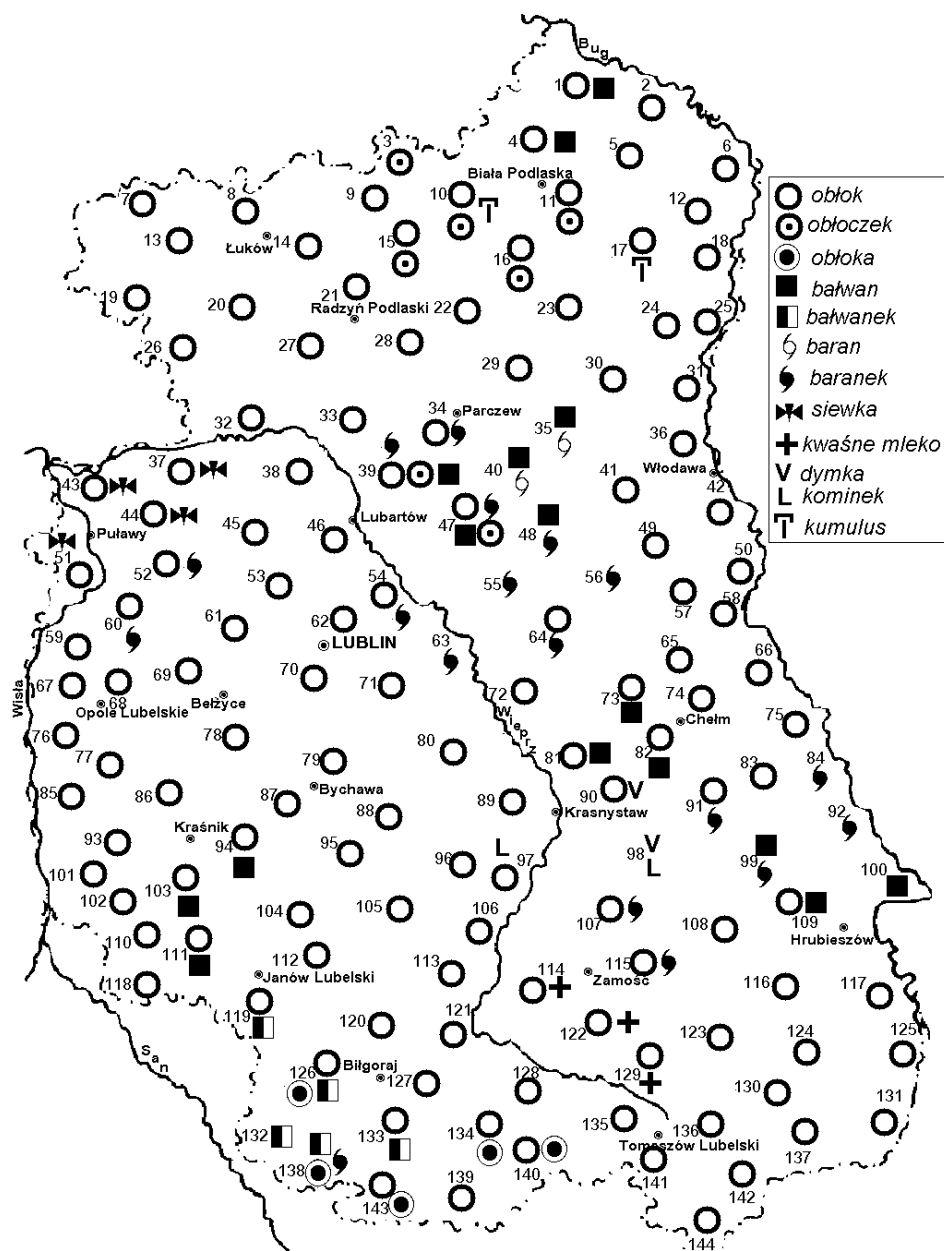
Geografia: powszechne.

D. lp. *żółtego*; D. lm. *żółtych*; wymowa: *żu_uty, zu_uty*.

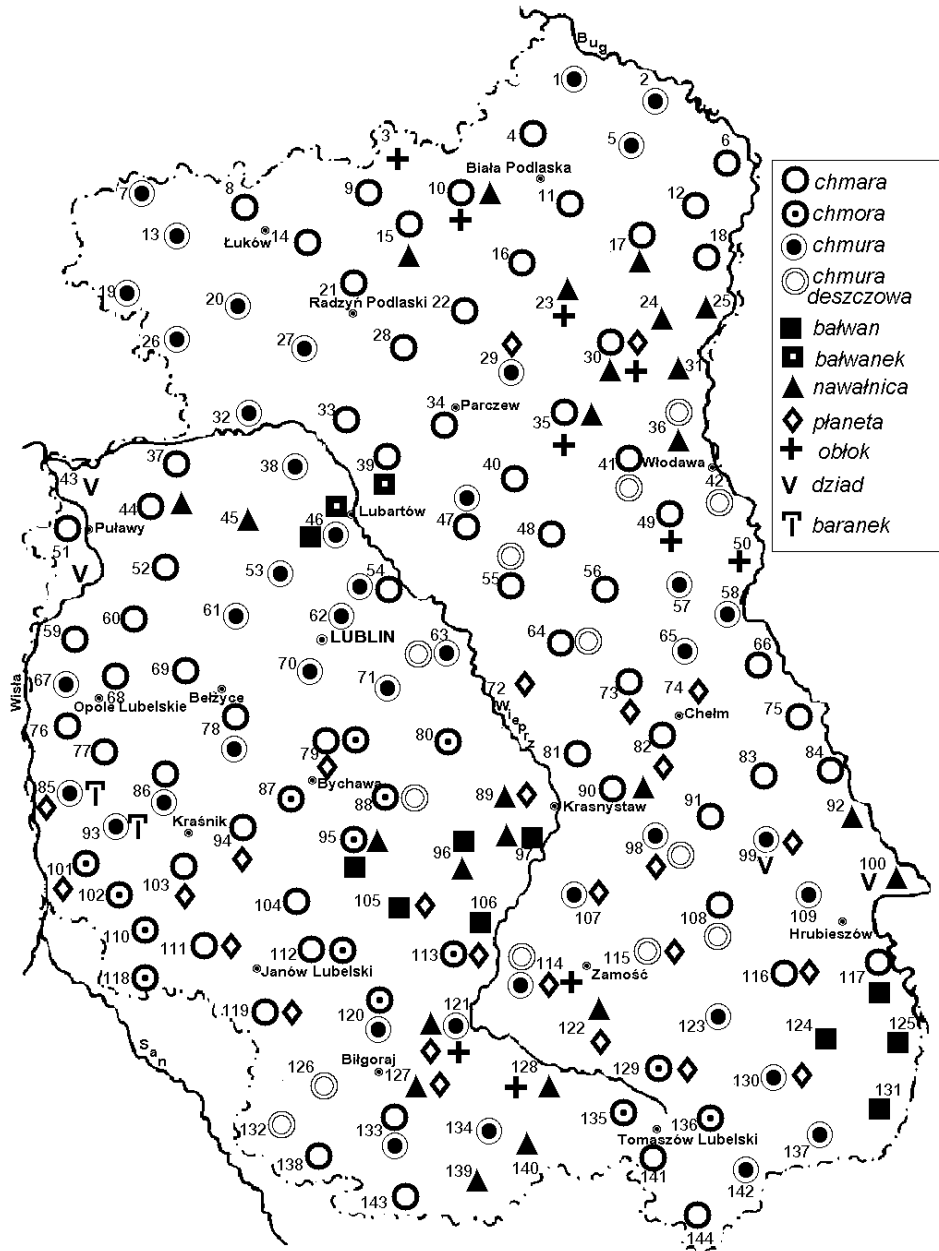
Por. *rudy, ryży*.

Żytnia baba – tom I: 366–367; tom X: 552.

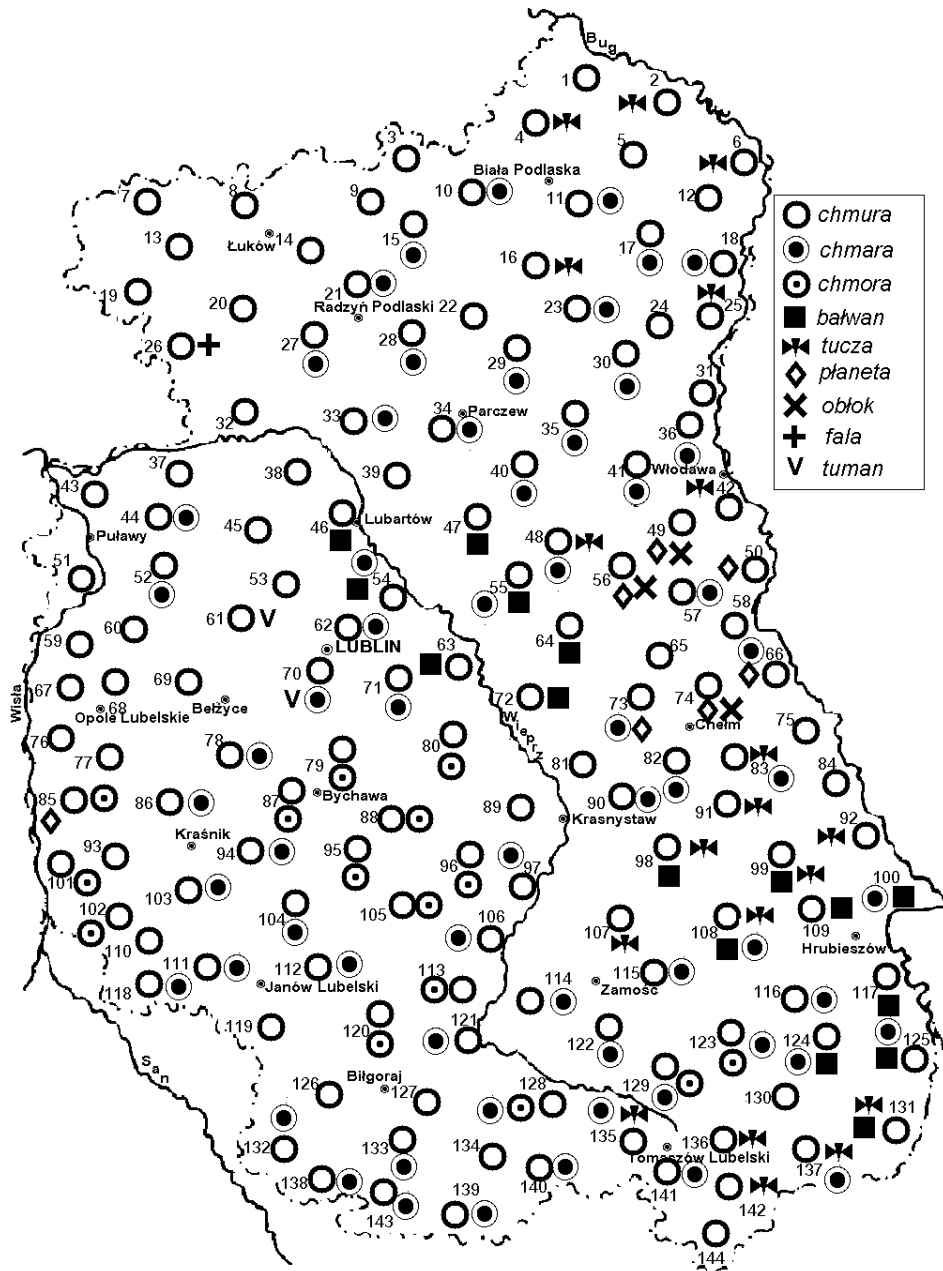
Mapy do haseł słownikowych

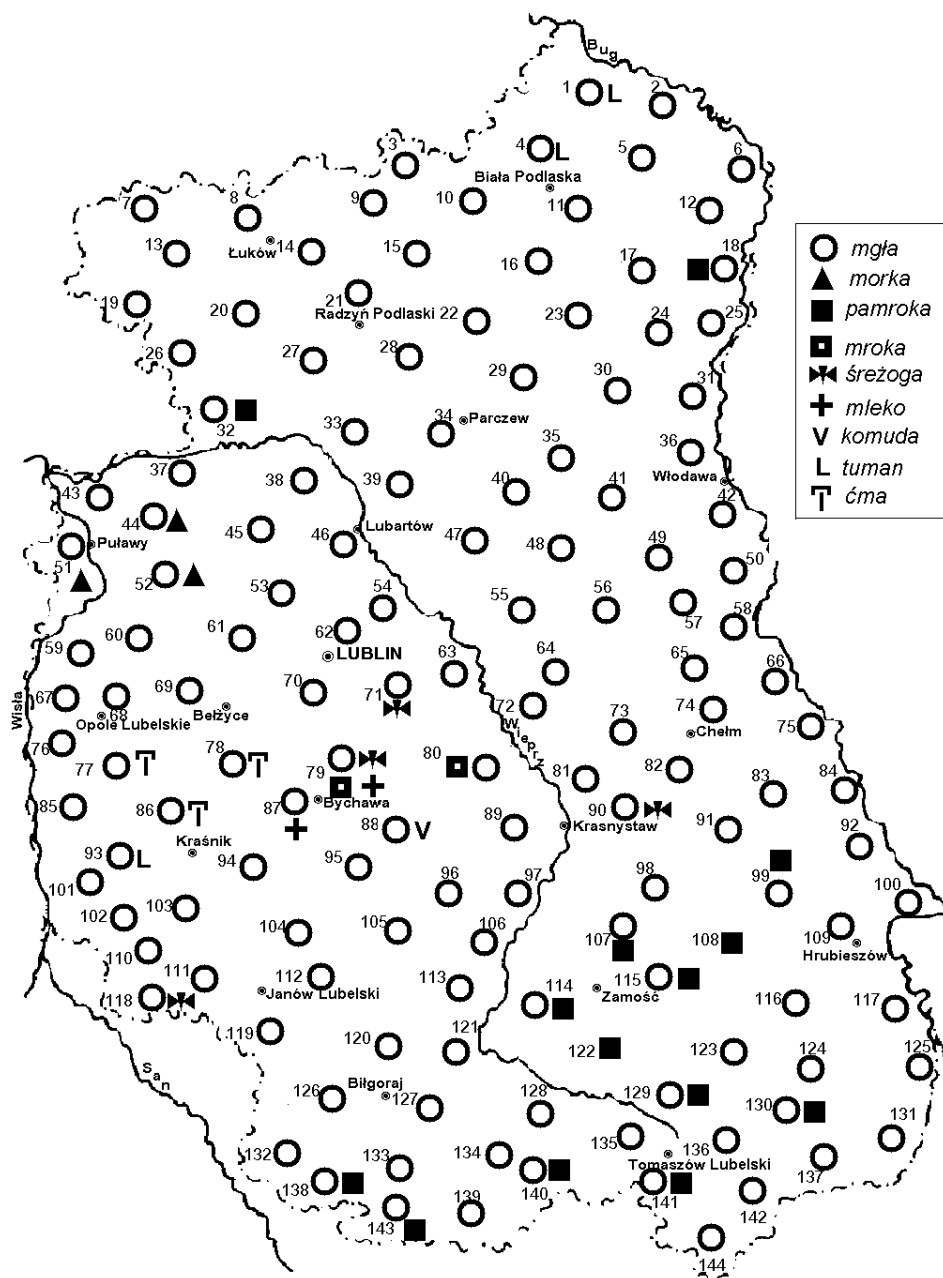
Mapa 2. Biała, lekka chmurka na pogodnym niebie

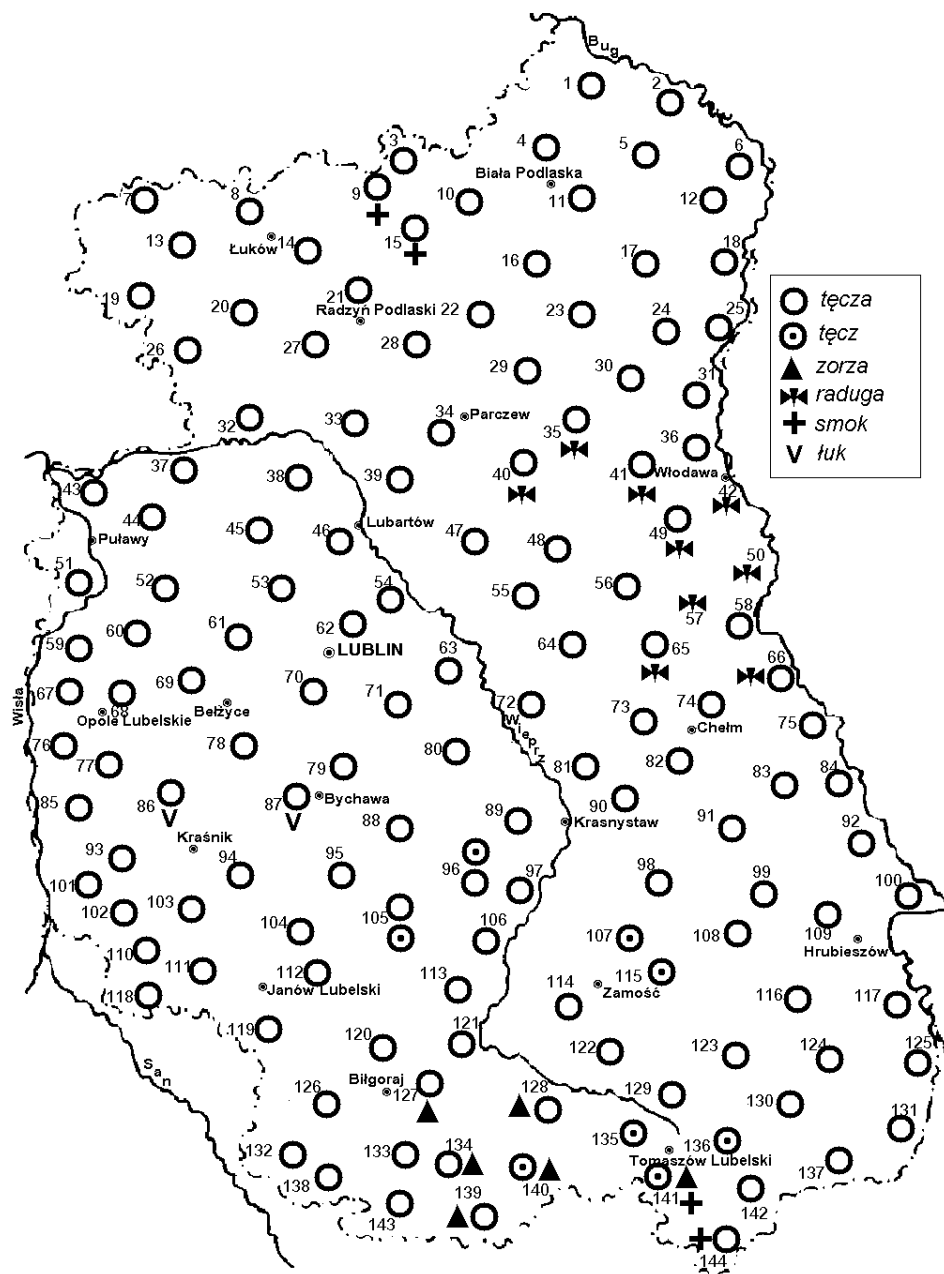
Mapa 3. Chmura deszczowa

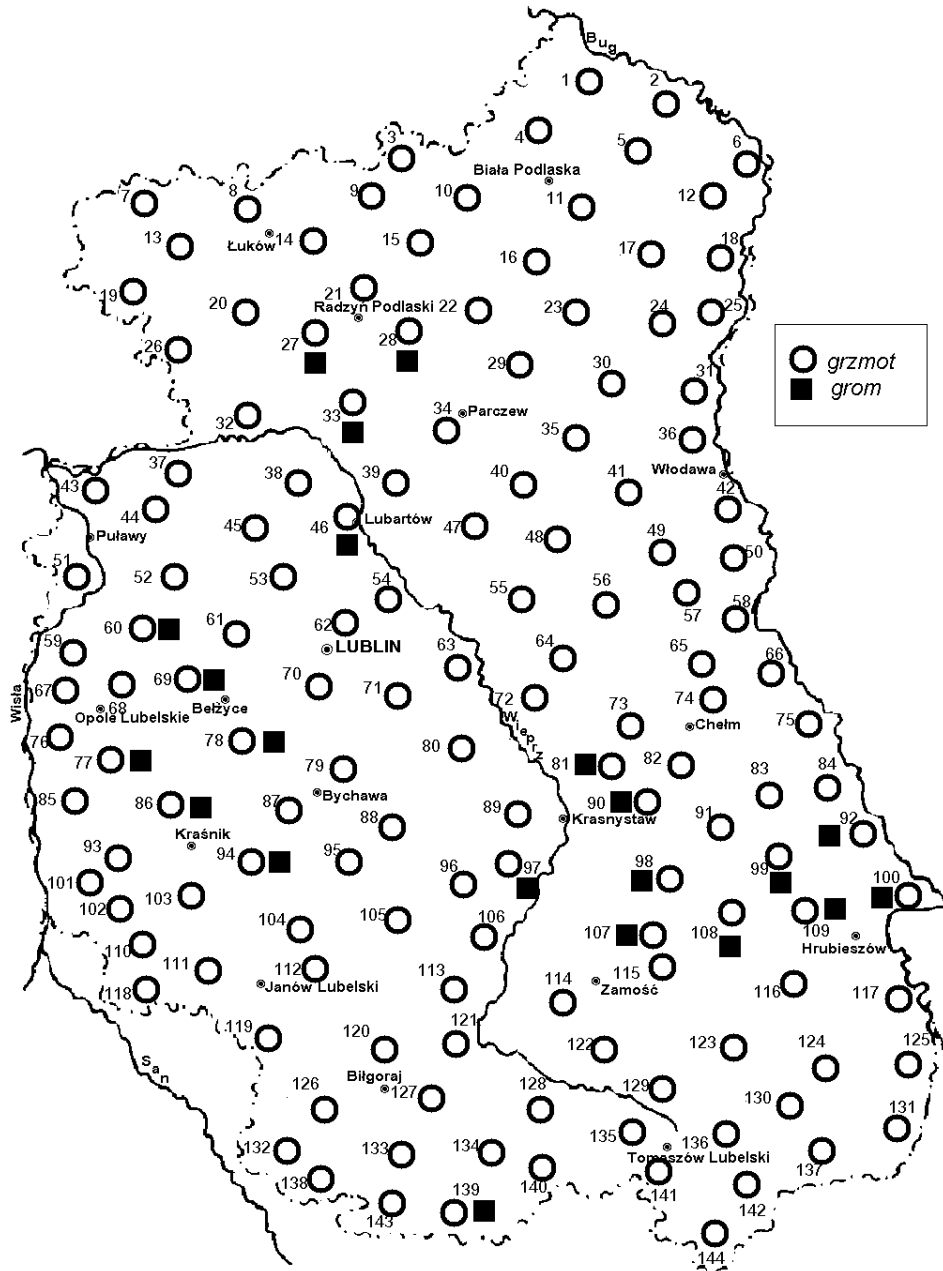
Mapa 4. Chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo

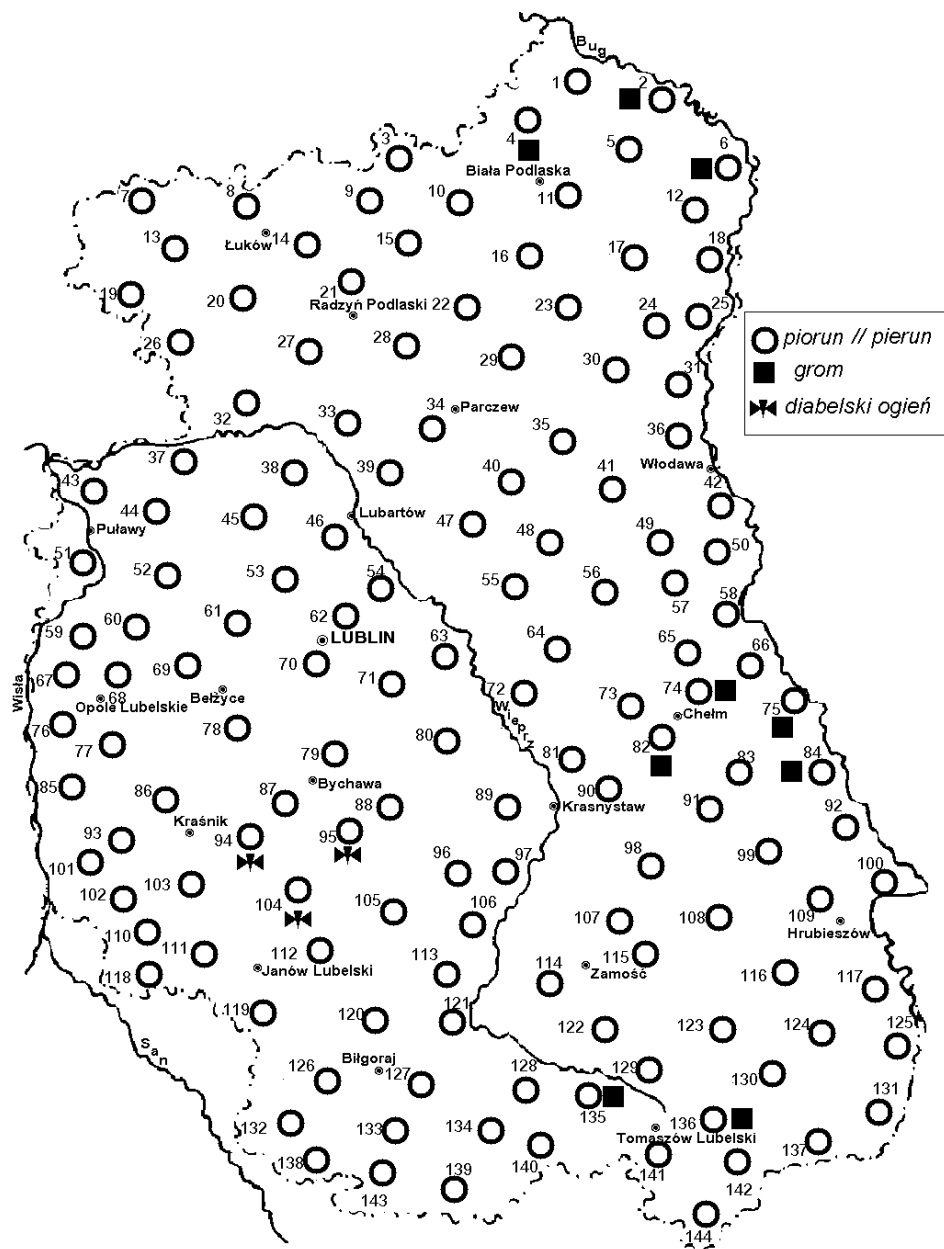
Mapa 5. Białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem

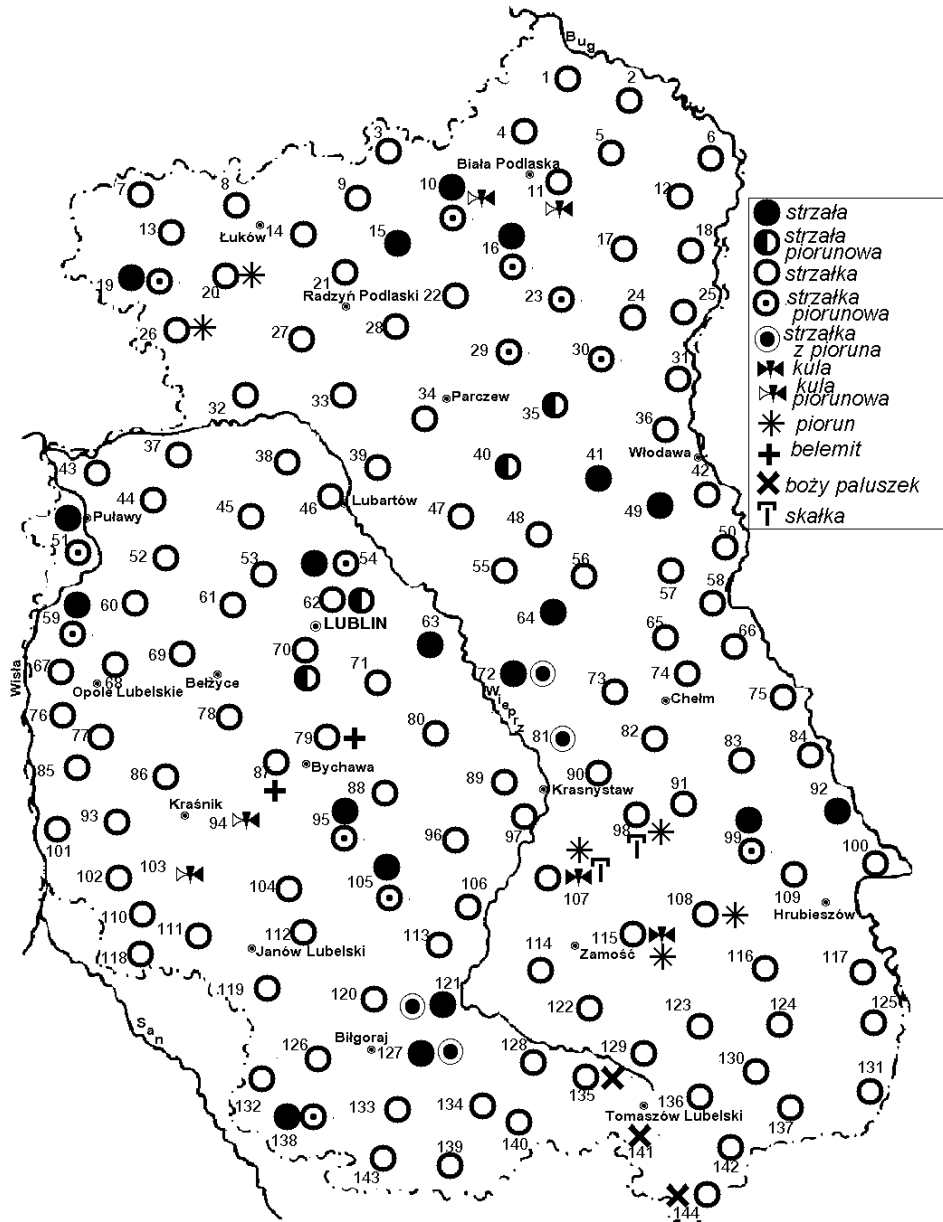
Mapa 6. Barwne łuki na niebie pojawiające się po burzy i deszczu

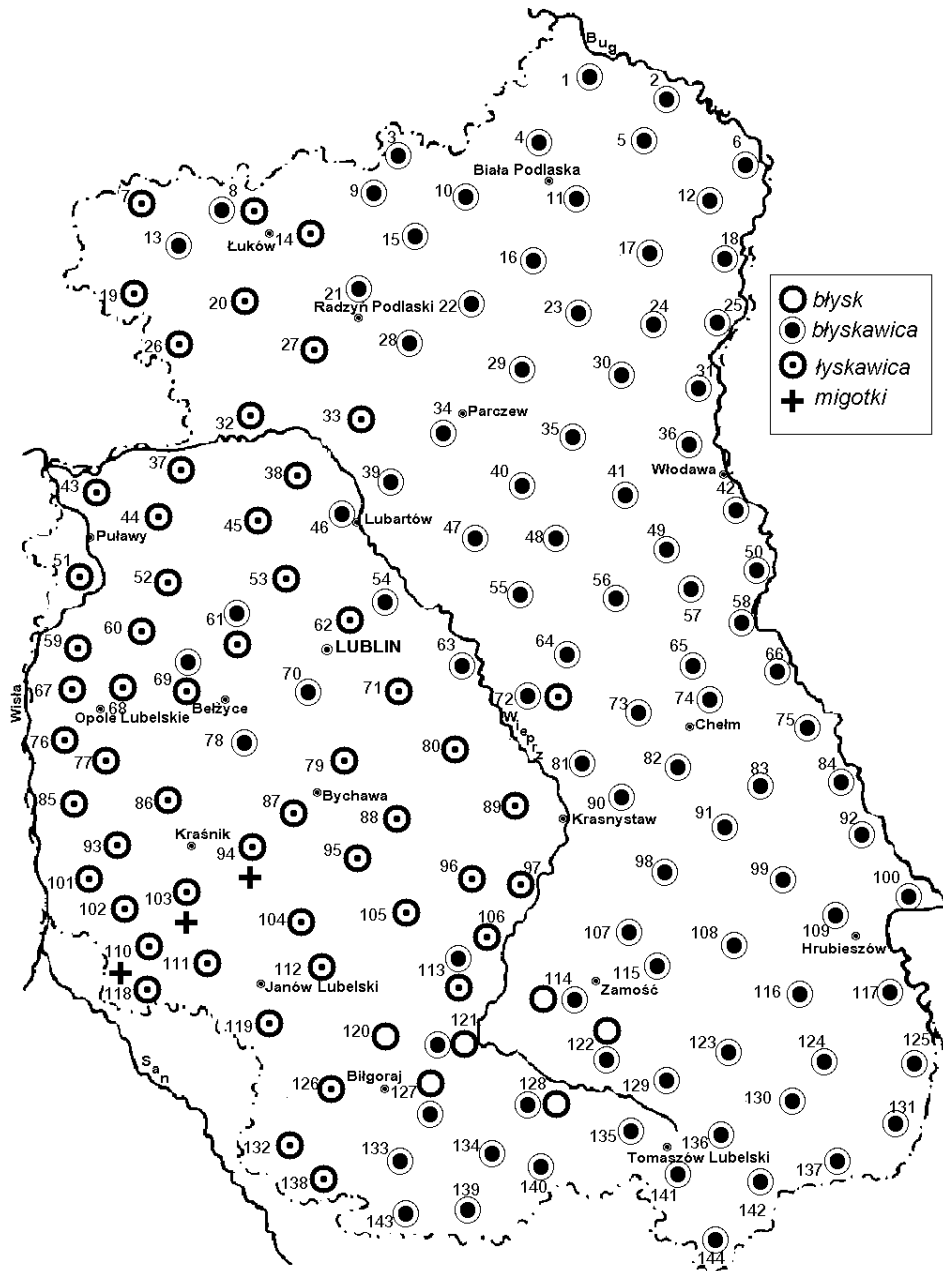
Mapa 7. Huk towarzyszący wyładowaniom atmosferycznym

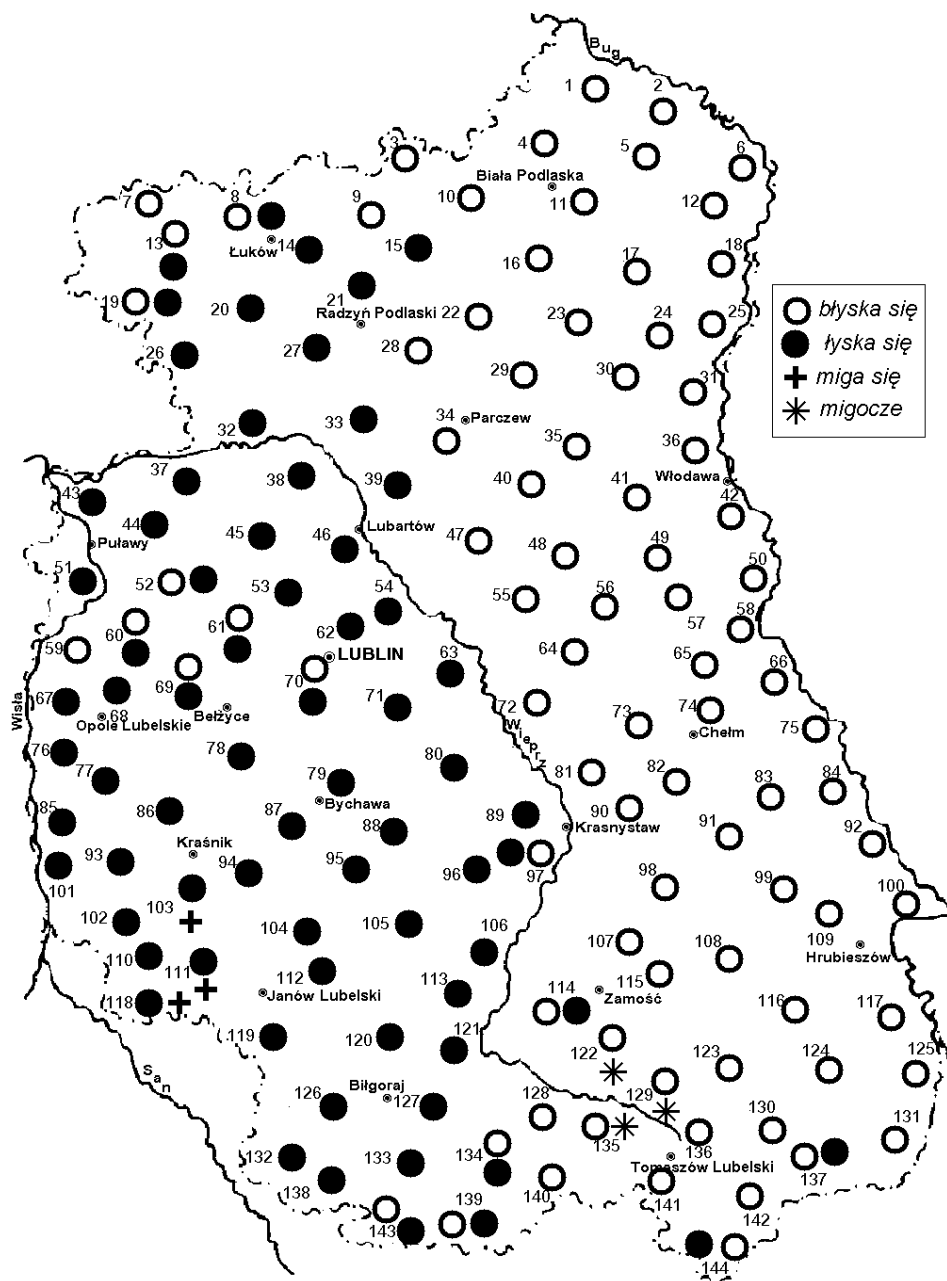
Mapa 8. Gwałtowne i potężne wyładowanie elektryczności, któremu towarzyszy huk i błyskawica

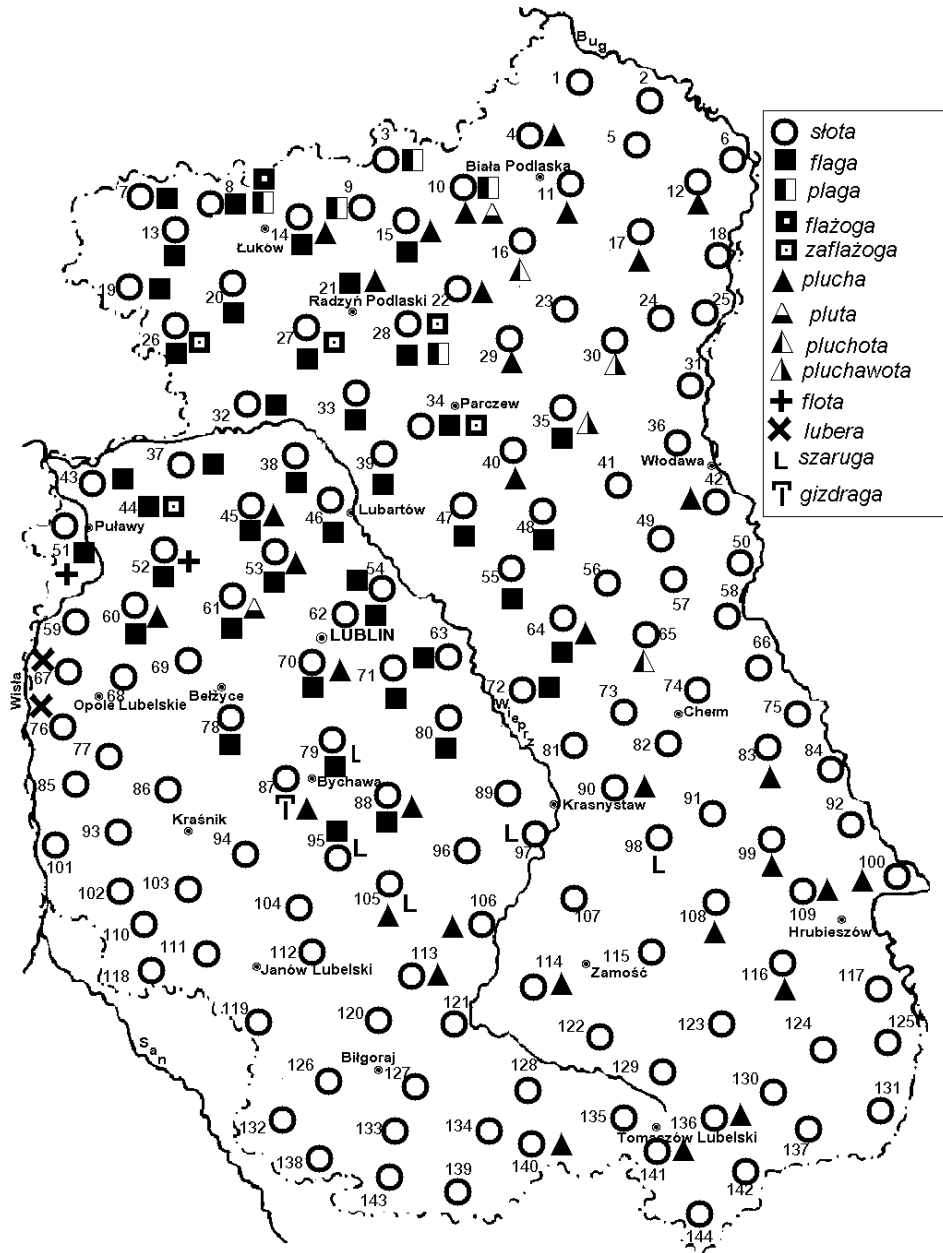
Mapa 9. Kamień piorunowy

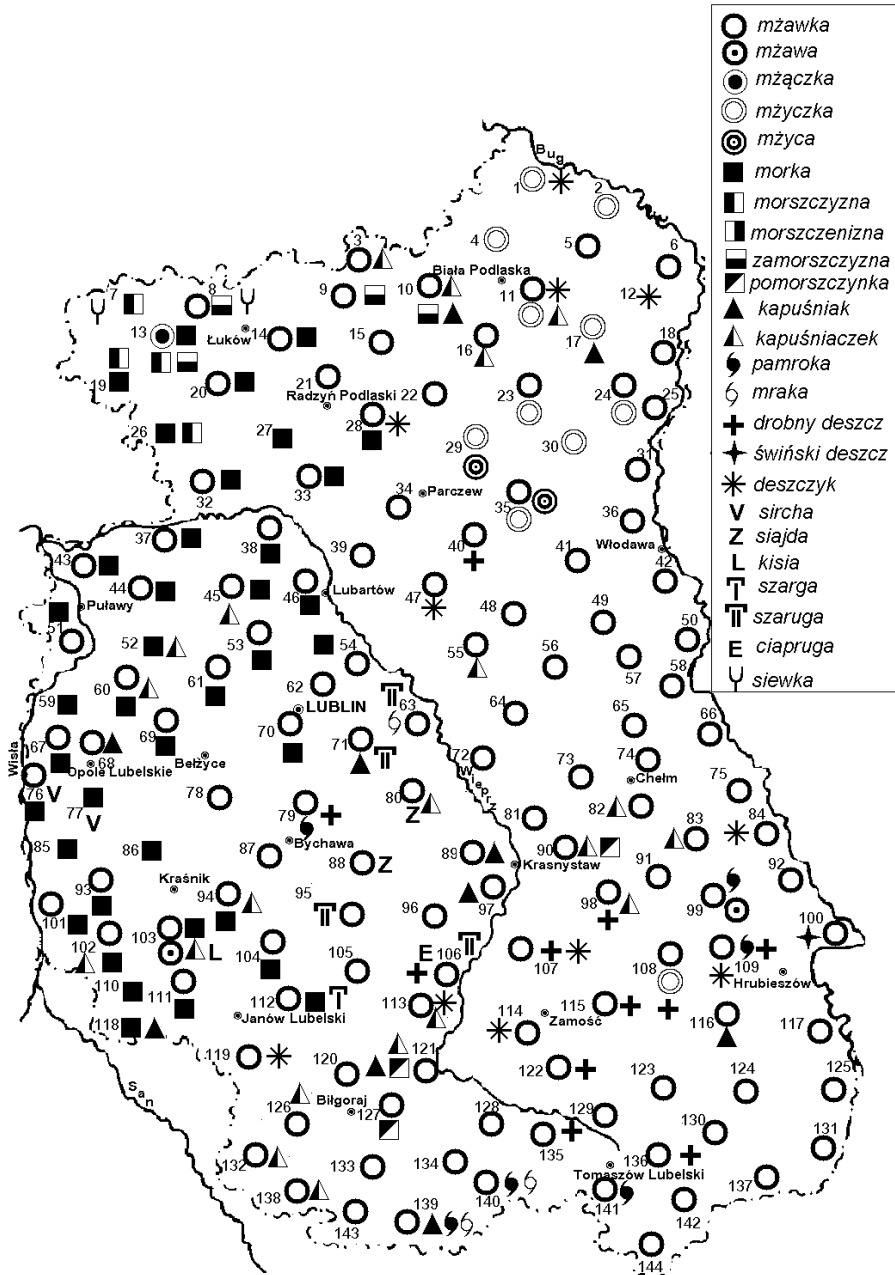
Mapa 10. Zjawisko świetlne towarzyszące wyładowaniom elektrycznym w atmosferze ziemskiej

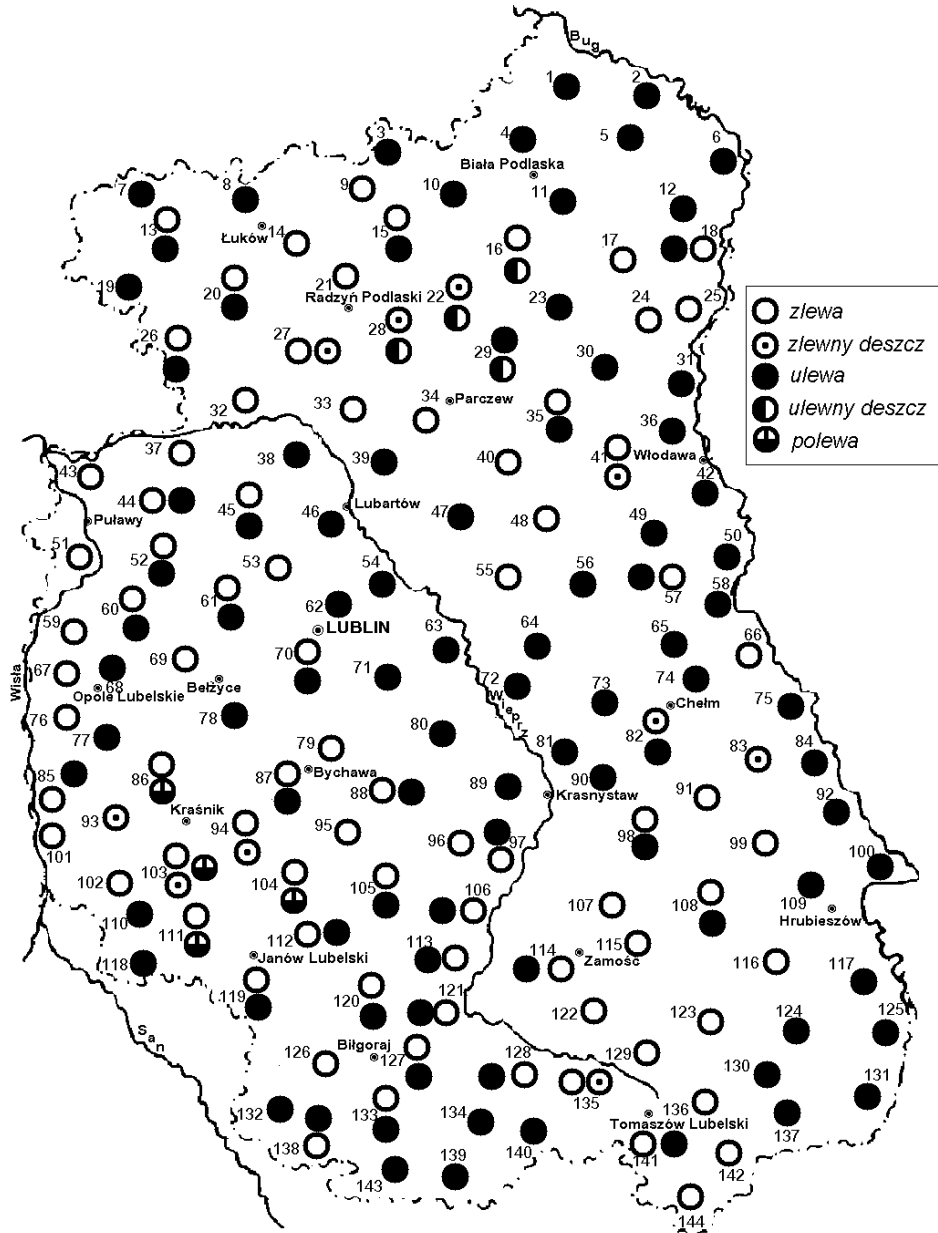
Mapa 11. Ogień spadający na ziemię w czasie uderzenia pioruna

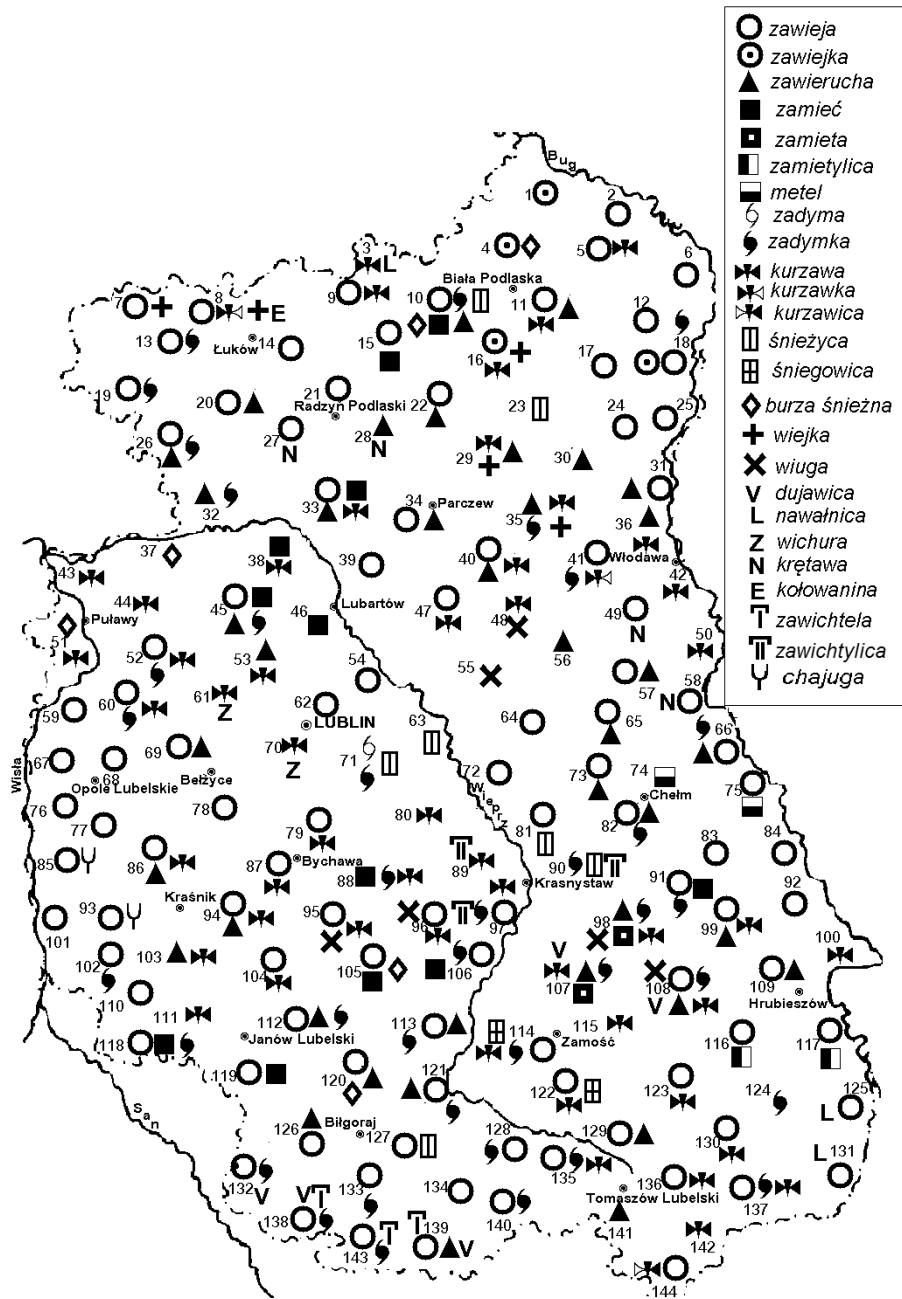
Mapa 12. Długotrwały deszcz

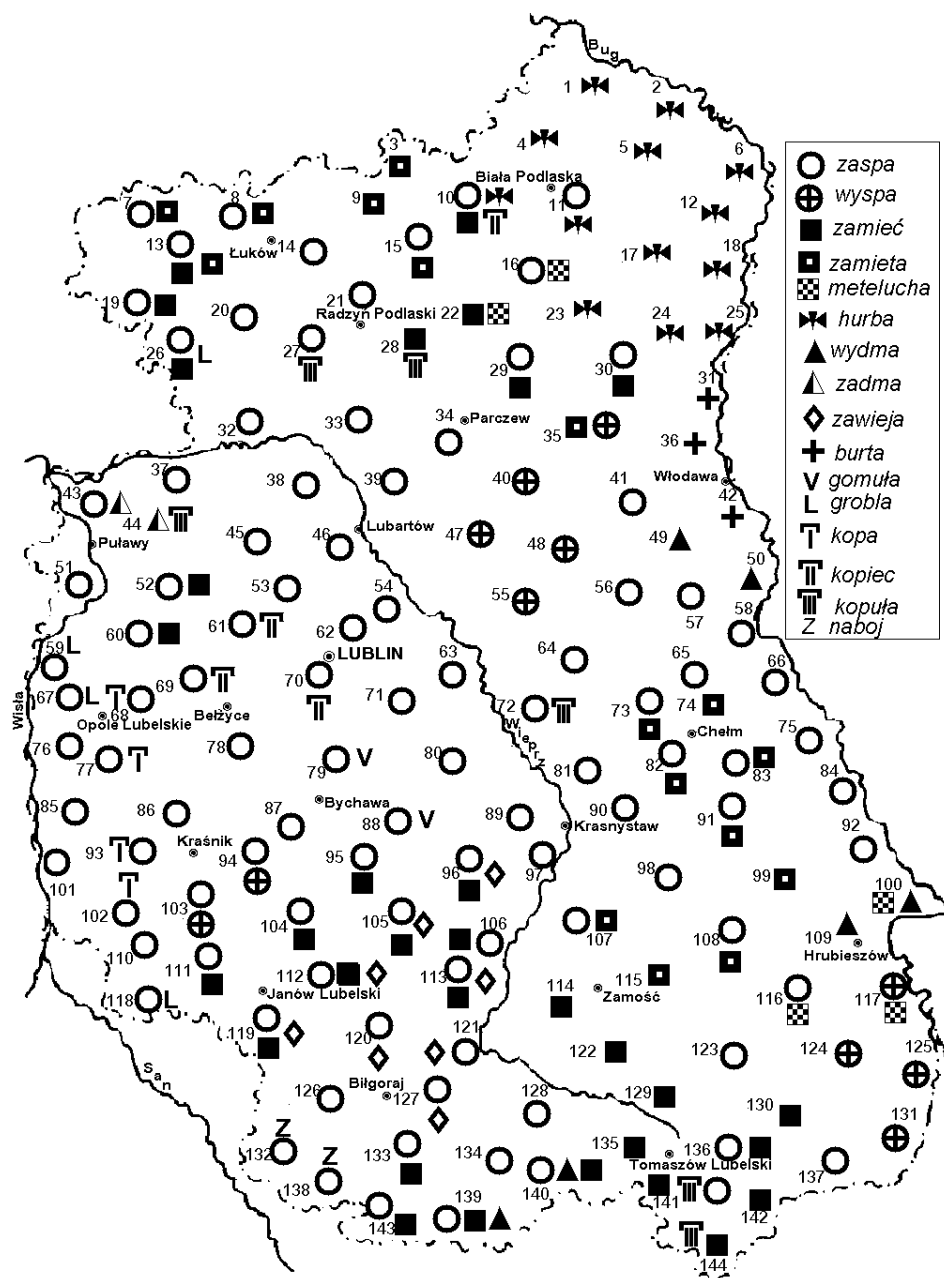
Mapa 13. Drobny deszcz

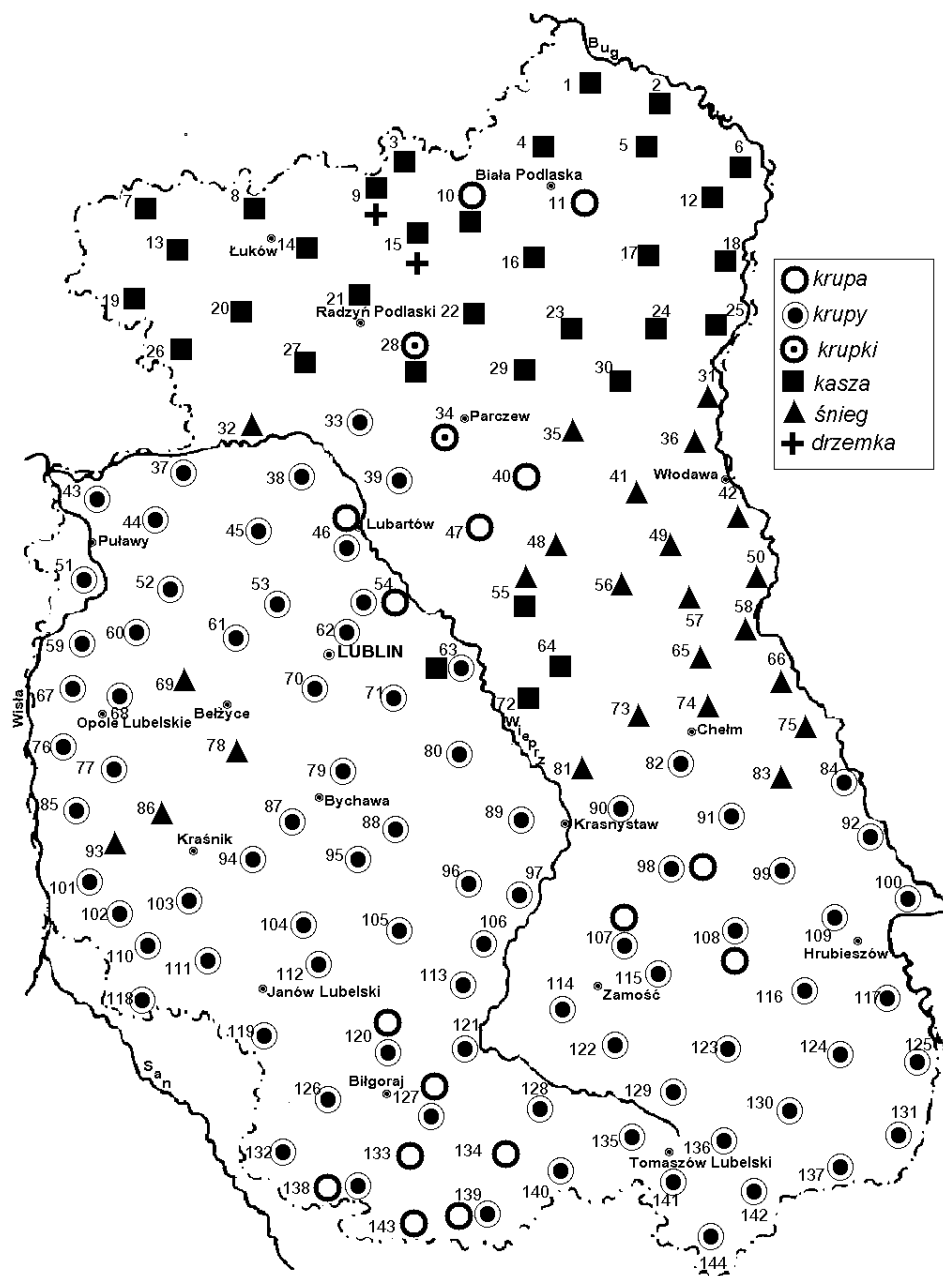
Mapa 14. Wielki, nagły deszcz bez grzmotów

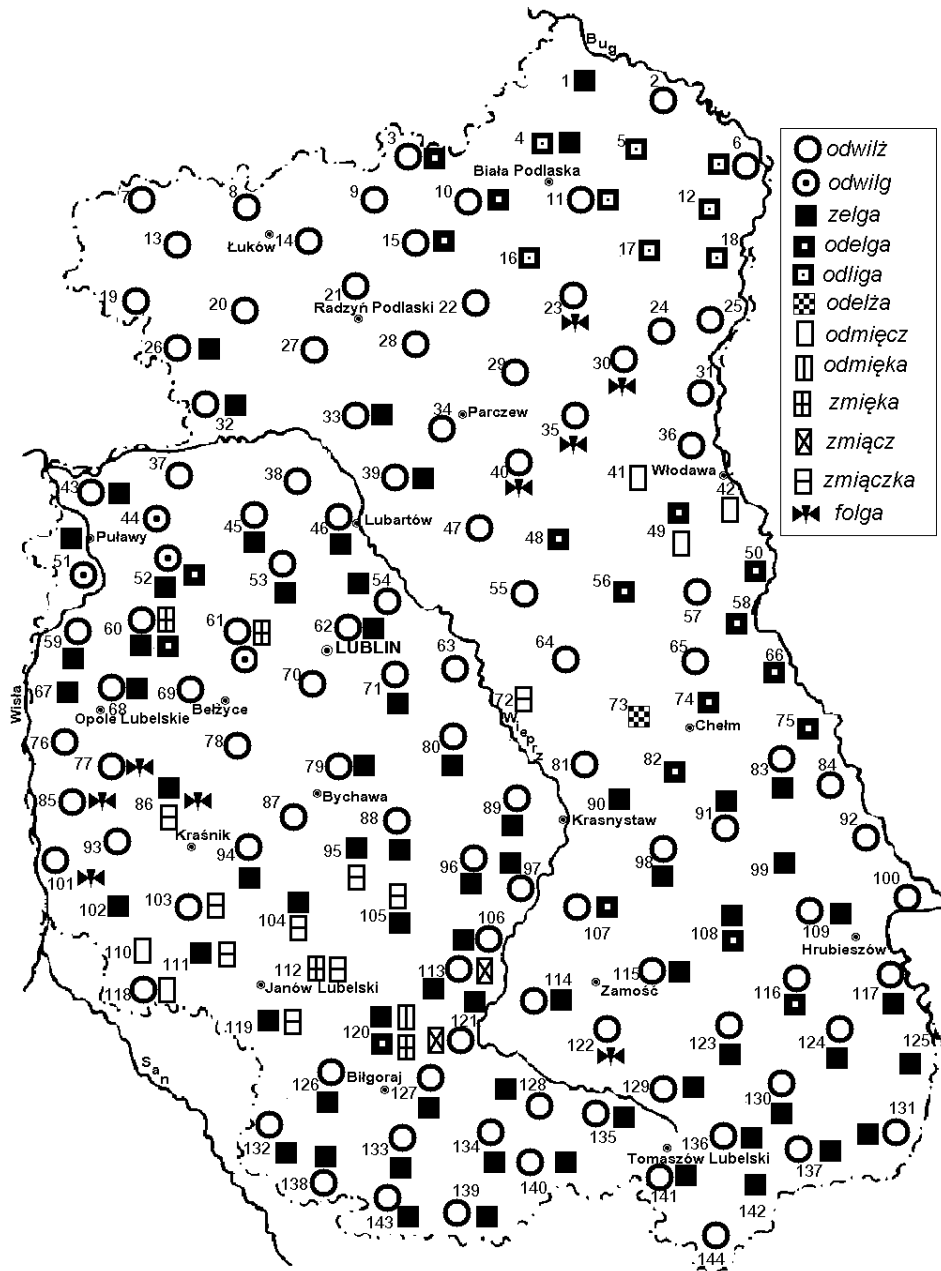
Mapa 15. Gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze

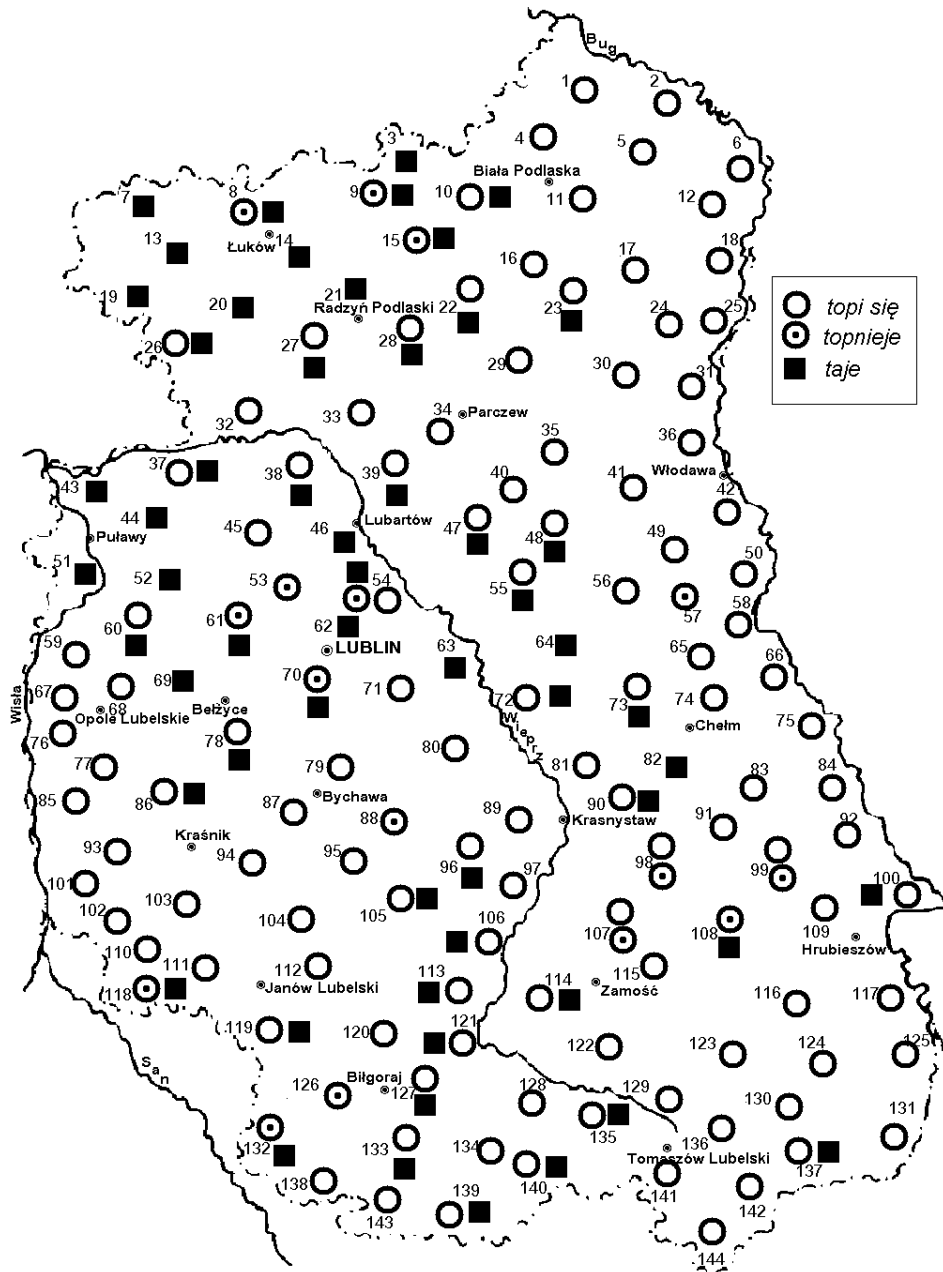
Mapa 16. Zaspas śnieżna

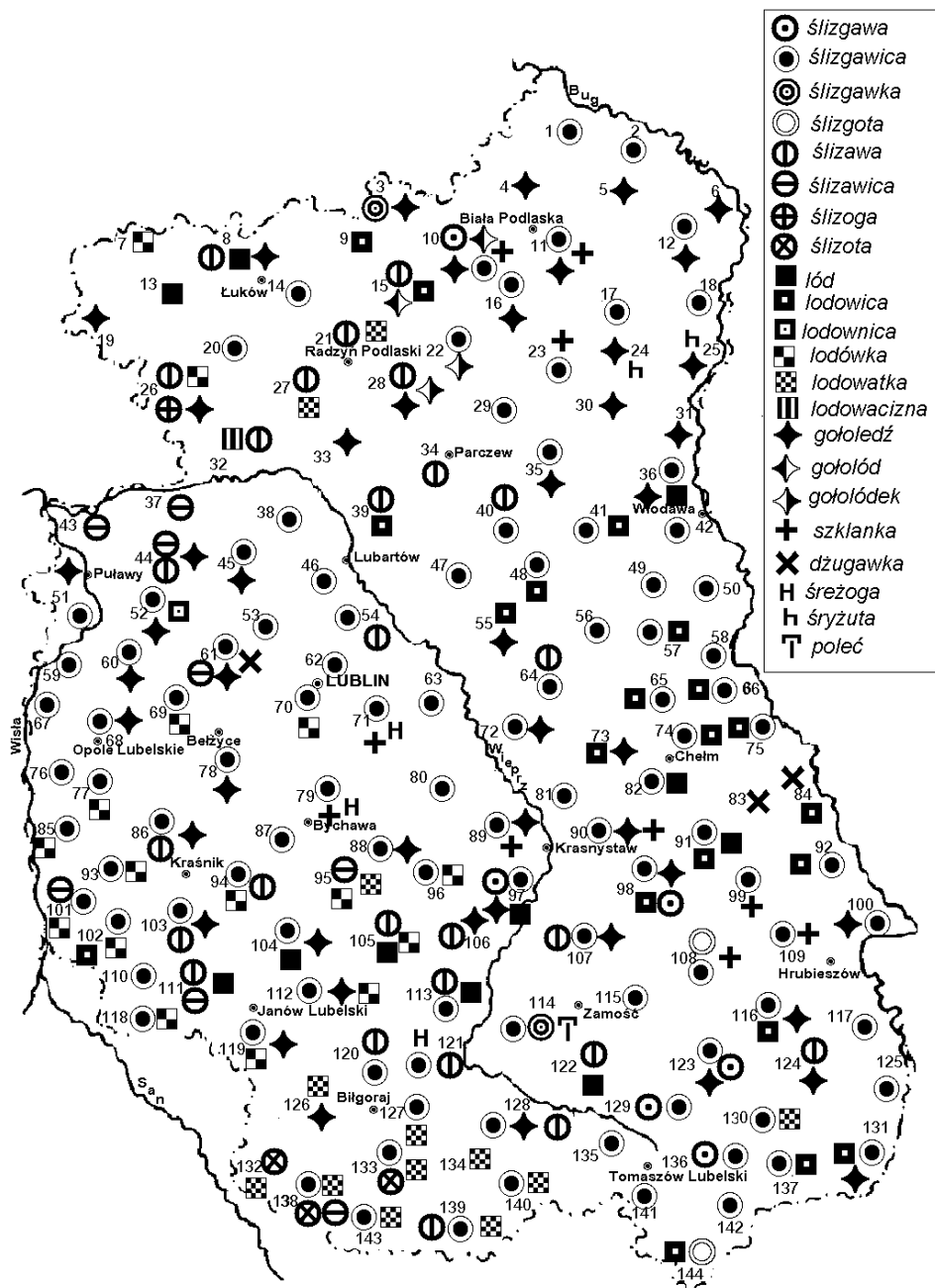
Mapa 17. Drobny suchy śnieg

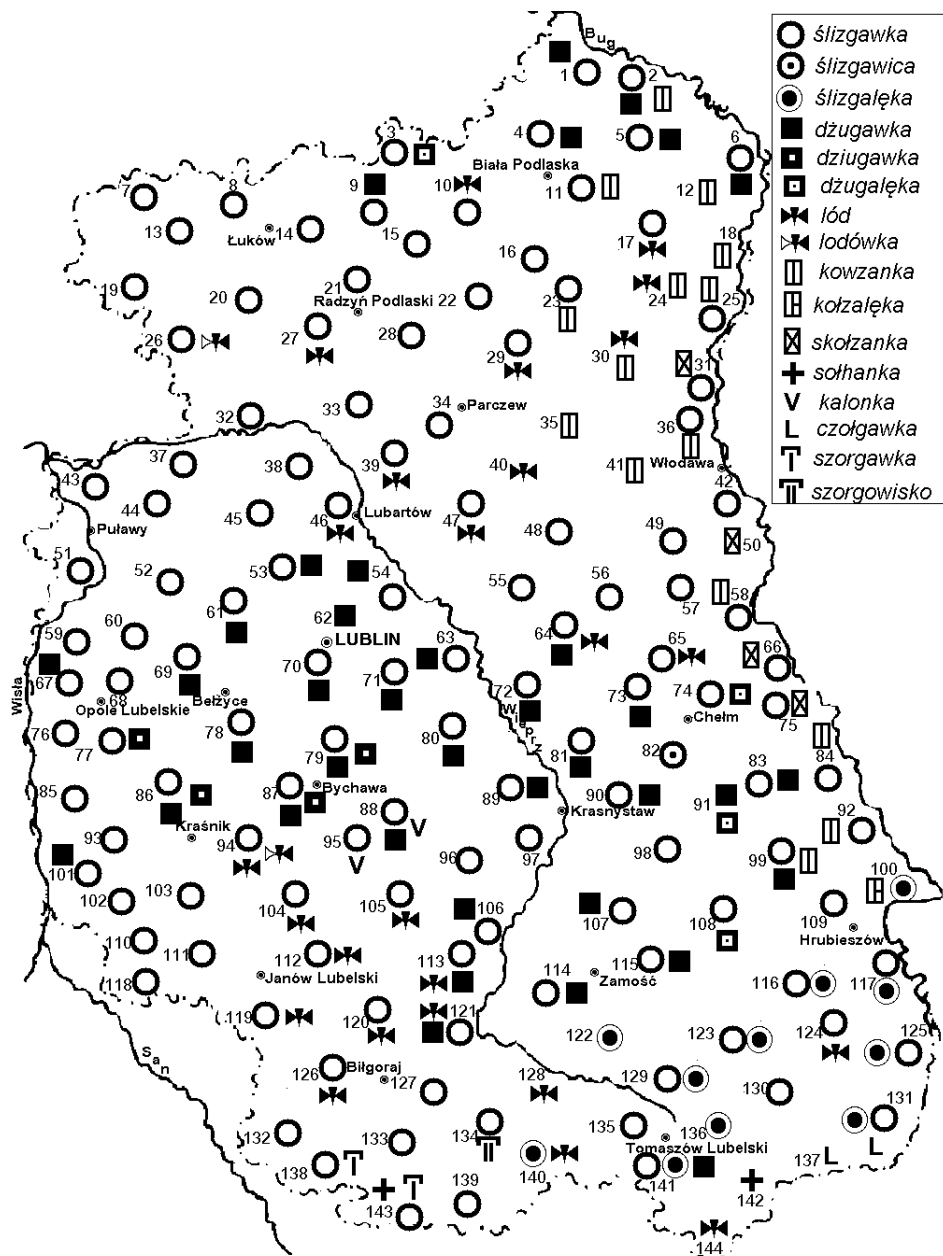
Mapa 18. Nagłe ocieplenie w czasie zimy

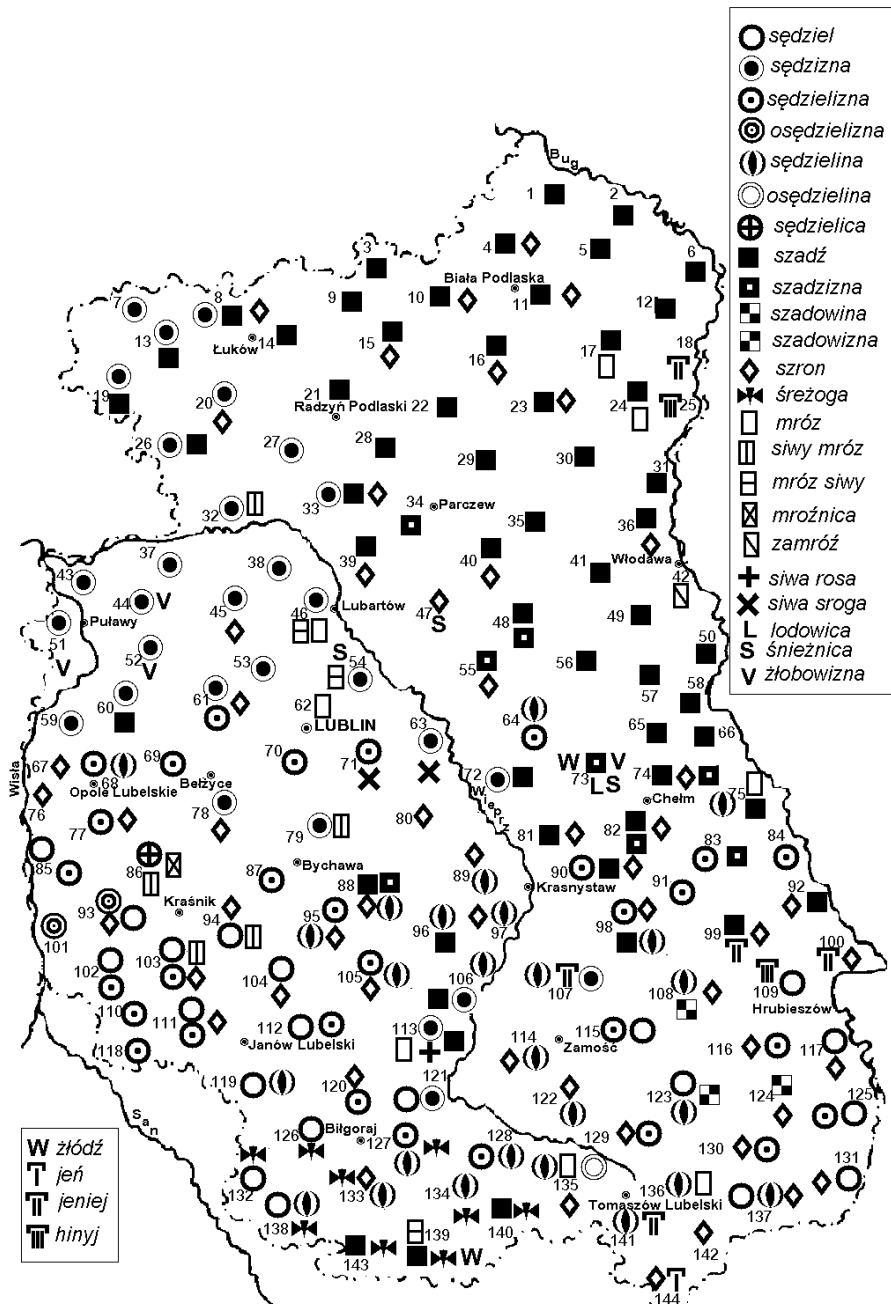
Mapa 19. Śnieg topi się przy wyższej temperaturze

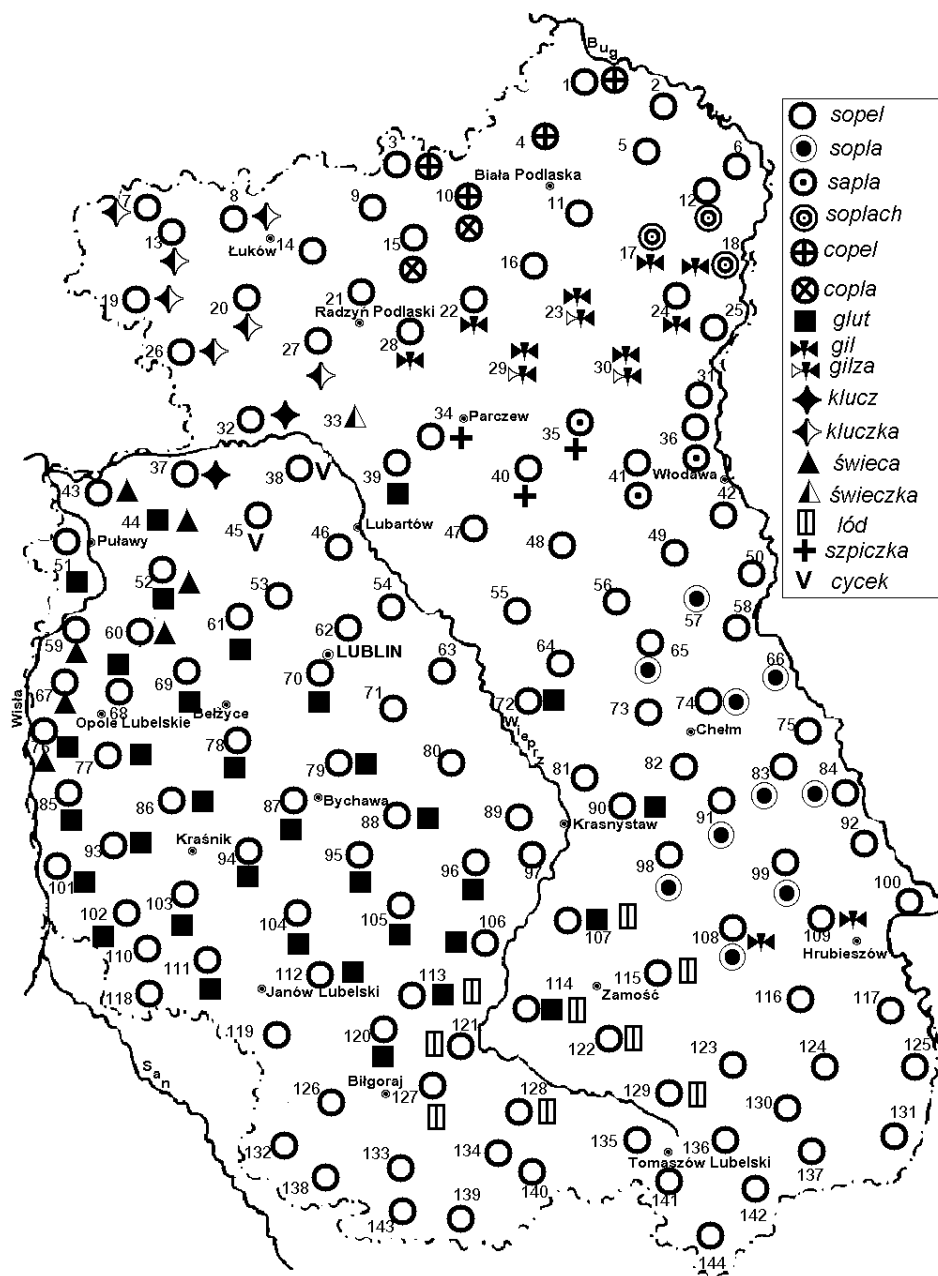
Mapa 20. Obładowienie nawierzchni dróg – gołoledź

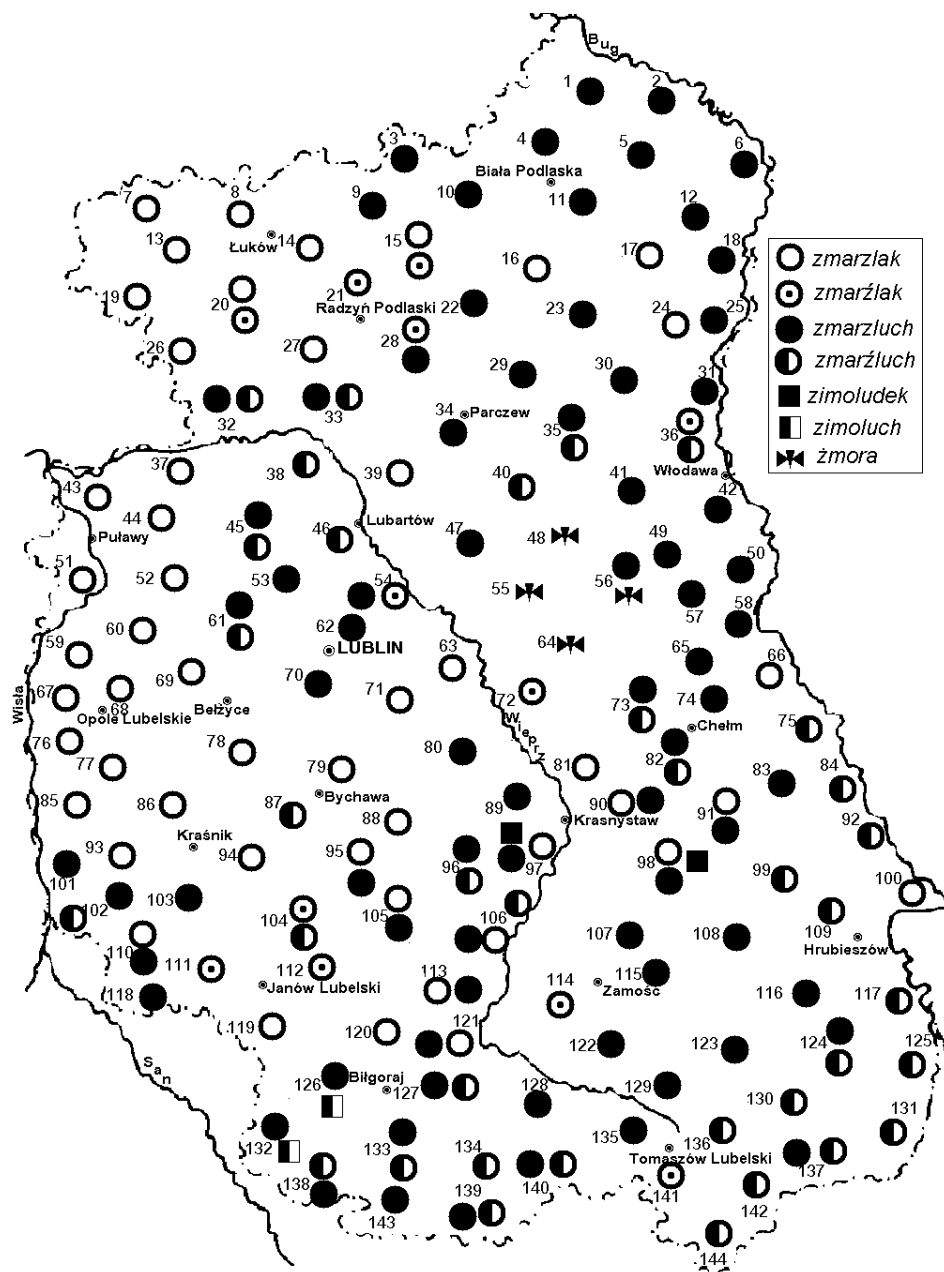
Mapa 21. Ślizgawka

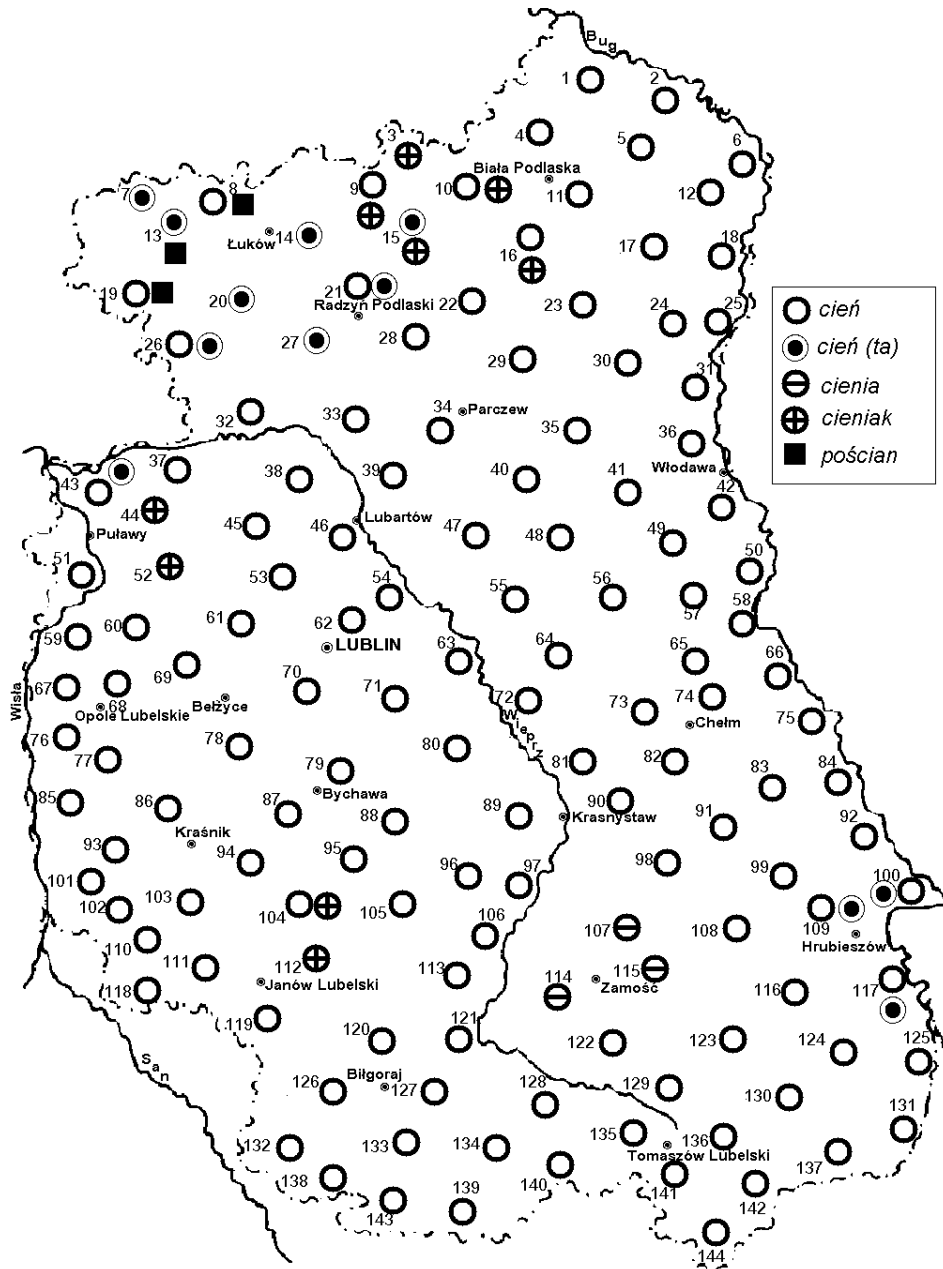
Mapa 22. Osad kryształków lodowych powstały z zamrożonej mgły

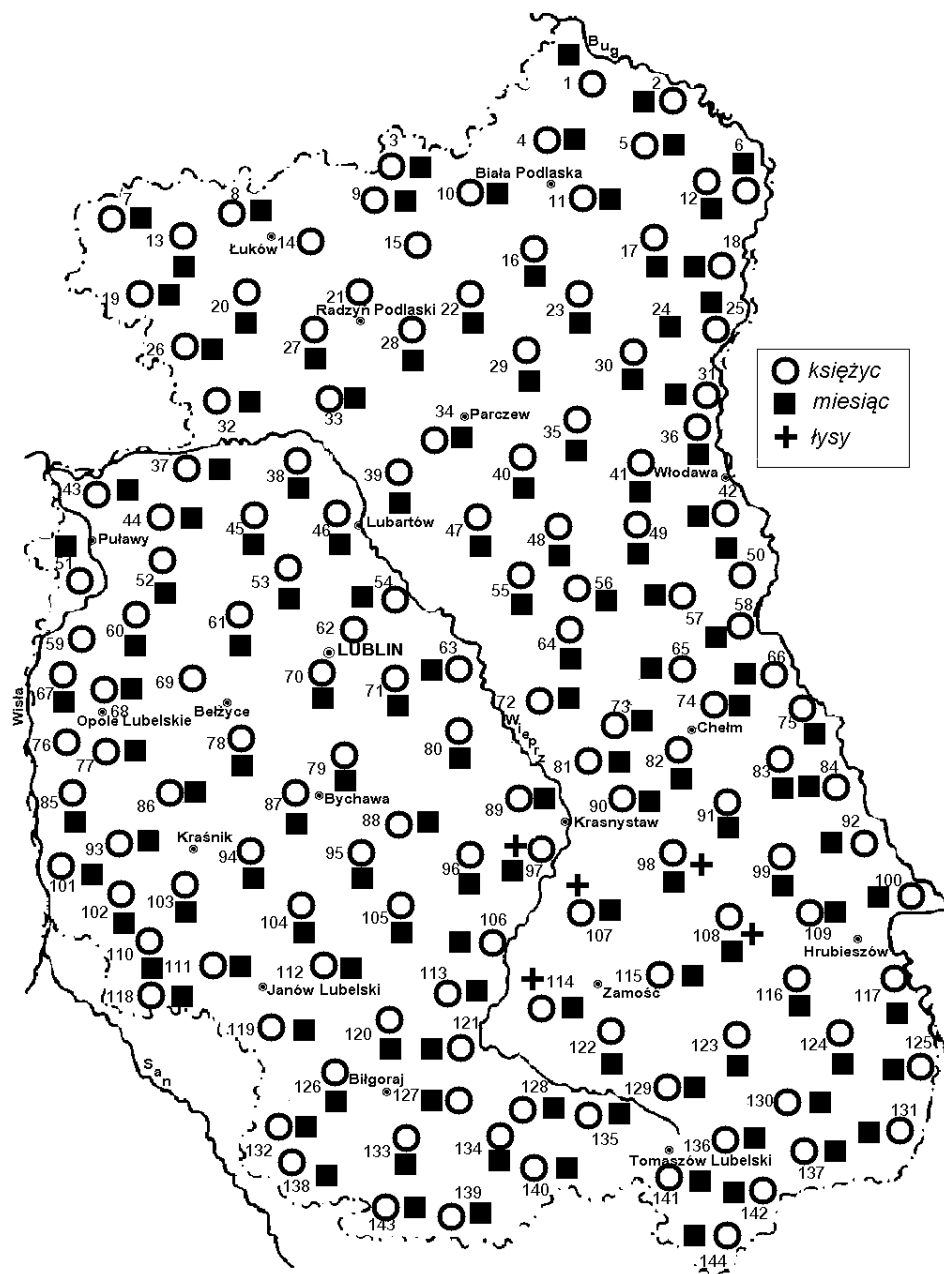
Mapa 23. Sopel lodu zwisający z dachu

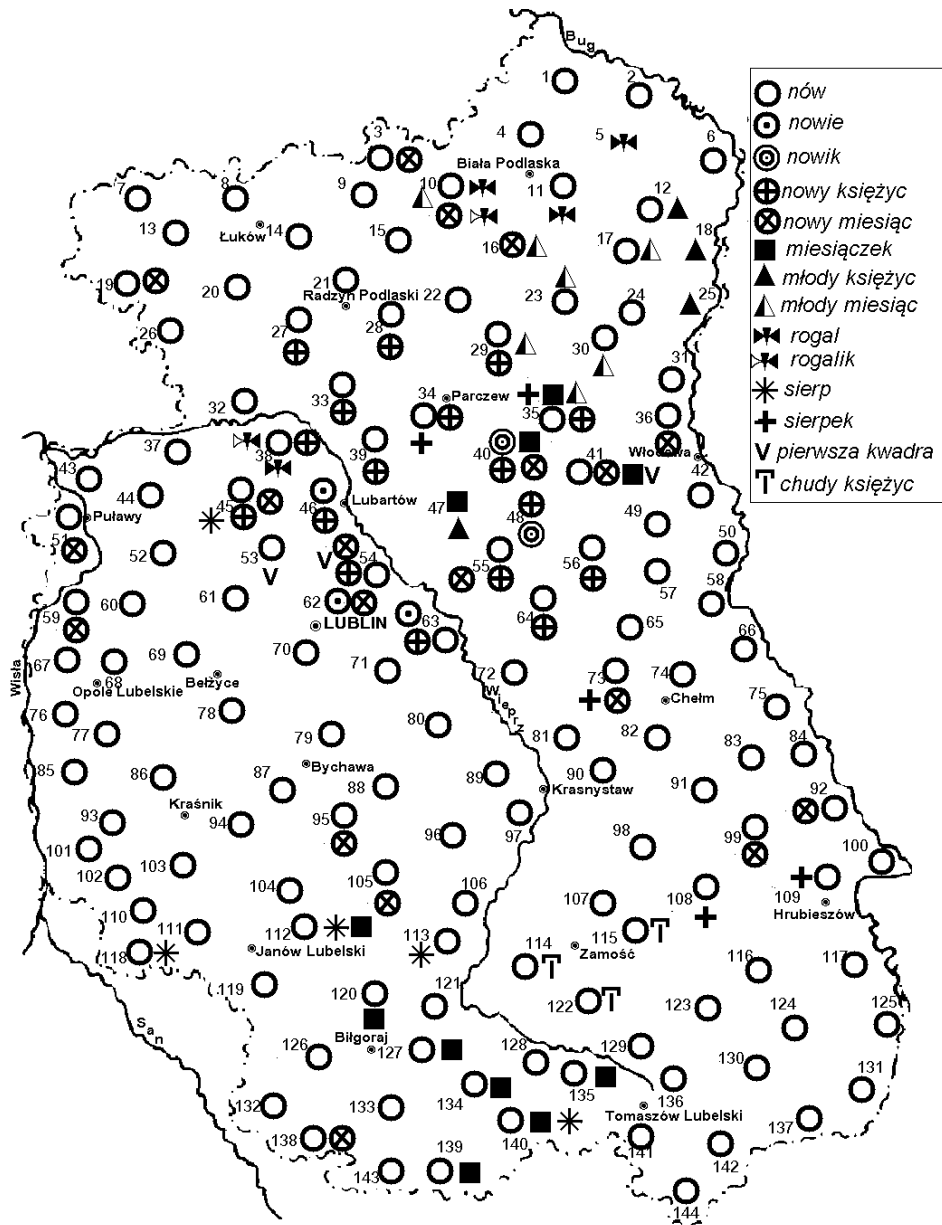
Mapa 24. Człowiek, który łatwo łatwo marznie

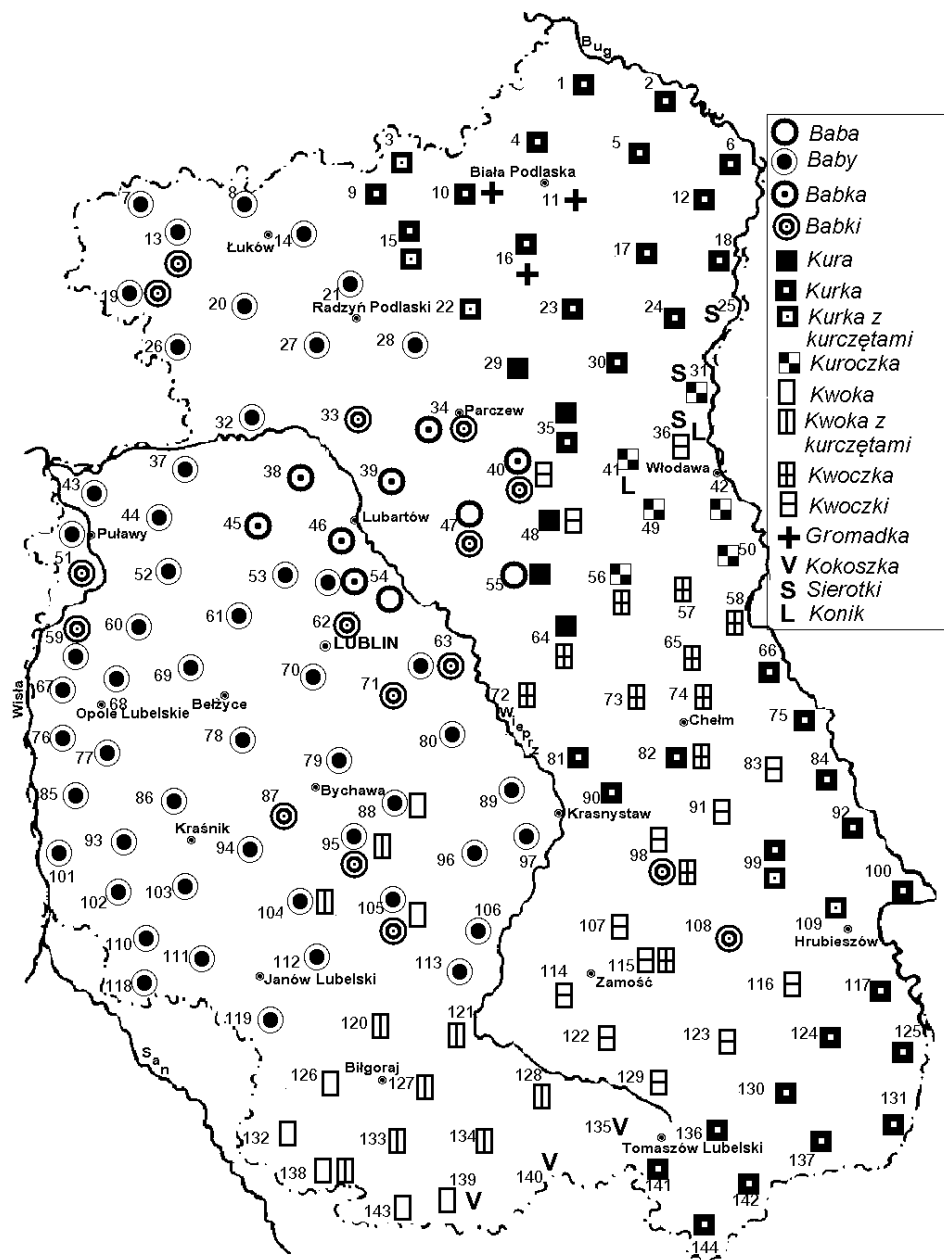
Mapa 25. Cień przedmiotu oświetlanego

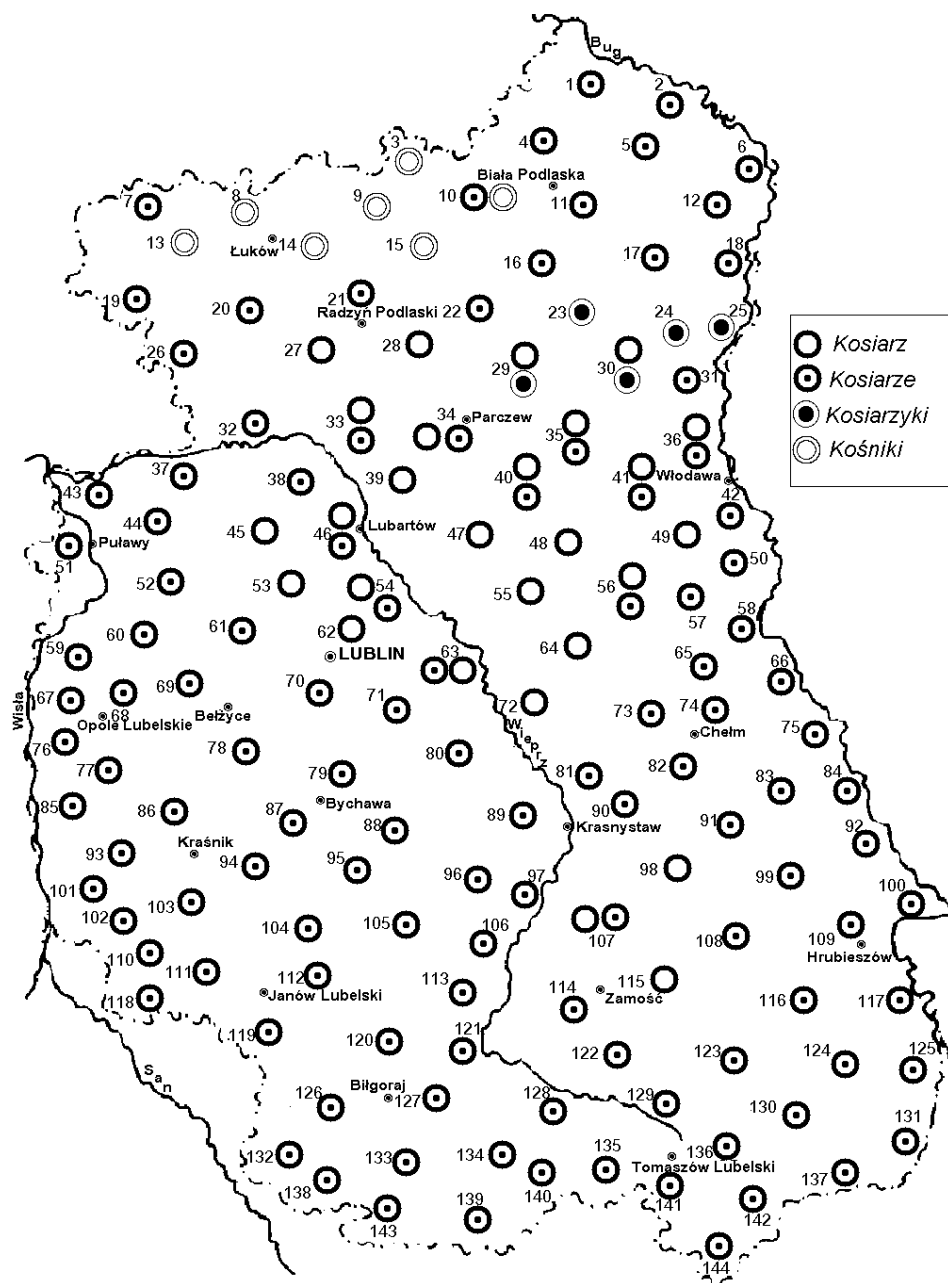
Mapa 26. Księżyc – naturalny satelita ziemi, drugi pod względem jasności obiekt na niebie

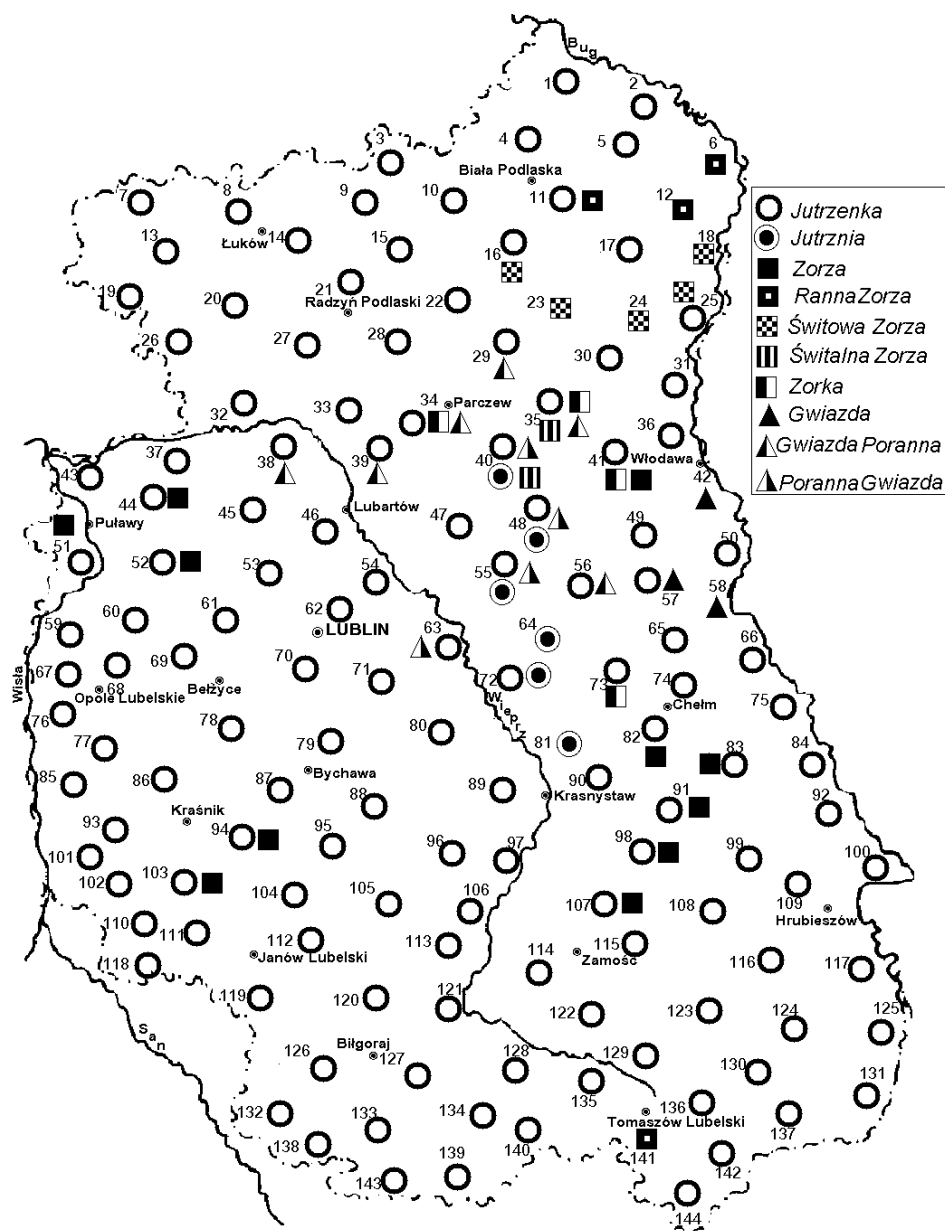
Mapa 27. Pierwsza faza księżyca

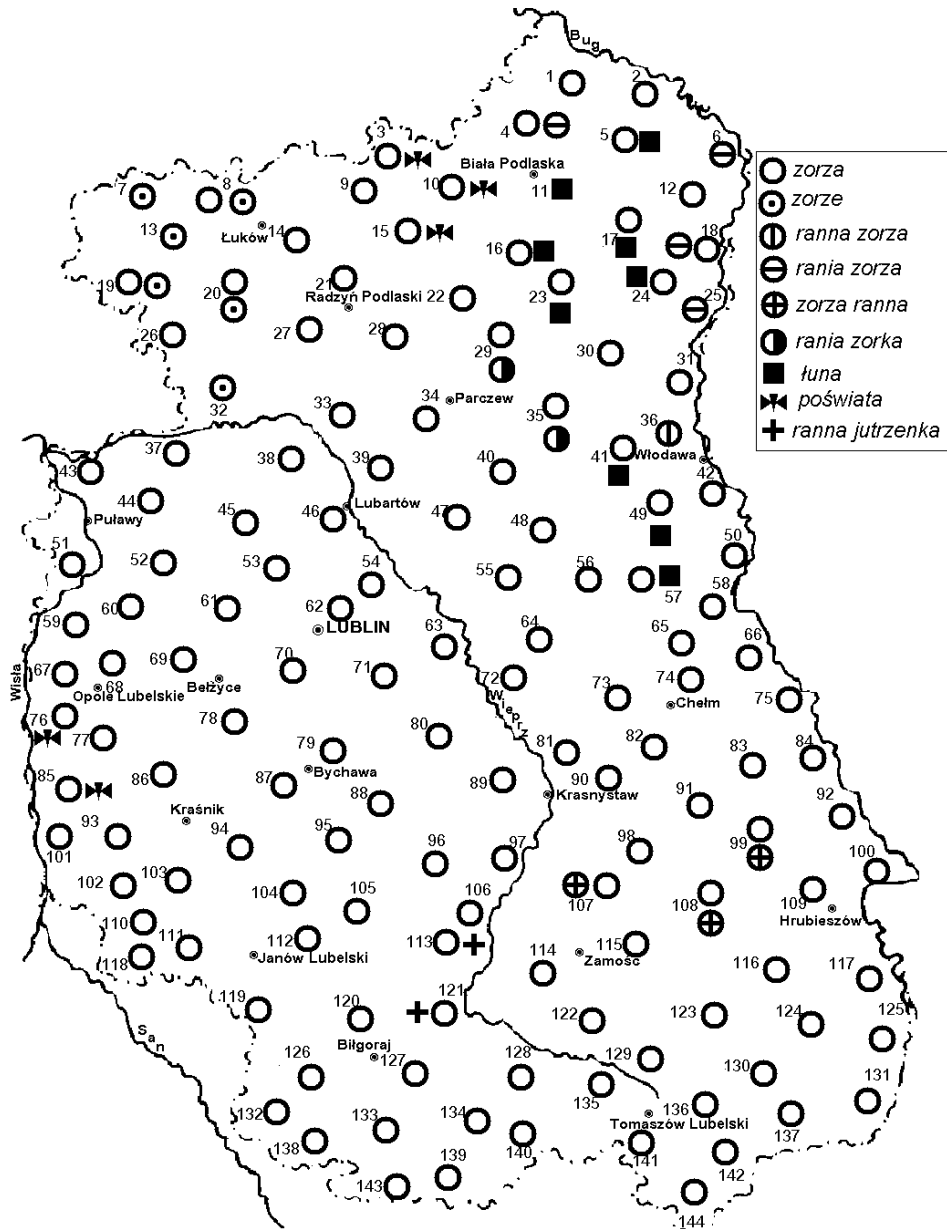
Mapa 28. Grupa gwiazd zwana Plejadami

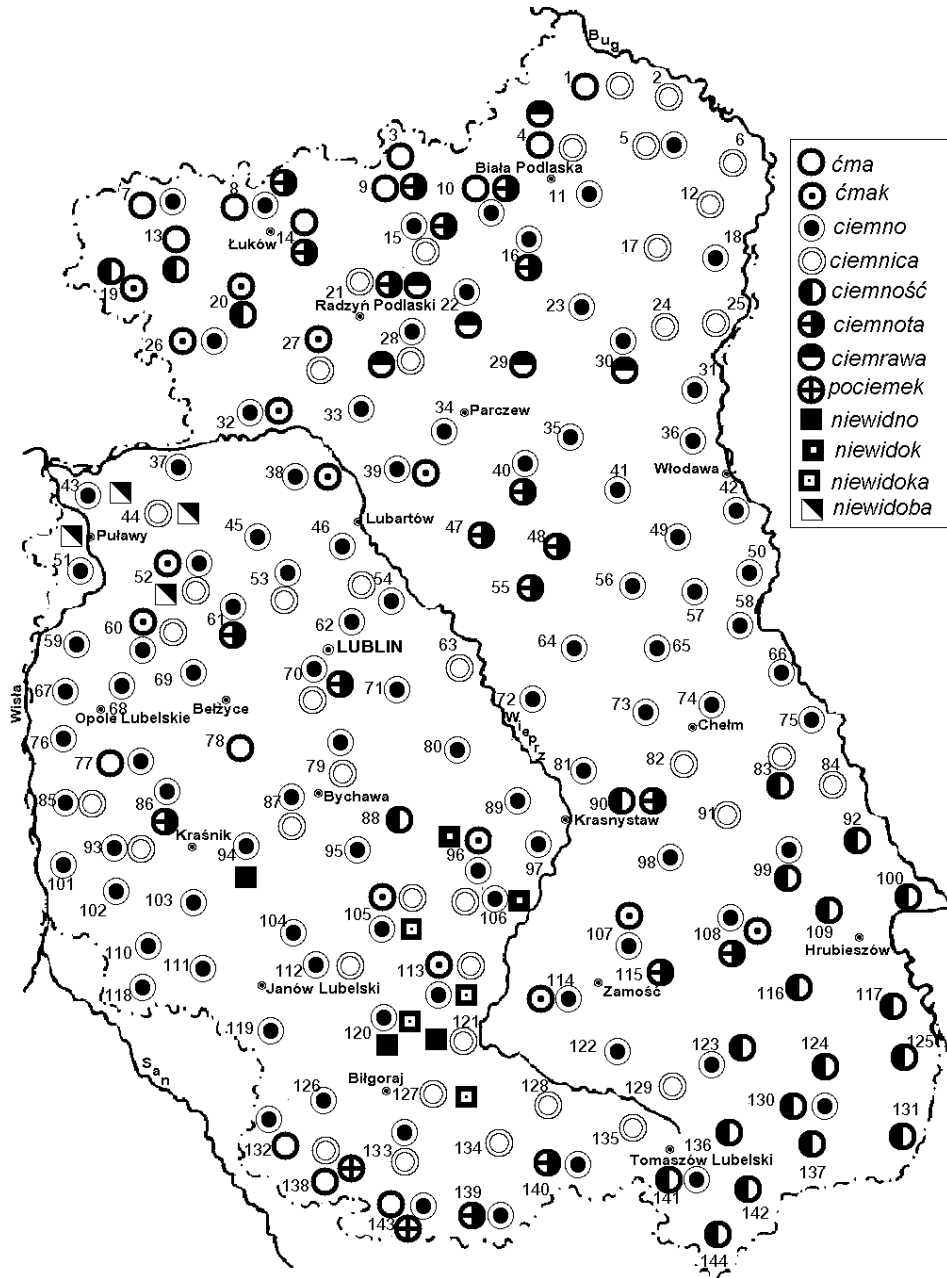
Mapa 29. Gwiazdy w gwiazdozbiore Orion

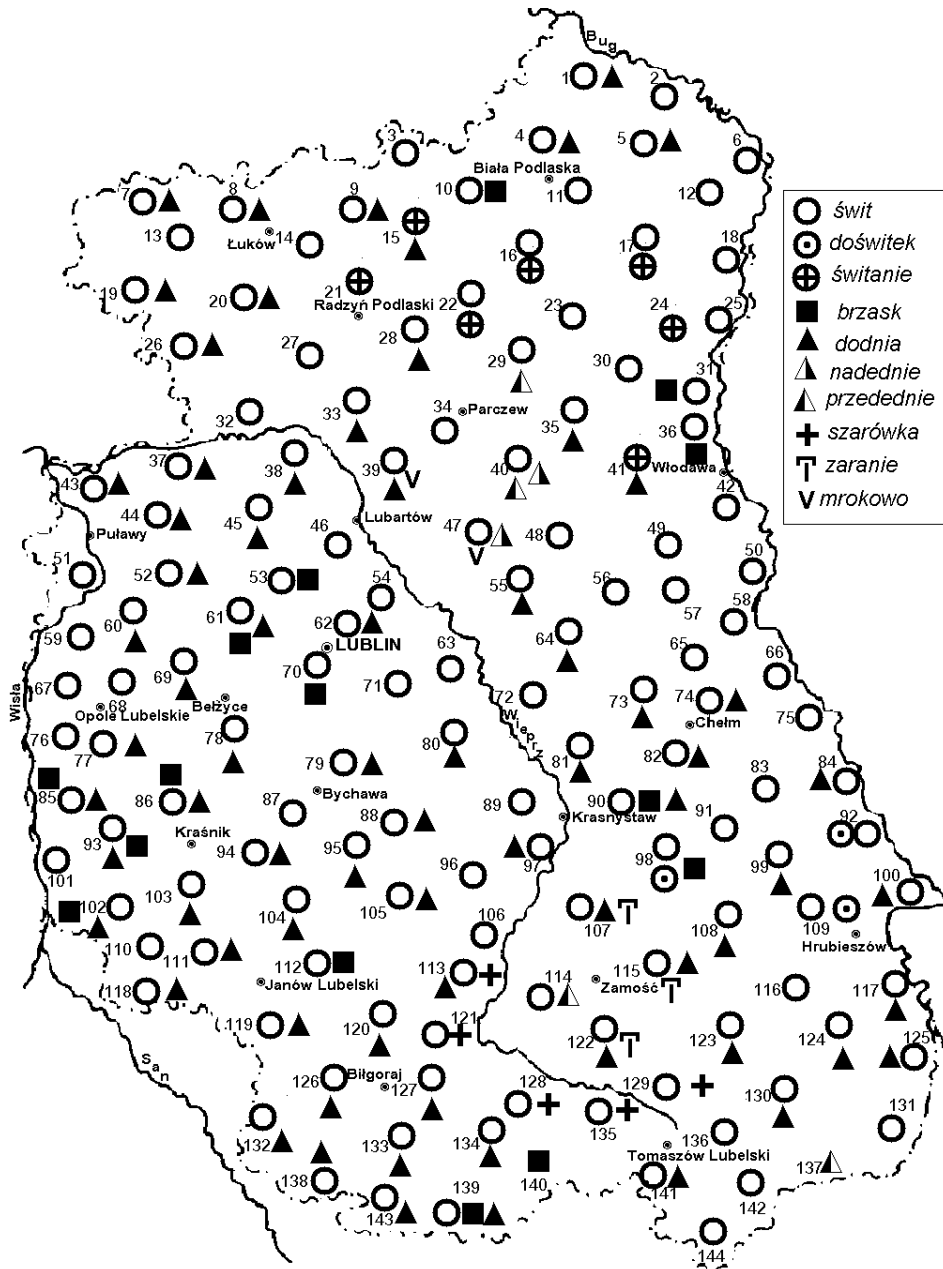
Mapa 30. Gwiazda, która ostatnia gaśnie rano

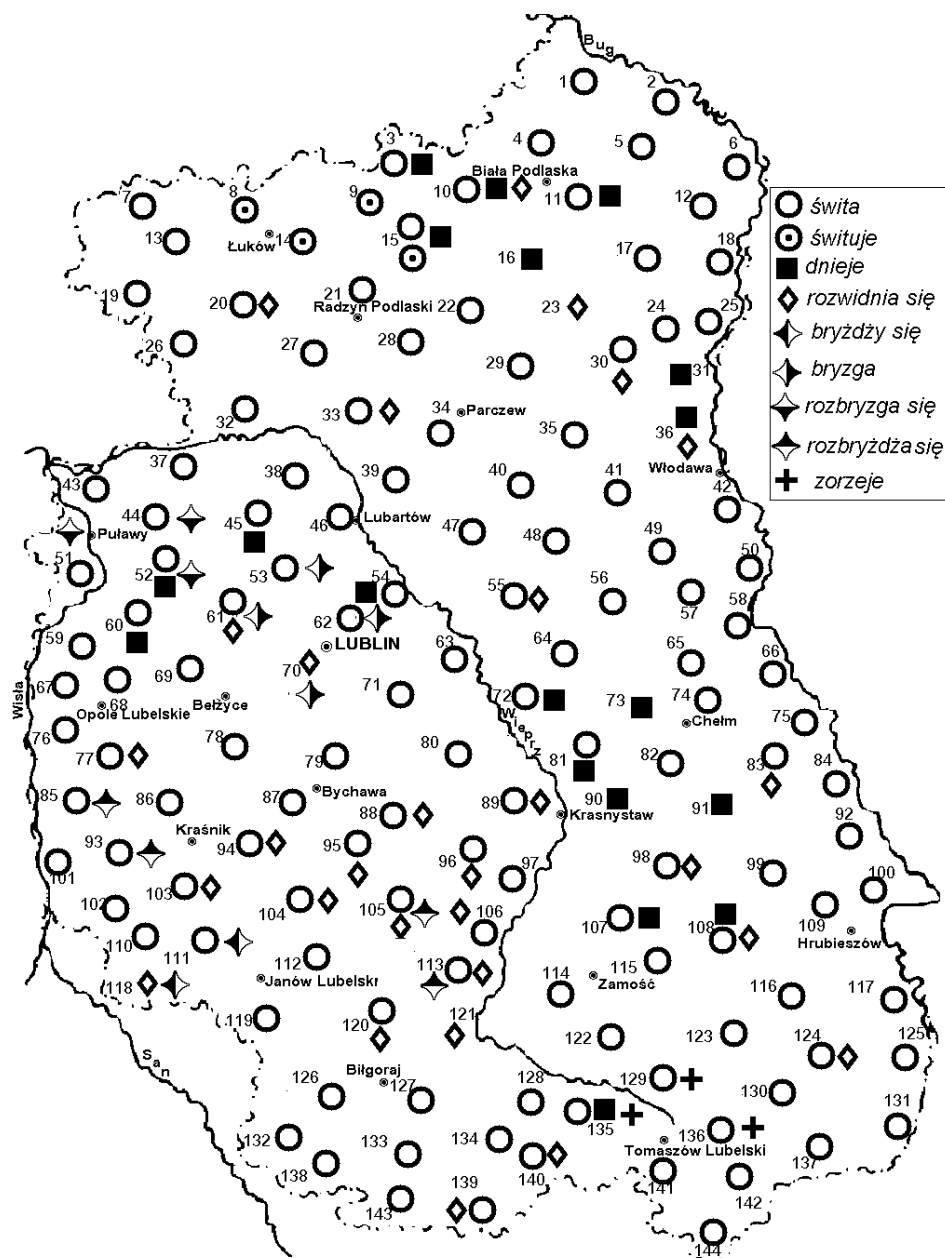
Mapa 31. Blask różowy na niebie przed wschodem słońca

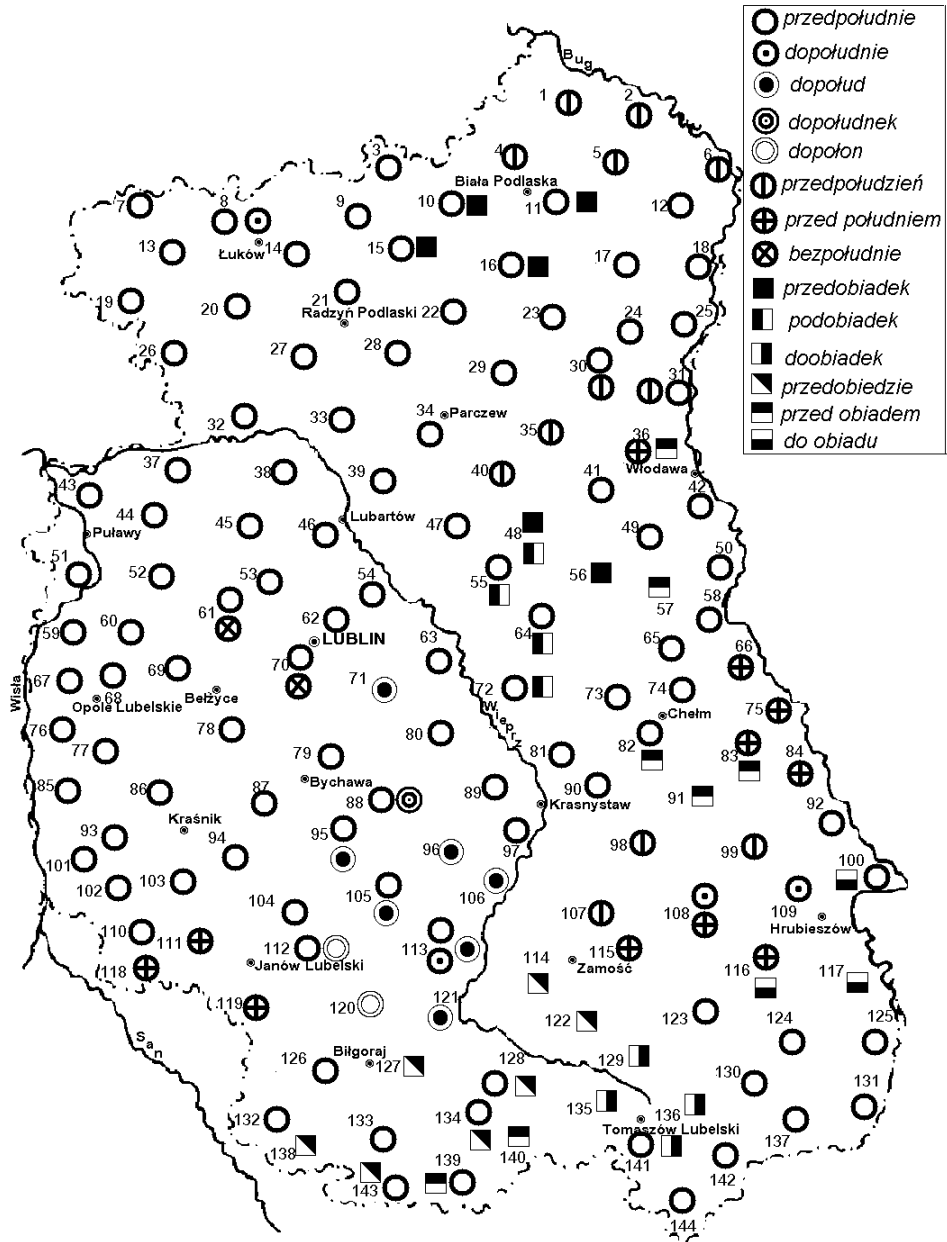
Mapa 32. Brak światła, ciemno

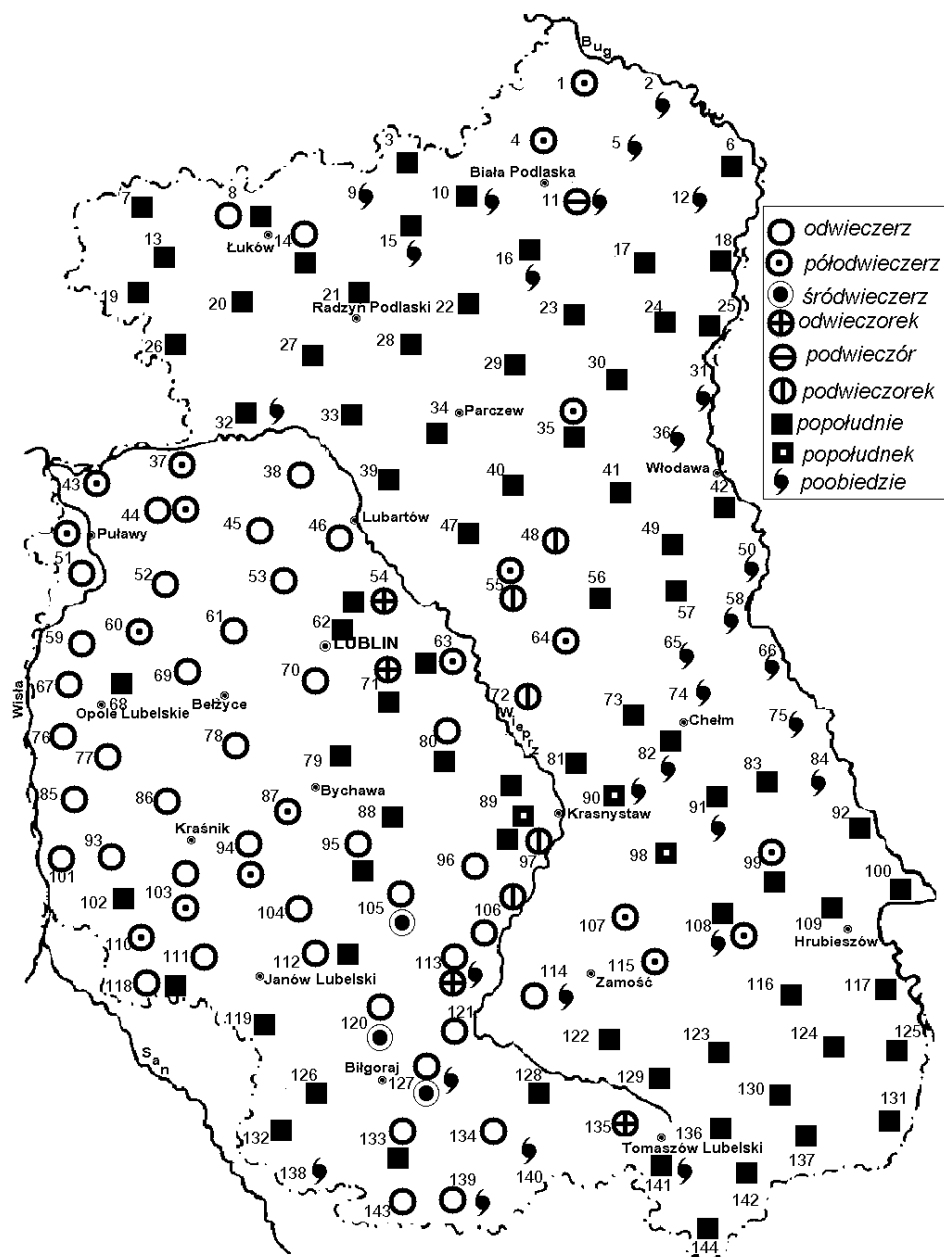
Mapa 33. Pora stopniowego rozjaśnienia się nieba aż do momentu pojawienia się słońca

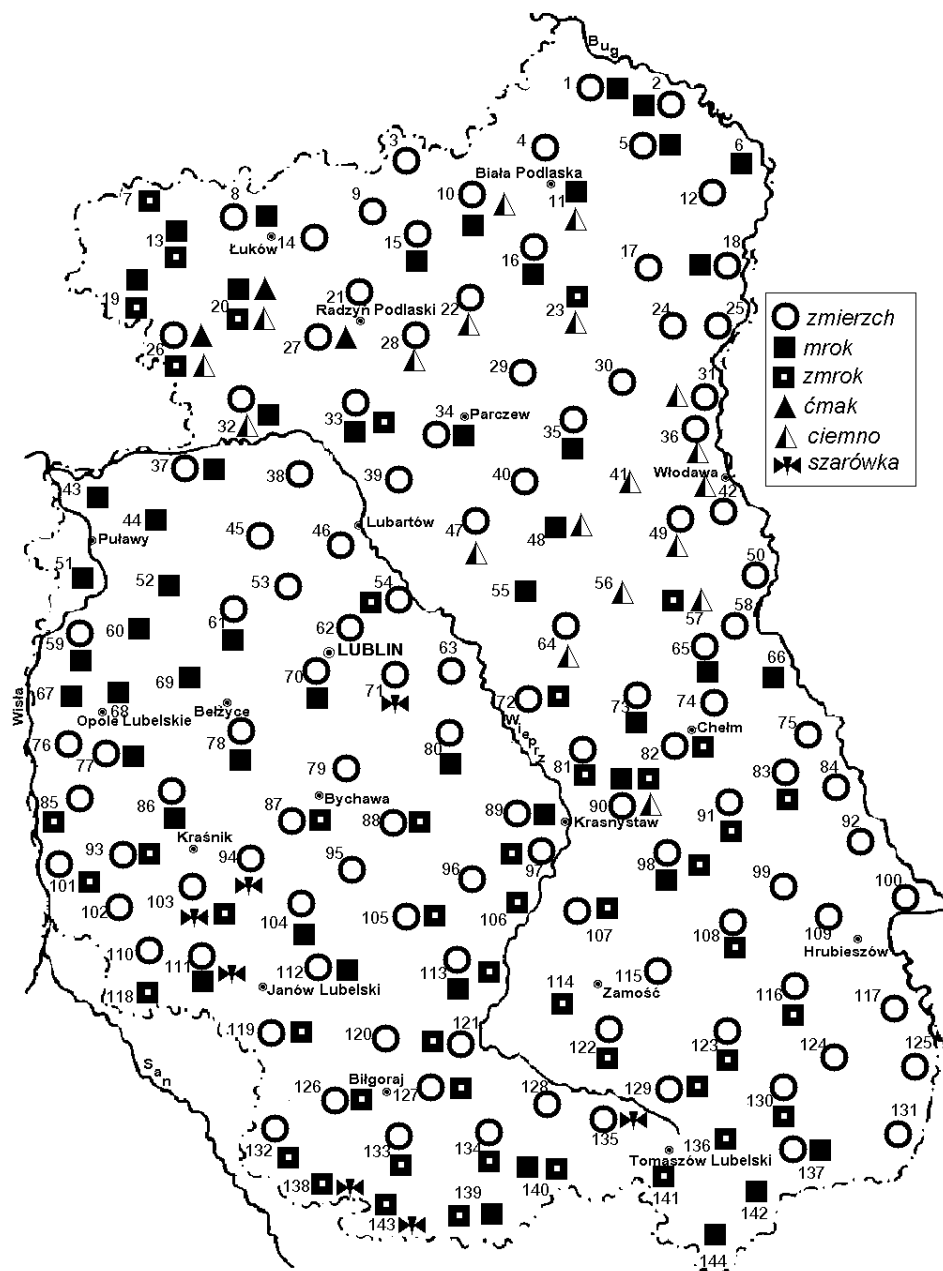
Mapa 34. Słońce wschodzi i zaczyna się dzień

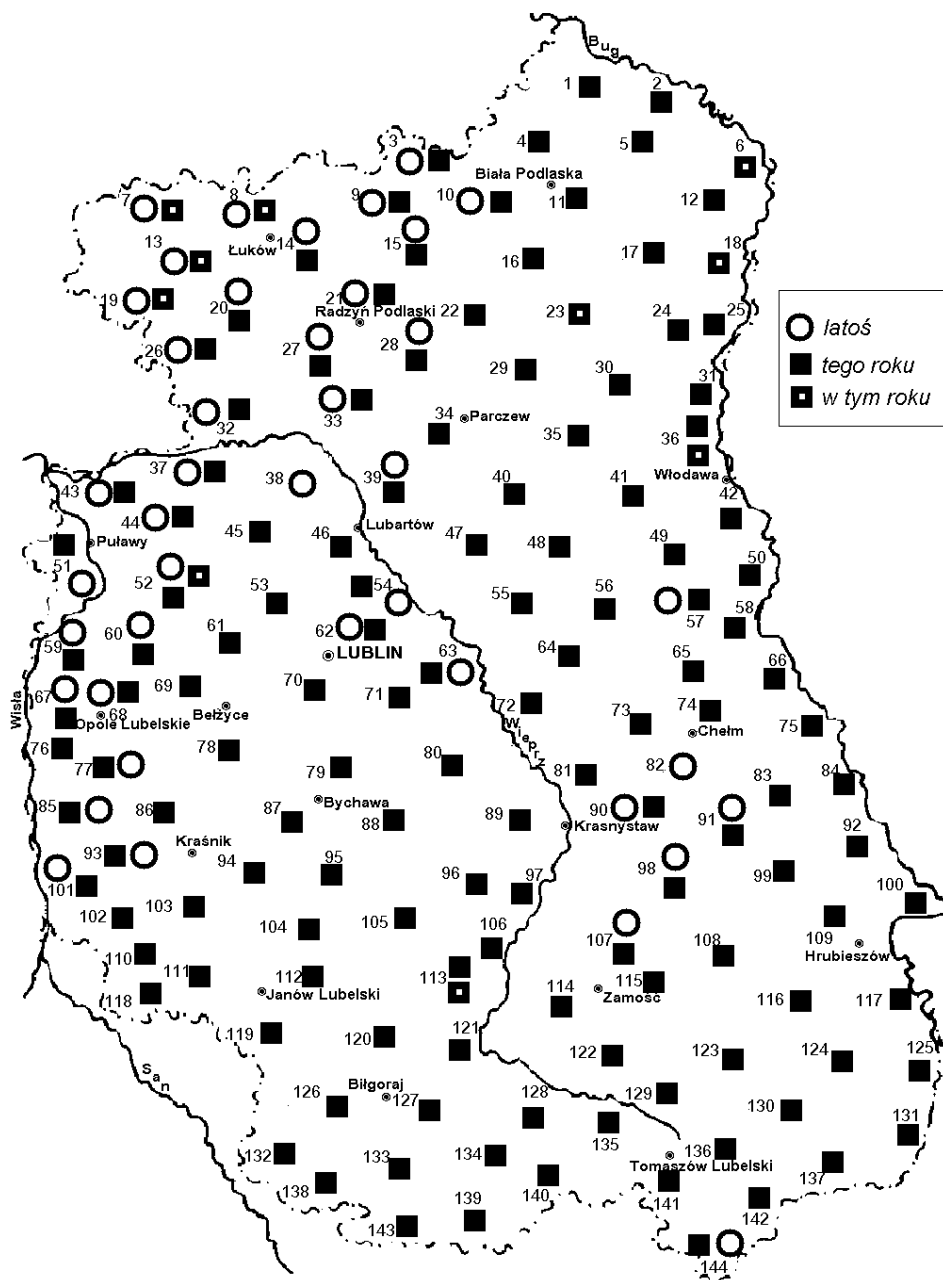
Mapa 35. Pora dnia między porankiem a południem

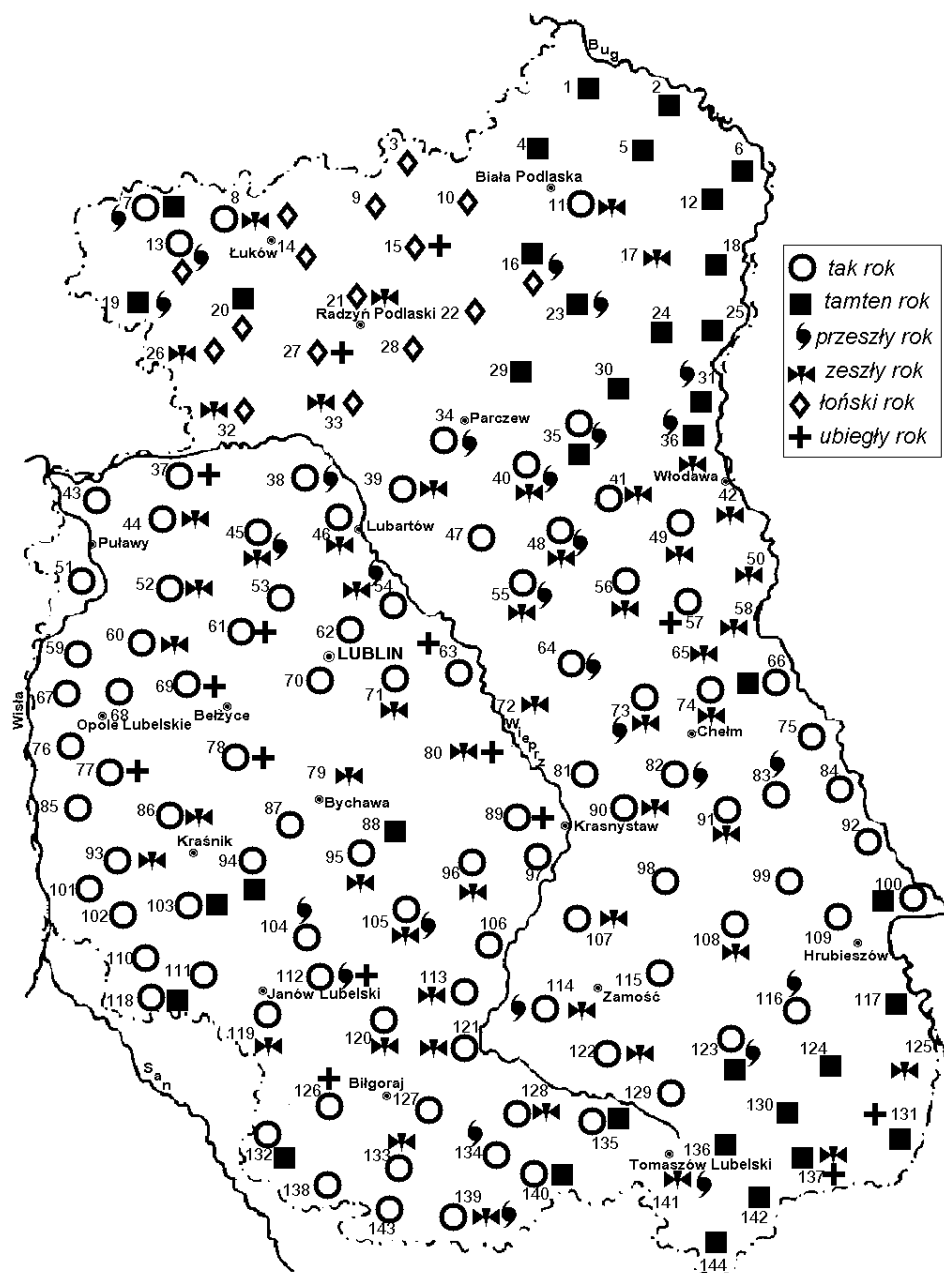
Mapa 36. Pora dnia między południem a wieczorem

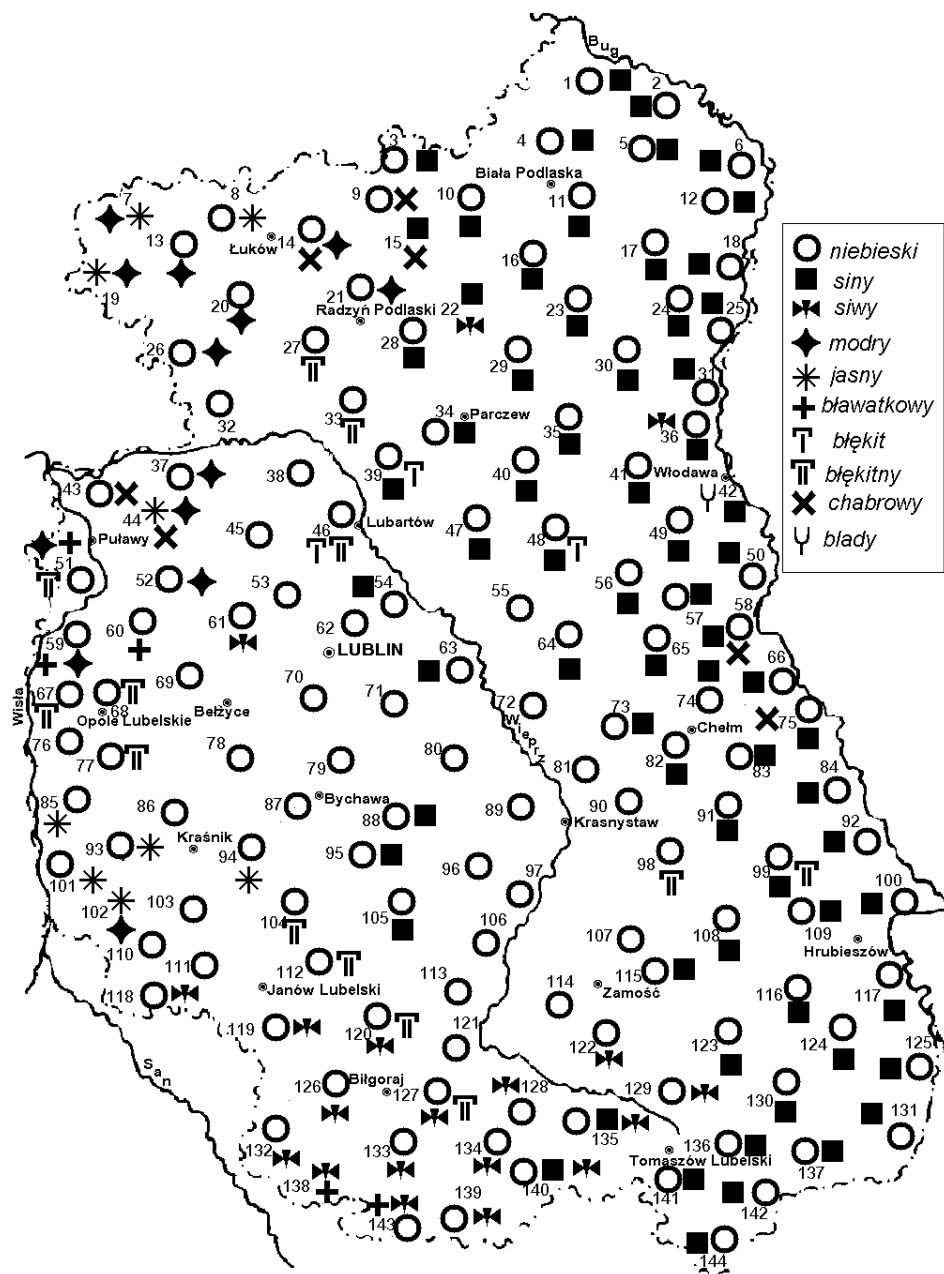
Mapa 37. Zmierzch – pora dnia od zachodu słońca do nastania ciemności

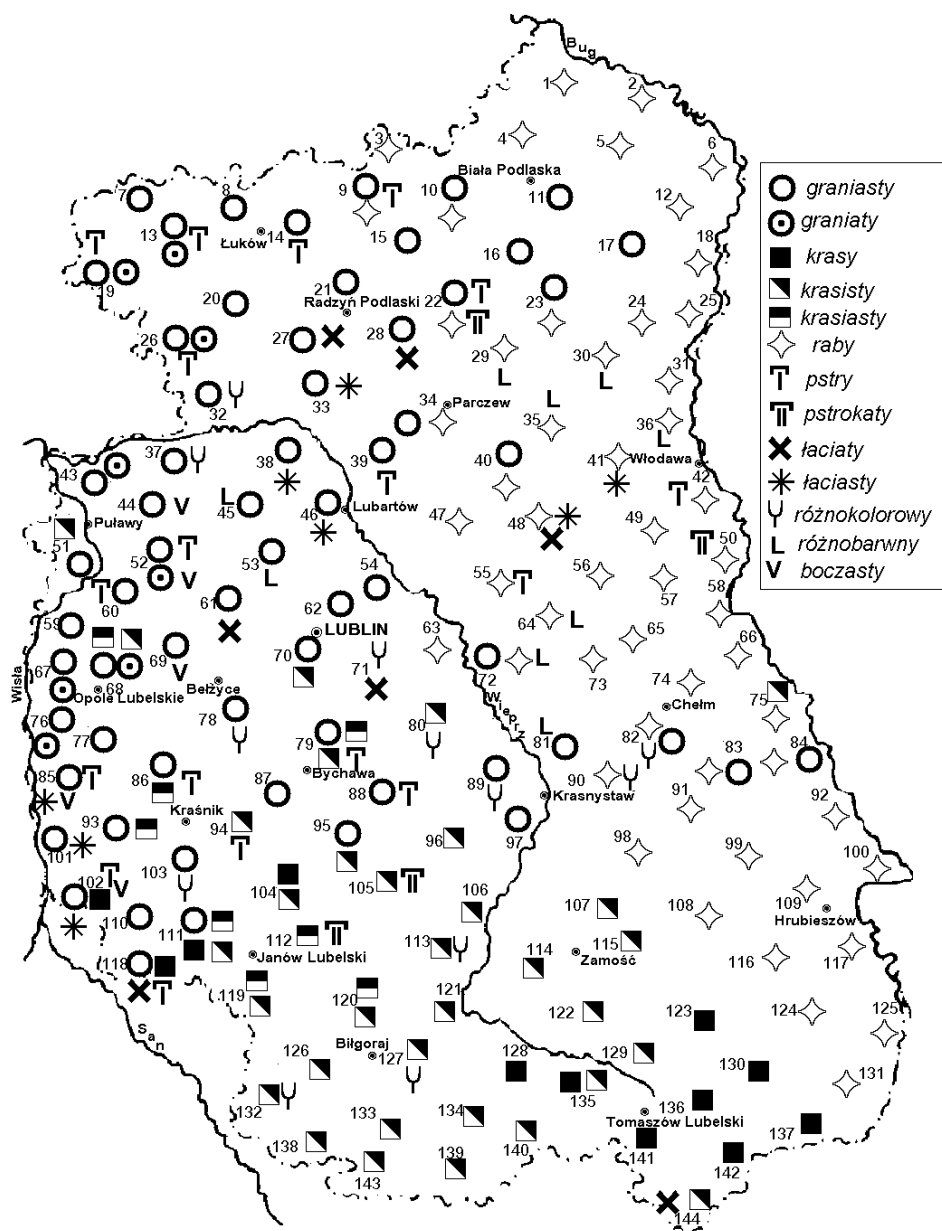
Mapa 38. W tym roku

Mapa 39. Rok, który minął

Mapa 40. Kolor niebieski

Mapa 41. Różnobarwny – o kolorze

Spis map

1. Lubelszczyzna – obszar badań.....	12
2. Biała, lekka chmurka na pogodnym niebie.....	423
3. Chmura deszczowa.....	424
4. Chmura w postaci ciemnoszarej jednolitej warstwy, zazwyczaj całkowicie zasłaniającej niebo.....	425
5. Białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem.....	426
6. Barwny łuk na niebie pojawiający się po burzy i deszczu.....	427
7. Huk towarzyszący wyładowaniom atmosferycznym.....	428
8. Gwałtowne i potężne wyładowanie elektryczności, któremu towarzyszy huk i błyskawica.....	429
9. Kamień piorunowy.....	430
10. Zjawisko świetlne towarzyszące wyładowaniom elektrycznym w atmosferze ziemskiej.....	431
11. Ogień spadający na ziemię w czasie uderzenia pioruna.....	432
12. Długotrwały deszcz.....	433
13. Drobnny deszcz.....	434
14. Wielki, nagły deszcz bez grzmotów.....	435
15. Gęsty drobnny śnieg padający przy porywistym wietrze.....	436
16. Zaspasnieźna.....	437
17. Drobnny suchy śnieg.....	438
18. Nagłe ocieplenie w czasie zimy.....	439
19. Śnieg topi się przy wyższej temperaturze.....	440
20. Oblodzenie nawierzchni dróg – gołoledź.....	441
21. Ślizgawka.....	442
22. Osad kryształków lodowych powstały z zamarzonej mgły.....	443
23. Sopel lodu zwisający z dachu.....	444
24. Człowiek, który łatwo marznie.....	445
25. Cień przedmiotu oświetlanego.....	446
26. Księżyc – naturalny satelita ziemi, drugi pod względem jasności obiekt na niebie.....	447
27. Pierwsza faza księżyca.....	448
28. Grupa gwiazd zwana Plejadami.....	449
29. Gwiazdy w gwiazdozbiórce Oriona.....	450
30. Gwiazda, która ostatnia gaśnie rano.....	451
31. Blask różowy na niebie przed wschodem słońca.....	452
32. Brak światła, ciemno.....	453
33. Pora stopniowego rozjaśniania się nieba aż do momentu pojawienia się słońca.....	454

34. Słońce wschodzi i zaczyna się dzień	455
35. Pora dnia między porankiem a południem	456
36. Pora dnia między południem a wieczorem	457
37. Zmierzch – pora dnia od zachodu słońca do nastania ciemności	458
38. W tym roku	459
39. Rok, który minął	460
40. Kolor niebieski	461
41. Różnobarwny – o kolorze	462

A Dialect Dictionary of the Lublin Region

Volume 11.

Meteorology and Astronomy. Time. Colours

Volume 11 of *A Dialect Dictionary of the Lublin Region*, titled *Meteorology and Astronomy. Time. Colours* contains 1740 entries and 41 linguistic maps. The entries – naming terms – relate to the spiritual culture of village inhabitants inscribed in the traditional, communal way of conceptualizing the surrounding world. Lexically expressed, they pertain to cosmic and weather phenomena which include the influence of the sun, moon and the stars on human life – on people’s everyday activity and, associated with these phenomena, the concepts of time and colours. The folk knowledge of the Cosmos and weather phenomena, which links common sense observations on the laws of nature with the sphere of villagers’ beliefs, finds its visible manifestation in the rich repertory of weather forecasts. Entering in close relations with the sky, the sun, the moon and the stars, villagers ascribe symbolic and magical meanings to the elements of the Cosmos.

The vocabulary of Volume 11 paints a picture of the traditional village community in which the past meets the present. This linguistic picture of the world, shared by villagers – nowadays mainly by the older generation – is present in many aspects of everyday village life. The spiritual and material elements of the village culture intertwine – just as in the case of other naming domains – with the wealth of interpretations of the surrounding world reflected in both the local and regional multitude of names used for one and the same designatum, e.g. *Baba*, *Babka*, *Babki*, *Baby* (“sg. old woman; pl. old women”), *Gromadka* (“dim. group”), *Kokoszka* (“dial. dim. hen”), *Konik* (“dim. horse”), *Kura*, *Kurka* (“hen”), *Kurka z kurczętami* (“dim. hen with chickens”), *Kuroczka* (“dim. dial. hen”), *Kwoczka*, *Kwoczki*, *Kwoka* (“brooding hen”), *Kwoka z kurczętami* (“brooding hen with chickens”) *Sierotki* ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’ (“the Pleiades”); *bałwan*, *bałwanek* (“snowman”), *baran*, *baranek* (“ram”), *dymka*, *kominek* (“dim. chimney”), *kwaśne mleko* (“sour milk”), *cumulus* (“Cumulus cloud”), *obłoczek*, *obłok*, *obłoka* (“cloud”), *siewka* ‘biała, lekka chmurka na pogodnym niebie’ (“light white cloud in a bright clear sky”); *czort* (“devil”), *czort kręci* (“the devil is scheming”), *diabeł hula* (“the devil is raving”), *diabeł idzie na obiad* (“the devil is going for dinner”), *diabeł kręci* (“the devil is scheming”), *diabeł lata*, *diabeł leci* (“the devil is flying”), *diabeł się żeni*’ (“the devil is getting married”), *diabeł tańczy*, *diabeł tańczy* (“the devil is dancing”), *diable wesele* (“the devil’s wedding”), *głupi jaś* (“stupid man (lit. stupid John)”), *huragan* (“hurricane”), *kominek* (“dim. chimney”), *kręciek*, *kręciwiater*, *krętarz*, *krętawica* (“swirling thing”), *morski wir* (“sea vortex”), *paskudnik* (“mischief”), *srala bartek* (“shithead”), *świni wicher*’, *świni wicher*, *świński wiater*, *świński wicher* (“pig’s whirlwind”), *trąba* (“whirlwind”), *trąba morska* (“sea whirlwind”), *trąba powietrzna*, *trąba wiatrowa* (“whirlwind”), *tuman* (“cloud (of dust)”), *wicher*, *wicher*, *wichura* (“whirlwind”), *wierówka*, *wir*, *wirus* (“whirling thing”), *zasraniec* (“shitass”), *zawichur*, *zawierucha* (“whirlwind, blizzard”), *złe* (“the evil one”), *złe lata* (“the evil is flying”), *złe się żeni* (“the evil is getting married”), *zły duch* (“evil spirit”), *zły wiater* ‘wir powietrzny’ (“whirlwind”); *burza śnieżna* (“snowstorm, blizzard”, *chajuga*, *dujawica*, *kołowanina*,

krętawa, kurzawa, kurzawica, kurzawka (“blizzard, whirlwind”), *metel* (“snowstorm, blizzard”), *nawałnica, śniegowica, śnieżycza* (“snowstorm, blizzard”), *wichura* (“whirlwind”), *wiejka, wiuga, zadyma, zadymka, zamieć, zamieta, zamietylica, zawichtela, zawichtylica, zawieja, zawiejka* (“blizzard, snowstorm”), *zawierucha* ‘gęsty drobny śnieg padający przy porywistym wietrze’ (“heavy small snowflake fall accompanied by strong winds”); *brzask* (“daybreak”), *do dnia, doświtek, mrokowo, nadednie, przedednie, szarówka, świt, świtanie, zaranie* ‘pora dnia przed wschodem słońca’ (“daybreak”); *blady, bławatkowy, błękit, błękitny, chabrowy, jasny, modry, niebieski, siny, siwy* ‘kolor niebieski’ (“the colour blue”).

This volume is the next part of the several volume regional dictionary which combines the methodological requirements of an intra- and interdialectal dictionary. The dictionary has a non-differential character and is based – to ensure its uniform character – on the same methodological principles as the ten volumes already published. It has the same entry structure, with alphabetically arranged items inscribed in broad cultural and customs-related contexts aided by atlas-based techniques; it contains a section which recapitulates the methodological assumptions and publishing guide-lines; it also provides a list of sources from which the material has been extracted.

The research area on which the Project is based coincides with the administrative division of the Lublin region established before 1975 and re-established with minor changes in 1999 (see Map 1). The material compiled is based on spoken texts of 612 oldest villagers of the Lublin region (cf. the list of place names) and comes from 2430 informers. The corpus of Volume 11 includes (i) tape-recorded fieldwork data; (ii) continuous texts in written form (without sound-file documentation) and (iii) questionnaire-based lexis without contextual exemplification. Additional material comes from the dictionary files of *Atlas gwar polskich* (*Atlas of Polish Dialects*; entries without contexts), *A Dictionary of Polish Dialects* (The Polish Publishing House–PAN), linguistic archives, partly from MA- and BA-papers and from other printed sources.

Each entry consists of the following elements:

1. the entry and its meaning given in the form of definition;
2. contexts in which the word is used;
3. sources;
4. the geography of the word with a linguistic map, referred to by the referencing symbols given at the end of the *Dictionary*;
5. inflexional processes and the most frequent phonetic variants given in the Pronunciation section;
6. references to the synonyms (variants of names of a particular village) and to the heteronyms (name variants on a larger territory), introduced by the symbol „por.” (“cf.”).

Some illustrative examples are given below.

Baby ‘grupa gwiazd zwana Plejadami’ [“The Pleiades star cluster”]

Baby to kilka gwiazd razem świeci w zimie [*Baby* is a cluster of stars that twinkle (lit. “shine”) in winter] (Germanicha). *Taka kupka gwiazd, chyba siedem razem, niektóre mówiły, że sześć, i to nazywają się Baby, wychodzą w zimie, jak czyste niebo* [This is a group of stars – seven in all or six, as some said; they called it *Baby*; they twinkled when the sky was clear] (Stare Komasyce). *Baby to sześć gwiazd tak koło siebie i po nich nawet gudzina określali. One w zimie były i najlepi było jich widać, jak pogodna noc była* [*Baby* is (a cluster of) six stars close to each other; by them, one could even

tell the time. One could see them in winter, when the sky was clear] (Batorz). *U nas tośmy patrzeli na niebo czy już Baby wyszły* [Here we were just looking up at the sky to see if *Baby* came out] (Spiczyn).

Źródła: PM, MAKL, KA, MG.

Geography: western part of the Lublin region (see Map 28).

Gen. Pl. *Babów*; pronunciation: *baby*.

Cf. *Baba, Babka, Babki, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Kosiarze ‘gwiazdy w gwiazdozbiornie Oriona’ [‘the Orion constellation’]

Kosiarze to szli tak po niebie, jak te kosiarze za sobo na polu. Kosiorze to był taki znak, która godzina, o wyszli Kosiorze, to już ta godzina [*Kosiarze*, they wandered over the sky, one after another, just like reapers did in the field. *Kosiorze* was a sign [indication] of the time; Oh, here they are – time to leave (the field)!] (Czarnystok). *Jak Kosiarze na południu so i tak świeco prostym światłem, to czwarta godzina w nocy, tak mówili stare ludzie, znali te gwiazdy, widzieli, dzie i kiedy sie pokazują na niebie, a tera nic ni wiedzo, ale zygarki majo* [When *Kosiarze* (could be seen) in the southern part of the sky and they twinkled down straight, it was 4 AM, old people said; they knew these stars; they knew where those stars appeared in the sky. Now people do not know all of this, [as] they have wrist watches] (Zaburze). *Po Kosiarzach to sie przewiduje, która godzina. O, już widać Kosiarzów, to już jest ta godzina* [Judging by (the appearance of) *Kosiarze*, one knows what the time is. Oh, you can see *Kosiarze* now – that’s exactly the hour] (Stary Bidaczów). *Te Kosiarze to wiem, że so, bo widze nieraz. No, to jest trzy tak ze sobo i ta kosa taka, to Kosiarze, no i Wóz, to jest cztery koła i ten dyszel. To przecież wyjdzie człowiek i od razu widzi* [*Kosiarze*, I know they exist, because I see them quite often; there are three of them, and such a scythe! They are reapers. And there is a cart with four wheels and the drawbar. One can easily see them all (when one leaves the house and looks up at the sky)] (Lipa). *Kosiarze so to trzy gwiazdy, które uschodzo na wschodzie* [*Kosiarze* are three stars, which come up in the east] (Uścimów). *Kosiarze to takie trzy gwiazdy, rzędem ustawione na niebie* [*Kosiarze* are three stars placed in a row in the sky] (Hańsk). *Kura i Kosiarze to wychodzo wcześniej i zachodzo później, nie tak, że stale jednakowo, czasem z wieczora sie pokazują, a czasem później* [Hens and *Kosiarze* rise early in the morning and vanish late, but not at the same time; sometimes they come out in the evening and sometimes later] (Przewłoka). *Trzy gwiazdy dobrze widoczne to Kosiarze. Widać je dobrze w zimie, w lecie nie widać* [The three stars that are clearly seen are *Kosiarze*; you can see them clearly in the winter and you can’t see them in the summer] (Białka). *Kosiarze to trzy gwiazdy na niebie* [*Kosiarze* are three stars in the sky] (Cyców). *Trzy gwiazdy razem to Kosiarze, pokazują sie tylko w zimie* [The three stars grouped together in the sky are *Kosiarze*; they come out only in winter] (Wołoskowola). *Kosiarze to trzy gwiazdy rzędem hoło siebie ustawione, pokazują sie tylko na jesieni i w zimie. Z nich ludzie orientowali sie, która godzina* [*Kosiarze* are the three stars appearing side by side; they can be seen only in the fall and in the winter. Owing to them, people could tell the time] (Wyrki). *Kwoczki i Kosiarze uschodzo dosyć wcześniej i zimo* [Brooding hens and *Kosiarze* come out rather early in the morning, and they do it only in winter] (Sitno near Zamość). *Pięć gwiazd przy sobie to Babki, trzy to Kosiarze* [Five stars close to each other are (called) *Babki*; three stars are *Kosiarze*] (Zakrzów). *Jak tak w kupie pare gwiazd na niebie, to tutaj na takie coś to godały Kosiorze* [When a couple of stars are grouped together, they are called *Kosiarze* here] (Księżomierz).

Sources: PM, BT, MAKL, MNL, KA, SSiSL I-1, MG.

Geography: all over the region (see Map 29).

Gen. Pl. *Kosiarzy* // *Kosiarzów*; pronunciation: *kośaże, kośoże*.

Cf. *Kosiarz, Kosiarzyki, Kośniki*.

Morka I 'drobny deszcz' ['drizzle']

Tak zawsze mówimy morka. Mży morka [We always call it *morka*; *morka* drizzles] (Siedliska near Łuków). *Ale morka na dworze, tak mży i mży od rana, nic ni przestaje* [What (wretched) *Morka* it is – it's been drizzling since morning!] (Zarzecze). *Już pore dni ni ma pogody, cały cas morka i morka* [We've been having bad weather for several days now; *morka, morka* and *morka* (drizzling) all the time!] (Kluczkowice). *Jak tak długo mży, to mówiu tyz morka* [When it drizzles for a long time, they call it *morka*.] (Trzydnik Duży). *Buty gumowe to na deszcze, jak morka czy stota* [(One wears) rubber boots when it rains, when *morka* drizzles, or during rainy days] (Końskowola). *A jak deszcz pada tak dwa, trzy dni bez przerwy, to morka. Morka to drobniutki deszcz, nie tylko jesienny* [When it rains for two or three days without interruption, it is *morka*. *Morka* is a light rain; it rains not only in the fall] (Stok). *Mży morka dziś cały dzień, od samego rana* [*Morka* has been drizzling all day, since early morning] (Stara Wieś). *Morka to mały, taki drobny deszcz* [*Morka* is a light rain] (Paszki Duże). *Morka po starodawnemu u nas jest, niby tak morcy, morcy* [*Morka* is an old word (used here) – it *morcy* and *morcy* [i.e. "it keeps drizzling"]] (Deba). *Morka to sobie tak idzie i idzie, ale tego ni widać, bo to drobne takie* [*Morka* is coming, but you can't see it – it is so light] (Zdziłowice). *Na taki drobny dyszcz to godaju lu nos morka, że tak aby lekko siupi albo idzie morka, ale tyż ludzi mówiu mżawka, ale tutaj to części morka. To taki aby, aby dyszcz, nawet bardzo człowiek nie zmoknie jak idzie morka. W polu jak idzie morka to ludzie pracuju, bo to takie ledwo łoczuczualne. Aby tak łobrosi i tyle* [Light rain is called *morka* here. It drizzles, or *morka* is coming. Some call it *mżawka* ('drizzle') but here they call it *morka*. It is a kind of rain, but you won't get wet too much. When *morka* drizzles, people do not stop working in the fields because one can hardly feel it; it just sprinkles and that is all.] (Świeciechów).

Sources: PM, PS, KAGP, KM, MG.

Geography: western part of the Lublin region (see Map 13).

Gen. Sg. *morki*; Gen. Pl. *morków*; pronunciation: *morka*.

Cf. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawka, mżawka, mżączka, mżyca, mżyczka, pamroka, pomorszczyzna, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Morka II 'białe opary unoszące się nad ziemią najczęściej rano lub wieczorem' ['white mists hovering over the ground, most often, in the morning or in the evening']

Morka jak jest, to taki mglisty dzień jest i ta morka sie ściele na łąkach [*Morka* is a misty day, and *morka* hangs over the meadow] (Płonki). *Tako mgła i tak niby dysc, ale to ni dysc, takie coś, i to jest morka po naszymu, nic ni widać prawie* [This is a kind of mist which looks like rain, but it isn't; we call it *morka* and one can't really see through it.] (Skowieszyn).

Sources: PM, MG.

Geography: vicinity of the town of Puławy (see Map 5).

Gen. Sg. *morki*; Gen. Pl. *morków*; pronunciation: *morka*.

Por. *ćma, komuda, mgła, mleko, mroka, pamroka, sieżoga, tuman*.

Śreżoga I 'delikatna, przezroczysta mgła na słońcu' ['hazy sun']

Śreżoga to takie jakby mgła na słońcu, jak ono zachodzi tak na czerwono [Śreżoga looks like a mist on the sun, when the sunset is red] (Ciosmy). *Śreżoga to zastępuje słońce, takie są leciutkie chmurki, jak zachodzi słońce i one robio take mgłę na słońcu. To mówią, że śreżoga na słońce zachodzi* [Śreżoga covers the sun; these are light clouds when the sun sets, and they make the sun hazy. They say śreżoga covers the sun] (Stary Bidaczów). *Ji taka mgła, to już słońce zachodzi, takie blade, czerwone tam, to, no to już mówili, że śreżoga tam zachodzi na słońce* [This is a mist that overcasts the sun at the sunset; when [the sun] is red, they said śreżoga covers the sun] (Banachy). *O, jak je taka mała delikatna mgła, to, to je taka śreżoga, jak się patrzy do słońca* [Śreżoga is a light fog, when one looks at the sun] (Krępiec). *Słońce jest jarzące we mgłę i to śryżoga* [Śreżoga is the sun shining through the mist] (Lipa). *Śreżoga to taki jak łodblask łot stunka, jak dajmy na to te promienie przebijają się przez mgłę* [Śreżoga is a glow (coming) from the sun, just like the sunrays coming through fog] (Świeciechów). Sources: PM, KSGP, BT, PS, SSiSL I-3, MG.

Geography: Siennica Różana, Sasiadka, Bychawka, Stary Bidaczów, Banachy, Ciosmy, Trzydnik Duży, Świeciechów, Lipa, Krępiec.

Gen. Sg. *śreżogi*; Gen. Pl. *śreżogów*; pronunciation: *śreżoga*, *śryżoga*.

Cf. *słonecznica*.

Analogously to volumes 1–10 of *A Dialect Dictionary of the Lublin Region*, Volume 11 makes use of an orthographic transcription with the form of its entries standardized to fit the all-Poland format. Each entry has been supplied with contexts using a standardized half-phonetic codification conforming to phonetic, morphological and syntactic features of the Lublin Region dialects.

The maps and the qualifiers in the dictionary constitute an integral part of the entries. The maps play an important role in the visual specification of the entry's geographical location by helping the reader to make a better use of the geographical data and to capture the location of a given lexical item in the dialect system structure of the region. They also help the reader to navigate in a spatial occurrence of a given name and in its peripheral (concentrated, scattered, scarce, uneven, central or peripheral) range, by pointing to the lexical connections between the neighboring areas of the lexis. All the data point to the type of the name linked to its designatum and to its function in the entry's system of synonyms and heteronyms. The localization and the range of the name help inform the reader about its recessive or expansive properties. Illustrations help provide a better identification of the name's designatum including its detailed visual description.

The qualifiers *per se* are not part of the entries, but are embedded in the dialectal contexts evoked by the dialect speakers. They have been carefully selected and organized according to the methodology used in an entry description. Using qualifiers in this way, i.e. combining them with appropriate contexts, reflects the linguistic awareness of modern village inhabitants, who bring up the past via the name and its designatum.

Volume 11, *Meteorology and Astronomy. Time. Colours*, is a study which documents the language heritage and as such is, according to the UNESCO convention from 2003, designed to preserve the non-material and cultural legacy of the region. In the era of the changes which modern dialects undergo nowadays, this form of record becomes a cultural necessity and a challenge for present and future generations. The dictionary reflects the complexity, multiculturalism and lexical diversity of the Lublin re-

gion involving Little Poland, Mazovia, the Eastern Borderlines as well as all-dialect and Poland-wide phenomena. The dialectal-ethnolinguistic analysis of the material presented in this volume provides multi-sided characteristics not only of a particular term but also of its place in the cultural, customs-, beliefs- and awareness-related structure of the village of the Lublin region. It is expected to function as a bridge not only between the east and the west but also between the European Union and Eastern Europe.

Although Volume 11 of *A Dialect Dictionary of the Lublin Region* is an academic study, its purpose is also a practical one: it aims to preserve the cultural and linguistic legacy of the Lublin region conceptualized by means of words which form the dialectal lexicon. The volume is expected to play an important role in creating a “regional trademark” by way of promoting the Lublin region not only among linguists but also among scholars of other disciplines, regional artists, regional culture promoters, teachers spreading the concept of a “little homeland”, as well as among teenagers who want to understand the cultural and linguistic spirit of their region.

Translated by Henryk Kardela

Словник говорів Люблінщини

Том 11.

Метеорологія та астрономія. Час. Кольори

Одинадцятий том «Словника говорів Люблінщини» під назвою «Метеорологія та астрономія. Час. Кольори» містить 1740 записів, доповнених 41 мовною картою. Це лексика зі сфери духовної культури сільських жителів, закріплена громадою, традиційний спосіб концептуалізації світу та його вербальна реалізація, зашифрована в різних проявах атмосферних та метеорологічних явищ, з образом сонця, місяця, зірок та їх дією, доповнена аспектом часу та гамою кольорів, які супроводжують людину у повсякденному житті та праці. Народні знання про погоду та космос поєднують у собі реалістичні спостереження за закономірностями, що відбуваються у світі природи, і сферу вірувань та переконань, що відображаються у багатому репертуарі метеорологічних віщуваль. Жителі села, що беруть участь у відносинах з небом, сонцем, місяцем, зірками, надають елементам космічного світу символічне та магічне значення.

XI том вищезгаданого словника демонструє образ традиційної сільської громади, зображуючи взаємодію минулого та сьогодення. Найчастіше це складні елементи мовної картини світу жителів села, відомі з минулого, але також вживані в повсякденній екзистенції і назавжди вписані в сьогодення, хоча й традиційні народні назви відомі переважно старшому поколінню. Факти проникнення матеріальної і духовної культури супроводжуються, як і в інших назвових доменах, багатством інтерпретації навколишнього світу, що простежується як в локальному, так і в регіональному різноманітті назв на позначення одного десигнату, напр.: *Баба (Baba), Бабка (Babka), Бабкі (Babki), Баби (Babu), Громадка (Gromadka), Кокошка (Kokoszka), Конік (Konik), Кура (Kura), Курка (Kurka), Курка з курчентами (Kurka z kurczętami), Курочка (Kuroczka), Квочка (Kwoczka), Квочки (Kwoczki), Квока (Kwoka), Квока з курчентами (Kwoka z kurczętami), Серотки (Sierotki)* 'група зірок, які називаються Плеяди'; *балван (bałwan), балванек (bałwanek), баран (baran), баранек (baranek), димка (dymka), комінек (kominek), квасьне млеко (kwaśne mleko), кумулус (cumulus), облочек (obłoczek), облок (obłok), облока (obłoka), севка (siewka)* 'біла, легка хмарка на ясному небі'; *балван (bałwan), чорт (czort), чорт кренці (czort kręci), дябел (diabeł), дябел гуля (diabeł hula), дябел ідзе на обяд (diabeł idzie na obiad), дябел кренці (diabeł kręci), дябел лята (diabeł lata), дябел леці (diabeł leci), дябел се жені (diabeł się żeni), дябел танцює (diabeł tańcuje), дябел танчи (diabeł tańczy), дябле веселе (diabeł wesele), глупі ясь (głupi jaś), гураган (huragan), комінек (kominek), кренцек (kręciek), кренців'ятер (kręciw'iatery), крентаж (krętarz), крентавіца (kręta-wica), морські вір (morski wir), паскудник (paskudnik), срала бартек (srala bartek), св'їні віхер (świni wicher), св'їні віхур (świni wicher), св'їньські в'ятер (świński wiatery), тромба (trąba), тромба морска (trąba morska), тромба поветшина (trąba powietrzna), тромба в'ятрова (trąba wiatrowa), туман (tuman), віхер (wicher), віхур (wicher), віхура (wichura), в'єрувка (wierówka), вір (wir), вірус (wirus), засранець (zasraniec), зав'єрух (zawiechura), зле (złe), зле лята (złe lata), зле се жені (złe się żeni), зло лята (zły lata), зли дух (zły duch), зли в'ятер (zły wiatery), 'повітряний вихор'; *бужа снєжна (burza śnieżna), хаюга (chajuga), дуявіца (dujawica), колованіна (kołowanina), крентава (krętawa), кужава**

(kurzawa), кужавица (kurzawica), кужавка (kurzawka), метель (metel), навални́ца (nawałnica), снєгові́ца (śniegowica), снєжи́ца (śnieżycza), віхура (wichura), в'єйка (wiejka), в'юга (wiuga), задима (zadyma), задимка (zadymka), замєць (zamięć), замєта (zamieta), замєти́лиця (zamietylica), зав'єя (zawieja), за'вєйка (zawiejka), зав'єруха (zawierucha), 'густий дрібний сніг, що падає при поривчастому вітрі'; бжаск (brzask), додня (dodnia), до-світек (doświtek), мроково (mrokowo), наdedне (nadednie), пшеdedне (przedednie), шарувка (szarówka), світ (świt), світанє (świtanie), заранє (zaranie), 'пора доби перед сходом сонця'; бляди (blady), блаваткови (bławatkowy), блєнкит (błękit), блєнкитни (błękitny), хаброви (chabrowy), ясни (jasny), модру (modru), нєб'єски (niebieski), сину (siny), сіву (siwy) 'синій колір'.

Цей том є черговою частиною багатотомного дослідження регіонального рівня, що поєднує риси внутрішньодіалектного і міждіалектного словника. Недиференційований за своїм характером і – з метою однорідності єдності цілого – оснований на тих же методологічних принципах, що й десять вже опублікованих томів, із загальною моделлю словникової статті, із збереженим алфавітним розташуванням назв, вписаних у широкі культурні та побутові контексти, та з використанням техніки атласного картографування. Через це у томі XI повторюються елементи методологічних передумок та редакційних принципів, а також використані джерела і дослідження та список населених пунктів, з яких отримано матеріал.

Досліджуваною територією є Люблінщина в межах воєводства до 1975 року, трохи змінена у 1999 році (див. карта 1), а матеріал був виокремлений з висловлювань найстаріших жителів 636 сіл люблінського регіону (Див. список населених пунктів), і від 2530 інформантів. Основу XI тому «Словника говорів Люблінщини» становлять: 1) результати польових досліджень, записані на магнітофонних плівках, 2) безперервні записані тексти (без звукової документації), 3) записи слів, зібрані методом анкетування (на основі питальника, без контекстної екземпліфікації). Додаткові словникові матеріали були отримані з картотеки: *Атласу польських говорів* (записи слів без контекстів), *Атласу польських говорів ПАН*, мовних архівів і частково з магістерських та бакалаврських робіт і друкованих джерел.

Словникова стаття складається з наступних елементів.

1. Словникове гасло і його значення у формі дефініції з реальним значенням.
2. Контексти, в яких слова вживаються.
3. Джерела.
4. Географія слова разом з мовною картою, відміченою за допомогою посилання на карту, що знаходиться в кінці словникової частини.
5. Флексійні явища і найбільш поширені фонетичні варіанти, локалізовані в сегменті: вимова.
6. Посилання на синоніми (варіативна лексика в одному селі) і гетероніми (варіативна лексика в більш широкій території) з використанням посилання:

Нижченаведені зразки заголовних слів.

Baby 'група зірок під назвою Плеяди'

Baby to kilka gwiazd razem świeci w zimie (Germanicha). *Taka kupka gwiazd, chyba siedem razem, niektóre mówiły, że sześć, i to nazywają się Baby, wychodzą w zimie, jak czyste niebo* (Stare Komasyce). *Baby to sześć gwiazd tak koło siebie i po nich nawet gudzine określali. One w zimie były i najłepi było jich widać, jak pogodna noc była* (Batorz). *U nas tośmy patrzeli na niebo czy już Baby wyszły* (Spiczyn).

Джерела: РМ, МАКЛ, КА, МГ.

Географія: Західна Люблінщина (див. карта 28).

Родовий множини: *Babów*; вимова: *baby*.

Пор. *Vaba, Vabka, Babki, Gromadka, Kokoszka, Konik, Kura, Kurka, Kurka z kurczętami, Kuroczka, Kwoczka, Kwoczki, Kwoka, Kwoka z kurczętami, Sierotki*.

Kosiarze ‘зірки в сузір’ї Оріона’

Kosiarze to szli tak po niebie, jak te kosiarze za sobo na polu. Kosiorze to był taki znak, która godzina, o wyszli Kosiorze, to już ta godzina (Czarnystok). Jak Kosiarze na południu so i tak świeco prostym światłem, to czwarta godzina w nocy, tak mówili stare ludzie, znali te gwiazdy, widzieli, dzie i kiedy sie pokazuju na niebie, a tera nic ni wiedzo, ale zygarki majo (Zaburze). Po Kosiarzach to sie przewiduje, która godzina. O, już widać Kosiarzów, to już jest ta godzina (Stary Bidaczów). Te Kosiarze to wiem, że so, bo widze nieraz. No, to jest trzy tak ze sobo i ta kosa taka, to Kosiarze, no i Wóz, to jest cztery koła i ten dyszel. To przecież wyjdzie człowiek i od razu widzi (Lipa). Kosiarze so to trzy gwiazdy, które wschodzo na wschodzie (Uścimów). Kosiarze to takie trzy gwiazdy, rzędem ustawione na niebie (Hańsk). Kura i Kosiarze to wychodzo wcześniej i zachodzo później, nie tak, że stale jednakowo, czasem z wieczora sie pokazuju, a czasem później (Przewłoka). Trzy gwiazdy dobrze widoczne to Kosiarze. Widać je dobrze w zimie, w lecie nie widać (Białka). Kosiarze to trzy gwiazdy na niebie (Cyców). Trzy gwiazdy razem to Kosiarze, pokazuju sie tylko w zimie (Wołoskowola). Kosiarze to trzy gwiazdy rzędem koło siebie ustawione, pokazuju sie tylko na jesieni i w zimie. Z nich ludzie orientowali sie, która godzina (Wyryki). Kwoczki i Kosiarze wschodzo dosyć wcześniej i zimo (Sitno pow. Zamość). Pięć gwiazd przy sobie to Babki, trzy to Kosiarze (Zakrzów). Jak tak w kupie pare gwiazd na niebie, to tutaj na takie coś to godały Kosiorze (Księżomierz).

Джерела: РМ, ВТ, МАКЛ, МНЛ, КА, SSiSL I-1, МГ.

Географія: загально (див. карта 29).

Родовий множини *Kosiarzy // Kosiarzów*; вимова: *kośaże, kośoże*.

Пор. *Kosiarz, Kosiarzyki, Kośniki*.

Morka I ‘дрібний дощ’

Tak zawsze mówimy morka. Mży morka (Siedliska pow. Łuków). Ale morka na dworze, tak mży i mży od rana, nic ni przestaje (Zarzecze). Już pore dni ni ma pogody, cały cas morka i morka (Kluczkowice). Jak tak długo mży, to mówiu tyz morka (Trzydnik Duży). Buty gumowe to na deszcze, jak morka czy ślota (Końskowola). A jak deszcz pada tak dwa, trzy dni bez przerwy, to morka. Morka to drobniutki deszcz, nie tylko jesienny (Stok). Mży morka dziś cały dzień, od samego rana (Stara Wieś). Morka to mały, taki drobny deszcz (Paszki Duże). Morka po starodawnemu u nas jest, niby tak morcy, morcy (Dęba). Morka to sobie tak idzie i idzie, ale tego ni widać, bo to drobne takie (Zdziłowice). Na taki drobny dyszcz to godaju tu nos morka, że tak aby lekko siąpi albo idzie morka, ale tyż ludzi mówiu mżawka, ale tutaj to części morka. To taki aby, aby dyszcz, nawet bardzo człowiek nie zmoknie jak idzie morka. W polu jak idzie morka to ludzie pracuju, bo to takie ledwo łodczuwalne. Aby tak łobrosi i tyle (Świeciechów).

Джерела: РМ, PS, KAGP, KM, МГ.

Географія: Західна Люблінщина (див. карта 13).

Родовий однини *morki*; родовий множини *morków*; вимова: *morka*.

Пор. *ciapruga, deszczyk, drobny deszcz, kapuśniaczek, kapuśniak, kisia, morszczenizna, morszczyzna, mraka, mżawa, mżawka, mżączka, mżyca, mżyczka, pamroka, pomorszczyzyna, siajda, siewka, sircha, szarga, szaruga, świński deszcz, zamorszczyzna*.

Morka II ‘білий туман, що піднімається над землею найчастіше вранці або ввечері’

Morka jak jest, to taki mglisty dzień jest i ta morka sie ściеле na łąkach (Płonki). Tako mgła i tak niby dysc, ale to ni dysc, takie coś, i to jest morka po naszymu, nic ni widać prawie (Skowieszyn).

Джерела: РМ, МГ.

Географія: поблизу Пулав (див. карта 5).

Родовий однини *morki*; Родовий множини *morków*; вимова: *morka*.

Пор. *śta, komuda, mgła, mleko, mroka, pamroka, śreżoga, tuman*.

Śreżoga I ‘тонкий, прозорий туман на сонці’

Śreżoga to takie jakby mgła na słońcu, jak ono zachodzi tak na czerwono (Ciosmy). Śreżoga to zastępuje słońce, takie so leciutkie chmurki, jak zachodzi słońce i one robio take mgłe na słońcu. To mówi sie, że śreżoga na słońce zachodzi (Stary Bidaczów). Ji taka mgła, to już słońce zachodzi, takie blade, czerwone tam, to, no to już mówili, że śreżoga tam zachodzi na słońce (Banachy). O, jak je taka mała delikatna mgła, to, to je taka śreżoga, jak sie patrzy du słońca (Krępiec). Słońce jest jarzące we mgle i to śryżoga (Lipa). Śreżoga to taki jak łodblask łot słunka, jak dajmy na to te prominie przebijaju sie przez mgłe (Świeciechów).

Джерела: РМ, ВТ, PS, SSiSL I-3, МГ.

Географія: Siennica Różana, Sąsiadka, Bychawka, Stary Bidaczów, Banachy, Ciosmy, Trzydnik Duży, Świeciechów, Lipa, Krępiec.

Родовий однини *śreżogi*; Родовий множини *śreżogów*; вимова: *śreżoga, śryżoga*.

Пор. *słonecznica*.

В XI томі «Словника говорів Люблінщини», як і в томах I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX і X, використано орфографічну нотацію, а форма запису була приведена до загальнопольської. Стандартизована та уніфікована напівфонетична нотація, що враховує фонетичні, морфологічні та синтаксичні властивості говірок Люблінщини, також використовувалася у контекстах, згаданих у заголовку.

Невід’ємною частиною словникової статті є карти, а також класифікатори. Карта відіграє значну роль у візуальній географічній специфікації. Вона була включена в склад слова відповідно до припущення, що її розміщення дозволяє не тільки повніше використовувати географічну інформацію, а й уловити місце цієї лексики в діалектній специфіці регіону. Вона дає читачеві можливість краще орієнтуватися у просторовому розташуванні цієї назви, сфері її поширення (локальний, острівний, розсіяний, спорадичний, нерівномірний, центральний або периферійний), висвітлює лексичні зв’язки цієї місцевості із сусідніми районами. Кожна з цих частин інформації несе у собі певний зміст, що впливає на характер назви та позначений нею десигнат. Також ми можемо дізнатися про місце цієї назви серед інших позначень конкретного десигнату – синонімів та гетеронімів – та про його експансивний або рецесивний характер, на який вказують сфера та місцезнаходження.

Класифікатори не становлять окремого сегмента запису, а вбудовуються в контекстні посилання носіїв мови. Вони відповідним чином підібрані та впорядковані відповідно до застосовуваної методології опису словникової статті. Ця концепція використання класифікатора та вбудовування його в контекст відображає мовну свідомість сучасних жителів села, які через назву та позначення згадують образ із минулого.

Том «Метеорологія та астрономія. Час. Кольори» виконує функцію документа, що зберігає мовну спадщину, і, відповідно до Конвенції ЮНЕСКО 2003 року, є частиною захисту нематеріальної культурної спадщини регіону та довгострокової дослідницької роботи, що має фундаментальне значення для національної спадщини та культури. Перед змінами, що відбуваються в сучасних говірках ця форма документації стає культурно необхідною та викликом для нинішнього та майбутніх поколінь. Це відображення складності та мультикультурності говірок люблінського

регіону та образ лексичного розмаїття регіону з явищами малопольських, мазовецьких, кресових говірок, яким притаманні як типові риси, так і загальнопольські. Діалектологічна та етнолінгвістична інтерпретація матеріалу дозволяє всебічно охарактеризувати не тільки назву, а також її місце у системі культури, звичаїв, вірувань та свідомості сільських жителів люблінського регіону, який є не лише мостом між Сходом та Заходом, а й між Європейським Союзом та Східною Європою.

XI том *«Словника говорів Люблінщини»* як науково-практичне дослідження є не лише формою закріплення та збереження мовної і культурної спадщини люблінського регіону, концептуалізованим набором слів, що складають лексику говірок. Насамперед, це важливий інструмент у створенні „регіонального бренду” та просуванні Люблінщини, її доступності для широкого кола читачів, як лінгвістів, так і дослідників інших сфер, регіональних митців, популяризаторів культури регіону, вчителів, які реалізують регіональну освіту та розповсюджують уявлення про „малу батьківщину”, і молоді, яка хоче зрозуміти суть культурно-мовної картини свого регіону.

Переклад Марек Олейнік

